

J. JACOBI ZIMMERMANNI,

S. THEOLOGIÆ IN GYMNASIO TIGURINO PROFESSORIS,

REG. BORUSS. SOC. SCIENT. SODALIS

OPUSCULA

THEOLOGICI, HISTORICI ET PHILOSOPHICI ARGUMENTI.

TOMI PRIORIS

PARS I.

TIGURI,

TYPIS GESSNERIANIS.

AN. MDCCLI.

Viris plurimum Reverendis, Celeberrimis, Ampliſſimis, Eruditiſſimis,

A. F. W. SACKIO, V. D. M.

Potentiſſimo & Sapientiſſimo Regi Boruſſiæ a Sacris.

S. PELLOUTIER, V. D. M.

& Bibliothecæ Regiæ Curatori.

J. FORMEY, V. D. M.

Philoſophiæ Profeſſori, & Societatis Regiæ Scientiarum Berolinenſis Secretario perpetuo.

Primum hoc Volumen Opuſculorum ſuorum

D. D. D.

AUCTOR.

On longe mihi ſunt repetendæ rationes, Viri Præſtantiſſimi, quibus commotus ſum, ut primam hanc Opuſculorum meorum partem Vobis publice conſecrarem

Veſtra enim potiſſimum Opera & Benevolentia factum eſt, ut ante aliquot annos, nihil tale cogitans, nedum meritus, in numerum Virorum, dignitate, Eruditione, & nobilitate præcellentiſſimorum, qui Societatem Regiam Scientiarum Boruſſicam exornant, receptus fuerim. Quo ipſo ſingularem veſtrum erga me Adfectum abunde ſatis demonſtraſtis. Quamvis enim forte non is ego ſim, qui dignus fuerim, tam ſplendido Virorum doctiſſimorum & excellentiſſimorum choro adjungi; veſtro tamen judicio, benevolentiaque conteſtati eſtis, Vos optime mihi cupere, & de qualicunque meo de Litteris bene merendi ſtudio æquanimiter judicare. Æquiſſimum igitur eſt, ut publica grati animi teſtificatione pronam illam veſtram in me voluntatem agnoſcam, atque deprædicem. Vos inſuper, Viri doctiſſimi, Auctores fuiſtis; ut

ut opuſcula mea qualiacunque, hinc inde diſperſa colligerem & publicarem. Quod benevolum judicium veſtrum tantum in me ponderis habuit, ut poſthabitis variis rationibus, quæ me retrahere potuiſſent veſtræ ſententiæ album adjecerim calculum. Licet enim aliquando fieri ſoleat, ut Amici ſingulari affectu commoti nobis adblandiantur, nosque reddant ſecuros & audaces; perſuadere tamen mihi, quæ veſtra eſt erga me benevolentia, notaque Eruditio, non potui, Vos conſilium veſtrum mihi dare voluiſſe, Opuſcula hæc edendi, niſi cognitum perſpectumque Vobis fuiſſet, ea ad publicam privatamque utilitatem aliquid conferre poſſe. Hac ſpe fretus aliquid tentandum eſſe putavi, de ſucceſſu ſecurus. Vos denique reculam meam librariam, eruditiſſimis veſtris libellis exornare & adaugere ſoletis, atque adeo propenſam veſtram in me voluntatem

omni data occaſione demonſtratis. Hæc omnia ita ſunt comparata, ut non poſſim non data hac opportuna occaſione veſtram erga me benevolentiam publice concelebrare. Ampliſſima hîc mihi data eſſet Eruditionem veſtram & merita extollendi occaſio. At præterquam quod mihi probe perſpecta ſit inſignis veſtra modeſtia, quæ virtutum omnium quidam vernix eſt; nolo ingenii mei culpa Virtutum veſtrarum ſplendorem deterere & obfuſcare, præſertim quod Eruditus Orbis dudum meritis veſtris dignum poſuit pretium. Verbum igitur non addo. Valete Viri Celeberrimi, atque porro mihi favete.

Dabam Tiguri d. 20. Septembris 1751.

PRÆFA-

PRÆFATIO.

B. Lectori Salutem.

ANimus non eſt B. Lector longo præfamine tua tempora morari. Paucis igitur, quæ mihi dicenda eſſe puto, complector verbis. In conſpectum tuum prodeunt varii argumenti diſſertationes, diverſis temporibus a me ſcriptæ & editæ. Eas hinc inde ſparſas in unum colligere & publicare volui: partim quod non incertis documentis edoctus ſum, illas Theologiæ cultoribus placuiſſe; partim vero quod Eruditorum quorundam, quibus multum tribuo adhortamentis, ad id tentandum ſæpiſſime ſum invitatus. Ad rem ipſam quod ſpectat, omnia benevolo

tuo

ſubjicio judicio. Quod ſi hic vel illic forte errorem commiſi, humanitatis memor benigne eum interpretare, ejusque placidis verbis mihi oſtende fontem. Ego monitoribus non ſolum non ero aſper; ſed & non ſine gratæ mentis teſtificatione publicè errorem confitebor. Plura non addo. Hoc unum doleo, plures, quam par erat, irrepſiſſe errores typographicos. Extantiores Indici, quem Amicus quidam confecit, ſubjiciam: leviores ipſemet corriget B. Lector. Vale B. Lector, & de Conatibus meis judica benevole.

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS, MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS I.

Sect. I.

UI ad præſentem, Reipublicæ Literariæ & Eccleſiaſticæ ſtatum, oculos mentis convertere, ſingulaque, quæ inter Eruditos aguntur, ſollicite expendere ſolent, diverſa de conditione ejus ferunt judicia. Sunt inter Eruditos, qui felicitatem Seculi noſtri vix ſatis verbis extollere poſſunt. Scientiæ omnes, Sacræ præſertim, ſi illos audias, ætate noſtra ad culmen ſuum pervenerunt, quod per partes eundo, docta oratione probare conantur. Diſciplinæ (nimirum, ajunt) προπαιδευτικαι, quæ ad ſolidam rerum divinarum & humanarum cognitionem viam ſternunt, a Viris doctiſſimis, incredibili cum diligentia, nec minore peritia in Academiis & Scholis docentur. Habemus Auctores Græcos & Latinos, non ſolum elegantiſſime, & emendatiſſime

Diverſa de præſentis Reipublicæ Literariæ, & Eccleſiæ ſtatu, Judicia.

tiſſime impreſſos, ſed & eruditiſſimis Commentariis, notisque utiliſſimis inſtructos. Non deſunt Viri Linguarum Orientalium notitia inſtructi, qui ad elucidandas S. Literas, omnem operam, atque diligentiam impendunt. Ars Critica, non ſolum in certas eſt redacta regulas, ſed & iis feliciter utuntur artis hujus periti, ad optimos quosque ſcriptores explicandos & emendandos. Patrum ſcripta, nunquam tanta cum ἀκρίβεια, ac id noſtra factum ætate, ſunt excuſſa. Incipiunt Viri Docti paſſim rectius de pretio horum ſcriptorum judicare, neque tam facile in transverſum rapiuntur Patrum Auctoritate. In Anglia, Gallia, Italia, imo & in Germania noſtra, antiquiſſima eorundem ſcriptorum Eccleſiaſticorum monumenta, & fragmenta, ad diſciplinam, conſuetudinesque Veteris Eccleſiæ intelligendas multum lucis adferentia, e ſitu & ſqualore eruuntur. Philoſophia, nobiliſſima ſcientia, (ita pergunt Viri Docti) certatim præſertim a Germanis noſtris excolitur. Hæc autem ubi floret, fieri non poteſt, quin reliquis diſciplinis, ſacris præſertim, ſuus conſtet honos. Et ut propius ad diſciplinas ſanctiores accedamus, Interpretum S. Scripturæ, eorum præſertim, qui undiquaque collectis Philologiæ & Antiquitatis præſidiis, inuſitata luce difficilia utriusque fœderis loca perfundunt, magna, & ingens eſt copia. Theologia ipſa, ſeu Syſtematica Religionem tradendi ratio, non ſolum ad accuratiores methodi leges eſt adſtricta, ſed & magis pura caſtaque enitet, poſtquam hinc inde, a tot ſcholæ terminis, & quæſtiunculis parum profuturis eſt liberata, & purgata. Religio Chriſtiana, Virorum Eruditiſſimorum, acutiſſimorum, & pientiſſimorum cura, tot graviſſimis rationibus, eſt demonſtrata, tantoque ingenii acumine Incredulorum rationes, & objectiones ſunt excuſſæ ut, (niſi mens læva obſtet) nemo non caſtiſſimæ, Sanctiſſimæque diſciplinæ, admirabilem vim & præſtantiam ſentire poſſit. Controverſiæ, majore cum modeſtia, quam Patrum noſtrorum ætate, tractantur, & ad momentum earum ſedulo attenditur. Paſſim etiam contemnuntur rigidi & moroſi Theologi, qui omnes minutas opiniones in majus extollunt, nullumque inter leve & momentoſum, diſcrimen facere poſſunt, vel volunt. Ethica Chriſtiana, olim neglecta, vel ſcholaſticis tricis involuta, in Academiis & Scholis, ſolerter traditur, ipſiusque Virtutis & pietatis, admirabilis pulchritudo a Viris Doctis & piis, magno ſtudio delineatur, & inculcatur, cujus rei teſtes eſſe poſſunt tot in Germania noſtra, ut de Anglis & Gallis nil dicam, de hoc argumento editi libri. Religioni (ita pergunt) Proteſtantium per inſolitas Salisburgenſium & Bohemorum converſiones,

non

non solum magna facta est accessio sed & ad remotissimas Gentes, ad Garamanthas & Indos, ad gelidissimas Septentrionis Regiones, lucis divinæ radii penetrarunt, quod ex relationibus publice editis, non sine insigni gaudio & delectatione piæ mentes intelligere possunt. (*) Denique (ajunt,) si ad morum probitatem, rectique cultus Dei, & pietatis observantiam oculos mentis convertamus, fatendum esse, non deesse hinc inde pia pectora, ardente studio amoris DEI & Soteris nostri incensa, quæ quicquid possunt, ad aliorum salutem promovendam, conferant. Hinc tot Societates, in Anglia præsertim de promovenda Religione inter barbaras, & incultas Gentes; hinc tot seminaria Pietatis instituta, tot denique officinas bonarum artium, & disciplinarum, passim esse conditas. Atque ita quidem quidam Viri docti de Statu temporum nostrorum judicare solent.

Quamvis oratio hæc sit honestissima neque negari omnia possint, non desunt tamen qui putent ultra modum felicitatem temporum nostrorum extolli.

II. Alii tamen, non minore sapientiæ & Eruditionis laude inclyti, existimant, ultra modum felicitatem temporum nostrorum hoc in negotio extolli. In quorum numero me etiam esse lubens fateor. Equidem injurii essemus, in O. M. Numinis singularem erga genus humanum, Ecclesiam præsertim Christianam, & cœtum purioribus sacris addictum, Benevolentiam: si non gratissima mente beneficia in nos collata, agnosceremus, atque publice fateremur, non sine ipsius auxilio tot Viros pietate, & Eruditione insignes passim in Academiis & Scholis hinc inde florere. Cum enim secundum *Socratem* nonnisi θεία quadam *μοίρα* viri boni & sapientes nascantur: vel ut rectius cum Apostolo Jacobo loquar, cum omne bonum opus, & donum mortalibus concessum, a Patre luminum sit: manifestum est, amplissimas nobis, si ad disciplinarum, sanctiorum præsertim progressus, totque Virorum ingenio & Eruditione præstantium labores, oculos animi convertimus, celebrandi Deum, subministrari causas atque occasiones (**). Neque

(*) Diligenter & erudite, quæ huc faciunt, collegit Cl. *Fabricius* ὁ *Μακαρίτης* in Libro cui titulus: *Salutaris Lux Evangelii Toti orbi per divinam gratiam exoriens: sive notitia historico chronologica, Literaria, & Geographica. propagatorum per orbem totum Christianorum Sacrorum*; referri huc etiam meretur laude dignissimum Consilium Cl. *Callenbergii* nimirum revocandi ab erroribus Judæos & Muhamedanos, ut de Conatibus Comitis de Sinzendorf, de quibus diversa sunt judicia, nil dicam. Quæ hic, pro ea, quæ Theologum decet, modestia, de conatibus C. *Sinzendorfii* olim dixi, cum grano salis dijudicanda sunt; quandoquidem multis indiciis postea compertum est, disciplinam hujus cætus, cujus Moderator est Illustris Vir, a doctrinæ christianæ simplicitate deviare & ad enthusiasmum & mysticismum valde inclinare.

(**) Cum mentionem injicio præclari hujus Loci Apostoli *Jacobi*, non possum me cohibere, quin egregia verba *Socratis*, Dei virtutes deprædicaturi, hic adducam. Extant ea apud

etiam tam iniqui ſumus Cenſores, ut exiſtimemus, ad felicitatem illam obtinendam, nonniſi Respublicas & Eccleſias requiri Platonicas, id eſt tales, in quibus cives omnes, ad ſapientiæ, Eruditionis, ac Virtutis exactam normam ſint examuſſitati. Bene memores ſumus illius prudentis dicti Antonini Philoſophi, Imperatoris, ſingulari Sapientiæ laude incluti, quod ita ſonat: *τὴν πλάτωνος πολιτείαν μὴ ἔλπιζε, ἀλλὰ ἀρκοῦ εἰ το βραχυτατον πρόεισι.* Si ad diſciplinarum, ſublimiorum præſertim indolem reſpicimus, infinita prope ſunt, quæ nulla ingenii acie, nullo ſtudio, labore denique nullo, rite cognoſci poſſunt, neque unquam etiam dum in his terris, & in hac rerum caligine verſabimur, ad eorum notitiam perveniemus. Qui ab una parte ad rerum divinarum, & humanarum naturam, atque indolem; ab altera vero ad ingenii humani, facultatumque noſtrarum limites reſpicit, vel me tacente hoc ultro fatebitur. Non equidem tam mihi ſuffenus ſum, ut credam, me reſpectu omnium diſciplinarum, circa quas Virorum doctiſſimorum cura verſatur, perſpicue probare poſſe, quantum ſingulis ad perfectionis laudem deſit. Vix ætas, & ſtudium hominis etiam multum ingenio valentis, permittit, ut unam aliquam diſciplinam, ſingulasque ejus partes, rite habeat cognitas, atque perſpectas, nedum, ut de ſingulis accuratum ferre poſſit judicium. Quod ſi aliis cognoſcere hoc datum eſt, ſibi plaudant; ego paupertini ingenii homo, & heſternus Theologus, tantum mihi non ſumo. Forte quædam ad diſciplinas ſanctiores quod ſpectat, haud inutilia poſſem proferre in medium, atque oſtendere, quam multa ad illas plenius cognoſcendas, & tradendas, adhuc requirantur, quæque obſtent, quo minus accuratam harum rerum ſcientiam conſequi poſſimus; at ab aliis, quam a me male parvo, hæc dici, & ingeminari malo. Hoc tamen non obſtante (ſalvo tamen meliore aliorum judicio) ſine ſuperbiæ nota dici poſſe exiſtimo, ultra modum extolli ſtatum præſentem Reipublicæ Literariæ & Eccleſiæ. Ad hoc probandum non opus eſt, ut quis ſingulas omnium diſciplinarum partes

Xenoph. Memorab. Socr. pag. 505. edit. Baſ. Sonant autem ita: *Καὶ ὁ τον ὁλον κοσμον συνταττων τε καὶ συνεχων, ἐν ῳ παντα καλα καὶ ἀγαθα ἐςι, καὶ ἀει μεν χρωμενοις ἀτριβη τε καὶ ὑγιη καὶ ἀγηρατα παρεχων, θαττον δε νοηματος ἀναμαρτητως ὑπηρετουντα, ὑτος τα μεγιςα μεν πραττων ὁραται, τοδε δε οἰκονομων, ἀορατος ἡμιν ἐςιν.* i. e. Ille quoque qui totum orbem ordinat atque continet, in quo omnia honeſta, bonaque ſunt, quique cum ſemper eis utamur, ſemper nihilominus recentia, ſana, & immortalia ea nobis dat citius quam homo cogitet, & abſque defectu nobis adminiſtrat, hic maxima quidem intelligitur operans, hoc vero totum gubernans inviſibilis nobis eſt.

tes habeat perſpectas, ſed ut ad finem duntaxat, ſcopum, atque uſum Eruditionis, artiumque, ac diſciplinarum, ſanctiorum inprimis, animum convertat. Præcipuus, ni fallor, finis Literarum is eſt, ut quot quot iis cum cura vacant, inſignem inde capiant utilitatem; ut omnes, maximi, medioxumi, minimi, per culturam diſciplinarum quocunque tandem veniant nomine, fiant ſapientiores, modeſtiores, virtutisque amantiores; ut ex univerſa Eruditorum vitæ ratione pateat, quantam, quamque incredibilem vim habeant diſciplinæ & artes, ad perficiendam mentem, ad moderandos & edomandos pravos animi adfectus, ad ſapienter, pie, & feliciter gubernandam Rempublicam, & Eccleſiam; ad proferendum denique & ampliandum Regnum ſanctiſſimi Soteris noſtri Jeſu Chriſti. Hunc finem ſi non obtinent diſciplinæ, ſi manifeſtum eſt, homines ætatis noſtræ non magis eſſe Pios, modeſtos, pacificos, & ſapientes, quam alios, qui ſuperioribus ſeculis vixerant: ignoſcent mihi Viri Doctiſſimi, ſi dicam, aut ſi hoc non licet, ſaltem tacite mecum cogitem, longe nos a felicitate temporum illorum, quam tantopere deprædicant, abeſſe. Fac enim multos eſſe, qui humanioribus & elegantioribus Literis, egregie ſint exculti, ſed eosdem ſimul ad præſtanda humanitatis, & boni Viri officia, non magis eſſe paratos, quam quemlibet e Vulgo, certe parum proderit diſciplinarum illarum cognitio. Fac te omnes Philoſophiæ angulos perreptaſſe, univerſam ejus faciem animo eſſe complexum, & per concatenatam demonſtrationis ſeriem, cunctas propoſitiones Syſtematis tui probare poſſe; ſimul vero eſſe Te Philoſophum μέχρι τȣ̃ λέγειν, ἄνευ τȣ̃ πράττειν; Te in omni vitæ genere verum, rectumque non magis amare & curare, quam unum è multis; Te de DEO non magis magnifice ſentire, non magis eum amare, colere, non magis ipſi confidere, non magis pro gloria ipſius promovenda eſſe ſollicitum, uno verbo, Te non magis pium, caſtum, pacificum, & æquitatis amantem eſſe, quam cœteros, quid quæſo tandem ad tuam, aliorumque ſalutem conferet, decantata illa, totque curis, Vigiliis, & meditationibus, acquiſita philoſophicarum diſciplinarum cognitio? Fac Te Theologum eſſe, qui omnes ſyſtematis tui partes perſpectas, & cognitas habeas: qui omnes præſentes, præteritas, & tantum non futuras controverſias, non ſolum ad digitos referre, ſed & ſingularum momentum expendere, errorum omnium fontes detegere, omnibusque a Te diſſentientibus os obturare poſſis; deeſſe autem tibi ſimul veram pietatem; Te ne unam quidem de Vitiis, quibus deditus es, victoriam reportaſſe; vacuum te eſſe Theolo-

gia illa Jacobi, quæ πρωτον μεν ἁγνη ἐςιν, ἐπειτα ἐιρηνικη, ἐπιεικης, ἐυπειθης, μεςη ἐλεως καὶ καρπων ἀγαθων, ἀδιακριτος, καὶ ἀνυποκριτος; Te contra morosum, superbum, avarum vel aliis pravis studiis esse captum, constrictumque, cui usui tandem erit omnis ille apparatus Theologicus? pone te omnibus illis præsidiis, quæ ab erudito S. Voluminum Interprete requiruntur, pulchre esse instructum, ad eruendos reconditos S. Literarum sensus, plurimum conferre, aliosque longe superare; impingere autem simul contra communissima Dei, & Soteris nostri præcepta, quæ non minus rusticus quivis, quam tute intelligas, quam utilitatem tandem ex operosa illa & erudita, S. Literarum interpretatione, & cognitione percipies? De reliquis Eruditionis Theologicæ partibus, idem dici potest. Quod si ita ex usu, & finibus disciplinarum, de præstantia illarum judicium feras, nescio, annon multum decedat tantopere deprædicatæ temporum nostrorum felicitati. Ut autem cognoscamus, & probemus, paucissimos veram utilitatem ex cultura Literarum percipere, non opus est, ut Rhetorum amplificationes in auxilium vocemus, sed jubeamus duntaxat quosvis in vitam humanam, tanquam in speculum inspicere, moresque hominum in eo, quo vivimus mundi angulo, ἀθερ παθων intueri, & res credo manifesta erit. Quis enim nescit, numerum eorum, qui vera pietate, Candore, æquitate, sinceritate &c. ornati sint, valde exiguum esse? quis non videt, raram esse in amicitia etiam doctissimorum fidem? Quis ignorat communia humanitatis & pietatis officia, promiscue pedibus conculari? Inter eos, qui sanctissimis amoris vinculis, constricti esse mutuo deberent, suspiciones, iras, atque inimicitias ali, plerosque commodis suis inservire, de Religione splendide loqui, at pessime vivere? Quid dicam de controversiis & litibus, quæ maximo fervore inter V. D. Ministros ab aliquot annis agitatæ sunt, & adhuc agitantur? Lege tu quisquis es, qui felicitatem temporum nostrorum tantopere deprædicas, quæ continuator Historiæ Ecclesiasticæ a Cl. *Heinsio* cœptæ ab anno duntaxat 1731. ad annum 1745. collegit, & obstupesces ubi videris, tantas inesse cœlestibus animis iras. Quot sunt adhuc inter ipsos Theologos Protestantes qui paci sacræ, Deo gratæ, Reipublicæ, & Ecclesiæ utilissimæ, pedibus manibusque obluctantur? Certe si præstantia seculi nostri in eo consisteret, quod multi Eruditorum ætatis nostræ, ad alios circumveniendos, & decipiendos; ad fraudes, & illicitas artes majori recti specie tegendas, & incrustandas, magis sint ingeniosi, & astuti, quam Majores nostri, non esset cur cuiquam de ea controversiam moveremus.

veremus. At nemo ſanæ mentis, nedum pius, in eo ſeculi noſtri felicitatem repoſitam eſſe contendet. Animus non eſt, degeneris Chriſtianiſmi ſtatum exaggerare. Interim etiam ea, quæ in oculos, ſenſusque incurrunt, ſalva conſcientia, & fide, quæ probo cuique ineſſe debet, pariter negare non poſſumus, Quamdiu autem numerus vere piorum, cordatorum, DEUM, proximumque amantium, non erit major, quam nunc quidem eſt; Quamdiu plerique eorum, qui Eruditi apellantur, iisdem vitiis erunt immerſi, quibus illi ſunt, qui nullis tincti ſunt Literis: Quamdiu Eruditio hæc tantopere deprædicata, non majorem in Eccleſiam, Rempublicam, omnesque vitæ conditiones & ſtatus diffundet utilitatem, cauſa non eſt, cur felicitatem Reipublicæ Literariæ & Eccleſiæ, miris modis extollamus. (*)

III. Quod ſi cui forte hæc, quæ hactenus adducta ſunt, ad oſtendendum, ſeculi noſtri felicitatem tantam non eſſe, quantam quidem multi vellent, levia, aut non ſatis ponderoſa videantur, en Argumentum omni exceptione majus, quo id probetur! petitum nempe, ex *creſcentis indies magis atque magis, incredulitatis vitio*, quo prima Religionis Naturalis, & Revelatæ capita, voce & ſcriptis, impugnantur. Vitium hoc late graſſari, & vires accepiſſe eundo, nemo, niſi, qui ea, quæ in Orbe Literato, & quotidiano hominum commercio aguntur, ignorat, diffiteri poterit. Notum eſt in Anglia, Gallia, Italia, Belgio, & in ipſa etiam noſtra Germania, numeroſum eſſe hominum, peſſime de Religione ſentientium, exercitum. Facile quidem conceſſerim, pauciores eſſe ex eo numero, qui ipſam Numinis exiſtentiam in dubium vocent; ad hoc enim faciendum, rationi bellum apertum eſt indicendum. Interim ex Libello *Boulainvillierii Comitis*, in Belgio ſuperiore anno edito, in quo *Spinozæ* obſcura principia in clariore luce collocare, omniumque captui accomodare voluit, patet, ejusmodi homines non deeſſe, quibus ineptiſſima Athei hujus opinio arrideat. Neſcio etiam, in quam Claſſem referam famoſam quandam ſocietatem hominum, quos Galli *des Franc Maçons* vocant. Quod ſi enim fundamentalis, & præcipuus Religionis horum hominum articulus is ſit, quem Auctor *Mercurii Helvetici* perhibet, a *Spinozæ* ſententia non recedere

Manifeſtiſſimum, ſed ſimul etiam triſtiſſimum degeneris Chriſtianiſmi, & infelicitatis temporum noſtrorum indicium eſt, creſcentis indies magis Incredulitatis, vitium.

(*) Si quis forte exiſtimet, me nimis tenuiter de ſtatu Rei Literariæ, Sacræ præſertim, ætatis noſtræ ſentire, is audiat Virorum Eruditione non minus, quam pietate præſtantiſſimorum editas de malis temporum noſtrorum quærelas & legat V. gr. *Viri pl. Venerandi Joh. Conradi Wirzii, Eccleſiarum Tigurinarum Antiſtitis Præſtantiſſimi Vigilantiſſimique Orationem de Medicina corruptorum ſeculi morum: Excell. Pfaffii Diſſert. de Vitiis eorum qui Sacris operantur; Pii, & Eximii Oſtervaldi* utiliſſimum libellum cui titulus: *Sources de la Corruption qui regne aujourd'hui parmi les Chrétiens, ut alios taceam.*

cedere homines illi videntur. At cum varia ſint Eruditorum de hac ſocietate judicia, & nemini ſine graviſſimis, & evidentiſſimis rationibus, teterrimus Atheiſmi error ſit exprobrandus, temere quicquam de illa pronunciare non licet. (*) Quicquid interim de eo ſit, certum eſt, Deiſtarum, magnum eſſe noſtra ætate hinc inde numerum. Patet hoc ex multis libellis, diverſo idiomate editis. Utuntur autem *Increduli* ad opiniones ſuas in vulgus ſpargendas, aliisque commendandas, diverſis methodis & artibus. *Quidam* aperto marte Religionis, vel omnis, vel præcipua ſaltem Theologiæ Naturalis, & Revelatæ Capita impugnant; noti ſunt Labores *Spinozæ*, *Collini*, *Tolandi*, *Tyndalli*, *Edelmanni* aliorumque. *Alii Itineraria* varia fingunt, atque mentionem faciunt hominum variis argumentis Religionem Chriſtianam impugnantium, quorum ratiunculis haud obſcure album adjiciunt calculum. *Hîc* in ſcenam adducunt diverſiſſimarum orbis ſectarum homines, de rebus ad Religionem ſpectantibus inter ſe mutuo colloquentes, & diſputantes, atque ita quidem, ut haud obſcure pateat, eos, qui a Religione Chriſtiana ſunt alieniſſimi, victoriam reportare. *Illic* umbræ in campis Elyſiis vagantes & per

- - - - - - - amæna vireta
fortunatorum nemorum, ſedesque beatas
errantes, quanta

(*) Sonat autem ita; *Omnes res in mundo unam tantum conficiunt ſubſtantiam, ſive hoc unum in omnibus partibus reperitur. Id quod omnia in omnibus vocatur Deus eſt, Ens nimirum æternum & ſapientiſſimum. In hoc Uno vivimus, movemur & ſumus. Per hoc omne ſingula ſunt producta, & in hoc omne omnia tandem reverti debent. Hoc omne tandem fundamentum & finis omnium rerum eſt.* Nemo non videt, Univerſum ſyſtema *Spinozæ* in verbis illis latere. Habes unam ſubſtantiam, & quidem æternam, & infinitam; omnes partes hujus totius abſolvunt unam tandem ſubſtantiam; in hoc toto, quod Deus vocatur, movemur & vivimus, quem locum Pauli ipſe Spinoza *Epiſt. XXI.* ad monſtroſam ſuam ſententiam probandam adduxit; Ex hoc uno oriuntur omnia, nimirum non creatione ſed neceſſaria emanatione, & in hoc omne cuncta redeunt per neceſſarias nimirum partium revolutiones; Hoc unum ſapientiſſimum dicitur, eo nimirum ſenſu, quod cum infinita cogitatio attributum ſit hujus unius ſubſtantiæ, atque per omnes totius Univerſitatis partes aliquid ſit, quod cogitat, & ſapit, nimirum mentes noſtræ ceu modificationes attributi infiniti cogitantis, hinc Omne illud, ſeu totum ſapiens Atheis dicitur. Cum autem anno proxime elapſo libellum ſub hoc titulo editum viderem: Gründliche Nachricht von den FREY-MAURERN nebſt angehängter Hiſtoriſchen Schutz-Schrift, illum evolvi & pag. 104. libelli propoſitiones in Mercurio recenſitas deprehendi. Sunt hinc inde in hoc libello veſtigia ex quibus colligi poteſt, homines a ſententiis illis non eſſe alienos: ita pag. 109. narratur, ſapientes eſſe, qui cum diſcipulis *Epicuri* dicere poſſint:

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari.

Hunc verſiculum *Collinus* inter τας κυριας δοξας, & præcepta ſapientiæ *libere Cogitantium* poſuit. Confer item quæ pag. 122. hujus libelli, & *ſq.* dicuntur, eaque cum iis confer, quæ *Bibl. Angl.* Tom. VII. de *Tolandi Pantheiſtico* referuntur.

quanta ſub nocte jacuerint noſtri in his terris dies, quamque ſiniſtræ ſint mortalium in terris degentium, de Religione opiniones gravi oratione ediſſerunt. Mox iidem erudite, & prolixe ediſſerunt, quantum ſuperſtitio, ſacerdotes præſertim, generi humano attulerint damni: ſed ita cuncta inflectunt, ut omnes, qui naſum habent, olfaciant, eos cum ſuperſtitione, omnem Religionem funditus evertere velle, (*) Rurſus alii, honeſtiſſimam induentes perſonam, conqueruntur de multitudine controverſiarum, quæ Orbem Chriſtianum tantum non obruant, docteque oſtendunt, quam frequenter acerrime de rebus nullius momenti ſit diſputatum: quantæ fuerint animis cœleſtibus iræ: quam innumera mala ex hac intempeſtiva de Rebus ad Religionem ſpectantibus diſputandi prurigine, enata ſint: ad finem tamen orationis ſpecioſæ, animis Lectorum, ut putant, ſatis contra Theologos quosvis, eorumque certamina præparatis, ita de controverſiis omnibus Religionis diſſerunt, ut omnes ejusdem, id eſt, nullius plane momenti & pretii eſſe, haud obſcure probare voluiſſe conſtet. Quidam miſericordia quaſi & amore generis humani tacti, omnia ad emendandum genus humanum de novo eſſe tentanda, ingeminant, excolenda igitur rectius, eſſe Religionis Chriſtianæ præcepta, majori argumentorum pondere ea eſſe tradenda, & inculcanda, his rite inculcatis, homines meliores fieri, non vero profeſſione neſcio quarum obſcurarum propoſitionum; detracturi nempe hac rationi iis, quæ Religio Chriſtiana de Myſteriis & Miraculis tradit, omnem fidem. Rurſus alii, ut animos hominum a Chriſtiana Religione reddant alienos, mores & conſuetudines, præceptaque cujusdam gentis, v. gr. *Spartanæ*, multa ſolicitudine & cura, ſed contra omnes hiſtoriæ & veritatis leges enarrantes, Auctorem Religionis Chriſtianæ diviniſſimum Jeſum Chriſtum, cum gentis illius Legislatoribus, *Lycurgo* v. gr., præceptaque Religionis Chriſtianæ & virtutes Chriſtianorum, cum Legibus, & virtutibus *Spartanorum* conferri nulla ratione poſſe, ineptiſſime & impudentiſſime perſuadere mortalibus volunt. (**) Non deſunt etiam, qui, ut Religionem Chriſtianam, a maleferiatis hominibus excogitatam eſſe probent, diſcipulos Jeſu Chriſti pro hominibus callidiſſimis, acutiſſimis, & ad omnem

B frau-

(*) Nunquam magis ſibi plaudunt *Increduli* atque inepte exultant, quam ubi in Sacri ordinis Viros impudenter invehendi occaſionem habent, vel quærunt. Eminent hic Illuſtr. *Schaftsburius*, *Collinus*, *Tolandus*, *Mandeville*, *Radicati*, *Edelmannus* ut alios taceam.

(**) Non minus arroganter, quam impudenter hoc probare aggreſſus eſt Alb. Radicati Comes de Paſſeran in Opuſc. Rotterdami A. 1736. in 8. editis.

fraudem moliendam, fabulamque ingeniose excogitandam, aptissimis habendos esse velint. Alii vero in contraria omnia eunt, sed eundem tendentes ad finem, ita abjecte de iis sentiunt, eos ita bardos & inepte credulos fuisse persuadere volunt, ut vix sensum communem illis relinquant. Sunt denique ex hac turba, inter quos, caput extulit *Collinus*, qui libertatem conscientiæ gravibus probant argumentis, quantamque ad proferendas divinas & humanas Literas hæc Libertas ponderis, quantum detrimenti superstitioni & Tyranidi contra adferat, eleganter ostendunt. Dum autem inductione hominum abjectissime & stultissime de Religione sentientium, hanc libertatem probare volunt, satis superque ostendunt, libere cogitare, & divina humanaque promiscue habere, in hominum illorum ore, unum idemque esse. Et quis omnes μεθοδείας horum hominum enarrare poterit? (*) Quod si homines illi argumentis duntaxat, eaque, quæ inter Eruditos locum habere debet, modestia, pugnarent, ferri adhuc possent; facile enim concipi potest, quomodo homines variis rationibus, in ejusmodi opiniones & errores incidere possint: neque pro crimine haberi debet, si quis amore inquirendi veri inductus, dubia sua cum Eruditis communicat. Modestia saltem, in omnibus, præsertim, ubi de sanctissimis rebus agitur, est laudanda. At eheu multi *Incredulorum*, insana quadam mentis cœcitate abrepti, acerbis facetiis, & magna impudentia, sanctissima quæque impuro ore allatrant, existimantes forsan, risus & cachinnos, audaciæ suæ magnum & incredibile pondus allaturos; in quo tamen maxime falluntur. homines equidem rudes, & ad omnem opinionem impiam, sæpissimeque stultam arripiendam proclives decipiunt sæpe: Doctis, qui rationum duntaxat pondere ad aliquid vel amplectendum, vel rejiciendum moventur, sunt derisui. At nec docti saltem & disciplinis exculti *Increduli*, hoc morbo laborare solent, sed pestis hæc omnem ætatem, & sexum, omnis vitæ conditiones & status corripuit. Adolescentes, nullis sæpe literis tincti, nullis ad recte ratiocinandum præsidiis muniti, atque vel ipsorum Religionis principiorum rudes, singularem voluptatem capiunt, in perstringendis rebus sanctissimis, & omnium sapientum judicio, attentione dignissimis. Lectitarunt nimirum hi homines, ad unguem facti, musteos quosdam libellos, in quibus Religio non argumentis, sed conviciis acerbis impugna-

(*) Confer cum his nostris ea, quæ de variis Incredulorum Religionem impugnandi artibus more suo, id est erudite & solide commentatur *Excellentissimus Moshemius* magnum Literati Orbis Ornamentum in *Eth. Christ.* Part. I. pag. 523. sq. adde quæ Tom. II. operis eximii contra *Radicati* disputat.

pugnatur, ſanctiſſimique viri aceto perfunduntur Italico. Lectis egregiis hiſce opuſculis, acutiſſimum, & ingenioſiſſimum ejus Auctorem eſſe, non ſine ſupercilio clamant. Recentiſſimo hoc Auctoris libelli, cui titulus eſt; *Les Princeſſes Malabares*, conſtat exemplo. Auctor hujus ſacri libelli nullis argumentis inſtructus, non ſolum impudentiſſime in Legatos DEI invehitur, ſed & ſanctiſſima quæque ferreo ore impugnat. Certe, ſi ea, qua ſanctiſſimum Virum, *Moſen*, calumniandi impudentia aggreſſus eſt Auctor, ſufficiunt, ad probandum, eum Impoſtorem fuiſſe, facile erit eodem argumento probare, *Grotium*, *Nevvtonum*, *Leibnizium*, aliosque viros omnium judicio eruditiſſimos, homines fuiſſe, imperitos plane & Literarum omnium rudes. Hic ipſe tamen futilis libellus, ab Adoleſcentibus Religionis ſanctiſſimæ & optimarum artium ac diſciplinarum parum gnaris, maximo cum deſiderio fuit emptus, lectus, in familiaribus ſociorum colloquiis fragmenta inuſitata ſapientiæ in medium prolata. Ipſæ quinetiam Puellæ molles & delicatæ, otio non labori adſuetæ, atque vix præcepta Catechiſmi rite edoctæ; libellos ejusmodi ſtudioſe conquirere & lectitare ſolent, forte, ne cum colloquiis eruditi Gregis interſunt, loquacitate a Viris, quorum ſæpe

nondum prima genas veſtivit flore juventa

ſuperentur.

Sed pergo ad alios. Inter eos, qui Aulas Principum ſectantur magnum ejusmodi hominum numerum eſſe, dudum pervulgatus rumor eſt. Cum enim illi quavis arte, ad dignitates & ad divitias graſſari velint, nec tamen ſalva ſemper id pietate fieri poſſit, Religio ſæpius pedibus eſt conculcanda, aut ea pro inſtrumento duntaxat, vel arte Politica eſt habenda, ut ad finem, quem intendunt, perveniant. Hæc alii paſſim videntes, & iisdem ſtudiis incenſi credendum eſſe in Religionis negotio ſapienti Viro, quod e re ſua eſſe perſpexerit, colligunt. Nec hi tantum, ſed & triobolares homines. artem manuariam profeſſi, Religionem ſæpiſſime, ſi non argumentis, quod ob ingenii tarditatem, & turpem rerum divinarum ignorantiam, facere non poſſunt, conviciis tamen adoriuntur, non quod ſciant, quid ſit Religio, ſed quod ſtulte putent, effrenem de rebus ſanctiſſimis audaciam loquendi, Sapientiæ ſignum eſſe; Res certe apud quosdam eo eſt redacta, ut *Juvenalis* illud ſibi dictum putent.

Aude aliquid brevibus Gyaris, & carcere dignum
Si vis eſſe aliquis: Probitas laudatur & alget.

In genere de morbo hoc loquendo, invaluit certe, infelici hoc ævo nostro, stulta opinio, eos demum ingeniosos & eruditos esse, verumque & rebus & Literis pretium ponere, qui existument, perinde esse, quamcunque tuearis de Religione opinionem, Nervosque atque artus sapientiæ esse, de rebus ad Religionem spectantibus, utramque in partem disputare. Jocus aliquis frigidus, sale & sensu sæpe destitutus, modo Religionem pungat, prudens dictum est. Indoctissimus aliquando homo, in quo præter formam & liberalem faciem nemo bonus quicquam laudavit unquam, dummodo illoto ore de sanctissimis rebus garriat, multis Religionis Irrisoribus, elegantis & acuti ingenii vir est. Qui artem hanc ignorat, & verum a falso discernendum esse solicite ingeminat, modumque in rebus tenendum esse existimat, bonus homo est, aut inepte credulus.

Infestum est hoc malum, felicitati generis humani, multumque progressui veræ Religionis officit.

IV. Quin autem vitium hoc seculi nostri epidemicum, non solum progressui castissimæ Religionis, sed & felicitati humani generis multum officiat, nemo, cui probitas cordi est, diffitebitur. Cum enim vera Religio nil aliud præcipiat & injungat, quam ut vitam nostram ad S. Numinis voluntatem componamus; cum frænum injiciat pravis animi cupiditatibus; cum argumenta & incitamenta, ad omnis generis virtutes exercendas adferat gravissima; cum denique ad internam & externam nostram felicitatem promovendam, natura sua comparata sit: facile est judicare, homines præsidiis hisce destitutos, ad suam, aliorumque felicitatem promovendam minus habiles & paratos esse futuros. Scio non omnes promiscue errores bonis moribus & Reipublicæ nocere; Improbo eos, qui ob qualemcunque in Religionis negotio dissensum, tragicis clamoribus omnia implent; haud ignoro, vitia magis officere saluti Reipublicæ, quam errores. At de hoc jam non agitur: quæritur duntaxat, utrum homines, de Religionis Naturalis & Revelatæ divina origine persuasi, ad exercendam virtutem & pietatem, Virique boni & ingenui civis officia præstanda, non magis apti sint, quam alii, qui capitalia hæc Religionis Capita in dubium vocant. Atque hoc omnes, quotquot ad actiones hominum, eorumque agendi principia & incitamenta, probe attendunt, affirmaturos credo. Cum *Increduli* ex eodem luto, ex quo cœteri homines conflati sunt, constent; cum æque ac cœteri mortales, omnibus illis casibus, quibus homines a vero rectoque retrahi possunt, expositi sint, palam est, Eos, quos Numinis tangit Reverentia, quique tot ad recte agendum sunt instructi præsidiis, & incitamentis, cœteris paribus, ad resisten-

…ſiſtendum pravis animi cupiditatibus, longe magis aptos futuros eſſe, quoniam præter metum pœnarum, laudem bonæ exiſtumationis, ſtudium felicitatem noſtram promovendi, & quæ alia, præter Religionem, homines in officio continere poſſunt, accedit, certiſſima illa & altiſſime animo infixa perſuaſio, DEUM, pro tranſactæ vitæ ratione, cum mortalibus poſt hanc vitam eſſe acturum, piosque per interminabilem æternitatem ſingulari DEI Favore eſſe fruituros, malos vero graviſſimis ſubjectum iri pœnis. Scio, quid dicturi ſint *Increduli.* Contendent, homines non ſemper ſuis convenienter principiis agere, neque adeo ſequi, eos, qui Religionis capita principalia impugnant, aut de eorum veritate dubitant, in omne nefas ruituros. Neque ego adfirmarim, *Incredulos* ſemper frœnum deſideriis ſuis laxaturos. Scio multa eſſe, ut jam dixi, quæ eos in officio continere poſſunt. Iidem tamen, ſi verum dicere velint, concedent, difficillimum eſſe, naturam ſubigere, domare æſtuantes animi affectus, longaque exercitatione opus eſſe ad compeſcendas pravas animi cupiditates, atque ad hunc denique ſapientiæ, atque continentiæ gradum, pauciſſimos mortalium pervenire; Concedent inſuper, ſi veritas ipſis curæ cordique eſt, accedente ad omnia illa externa, quæ homines, ut dixi, in officio continere poſſunt, firmiſſima perſuaſione, de Numinis voluntate, Remuneratione, & pœnis poſt hanc vitam expectandis, majoribus ſtimulis ad recte agendum homines iri compulſum. Atque hoc unum eſt, quod volumus. Neque enim induci poſſum, ut credam, ipſos, quibuscum jam nobis res eſt, aſſerturos, argumenta a Religione petita, & alte animis infixa, nil quicquam ad dirigendas & moderandas animi inclinationes conferre poſſe: cum ipſorum *Incredulorum* confeſſione, ipſa *ſuperſtitio* in animos hominum, moresque plurimum valeat. Quod ſi Religio, ut nos contendimus, certis eſt ſuperſtructa fundamentis: Si hæc principia alte ad animum revocata, homo quotidie expendere debet: Si incitamenta denique Religionis voluntatem hominis inclinare poſſunt: manifeſtum eſt, Religionem ad moderandas animi adfectiones, ad compeſcenda prava mentium deſideria, plus valere, quam temperamentum ſolum, aut metum pœnæ, aliaque externa, quibus hominum mores flectuntur. Ponamus duos *Incredulos*, iisdem animi adfectionibus, v. gr. voluptatibus deditos: fac eosdem amore ſanitatis, ſtudii famæ, atque tranquillitatis conſervandæ inductos, impotentibus animi deſideriis reſiſtere, modum in voluptatibus tenere, atque his, aliisque rationibus & auxiliis, hactenus impediri, quo minus cupiditatibus, ad quas ex-

 plendas

plendas natura ſtimulat, ſatisfaciant. Quamvis paucos numero ita ſibi temperaturos crediderim, concedam tamen. Ponamus vero, alterutrum horum accurato Religionis examine inſtituto deprehendere, non ſolum dari Numen ſupremum, ſapientiſſimum, optimum, & potentiſſimum totius rerum Univerſitatis Moderatorem, ſed Eundem etiam humano generi dediſſe leges æquiſſimas, in natura humana radicatas, quarum obſervantia homines reddat felices; Eum innumeris beneficiis genus humanum adficere, mentesque amore ſui tactas & ſanctiſſimorum ſuorum præceptorum memores, poſt mortem æternæ felicitatis participes facturum, malos vero pro ſcelerum gravitate ſeveriſſimis pœnis ſubjecturum. Eundem Optimum atque ſanctiſſimum Deum, amore generis humani compulſum, voluntatis ſuæ decreta per viros fide dignos hominibus patefeciſſe, eademque ſtupendis miraculis, ut fidem faceret digniſſimis Legatis, confirmaſſe, imo *Soterem*, ad homines ab erroribus & peccatis revocandos, & felices reddendos, in terram miſiſſe, ut reliqua Decreta R. Chriſtianæ, utpote ſatis nota, jam quidem ſilentio tranſeam; fac inquam hominem illum, ſingula hæc Religionis principia & præcepta non ſolum intelligere, iis fidem habere, eaque conſiderare tanquam veritates ſublimes & attentione dignas, ſed & eadem altiſſime in animum demittere, ea firmiter credere, & vi tandem hujus perſuaſionis, eum compelli, ut fateatur, hanc Religionem non ſolum eſſe veriſſimam rationique convenientiſſimam, ſed & neceſſe eſſe, ut omnes ſuas actiones in poſterum ad voluntatem Optimi Numinis componat; Hoc poſito, provoco ad omnium, quotquot rem quamque ſuo pretio æſtimare ſolent, conſcientiam, utrum homo iſte, ad omnis generis officia præſtanda, non magis futurus ſit aptus, quam antea, ubi externis duntaxat quibusdam incitamentis inductus, a malo abſterrebatur. Neque juvat *Incredulos* dicere, pauciſſimos eorum, qui Religioni Chriſtianæ nomen dederint, vitam ſuam, moresque, ad ipſius Religionis decreta componere. Fatemur equidem numerum ejusmodi hominum magnum non eſſe; fatemur multos per omnem vitam nunquam fundamenta Religionis, cui ſeſe addictos eſſe profitentur, examinaſſe; Fatemur, multos ſectæ, ad quam veluti tempeſtate delati ſunt, tanquam ſaxo adhærere; Fatemur multos exiſtimare, ſummam Religionis in eo poſitam eſſe, ſi fortiter ac acriter pro ſingulis ejus ſententiis & decretis, licet minoris etiam ſint momenti, decertare, docte de ea diſſerere, diſſentientes cum fervore impugnare, externoque cultu ſingulari cum ſtudio defungi poſſint.

Hæc

Hæc omnia lubentes fatemur & dolemus. At quid inde lucrantur *Increduli*? Num inde ergo per legitimas consequentiæ leges sequitur; Ergo Religio Christiana nullam habet ad homines a malo revocandos vim, & efficaciam? Ergo vana sunt omnia argumenta & incitamenta, quibus virtutem commendat? Sane hoc idem esset, ac si quis propter calculos male a Mathematico subductos, colligeret, Arithmeticæ præcepta nullis certis fundamentis esse superstructa; aut si quis ex moribus solutis quorundam Civium inferret, leges Reipublicæ, in qua homines illi degunt, plane esse præposteras & impias, vel saltem ad salutem civium promovendam prorsus ineptas. Ipsi *Increduli*, ubi principia actionum, quibus ad agendum moventur, impugnamus & asserimus, negatis Religionis Naturalis & Revelatæ capitibus primariis, vix aliquod ita contra vim pravarum animi cupiditatum, relictum esse repagulum, fierique adeo aliter non posse, quam ut frequentissime in quævis scelera & peccata ruant, Ipsi, inquam, *Increduli* respondere solent: Homines non semper agere convenienter suis principiis; applicent hæc ad doctrinæ Christianæ professionem, & responsum ipsi dabunt ad hanc objectionem, Causam nempe præcipuam, quod Christiani vitam agant a præceptis Religionis suæ adeo alienam, in eo potissimum esse quærendam, quod nimirum hæc principia sibi cottidie in memoriam non revocent eaque sequantur. (*) Quod si vero ab una parte, ipsorum *Incredulorum* confessione, homines frequentissime a principiis suarum actionum deflectunt, & ab altera parte illi ipsi, qui sanctissimæ Religionis Præceptis sunt imbuti, de eorumque veritate & divina origine sunt persuasi, cottidie sentiant, quanta solicitudine, circumspectione, animi alacritate, & precibus denique opus sit, ad pravos animi impetus, & habitus longa consuetudine confirmatos reprimendos, ignoscent nobis, si putemus, homines tot præsidiis nudatos, totque gravibus argumentis & incitamentis ad virtutem & pietatem amandam destitutos, frequentissime pravis animi desideriis satisfacturos. Neque opponant nobis *Increduli*, nescio quam *Sinensium*, gentis, ut putant prudentissimæ, *Theologiam*, nullis ideis & principiis attributorum divinorum, vel Voluntatis Numinis, sed ordinis duntaxat, & moralitatis intrinsecæ actionum persuasione innixam; Præterquam enim quod omnia, quæ de hisce Theologiæ vel Philosophiæ principiis dicun-

(*) Cur Incitamenta Religionis Christianæ, non plus efficaciæ habeant inter Christianos solide præter alios ostendit Excellentissimus Basileensium Theologus Sam. *Werenfelsius, grande Helvetiæ nostræ Decus*. Oper. editorum pag. 145. sq.

dicuntur, incertiſſima ſint, & Virorum doctiſſimorum teſtimoniis longe diverſiſſimis incerta reddantur, provocamus ad omnia illa argumenta, quæ ab indole, natura, & incitamentis Religionis Chriſtianæ petuntur, ad probandum, Religionem Chriſtianam, ad veram hominum felicitatem promovendam, eſſe longe aptiorem, quam Theologiam, (ſi quidem hoc nomine dignæ ſunt opiniones nullis virtutis, & Numinis reverentiæ fundamentis ſuperſtructæ,) hiſce omnibus nudatam. Quid? quod ipſi illi viri docti, qui tam magnifice de Theologia illa morali *Sinenſium* ſentiunt, fateantur, Religionem, quæ attributorum divinorum, Numinisque voluntate innititur, qualis Chriſtianorum eſt, perfectiorem eſſe ea, quæ hiſce præſidiis caret. (*)

Huic malo obviam eundum, ita tamen ut medíis utamur licitis duntaxat, & malo huic imminuendo, & tollendo, aptis.

V. Cum ex dictis conſtet, malum illud non ſolum longe, lateque ſerpere, ſed & progreſſui veræ Pietatis, atque ſaluti generis humani, haud parum officere: omnium, qui veritatis & Pietatis amantes ſunt, Eorum præſertim, qui ſolida Eruditione, & diſciplinis ſublimioribus inſtructi ſunt, officium eſt, diſpicere, qua ratione, malum illud, ſi non penitus, (quod nulla cum veri ſpecie ſperari poteſt) tolli, imminui ſaltem, atque repelli poſſit. Licet autem in eo omnes boni, atque Eruditi, facile conſentiant, nimirum omnes ingenii vires, ad reprimendum hoc malum eſſe impendendas, ubi ad rem ipſam ſeu modum malo occurrendi deventum eſt, in diverſa abeunt. Sunt nimirum qui putent ejusmodi libellos, qui Religionem impugnant, in ipſo partu eſſe ſupprimendos, vel ſi in publicam lucem edantur, Vulcano ſine mora eſſe tradendos; Auctores ipſos, confeſtim, vel in perpetuos carceres eſſe compingendos, vel ad rogum ducendos. Abſtinendum ſimul eſſe a lectione & refutatione talium ſcriptorum: cum enim generalia Religionis Naturalis & Revelatæ capita communi Chriſtianorum conſenſu ſint admiſſa, non opus eſſe, ut in his articulis confirmandis & tuendis ſine neceſſitate deſudent Viri Docti; varia eſſe inſuper hominum ingenia; multos lectione refutationis ad ipſorum

Incredu-

(*) Quam incerta ſint omnia, quæ de Theologia Sinenſium dicuntur patet ex iis, quæ noſtra ætate ſcripſerunt V. D. v. gr. *Turnemine* in præfatione libello Archi-Epiſcopi Cameracenſis *Fenelonii* de exiſtentia Dei præmiſſa. Cl. *Kortholtus* paſſim in Epiſtolis Leibnitianis, Cl. *Brukerus* noſter Hiſt Philoſoph. Tom. VII Excellentiſſimus *Moshemius* Eth. Chriſtian. Tom. II. aliique plures. Ipſe Illuſtris Chriſt. *Wolfius* Philoſophorum ætatis noſtræ facile Princeps, licet magnifice ſatis de Philoſophia *Sinenſium* practica ſentiat, paſſim tamen in *Oratione* publica de hoc argumento edita fatetur, Theologiam Moralem Chriſtianorum excellentiorem eſſe Theologia Naturali; Hanc vero, quæ cognitione Numinis, & attributorum ejus ſuperſtructa eſt, præferendam eſſe Ethicæ *Sinenſium*. Vide paſſim notas Orationi adſperſas.

Incredulorum libros evolvendos allici; homines niti in vetitum: experientiam teſtari, poſt tot noſtro ſeculo editas pro Religionis Chriſtianæ veritate Apologias, malum hoc non repreſſum, nedum ſublatum, ſed potius auctum eſſe; præſtare igitur, ſi quosvis moneamus, ut ab ejusmodi lectione librorum ſibi caveant, eos contra hortemur, ut Religioni Chriſtianæ, & elicitis inde conſectariis, fidem habeant, neque de repellendis *Incredulorum* difficultatibus admodum ſint ſoliciti &c. &c. Ita quidam bono animo diſſerere ſolent, de quibus, antequam ulterius progrediamur, aliquid monendum eſt. Et (1.) quidem optandum eſſet quam maxime, ut qui ad ſcribendos & edendos libros animum adjungunt, nonniſi bonæ frugis pleniſſima, id eſt promovendæ Virtuti & pietati, omniumque ſaluti inſervitura in medium proferrent; Optandum ut non ſolum illi libri, qui capitalibus Religionis Capitibus bellum indicunt, ſed & qui bonis moribus nocent, juvenesque, quorum animi ceræ ad inſtar molles, & ad prava animi deſideria explenda inclinatiſſimi ſunt, corrumpunt, in ipſo partu ſuffocarentur; at cum hoc nunquam in tanto luxuriantium ingeniorum, quibus Orbis Literatus repletus eſt, numero, ſperari poſſit, paucique admodum ſint, qui cum animum ad ſcribendum adpellunt, de gloria DEI, veraque virtute hominum promovenda ſoliciti ſint, videndum, qua ratione arte emendetur, quod prorſus impediri non poteſt. Fruſtra certe diſputatur, quomodo editiones ejusmodi librorum impediri, multo magis, poſtquam editi ſunt, lectio prohiberi poſſit. Apud nos quidem legibus publicis ſatis cautum eſt, ne ejusmodi libri edantur; at cum nullum jus in alias Gentes habeamus, impedire non poſſumus, quo minus etiam ad nos deferantur. Notum eſt in *Anglia*, *Belgio*, & alibi non obſtantibus Imperantium decretis & cenſuris, ſcripta ejusmodi prelis committi, & habendi cupiditatem, qua ardent multi Typographorum, omnes Cenſorum curas eludere. Ne ipſi quidem ſacri illius Tribunalis, quod *Inquiſitionis* nomine venit Præſides & Defenſores, impedire poſſunt, quo minus *Incredulorum & Proteſtantium* libri, paſſim emantur, & legantur: quomodo ergo à cœtibus Proteſtantium, in quibus major viget libertas, libelli ejusmodi prorſus poſſent arceri, non video. (2) Non multum etiam ſoliciti erimus de pœnis, quibus affici poſſent editores, & auctores hujusmodi libellorum, cum nos hoc duntaxat agamus, ut veritatem in tuto collocemus, & ex mentibus falſis opinionibus deluſis & captis, peſtilentes errores evellamus. Conſiderandi nobis videntur ejusmodi libellorum Auctores, tanquam

quam homines animo ægri: at medicus ægros non flagris cœdit, ſed medicinam adfert, quæ malum radicitus tollere poſſit. Neque ſcio, utrum Religioni Chriſtianæ bene conſulant, qui ſuadent, ut omnes, qui Religionis Chriſtianæ principia impugnant, graviſſimis ſubjiciantur pœnis. Loquor autem, quod *probe obſervandum*, de iis, qui rationibus duntaxat & argumentis, in veritates, communi alias conſenſu receptas, inquirunt, dubiaque ſua, cum Eruditis, ea, qua par eſt modeſtia, communicant. Argumentorum loco, iis, qui aliter ſentiunt, *Auguſtini*, Viri ejusmodi hominum generi, quocum nobis res eſt, gratiſſimi, adponam verba, qui contra *Manichæi*, *quam vocant fundamenti*, *Cap. II. Tom. VIII. Et Bened. Col. 151.* ita loquitur. *Illi in vos ſæviant, qui neſciunt, cum quo labore verum inveniatur, & quam difficile caveantur errores. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt, quam rarum, & arduum ſit, carnalia phantaſmata piæ mentis ſerenitate ſuperare. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt cum quanta difficultate ſanetur oculus interioris hominis, ut poſſit intueri ſolem ſuum. Illi in vos ſæviant, qui neſciunt, quibus ſuſpiriis & gemitibus fiat, ut ex quantacunque parte poſſit intelligi DEUS; Poſtremo illi in vos ſæviant, qui nunquam tali errore decepti ſunt, quali vos deceptos vident.* (3.) Quando dicitur, ejusmodi libellos, neque legi, neque refelli oportere, quoniam principia Religionis Chriſtianæ communiter ſint recepta, firmiſſimisque principiis ſuperſtructa, cum diſcrimine ad hoc reſpondendum eſt. Non quæritur, utrum lectio ejusmodi librorum promiſcue omnibus ſit commendanda. Nemo ita deſipit, ut hoc ſuadeat. Fatemur enim, lectionem ejusmodi librorum, multos non ſatis in diſciplinis ſublimioribus, & arte cogitandi exercitatos, in graviſſimos conjeciſſe errores; Imo ejusmodi lectionem, ut in ſequentibus probabimus, inter *creſcentis Incredulitatis* cauſas referimus. Sed de hoc quæſtio eſt: Utrum nempe ejusmodi libri, ne ab iis quidem, qui in diſciplinis Philoſophicis & Theologicis ſunt exercitati ſatis, quique omnium Judicio, momenta objectionum expendere poſſunt, non ſint legendi, aut publice refutandi. Atque hoc non ſolum fieri poſſe, ſed & Doctorum publicorum officium eſſe, ut errores peſtilentes, & ſaluti hominum nocituros, gravibus impugnent & convellant argumentis, adſerimus. At hi articuli, (inquis) quos *Increduli* impugnant, omnium conſenſu ſunt recepti, firmisque fundamentis innixi. Non nego: ſed an inde ſequitur, ergo ipſa veritas non eſt vindicanda? Sane videor mihi audire hominem *Romanenſium* ſacris addictum, contra lectionem librorum a Reformatis editorum, vel eo

nomine

nomine detonare, quod nempe Una, Sancta, & Catholica Eccleſia, jam diu quid falſum, verumque ſit, quid credendum, quid non credendum publicis decretis manifeſtum fecerit; temerarios igitur eſſe, ſuperbos, imo ſceleratos homines, qui poſt tot infallibilia decreta ſanctiſſimæ matris Eccleſiæ, articulos evidentiſſimos & certiſſimos, examini ſubmittere, eumque in finem etiam Reformatorum libros evolvere velint. Quid quæſo ad ejusmodi Orationem dicerent homines ſacris noſtris addicti? An non clamarent, peccare ejusmodi hominem Pontificium contra regulam Logicorum, quæ vetat, το ἐν ἀρχῃ λαμβανειν? An non ingeminarent, homines Romanenſium Religioni addictos, & librorum noſtrorum lectioni vacantes, extra periculum erroris futuros, ſi tam evidentibus, tam ſolidis, & tam immotis rationibus, ſit ſuperſtructa fides Catholica? Scio maximum eſſe diſcrimen, inter decreta ipſius Religionis Chriſtianæ, & inter opiniones, quas tuetur Eccleſia Romana: ſed de hoc non agitur; quæritur duntaxat, utrum in argumento eorum, qui Examen librorum *Incredulorum* ideo proſcribunt, quod veritas Religionis Chriſtianæ ſatis ſit probata, non eadem ſit, ἀσυλλογιστία, quæ eſt in argumentatione Doctoris Pontificii, lectionem librorum Proteſtantium eo nomine proſcribentis, quod Religio Catholica ſatis ſit probata? certe in methodo ratiocinandi diſcrimen nullum eſt. Et quid quæſo obſtat, quo minus Viri docti, ſanctiſſimæ Religionis cauſam publice contra *Incredulorum* objectiones tueantur? Num licebit *Incredulis* impune ſanctiſſima quæque impugnare, veri rectique amantibus Eadem defendere non item? Vera eſt Religio Chriſtiana, fateor, certisque fundamentis ſuperſtructa. At num omnes, qui Chriſtiani vocantur, de ea ſunt perſuaſi convictique? O quam vellemus hoc verum eſſe! Quam vellemus, ut plerique Chriſtianorum, imo omnes, non tantum poſſent ſonos Doctorum ſuorum repetere, ſed graviſſimis potius rationibus, fidei ſuæ rationes reddere! Quam vellem, *ut Incredulorum* objectiones ſine labore diſpellere poſſint! At cum hoc non ſit, & contra vero pateat, multos ſine examine Articulos Religionis admiſiſſe, efficiendum eſt Doctoribus publicis, ut divinam Originem Religionis Chriſtianæ, ſine qua perſuaſione nemo jure Chriſtianus appellari poteſt, evidentiſſimis, graviſſimisque argumentis, omni data occaſione probent, *& Incredulorum* errores, veritati & pietati inſidias ſtruentes, convellant; Verbo: aut dicendum, Religionis Chriſtianæ decreta rectæ rationis principiis eſſe contraria, omni fundamento deſtituta, & ad ſuſtinendas *Incredulorum* ob-

jectiones plane non suffectura; aut ab altera parte adserendum, Ea certis Principiis esse innixa, & contra omnes *Incredulorum* insultus, si recte defendantur, satis munita, atque ejus denique naturæ, ut quosvis nullis sinistris opinionibus, & pravis cupiditatibus captos, in adsensum rapere possint. *Prius* nemo sanæ mentis dixerit. Hoc enim esset *Incredulis* herbam porrigere, atque confiteri, Religionem & ineptissimam superstitionem nonnisi nomine differre. *Posterius* igitur erit asserendum, nimirum non solum licitum esse Eruditis ejusmodi libellos legere, expendere, atque refellere; Sed & Doctorum publicorum officium esse, ut non solum causam S. Religionis serio agant, ejus admirabilem præstantiam, argumentis evidentissimis probent; sed & ut discipulis suis viam monstrent, qua ratione animi piorum contra *Incredulorum* difficultates sint muniendi: Et ut dicam quod Res est, hæc una, optimaque methodus atque ratio est, *Incredulorum* insultus reprimendi, & Religionem in tuto collocandi. Nimirum argumentis *Incredulorum* argumenta sunt opponenda, omnesque ingenii nervi impendendi, ut nonsolum divinæ & cœlestis disciplinæ veritatem solide probemus, sed & ut eandem contra varias eorundem objectiones vindicemus. Imo tantum abest, ut Viros Eruditos, qui Religionis Christianæ veritatem demonstrarunt & singulas difficultates *Incredulorum* examinarunt, vituperemus; ut potius inter *seculi*, quo vivimus *Felicitatem* referamus, quod Viri Eruditione & pietate Eminentissimi, *Angli* præsertim, eruditissime & solidissime Religionis Christianæ veritatem confirmarint. Unde & præclare de Erudito, imo universo Orbe Christiano, meritus est præstantissimus *Burnetus*, *Magni & Illustris Parentis G. Burneti*, *Episcopi olim Salisburiensis dignissimus filius*, quod ea, quæ juxta *illustris & pii Boylei* æterna laude dignissimum institutum, pro Religione Naturali, & Revelata eruditissime & accuratissime, à præstantissimis *Angliæ* Eruditis dicta sunt, in compendium redegerit, atque nuper cum Erudito Orbe communicaverit. Sane dignissimus est hic liber, quem *Enchiridii* loco, omnes, quibus veritas, pietasque curæ cordique est, diurna nocturnaque versent manu. Ipsis interim *Incredulis*, tot exquisitæ Eruditionis scripta debemus; nunquam certe veritates capitales in tanta fuissent collocatæ luce, nisi Eruditi inter *Incredulos* speciosis suis objectionibus necessitatem Viris cordatis & doctis imposuissent, singula Religionis capita, solertissime examinandi & defendendi. (5.) Quod vero tandem objicitur, post tot libellos pro veritate Religionis scriptos numerum *Incredulorum* non

esse

esse imminutum, parum valet ad probandum, *Incredulorum* objectiones non esse curandas. Eodem enim argumento, probare possem, libros asceticos, ad veram pietatem commendandam plurimum valentes, quorum magnus singulis annis in lucem editur numerus, inutiles esse, quod Impiorum numerum decrescere manifestis indiciis non constet; probare possem, si hæc ratiocinandi methodus valeret, controversias Religionis esse proscribendas, quod videamus paucissimos, ab avita & à Majoribus accepta, atque tradita Religione recedere, nec veteres aviculas de pulmone facile revelli. Denique si hæc argumentandi ratio valeret, in exilium ire jubendi essent plerique V. D. Ministri, quod post tot habitas orationes sacras, paucissimos Auditorum à vitiis & erroribus abstractos, ad veram mentis mutationem, & conversionem adduxerint. Ex quibus facile constat, quam parum huic objectioni sit tribuendum; Unde simul etiam colligitur, nullam aliam Religionem tuendi relictam esse viam, quam demonstrationis & legitimæ defensionis. (*) Scio non omnes eadem perveniendi ad hunc scopum incedere via: quidam methodum adhibent, quæ mea opinione *Incredulos* potius in sua opinione confirmare, quam ad veritatis confessionem adducere potest. Non loquor de iis, qui male Religionem defendunt, de his enim in sequentibus agendi locus erit; Sed de iis, qui novam quandam sed parum tutam *Incredulos* revocandi ab erroribus viam ineundam esse putant. Ita *Illustris Archi-Episcopus Cameracensis Fenelonius*, ut ex βιογραφία ab Anonymo scripta, patet, *Incredulum*, qualem se fuisse βιογραφος fatetur, conversurus, nullum aliud medium *ex Deismi Labyrintho* eluctandi esse docuit, quam confugiendo, sine ulteriore mora, ad infallibilis Judicis, id est, *Pontificis Romani* Tribunal. *Il' n'y à* (Verba sunt illustris Viri ad Deistam) *aucun milieu raisonable, entre le Déisme, & la Catholicité. Hist. de la Vie de Monf. de Fenelon pag. 113. P. D. Huetius*, Vir eruditissimus, *Incredulis*, ad convictionem solidam Religionis Christianæ perventuris, commendavit sedulam *Philosophiæ scepticæ* culturam. Animo enim per ἐποχὴν universalem rite præparato, facilem esse ad Religionem Christianam, prouti ab Ecclesiæ Romanæ decretis explicatur, viam. Auctor denique libri recentissimi, cui titulus: *Lettres sur la Religion Essentielle à l'Hom-*

(*) Conferantur cum hisce ea, quæ de hoc argumento graviter & erudite monet *Excellentissimus Frey*, in Basileensium Academia Theologus longe præstantissimus, Fautor & Amicus honoratissimus, Dissertat. de Officio Doctoris Theologi I. Sect. 3. & sq.

à l'Homme, distinguée de ce qui n'en est que l'Acessoire, viam complanaturus ad convincendos *Incredulos*, nil rectius fieri adserit, quam si tantisper concedamus *Incredulis*, ad fidem habendam Religioni Christianæ non opus esse, ut Mysteria & miracula admittamus. (*) Quam parum aptæ autem sint hæ methodi, digressionis loco, bono cum DEO, singulari ostendam dissertatione.

Ad percipiendam autem vim argumentorum, pro veritate Religionis Christianæ militantium, non solum attentione, sed & animo, ab omnibus præjudicatis opinionibus, & pravis cupiditatibus libero, opus est.

VI. Præter alia autem, quæ impediunt, quo minus Vitium *Incredulitatis*, magis magisque crescens reprimatur, hoc potissimum obstat, quod paucissimorum animi ad argumenta, pro Religionis Christianæ Veritate militantia, rite perpendenda, sint dispositi; quod *Increduli* multis præjudicatis opinionibus contra Christianorum disciplinam sint imbuti; quod multi eorum rite ratiocinari nesciant; quod plerique non rationem, sed pravos adfectus in consilium adhibeant, ut cætera, quæ in progressu harum meditationum in medium, si Deus vitam porro concesserit, prolaturus sum, jam quidem silentio transeam. Certe ad rei gravissimæ, Examen Religionis nempe Christianæ instituendum, poscitur pectus aliquod sincerum, veritatisque amantissimum, & quod nonnisi argumentorum vi in alterutram partem deducitur. Ubi his virtutibus vacuus est homo, Religionem examinaturus, fieri per rerum naturam non potest, ut argumenta vim suam exerant. Recte & eleganter de hoc argumento Lactantius, immortalitatem mentis humanæ probaturus, judiciique novissimi rationem explicaturus, *Lib VII. Cap. 1. inter alia sic loquitur:* Interim *necessarium puto*, *admonere* Lectores, *quod hæc nostra quæ tradimus, pravæ vitiosæque mentes, aut omnino non intelligent, (hebetatur enim acies eorum terrenis cupiditatibus, quæ sensus omnes gravant, imbecillesque reddunt) aut etiamsi intelligent, dissimulabunt tamen, & hæc vera esse nolent, quia trahuntur a vitiis, & scientes malis suis favent, quorum suavitate capiuntur, & virtutis viam deserunt, cujus acerbitate offenduntur. Nam qui avaritia, & opum inexplebili quadam site flagrant, quia non possunt venditis, aut dilargitis, quæ amant, tenui cultu vitam degere, sine dubio malunt id esse fictum, quo desideriis suis renuntiare coguntur. Item qui libidinum stimulis incitati (ut ait Poeta) in furias ignemque ruunt, utique*

(*) Fama fert, libellum hunc scriptum esse ab erudita Matrona, aliis etiam opusculis editis, v. gr. de statu mentium post mortem; de mundo insipiente, præferendo mundo Eruditorum, seu ut titulus habet; le monde fou preferè au monde sage, nobili. Postea certissimis indiciis mihi innotuit, plures ad scribendum illum librum animos adjunxisse, quod vel notæ textui subjectæ cum ipso libro collatæ satis probant.

utique incredibilia nos afferre dicunt; quia vulnerant aures illorum præcepta continentiæ, quæ illos a voluptatibus suis probibent, quibus animam suam cum corpore adjudicaverunt. Qui vero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne studium suum ad honores acquirendos contulerunt, nec si solem quidem ipsum gestemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ illos jubet omni potentia & bonore contemto humiles vivere, atque ita humiles, ut & accipere injuriam possint, & referre nolint, si acceperint. Sic sunt homines qui contra Veritatem clausis oculis quoquo modo latrant. Qui autem sanati erunt, id est non ita vitiis immersi, ut sanabiles non sint, & credent, his libenter accedent, & quæcunque dicimus aperta, & plana & simplicia & quod maxime opus est inexpugnabilia illis videbuntur. Nemo virtuti favet, nisi, qui sequi potest, sequi autem non facile est omnibus. Sed audire videor *Incredulum*, non sine indignatione respondentem, postulatum hoc nostrum ineptum esse & risu dignum; postulare nimirum nos ab *Incredulis*, ut animum habeant ad recipiendas opiniones nostras paratum, ist est credulum. Hoc autem idem esse, ac si quis cum alio ratiocinaturus, eumque in suam sententiam adducturus, postularet, ut primo admittat conclusionem argumenti, & demum præmissas examinet. At nostram sententiam male intelligunt *Increduli*, aut data opera in alienum detorquent sensum. Non poscimus enim ab *Incredulis*, ut ante examen rationum, quas ad probandam veritatem Religionis Cristianæ adferre solemus, nobis fidem habeant, magnificeque de Religione sentiant. Inepti sine dubio essemus, si hoc nobis concedi vellemus. Nihil aliud contra postulamus, quam quod omnes omnium ætatum sapientes, ubi de quæstionibus gravissimis expendendis agitur, ab iis, qui verum cognoscere volunt, requirunt, nimirum hoc unum, ut ad quæstionem examinandam adferant animum attentum, a partium studio alienum, denique ad rationum vim percipiendam & ponderandam unice intentum. Quo majus est veritatis inquirendæ momentum; quo magis quæstionis solutio cum generis humani salute vel detrimento est conjuncta, eo magis necesse est, ut examinaturi quæstiones illas, attenti sint, & a partium studio alieni. Male verum examinat corruptus judex. Nihil hic poscimus, quam quod ipsi *Increduli* a nobismetipsis, quando dubia sua, & objectiones contra Religionem in medium proferunt, postulare solent: Clamant nimirum, tantisper ponendas esse opiniones cum lacte quasi materno haustas, a præceptoribus nostris inculcatas, & longa consuetudine menti firmiter tanquam axiomata

æternæ veritatis impressas, ingeminantes, ea quæ adferuntur, licet forte ingrata, ἄθερ παθῶν & serena mente esse expendenda. Quidni & nobis idem concedunt jus? Adeo sumus de bonitate causæ nostræ persuasi, ut credamus, rationes nostras, rite & ordine positas, attentaque mente libratas & expensas, *Incredulos* aut in adsensum pertracturas, aut saltem effecturas, ut posthac rectius, & melius de Religionis Christianæ natura & indole sentiant. Contendimus insuper, quæstionem inter nos & *Incredulos* agitatam, & gravissimam, & talem, ad quam rite solvendam, non judicio duntaxat & attentione, sincera item quadam veri sciendi cupiditate, sed & animo ad actiones suas omnes, desideria, & conatus, ad veri rectique normam componendi parato, opus sit. Huic enim Quæstioni rite evolvendæ, non tantum officiunt ingenium hebes, & præjudicatæ opiniones, sed obstant potissimum huic Examini prava animi studia, & perversæ cupiditates. Ratio hujus rei est in promptu. Non enim hic agitur de dirigendis duntaxat Ideis intellectus, sed de moderandis præprimis juxta certam normam actionibus nostris. Non agitur insuper de quæstione, ut Scholæ terminis utar, mere abstracta v. gr. de problemate quodam geometrico aut quæstione etiam critica vel historica; sed agitur non solum de quæstione omnium quotquot unquam inter mortales moveri potuerunt, gravissima atque momentosissima, sed & ex qua etiam dependet universa vitæ nostræ agendæ ratio; *Quæritur* enim num optimus & sapientissimus mundi Rector sit adorandus, mente, Verbis, & universa vitæ ratione colendus & venerandus; Utrum ei in omnibus, fluxæ & perituræ vitæ conditionibus, sit adhærendum, omniaque, quæ pro infinita sua sapientia de nobis disponit, pio, & constanti animo sint recipienda & ferenda; *quæritur* utrum morte careant animæ nostræ, nec ne, atque adeo utrum DEUS humani generis cupidissimus, post vitam hanc caducam, pios præmiis, impios vero pœnis, sit adfecturus; *quæritur*, utrum divinæ & cœlestis originis sit Religio Christiana, an vero fabula a maleferiatis hominibus temere inventa: *quæritur* non solum, utrum decreta hujus Religionis sint vera, & πάσης ἀποδοχῆς ἄξια, sed & utrum vi voluntatis divinæ simus obstricti, omnes nostras cogitationes, desideria, & actiones ad præceptorum divinorum in Revelatione præscriptorum normam componendi, & in hac constanti veritatis confessione, & pietatis cursu, ad extremum usque vitæ halitum, inter omnes adversitates, adflictiones, & tormenta etiam exquisitissima, permanendi. Hæc est summa Quæstionis

inter

inter nos & *Incredulos* agitatæ. Aut vera rerum vocabula amisimus & nescimus quid leve aut momentosum sit, aut quæstio hæc ardua satis, atque gravissima est. Quod si *Increduli* inposterum negare volunt, ad hanc quæstionem evolvendam, non solum judicium acre, & attentionem, sed & animum a præjudicatis opinionibus, pravis studiis, & affectionibus liberum, requiri, alterutrum dicant necesse est; aut quæstionem hactenus propositam non tanti esse, ac vulgo dicitur, momenti; aut *Incredulos* homines esse, ab omnibus plane præjudicatis opinionibus liberos & ab omni specie corruptionis alienos. Si *prius* adserunt, non solum adversantes habebunt omnis ætatis & temporis viros doctos & sapientes: sed & ipsimet, qua ratione hoc suum judicium, cum actionibus & institutis suis concilient, viderint. Si enim quæstio hæc adeo levis est, nulliusque pretii, cur omnes ingenii nervos atque vires, ad Religionem oppugnandam, intendunt? Cur clamant, Religionem omnium in mundo malorum causam esse? Cur tantopere insultant Religionis defensoribus? Certe tot meditationibus, tot laboribus, & scriptis opus non est, si quæstio illa de veritate Religionis Naturalis & Revelatæ, nullius plane est momenti. *Posterius* vero nec ipsos *Incredulos* unquam publice dicturos crediderim. Elegantioris enim, & acutioris ingenii homines sunt, saltem Eruditi ex hoc grege, quam ut talia de se prædicare soleant. Quod si vero quidam ex hoc numero palam adseverent, solos *Incredulos* sapientes & ab omnibus pravis adfectionibus liberos esse, sat scio cœteros ineptam jactantiam, & plusquam stoicam impudentiam improbaturos, & non sine indignatione rejecturos esse. Quicquid autem de hac *Incredulorum* confessione sit, nos certe manifestissimorum exemplorum inductione in sequentibus probabimus, sæpissime doctissimos *Incredulorum*, sese, à rectæ rationis legibus, & decretis abripi passos fuisse. Ex quo satis superque colligitur, nihil plane nos absonum, vel a rationis decretis abhorrens statuere, quando contendimus, ad accuratum Religionis Examen instituendum, necesse esse, ut animi sint a præjudicatis opinionibus & partium studio alieni.

VII. Non sufficit autem, ut animi *Incredulorum*, & illi, quibus cavendum est, ne iisdem opinionibus imbuantur, attenta mente, serio, & ex animo argumenta, quibus Religionis Naturalis, & Revelatæ veritas demonstratur, perpendant, utque absque præjudicatis opinionibus, & pravis adfectionibus, ad hoc Examen accedant; sed & necesse est insuper, ut ostendatur, qua ratione animus hominis sensim

Ut rectius animus vim argumentorum pro Religione militantium sentiat, & a vitio incredulita-

D sensim-

tis sibi caveat, generales causæ, & occasiones, quibus homines in hoc præcipitium ruere solent, sunt cognoscendæ.

sensimque diversis ex causis in errores illos incidere possit, quidque communiter obstet, quominus errantes veritati vacivas præbeant aures. Nimirum ex dicendis constabit, & quilibet, qui serio unquam de hisce meditatus est, facile deprehendet, non solum facile posse homines in pestilentes ejusmodi errores incidere; sed & dari argumenta quædam generalia, vel ut rectius dicam, sophismata, & falsas opiniones, quibus homines frequenter impediuntur, quo minus ad instituendum accuratum omnium rationum, quibus Religio innititur, Examen accedant. Doctorum igitur publicorum, imo omnium veritatis amantium officium est, sedulo ad hæc animos convertere, atque operam dare, ut mature homines contra varias illas, & multiplices errandi causas, muniantur. Atque etiam hoc me permovit, ut pro ingenii, (quod imbecillum esse probe novi,) modulo, materiam hanc paulo uberius pertractare, causasque, quæ mortales multos in errores illos pietati & Religioni inimicos, conjicere, & in iis confirmare possunt, sedulo aperire, optimaque tandem tollendo, aut saltem minuendo huic malo media, in medium proferre voluerim. Accesserunt alia, quæ ut elaborando huic argumento manus adjicerem, me induxerunt. Inter illa principem locum obtinet ipsius mali, de quo hactenus locuti sumus, & in posterum diligentius agemus, *Magnitudo*, & *Præsentissimum Damnum.* Clamant & ingemiscunt Viri docti & pii, etiam in nostris oris, vitium hoc *Incredulitatis* crescere, atque vires acquirere, & non obstante luce, in qua degimus, *multos*, ut cum *Johanne* loquamur, *Tenebras magis amare quam lucem.* Officium ergo omnium, qui sacris operantur, est, dispicere, ne civitas sacra detrimenti aliquid patiatur, & pensitare simul sedulo, qua ratione malo huic occurri, veritatique & pietati suum decus salvum, & incolume servari possit. Ad hoc autem, quantum in hac rerum caligne fieri potest, obtinendum, non vagis clamoribus & lamentationibus, nedum insectationibus, utendum; sed adferenda sunt media, tollendo, aut minuendo huic morbo accommodata. Ante omnia in causas morbi more Medicorum, solicite est inquirendum, hocque demum facto, omni adhibita modestia, atque prudentia, præstantissima adferenda sunt media, quibus animi inter Religionem vel dubii & ancipites, vel opinionibus falsis jam delusi & capti, in viam reducantur, & in sanctissima Religionis professione confirmentur. Quod si omnes V. D. Ministri hoc facere tenentur, singulari tamen ratione *S. Theologiæ Professoribus* incumbit, ut Discipulos suos, Ministerio cumprimis sacro dicatos, atque consecratos,

mature non solum edoceant, quam facile homines in hæc præcipitia ruere possint, quæ causæ sint hujus mali, quid ad ea præcavenda dicere & facere publice & privatim debeant; sed & quibus rationibus & argumentis, pravis opinionibus capti reducendi, erroresque pietati nocivi illis eximendi sint, perspicue & mature ostendere. Atque hoc eo magis a sanctiorum disciplinarum Professoribus præstari debet, quod satis superque, ut ex progressu nostrarum meditationum suo tempore DEO dante patebit, constet, imperitiam multorum, qui sacris operantur, circa malum hoc cognoscendum, eique occurrendum, non exiguam incrementi illius causam esse. Quo gravius autem hoc malum est, & saluti hominum magis nocivum: quo latius serpit indies: quo majori denique eruditionis, vel sapientiæ specie sese commendat, animisque incautorum sese insinuat; eo magis nostri Ordinis Viri, omnes ingenii nervos intendere, nulli labori, vigiliis, & meditationibus parcere debent, ad evellendas ex animis hominum pestiferas opiniones, & ad demonstrandam contra Veritatis & Pietatis admirabilem vim, & excellentiam. Aliis temporibus alia erant frequentius ingeminanda & inculcanda: jam ea est seculi nostri infelicitas, ut passim prima & capitalia Religionis Naturalis & Revelatæ Capita, sint explananda, inculcanda & vindicanda. Neque putandum est, non adeo esse necesse, ut S. Ministerii Candidatis hæc tam frequenter & serio inculcentur, quod plerique eorum in agro cum rusticis, inter quos pauci sunt *Increduli*, ætatem sint transacturi; Præterquam enim quod nemini constet, quibus in locis, ita dispensante divina Providentia, semina cœlestis sapientiæ sparsurus sit, omniumque, qui sanctioribus disciplinis cognoscendis, & aliis tradendis animum adjungunt, & cum fructu officio longe gravissimo defungi volunt, officium sit, ut mature satis errorum fontes detegere, & qua ratione iis occurri possit, scire debeant; Sciendum, ubique etiam inter rusticos tales dari, qui si non acutis rationibus Religionem impugnant, de veritatibus tamen momentosissimis dubitant. Verum est, inter rusticos & plebem, plures dari ineptè *Credulos*, quam *Incredulos*. At præterquam quod *Incredulitatis* vitium in omnium animos diversis licet ex causis facile irrepat, atque animi non satis adversus *Incredulorum* difficultates muniti circumveniri facile possint, maximo cum successu & fructu erit conjuncta accurata cognitio mali, quo mortales facile a vero rectoque abduci possint. Ita enim mature discent, quæ *Incredulitatis* causæ præcipuæ, quomodo animi contra hæc vitia muniendi, quibusve ratio-

nibus potissimum utendum, ut admirabilis pulchritudo & utilitas Religionis altissime animo imprimatur. Experientia insuper constat, non solum in majoribus urbibus, sed & in pagis quotidie manifestissima Religionis Naturalis & Revelatæ præcepta pedibus conculcari, cujus mali sine dubio præcipua causa est, quod paucissimi de primis & præcipuis Religionis cum Naturalis, tum Revelatæ articulis, vere, & ex animo sint persuasi; Quicquid autem de eo sit, certi persuasique sumus, laborem, quem cæpimus, ætati nostræ, atque officio nostro, quam maxime convenire, atque ad impediendas & evellendas præcipuas Incredulitatis magis magisque invalescentis causas, plurimum conferre posse. Quod si ad institutum nostrum probandum, non rationibus duntaxat, sed virorum etiam pietate, eruditione, & meritis excellentissimorum, opus esset suffragiis & testimoniis, facile mihi esset ingentem testimoniorum farraginem adducere. Sed in re per se satis manifesta, testimoniis opus non est. Interim si quis putet longe magis præstare, & seculi nostri moribus, Discipulorumque nostrorum usibus, magis congruere, si prolixe disseratur, de ἀφέσει & παρέσει; de *eo quod morale est in Sabbatho judaico;* De *sitiente Ecclesia non addenda satiatæ* &c. &c. ille per me utatur suo judicio, atque integris, si placet voluminibus, hæc argumenta excutiat.

Diversæ constituuntur Incredulorum Classes.

VIII. Antequam vero ad ipsas *Incredulitatis*, magis magisque invalescentis causas accedamus, diversæ *Incredulorum* Classes sunt constituendæ. Cum enim diversis partim principiis innitantur *Increduli*, & vel magis vel minus a vero aberrent; partim etiam animi constitutio, qua commoti, Religionem impugnant, diversa sit; necesse est, ut non solum in Classes diversas eos distinguamus, sed & in adducendis ad mala hæc imminuenda mediis, hujus diversitatis ingeniorum & errorum, rationem habeamus. Quemadmodum enim ineptum esset, si Medicus omnibus ægrotis eandem διαιτην præscribere, & iisdem, ad restituendos eos medicamentis, uti vellet; ita pariter a ratione alienum esset, errantes omnes eodem loco habere, iisdemque ad eos ab erroribus revocandos, & in viam veritatis reducendos, uti argumentationibus; Hoc eum in finem adducimus, ut pateat, cur in sequentibus meditationis nostræ partibus diversis utamur ad revocandos *Incredulos* argumentandi rationibus. Quod si igitur in certas Classes *Incredulorum* cohors sit distribuenda, sunt *primo*, qui de præcipuis Religionis Naturalis & Revelatæ Capitibus duntaxat *dubitant*; Sunt ab altera parte, qui Religionem verbis vel Scriptis impugnant; In utraque

que Classe diversi gradus dubitantium, vel negantium possunt distingui. Quidam demum incipiunt, ob diversas rationes, quas suo tempore in medium proferemus, dubitare, quorum tamen animos cum Religionis amor satis firmiter teneat, quid faciendum aut non faciendum sit, ignorant. Alii ulterius progrediuntur, atque existimant, inter rationes dubitandi & non dubitandi, esse aliquod æquilibrium; Hi aut in aliud tempus examen hoc remittendum putant, aut difficultatibus absterriti, per omnem vitam rem in medio esse relinquendam existimant. Quidam perpensis hinc inde singulis Religionis Capitibus, iis duntaxat astipulantur, quæ capere per omnia possunt, de reliquis omnibus jure dubitari posse existimant. Alii denique dubitant, quia dubitare volunt, & nescio quam eruditionis & acuti ingenii famam consectantur ex scrupulis & objectionibus, quas quavis data occasione in medium proferre possunt. Hi ut plurimum nullis certis principiis ad Religionem impugnandam utuntur, sed arrepta quavis occasione, quæ dubitationi pondus addere videtur, huc illuc incerti rapiuntur. Neque possibile est, verbis definire, ad quos præcise gradus dubitationis vis pertingat: cum pro rationum, ingeniorum & adfectuum diversitate diversi etiam sint dubitandi gradus. Qui religionem ipsam, ore aut scriptis *impugnant*, vel Religionem universam, i. e. Theologiæ Naturalis & Revelatæ principia omnia falsi suspecta habent, vel partem duntaxat utriusque repudiant. Et respectu quidem Theologiæ Naturalis, sunt qui ipsam divini Numinis existentiam impugnent. Et *Hi* quidem vel cum *Spinoza* unam duntaxat substantiam infinitam, & æternam, duobus attributis, nimirum extensione & cogitatione constantem, cujusque partes universi omnes, mentes & Corpora, nonnisi modi essent, stultissime fingunt. *Illi* vero omnia, quæcunque sunt & esse possunt, sive νοητὰ sive αἰσθητὰ, ex fortuito infinitarum particularum, quas atomos vocant, concursu, cuncta orta esse contendunt. Scio a Viris Doctis v. gr. *Buddeo in Thesibus de superstitione* & *Atheismo*; *Cudvvortho* in *Systemate Intellectuali* alias & plures species Atheismi statui. At mea opinione ad duo illo Capita, revocari omnia possunt & debent; aut enim dicendum est, totum hoc universum, singulasque ejus partes, a causa quadam non solum æterna & infinita, sed & potentissima, sapientissima, optima & ab adspectabili hoc mundo prorsus diversa, originem trahere; aut asserendum, universum ipsum, singulasque, quibus constat partes, intrinseca quadam, & absoluta naturæ necessitate sine causa externa & libera

extitiſſe: vel denique omnia neſcio cui caſui ſunt tribuenda. Si quis ergo primam trium illarum Theſium negat, neceſſe eſt, vel ſecundam, vel tertiam ſtatuat. Fatendum autem eſt, (de Veterum Philoſophorum Syſtematibus hic dicendi locus non eſt) quantum mihi ex Hiſtoriæ Litterariæ monumentis conſtat, pauciſſimos *Incredulorum* eo aſcendere audaciæ, ut ipſam Numinis exiſtentiam in dubium vocent. De iis enim, quæ forte tacita mente ſecum quidam volvunt, judicare ſine temeritate nemo poteſt. Neque etiam in hanc Claſſem referendi, qui circa unum vel alterum attributum Dei, Phyſicum præſertim, errant, aut qui per longas conſequentiarum ambages, graviſſimi erroris, quem videre non poſſunt, arguuntur. Alii, & quidem plerique *Incredulorum*, admittunt optimi & ſapientiſſimi Numinis exiſtentiam, ſed providam DEI ad omnia curam in dubium vocant, exiſtimantes machinam hanc, ſemel productam, ſine ulteriore DEI cura ſubſiſtere poſſe, Deumque ſecurum agere ævum, longeque a rebus hujus mundi remotum, in altiſſima pace vitam agere. Quidam affirmant equidem, DEI cura & potentia univerſum hoc conſervari; negant autem eandem, ad liberas actiones mentium humanarum ſeſe extendere; Et hi quidem vel ſubtilioribus Eruditorum de origine mali diſputationibus irretiti, vel adverſitatibus variis adfecti, in eas pervenerunt cogitationes. Atque hi omnes, ſi recte & convenienter principiis ſuis ratiocinari velint, leges naturales proprie dictas, quatenus nempe illæ attributis & perfectionibus Numinis nituntur, admittere non poſſunt. Rurſus alii de Numinis exiſtentia & providentia prorſus non dubitant, ſed negant tamen, morte carere mentes humanas, omniaque potius hujus vitæ terminis eſſe incluſa ſtatuunt, quo ipſo firmiſſimum, ad pie recteque vivendum tollunt incitamentum. Prœmia enim & pœnas, poſt hanc vitam ſecutura ſi tollas, perire neceſſe eſt pietatis & virtutis amores. Dantur (& horum quidem magnus eſt numerus) autem multi, qui præcipua Theologiæ Naturalis capita admittunt: at Revelatione quadam divina opus eſſe prorſus inficiantur, adſerentes, rationis rectæ de Deo decreta ſufficere, ad cultum Deo placentem inſtituendum. Sunt denique, qui Revelationem & Religionem Naturalem admittunt, nimirum quantum ad præcepta Chriſti & Apoſtolorum ſpectat; At miracula & myſteria explodunt, eaque ad conciliandam majorem auctoritatem his ſcriptis, a maleferiatis hominibus, qui primi libros hos, in quibus Religionis Chriſtianæ dogmata continentur, in vulgus ſparſerint, eſſe adſuta, contendunt. Hi omnes pro

judicii,

judicii, ingenii & adfectuum diversitate, aut modestius, aut impudentius, in hoc negotio versantur. Sunt enim, qui si ad mores *Incredulorum*, & disputandi modum respicere velimus, ut supra jam significavimus, qui rationibus duntaxat, posita omni verborum acerbitate suas difficultates in medium proferant; alii vero adfectibus præpediti, quorum eheu major numerus est, in convitiando modum vix tenere possunt. Horum omnium in sequentibus, ubi de Causis ipsis *Incredulitatis* agemus, rationem habebimus, inquisituri in momenta opinionum, quibus imbuti sunt *Increduli*, ita tamen, ut ad generalia duntaxat eorum argumenta animum simus conversuri. Neque enim animus est post tot eruditissimorum Virorum egregia scripta, operose ipsa capitalia Religionis Naturalis & Revelatæ dogmata probare. Auditoribus interim nostris (in eorum enim, non Eruditorum gratiam scribimus) iis præsertim, qui S. Ministerio consecrati sunt, eos commendamus de hoc argumento scriptores, qui nervosa brevitate gravissimam hanc materiam tractarunt, quales sunt v. gr. *Grotius* in aureo libello *de V. R. Christianæ* adjunctis V. doctorum, quas editioni suæ adjunxit doctissimus *Köcherus*, meditationibus; vel *Clarkius* in demonstratione *Veritatis Religionis Naturalis & Revelatæ*, qui, sive ad nervosam brevitatem, vel argumentorum pondus, aut denique ad concatenatam rationum seriem attendas, multis aliis palmam præripuisse videtur. Ubi hæc attentissima mente non semel legerunt & ad animum revocarunt sanctioris disciplinæ Studiosi; facilis erit ad majora & difficiliora examinanda, via. (*)

IX. Accedemus tandem ad ipsas *Incredulitatis* causas, postquam de definitione Incredulitatis, & Methodo hoc argumentum tractandi, aliquid monuerimus. Quanquam autem attentus Lector, ex iis, quæ hactenus dicta sunt, facile animadvertat, quid *Incredulitatis*, & *causæ* nomine intelligamus, ne tamen contra scholæ leges peccemus, definienda est notio *Incredulitatis* & *Causæ*. *Incredulitatis* igitur nomine intelligimus eam animi adfectionem, juxta quam quis, aut omnia Religionis Naturalis & Revelatæ capita, aut partem duntaxat eorum, quibuscunque demum id fiat ex causis, vel in dubium revocat, vel negat: *Causæ* nomine vero intelligimus id omne quod mentem ad Religionem

Prima Incredulitatis causa est, turpis quædam rerum divinarum ignorantia.

(*) Silentio transimus plurimorum Virorum doctorum egregia scripta, quæ ab eo tempore, quo edita est hæc prima dissertatio, lucem adspexerunt. Ea diligenter ennarrant Historiæ Litterariæ Scriptores.

nem parvi habendam, aspernandam, aut plane impugnandam inducere potest. Scio, alios *Causas* incredulitatis ab *Occasionibus* distinguere, sed nos generalis *Causæ*, vel fontis nomine cuncta comprensa volumus, quæ hominem ad Religionem, id est, præcipua illa Religionis Naturalis & Revelatæ Capita (neque enim de his vel illis erroribus, qui a certis sectarum Patronis defenduntur, hic agitur) neganda commovere possunt. In hoc argumento autem ita versabimur, *ut primo* præcipuas *Incredulitatis* causas detegamus. *Secundo* generales rationes, quibus inducti *Increduli* alienum a Religione animum gerunt, expendemus: *Et tertio* tandem medelam huic morbo allaturi, varia proferemus homines a malo hoc abducendi, aut erroribus jam constrictos revocandi, media & argumenta.

Possunt autem omnes causæ *Incredulitatis* commode ad duo summa revocari capita. Nimirum causæ illæ oriuntur, vel ex ipsa animorum adfectione & statu; vel extrinsecus accedunt, mentesque ad ita sentiendum inclinant. Verbo, causæ illæ sunt vel *Internæ*, vel *Externæ.* A prioribus initium facturi, *Primam Incredulitatis* causam, quæ ex ipsa animi adfectione oritur, adserimus esse *turpem quandam rerum divinarum ignorantiam.* Mens nimirum humana in prima sua constitutione, omnium rerum est ignara, quod ex Infantibus, recens in lucem editis, satis constat. Certe præter confusas quasdam sensationes nil in illis deprehendimus. Si altius ascendere, atque statum mentium humanarum, in ipsa primæva origine, quando corpori junctæ sunt, cognoscere velis, nil præter conjecturas te in medium proferre posse, post longas meditationes & ambages, experiundo disces. Status corporis respondet mentis imbecillitati. Ipsi Gentiles miserabilem illum generis humani a prima sua Origine statum haud ignorarunt. Hinc *Cicero Lib. III.* de Republica dixit; *non ut a matre, sed ut a noverca natura editum esse hominem in vitam, corpore nudo, fragili & infirmo, animo anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines, in quo tamen velut obrutus inesset ignis quidam divinus mentis.* Hinc ortæ sunt innumeræ Gentilium quærelæ de infelicitate generis humani, quas adductis undiquaque testimoniis, sed pessimo fine, in medium profert *Baylius*, voce *Xenophanes.* At fontem tamen mali detegere non potuerunt. Nos quibus Revelatio concessa, unde clades illa generi humano illata sit, pulchre scimus. Neque opus est, ut jam quidem, ubi nobis cum *Incredulis* res est, locis scripturæ id probemus: sufficit, quod experientia quemvis edoceat, homines respectu mentis

& cor-

& corporis, ubi in lucem eduntur, valde esse imbecillos. Sed non tam de corpore, quam vero de mente nos jam quidem sumus soliciti. Præter ignorantiam, in qua mentes infantium omnes versantur, experientia constat, homines omnes, res in sensus non incurrentes & abstractas, difficulter percipere. Hinc non sine magno labore pueri notitiam aliquam rerum spiritualium, abstractarum & moralium consequuntur. Imo quam pauci sunt, ex ipsis adultis, qui accuratiorem habeant harum rerum notitiam! Ubi de DEO ipso, Ente omnium excellentissimo, cogitandum, imaginatio plerosque mortales impedit, quo minus de tanto objecto pura mentis acie meditari possint. Pulchre & vere *Lactantius* Lib. V. Sect. 7. ait: *Cum ad illum mentis humanæ intentio, & acumen & memoria pervenerit, quasi abductis & consumtis omnibus viis, subsistit, hæret, deficit, nec est aliquid ulterius, quo progredi possit.* Difficile insuper est, attributorum divinorum sibi comparare paulo pleniorem notitiam. Cum enim ad consequendam divinorum attributorum cognitionem opus sit, ut primo in nos descendamus, nostrasque mentis adfectiones probe cognoscamus, iisque demum cognitis, Deo ejusmodi, sed sine mistura defectuum, imo in eminentissimo, quem concipere tamen non possumus gradu, Illi inesse, colligendum sit, satis patet, non mediocri attentione, quam in plerisque mortalibus frustra requiras, opus esse. Idem dictum velim, de cognitione existentiæ, indole ac natura legum Naturalium, officiorumque quæ mortalibus erga DEUM, aliosque præstanda sunt. Hac tamen (2.) imbecillitate naturali non obstante, quotidiana, imo omnium seculorum experientia docet, posse homines adhibita qualicunque diligentia, ut ad cognitionem artium & scientiarum, quæ generi humano perquam utiles sunt, ita etiam ad sufficientem rerum divinarum, officiorumque, quibus cultus Numinis absolvitur, cognitionem pervenire. Mirabili enim ratione indigentiæ & ignorantiæ nostræ, O. M. & Benignissimus Deus occurrit: oculos enim, mentemque, nobis non dedit, eum in finem, ut intimam των νοητων & των αισθητων essentiam cognosceremus, sed potius, ut perspectis utriusque generis attributis, objecta, quatenus ad felicitatem duntaxat nostram faciunt, contemplaremur. (3.) Probe autem animadvertit homo, ad consequendam rerum divinarum & humanarum notitiam, cultura quadam ingenii, attentione, meditationeque & labore opus esse. Nil enim sine magno labore vita dedit mortalibus. (4.) Non minus insuper, comparata rerum divinarum cognitione etiam mediocri, deprehendit homo, ob-

jecta, circa quæ versatur Religio, res esse hominis cognitione & amore dignissimas, & ad promovendam suam aliorumque felicitatem, plurimum facientes. Quo magis autem contemplatione harum rerum capitur, quo magis intuetur DEI erga genus humanum curam, atque Benevolentiam, eo magis etiam sese ad officia Deo præstanda, obligari sentiet. Ex observantia vero officiorum, rationi convenientissimorum enascetur suavis animi sensus, delectatioque, quandoquidem mentis vires ita sensim perfici, suamque felicitatem augeri, homo experiundo discit. Quamvis autem nemo negare possit, quin mortales adhibitis hisce auxiliis, ad Religionis & officiorum suorum notitiam pervenire possint; fatendum tamen est eheu! multos plane homines dari, qui in extrema rerum divinarum versentur ignorantia; unde mirum non est, si multi de capitalibus Religionis articulis dubitent. Cum enim hæ veritates aliquo studio sint pervestigandæ, plerique autem nullo plane cognoscendæ & eruendæ veritatis, teneantur desiderio, quid mirum est, si homines illi non solum in ineptas & Deo indignas incidant opiniones, sed & ad arripiendas quasvis *Incredulorum* sententias, faciles nimis sint, atque proclives? Neque hoc duntaxat de barbaris *Africæ* & *Americæ* populis intellectum velim, qui omni fere rerum divinarum studio abjecto, ventri duntaxat obediunt, quosve ad mediocrem rerum divinarum cognitionem Christiani vix adducere possunt; sed de iis potissimum loquimur, qui in florentissimis Europæ regionibus degunt. Quot quæso in altissima rerum sanctissimarum ignorantia per omnem vitam versantur? quot sunt, qui credunt, quod creditur, licet nesciant, quid sit illud, quod alii credunt? Quot superstitionem à Religione discernere non possunt? Quot sunt, quibus perinde est quid credant? Quot sunt, qui nil minus hominis cura dignum esse putant quam Religionis Examen? Mirumne autem est ejusmodi homines, facile in stultas & Deo indignas incidere opiniones? Mirumne est, eos, quemvis *Incredulorum* impetum sustinere non posse, sed herbam statim porrigere? Mirumne est, eos pro temporum & occasionum diversitate, principia Religionis mutare, ex una dubitatione in aliam conjici, & irruentibus pravis animi desideriis, Religioni bellum indicere; quid obtigerit Gentilibus, divinarum rerum cognitionem negligentibus, egregie docet *Paulus in Epistola ad Rom. cap. 1.* Ejusmodi autem homines, non solum stultis quibusvis opinionibus album adjiciunt calculum, & a vero rectoque facile abducuntur; Sed & difficulter, dum tales manent, id est, examen rerum dignissimarum ultro

negli-

negligunt, in viam reducuntur. Ad persuasionem enim solidam de articulis gravissimis & momentosissimis, quatenus id auxilio humano obtineri potest, duo ad minimum requiruntur; *Prius* est, ut homo propositiones, quæ admittendæ sunt, non solum intelligat, sed & ut consectaria, quæ immediate ex iis fluunt, elicere possit; *Posterius*, ut ad hoc obtinendum, examen aliquod instituat, resque examini subjiciendas serio, attenta mente, *ἄθερ παθῶν*, utramque in partem expendat. Hæc ubi non fiunt, ubi omnis cura Religionis posthabetur, ubi examen ejusmodi rerum prorsus odio habent malesani homines, mirum non est, si stultissimas opiniones admittant, in omne nefas ruant, & in perniciosis etiam sententiis suaviter adquiescant. Unde satis patet, turpem rerum divinarum ignorantiam, non solum impedire, quo minus homines prima illa & capitalia Religionis Capita cognoscant, sed & eandem efficere, ut ineptissimis & Religioni nocivis quammaxime opinionibus præbeant aures, & facillime *Incredulorum* objectionibus capiantur. Hæc autem ignorantia in rebus ad Religionem spectantibus, non solum efficit, ut homines ad quasvis portentosas & ineptas opiniones arripiendas proni sint; sed & *Increduli* animadversa tanta Christianorum ignorantia in sua, quam semel amplexi sunt, sententia, confirmantur. Ubi enim vident, plerosque Christianorum sine sufficienti Examine nomen Religioni dedisse, easque opiniones, quæ in illa, qua nati sunt, provincia, communiter admittuntur, tueri: colligunt, licet ineptissime, Religionem ipsam nullis certis fundamentis esse superstructam; Quamparum autem hæc ad tuendam causam *Incredulorum* faciant, mox dicemus. Interim si ad fontes mali descendere velimus duplicem potissimum causam reperiemus. *Prior* est *inertia* quædam & *torpor*, qui plerorumque mortalium mentes occupat, ubi agitur de rebus in sensus non incurrentibus, sed ratiocinatione pervestigandis. Examen rerum divinarum & humanarum deposcit animum attentum, & inquirendæ veritatis studio & amore incensum. Ad hoc cum aliqua successus spe aggrediendum labore quodam opus est. Hunc autem, ubi animi vires sunt intendendæ, tanquam pestem plerique mortales fugiunt, & malunt acquiescere in iis, quæ semel menti inhærent. Conjuncta est cum hoc torpore stulta quædam acquiescentia & dulcedo; *Subit quippe etiam ipsius Inertiæ dulcedo, & invisa primo desidia, postremo amatur*, ut *Tacitus in vita Agricolæ* ait. Hinc nil est tam absonum & a ratione alienum, quod quædam ingenia concoquere non possint. Augetur turpis hic torpor,

quando vident, homines veri amore incensos sæpissime sibimetipsis molestias facessere, aliorumque iras in se provocare. Hinc videmus *Mahumedanos*, *Judæos*, & inter *Christianos* plurimos, per omnem vitam spreto omni examine novo, opinionibus, ad quas veluti tempestate delati sunt, tanquam saxo adhærere. Eo tempore quo St. ***Soter*** noster Jesus Christus inter mortales vixerat, & sanctissimam disciplinam argumentis & miraculis confirmaverat, paucissimi erant, qui dicta factaque ejus, ad rationis normam & Oraculorum V. T. Decreta expendere voluerunt, sed inertia potius & præconceptarum opinionum amore abrepti, in sententiis semel animo infixis adquiescebant. In quo confirmabantur, cum ipsi Doctores publici, de pura castaque Religione, parum soliciti essent, mallentque cæca fide homines capi, quam res momentissimas examini submittere. Unde S. ***Soter***, eos Matth. XV. duces cæcos cæcorum appellavit. (*) *Posterior* mali causa est, quod passim plerique mortales *exiguam veri curam habeant.* Ad ea potissimum feruntur, quæ sensibus & adfectibus grata sunt, ad hæc consequenda omni virium nituntur contentione. Hinc quæ πρὸς τὰ ἄλφιτα faciunt, prima desiderantur, imo respectu hominum plurimorum dici potest, hæc sola omnium desideriorum & actionum fines esse. Vel nobilissimæ disciplinæ misere jacerent neglectæ, nisi cultura earum, habendi cupiditati, aut voluptatibus multorum satisfacerent. Confirmantur in hac sua opinione multi, ubi vident passim, non studium inquirendi verum, sed longe alia, amicos & fautores conciliare. Observant insuper plerosque ea credere, quæ commodis suis, honoribus & desideriis inservire possunt. Quidam adeo levis sunt ingenii, ut singulos in dies sententias suas essent mutaturi, modo id e re sua fore essent persuasi. (**) Accedit, quod etiam multi metu præpediantur, quo minus verum inquirant. Notum est, non solum *Mahumedanorum*,

(*) De causis Incredulitatis Judæorum docte disseruit Jacobus *Plantier*, Genevensis, Vir ingenio & doctrina præstans, in libro cui titulus: *Reflexions sur l'Histoire des Juifs &c.* Tom. II. pag. 59. sqq. Jungi huic possunt Reverendissimus Kidderus in demonstratione Jesum esse Messiam, Limborchius in Amica Collatione cum Erudito Judæo & plures alii.

(**) Incidit mihi, hæc dum scribo, ingeniosum Excellentissimi nostri *Werenfelsii*, de hoc Hominum genere Epigramma, quod ita sonat:

Qui credit id, quod creditur;
Ne panis auferatur:
Vis scire quem colat Deum?
Dicam tibi: Artolatra est.

rum, ſed & numeroſiſſimarum inter diſſidentes Chriſtianos familiarum decretis & legibus præſcriptum eſſe omne Religionis Examen. Imo inter eos ipſos, quos minime oporteret, dantur, qui quamprimum audiunt, homines etiam optimos ac honeſtiſſimos, frequenter de Examine Religionum loqui, indignentur, atque eos ſuſpectos habeant. Quid mirum ita Ignorantiam magis magisque confirmari, hominesque ad retundendas *Increduli* cujusvis objectiones, ineptos plane fieri?

X. Quanquam autem certum, atque indubium ſit, eos omnes, qui tam turpiter ingenium, quo majus, atque excellentius naturæ humanæ datum non eſt, negligunt, atque omne Examen rerum ſaluberrimarum atque ſanctiſſimarum proſcribunt & abjiciunt, Inſultibus *Incredulorum* facile patere, atque ad arripiendas ineptas, Religionique inimicas opiniones, facile adduci poſſe; non eſt tamen cur *Increduli* ſibi plaudant, & arreptas ſemel opiniones firmiter tueantur. Quod ſi enim absque præjudicatis opinionibus, de cauſis hujus ignorantiæ meditentur, facile deprehendunt, eam non impedire, quo minus multi judicio, ingenio & exquiſita Eruditione præſtantes Viri, Religionem pulchre non ſolum intelligant, ſed & acutiſſimis graviſſimisque rationibus probent. Non ita abjecte de Eruditione & æquitate *Incredulorum* ſentio, ut credam, eos, omnes Religionis defenſores promiſcue pro ſtupidiſſimis ingeniis, quibus pepo pro cerebro obtigerit, habere: Quod ſi vel voce & ſcriptis id *Increduli* non confiterentur, vel ſola illa & incredibilis quidem diligentia ſingula argumenta noſtrorum expendendi & vellicandi, ſatis ſuperque hoc edoceret. Hoc autem poſito vide qualis ſit *Incredulorum* argumentatio. Scilicet innumeri ex Chriſtianis, neglecta rationis cultura & Religionis examine abjecto, cuilibet ſententiæ promiſcue adhærent, & ad quodlibet admittendum faciles ſunt: Ergo ipſa Religio Chriſtiana, nullis eſt ſolidis argumentis ſuperſtructa; ergo promiſcue omnes Chriſtiani præjudicatis duntaxat opinionibus capti, Religioni nomen dant; Ergo ſecure in noſtra Incredulitate acquieſcimus. Hem acumen! an non cottidie obſervant aliarum diſciplinarum cultores ſimiliter peccare, neque tamen præſtantiæ diſciplinarum propterea quicquam decedere? Multi dicuntur *Medici*, *Juriſconſulti* & *Philoſophi*, qui tamen nunquam per vitam principia, quibus disciplinæ illæ nituntur, cum aliqua cura & ſolicitudine examinarunt, ſed repetunt ſonos Magiſtrorum ſuorum. Num autem inde colligi poteſt, diſciplinas ipſas, nullis prorſus fundamentis eſſe ſuperſtructas? Quid ſi nos ita de *Incredulis* judicaremus; nimirum multi ex

Increduli deprehenſa multorum Chriſtianorum ignorantia, inepte tamen propterea in ſuis opinionibus confirmantur, & acquieſcunt.

fæce plebis huic factioni adſcripti, blasphemant quæ neſciunt; Religioni, quam nunquam per vitam examinarunt, temere & ſtulte inſultant; Ergo *Increduli* omnes, nullo ſunt ingenio inſtructi; ergo ratiocinationis omnes leges ignorant; ergo omnes plane objectiones & dubitationes, quas in medium proferunt, ſtultæ plane ſunt & inſipidæ? Sat ſcio, Eos injuriam ſibimetipſis fieri, altiſſima voce clamaturos, ſi ita cum iis ageremus: Hinc etiam conqueruntur de *Phileleuthero Lipſienſi*, id eſt Eruditiſſimo *Bentley*, quod ſingulis fere defenſionis ſuæ paginis, non ſolum *Collino*, ſed & univerſæ *Incredulorum* turbæ, ſtuporem, ignoratiamque turpiſſimam objecerit. Quod igitur ſibi fieri volunt, (credo enim eos hoc principium in ſacra ſcriptura licet adductum, admittere, quoniam *Radicati*, *Comes de Pafferan*, haud ignotum *Incredulis* nomen, *hiſtoire de la profeſſion ſacerdotale Ancienne & Moderne* p. 242. tam ingenuus & liberalis eſt, ut dicat: *Il faut remarquer, que les Eſprits forts admettent tous les Paſſages de l'Ecriture, qui ſemblent favoriſer leurs opinions)* aliis etiam concedant neceſſe eſt. Vel an omnes tandem *Increduli Geometræ*, *Philoſophi*, *Hiſtorici* vel *Critici* ſunt? Num omnes tandem excellenti ingenio & judicio præditi? Nemo ne tandem huic factioni nomen dedit, niſi qui Religionis & Naturalis & Revelatæ fundamenta, rigidiſſimo ſubjecerit Examini, ſingula doctiſſimorum inter noſtros Virorum argumenta excuſſerit, & quidem tanta cum Cura, atque rigore tanto, ut perpenſis omnibus, atque inter ſe collatis, tandem rite collegerit, principia *Incredulorum*, firmiſſimis niti principiis, atque adeo Religioni neceſſario bellum eſſe indicendum? Ignoſcent nobis ingenioſi homines, ſi dicamus, hiſtoriam *Deiſtarum* & *Atheorum* nobis non plane eſſe incognitam, meritaque & ingenii monumenta, quibus famam ſunt conſecuti, nobis probe eſſe perſpecta. Haud ignoramus, ſed ſcientes dolemus, quoſdam præſtanti Ingenio Viros, & magna, ſi rectius ſapere voluiſſent, exempla daturos, in numerum *Incredulorum* referri voluiſſe; ſimul vero etiam probe ſcimus, pleroſque hujus tribus, pravis animi adfectionibus velificaturos, nullo examine inſtituto, decretis *Incredulorum* ſubſcribere. Certe ad nomen & titulum *Increduli* obtinendum, non exquiſita Eruditione, acuto ingenio & longa rerum experientia opus eſt: Dic ſaltem Religionem omnem ad continendos in officio homines eſſe excogitatam; clama, Chriſtianorum diſputationes omnes eſſe de Lana Caprina; myſteria & miracula omnia inter ſuavia inſomnia, & impoſturas ſacerdotum refer; in conventibus amicorum, ſacro-

ſacrorum Miniſtros omnes Attico perfunde ſale; loca ſcripturæ per ingenioſam vel ineptam detorſionem, ad riſum captandum rape; indulge Voluptatibus tuis & dic perinde eſſe, quid de Religione ſentiamus. In egregia hæc cum *Catullo* erumpe Verba:

Vivamus mea Lesbia, atque amemus.
Rumoresque ſenum Severiorum
Omnes unius æſtimemus aſſis,
Soles occidere, & redire poſſunt
Nobis cum ſemel occidit brevis lux,
Nox eſt perpetua una dormienda.

Aut tandem egregiam ſententiam tantopere *Collino* laudatam, ſemper in ore habeto & commendato, ita ſonantem.

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas.
Atque metus omnes, & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari.

Et jam adeptus es *libere cogitantis*, id eſt *Increduli*, famam (*). Ex iis, quæ dixi, facile colligi poteſt, non eſſe, cur tantopere ſibi plaudant *Increduli*, quando vident, multos Chriſtianorum in turpiſſima verſari

(*) Ipſe A. Radicati, Comes de Paſſeran, haud ignobile membrum factionis hujus, recenſitis, Spinozæ, Collini, Tolandi & Woolſtoni ad oppugnandam Religionem, editis libris, oſtendit, (num ſerio, & ex animi ſententia jam non quæro) multos re non ſatis perſpecta & examinata, voluiſſe in *Incredulorum* numerum referri. Audi quomodo, *Hiſt. de la Profeſſ. Sacerdotale* p. 286 de hoc argumento loquatur: Cependant (inquit) nous pouvons juger de la bonté de ces Ouvrages, & ſur tout de celui de Woolſton, par le nombre & la qualité des Proſelytes; qu'ils ont fait, ſavoir: I. Une multitude des jeunes Etudians en Loi & en Medicine. II. Les Officiers & les Soldats les plus debauchés III. Le corp entier des Damoiſeaux & des Petit-Maitres. IV. Un grand nombre de ces Gens qui trouvent l'Irreligion un excellent remede contre les remords de conſcience. V. Une quantité de Demi-Savans qui ont la vanité de ſe diſtinguer par des opinions nouvelles, & de paſſer pour des Eſprit-Forts du premier ordre. VI. Pluſieurs Gentilhomes Campagnards qui affectent d'imiter les beaux Genies de la Capitale du Roïaume & Pluſieurs Bourgeois, qui ſe font un honneur d'etre les ſinges des Gentilhomes. VII. Des Pedants laborieux ſans jugement & par-ci par-la quelques Miniſtres ou Pretres mécontens, a cauſe qu'on ne les a pas avancés, aux dignités de l'Egliſe, ou qu'on ne les a pas pourvû de quelque bon benefice. Toutes ces Gens, dis-je ont reconnu la bonté de la doctrine de nos fameux Athletes & la force de leurs argumens par un pur effet de leur raiſon. Ut magis in hac ſententia confirmeris, lege duos ſequentes libellos. Prioris titulus eſt. Alciphron, ou le petit Philoſophe en ſept Dialogues, contenant une Apologie de la Religion Chretienne contre ceux qu'on nomme Eſprits-Forts Poſterioris Inſcriptio hæc eſt: La Friponnerie Laïque des pretendus Eſprits-Forts d'Angleterre: Ou remarques de Phileleuthere de Leipſick ſur le diſcours de la Liberté de penſer.

verſari rerum divinarum ignorantia, atque Religionis principia nunquam examinaſſe, & ſolerter expendiſſe! Certe ideo non ſequitur, Opiniones, quibus *Incredulitatem* hactenus tuiti ſunt, immotis & mathematicis eſſe ſuperſtructas argumentis. Atque hoc eo magis *Incredulis* in memoriam eſt revocandum, quod neque Chriſtus S. noſter *Soter*, neque diſcipuli ipſius, cœcam & ſtultam Credulitatem commendarint, ſed omnes ad Religionem ab ipſis traditam, examinandam invitaverint, & adhortati fuerint. Nemo, qui unquam ſcripta hæc cum cura, atque attentione evolvit, de hoc noſtro aſſerto dubitaverit. Chriſtus, homines ad admittendam ſuam cœleſtem doctrinam adducturus, ad ipſius doctrinæ præſtantiam, provocat, atque miracula. Iis ut ſine Examine fidem habeant non vult. Ita Joh. V: 31. ait: Ἐαν ἐγω μαρτυρῶ περι ἐμαυτȣ, ἡ μαρτυρια μȣ ȣκ εςιν ἀληθης. Apoſtoli idem fecerunt: Totidem verbis ait Paulus 1. ad Theſſal. V: 21. Παντα, audi παντα δοκιμάζετε, τὸ καλον κατεχετε. 1. Joh. IV: 1. ita hortatur Apoſtolus Chriſtianos: Αγαπητοι, μη παντι πνευματι πιςευετε, ἀλλα δοκιμαζετε, εἰ εκ τȣ Θεȣ ἐςιν, ὅτι πολλοι ψευδοπροφηται ἐξεληλυθασιν εἰς τον Κοσμον. at hoc ſine examine fieri non poteſt: laudantur Judæi Beroenſes Act. XVII: 11. quod ſcripturas V. T. ſedulo examinarint, & cum doctrina Apoſtolica contulerint. Taceo alia plura loca, quæ a Theologis noſtris contra Pontificios, Religionis Examen promiſcuum proſcribentes, in medium proferri ſolent. Hortantur inſuper paſſim Apoſtoli quosvis, ut non minus in pietatis, quam veritatis cognitione, magis magisque confirmentur, quod ſine dubio Examen aliquod & ſtudium depoſcit. Ex quo ſimul patet, inepte agere *Incredulos*, quando clamant, Chriſtianos quid *fidei* nomine intellectum velint, ipſosmet ignorare. An non tandem ſatis ſuperque a Viris doctis inter Chriſtianos excuſſum & explanatum eſt, quid ſit *fides* Chriſtianorum? Num perverſa quædam Vulgi interpretatio, *fidei* nomine incertarum opinionum farraginem complectentis, in cauſa eſſe debet, ut dici & ſcribi publice poſſit, Chriſtianos promiſcue neſcire, quam poteſtatem Voci *fidei* tribuant? Mirum eſt homines illos propterea nobis inſultare, cum tamen ipſi centies licet interrogati, quid *Naturæ* omnia ſuſtinentis, aut *Caſus* omnem ordinem mundi efficientis, nomine intelligant, ne quidem explicare, aut definire hactenus potuerint. Quod ſi hic vel ille Doctor publicus de fide vel ingenere, vel de *juſtificante* in ſpecie, obſcurius locutus ſit, num propterea hoc omnibus Chriſtianis in genere eſt tribuendum? Ubi manent æquitatis & ratioci-

tiocinationis leges? ſed non opus eſt, ut prolixiores hic ſimus, confeżratur Cap. I. Part. II. tractatus. Joh. *Clerici de l'Incredulité.*

Cum in antecedentibus oſtenderimus, in quam turpi multi homines rerum ſanctiſſimarum verſentur ignorantia, quæret forte quisquam, utrum ergo putemus, dari, ut Theologi & JCti loquuntur, Juris Naturalis principiorum *Ignorantiam* quandam *Invincibilem*. Antequam alterutram in partem quicquam de hac quæſtione pronuntiamus, quædam ad explicationem hujus argumenti ſunt neceſſario præmittenda. Et (1.) quidem dicimus, infinitam videri eſſe, mentium humanarum diverſitatem, cum reſpectu naturæ primigeniæ, quam ab O. M. Numine acceperunt, tum reſpectu culturæ rationis. Quod ad *prius* ſpectat, experientia notum, homines reſpectu facultatis percipiendi, imaginationis & memoriæ infinitis gradibus inter ſe eſſe diſtinctos. Atque hæc mentium diverſitas videtur locum habere, ante omnem inſtitutionem & meditationem. Cum enim Deus infinitam rerum corporearum effinxerit varietatem, adeo ut recentiorum Philoſophorum opinione, nullum corpus detur, quod alteri per omnia ſimile ſit, neſcio cur dicendum tandem eſſet, mentes humanas reſpectu originis ſuæ, per omnia ſimiles eſſe. Videmus certe gemellos, ſub eodem cœlo in lucem editos, iisdem Parentibus prognatos, eodem Cibo & potu altos & enutritos, mirum quantum, ſi ad vires mentis reſpiciamus, inter ſe differre: unde & illa ingenii diverſitas mature in Infantibus ſeſe exerit. Hujus rei ratio, melius noſtra opinione petitur, ex primæva mentis conſtitutione, quam vero ex Corporis ſtructura, ſpirituumque animalium operationibus. Quicquid autem de eo ſit, certum eſt, infinitam eſſe ingenii humani varietatem. (2.) Certum eſt, poſſe omnes homines, multum conferre ad perpoliendas & perficiendas animi facultates. (3.) Contendimus, quod & per ſe omnibus conſtat, ad Principia illa Juris Naturæ & prima capita Religionis Naturalis cognoſcenda opus eſſe aliqua attentione & meditatione. (4.) Quando dicimus, homines hæc principia juris Naturalis cognoſcere poſſe, Theologiæ Naturalis nomine non intelligimus, ſcientiam philoſophicam horum principiorum, definitionibus, axiomatibus & propoſitionibus evidenter inter ſe connexis, conſtantem. Tali cognitione pauciſſimi mortalium ſunt inſtructi, licet de veritate horum principiorum nullatenus dubitent. Sed cognitionis nomine intelligimus perſuaſionem de horum principiorum veritate, licet, qua ratione Originem habeant & inter ſe connexa ſint, accurate oſtendere non poſſint.

Quæritur, utrum detur Religionis naturalis, vel Principiorum Juris Naturalis, ignorantia invincibilis.

Ita v. gr. experientia omnes mortales sciunt, effectum ponere causas, quicquid factum est ordine, id requirere causam intelligendi vi instructam. Has propositiones omnes homines, qui sensu communi sunt instructi, admittunt; possunt igitur easdem ad quæstiones, de quibus agitur transferre, quod nimirum Mundus habeat causam, eamquè sapientissimam, potentissimam, Optimam. Eandem mundo præesse, & quemadmodum inter Triangulum & Cubum est discrimen intrinsecum, ita etiam tale esse inter sobrietatem & ebrietatem, inter misericordiam & sævitiam: observantiam denique officiorum reddere homines felices, &c. &c. (5.) Quando asserimus, omnes homines hæc generalia principia cognoscere posse, nolumus hoc ita intelligi, ac si nullus plane esset homo, in quocunque statu positus, quin actu hæc principia cognoscat; dantur enim homines, qui ab ipsa nativitate vel morborum vitio, vel aliis ex causis, ratione, quantum constat, uti non possunt. Sunt insuper, qui immanitate quadam ita sunt efferati, ut a bestiis parum differant. Sed universalitatem illam ita intellectam volumus, quod omnes homines, sensu communi præditi, adhibito aliquo ingenii conatu & mediocri attentione, ad horum principiorum cognitionem pervenire possint. Hisce in antecessum notatis, adserimus, non dari horum principiorum *Ignorantiam invincibilem*. Ut autem ita sentiamus, sequentibus adducimur rationibus. Et (1.) experientia constat, homines omnes sensu communi præditos, ad cognitionem multarum artium & scientiarum pervenire posse. Quanquam enim in eo sit magna humanorum ingeniorum diversitas, adeo ut quidam maximos faciant progressus, alii vero difficulter paulo difficiliora intelligant, certum tamen est, omnes, labore & diligentia multum efficere posse. At contendimus, cognitionem, saltem popularem, Religionis Naturalis principiorum captu & Intellectu non esse difficiliorem, hac ipsa artium & disciplinarum peritia. Inde & gentilium Theologia ineptissima licet superstitione incrustata, nihilominus tamen generalia illa principia passim admisit. Neque obstat, quod plebs inter Gentiles sacrificulorum potius & Poëtarum secuta sit deliramenta, quam Philosophorum Decreta. Hæc enim objectio duntaxat hoc unum probat, homines nimirum, qui nullam plane habuerunt ingenii curam; qui ineptissima quæque sine examine admiserunt, de origine autem sua & rerum omnium per vitam non cogitarunt, ineptas has opiniones credidisse. At enim dixeramus antea, opus esse, ad principia illa cognoscenda attentione aliqua; neque adeo probat,

probat, Religionem rem esse, cujus natura & indoles, adhibita omni diligentia & attentione cognosci tamen non possit. Observandum præterea, Gentiles, Theologiæ Naturalis principia & opiniones vulgo de Diis receptas, turpiter commiscuisse; hinc aliquando v gr. de Jove ita loquuntur magnifice, ut facile pateat, ideas illas ex sacerdotum & Poëtarum disciplina non esse haustas, sed reliquias duntaxat esse cognitionis de DEO, vel per ratiocinationem, vel per Traditionem acceptas. Idem contigit Vulgo Christianorum, Pontificiæ Religioni addictorum. Cultus Dei & sanctorum passim turpiter miscetur. Nemo tamen inde tuto colligat, plebem Romanensium sacra sequentem, omnia plane Religionis Naturalis & Revelatæ decreta tollere. (2.) Cum ex ipsa hominis Creatione, facultatibus item ipsi a DEO datis, rationibusque aliis constet, homines ad colendum Numen & sui legitimam conservationem factos esse, sequeretur, Deum homines plerosque ad impossibile obligare, nisi adhibita aliqua diligentia & attentione principia illa cognosci possent. Quod quam impium sit de Deo cogitare, nemo non videt. De *Caligula* testatur *Suetonius* c. 4. vitæ hujus Imperatoris, eum tabulas legum tam minutis characteribus scribi jussisse easque tam alte suspendisse, ut legi non potuerint, nec minus tamen transgressores pœnis subjecisse. Quæ nonnisi a crudeli Tyranno fieri potuerunt. Quid igitur magis esset Bonitate Dei indignum, quam mentes creare & in exiguum hoc corpusculum immittere, eas nobilissimis facultatibus instruere, ad cultum Numini præstandum eas obligare, simul tamen ita eas fingere, ut viribus ad intelligendas leges præscriptas prorsus destituantur, aut potentiam equidem aliquam ratiocinandi iis concedere, sed officia simul talia præscribere, quæ ne a millesimo quidem adhibita etiam omni diligentia & labore cognosci possent? (3.) *Paulus Apostolus* ad Rom. Cap. I. & II. non solum adserit, id quod de Deo naturaliter cognosci potest, manifestum fuisse gentilibus: Sed & legem naturalem scriptam esse in cordibus eorum; quæ duo testimonia, licet Interpretes non per omnia eodem sensu intellecta velint, omnes tamen in eo consentiunt, eam esse legum illarum naturam, ut adhibita qualicunque diligentia probe intelligi possint. Vel quomodo alias Gentiles cognitionem Numinis turpiter negligentes, possent dici ἀναπολόγητοι? quo fundamento Apostolus idem adserere posset, Deum gentiles legem scilicet revelatam non habentes, secundum legem tamen naturalem judicaturum esse? Cur Deus adeo ira exarsisset, ut Apostolus ait contra Gentiles, si scivisset

viſſet neminem eorum adhibita qualicunque etiam cura & ſolicitudine ad illorum principiorum & officiorum cognitionem unquam pervenire potuiſſe? Neque Theſin hanc ſubvertunt teſtimonia Itinerariorum ſcriptorum, ad quæ *Lokius*, *Baylius* aliique provocant, probaturi, dari gentes, ita immanitate efferatas, ut nullum habeant ſenſum Numinis, ſaltem nullis manifeſtis indiciis, ac ſi cognitione quadam principiorum Religionis & legum Naturalium eſſent inſtructi, prodant. *Primo* enim teſtimonia teſtimoniis illis contraria opponi poſſunt, quod a doctiſſimis Viris, *Fabricio* (*), la Croze (**), Fenelonio (***), *Grapio* (****) & aliis factum. *Secundo*, pauciſſimi linguas Barbararum Gentium rite intelligunt; hinc poſt tot labores & meditationes v. gr. nondum conveniunt Eruditi, utrum *Sinenſes* nomine TIEN & THANG-TI cœlum ipſum, an Dominum cœli intellexerint. *Tertio* non tam diu plerique inter homines illos converſati ſunt, ut conſuetudines & opiniones eorum exacte habere potuerint perſpectas. Hinc ſæpe factum, ut quos omni prius Numinis cognitione deſtitutos exiſtimaverant, re melius introſpecta, & moribus linguisque rectius intellectis, ſeſe deceptos fuiſſe, Viri docti ipſo opere deprehenderint. (*****) Quic-

(*) In Apologia Generis Humani contra calumniam Atheismi, quæ inſerta eſt operibus ejus junctim Tiguri editis.

(**) Dans les Entretiens ſur divers ſujets d'Hiſtoire &c. pag. 254.

(***) In præfatione libello de demonſtratione Exiſtentiæ Dei præmiſſa.

(****) In Theologia recens Controverſa.

(*****) Exemplo *Hottentottorum* hoc contra *Baylium* oſtendit Reverendus *Reinbekius* in ſeiner *Betrachtung über die Augſpurgiſche Confeſſion, I. Betrachtung*. S. XXX. p. 31. not. verba ita ſonant: Bayle in ſeiner Continuation de Penſées ſur les Cometes berufet ſich S. 104 p 489. edit 8. und am Ende der 145. S. auf Dappers Beſchreibung von Africa, daſs derſelbe verſichere, man bemerke unter den Hottentotten gar nicht, daſs ſie einige Gottheit verehreten, ob ſie gleich ein höchſtes Weſen erkenneten. Allein die neueſten Nachrichten, die man von dieſem Volke hat, bezeugen das Gegentheil. Zwar hat einer von den neueſten Scribenten, M. PETER KOLBE, der ſelbſt auf zehen Jahr ſich auf dem Vorgebürge der guten Hoffnung aufgehalten hat, in einem ſeiner erſten Briefe, die er heraus geſchrieben, berichtet, daſs die Hottentoten das Weſen Gottes, ſeine Allmacht, Allwiſſenheit, und alles, was man von Gott mit Recht ſagen könte, gänzlich nicht erkenneten, auch nichts von den Grund-Reglen der natürlichen Erkäntnus Gottes wüſsten. Allein hernach, da er mit dieſem Volk näher bekant zu werden Gelegenheit gefunden, hat er ſeine vorige Meinung zu ändern ſich genöthiget geſehen, wie er in dem zweyten Theil ſeiner vollſtändigen Beſchreibung des Africaniſchen Vorgebürges der guten Hoffnung, und zwar in dem fünften Brief weitläuftig an den Tag leget. Eben ſo berichtet auch der Probſt

Quicquid autem ſit de Gentibus illis Barbaris, hujus Quæſtionis ſolutio parum adjuvat *Incredulos*. Ipſi enim in florentiſſimis Europæ degunt Regionibus, in quibus ſcientiæ & artes excoluntur. Et licet nobilis Europæ pars Religionem caſtam & puram, turpi ſuperſtitione commaculaverit, nihilominus tamen hæc principia generalia paſſim inter omnes admittuntur. Probandum igitur eſſet *Incredulis*, aut principia illa generalia Religionis Naturalis eſſe propoſitiones mere contradictorias, aut ita falſas, ut quam primum intelliguntur, earum vanitas illico compareat. *Prius* nemo ſanæ mentis, quod ſciam unquam adſeruit: *Poſterius* autem ſi tueantur *Increduli* noſtri, inepte ſibi concedi poſtulant, quod negamus: Et ſi (uti ſupra diximus) principia illa adeo levi nituntur tibicine, ſi a quovis mediocris ingenii homine convelli poſſunt, cur ingenium omne & aciem, quam habent, impendunt, ad ſtramineas illas ſcilicet, ſi Diis placet, propoſitiones ſubvertendas? & ubi tandem gentium ſunt illa argumenta φοϱτικα, quibus acuti homines religionem omnem falſi convicerunt? Sane ſi graviora iis, quæ a *Spinoza*, *Collino* & *Tolando*, *Incredulorum Hyperaſpiſtis* in medium prolata ſunt, non adducuntur, cauſa non eſt, cur Eruditi objectiones *Incredulorum* in poſterum admodum pertimeſcant. (*)

Probſt ZIEGENBALG, einer von den erſten Däniſchen Miſſionariis auf der Küſte Coromandel, daſs er, als er bey ſeiner Anländung auf den vorgedachten Gebürgen einen Hottentotten gefraget, ob ſie denn auch wüſsten und glaubten, daſs ein Gott wäre, er die Antwort erhalten habe: „ Herr wer will denn nicht „ glauben, daſs ein Gott ſey. Wers nicht glaubt, der kan über ſich und un- „ ter ſich ſehen, ſo wird er ja wohl befinden, daſs ein Gott ſey. „ Conferatur inſuper Lib. VI. Hiſtoriæ Chriſtianiſmi Indorum, ſcriptæ ab Eruditiſſimo la Croze.

(*) Ex iis, quæ hoc loco dicta a me ſunt, nemo colligere debet, ac ſi argumentum, ab univerſali Gentium conſenſu petitum, ad demonſtrandam Numinis exiſtentiam pro demonſtrativo habeam. Semper enim putavi, & adhuc exiſtimo, ſi vel maxime hiſtoricis argumentis, conſenſus ille omnium populorum, quod tamen præſtitu vel plane impoſſibile, vel ſaltem difficillimum eſt, probari poſſet, nihil aliud ex eo patere, quam hoc: Nimirum perſuaſionem de exiſtentia Numinis eſſe captu facilem, & adhibita mediocri attentione adquiri poſſe: aliunde igitur probanda eſt certitudo hujus veritatis, quum dentur etiam opiniones erroneæ, quæ a pleriſque mortalibus pro veris habentur. Conferenda cum iis, quæ de hoc argumento dixi, erudita diſſertatio Celeb. & conjunctiſſimi Collegæ J. Breitingeri de vi argumenti, quod a conſenſu Multitudinis duci ſolet, edita Tiguri 1748.

ἘΠΙΜΕΤΡΟΝ.

THESIUM THEOLOGICARUM ET PHILOSOPHICARUM. (*)

I. Resurrectio Christi a mortuis veritatem Religionis Christianæ evidentissime probat.

II. J. Christum sese victimam piacularem pro peccatis nostris obtulisse, constantissima S. Literarum doctrina est.

III. Si quis dubitet sitne regenitus nec ne, tutissimum est, ut se nondum regenitum esse credat.

IV. Æquitatem præcepti Apostolici: quod nimirum quicquid non ex fide oritur peccatum sit, Ethnici agnoverunt, qui teste Cicerone *Lib. I. de Off. nil faciendum præceperunt, de quo dubites, æquum sit an iniquum.*

V. Cum Deus, qui Revelationis Auctor est, sit etiam Auctor rationis, fieri nequit, ut Revelatio quicquam doceat, quod manifestissimis rationis principiis contrarium sit.

VI. Consequentiæ legitimæ ex claris locis Scripturæ deductæ respectu nostri sunt certius Dei verbum, quam sensus immediati locorum difficilium & ambiguorum.

VII. Ecclesiam Romanam fallibilem esse hoc unum satis docet, quod crassissimam contradictionem pro fidei dogmate longe gravissimo habeat.

VIII. Nullum est Systema Theologiæ vel Philosophiæ, quod omnibus difficultatibus circa originem mali moralis & Physici occurrentibus ex asse satisfaciat.

IX. Cognitio linguarum orientalium, Veterum historiarum, consuetudinum, rituum, opinionum, non tanta hodie comparari potest, quæ sufficiat omnibus scripturæ locis intelligendis, omnibus difficultatibus & dubiis solvendis, omnibusque apparentibus contradictionibus conciliandis.

X. Quid ad salutem consequendam necessario credendum sit, quisve error a salute excludat, is solus decernere potest, qui est salutis & Exitii Dominus.

XI. Fal-

(*) Thesibus Theologicis jussu venerandorum Præsidum quædam philosophicæ erant adjiciendæ, quia Cl. Philosophiæ Professor gravi morbo implicitus officio suo hac in parte satisfacere non potuit.

XI. *Falsissimum est, quod contendunt Athei, nimirum propositionem hanc;* mundus ex nihilo factus est, *contradictionem involvere.*

XII. *Gravissimum argumentum pro immortalitate mentium humanarum, quod ratio suppeditat, petendum est ex virtutibus Dei moralibus.*

XIII. *Definitio Dei, quam exhibet* Illustris Wolfius, *quod nimirum sit Ens in quo reperiatur sufficiens ratio existentiæ omnium rerum, innocentissima est, & a Spinozæ deliramentis toto cœlo diversa.*

XIV. *Neutrum argumentorum Cartesii pro existentia Dei, ab idea Dei petitorum contra Atheos afferendum. Non* prius, *quia merum est Sophisma: Non* posterius *quia innumeris exceptionibus est obnoxium.*

XV. *Non ita extollenda est libertas hominis, ut inde gratia Dei obscuretur, neque ita deprimenda est libertas hominis, ut inde judicii divini æquitas labefactetur.*

XVI. *Libertas, id est vis pro idearum, sensationum & adfectuum diversitate judicandi & agendi, menti essentialis est, neque adeo ei eripi potest.*

XVII. *Officia Juris Naturalis non ideo justa sunt, quia Deus ita voluit; sed ideo Deus illa vult, quia justa sunt.*

XVIII. *Cum neque mentis neque corporis adæquatam habeamus cognitionem, sequitur nullum systema, explicandi nempe unionem, quæ inter corpus & mentem intercedit, confici posse, quod demonstrativis nitatur principiis.*

XIX. *Licet omnes hypotheses de commercio corporis & mentis, variis difficultatibus obnoxiæ sint, nobis tamen videtur* Systema causarum occasionalium *omnium maxime periculosum & Religioni inimicum esse.*

XX. *Sententia eorum, qui statuunt, bruta Animantia meras esse machinas nullis certis rationibus est superstructa; rationi contra & experientiæ consentaneum est dicere, Deum singulis animantibus, vim quandam sentiendi & intelligendi, gradibus perfectionis distinctam, concessisse, sed eum duntaxat in finem, ut quæ ad vitam animalem sustentandam facere possunt, cognoscant.*

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS II.

Sect. I.

Transitus fit ad sequentes Incredulitatis causas enarrandas.

Ccedimus jam quidem ad alias causas, quæ mentes hominum in vitium *Incredulitatis* conjicere possunt. Atque hic ante omnia, si naturalem dicendi ordinem sequi vellemus, de falsis & ineptis opinionibus, quibus passim homines imbuti sunt, quæque cum sanctissimis Religionis capitibus pugnant, verba essent facienda. Tristi enim constat eheu! experientia, multas falsas, futiles, imo pestilentes & Numinis Majestate indignas opiniones inter homines esse receptas, altissimeque animis, plebis præsertim, infixas. Hæ nonsolum obstant, quo minus pura castaque Religio, cultusque Numinis λογικος radices in animis agere possint; sed & alios ut abjecte de Religione sentiant, inducunt, efficiuntque, ut Increduli opinionibus semel arreptis veluti saxo adhæreant. Ea autem est anticipatarum opinionum natura, ut haud facile animis eximantur: quo altiores radices egerunt in mente eo difficilius evelluntur. Haud male opiniones ejusmodi passim receptas *Idola Generis humani* appellavit Illustris *Verulamius.* Quemadmodum enim homo tetra superstitione captus & inani Deorum vel Sanctorum metu constrictus, nonsolum magnifice & reverenter de iis sentit, fabellas omnes de iis traditas admittit, nihil nisi consultis prius

tam

tam caris Protectoribus tentat & agit, ſed & male cupit omnibus quicunque meritis, Potentiæ & Majeſtati eorum detrahere videntur; ita ſolent ſimiliter homines ineptis opinionibus imbuti, atque deluſi, ſententias a pueritia de Religione acceptas magni facere, eas tanquam axiomata nullis exceptionibus obnoxia deoſculari, ratiocinationes denique ſuas & actiones ad eas tanquam ad Lydium aliquem lapidem exigere. Quod ſi vero animum ad contemplandas haſce opiniones convertamus, conſtabit, eas non tam cum mente ipſa naſci, aut ex natura ejus atque indole erui, ſed potius pravæ Inſtitutioni, Educationi, Lectioni, aut exemplis aliorum deberi, atque adeo potius ad *cauſas externas*, quæ mentem ad *Incredulitatem* invitare poſſunt, quam vero ad *internas*, quæ ex fundo ut ita dicam cordis enaſcuntur, eſſe referendas. Neceſſe igitur eſt, ut antequam de opinionibus Religioni inimicis, quæ aliunde ortum trahunt, agamus, prius de cauſis *internis* animum a caſta Religione abducentibus, ſimus ſolliciti.

II. Atque hic quidem, ſi naturam atque conſtitutionem mentis humanæ rite contemplemur, nobis ante omnia occurrunt parvæ hominum inclinationes & adfectiones, quas *Affectus* vocare ſolent Philoſophi. De Affectibus hiſce in ſe ſpectatis, eorum origine, natura & viribus, multis non agemus, quandoquidem hæc a Philoſophis & diſciplinarum moralium cultoribus prolixe ſatis tractantur, atque ab inſtituto noſtro ſunt aliena. Pauca duntaxat, quæ ad ſcopum noſtrum facere videntur, de iis monebimus. Per affectus, (ut tribus verbis mentem noſtram de eorum natura pandamus) intelligimus vitioſas animi inclinationes & vehementiores commotiones, quibus, neglectis rationis legibus, ſpretisque divinis & humanis præceptionibus, ea duntaxat homines meditantur, moliuntur, omnibusque votis expetunt, quæ ipſis grata, jucunda atque accepta ſunt. Inclinationes animorum in ſe ſpectatæ malæ non ſunt, imo potius illæ a ſummo rerum omnium Moderatore ſapienter mentibus ſunt inditæ & ad exercendas omnis generis virtutes prorſus neceſſariæ. Male autem fiunt non ſolum quando vehementiores ſunt mentisque & corporis viribus nocent; ſed & tum potiſſimum, ubi rectæ rationis Decretis, voluntatisque divinæ normæ non ſubjiuntur. Ratio ab Optimo Numine nobis eum in finem eſt data, ut Rectricis ad inſtar imperium in noſtras inclinationes animique affectiones teneat; rationis vero & Revelationis præcepta, normæ ſunt, ſecundum quas actiones noſtras inſtituere tenemur. Hæc ubi negliguntur belluinam potius quam humanam vitam

Vitioſæ animorum inclinationes & adfectiones præcipuæ cauſæ ſunt creſcentis in dies Incredulitatis.

vivunt homines. Sed hæc notiora ſunt, quam ut prolixâ explicatione opus ſit. Conſtat autem, quod nemo ignorat, plerosque mortales ſiniſtris opinionibus captos, pravisque animi affectionibus compulſos, non tam ad veri rectique normam, ſaluberrimorumque præceptorum regulas, quam vero ad prava animi deſideria judicia ſua & actiones exigere. Ea autem affectuum horum eſt natura, ut quo altiores in animis egerunt radices, eo magis etiam homines iis obtemperent, cæterasque facultates in conſenſum rapiant, imo vinclis quaſi conſtringant. Intellectus, qui lux eſt mentis, obtenebratur, ſeu ut clarius loquar, voluntatis & affectuum vehementia fit, ut homines res ita concipere, itaque de iis judicare velint, uti id menti pravis opinionibus captæ & rerum illicitarum amore ineſcatæ, placet. Hinc paſſim, ubi de rebus moralibus agitur, perverſiſſime audias diſſerentes viros cætera non indoctos & variis diſciplinis probe excultos, at pravis ſtudiis captos: adeo, ut in eundem hominem tam diverſam judicandi & ſentiendi rationem cadere poſſe, ſæpe vix tibi perſuadeas. Quemadmodum autem vehementiores illi impetus, omnibus mentis facultatibus damnum adferunt, ſic luci intellectus, qui oculus eſt mentis, quammaxime officiunt. Recte *Boëthius:*

Nubila mens eſt
Vinctaque frænis
Hæc ubi regnant,

Hinc S. noſter Soter Matth. VI: 32. ait: Ἐαν δε ὁ ὀφθαλμος σου πονηρος ᾖ, ὅλον το σωμα σου σκοτεινον ἐσται, ει οὖν το φως το ἐν σοι σκοτος ἐστι, το σκοτος ποσον? cum hiſce Soteris monitis conveniunt ea, quæ ab *Hierocle* in Commentario ad aurea Carmina *Pythagoræ* paſſim allata ſunt; Ita ſtatim poſt initium pag. 4. Edit. *Curterii* ait: ὥσπερ γαρ ὀφθαλμῳ λημωντι, καὶ οὐ κεκαθαρμενῳ τα σφοδρα φωτεινα ἡδειν οὐχ οἱοντε: οὕτως καὶ ψυχη μη ἀρετην κεκτημενη το της ἀληθειας ἐνοπτρισασθαι καλλος. (*) i. e. *Ut enim lippitudine laborante oculo, nec purgato, quæ valde lucida ſunt, videri non poſſunt: Ita nec animo virtute carenti cernitur veritatis pulchritudo.* Et pag. 282. ἐπει οὖν το δειξαι τινι ὁτιουν δυο προσωπων ἐνεργειας εἰς αὐτο δραμουσας ἐμφαινει (πως γαρ ἀν δειξας τυφλῳ καὶ μυριακις προσφερης, ὁ βουλη δειξαι; ἡ πως ἀν τῳ ὁρωντι δειξαις μηδεν προσαγων;) ἀμφοτερα οὖν παρειναι

(*) Poſt vocem καλλος, in Codice Mſcto optimæ notæ, Dacierio ab Illuſtri Renaudotio communicato, adjicitur, quod & ſenſus poſtulare videtur, ἀμηχανον. Vide notas Dacierii pag. 245. ſq.

παρειναι δει; το τε παρα του δεικνυντος προσαγομενον ἀγαθον καὶ παρα του ᾧ δεικνυται διορατικον ὀμμα, ἱνα ἐκειθεν μεν το ὁρατον, ἐντευθεν δε ἡ ὁρασις συνδραμη προς την της δειξεως συμπληρωσιν. i. e. *Quoniam vero ad quamcunque rem alicui oſtendendam duarum perſonarum actiones in unum conſtat debere concurrere* (qui enim *cæco quod cupis oſtendas, etiam ſi millies proferas? aut qui videnti demonſtres, quod non proferas) utrumque certe adeſſe convenit, & bonum quod ab eo proponitur, qui oſtendit, & ejus videndi capacem oculum, cui res ipſa oſtenditur; ut hinc quod in videndi ſenſum cadit, inde autem viſio ipſa ad oſtenſionis effectum concurrant.* Affectus autem hoſce in cauſa eſſe, quo minus homines de rebus graviſſimis & ad Religionem potiſſimum ſpectantibus, recte judicent, deprehendent omnes', qui pauliſper ad naturam *Veritatis* attendunt; cum enim in inquirenda veritate ratio duntaxat habenda ſit nexus propoſitionum, ex quibus erroris vel veritatis oritur cognitio, homines vero impotentibus adfectibus abrepti, ad ea duntaxat, quæ grata atque accepta ſunt reſpiciant, mirum non eſt, eos lubentiſſime adquieſcere in iis concluſionibus & opinionibus, quæ amice cum pravis animi deſideriis conſpirant. Hac autem peſte ſi ſemel eſt afflata mens, nihil tam ineptum & ridiculum, nihil tam monſtroſum atque deteſtabile eſt, quod homines illi non adſenſu ſuo comprobent, atque tueantur. Habet autem hoc, uti dixi, maxime locum in rebus ad Religionem & ad officia pietatis facientibus. Veræ, id eſt Chriſtianæ Religionis ſcopus potiſſimus non is eſt, ut nos acutiores, doctiores aut eloquentiores, ſed ut nos meliores, vel ut cum *Apoſtolo Paulo II. ad Timoth. III: 17.* loquar, ut nos προς παν ἐργον ἀγαθον reddat ἐξηρτισμενους. Hæc, ut idem *Apoſtolus ad Rom. XII: 2.* divine monet, nos vult μεταμορφουσθαι τη ἀνακαινωσει του νοος. *Facere, divina hæc Philoſophia*, ut verbis *Eraſmi* utar, *docet; non dicere. Hæc in affectibus potius piis ſita quam in Syllogiſmis; Hæc vita magis quam diſputatio, afflatus potius quam Eruditio, transformatio denique magis quam ratio.* Hæc qui perpendit, facile ſentiet, homines pravis adfectibus captos & vitiis deditos, de rebus adeo ſanctis & divinis recte & ſincere judicare non poſſe. Aliud plane eſt judicare de rebus hiſtoricis, criticis, aut de quæſtionibus philoſophicis, ad mores formandos nihil aut parum facientibus: aliud vero expendere dogmata, quæ natura ſua ita comparata ſunt, ut per evidentiſſimas conſequentiæ leges mentes ad pie vivendum, cunctisque pravis deſideriis valedicendum, & quidem ſub æterni exitii pœna, obſtringant. Fieri enim aliter non poteſt, quam

ut tales homines auditis tam ingratis præceptionibus indignentur, easque aut aliter plane interpretandas esse velint, aut prorsus attentione dignas esse negent. Ne forte frustra quidam hæc a me dici clament, confirmationis loco adducam duorum *Theologorum* eruditione, pietate & ingenio eminentissimorum, S. nempe *Werenfelsii*, & J. F. *Osterwaldii* in eodem argumento occupatorum, verba: Prior in examine quæstionis: *Cur Incitamenta Scripturæ sæpe inefficacia* pag. 149. Edit. prioris ita loquitur: *Homines mundo immersi perdunt omnem gustum bonorum Spiritualium: plane ut tandem non magis apti sint ad ea cognoscenda & sentienda, quam Epicuri de grege porcus, qui in ventre saginando ætatem consumit, concipere valet, cujus generis sit illa voluptas, quam Philosophus capit ex contemplatione veritatis. Certum enim est, plerosque avaros, ambitiosos, voluptatibus deditos, gustum ita depravatum habere, ut illis nil sapiat nisi aurum suum & argentum: Istis nihil, nisi cum sentiunt, se turma eximi, digitoque monstrari: hi denique nullam voluptatis ideam animo concipere possunt, nisi quæ crassa sensuum organa ferit. Propone his bona alterius generis, quantumlibet excellentia, perinde est, ac si cæco formæ pulchritudinem commendares, ac surdo laudares Musicæ dulcedinem.* Posterior vero in utilissimo & bonæ frugis plenissimo libello, cui titulus: *Source de la corruption* &c. pag. 249. secundum versionem latinam ipsius Cl. *Werenfelsii*, ita mentem suam explicat: *Fieri nequit ut ab eo, qui cor mundo addixit, Religio & virtus ametur. Nemo ait Christus (Matth. VI: 24.) duobus Dominis servire potest, & Johannes (1. Joh. II: 15.) negat in eo esse amorem Dei, qui mundum amat. Usque adeo spiritualia à corporalibus distant, ut ad hæc inepti fiant, quotquot illis valde occupantur. Nempe terrenis illis curis homines paulatim ita carnales redduntur, atque ita si dicere licet pinguefiunt & obbrutescunt, ut brutorum instar nihil nisi quod sensus afficit, percipiant. Quid? quod ita paulatim ignorantia & desidia alitur animus, omnesque eius propensiones terræ affigantur. Vilescunt, ubi res eo rediit, bona spiritualia, atque homo ad illa pro merito æstimanda, sinceroque studio quærenda, inhabilis redditur. Et quis quæso credet, illos, qui nihil aliud cogitant, quam quo pacto opes corradant, potentium gratiam aucupentur, ad dignitates & honores grassentur; quis inquam credet, hos aliqua salutis cura tangi posse? Nemo non videt, curas tam diversas simul consistere non posse.* Ita pius & eximius ille Theologus.

III. Inter

Ambitio inprimis religioni eſt noxia.

III. Inter omnes autem affectus Religioni inimicos, quique homines facile in Vitium *Incredulitatis* præcipites dare poſſunt, merito referas *Ambitionem*. Qui hoc vitio laborant, nonſolum magnifice de ſe, ſuisque virtutibus ſentiunt; ſed & incredibili laudis & honoris deſiderio flagrant. Studium harum rerum eos impellit, ut ſollicite circumſpiciant, qua ratione ingenii & eruditionis famam conſequantur. In hoc vitium non tam incidere ſolent homines indocti, hebetes, nullisque exculti diſciplinis, quam vero vel ſemidocti, vel ingenio etiam præſtantiore ornati. Plerique ex hoc numero, literas non tam excolunt, ut ſapientiores & meliores evadant, quam vero ut famam hominum eruditorum, atque acutorum qualitercunque adquirant. Hinc in eo toti ſunt, ut mentem variarum rerum abſtruſarum præſertim cognitione imbuere, de omnibus diſſerere, contra quosvis diſputare, immota convellere, novas, generi licet humano nihil profuturas ſententias & opiniones excogitare, atque ita per ora virorum celebrium volitare poſſint. Quicquid igitur aliquid conferre poteſt ad laudem illam conſequendam, avidiſſime arripiunt. Non eſt animus hic oſtendere, quam turpiter ſe ſe multi ex his, quos inanis illa gloria & eruditionis fama vexat, deridendos ſæpe dederint. Hoc enim nos ab Inſtituto noſtro longius abduceret. Probandum duntaxat nobis eſt, *Ambitione*, laudisque immenſa cupiditate flagrantes, ſæpe ad *Incredulitatem* rapi. Nimirum norunt hi homines, ea, quæ ad Religionem cultumque Numinis ſpectant, a plerisque mortalibus pro rebus ſanctiſſimis, maximique momenti haberi; haud ignorant inſuper, multos dari Religionis Articulos, qui ab omnibus aut ſaltem plerisque, iisque doctiſſimis etiam & acuti ingenii viris tanquam certiſſimæ & evidentiſſimæ veritates admittantur. Igitur putant è re ſua eſſe, ut ea, quæ maxime certa, gravia & immota eſſe videntur, convellant, utque contra novas & paradoxas de Religione in medium proferant ſententias, eruditiſſimorum Virorum argumenta, quibus Religionem hactenus ſtrenue defenderunt, ſi fieri poſſit concutiant, ita enim quosvis, auditis tam raris & inauditis propoſitionibus & objectionibus, in maximum ſtuporem iri raptum, tantumque ingenii acumen, & rara mentis dona admiraturos & publicis laudibus in cœlum elaturos. Hoc ſtudio incenſi nonſolum in colloquiis & ſcriptis portentoſiſſimas opiniones tuentur, graviſſimaque Religionis capita rident & explodunt, ſed & omnem curam atque ſollicitudinem adhibent, ut rara hæc

Ευρη-

Ευρηματα Erudito orbi innotescant. Hoc si sunt consecuti, vehementer sibi plaudunt atque cum *Lucretio* (*) identidem exclamant:

Nil dulcius est bene quam munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena
Dispicere unde queas alios passimque videre
Errare, atque viam palantes quærere vitæ.

Infra manifestissimorum exemplorum inductione probabimus, quantopere tetra illa lues, *Ambitionem* puto, optima corruperit ingenia. Heic duo tantum Exempla adduxisse juvat. Prius est J. *Tolandi*, famosi illius Athei, vel Deistæ. Quisquis hominis illius non contemnendo ingenio instructi vitam, mores, editosque ingenii fœtus perpendit, facile deprehendet, *Ambitionem* omnes ipsius venas pervasisse. Ineptissimas enim opiniones cum fortunæ & existimationis detrimento ad finem usque vitæ defendit. Cum Juvenis adhuc Lugd. Batavorum Literis

(*) Ipse *Epicurus* quem tantis extollit laudibus *Lucretius*, vanissimo, si Plutarcho credimus, gloriæ studio captus fuit. Hinc in libello cui titulus: *Ne suaviter quidem vivi posse secundum Epicurum*, ita loquitur: Καὶ μην ἀπο δοξης γινεσθαι τινας Ἐπικουρος ὁμολογει. Τι δε οὐκ ἐμελλει, ἀυτος οὑτος σπαργων περιμανως, καὶ σφαδαζων προς δοξαν, ὡς τε μη μονον ἀπολεγεσθαι τους καθηγητας μη δε Δημοκρατει τω τα Δογματα ῥημασιν ἀυτοις ὑφαιρουμενω Ζυγομαχειν περι συλλαβων καὶ κεραιων, σοφον δε μηδενα φαναι, πλην ἀυτου γεγονεναι καὶ των Μαθητων, ἀλλα γραφειν ὡς κωλοτης μεν ἀυτόν φυσιολογουντα προσκυνησειν γονατων ἁψαμενος, Νεοκλης ὁ ἀδελφος ἐυθυς ἐκ παιδων ἀποφαινοιτο μηδενα σοφωτερον Ἐπικουρου γεγονεναι; ἐιτα οὐχ ὥσπερ καλλικρατιδις ἐλεγε τον κωνονα μοιχευειν την Θαλατταν, οὑτως ἀν τις ἐιποι τον Ἐπικουρον ἀισχρως καὶ κρυφα πειραν καὶ παραβιαζεσθαι την δοξαν οὐ τυγχανοντα φανερως, ἀλλα ἐρωντα καὶ κατατεινομενον. ὥσπερ γαρ ὑπο λιμου τα σωματα τροφης μη παρουσης ἀναγκαζεται παρα φυσιν ὑφ ἀυτων τρεφεσθαι, τοιουτον ἡ φιλοδοξια ποιει κακον ἐν ταις ψυχαις, ὀταν ἐπαινου πεινοντες παρ ἑτερου μη τυγχανωσιν, ἀυτους ἐπαινειν. i. e. *Porro a gloria etiam proficisci quasdam voluptates Epicurus fatetur. Qui vero hoc non faceret? Ita insano flagrans gloriæ studio, ut non modo negaret, ullis se usum præceptoribus, & cum Democrate decreta ejus totidem verbis suffurato altercaretur de syllabis & apicibus, nullumque diceret extitisse sapientem, extra se & suos discipulos; sed scriberet etiam sibi, cum explicaret naturam rerum ad genua accidisse suppliciterque ea tetigisse Coloten: Neoclem autem fratrem statim a puero pronuntiavisse, neminem Epicuro sapientiorem unquam fuisse; matrem quoque suam in se tot tantasque habuisse atomos, quarum congressu sapiens ederetur. Non igitur sicut Callicratidas ajebat, Cononem mare adulterare, ita jure aliquis dixerit, Epicurum turpiter ac furtim captare gloriam vique in eam sese ingerere, cum palam ea non patiatur, sed amet tantum ac totis viribus affectet? Sicut enim præ fame corpora cibo destituta coguntur contra naturam ex se ipsis alimentum petere; ita ambitio hoc mali in animis ingenerat, ut laudum avidi, quando ab aliis eæ non conferuntur, ipsi sese laudent.*

Literis operam daret, atque inprimis duce Cl. viro *Spanhemio* Antiquitati Eccleſiaſticæ operam navaret, neque male in Literis proficeret, jactaverat, ſe quam primum in Angliam eſſet venturus, novæ ſectæ caput futurum. Certe hoc morbo & quidem graviter laborare Tolandum mature deprehenderunt *Lokius*, *Clericus*, *Molyneſius*, Viri eruditiſſimi & ingeniorum exploratores ſolertiſſimi. Vide pluribus hæc ediſſerentem Celeb. *Moshemium in Commentatione de vita, fatis & Scriptis Tolandi pag. 23. ſeq.* Poſterius Exemplum ſuppeditat *Anonymus* quidam, qui, data ad Cl. *Clericum* epiſtola, *Bibliothecæ Antiquæ & modernæ* inſerta, contendit, *quinto* demum *ſeculo*, fabulam ſcilicet illam de Chriſto, ejusque ut & de Apoſtolorum Scriptis ortam fuiſſe; veniſſe nempe cum magna fuiſſet hoc Seculo Gentium migratio, ex remotiſſimis ſeptentrionis Regionibus, neſcio quos fraudulentos Impoſtores, qui Novum Teſtamentum, omniaque illa antiqua, uti putamus nos cæteri homunciones, Chriſtianæ Religionis monumenta effinxerint. Hunc autem hominem cum Cl. *Clericus* meliora edocere vellet, juberetque in ſe ipſum deſcendere & ἄθερ παθων diſpicere, utrum non turpi ambitione ad tam portentoſam & ſtolidam opinionem defendendam inductus eſſet, eumque in finem libellum ſuum de *Incredulitatis cauſis* legendum commendaret; reſpondit ille, ſe poſt diligentem libri hujus lectionem & excuſſos omnes mentis ſuæ angulos, nil deprehendiſſe, quod animum ad mutandum ſententiam ſuam inducere poſſet, nedum ut ſuperbia, ambitione, aut aliquo quodam turpi affectu ſeſe abreptum fuiſſe fateri poſſet. Et quis tamen non videt opinionem ab hoc homine inventam ſtolidam plane eſſe? Nimirum faſtus ille ridiculus, quo ejusmodi homines tument, adeo intellectus aciem ſæpe obtundit, ut malint pertinaciter ineptiſſimas opiniones defendere, quam fateri, ſeſe ambitionis inſatiabili cupiditate compulſos, paradoxas in medium protuliſſe ſententias. Magnum incrementum capit hic adfectus ex aliorum laudibus. Nimirum nunquam deſunt homines, vel ſimilis furfuris, id eſt ambitionis æſtro perciti, vel adulatores & paraſitæ, qui in cœlum tollant laudibus novarum & paradoxarum, ineptiſſimarum licet opinionum inventores. Scilicet pulchrum eſt laudari & dici, hic eſt incomparabilis ille vir, qui omnium ſcientiarum vanitatem primus & ſolus introſpexit; qui ad oculum oſtendit mathematicarum diſciplinarum principia nullo plane niti fundamento; qui Religioni omni indixit bellum, eamque pedibus ſubjicit; qui Sacrorum Miniſtros omnes depexos hactenus dedit, eorumque

fraudes

fraudes intrepido animo detexit, &c. &c. mirum ne est hominem superbia, & laudis amore tumidum auditis blandis illis & gratissimis vocibus & acclamationibus, cristas tollere, supercilia adducere & tantum non rumpi? Sed memores sint tales dicti *Aristotelis*, vel quisquis Auctor sit *Magn. Moralium* Lib. I. cap. 5. ita pronunciantis: Ἐαν τινα ποιησῃς ἀφοβον ὡς τε μητε Θεȣς φοβεισθαι ἐκ ἀνδϱειος, ἀλλα μαινομενος. i. e. *Si quem sic intrepidum feceris, ut ne Deos quidem timeat, jam non fortis, sed demens fuerit.* (*) Hinc etiam difficulter hi homines ad saniorem reducuntur mentem. Suo jam tempore id vidit Philosophus insignis *Epictetus*: postquam enim perversas *Academicorum* atque *Epicureorum* opiniones enarrasset, atque explosisset, ad finem Cap. XX. Lib. II. apud *Arianum*, hæc adjicit: πολυ νὴ Δια καλλον τȣς κιναιδȣς ἐλπίσει τις ἀν μεταπεισειν, ἡ τȣς ἐπι τοσȣτον ἀποκεκωφωμενȣς καὶ ἀποτετυφλωμενȣς των πεϱι ἀυτȣς κακων. i. est. *Cinædos profecto facilius sperare queas à vitæ instituto recessuros, quam istos, qui usque adeo ad sua mala vel videnda vel audienda excæcati sunt atque obsurduerunt.*

Cum hoc pravo affectu multa alia mala sæpe sunt conjuncta.

IV. Ex hac autem prava animi dispositione alia sæpe sequuntur mala. Tales enim nonsolum omnis generis paradoxas, Religioni inimicas, & ab omni verisimilitudinis specie abhorrentes defendunt opiniones; sed & inani superbia elati, atque occæcati, ad se omnia vellent referri, iniquissimoque animo nonsolum adversa fata ferunt, sed etiam illoto ore, abjectaque, quam optimo Numini deberent reverentia, de causis suorum & aliorum malorum disputant. Quando non ex animi sententia cuncta succedunt, incipiunt dubitare, utrum sit Rector orbis. Ipsimet nonnisi per lilia & rosas vellent incedere, atque existimant, Deum in gratiam hominum tanto ingenio, judicio & Eru-

(*) In eandem sententiam concedit Vir doctus de la *Touche Bosnier* in libello cui titulus: *Preservativ* contre l'Irreligion. Ita enim pag. 21. loquitur: *La troisieme raison qui oblige les orgueilleux a embrasser le parti de l'incredulité ce sont les eloges & les faveurs que les Luciens de notre temps, les Libertins d'esprit reçoivent d'ordinaire de leur admirateurs. Lorsque quelqu'un des ces malheureux Plaisans a appris l'art de tourner agreablement la Religion en ridicule, & de faire des passages de l'Ecriture Sainte la matiere de ces bons mots, celui est un metier singulier pour s'attirer les applaudissemens de ses Sectateurs, qui sont pour le plus part des jeunes debouchés & des personnes de qualité, dont la vie s'accommode bien mieux de l'Irreligion que des maximes rigides de l'Evangile Chacun l'encense a l'envi & l'eleve jusqu'au ciel comme un genie du premier ordre. Il fait les delices des Societis & des fêtes. On le comble d'honneurs, de caresses. des bienfaits & on n'oublie rien de tout ce qui peut flatter sa vanité. Qu'y a-t-il de plus capable de chatouiller l'amour propre d'un Orgueilleux, qui a le funeste talent de divertir les impies aux depens de la Religion & de se procurer par là tant d'avantages.*

& Eruditione inſtructorum efficere debere, ut ab omnibus magni fiant, ut in omnium rerum abundantia verſentur, ut omnes denique veluti agmine facto ad homines tantis virtutibus exornatos, & tam excellenti ingenio inſtructos, laudandos, atque honore & beneficiis accumulandos, concurrant. (*) Aut fallor vehementer, aut huic etiam adfectui inter alia tribuendum nimium illud ſtudium pervestigandi omnes Dei vias, cauſasque cur & morale & phyſicum malum permiſerit, vel hunc non alium condiderit mundum. Non quæritur utrum Providentia Dei contra *Incredulos* vindicanda ſit necne; aut utrum mortalibus, cum variis adverſitatibus conflictantibus ſolatia vera ſint adhibenda; nemo enim ſanæ mentis de hoc dubitat; ſed de hoc potiſſimum quæſtio eſt: utrum nempe, poſtquam ſatis ſuperque cognitum, atque demonſtratum eſt, fieri non poſſe, ut omnes conſiliorum divinorum cauſas & fines cognoſcamus, omniaque dubia, quæ circa adminiſtrationem orbis in regno Naturæ & gratiæ, occurrunt, præſertim ubi ad hæc vel illa individua deventum eſt, enodemus, cunctisque difficultatibus ex aſſe ſatisfaciamus, rationi conſentaneum non ſit, ſi miſſis curioſis diſquiſitionibus & hypotheſibus, quæ utplurimum difficultates non tollunt, ſed augent, incredulisque triumphandi materiam ſuppeditant, in illis ſubſiſtamus, quæ ad virtutes divinas celebrandas facere poſſunt, in reliquis autem fateamur noſtram ignorantiam. Certe multum ille ſibi ſumit, & nunquam vel raro de imbecillitate mentium humanarum arctiſſimisque cognitionis humanæ terminis cogitavit, qui putat ſe accuratiſſime omnium conſiliorum divinorum & eventuum circa adminiſtrationem generis humani occurentium cauſas

(*) Ne quis putet vix dari exempla hominum adeo ſtolidorum & ineptiſſima Superbia captorum, unum ſuppeditabo, quod mihi per Literas communicavit, Vir *celeberrimus, mihique faventiſſimus C. A. Heumannus, Theologus in Academia Gottingenſi famigeratiſſimus.* Ita autem is epiſtola A. 1728. 24 Julii ad me data. *Illud ante, quam deſino ſcribere, Te ſcire volo, me aliquando incidiſſe in hominem vere Atheum, qui dicebat, vel potius fingebat, ſibi eſſe nomen Willenbergii. Erat Medicinæ & Matheſeos haud vulgariter peritus & Doctoris nomine ſe appellari volebat. Is a me rogatus, ut demonſtrationem ſuæ non exiſtentiæ Dei exprimeret, ita ratiocinabatur: Si Deus eſt, ſequitur dari Providentiam. Atqui falſum eſt poſterius, E. & prius. Proba inquiebam, non dari Providentiam. En probationem moroſophi: Ego ſum, inquiebat, homo ſumma ſapientia & eruditione præditus & virtutibus ita excellens, ut omni caream vitio: & tamen miſere mihi vivendum eſt, perpetuoque vagor. E. non eſt Deus. Si enim Deus eſſet, ferre non poſſet, Virum tam doctum tamque bonum eſſe miſerum.* Poſtquam hæc narraſſet, addit Vir doctiſſimus: *Dubium tibi ſcio erit, Vir optime, riſu an commiſeratione proſequatis hominis amentiam, qui quo delatus ſit poſtea ignoro.*

ſas & fines enarraturum. Qui vero hoc præſtare non valet omnes difficultates ſufficienter tollere nunquam poterit. Si ullibi hic certe veriſſimum eſt illud Apoſtoli; ἐκ μερες γινοσκωμεν. Neque opponat mihi quis, optimos & pientiſſimos Viros, v. gr. *Jobum*, *Eremiam*, *Nathanem*, aliosque, qui adverſis rebus preſſi in flebiles voces effuſi fuerant, conſpectoque florente Impiorum ſtatu ſæpe minus reverenter de Providentia Dei fuerant locuti. Præterquam enim quod haud diffiteamur, optimis etiam ingeniis & maxima Numinis Reverentia tactis, contingere poſſe, ut variis malis preſſi & innocentiæ ſuæ memores ultra modum dolori indulgeant, fataque ſiniſtra ſecus atque deceret, deplorent; teſte enim *Phœdro*.

Difficulter continetur Spiritus
Integritatis qui ſinceræ conſcius
A noxiorum premitur inſolentiis.

Sciendum ſanctorum horum virorum quærelas fuiſſe utplurimum ſubitaneas, cum amore Numinis conjunctas, eosdemque redeunte ſereniore mentis ſtatu, pudore fuiſſe ſuffuſos, atque ingemuiſſe, quod nimia doloris vehementia abrepti & ſiniſtro de felicitate malorum judicio ſeducti, de optimi Numinis Conſiliis & viis minus verecunde & pie ſenſerint atque locuti fuerint. Alia plane res eſt eorum, de quibus nos jam quidem loquimur. Hi enim in has quærelas propterea erumpunt, quod nimis magnifice de ſe ſuisque meritis ſentiant; Hi ſingularem voluptatem capiunt, ubi difficultates circa hoc argumentum occurrentes adaugere poſſunt, aut ab aliis multiplicari vident gaudentque in ſinu, ſi perluſtratis omnium Chriſtianorum ſyſtematibus, non prorſus tolli omnia dubia deprehendunt, atque hanc ob cauſam de adminiſtrationis divinæ ratione libere, id eſt impudenter, garriunt, Deum hominesque incuſant, ingeminantes alium plane orbem fieri oportuiſſe, idque non tam amore aliorum, quibus bene cuperent, faciunt, quam vero deſiderio alicujus felicitatis omnis labis expertis, & in hac vita quidem perenniter duraturæ. Hinc etiam fieri ſolet, ut homines ejusmodi, præcepta Religionis Chriſtianæ de patientia, amore inimicorum, de ferendis omnis generis propter Religionem calamitatibus, de edomandis pravis concupiſcentiis & commotionibus &c. pro impoſſibilibus, adeoque rationi omni adverſis, habere ſæpe ſoleant. Exempla hujus rei proſtant multa; ita famoſus ille *Uriel Acoſta*, qui rejecta Religione Chriſtiana ad Judæos tranſierat & poſtea Sadducæorum impiis opinionibus calculum adjecit, non poterat concoquere præce-

ptum

ptum Jesu Christi de amandis inimicis, quoniam ut ex theatro vitæ suæ, *Limborchii amicæ collationi cum Erudito Judæo* adjectæ patet, natura vindictæ cupidus fuit, Judæis Amstelodamensibus, a quibus male fuit habitus, ignoscere nulla ratione voluit, existimans, præceptum hoc plane esse præstitu impossibile atque adeo Deum Auctorem habere non posse. Nescio denique an non in hanc etiam classem illi sint referendi, qui existimant, nullis ad Religionem quod spectat sententiis firmo animi adsensu esse subscribendum nisi illis, quæ omnibus plane dubiis, exceptionibus & difficultatibus careant; qui propterea vehementer dolent, quod Christus & Apostoli, Religionis capita methodo mathematica non elaboraverint, sed decreta sua, præcepta, exemplaque populari quadam ratione adornarint: putares hos homines nunquam edere, bibere, aut loco moveri, nisi geometricis rationibus inductos: firmissime persuasus sum, eos, siquidem ejusmodi Systema a Christo nobis homuncionibus in manus fuisset datum (ut alia quæ hic dici possent, silentio premam) insolentius adhuc, quam nunc quidem ab iis fieri solet, de Auctore Religionis Christianæ judicaturos fuisse. Forte ego non peccavero si dixero, homines ita judicantes impudentem suam audaciam, atque superbiam manifestissime prodere.

V. Succedunt alii affectus, homines a vera, castaque Religione utplurimum abstrahentes, nimirum *amor voluptatum*, & *avaritia*, quæ pecuniæ studium habet. Qui voluptatibus & delitiis hujus vitæ dediti sunt, plerumque ea, ad quæ pervestiganda industria quadam & longo examine opus est, aut parum, aut nihil curant, toti quippe in iis, quæ sensibus grata sunt, atque accepta, defixi; meditationes vero de argumentis gravioribus & severioribus disciplinis illis sunt perquam molestæ & ingratæ. Cum autem ita natura simus comparati, ut ea lubentes credamus, quæ cum animorum nostrorum affectionibus conspirant, Religio autem Christiana talia discipulis suis præstanda inculcet, quæ nullo modo cum vita molli & delicata consistere possunt, facile colligi potest, qua ratione homines ventri dediti & voluptatibus immersi, in vitium *Incredulitatis* delabi possint: duriora nimirum hæc præcepta ipsis videntur, quam ut ea admittant, neque sibi persuadere volunt, Deum ob habitum in his vitiis contractum, adeo ipsis male cupere posse. Unde putant, causam non esse cur ejusmodi Religionem divinæ esse Originis credant. Talium inter eos, qui Aulas sectantur, castra sequuntur, & inter promiscuam turbam maximus

Amor voluptatum & avaritia homines etiam in vitium Incredulitatis præcipites dare solent.

est numerus. At & dantur tales inter eos, qui disciplinis probe sunt exculti atque Religionem Christianam non sine cura examinarunt. Sunt nimirum inter Eruditos plures, qui affectuum potius impetum sequuntur quam vero Religionis Decreta. Plus autem affectus & suaves sensationes in animum valere quam opiniones & argumenta etiam gravissima, experientia constat. Hi omnia quidem Religionis capita uti vocantur theoretica, lubentes admittunt, imo sæpe stultis opinionibus adsensum præbent; at ubi deventum est ad præcepta recte pieque vivendi, atque sedulis duntaxat præceptorum sanctissimorum observatoribus veram felicitatem post hanc vitam promissam esse audiunt, transgressoribus vero pœnas infinitas irrogatum iri legunt, incipiunt tam severum difficillimorum, ut putant, morum Præceptorem odio habere atque pravis cupiditatibus compulsi clamant, vix credibile esse Deum tantam rerum inter mortales gestarum curam habere, ut in actiones malas tam severe sit animadversurus; ingeminantes, homines natura ad ea omnia ferri, quæ grata sunt; Auctores præceptorum adeo difficilium non adeo esse ad Literam intelligendos, sed hic in partem favorabiliorem verba ipsorum interpretanda; ipsosmet forte fanatico quodam & hypochondriaco temperamento abreptos, delicias, quas nunquam gustarint, aversatos fuisse &c. &c. verbo ut absolvam, alienum plane propterea à Religione Christiana ejusmodi homines gerunt animum. Non opus esse puto, ut pluribus ostendam, frequenter eheu homines voluptatibus captos, atque constrictos, ita turpiter solere labi: nemo, qui quæ inter homines aguntur expendit, de hoc dubitaverit. Ita (ut exempla quædam addamus) *Reverendus in Christo Pater G. Burnetus Episcopus* olim *Sarisberiensis*, *Wilmotum Rostæ Comitem*, cujus vitam, mores, paradoxas de Religione sententias & mortis genus singulari libello cujus titulus: *Rostæ Comitis μετανοια*; descripsit, testatur, Nobilissimum hunc & ingenio præstanti præditum Adolescentem, amore voluptatum primum incensum, ad tantam impietatem & infelicitatem grassatum: unde & idem *Excellentissimus Præsul* narrata βιογραφια, & subsecuta læta quidem, sed valde sera Juvenis præstantissimi καταστροφη, Adolescentes & optimarum Literum Studiosos, gravissimis verbis monet, ut mature sibi ab amore voluptatum, tanquam *Incredulitatis* & Impietatis matre, omniumque malorum lerna, caveant. Quales fuerint sententiæ & mores *Beverlandi*, Eruditis ignotum non est: de quo alibi fusius nobis dicendi datur occasio. Sæpe hi homines sine ambagibus, quid de præceptis sanctissimis Jesu Christi

judicent,

judicent, aperire ſolent. Ita *Gallus* quidam, Veneris ſine dubio delicium, ſequentes verſiculos facere non dubitavit:

De la Nature un doux panchant
Nous porte à la tendreſſe;
Mais on dit que la foi defend
D'avoir une Maitreſſe:

Ou la Nature peche en ſoi,
Ou la Loi eſt trop dure
Seigneur reformêz votre Loi
Ou changéz la Nature. (*)

Quid Viri eruditi de *Evremontii*, Viri ingenio & judicio præſtantiſſimi, ſcriptis & moribus judicarint, ſatis notum eſt. Impenſius hic quam Religionis Chriſtianæ indoles & ſeveritas permittebat, *Epicuri* amabat præcepta, delicatam atque mollem vitam ſectans, neque magni Articulos Religionis, etiam graves& momentoſos faciens, compendioſum & breve, ſed *Petronii* potius & *Epicuri*, quam S. Soteris noſtri decretis innixum effinxit Religionis Syſtema. (**) Mitto alios, quorum

H 3 non

(*) Juvat in gratiam Studioſorum antidoti loco adducere verſus, quos impudenti Gallo oppoſuit Cl. *Theol. Haſæus ὁ νῦν ἐν Ἁγίοις*, quique extant *Biblioth. Brem. Claſſ. VI.* pag. 765. ſonant autem ita:

Dum natura homini teneros inſpirat amores
Ni queat humanum diſperiiſſe genus
Et mens & ratio, juſtique ſcientia noſtris
Quam natura ſimul cordibus impoſuit
Caſtos nec ruptis laxas jubet eſſe repaglis
Brutaque, vel quorum pœne pudere queat.
Non amor eſt laſcivus amor, caſtusque pudore
Ille mera eſt rabies, eſt furor ille brevis
Ergo, niſi malis te mentis egere, fateri
Et furere, & turpem vel magis eſſe feris
Aut fœdis actus circum tua pectora tædis
Injice naturæ fræna modumque tuæ,
Aut tua tartareas, agitant quæ viſcera flammas
Tartareæ exſtinguent mox Acherontis aquæ.

(**) Qui Viri hujus ſcripta leget, de veritate judicii noſtri non dubitaverit: conveniunt etiam cum hoc verſiculi, quos ipſemet imagini ſuæ ſculptæ adjecerat: En eos!

Je ſuis peu ſevere, mais ſage,
Philoſophe, mais amoureux.
Mon art eſt de me rendre heureux
J'y reuſſis, en faut-il d'avantage?

P. *Baylius*, *continuat des penſées diverſes* pag. 786. hæc paucis poſt ipſius exceſſum menſibus de eo narrat: *Je ſai que pluſieurs lettres ont aſſûrè qu'il avoit fini ſa longue courſe en eſprit fort, tout tel qu'il avoit vécu.*

non exiguus numerus eſt. Pergimus tribus adhuc verbis ad *Avaritiam*. Et hunc affectum, qui rite cognoſcit, vimque quam in animos habet, perpendit, concedet, hoc morbo decumbentes ad Religionis contemtum facile induci. Sunt quidem qui putent, Avaros facilius in vitium vanæ *Credulitatis* & *Superſtitionis*, quam vero *Incredulitatis* incidere. Atque hoc poſtremum verum eſt, ſi ad objectum, in quod omni virium contentione feruntur duntaxat reſpiciamus. Nimirum eos cura habendi ita mordet, itaque de corradendis opibus ſunt ſolliciti, atque anxii, ut vix unquam ſerio de rebus ad Religionem facientibus cogitare poſſint; hinc eunt quo itur non quo eundum eſt, id eſt credunt, quod vulgo credi dicitur, receptisque, licet non examinatis unquam ſententiis de Religione ſubſcribunt. At hoc non obſtante facile etiam in oppoſitum huic vitium Incredulitatem puta, ruunt. Præterquam enim quod illi, quibus perinde eſt, quid credant, quosve articulos Religionis admittant, potius nihil credere dicendi ſint, qui enim *ubique habitat, nullibi habitat* inquit *Seneca*: notandum, homines inſatiabili cupiditate habendi ardentes, nullisque certis imbutos de Religione principiis, facile, ſi e re ſua eſſe manifeſte videant, & experiundo diſcant, iis accedere & ſeſe dedere, qui abjecte de Religione ſentiunt, atque ut divitias conſequantur, cœlum ipſum ſtultitia petere. Imitantur, etiam ubi de ſanctiſſimis Religionis capitibus agitur, *Terentii Gnathonem*, cujus Symbolum fidei hoc erat:

Eſt genus hominum, qui eſſe primos ſe omnium rerum volunt
Nec ſunt: hos conſector: hiſce ego non paro me ut rideant,
Sed eis ultro arrideo, & eorum ingenia admiror ſimul:
Quicquid dicunt, laudo; id rurſum ſi negant laudo id quoque:
Negat quis, nego: ait, ajo; poſtremo imperavi egomet mihi
Omnia aſſentari; is quæſtus nunc eſt multo uberrimus.

Terent. Evnuch. Act. II. Scen. II. Pone *Avarum*, & ſuperficiaria Religionis a parentibus acceptæ cognitione inſtructum, venire in amicitiam hominis divitis, factioſi, & Religionis ſimul Irriſoris atque profani, qui ſingularem voluptatem capiat ex conſortio eorum, qui albis dentibus res ſanctiſſimas ridere ſolent; fac eundem ſentire, multum ipſi lucri adferre hominis hujus familiare conſortium, dubitarine poteſt, utrum avarus ille ſuas opiniones ad nutum hujus impii compoſiturus ſit nec ne? mirumne eſt hominem, qui thure Superos fraudare, & cœlum ſordido perjurio fatigare non verecundatur, peſtilentiſſimis etiam opinionibus cum præſentiſſimo hactenus quæſtu conjunctis, album adjicere

adjicere calculum? Poſſet idem etiam dici de *ira*, *vindictæque* cupiditatibus. Novimus enim homines male a ſuis habitos & vindictæ cupidos, ad *Muhamedanos* &c. tranſiiſſe. At non opus eſt, ut hic prolixiſſimus, quoniam nemo dubitat, quin adfectus omnes homines in hæc mala præcipitare poſſint.

Signa quædam ex quibus probabiliter & ſine temeritatis nota judicari poteſt, utrum quis amore veritatis an vero affectuum impetu compulſus, ad neganda Capitalia Religionis dogmata fuerit inductus.

VI. Antequam vero Exemplorum inductione oſtendamus quot homines adfectibus & vehementioribus animi commotionibus velificaturi, aſſenſum peſtilentiſſimis opinionibus dederint, ſigna quædam proferam, ex quibus ſatis probaliter colligi poteſt, utrum Examen ſerium Religionis, an vero hic vel ille impotens animi adfectus hunc vel illum hominem ad Sanctiſſima Religionis capita vel impugnanda, vel neganda prorſus, commoverit. Illi certe, qui ſoli ſibimetipſis ſapere videntur, quique in vellicandis ſanctiſſimis & graviſſimis Religionis articulis, multum operæ & ſtudii ponunt, imo exinde maximam capiunt voluptatem, ex characteribus illis & ſignis, ſi ſerio & ex animi ſententia de cauſis ſuæ *Incredulitatis* judicare volunt, colligere poſſunt, utrum operæ pretium facturi & dignum homine ſapiente officium præſtituri ſint, ſi ad novum, idque attentum & ſerium Examen Religionis Naturalis & Revelatæ inſtituendum, animum adjiciant.

Sunt autem potiſſima ſigna hæc:

I. Qui nullo ingenio, vel Eruditione inſigni præditus eſt, neque capita graviſſima Religionis hactenus rite intellexit & perpendit, ſimul tamen quavis data occaſione, veritates momentoſiſſimas, captuque non faciles impugnat, atque explodit, pravis affectibus, non rationis decretis ad ita agendum compelli dicendus eſt.

II. Meris affectibus velificantur, qui Articulos Religionis omnes ſerio Examine indignos eſſe ajunt, atque contendunt; perinde eſſe, quamcunque tueamur Religionem.

III. Qui propter diſcrepantes in Religionis negotio opiniones & ſententias in quas ſciſſus eſt eheu! Orbis Chriſtianus, omnia capita Religionis vel incerta eſſe ajunt, aut ejuſdem ponderis eſſe tuentur, non rationi, ſed affectibus obtemperant.

IV. Qui ea duntaxat credere vult, quæ cum pravis ſuis inclinationibus amice conſentiunt, cætera vero alto ſupercilio contemnit, manifeſtiſſime animi ſui levitatem & impotentiam prodit.

V. Ille, qui ſingularem voluptatem capit, quando irridere & explodere poteſt veritates & ſententias, quæ ſapientiſſimorum & erudititiſſimorum Virorum judicio nonſolum evidentibus, aut maxime probabilibus

libus nituntur principiis, sed & quæ ad homines in quocunque vitæ statu positos meliores reddendos plurimum conferre possunt, non tam rationem, quam vero prava animi studia sequitur.

VI. Ille, qui in Sacrorum Ministros, quorum multi semper fuerunt & adhuc sunt, Viri eruditione, pietate, aliisque virtutibus excellentes, promiscue debachatur, eosque sine exceptione cum Superstitionis tum Tyrannidis accusat, eoque nomine Religionem exosam omnibus facere vult, impotens scurra est & turpissimorum adfectuum miserum mancipium.

VII. Qui vehementer sibi plaudunt & in sinu gaudent, eoque nomine de Religione abjecte sentiunt, quando ab hoc vel illo Doctore publico causam Religionis male agi, sanctissimaque ejus dogmata minus recte defendi animadvertunt, suam in judicando infantiam, cordisque malitiam manifestam faciunt.

VIII. Qui omnia, quæ in Sacris utriusque fœderis libris reperiuntur insolita, albis dentibus rident, nihilque credere volunt, nisi quod ad evidentiam mathematicam accedit, non tam rationis vocem, quam vero affectuum suggestiones audiunt.

IX. Qui sententias Religioni omni inimicas acriter defendunt, rogati autem iterum iterumque, ut doctissimorum Virorum rationes opinionibus hisce oppositas expendere prius velint, antequam firmo animi adsensu semel receptas approbent, neque tamen illud facere volunt, affectibus quo minus verum cernant, præpediuntur.

X. Qui eo duntaxat nomine paradoxas, & a Religione valde abhorrentes opiniones defendit, probat, & tuetur, quia illæ raræ, novæ & insolitæ sunt, affectibus fræna solvit.

XI. Qui omnes libros ab Incredulis scriptos nonsolum diligenter legunt & evolvunt, sed & eorum pretia magnificis extollunt laudibus, cæteros vero omnes pro Religione a Doctissimis Viris in publicum editos labores nihili faciunt, verbis quantum possunt extenuant, cunctaque eorum argumenta nonnisi straminea esse inter sui gregis socios clamitant, meri histriones sunt, quibus hellebori multo maxima pars quantocius, ut sapere incipiant, est danda.

XII. Qui universalem Scepticismum aut Egoismum defendunt, idque multis argumentis aliis persuadere nituntur, inepto & ridiculo tument fastu.

XIII. Qui veritates Religionis gravissimas & momentissimas rejicit, atque explodit; simul tamen addictus est opinionibus, aut plane

stultis

ſtultis & ineptis, aut ſaltem talibus, quæ minus probabiles & veriſimiles ſunt iis, quas tanto cum ſupercilio contemnit, non rationis conſiliis, ſed adfectuum æſtui obtemperat.

XIV. Qui ſtatuunt perpetuum aliquod eſſe inter rationem & revelationem bellum, viresque rationis ita deprimunt, ut eam in rebus ad Religionem ſpectantibus plane cæcam & ſtultam eſſe adſerant, aut fanatici ſunt, aut data opera Religionem omnium riſui volunt exponere;

XV. Qui Impoſtorum, aut fanaticorum hominum, qualis *Apollonius Thyaneus*, *Muhamedes* aliique fuerunt, vitam fataque ita deſcribunt, ut quæ manifeſte inepta & abſurda ſunt ſilentio involvant, vel ſtudio omni colorem iis concilient, ficta vero quæ iis tribuuntur miracula & ſtulte dicta ſpecioſa oratione confirmare ſatagunt, idque eum in finem, ut excellentiæ Religionis Chriſtianæ & divinæ S. Soteris noſtri dignitati detrahant, nihil aliud agunt, quam ut ſtultitiam ſuam atque audacem impudentiam, omnibus, quibus pro ratione pepo non obtigit, manifeſtam faciant.

Hæc ni fallor præcipua ſigna & indicia ſunt, ex quibus illi, qui *Deiſtæ* vocari volunt probabiliter colligere poſſunt, utrum ſincero ſtudio veritatis compulſi, factioni huic hactenus nomen dederint nec ne: Non quæritur, utrum alii, ubi ad hoc vel illud ſingulare exemplum deventum eſt, errare poſſint nec ne, quod non negamus, atque eo nomine cunctos monemus, ne præcipites ſint, ubi de cauſis errorum agitur, in judicando: ſed de eo ſermo eſt, utrum nempe plerique, qui Religioni bellum indicunt, ſi intimos cordium receſſus perveſtigare, & ad characteres illos ſignaque attendere vellent, an non inquam facile deprehendere poſſent, cauſam non eſſe, cur vel ſecure in receptis opinionibus ſine novo examine adquieſcant, vel diſſenſum ſuum a cæterorum Chriſtianorum ſententiis, nonniſi acri ſuo ingenio & culturæ rationis tribuant.

VII. At cum longior via ſit ad cognoſcendam veritatem per præcepta, brevior vero & magis expedita per exempla, dabimus operam, ut antiquorum pariter & recentiorum exemplorum inductione, ſententiam noſtram probemus atque confirmemus. Atqui hic non provocabimus ad veteres *Philoſophos*, *Legiſlatores* & *Juriſconſultos*, quorum plerique ſatis ſuperque manifeſtum fecerunt, quod res ad Religionem ſpectantes vix unquam ſerio expenderint, quoniam a loco hoc ſunt aliena. Tribus tantum verbis monemus, ipſorum etiam exemplo

Exemplis, oſtenditur quoties homines pravis adfectibus inducti ſanctiſſima Religionis Capita impugnaverint aut negave-

ciat. Et primo quidem id Exemplo Judæorum tempore S. Soteris nostri viventium probatur.

thesin nostram mirifice confirmari. Nolumus equidem infitias ire, *Lucianum*, multosque primorum Ecclesiæ Christianæ Doctorum, sæpe nonsolum opiniones quas tuebantur, minus recte repræsentasse, sed & iis iniquiores fuisse. Concedimus insuper, rerum cognoscendarum sublimitatem, temporum, quibus vivebant infelicitatem, præconceptas animis, alteque infixas de Religionis avitæ præstantia & antiquitate opiniones, defectum meliorum consiliorum &c. multos impedivisse, quo minus in rebus ad Religionem spectantibus acutius cernerent. Hæc omnia inquam lubentes fatemur. His tamen non obstantibus contendimus, non tam ingenii imbecillitatem & rerum cognoscendarum difficultatem, quam vero potius prava animi studia in causa fuisse, quo minus rectius, de rebus tam gravibus judicarent. Duo sunt, quæ non obscure hoc probant: *prius* est, quod hi homines de aliis rebus, ad quas cognoscendas non minore ingenii acumine opus erat, eruditissime & prudentissime dissererent. In Italia & Græcia, uti notum est, florebant olim Viri ingenio præstantissimi, acutissimi, eloquentissimi, & variis disciplinis probe exculti. Hi de rebus ad Rempublicam pace belloque facientibus sapientissime loquebantur, prudentissimeque consultabant. Eorum in his negotiis dicta factaque admirantur & suspiciunt omnes, qui suum cuique rei pretium tribuere sciunt. At hi ipsi homines, ubi ad Religionem deventum est, animique sensa de ea expromunt, ita plerumque inepte disserunt, ut in eosdem homines tantam judicandi diversitatem cadere posse vix credas. An non autem credibile est, si ingenii aciem intendere, & ad cognoscenda Religionis Naturalis capita parem industriam adhibere voluissent rectius judicaturos fuisse præstantissimos Viros? *Paulus* certe Apostolus in Epistola ad Romanos Cap. I. v. 28. de Gentilibus in genere, de Philosophis autem & Eruditis inter ipsos in specie loquens ait: ὐκ ἐδοκιμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει. Qui Virorum doctissimorum ad caput hoc primum Pauli ad Romanos meditationes & testimonia duntaxat legere dignatur, & in Historia philosophica non plane hospes est. quam parum hisce hominibus curæ cordique fuerit castæ Religionis examen, satis edocebitur. *Posterius*, quod nos inducit, ut adseramus, plerosque negligentia & adfectibus fuisse præpeditos, quominus accuratius de Religione judicarent, hoc est, quod nimirum incertissimis hypothesibus, quæ cum principiis veris Theologiæ Naturalis, si certitudinem & evidentiam spectes, nulla ratione comparari possunt, album adjecerint calculum, easque quavis data occasione acerrime defen-

defenderint. (*) Sed mittamus hosce & de gente, cui Deus T. O Revelationem concessit, *Judæis* nempe *Christi ætate viventibus* faciamus verba. Quando Christus Sanctissimus noster Soter ad Judæos accesserat, lucem (Joh. I: 9.) allaturus genti densissimis ignorantiæ tenebris immersæ, tristia valde erant eorum fata, cum quod in potestatem Romanorum essent redacti, tum quod vera Religionis a Mose & Prophetis tradita decreta & præcepta aut plane in oblivionem essent adducta, aut tot novarum traditionum accessionibus aucta, atque obscurata, ut pauci, plebs certe, quæ de Religionis examine non admodum solet esse sollicita, Doctorumque suorum & Ductorum sequitur sententias, genuina Prophetarum Oracula a contortis Pharisæorum explicationibus vix distinguere potuerint. Vel sola Evangelistarum scripta, ut de dogmatibus sectarum, quæ tum temporis inter Judæos invalescebant, nihil dicam, ea quæ dico satis superque comprobant. Jesus igitur medicinam allaturus, omnia illa præstitit, quæ ægrotantibus valde salutaria esse potuissent, si oblatis medicamentis rite uti voluissent. Eum in finem postulavit, ut nonsolum primo receptis opinionibus de Gentis suæ prærogativis mittant nuntium, Matth. III: 9. Luc. III: 8. Joh. VIII: 33. seq. altosque premant spiritus, sed & ut pravis animi studiis valedicant: Hinc *Johannes* animos ipsorum ad cœlestem Philosophiam capessendam præparaturus, magnum illud & divinum ingeminabat ante omnia postulatum: *Pœnitentiam agite quoniam appropinquavit Regnum cœlorum;* vel: *& credite Evangelio; quasi diceret* (verba sunt *Magni nostri Zvvinglii* ad h. l.) *qui volunt esse Christi, posita vita veteri, novam inchoent necesse est. Christiana enim vita regeneratio quædam & nova vita est.* Matth. III: 2. Marc. I: 4. Quo ipso tamen dicto non hoc obtinere voluit, ut nimirum sine mora ante quam Christi disciplinam atque miracula examinassent, ipsi adsentirentur; sed ut ante omnia iis vitiis, quibus hactenus erant addicti, mitterent nuntium, significans, ipsos tum demum capaces fore ad sata cœlestis doctrinæ accipienda, verumque pretium disciplinæ a Sotere tradendæ statuendum. Postulatum certe hoc erat *æquissimum* & rationi convenientissimum. Præterquam enim quod ad omnis generis veritates rite examinandas & expendendas postuletur animus attentus, veri cupidus, & a pravis com-

(*) Conferatur ad hoc argumentum præstantissimi Theologi Camp. Vitringæ meditatio, de *Philosophia Græcorum vitio affectuum corrupta*, quæ extat observat. S. Lib. III. cap. XII. pag. m. 657.

commotionibus vacuus, Judæi vero illius ætatis plerique ob custoditas nescio quas Patrum traditiones aut præstita quædam cultus externi officia magnifice de statu suo interno judicarent, pervulgatus tum temporis erat rumor, instare tempus illud, quo Magnus ille Propheta Patribus promissus, esset compariturus, testibus non solum Evangelistis sed & *Josepho* de Bello Jud. Lib. VI. cap. 5. *Suetonio* in vita Vespas. cap. IV. & *Tacito* Hist. Lib. V. cap. 13. *æquissimum* erat hoc postulatum, quod Jesus Christus se, & quidem jure pro Messia illo venturo venditaret, atque ad Oracula Veteris Testamenti & miracula sua, fidem dictis & factis suis conciliaturus, provocaret. Vide Joh. V: 39. seq. *æquissimum* denique erat, quod a quæstionis hujus decisione utrum nempe Jesus esset ille verus Messias nec ne, salus Judæorum erat suspensa. Quam turpiter autem plerique Judæorum saluberrimum hoc consilium contemserint, notum satis est ex Novi Testamenti sctiptis. In genere de hac re loquendo verissimum erat, quod Optimus Soter noster Joh. III: 19, 20, 21. objecerat Judæis, dicens. *Hæc est autem damnatio, quod cum venerit in mundum lux, tenebras magis quam lucem amaverint homines, quippe quorum prava forent opera. Quisquis enim vitiosa facit, lucem odit, nec in lucem prodit, ne ejus facta arguantur. Sed qui vera facit, is in lucem prodit, ut patefiant ejus opera, utpote facta divinitus.* In specie vero occasione miraculorum a Christo editorum, patuit, plerosque non tam mentis imbecillitate, ignorantia & præjudicatis opinionibus quam vero potius pestilentissimis animi commotionibus & affectibus impeditos fuisse, quo minus ut decebat ea expenderent, aut recte de eorum natura, origine & fine judicarent. Nimirum admittebant hi homines Scripta V. Testamenti, eoque nomine gloriabantur; credebant & jure quidem miracula a Mose patrata divinæ esse originis; credebant tam firmiter, quæ in Mosis Scriptis de iis narrantur, ac si propriis ea conspexissent oculis, licet multa secula ex quo patrata fuerant, effluxerint. Cum autem S. Soter noster ad probandam divinam suam Legationem, confirmandamque cœlestem disciplinam longe plura quam Moses faceret miracula: faceret illa palam inspectantibus hostibus & amicis: præstaret ea ita, ut circumstantias rei gestæ omnes possent perpendere, imo ad ea tanquam infallibiles divinæ Missionis characteres provocaret, plerique ea aut non examini submittunt, aut altius rem exploraturos respondent, sed pro suspectis habent. Alii vero, Pharisæi nempe quidam, Sacrorum Antistites, tanquam furiis agitati & detestanda malitia compulsi, malis Dæmonibus

ea

ea esse tribuenda rabido ore clamant Matth. XII: 25. Annon ex hisce exemplis cuivis cordato constare potest (Conf. Joh. IX: 8-34. Joh. cap. V: 10. seq.) hujus calumniæ vel blasphemiæ causas non in rei discutiendæ difficultate, non in meris præjudicatis opinionibus, non in mentis imbecillitate, sed in pestilentissimis animi adfectionibus esse quærendas? Nemo credo de eo dubitaverit, qui non hæc tantum, sed & alia quæ contra S. Soterem a maleferiatis hominibus dicta & facta sunt, simul perpenderit. Diu noctuque ipsi insidias tendebant, adeo ut mox in hunc mox in alium locum sese recipere debuerit. Nihil ab eodem vel dictum vel factum fuerat, quod non sinistre pessimi Hypocritæ interpretarentur, nec ante conquieverunt, donec ipsum falsis calumniis, homini etiam Gentili, Pilato nempe, ad rationis duntaxat libram eas expendenti, suspectis, circumventum neci addixissent. Post resurrectionem Soteris (cujus commemorabilis & stupendi operis famam lubentes extinxissent) quando mira plane & insolita ratione Spir. S. commonstraverat, Jesum ad gloriam Patris esse evectum, & ipso opere eundem, ea quæ promiserat discipulis, præstare velle; quidam ex insana turba fauce improba incitati, rem omnium sani cerebri hominum attentione dignissimam & miraculis plenissimam, vini effectibus tribuere non verecundabantur. Hæccine ignorantiæ duntaxat an vero potius execrandæ malitiæ, & turpissimorum affectuum sunt indicia? Mitto nunc quæ passim in Actis Apostolorum de conatibus Judæorum contra Apostolos, & doctrinam Jesu Christi narrantur. Si ad sanctissimam Christi *disciplinam* progrediamur patebit, eosdem (loquimur de maxima infelicis Gentis parte & de Ducibus cumprimis illius) quavis data occasione eidem detrahere voluisse. Judæi plerique de lege Mosis & Oraculis Prophetarum recte & magnifice sentiebant. Nihil Auctoritati eorum nos detractum volumus; agnoscimus enim Deum eorum esse Auctorem. At si quis disciplinam Jesu Christi cum illis contulerit, facile, si verum amat, deprehendet, eam, sive ad disciplinæ ipsius præstantiam & claritatem; sive ad argumentorum & incitamentorum pondera, aut denique ad officia & adminicula omnis generis respiciamus, Religionem Mosaicam non parum superare. Hic autem mortalium infelicissimi, duplici ratione impudentiam suam, cordisque duritiem manifestam fecerunt, nimirum partim, quod missa cœlesti Jesu Christi doctrina, ad traditiones suas, quarum tamen solidum fundamentum ostendere

non poterant (*) provocarent; partim quod vel ipſas leges Naturales interverterent. S. Soter noſter ſuam doctrinam comprobaturus, aut facta ſua & dicta contra cenſuras Judæorum vindicaturus, ad Moſen & Prophetas provocaverat. Ipſi vero miſſis oraculis Moſis & Prophetarum, Chriſtum vel diſcipulos accuſaturi nonniſi Traditiones opponebant. vid. Matth. cap. XV: 3. ſeq. & cap. XXIII: 13-26. Quando vero verſuti homines eundem in ordinem cogere voluerant, aut fraudis convincere, audita reſponſione Jeſu Chriſti, legisque genuina interpretatione adducta, ad ſilentium illico erant redacti, neque Traditionibus ſuis ullum ex lege conciliare poterant præſidium. Præcepta inſuper natura nota & cordibus inſcripta, malignis interpretationibus, quas male ſani ſcribæ & Phariſæi excogitaverant, prorſus enervare voluerunt. Sic putabant temerariis votis eludi poſſe officia Parentibus præſtanda. Matth. XV: 5. ſeq. Marc. VII: 10-12. (**) unde & rectiſſime *eruditiſſimus Jure-Conſultus Barbeyracius*, in ſuis ad *Puffendorfii* de *Officiis Hominis* & *Civis* libellum elucidationibus, hanc malignam Interpretationem ita comparatam eſſe ait, ut inde manifeſtum ſit, hos homines contra clariſſima & cognitu facilia conſcientiæ decreta data opera peccaſſe. Verum Numinis cultum in intimis cordis adfectionibus voluntatisque, & commotionum pravarum emendatione quærendum Jeſus ingeminabat Joh. IV: 24. atque id ipſum univerſa diſciplinæ Chriſtianæ indoles depoſcit. Judæi contra, proceres præſertim & Phariſæi inani ſuperbia tumentes, ea quæ ad internum mentis cultum pertinebant, parum curabant, in externis vero actionibus & ritibus obſervandis ſupra modum erant ſeduli & ſuperſtitioſi, vide Joh. cap. V: 44. Matth. XXIII: 13, 14. ſeq. Marc. VII: 3, 4. Matth. VI: 5. Luc. VIII: 12. alibique, quod inter Recentiores pluribus ediſſerunt *Basnage Hiſt. des Juifs Lib. II. cap. II. Clericus Hiſt. Eccleſ. Proleg. Sect. I. cap. 2.* aliique magno numero. Hominem propter Sabbathum conditum; non vero in gratiam hominis Sabbathum a Deo inſtitutum adferebant. Marc. II: 17. Juſtitiam, Miſericordiam, Benignitatem, verbo cultus moralis capita graviſſima longe infra præceptorum quorundam

(*) Solide hoc probavit Cl. Limborchius in Amica Collatione cum Erudito Judæo p. 303. ſq. edit. Baſil.

(**) Videantur, præter ea quæ collegit ὁ μακαρίτης Cl Wolf. in Curis philolog. eruditæ meditationes clariſſimi & amiciſſimi Altmanni, Profeſſoris Bernenſis meritiſſimi, obſervat. Philolog-Critic. in N Teſt. pag. 176. ſq.

dam cærimonialium & traditionum dignitatem ſubſiſtere eodem cap. XXIII. Matth. inepte non minus quam impie arbitrabantur. In quo cæciores erant Judæi ipſis Gentilibus, quorum plerique faſſi ſunt, cultum verum Deorum, in mentis puritate vitæque Innocentia conſiſtere. Audiamus ex magno numero quædam duntaxat Veterum Teſtimonia. Ita *Cicero* Lib. II. de *N. D. ait: Cultus Deorum eſt optimus itemque caſtiſſimus atque ſanctiſſimus pleniſſimus pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur. Non enim Philoſophi ſolum verum etiam Majores noſtri ſuperſtitionem a Religione ſeparaverunt. Plinius* in *Panegyrico* cap. IV. Sect. 6. *Animadverto etiam Deos ipſos (inquit) non tam accuratis adorantium precibus quam ſanctitate & innocentia lætari, gratioremque exiſtumari, qui delubris eorum puram caſtamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit.* Cui ignota ſunt *Perſii* verba, quæ extant Satyra ſecunda circa finem, ubi ita Poëta:

Dicite Pontifices, in Sancto quid facit aurum?
Nempe hoc quod Veneri donatæ a virgine puppæ,
Quin damus id ſuperis de magna quod dare lance
Non poſſit Magni Meſſalæ lippa propago:
Compoſitum jus, faſque animo ſanctoſque receſſus
Mentis & incoctum generoſo pectus honeſto?
Hæc cedo ut admoveam templis, & farre litabo.

Ad quem locum confer. Eruditiſſimi *Caſauboni* Commentarium. Plura qui requirit, adeat *Huetium*, *Grotium*, *Pfannerum*, *Gatakerum*, aliosque qui collectis undique teſtimoniis, rem in clara collocarunt luce. Quod ſi denique expendimus, quid Judæi de S. Sotere noſtro ipſo ejusque actionibus judicarint, manifeſtiſſimum erit, plerosque ira, invidia, maloque zelo correptos, dignitati ipſius omni modo detrahere voluiſſe. Moſen, nulla ratione cum S. Sotere noſtro conferri poſſe, fatebuntur omnes, qui ἄθερ παθῶν, utriusque mores, dicta & facta probe inſpexerint. De illo vero magnifice ſenſerant, iſtum vero plerique, perſonati certe illi Hiſtriones Phariſæi, alto ſupercilio contemſerant, omniaque ipſius dicta & facta pejorem in partem erant interpretati, eum calumniati, vitæque bene de ipſis merentis, inſidias ſtruxerant. Hoc univerſa docet Evangelica Hiſtoria. Unum vel alterum Exemplum adduxiſſe ſufficiet. Samaritani, ut notum, in quibusdam Religionis capitibus a Judæis diſſenſerant, & propterea ipſis execrationi erant. Jeſus, mitiſſimus Doctor, Samaritanos in viam revocare voluit meliora docendo, uti ex familiari colloquio ipſius cum

uxore

uxore Samaritana habito Joh. IV. patet. Discipulos insuper suos sectæ studio & inepto, impioque Zelo incensos, & erga Samaritanos nonnisi iram & vindictam spirantes Lucæ cap. IX. v. 55. nonsolum graviter objurgaverat, sed & simul adseruerat, odium ejusmodi & vindictæ contra dissidentes studium, plane ab indole, naturaque Disciplinæ suæ abhorrere, dicendo: ὐκ οἴδατε οἵυ πνεύματος ἐςε ὑμεις. Imo cap. seq. per parabolam hominis Judæi, lethaliter decumbentis & vulneribus saucii, a fratribus equidem orthodoxis turpiter neglecti, sed a Samaritano singulari beneficio & amore affecti, manifeste ostendit, dissensum in rebus ad Religionem spectantibus prohibere non debere, quo minus unus alteri benefaciat: At tantum aberat, ut monita rationi & æquitati convenientissima ad animum revocarent, rectiusque judicarent Judæi, ut potius ipsum Soterem nil tale promeritum, *Samaritanum*, id est stylo nostri seculi loquendo, *pestilentissimum Hæreticum* appellarent Joh. VIII: 48. unde Interpretes Berolinenses Doctissimi ad h. locum: *C'étoit une des plus grandes injures que pussent dire les Juifs, c'est - a - dire, vous êtes un Hæretique, un Schismatique, un Ennemi de la Religion, & de la Nation.* Quando a gravi morbo liberatis peccata simul remittebat, blasphemiæ reum ipsum postularunt Marc. II: 7. Si idem divertebat aliquando apud publicanos & peccatores, cumque iis prandebat, ut homines pravis studiis & affectibus captos & constrictos ad saniorem revocaret mentem, cænipetam vocarunt, Curios simulantem sed Bachanalia victurum. Matth. XI: 19. ubi animadvertebant, ipsum minutos quosdam ritus, v. gr. lotionem manuum ante prandium omittere, sacratissimas leges ab eo pedibus conculari Hypocritæ clamabant. Matth. XV: 2. Quando homini gravi morbo laboranti & ruinæ proximo præsentissimo auxilio die Sabbathi aderat, dignum hoc videbatur facinus morte piandum, saltem tale ex quo quisque prudens colligat, eum nulla Legis divinæ reverentia tangi. Verbo, nihil eorum omittebant, quæ ad eum exosum reddendum, disciplinamque sanctissimam suspectam faciendam facere posse existumabant. Ex quo ni fallor manifestum est, plerosque Judæorum Religioni a Christo traditæ pedibus manibusque obstrepentium, non imbecillitate ingenii peccasse, aut præjudicatis duntaxat opinionibus in præceps fuisse actos, sed pessimis ut plurimum affectibus eo vesaniæ & impietatis fuisse grassatos. (*)

VIII. Quæ

(*) Auget autem malitiam & crimina Judæorum, quod iidem, teste Josepho Impostoribus facile aures præbebant. Ita enim loquitur Josephus Antiq. Lib. XX. cap. VII. 5. 6.

VIII. Quæ de Judæis tempore Chrifti viventibus dixeramus, eadem magna ex parte ætatis noftræ recutitis applicari poffunt. Fatemur equidem Judæos tempore Soteris noftri viventes, majore fuiffe luce perfufos, & ad recipiendum Meffiam tot miraculis in confpectu ipforum factis, nullisque dubitationibus obnoxiis, neceffitate veluti quadam adactos, fed ob inflexibilem mentis pervicaciam majoribus pœnis dignos effe. Interim hoc non obftante afferimus, & ni fallor jure, plerosque Judæorum modernorum pravis animi ftudiis impediri, quo minus Religioni Chriftianæ nomen dent. Non funt equidem nobis ignota obftacula converfionis Judæorum. Novimus Imperantium quorundam quorum imperio fubfunt, erga eos feveritatem, inquifitionis violentiam & oppreffiones, diffenfiones chriftianorum & mutuas rixas, degenerem eorundem vitam, præpofteras miferam Gentem convertendi methodos, ferale plerorumque Chriftianorum erga ipfos odium, dogmata quædam inter Chriftianos recepta &c. multum conferre, ad homines illos in fuis, quas femel imbiberunt fententiis confirmandos. Hæc omnia non ignoramus, fed cum dolore fatemur. Interim fi ab una parte ad argumenta, quibus Religionis chriftianæ veritas probari folet, ab altera vero ad vires ingenii, quæ ad examen horum argumentorum defiderantur, animum convertimus, caufam non videmus, cur afferamus, Judæos modernos tam hebeti effe ingenio, tamque ftupidos, ut vim rationum pro Religione chriftiana militantium percipere non poffint. Verum eft, fi ad Religionis decreta modernorum, eorum mores, atque ftudia attendamus, iis applicari poffe aculeatum nonneminis in *Scoticàm* olim *Gentem* contortum dictum, quod ita fonat:

Idem Exemplo Recentiorum Judæorum oftenditur.

Gens ratione furens, & mentem pafta chimæris.

Quemadmodum autem merito huic nationi inferret injuriam, qui de omnibus in univerfum *Scotis*, aut plerisque hæc dicta vellet; ita fimiliter leges æquitatis tranfiliret is, qui exiftumaret, noftræ ætatis Judæos

5. 6. *Impoftores vero & deceptores vulgo perfuadebant, ut fe in folitudinem fequerentur. Dicebant enim fe ipfis ibi oftenfuros effe manifefta miracula & figna Impoftores vero & deceptores vulgo perfuadebant, ut fe in folitudinem fequerentur. Dicebant enim fe ipfis ibi oftenfuros effe manifefta miracula & figna per poteftatem Dei edenda.* Plura Exempla collegit *Reverendus in Chrifto Pater Chandlerus Epifcopus Conventrienfis* & *Liechtfield.* in libro cui titulus: *Fides Hift. Evangelicæ, ex anglica Lingua in latinum fermonem translatus* a Clb. *Wolfio* Hamburgenfi, nunc cœlitibus adfcripto. Vide cap. V. Lib. I.

dæos omnes ad res paulo majoris indaginis justa lance trutinandas, prorsus esse ineptos. Novimus dari inter ipsos non paucos Viros ingenio non contemnendo præditos. Judæus certe ille, cum quo Cl. *Limborchius* serram disputationis reciprocavit, haud obscure ostendit, quid homines illi valerent, siquidem eodem Ζηλῳ atque studio res ad disciplinas severiores, Religionem præsertim spectantes, expendere vellent, quod alias, cum de pane lucrando, aut corradendis pecuniis agitur, impendere solent. Quicquid autem de eo sit, satis evidenter ostendi potest, argumenta, quibus nititur veritas Religionis christianæ longe esse evidentiora iis, quibus commoti Judæi hodienum, non dicam opinionibus per traditionem hinc inde arreptis, sed & ipsi Religioni a Mose & Prophetis olim acceptæ pertinaciter adhærent. Quod ipsum satis superque ostendit, plerosque pravis affectibus, quo minus nomen dent Religioni christianæ, præpediri. Age paucis hoc, quoniam ab eruditissimis Viris, *Basnagio*, *Stanhope*, *Kiddero*, *Limborchio*, aliisque prolixe satis hæc sunt excussa, ostendamus. *Tria* potissimum sunt *capita* quibus moderni Judæi, non obstante misero, in quem conjecti sunt plerique statu, commoventur, ut Religioni Mosaicæ album adjiciant calculum, eamque pro Revelatione divina habeant. *Primum* sunt *miracula* a Deo & in gratiam gentis judaicæ per Mosen olim facta. *Secundum:* Prophetiarum implementa. *Tertium* denique Librorum Veteris Testamenti αὐθεντεια & Traditionis de Judæorum origine, statu & Religione antiquitas atque certitudo.

Quod ad Miracula Mosis spectat, ea cum ipsis pro divinis habemus. At contendimus simul, Christum nonsolum plura quam Moses fecerat, præstitisse, sed & discipulis suis eandem patrandi miracula dedisse facultatem. Christum extitisse in terris & patrasse miracula, eodem modo probamus, quo Judæi Mosen olim inter Israelitas vixisse, & miraculis illustrem fuisse, adstruere solent. Atqui hoc posito, quæritur, cur Judæi Miracula Mosis tot seculis ante Christum natum patrata admittant, Christi vero stupenda τέρατα rejiciant. Si ad naturam fidei historicæ attendamus nulla sontica causa adest, cur ea gesta fuisse negent; Quo recentior enim, & a temporibus, quibus vivimus minus remota est narratio rei gestæ; quo plures sunt diversæ indolis, Religionis & locorum testes, eo magis etiam omnes sanæ mentis homines illis fidem habere solent. Quod si illi testes, sint testes αὐτοπται, fidei, pietatis & probitatis studio incensi; si circumstantiæ reliquæ, personarum, rituum, loci &c. cum rebus ipsis, quæ gestæ esse perhibentur,

bentur, conveniant, maximus exinde enascitur probabilitatis gradus. Quod si hæc omnia in examine, utrum non minus certum sit, a Christo S. Sotere nostro, quam a Mose, vere miracula patrata fuisse, observentur, persuasissimus sum omnes extra partes constitutos confessuros esse, rationes, quæ pro Christianis militant, longe esse evidentiores iis, quæ a recentioribus Judæis afferri possunt. Si ad *Prophetias* & earum complementum progrediamur, fatemur denuo Mosen fuisse insignem Prophetam, & in populo Judaico etiam floruisse ante Christum natum Viros Sanctos Prophetiæ dono instructos, *φερομενυς* adeoque *ὑπο πνευματος ἁγιυ*, recteque facere Judæos, si ad lucem ab ipsis accensam, oculos aperiant. At primo ante omnia notum est (ut de obscuritate multarum prophetiarum, defectu monimentorum historicorum & de prophetiis conversionem Gentium spectantibus, nihil dicamus.) Judæos agnoscere, extare in Mose & Prophetis celeberrima de futuro Messia oracula; cum autem eum nondum venisse contendant, Christumque repudient, prophetiæ autem demum ex eventu comprobentur, manifestum est, Judæos ipsos in Mosen & Prophetas iniquos esse; multumque robori argumentorum e Prophetiis petitorum decedere. Si vero respiciamus ad oracula Mosis & Prophetarum, quæ vel populi Judaici, vel aliarum Nationum fata concernunt, cordatus quisque & veri amans, rerumque de quibus agitur peritus, fateri tenebitur, ea, sive verba quibus expressa sunt, sive eventum spectes, cum evidentia, quæ Prophetiis a Christo prædictis inest, nulla prorsus ratione conferri posse. Ad oculum hoc demonstrarunt Viri paulo ante laudati. Vide Cl. *Limborchii responsionem ad tertium Scriptum Judæi.* Vel unus *Josephus* ad confirmandas prophetias a Christo editas, sufficit. Aut igitur Prophetiæ eventu comprobatæ non sunt certum signum divinæ originis Mosis & Prophetarum, aut id multo majori jure Christi tribuendum est prophetiis. Cum autem Judæi moderni oracula prophetarum pro divinis admittant, Christi autem rejiciant, manifestum est, eos pravis affectibus ad ita præpostere ratiocinandum impelli.

Quod si denique moderni Judæi ad constantem de gloria Mosis, scriptisque Vet. Testamenti traditionem provocent, probaturi Religionis Judaicæ veritatem, non est cur repugnemus: Fatemur ante 4000. & quod excurrit annos mortuum fuisse Virum Sanctum Mosen; fatemur ad eum provocasse insequentes Prophetas; haud ignora-

mus famam ejus longe lateque inter Gentes esse sparsam; nihil gloriæ ipsius detrahimus, licet pro fabula habeamus, quæ a recentioribus quibusdam Judæis teste Cl. *Buxtorfio* in *Catalect. Philologico - Theologicis* pag. 197. de eo narrant, Deum nempe *osculando animam e corpore morituri velut exuxisse, eumque post mortem in vitam revocatum jam in cœlis Deo ministrare.* At & hic amore Sectæ occæcati sunt plane Judæi, nisi fateantur, famam de Sotere nostro, Scriptisque N. Testamenti longe firmioribus præsidiis, (loquimur de iis, qui accuratum aliquod harum rerum examen instituere volunt) niti, Religionisque nostræ famam citius per orbem fuisse sparsam. Haud ignoramus equidem Virum *eruditissimum* P. D. *Huetium* conquisitis undique testimoniis probare voluisse, nonsolum ad antiquissimas gentes ante tempora Christi viventes pervenisse famam de celebritate nominis tanti Viri, sed & sub Deorum, Heroumque fabulis ipsum latere Mosen, ut de *Cræsii Homero hebraizante* similisque metalli libellis nil dicam. At dubiis, incertis, imo sæpe falsi suspectis ad postremum illud probandum usum esse celeberrimum Episcopum testimoniis, singulari eaque pererudita dissertatione probavit Vir *Doctissimus Jacobus Haseus*, in ipso ætatis flore ad plures eheu! vocatus, quæ extat *Bibl. Brem. Class. VI. fasc. V.* Quicquid autem de eo sit, manifestum satis est, etiam hac in parte Christianos æquo cum Judæis certare posse marte. Fama de Sotere nostro, ex quo in terris comparuit, Religioneque ab eo tradita mature ad Judæos & Gentiles fuit delata. Quatuor Evangelia ante Hierosolymæ destructionem erant invulgus sparsa, testibus *Irenæo Lib. III. cap. XI. Tertulliano* passim in libris contra *Marcionem.* Testantur idem scripta *Clementis*, *Barnabæ*, *Hermæ*, *Polycarpi* & *Ignatii.* Apostoli per nobilissimas Imperii Romani provincias mature satis iter fecerant, cœlestem disciplinam cunctis commendaturi. Multi Gentiles ad Religionem Christianam accedebant: Extant *Plinii*, *Taciti* & *Suetonii* de christianis testimonia. Mature contra eosdem motæ sunt vehementes persecutiones, quibus sanguis equidem Sectatorum Christi copiose fuit fusus, sed & præter Martyrii gloriam & famam, divinissimæ disciplinæ præstantia multis gentibus nota est facta. Celeberrima illa *Plinii Junioris* ad *Trajanum* data epistola, cujus etiam *Tertullianus* in *Apologetico* facit mentionem, ære perennius monumentum est & fidei, & maximi numeri Christianorum ejus ætatis. Taceo alia, quæ hic afferri possent, atque dudum a Viris

doctis

doctis allata ſunt. (*) Quod ſi (ut in ſummam contrahamus dicta) traditio conſtans de Moſe ejusque ſcriptis, & non interrupta eorum conſervatione fidem iis conciliat, authoritatemque eorum probat, admittenda etiam ſunt ea, quæ de Chriſto & Apoſtolis, eorumque antiquiſſimis & certiſſimis ſcriptis hactenus tradunt Chriſtiani. Quod ſi vero quis quærat, quænam tandem cauſa ſit, cur Judæi, quos aliqua Religionis tangit cura, quique aliquo ingenii conatu ad examen harum rerum accedunt, non obſtantibus hiſce argumentis conſtantiſſime Religioni Judaicæ adhæreant, Chriſtianorum vero diſciplinam, majoribus præſidiis munitam aſpernentur, omnibus rite perpenſis nil aliud reſpondere poſſum, quam hoc tribuendum non tam rei difficultati, quam vero perverſis animi adfectionibus. Præter dicta hæc alia quoque ſunt, quæ oſtendunt, recentiores Judæos data opera vim argumentorum pro Religione chriſtiana militantium, cernere nolle. Nihil dicam de ipſa Religione moderna Judæorum, quæ multis fabulis & ineptis opinionibus ſcatet; nihil de cæremoniis & ritibus cultui rationali contrariis, (**) ſed duarum tantum mentionem faciam ratio-

(*) Neque obſtant dictis noſtris ea, quæ a Cl. *Vitringa Obſ. S. Lib. X. cap. VII. de languescente ſtatu* Eccleſiæ Chriſtianæ a *Nerone ad Trajanum* diſputata ſunt; certe non probant Chriſtianorum numerum decreviſſe. *Temporis* inquit pag. m. 964. *quod lapſum eſt a Nerone ad Trajanum triginta annorum intervallum complexi, hiſtoriam ſacram non habemus niſi mancam & ſterilem, quæ tamen ſi Eccleſia per totum illud tempus viguiſſet memorabilis eſſe deberet, & tam copia quam varietate geſtorum, atque utilitate commendatiſſima:* At argumentum hoc nil probat. Primo enim dicere poſſumus ſcripta ejusmodi periiſſe. (2.) Homines inter ſævos urſos degentes, & ſingulas in horas præſentiſſimam mortem exſpectantes, vix tempus habuerunt, ea quæ digna erant memoratu literis conſignandi, & ad poſteros transmittendi. Quod de antiquiſſimis Romanis *Salluſtius* dixerat nimirum optimum quemque inter eos *facere* quam *dicere*, & ſua ab aliis benefacta laudari, quum ipſum aliorum narrare maluiſſe, paucis mutatis, Chriſtianis illius ætatis applicari poteſt. (3.) Teſtimonia, de progreſſu Religionis Chriſtianæ, Euſebii, Tertulliani & Plinii, ſatis ſuperque probant, Eccleſiæ naſcenti magnam indies factam eſſe iis temporibus acceſſionem: unde enim tantus ſub Trajano, Hadriano & Antoninis, Chriſtianorum numerus, ſi ab ultimis Neronis annis ad Trajanum usque adeo fuiſſent imminuti? (4.) Denique ipſæ perſecutiones & Martyres, ſub *Nerone* & *Domitiano*, probant, auctos fuiſſe indies Chriſtianos. Sumamus mediam inter *Dodwelli*, pro paucitate Martyrum illius ævi pugnantis, & inter communem a *Ruinarto* ſtrenue defenſam ſententias, & ſic ſatis manifeſtum erit, non exiguum fuiſſe numerum Chriſtianorum, neque multos perſecutionibus abſterritos fuiſſe, quo minus conſtanter diſciplinæ ſanctiſſimæ nomen darent. Mitto alia quæ hic afferri poſſent.

(**) Fuſe hæc probarunt Viri docti, *Buxtorfius* in ſynagoga judaica, Eiſenmengerus in detecto Judaiſmo, aliique.

rationum, quæ manifestum faciunt, Doctores Judæorum & Rabbinos pessimi animi affectionibus correptos esse, cum adversus Religionem christianam insurgunt. *Prior* est, quod malint potius ineptas, ridiculas, nullaque plane fide dignas excogitare narratiunculas, vel potius fabellas, de origine, nativitate, miraculis & morte Jesu Christi, quam vero examine accurato Religionis christianæ instituto, veritatem & divinam originem ad lydium rationis lapidem exigere. Noti sunt inprimis duo horribiles & sacri libelli nomine

ספר תלדות ישוע הנוצרי

Inscripti, quorum unum edidit Cl. *Altorfensium Philologus Wagenseilius*, qui extat in secunda parte libri cui titulus: *Tela Ignea Satanæ:* alterum cum erudito orbe communicavit Vir *clarissimus*, *Joh. Jacobus Huldricus*, *V. D. M.* & *Professor* Gymnasii nostri *meritissimus*, ante paucos annos præmatura morte bonis omnibus, mihi certe, præreptus. Quisquis futiles illos libellos legit, facile deprehendet, nonsolum omnia ex meris mendaciis esse composita & male cohærentia, sed & ita comparata, ut nemo nisi stultus iis decipi possit: at sunt tamen illi libelli verpis illis in magno pretio. *Posterior* ratio est, quod multi ex Judæis, qui aliquam eruditionis & sapientiæ laudem aucupantur, multum tribuant *Cabbalæ Philosophicæ*. Hæc ut notum, ex antiqua Pythagorico-Platonica Philosophia derivata & judaicis quibusdam commentis est adaucta. Adhuc sub judice lis est inter eruditos, utrum systema hoc rite introspectum *Spinosismum* merum involvat, nec ne: possunt sane utramque in partem speciosa valde afferri argumenta, de qua materia alibi nos fuse agimus. Quicquid autem de eo sit, hoc certum est, Philosophiam illam in specie sublimem, nullis certis fundamentis esse superstructam, ineptam, ad Enthusiasmum fovendum totam quanta quanta est, factam, totque stultæ imaginationis deliramentis refertam, ut plerique Judæi amore hujus Cabbalæ capti, nesciant quem sensum potestatemque obscuris verbis subjiciant, verbo, meræ tenebræ sunt cum sanctissima Christi disciplina collatæ. Si quis dubitet, eum evolvere velim collectionem multorum hujus furfuris opusculorum sub nomine *Cabbalæ denudatæ a Knorrio de Rosenroth* editorum, neque amplius de eo quod dixi, dubitaverit. Qui fit igitur ut Judæi disciplinam Jesu Christi captu longe faciliorem, rationi convenientiorem, testimoniis & argumentis longe fortioribus suffultam, & ad mentem hominum perficiendam longe accommodatiorem aspernentur, difficiles autem illas ineptias maximi faciant, & tantopere

comen-

comendent? Judicent per me eruditi. Ego certe aliud mihi persuadere non possum, quam quod cæcitas quædam mentis voluntaria, affectuumque impetus, eos ita in transversum rapiat.

Eadem veritas confirmatur exemplo multorum Hæreticorum, qui tempore Apostolorum & sequenti ætate Religionem Christianam impugnarunt.

IX. Antequam ad recentiora tempora accedam, atque manifestissimorum exemplorum inductione probem, quod *Increduli* pravis affectibus compulsi, Religioni Christianæ bellum indixerint, contra vero ineptissimis & incertissimis opinionibus album adjecerint calculum, de *Hæreticis ævi Apostolici* & proxime sequentis, ut & de Philosophis Pythagorico-Platonicis, Religionem Christianam vellicantibus, aliquid est monendum. Multos Hæreticorum, qui primis post Christi excessum seculis, Religioni Christianæ detrahere volebant, opiniones fovisse ineptas plane & absurdas, quæque ad leges rectæ rationis exactæ, nullo modo cum dignitate & præstantia decretorum Religionis christianæ conferri possint, fatebuntur omnes, qui antiquissima Scriptorum ecclesiasticorum monumenta, cum aliqua cura excusserunt. Scio male sæpe a Patribus opiniones Hæreticorum intellectas & repræsentatas fuisse; non ignoro haud pauca iis fuisse adficta, atque consectaria ex principiis sæpe obscuris periculosa fuisse elicita, & pro genuinis ipsorum sententiis venditata. Hæc omnia si verum amamus fateri tenemur. Atque ex eo etiam patet, quam difficile sit mentem Veterum Hæreticorum rite perspexisse. Nihil dicam de præsidiis eruditionis, quibus instructi esse debent illi, qui operam suam ad explicanda antiquissimorum Christianorum & Hæreticorum dogmata animos adjicere volunt; hoc unum moneo, paucissimos ἄδερ παθῶν de Hæreticis eorumque opinionibus judicare, sed plerumque aut in *excessu*, aut in *defectu* peccare; quidam data opera Hæreticorum actiones manifestissime pravas in meliorem partem interpretari, & opinionibus etiam ineptissimis colorem aliquem conciliare volunt. Alii vero quorum longe major quam priorum numerus est, tum demum officio suo hac in parte sese satisfecisse putant, si in omnia alia eant. Hi spectra sæpe pro hominibus nobis offerunt. Hæretici omnes, si eos audias, aut plane stulti, fatui & bardi sunt, aut impudentes, blasphemi, omnibusque contaminati vitiis. Omnibus fabellis & rumusculis, ubi de Hæreticis agitur credendum; fas enim est odisse tam pestilentes Viros. Mentiri etiam ubi contra hos agendum, aut innocentissima male interpretari, impium non est. Error Hæretici, quem parum cavet natura humana, exitialis dicendus: vitia vero turpissima eorum, qui eos aggressi sunt, omni arte sunt pallianda & celanda.

Ubi

Ubi de eorum opinionibus falsis agitur nunquam dicendum, eas ex imbecillitate aut oscitantia esse ortas, sed omnia pestilentissimis insidiis plena esse clamandum. Opiniones innocuæ per consequentiarum ambages in gravissimas Hæreses sunt mutandæ, dubii sensus in pejorem partem rapiendi, &c. &c. Ita utramque in partem peccatum ab antiquis & recentioribus notius est, quam ut multis probetur exemplis. Neque tamen, quæ nostri Seculi felicitas est, desunt Viri excellentes, qui quomodo devia hæc sint vitanda, monstrent. Inter eos merito revero *Cl. & Eruditissimum Historiæ Criticæ Manicheismi* & *Manicheorum* duobus Vol. in 4. editæ Auctorem, nimirum Doctissimum *Beausobre* τον νυν ἐν Ἁγιοις. Ego certe optarem, ut eruditissimum hoc Scriptum ante oculos haberent omnes illi, qui ad enarranda atque explananda antiquissimorum Hæreticorum dogmata animos adjiciunt. Ita enim docte cuncta expendit & examinat; tam incorrupte veterum principia & consectaria repræsentat; tam clare & acute errorum fontes detegit; tam libere & modeste simul de pondere errorum judicat; ita sibi cavet a studio partium, ab amore Sectæ & a Patrum nimia reverentia, verbo; ita cuncta ad æternas veritatis, æquique leges expendit, ut hoc opus, inter præstantissimos libros, qui quidem nostro hoc Seculo editi sunt, merito sit referendum. Novimus quidem displicuisse vehementer incorruptum doctissimi hujus Viri judicium & candorem, *Ignatii Lojolæ* discipulis, *Commentariorum Trivoltiensium compilatoribus*. At præterquam quod ipsemet Vir præstantissimus primam operis partem contra iniquissimas *Lojolitarum* censuras strenue defenderit, eosque sale attico uti merebantur, perfuderit: in vulgus notum est, nil minus bonis illis patribus curæ cordique esse quam VERITATEM, & tantum non *moraliter impossibile* esse, ut hi homines de egregiis Virorum Doctorum, qui ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt, conatibus, inprimis ubi de rebus ad Religionem spectantibus agitur, sincerum ferre possint judicium. Licet autem (ut in viam redeamus) negari non possit, Hæreticorum sententias ab antiquis pariter & modernis sæpius male fuisse repræsentatas, certum tamen etiam est, & a nemine, qui in his Literis vel leviter versatus est in dubium potest revocari, multos Hæreticorum, studio partium ita fuisse abreptos, ut rejectis planissimis Religionis capitibus, monstrosas, ineptas, atque sanctissimæ Religioni inimicas contra defenderint opiniones.

Non est autem mihi animus in patentiorem hunc campum exspatiari, antiquissimarumque sectarum dogmata operose expendere,

aut

aut de vita moribusque Hæreticorum copiose disserere. Factum id abunde a Viris doctissimis, quos adire poterunt harum rerum cupidi: Sed exemplis duntaxat quibusdam selectis, ex Seculis primis petitis, thesin meam confirmabo. Studia partium, odium aliorum, superbiam inprimis & ambitionem multos Antiquissimorum Hæreticorum præcipites dedisse certissimis testimoniis probari potest, idque ex universa quam sectabantur disciplina, disputandive adversus christianos methodo, patet. Nimirum hi homines utplurimum principiis Philosophiæ *Platonico-Pythagoricæ* vel Orientalis, quæ non multum ab ista discrepabat imbuti ad examen Religionis Christianæ accesserant. Horrida autem illa simplicitas, quæ in Scriptis Christi & Apostolorum elucet, mentes nescio quibus sublimibus, rectius diceres chimæricis opinionibus repletas, offendebat. Unde vel ipsi Religioni Christianæ nuntium prorsus mittebant, vel saltem eam, cum hypothesibus suis conciliare volebant. Hoc posito perinde ipsis erat, utrum fraude & malitia, an alia via ad finem, quem intenderant, pervenirent. Sumamus unum alterumve exemplum. Quam portentosum Systema Theologiæ præter alios condiderint *Valentinus* & *Manes*, notum est, & infra aliquid dicetur. Superbiam autem & ambitionem multum contulisse ad condenda ejusmodi systemata, Viri in historia Ecclesiastica versatissimi & ingeniorum exploratores solertissimi, probarunt. De *Valentino* ita judicat Celeb. *Moshemius* Hist. Eccles. pag. 141. *Certus ego sum*, inquit, *superbiam, qua flagrabat miser homo* (teste Tertulliano lib. contra Valentin. cap. IV.) *quum antea valeret ingenio, cerebrum ipsi conturbasse, ac in mentis quendam morbum conjecisse. Nam a sano homine nemo sanus credat tam insana proficisci commenta potuisse. Odium conceperat in Christianos, a quibus injuriam sibi factam putabat, quam cum portentosæ doctrinæ propagatione ulcisci vellet, haud tamen id ab arroganti ingenio poterat impetrare, ut in aliorum verba juraret. Quare generalibus Philosophiæ principiis retentis novam plane rerum dispositionem excogitavit, æonum auxit & aliter ordinavit numerum, nova confinxit eorum nomina. Paucis; omnia quæ turbata mens, & de statu suo dejecta moliri solet, conatus est.* Ita *Moshemius*. *Marcionem* quod Episcopatu Romano per Hygini mortem vacuo excideret, in *Cerdonis* partes concessisse *Epiphanius* pluresque Veterum testantur. De *Manete* talia narrantur ab antiquis, quæ mihi persuadent hominem Impostorem fuisse, & superbia inani tumidum plane. Ipse *Eruditissimus Beausobre*, qui strenue alias, ubi quid a vero abhorrens vel ipsi, vel hypothesibus

ipſius affictum putabat, partes ipſius defendit, dubitat, utrum *impoſturæ* magis & *fraudis*, an *fanaticiſmi* ipſum accuſet. *On ne peut nier* (inquit pag 253. *Hiſt. Crit.* Manich.) *quil n'ait été un grand Impoſteur, ou un grand fanatique. Ceux qui diſent, qu'il ſe retira dans un antre, ou il compoſa ſon Evangile, & qu'il ſe vanta enſuite de l'avoir apporté du Ciel en font un Impoſteur. Mais ceux qui nous racontent, qu'il reçût ſa Miſſion dans un ſonge, ou dans une Extaſe, ſemble en faire plutot un Fanatique, au moins s'il eſt vrai que la Songe, ou l'Etaſe n'ont pas été ſuppoſés. Je ne veux point decider cette queſtion, d'autant qu'il n'eſt pas impoſſible de réunir ces deux charačteres. Un homme qui commence par l'Impoſture peut bien finir par le fanatiſme & ſe perſuader qu'il eſt effečtivement ce qu'il a voulu être.* Mihi, ut verum fatear, probabilius videtur, ſuperbia & ambitione potius, quam mentis bonæ quodam deliquio ad tam portentoſas opiniones tuendas abreptum fuiſſe *Manetem.* Patet hoc ex iis, quæ Veteres de ipſo narrant. Homo fuit nonſolum præſtanti ingenio ornatus, ſed & diſciplinis variis, philoſophicis inprimis probe excultus. In *Actis Archelai* pag. 89. de eo dicitur: *Eruditus ſecundum omnem doctrinam, quæ in illis locis eſt, ac pene dixerim ſuper omnem hominem.* Idem teſtantur Viri doctiſſimi Abbas *Renaudotius in Hiſtoria Patriarch. Alexandrinorum*, & *Aſſemanus* in *Bibliotheca Orientali.* Imo ſi *Herbelotio* & *Abulpharajo* fides habenda, nonſolum in ſacris literis a puero fuit inſtitutus, ſed & Sacerdos fuit *Manes*, interpretatus eſt S. Literas, atque adverſus Magos, Ethnicos & Judæos ſtrenue diſputavit. Verba ipſa doctiſſimorum horum Virorum adducit *Beauſobre* Tom. I. pag. 83. 158. ſeq. Ibidem pag. 94. adductis teſtimoniis veterum oſtenditur, *Manetem* nonſolum cæteros Doctores Religionis chriſtianæ tanquam rudes & ſimplices contemſiſſe, ſed & jactaſſe, ſe ad omnes propoſitas quæſtiones accuratiſſime reſponſurum, omnes nodos & dubia ſoluturum, quod ingenii ſuperbiſſimi & vaniſſimi evidentiſſimum ſignum eſt. Mirumne autem eſt ejusmodi homines fraudibus & mendaciis uti, ut celebriores evadant? Hinc quando Cl. *Hottingerus* Pater *Hiſtor. Eccleſ. Tom. I. pag. 147.* ex Mſcto Arabico docet, *Manetem* aſſeruiſſe ſe *per quietem* divinitus fuiſſe vocatum, & quod, uti *Renaudotius* & *Herbelotius* ex Orientalium monumentis probant, in antrum ſeſe abdiderit, diſcipulisque ſuis perſuaſerit, ſe in cœlum iri raptum, ibique per annum manſurum, elapſoque eodem temporis Articulo Evangelium aliquod ſub *Revelationis* in cœlo auditæ nomine in vulgus ſparſerit, hinc inquam prudens

quisque colligere poterit, *Manetem* non tam enthuſiaſmo quodam, quam vero potius *turpiſſima ambitione*, in tantam prolapſum fuiſſe inſaniam. Idem dici poſſet de plerisque *Gnoſticis*, ævi Apoſtolici Hæreticis. Hi enim neſcio quam ſecretam ſibi tribuebant diſciplinam, Apoſtolos tanquam rudes alto ſupercilio comtemnebant, & mentes ſibi obtigiſſe ex mundo intelligibili ſuperbiſſimi homines garriebant. Vide *Irenæum* Lib. I. cap. XXV. pag. 103. 104. Lib. III. cap. V. p. 179. Edit. *Maſſueti.*

X. Sed & plura alia indicia ſunt ex quibus patet, multos, *Hæreticorum primorum Seculorum ambitione & ſuperbia* fuiſſe corruptos. Huc refer II.) quod ab una parte non verecundati fuerint, libros ſacros vel rejicere vel depravare & ad opiniones ſuas detorquere: Ab altera vero, quod Viris Sanctis vel Celebribus v. gr. *Zoroaſtri*, *Abrahamo*, aliisque libros ſuppoſuerint. Notiora hæc ſunt quam ut multis probem teſtimoniis; Juvat unum duntaxat aut alterum Exemplum adduxiſſe. Ita refert Cl. *Alexandrinus Stromat. Lib. II. pag. 457. Gnoſticos* Pauli ad Timotheum datas Epiſtolas rejeciſſe, quoniam chriſtiani ad debellandas eorum opiniones iis utebantur. *Marcionem* Acta Apoſtolorum, Epiſtolas ad Timotheum, ad Titum & ad Hebræos admittere noluiſſe, quod ſuis opinionibus eſſent adverſæ, teſtis eſt *Tertull. contr. Marc. Lib. V.* Ab eodem Hæretico loca quædam Evangeliorum & Epiſtolarum, fuiſſe depravata, utpote ſuis opinionibus adverſa, idem teſtatur *Tertullianus Lib. IV. cap. 4. Manichæos* idem tentaſſe, integro capite adductis Veterum Teſtimoniis probat Cl. *Beauſobre Hiſt. Crit. Manicheiſmi Tom. II. Lib. VIII. cap. 3.* Eosdem contra multos fictitios libros nomine Virorum Sanctorum & Celebrium in vulgus ſparſiſſe, in confeſſo eſt. Ne longus ſim ad *Fabricii Codices pſeudepigraphos, V. & N. Teſtamenti, Beauſobre Hiſt. Crit. Manich. Tom. I. Moshemii Inſtitut. Hiſt. Chriſt. majores, Germonium* aliosque Lectorem remitto. Unum nobis ſufficiat adduxiſſe teſtimonium nimirum *Irenæi, Lib. I. contra Hæreſes cap. XX. pag. 91.* ita dicentis: Προς δε τετοις ἀμυηθον πληθος ἀποκρυφων καὶ νοθων γραφων, ἁς ἀυτοι ἐπλασαπαν παρεισφερεσιν εἰς καταπληξιν των ἀνοητων. i. e. *Super hæc autem innumerabilem multitudinem apocryphorum & adulterinorum librorum, quos ipſi compoſuerunt, afferunt, ut rudes & ignaros homines in ſtuporem trahant.* An hæc non ſatis ſuperque probant, homines illos data opera Religioni chriſtianæ inſultare voluiſſe?

Idem ex aliis indiciis oſtenditur.

III.) *Iidem homines male ſani, aut ad conciliandam intricatis, quas fovebant opinionibus veri ſpeciem; aut ad inſcitiam ſuam tegendam, barbaris quibusdam utebantur vocibus, ſub quibus tamen ſublimia myſteria tegi aſſerebant*, quo ipſo ſtolidam ingenii ſuperbientis notam contraxerant merito. Qui enim veritatem amat ſerio, eamque cæteris quos male ſentire eximat, commendare cupit, omni virium contentione id agit, ut ad eam inſinuandam verbis utatur claris & perſpicuis; inprimis autem de eo ſollicitus eſt, ſi ea, quæ profert nova ſunt, aut ſi res nota quidem eſt, ſed novis utendum ad rem declarandam, vocabulis. Quis autem ignorat, quam intricatis & perplexis vocibus uſus ſit *Valentinus*? Verum quidem eſt, voces *pleroma*, *bythos*, &c. in Novo Teſtamento adhiberi; at plane alio quam quidem τερατολογος ille voluerat ſenſu id factum, norunt eruditi omnes. Interim tamen nunquam perſpicue mentem ſuam explicuit, aut definitiones accuratas exhibuit, vel dare potuit. Hinc nonſolum Recentiores eruditi in vocibus illis explicandis hærent, ſed & antiquiſſimi Patres *Irenæus* v. gr. qui Valentinianum ſyſtema primus exhibuit, veram vocabulorum ſignificationem non ſemper habuerunt perſpectam. Plane ad rem & ad mentem meam de *Valentino* judicavit Cl. *Clericus Hiſt. Eccl. pag. 586.* ita loquens: *Cæterum ſi Valentinus tantum dicere voluiſſet res, quæ in confeſſo erant apud Chriſtianos, merus Agyrta fuit, qui ſuam inſcitiam novis vocabulis velavit. ſique ab aliis Chriſtianis vocum tantum cauſa ſeceſſerit, Impoſtorem & turbulentum ingenium eſſe oportuit. Sin vero novi quidpiam & antea ignotum in lucem, ut videtur proferre ſe putaverit, clarius loqui eum oportuit, aut certe iis non uti verbis, quibus nonniſi abſurdus ſenſus tribui poſſet, & propter quæ ejus ſententia ut ridicula ab omnibus ſani cerebri hominibus non rejiceretur. Non eſt delictum, cui ignoſcere quisquam poſſit, ſi veritas ita exprimatur, ut propterea infamari queat; nec facile mihi perſuaſerim quemquam fuiſſe, qui cum eximia quædam dicenda haberet, obſcuro & abſurdo ſermone ea veſtire voluerit.* Similiter *Baſilides* præter ea, quæ de *Æonum*, *geniorum* & *cœlorum ordinibus* garriverat, barbaris quibusdem vocibus uſus eſt, in quibus explicandis fruſtra deſudant eruditi. Ita quid illud *Baſilidis cau-lacau* ſignificet, fatentur ſe ignorare doctiſſimi *Irenæi* interpretes, *Grabius* & *Maſſuetus.* In explicandis vocibus *Abraxas* & *Abracadabra*, mire ſe torquent *Chiffletius*, *Basnage*, *Beauſobre* aliique. Impoſtor tamen hic contendit, nonſolum mirificam huic voci *Abraxas* gemmis inſcriptæ vim eſſe, ſed & eos, qui diſciplinæ ſuæ ſint capaces

recta

recta posse in cœlum contendere, neque videri ab Angelis, uti id factum etiam sit a *Cau - Lacau.* Vide *Irenæum*, Lib. I. pag. 81. edit. *Massueti.* (*) Similia multa occurrunt in Systemate *Manetis*, prouti prolixe id ostendit *doctissimus Beausobre*, ut de aliis nil dicam. Annon hæc imposturæ, superbiæ ridiculæ & impudentiæ satis clara sunt vestigia?

IV.) *Iidem non dubitant capita Religionis christianæ evidentissima negare, & in ridiculum sensum detorquere, ut suis ineptis hypothesibus & cerebri deliramentis præsidium quærerent.* Fuerunt equidem semper, & sunt adhuc inter Eruditos tales, qui anteceptas animis opiniones cum Religionis christianæ decretis conciliare nituntur; at hoc fieri (saltem a modestioribus) duntaxat solet, ubi vel textus ipse S. Literarum obscurior est, vel ubi hinc inde phrases verbaque, novas ejusmodi explicationes non contemnendis hypothesibus superstructas, pati posse videntur. At hi homines capita Religionis evidentissima, quibusve totum Systema Religionis christianæ innixum erat, contra clarissimum verborum sensum interpretabantur. Ita v. gr. inter antiquissimos Hæreticos erant, qui *Docetæ* vocabantur. Hi viventibus adhuc Apostolis videntur orti; unde & quidam eruditi existimarunt *Johannem Evang. cap. I. v. 14.* ubi τον λογον carnem factum esse ait, ad hos homines respexisse. *Cotelerius* certe, Vir in antiquitate Ecclesiastica versatissimus, in notis ad Epist. *Ignatii* ad Romanos pag. 24. ait: *Solem negaret meridie lucere, qui docetas & phantasiastas Hæreticos tempore Apostolorum inficiaretur erupisse.* Consentit Vir non minus illustris *Pearsonius Vindic. Ignat. Part. II. cap. I. pag. 344.* Quicquid autem de eo sit, hoc ex veterum monumentis satis superque patet, Hæreticos illos, *Docetas* vocatos, negasse Christum Jesum verum corpus habuisse, & vere passum, sed *umbra* duntaxat pro *corpore* fuisse vestitum: alii Jesum a Christo distinguebant; cæteri omnes, ut alia mittam, mundum a malis Angelis creatum adserebant. Causa autem cur in paradoxas & pestilentes has descenderent opiniones erat, quod materiam mali causam esse firmiter crederent. Quid autem, provoco ad omnium conscientiam, magis apertum est ex lectione N. Testa-

(*) Videatur exercitatio Celeb. Viri P. E. *Jablonski* de Nominis Abraxas in plerisque Basilidianorum & Gnosticorum Gemmis obvii, vera & genuina significatione, quæ Volumini VII. novorum Miscellaneorum Lipsiensium inserta est. Adde S. *Basnage* Annales politico-Ecclesiasticos, Tom. II. p. 49.

menti, quam Jesum habuisse verum corpus, edisse, bibisse, locutum esse cum aliis, ambulasse &c. hæccine dici possunt de homine corpore destituto? Cui non in mentem venit sententia æque sana *Epicuri*, asserentis, Deos non habere corpus, sed *quasi corpus*; non habere sanguinem, sed *quasi sanguinem*, *Ciceroni* explosa? Quis credat homines illos non pulchre perspexisse, posita inepta thesi sequi, Christum igitur non passum esse vere, non vere e mortuis in vitam revocatum, non vere in cœlos ascendisse? annon insuper facile colligere poterant, ita Evangelistas & discipulos Christi, qui de universa vitæ & mortis ratione tanta cum confidentia locuti sunt, verbisque tam perspicuis suam sententiam expresserunt, aut sensu communi destitutos, aut impudentissimos fuisse impostores? Verbo ut dicam, annon perspexerant, ita Religionem christianam in meram commutari fabulam? His tamen non obstantibus, pessimi Histriones & Impostores, ut salva sit incertissima hypothesis, non dubitant clarissima fidissimorum Christi asseclarum corrumpere testimonia. Idem dictum sit de creatione mundi. Quis nisi emotæ mentis homo negare poterit, Mosen & omnes veteris & novi Testamenti Scriptores clarissimis verbis asseruisse, mundum hunc a Deo fuisse creatum? Attamen & hoc dogma, quod luce clarius est, negandum fuerat, ne forte temere arrepta opinio vacillaret.

V.) Denique Hæretici illi *spretis dogmatibus Religionis christianæ cum aliqua difficultate conjunctis, Hypotheses excogitabant, non solum longe majoribus dubiis obnoxias, sed & tales, ad quas cum aliqua veri specie stabiliendas, innumeris figmentis opus erat.* Omnibus licet, imo omnes tenentur ea dogmata profiteri & defendere, quæ minimis urgentur difficultatibus. Qui Religionem nullam admittere vellet nisi eam, quæ ubique plana & captu facillima, & nullis plane dubiis obnoxia sit, vel quæ ex continuis demonstrationibus, mathematicam evidentiam æquantibus constet, ille vel nihil prorsus, vel paucissima credere deberet. Christiana Religio ea omnia clare & perspicue tradit, quæ ad Deum colendum & veram felicitatem consequendam facere possunt. At multa etiam in ea tradi, quæ aut plane non cognoscamus, aut obscure & imperfecte, quis est qui negare possit? Huc, ut multa alia mittamus, etiam pertinent de origine mali moralis & physici quæstiones: Quæritur nimirum, qua ratione mali permissio (ut de subtilioribus hypothesibus nil dicam,) cum virtutibus divinis conciliari possit. Multa tradit Revelatio ad quæstionem illam eluci-

elucidandam, nec exiguum pondus iis addunt rectæ rationis decreta. At solvi omnes posse difficultates causasque permissionis mali, & Consiliorum divinorum rationes dari posse sufficientes, ad nodum penitus solvendum nemo prudens dixerit. Cuncti interim cuicunque tandem sectæ addicti, omnes ingenii vires intendere debent, ad virtutes divinas vindicandas, & ad systema excogitandum, quod minimis, aut nullis sit obnoxium difficultatibus. Quanquam quod ad postremum spectat, dubitem, utrum id in hac rerum caligine, unquam obtineri possit. (*) Quod si expendamus Systemata *Gnosticorum*, *Valentinianorum*, *Manichæorum*, aliorumque vel *Philosophorum* antiquorum, vel *Hæreticorum*, constabit, homines illos missa Revelatione, Systemata excogitare voluisse, quæ ab omnibus difficultatibus respectu originis mali moralis & physici forent libera. Scopus ipse bonus & laudandus est, si hoc unum intenderunt. At num propterea Revelatio ipsa & evidentissima illius decreta erant impugnanda, pessimum in sensum torquenda, vel νοθείας suspecta reddenda? Poterantne homines illi sibi persuadere, Christianos, quibus aliqua esset Dei & S. Literarum reverentia, quosve male sani homines in suam sententiam pertrahere volebant, poterantne inquam homines illi sibi persuadere, eos pedibus statim in suam sententiam ituros? fierine tandem potuit, ut homines illi videre non potuerint, arreptis opinionibus nullis fundamentis superstructis, difficultates circa materiam hanc occurrentes plane non

(*) Ipse illustris *Leibnizius*, qui novam ingressus est viam ad solvendas difficultates a *Baylio* circa hoc argumentum motas, haud obscure significavit, fieri per ingenii humani vires in his terris non posse, ut difficultates omnes hic occurrentes penitus tollantur: in Præfatione enim libri cui titulus: *Essais de Theodicée* &c. pag. m. 66. Hæc in medium adducit *Baylii* verba: *M. Bayle a pu esperer, que son travail piqueroit d'honneur quelques un de ces grands genies qui forment de nouveaux systêmes & qu'ils pourroient inventer un denouëment inconnu jusqu'ici.* Quibus allatis hæc addit: *Il semble que pour ce denouëment il entend une explication du Mystere, qui iroit jusqu'au comment, mais cela n'est point necessaire pour repondre aux objections.* In Dissertatione vero huic libro annexa thes. 143. & 144. ita loquitur: *Ipsum autem βάθος in divinæ Sapientiæ thesauris, vel in Deo abscondito (quod eodem redit) in universali rerum harmonia latet; quæ fecit ut hæc series universi complexa eventus quos miramur, judicia quæ adoramus, optima præferendaque omnibus a Deo judicaretur. Sed pars rerum præstantissima Civitas Dei, spectaculum est, cujus ad pulchritudinem noscendam aliquando demum illustrati divinæ gloriæ lumine propius admittemur. Nunc enim solis fidei oculis, id est divinæ perfectionis certissima fiducia attingi potest; ubi quanto magis non tantum potentiam & sapientiam, sed & bonitatem supremæ mentis exerceri intelligimus, eo magis incalescimus amore Dei, & ad imitationem quandam divinæ bonitatis, justitiæque inflammamur.*

non tolli, sed potius multiplicari? v. gr. num explicari poterant, qua ratione materia causa mali moralis esse possit? Unde orti sint mali genii, quos fingebant, a Deone essent an vero ex materia? num rationes dare poterant satis sufficientes, quomodo mentes puræ in corpora detrusæ statim fiant malæ? possunt ne nobis secundum illa Systemata causam exponere, cur Deus permiserit, ut mentes puræ tot miseriis essent obnoxiæ? cur idem malis geniis potestatem dederit, mundum, in quo tanta mala locum essent habitura, condendi? Mitto innumera alia, quæ objici possent, neque enim animus est ostendere, quot difficultatibus illa Systemata obnoxia sint. Nemo est vel mediocriter in his versatus, qui lectis illis Systematibus, id non sit deprehensurus. Accedit quod præter difficultates multas & insolubiles, ad hypotheses suas effingendas opus habuerint variis præsidiis, id est, opinionibus præcariis valde, quæ neque ex rationis, neque ex Revelationis decretis, ulla cum veri specie possunt hauriri, quæ tamen, antequam integrum systema rite esset coagmentatum, a novis illis Theologis probari ante omnia debuisset. Sic multa narrant de *intellectualis mundi* ante omne ævum *constitutione*; de *pleromate*: de *æonibus* ex Deo vel mundo intellectuali emanantibus: de *modo* hujus *emanationis*; de *variis geniis*, eorumque *ordinibus*; de *mentium humanarum* antequam in corpora detruderentur *statu* &c. &c. quæ omnia meræ sunt hariolationes & insomnia hominum otiosorum. Non est animus integram seriem tam profundarum meditationum Lectoris oculis offerre. Legant, quos harum rerum tangit cura, Virorum inter Modernos doctissimorum, nimirum *Buddei*, *Massueti*, *Basnagii*, *Brukeri*, *Beausobre*, aliorumque de systematibus *Valentini*, & *Manicheorum* cogitata & manifestum erit, quam incertis plane, & stramineis hypothesibus superstructa fuerit universa ipsorum Theologia vel potius ματαιολογια. Ut tamen discipuli nostri aliquem gustum habeant tam admirandæ horum hominum eruditionis Theologicæ, propositiones præcipuas e systemate *Manetis* petitas, heic apponam, idque eo lubentius, quia homo iste pleraque ex *Gnosticorum*, *Valentinianorumque* principiis consarcinavit, & egregiis suis commentis, quod necesse erat, locupletavit. Prolixius qui cuncta explicata & illustrata cognoscere vult, adeat laudati *Beausobre* doctissimum opus.

Sunt autem præcipuæ sequentes:

1.) Deus est Substantia viva & immaterialis, ab omni æternitate in cœlo residens.

2.) Ab

2.) Ab omni ævo ex Essentia Dei æones vel genii emanarunt, quia ex nihilo nihil fieri potest.

3.) Cœlum supremum, & intelligentiæ cœlestes, quæ ibi degunt, faciunt *mundum intelligibilem*.

4.) Cœlum supremum non minus per se existit, quam Deus.

5.) Ex Essentia Patris emanarunt Filius & Sp. Sanctus. *Prior* in Sole & Luna sedes habet fixas, *posterior* in aëre, hic Patris imperia exequuntur usque ad finem mundi

6.) In quodam immensi spatii angulo ab omni æternitate residet Substantia quædam maligna, quam utrum materiam, vel dæmonem, vel tenebras voces, perinde est.

7.) Hujus malignæ Substantiæ Imperium in quinque Regiones erat distinctum. In una quaque Regione certa erant elementa & animantia, ex elementis hisce orta.

8.) Irruptionem in regnum lucis facere volebant tenebricosi Regni præfecti; at opportune Deus per quendam cui nomen *primus homo*, cum comitatu 5. Elementorum, & Spiritu quodam vivificante luci occurrit, ita tamen ut ex conflictu illo in posterum mixtura quædam lucis & tenebrarum orta sit.

9.) Spiritus ille vivificans, subjugatos Dæmones in varias aëris regiones distribuit, in quo tempestates, tonitrua, pluvias, & pestem excitare solent.

10.) Mentes ex lumine quodam cœlesti constant: in corpora autem detrusæ venenum quoddam bibunt, quo sumto eas rerum omnium capit oblivio.

11.) Huic malo ut occurreret Deus, misit in mundum viros sanctos & sapientes, inter quos erat etiam Christus.

12.) Cum caro ex materia constet, materia vero omnis mala sit, fieri non potuit ut Christus carne esset indutus, adeoque umbram duntaxat habuit corporis, neque adeo proprie loquendo, edere, bibere, vel pati potuit.

13.) Crucifixio Christi, Ejusque resurrectio, fuit saltem mystica, ex qua tamen miseræ mentes vinclis corporis constrictæ, discere debuerunt, qua ratione pravi affectus sint edomandi.

14.) Mentes purificatæ in Lunam migrabunt, tradendæ postea Soli, ex quo in locum cui titulus: *Columnæ gloriæ*, devehendæ.

15.) Spiritus S. auxilio adest omnibus animabus in aëre existentibus; Sol vero scorias illis adhuc adhærentes sensim deterit, ut facilius ad Superiora loca possint ascendere.

16.) Postquam purgatæ erunt mentes omnes, Deus ex nescio quibus cavernis ignem prodire jubebit, & Angelus quidam *Omophore* dictus, terram, quam hactenus sustinuit, in ignem conjiciet, & universam tandem massam, in locum extra mundum quem S. Literæ *tenebras exteriores* vocant, protrudet.

Et hæ ſunt præcipuæ Syſtematis *Manicheorum* partes. Ex quibus prudens quisque colligere poterit, utrum facilius poſitis hiſce precariis propoſitionibus, difficultates circa mali originem occurrentes, ſolvi poſſint quam ex reſponſis, quæ ratio & Revelatio ſuppeditant. An non potius exinde ſole meridiano clarius eſt, *Incredulos hosce*, ea quæ clara ſunt in Revelatione rejeciſſe propter quasdam difficultates; ſimul vero inani ſuperbia commotos, Syſtema aliquod excogitaſſe, quod nonſolum ex meris utplurimum cerebri commentis conſtat, ſed & quod difficultates nullo modo tollit. Sed ſatis de Hæreticis illis. Poſſemus huic turbæ merito adjungere *Callidiſſimum Impoſtorem Muhamedem*, qui fraude & malitia ad ſtabiliendas ſuas opiniones (ut de violentia nil dicam) uſus eſt multiplici. Sed omnia quæ dici poſſent, ſumma cum induſtria nec minore judicio & candore ex Orientalium Scriptis collegit, & ediſſeruit doctiſſimus *Gagnierius* in *vita famoſi hujus Impoſtoris*, duobus Volum. in 8. edita. (*) Novimus quidem ante hunc, vitam & dogmata *Muhamedis* expoſuiſſe *Comitem de Boullainviller*: at ita hoc factum eſt, ut ſuo Exemplo theſis noſtra mirifice confirmetur; nimirum non dubitare *Incredulos omnes hiſtoriæ leges* pervertere, & craſſiſſima effutire ſæpe mendacia, modo Religioni Chriſtianæ, ſi fieri poſſet, detrahere poſſint. At mirum non eſt hæc a Nobili illo facta, poſtquam aliunde notum, ipſum monſtroſæ *Spinozæ* addictum fuiſſe opinioni. Videatur doctiſſimi *Gagnierii præfatio* operi jam jam laudato præmiſſa.

(*) In ſequenti tamen diſſertatione, ex eo pariter & aliis doctorum Virorum ſcriptis ea in medium adferemus, quæ ad ſcopum noſtrum facere videbuntur.

BIGA
THESIUM THEOLOGICARUM.

I. *Religio Naturalis eſt equidem ſufficiens ad hominem officii convincendum, non autem ad peccatorem in gratiam cum Deo reducendum, quoniam ſolius eſt arbitrii divini, & peccatorem in gratiam recipere, & conditionem qua intercedente recipiendus ſit, præſcribere.*

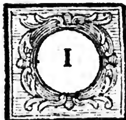
II. *Definitio fidei quam Auctor* Epiſtolarum *de* Relig. Eſſentiali *exhibet, quod nimirum ſit* perceptio evidens Numinis & attributorum ejus eſſentialium, *nonſolum Revelationi e diametro eſt oppoſita, ſed & ipſa Religionis Naturalis fundamenta concutit.*

MEDI-

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE CRESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS III.

Sect. I.

IN secunda nostra de causis magis, magisque invalescentis Incredulitatis Dissertatione adductis exemplis ostendimus, multos *Incredulorum* gravissima Religionis Naturalis & Revelatæ capita rejicere, imo eadem aliquando acerbe impugnare; simul tamen frequentissime subscribere propositionibus incertissimis, imo stultis aliquando & plane ineptis. Ex quo colligimus, ejusmodi homines spretis rectæ rationis legibus id tantum tueri, quod pravis affectibus gratum atque acceptum esse possit. Vix enim adduci possumus ut credamus, hominem sanæ mentis, Eruditum inprimis, quique singula ad rectæ rationis normam expendit, perspectis & probe ponderatis singulis Hypotheseos alicujus aut sententiæ partibus, gravibus rationibus superstructæ, eam prorsus tanquam ineptam & rationi contrariam rejicere posse, simul tamen serio & ex animo, adhibita pari attentione album adjicere calculum opinionibus, quæ repudiatis nonsolum sunt incertiores, sed & quæ doctissimorum virorum judicio ineptæ plane sunt, nulloque superstructæ fundamento. Quo magis, autem homines ita agentes acutum cernunt variisque exculti sunt disciplinis, eo minus credimus defectum ingenii & judicii obstitisse, quo minus evidentioribus sub-

Nexus cum Antecedentibus & Institutum Auctoris ostenditur.

scripserint decretis, atque sententiis. Novimus equidem non raro fieri, ut multi inter Christianos, ineptas & stultas defendant opiniones, ad sententias vero momentosissimas, rationique & disciplinæ Jesu Christi convenientissimas parum attendant; At hi ignorantia turpi delusi nullo unquam serio Religionis examine adhibito, opinionibus cum lacte quasi materno haustis adhærent. Tales in stultissimis etiam opinionibus adquiescere mirum non est; Non magis enim suæ, quam aliorum Religionis sententias rite habent perspectas. Sed illi quibuscum nobis jam quidem res est Religionis Christianæ indolem atque naturam habent perspectam, rationesque quibus veritas illius est superstructa, probe cognoscunt, ingenioque utplurimum valent; hoc tamen non obstante tuentur atque defendunt opiniones infirmas plane atque futiles, eosque qui Religionem Christianam maximi faciunt, alto contemnunt supercilio; Ex quibus manifestum esse putamus, eos ambitionis & consequendæ famæ studio, vel aliis non minus turpibus affectibus ad tam portentosas opiniones defendendas fuisse inductos. Probavimus hoc dissertationis nostræ parte secunda Exemplo Veterum & Recentiorum *Judæorum*, *Hæreticorum* item quorundam ævi Apostolici. Quum autem exempla magnam in animos hominum vim habeant, & sententiæ nostræ quam defendimus plurimum adferant lucis, B. Lector non mirabitur, si in hac ipsa dissertatione pluribus, antiquis pariter & recentioribus Exemplis thesin nostram confirmemus. Eum in finem ex remotioribus Seculis *Philosophos Pythagorico-Platonicos* Religionem vehementer impugnantes & Impostorem *Mahomedem*; ex Recentioris vero ætatis Incredulis, *Spinozam*, *Tolandum*, *Woolstonum* aliosque in scenam producam.

Exemplo Philosophorum Pythagorico-Platonicorum ostenditur, Incredulos Religionem Christianam firmis præsidiis munitam repudiare, simul tamen subscribere opinionibus in-

II. Inter Philosophos illos Platonico-Pythagoricos eminent *Plotinus*, *Porphyrius*, *Jamblichus*, *Proclus*, *Hierocles*, *Amelius*, *Eunapius*, *Marinus*, *Julianus* aliique. Animus non est horum hominum vitam, fata, mores atque dogmata exponere, neque enim hoc ad Institutum nostrum facit; præstiterunt hoc abunde Viri Doctissimi, inter quos duo eminent: prior est Cl. *Moshemius* cum in eruditis ad *Cudvvorthi* Systema intellectuale adnotamentis, tum singulari edita dissertatione de *turbata per Recentiores Platonicos Ecclesia*; Posterior vero Eruditissimus & Amicissimus Vir. Joh. Jacobus *Brukerus*, *Hist. Philosoph. T. III.* Hic nonsolum vitam atque dogmata horum hominum accurate repræsentavit; sed & magna cura atque diligentia ea omnia collegit, quæ ad mores horum hominum fraudesque detegendum facere possunt.

ſunt. Majori adhuc diligentia & Eruditionis apparatu hanc materiam illuſtravit in Hiſtoria Critica Philoſophiæ, opere quod cum plauſu Eruditorum acceptum eſt. Hos adeant, qui accuratiorem notitiam de vitis dogmatibusque horum Philoſophorum ſibi comparare volunt. Nos hoc unum intendimus, ut horum Philoſophorum exemplo probemus, eos ab una parte ambitione & ſectæ ſtudio commotos, Religionis chriſtianæ capita graviſſima vilipendiſſe & acerbius quam par erat eadem ſæpe fuiſſe inſectatos; ſimul tamen album adjeciſſe calculum opinionibus incertiſſimis, ineptiſſimis, imo plerumque meris phantaſiæ corruptæ deliramentis. Hoc autem dum agimus, nil horum hominum Eruditioni, qua multi florebant, detractum volumus; contra dolemus, homines haud contemnendo ingenio præditos & diſciplinis excultos, iisque temporibus viventes, quibus Religionis chriſtianæ indoles atque natura ſatis poterat eſſe cognita atque perſpecta, animosque veri amantium capere, tam turpiter ſeſe affectibus deludi paſſos fuiſſe. Mea hîc facio verba Doctiſſimi *Holſtenii* quæ pagina ſexta *Vitæ Porphyrii Edit. Cantabrig:* ita ſonant: *Nec poſſum* (inquit) *quin præſtantiſſimorum ingeniorum ſortem miſerer, quæ in ea tempora inciderunt cum Religio chriſtiana novam & inſuetam mortalium animis lucem attolleret, Numenii inquam, Plotini, Porphyrii, Amelii atque ſimilium. Qui cum divinæ veritatis guſtum ex S. Litteris & naſcentis Eccleſiæ Doctoribus aut præceptorum Chriſtianorum ore percepiſſent, puriſſimos veritatis rivulos in Pythagoræ & Platonis derivarunt lacunas, & igniculos, divinæ lucis mendaciorum fumo ac tenebris obſcurarunt. Quid enim non præſtitiſſent in ſolidæ veritatis defenſione, qui tenues aliquot iſtius ſtricturas admirabili ingenii felicitate atque uberrima dicendi elegantia in tantum excoluerunt, ut doctiſſimos chriſtianæ Religionis Antiſtites in ſui admirationem pertraxerint.* Ita *Holſtenius.* Quidam ex hac turba ut *Porphyrius*, *Hierocles*, & *Julianus* data opera diſciplinam Chriſti impugnarunt; omnes vero ſimul Syſtema Theologicum adornarunt, quod vitæ Soteris noſtri, ipſius miraculis atque Decretis e diametro eſſet oppoſitum. De *Porphyrio* notum eſt, eum Sacris Chriſtianorum fuiſſe infenſiſſimum. A *Cyrillo* Lib. 1. contra *Julianum* pag. 28. vocatur ὁ θρασυς καθ' ἡμας πορφυριος. Verſatus is erat in lectione Vet. & Novi Teſtamenti, & ad ea vellicanda omnes ingenii intendit nervos teſtibus *Euſeb. præp. Evang. Lib. X. cap. IX. Theodoreto Therapeut. Serm. VII. Hieronymo Epiſtola* CI. *ad Pamachium aliisque*, quos adducit *Holſtenius* vitæ *Porphyri* cap. X. *Hieroclem* librum ſcripſiſſe, inſignitum titulo: λογον φιλαληθη. in quo inſtituta inter

certiſſimis & ineptiſſimis, quæque, ſi ad gradus veriſimilitudinis attendas, cum prioribus, quas alto ſupercilio contemnunt, nulla ratione poſſunt comparari.

Christum & *Apollonium Thyanensem* comparatione probare voluerit Christo nostro longe præstare *Apollonium* ex *Eusebio* & *Lactantio* constat. Idem intenderat *Philostratus* huic Sectæ addictus in vita *Apollonii*. *Julianum* denique hinc inde vellicasse Christum, ejusque Decreta, omnibus notum est.

Ostenditur primo Porphyrii, exemplo, Eum ob leves quasdam difficultates Christianam Religionem impugnasse simul vero ineptissima, acriter propugnasse.

III. Ut autem probemus hosce Philosophos ineptis opinionibus captos Decretis & præstantiæ Religionis christianæ detrahere voluisse, simul vero contra ineptissimis subscripsisse opinionibus, omnia (breviter tamen) quæ monere volumus, in certas quasdam propositiones redigemus. Et (1) quidem Homines illi Apostolos, tanquam Idiotas & simplices explodunt, asserentes, illis fidem haberi non posse; eosdem simul tamen fuisse versutos & fraudulentos, calumniantur. Testatur hoc *Lactantius Institut.* div. Lib. III. cap. II. de *Porphyrio* vel *Hierocle* agens. *Præcipue tamen* (inquit) *Paulum Petrumque laceravit cæterosque discipulos tanquam fallaciæ seminatores, quos eosdem tamen rudes, & indoctos fuisse testatus est, nam quosdam eorum piscatorio artificio fecisse quæstum, quasi ægre ferret, quod illam rem non Aristophanes aliquis aut Aristarchus commentatus sit.* Characterem habes hominis impudentis atque in omnem sese vertentis figuram, ut veritati detrahat: nimirum Apostoli & Discipuli J. Christi sunt Idiotæ, vix sensu communi præditi; iidem tamen simul omnium quos terra tulit, si Diis & *Porphyrio* similibus placet, callidissimi. Porphyrius hic calliditatis & fallaciæ accusat Apostolos, & in vita tamen *Pythagoræ*, & *Plotini* tam aperta omni posito pudore narrat mendacia, tamque putidas profert fabulas ut nonnisi emotæ mentis homines illi vacivas præbere possint aures. Quod si conferas libros *Porphyrii*, & *Plotini* de τοῖς νοητοῖς, & antro Nympharum, meram lucem esse Idiotarum scilicet illorum Scripta cum horum Mirabiliariorum difficillimis nugis collata, fatebuntur omnes, qui ἄτερ παθῶν hæc examini submiserint. Dixi *Porphyrium* in vita *Pythagoræ* & *Plotini* putida multa effudisse mendacia. Hoc adeo apertum est, ut legisse eum, sit probasse. Ita refert præter *Jamblichum* ejusdem furfuris hominem in vita *Pythagoræ* pag. 112. edit. *Küsteri*, *Pythagoram* uno eodemque die *Metaponti* in Italia, & *Tauromenii* in Sicilia versatum, cumque utriusque loci discipulis locutum esse, plurimis licet terra marique spatiis, & quæ nec multis diebus quis confecerit, interjectis. Similia de suo *Apollonio* fanatico homine, narrat *Phylostratus* Lib. 10. cap. X. Et hi tamen homines Christi discipulos & Apostolos pro fallacibus nugatoribus habent, indignos quippe, quibus fidem

fidem habeamus, quando res a Christo gestas simplici stylo narrant. At non sunt contenti hoc, homines illi adeo sublimis ingenii, sed aperte asserunt, licitum esse, si e re Religionis, id est stultissimarum suarum, quas tuebantur, opinionum esse videretur, mentiri. Verum quidem est inter omnes Sectas & ordines hominum semper fuisse qui veritatis exiguam habuerunt rationem; inprimis autem sunt multi, qui ubi Historiam rerum ad Religionis negotium pertinentium narrant, ea quæ dissentientibus parum honorifica sunt accurate & prolixe exsponant; cum vero ad Sectæ, cui addicti sunt, fata enarranda deventum est, vitia suorum tegere, malefacta benigne interpretari, circumstantias mutare vel silentio plane transire solent. Et hoc dum agunt Viri tamen boni & candidi rerum gestarum Narratores videri & haberi volunt. At his de quibus nobis jam quidem res est, periit omnis plane de fronte pudor. Asserunt licitum esse ita agere: posses hos homines *Jesuitas* ante *Jesuitas* appellare. Licet enim etiam inde a condito mundo fuerint, qui mentalibus usi fuerint reservationibus, aliudque pectore clausum aliud lingua promtum habuerint, & adhuc dum eheu Viri candidi & veraces rarissimæ sint in terris aves, paucissimi tamen, si a quibusdam Sociis *Lojolæ* recedas, eo impudentiæ progressi sunt, ut publice impudentissimos hosce, pestilentes, & in perniciem Societatis civilis excogitatos errores, tueri ausi fuerint. Quemadmodum autem postremum ad oculum ostenderunt Viri Docti *Pascalius* inprimis & *Nicolius* in *Literis Provincialibus*: ita eidem vitio deditos fuisse Philosophos hosce probarunt laudati supra Viri *Moshemius* & *Brukerus*. Prior in dissertat. de *turbata per Recent. plat. Ecclesia* Sect. XXIV. & sq. posterior *Histor. Philosoph. Tom.* II. p. 1019. vel sola lectio Biographiæ *Pythagoræ*, scriptæ per *Jamblychum* & *Porphyrium* quemlibet de veritate asserti nostri convincet.

IV. Idem *Porphyrius* detracturus Religioni christianæ, quam 15. libris oppugnavit, in medium protulerat quasdam S. Literarum ut sibi videbatur ἐναντιώσεις. Inprimis provocaverat ad locum Epistolæ ad *Galatas* cap. 2. v. 11-14. in quo Paulus refert, se Petro in faciem restitisse, ex quo colligebat, Apostolos & quidem Principes eorum, non publice omnium saluti, sed suæ quemque gloriæ privatim studuisse. Utinam extaret adhuc opus illud *Porphyrii* multa Eruditione, uti Veterum Patrum ostendunt testimonia, refertum: at eheu præter fragmenta quædam exigua hinc inde a Patribus adducta, relictum nobis nihil, sævientibus in hæc Scripta Imperatoribus, impotenti Doctorum publi-

Examinantur Porphyrii objectiones.

publicorum Zelo ad ita agendum incitatis: contentos igitur nos oportet esse exiguis quæ hinc inde extant, objectionibus *Porphyrii*. *Hieronymus* objectionis jamjam allatæ mentionem facit in Proëmio Commentar. in Epistolam ad Galatas, dicens: *Quod nequaquam intelligens Bataneotes & sceleratus ille Porphyrius in primo operis sui adversum nos libro Petrum a Paulo objecit esse reprehensum quod non recto pede incederet ad Evangelizandum; volens & illi maculam erroris inhærere & huic procacitatis; & in commune ficti dogmatis accusare mendacium dum inter se Ecclesiarum Principes dissident.* Idem testatur Epistola 89. ad *Augustinum* & alibi. Idem *Hieronymus* (vel quisquis est Auctor Commentariorum in Psalm. LXXVII.) testatur Imperitiæ accusatum *Matthæum* quod Cap. XIII. v. 35. pro *Asapho* Propheta scripserit *Esajam*. Christum vero Soterem nostrum inconstantiæ ac mutationis postulatum quod nempe Joh. Cap. VII v. 8. dixerit; *Vos ascendite ad hoc festum, ego non ascendo*, ad quod tamen postea ascenderit. Ex quibus facile patet quid sibi probandum sumserit *Porphyrius*: nimirum dari in Scriptis Apostolorum loca secum invicem pugnantia, ipsosque sectatores primos parum sibi constitisse in articulis Religionis, pravis denique affectibus superbia inprimis compulsos, mutuo sese reprehendisse. At ea certe quæ hîc adducuntur tanti non sunt, ut propterea fides Apostolorum vacillet. Non est animus data opera hîc candorem & veracitatem Evangelistarum & Apostolorum probare & vindicare, sed pauca saltem occasione objectionum *Porphyrii* monere. *Primo* enim posito etiam & concesso dari ejusmodi loca in V. & N. Testamento quæ difficulter invicem conciliari possint, minime sequitur, falsam esse vel Historiam universam vel Auctores inter se in summa rerum non consensisse: fieri enim prius facile potest multas ob causas. Probandum Apostolos & Evangelistas in historia vitæ & mortis S. Soteris, inque Articulis Religionis ad summam disciplinæ Christianæ facientibus non conspirasse, quod falsissimum est. In summam quæ huic objectioni opponenda sint, contraxit *Magnus Grotius* in *aureo libello* de *V. R. Christianæ* Lib. III. cujus verba digna sunt, quæ apponantur: *Solet* a nonnullis, (inquit) *objici, esse quandam in his libris interdum sensuum discrepantiam: sed contra quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro horum librorum auctoritate posse adjici, quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio; qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, sive Judæos sumas, sive græcos Philosophos aut Medicos sive Romanos*

Juris

Juris Consultos, in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se qui sectæ sunt ejusdem, ut Platonem & Xenophontem; sed & eundem sæpe Scriptorem nunc hoc nunc illud velut sui oblitum, aut quid statuat incertum adseverare. At hi, de quibus agimus, Scriptores credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam: summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis aut loci plurima nomina, & si quid simile est. Imo hoc ipsum Scriptores illos ab omni doli suspicione liberare debet; cum soleant qui falsa testantur de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quidquam diversum appareat. Quod si ex levi quadam discrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præsertim historiarum credendum esset; cum tamen & Polybio & Halicarnassensi & Livio & Plutarcho in quibus talia deprehenduntur, sua apud nos de rerum summa constet auctoritas: quo magis æquum est, ut nihil tale eorum fidem destruat, quos videmus ex eorum Scriptis pietatis & veri semper fuisse studiosissimos? ita Illustris Grotius. Addendum tamen est aliquid de duobus locis, quos aggressus est *Porphyrius*: prior extat Matth. XIII. 35. In nostris hodie Codicibus græcis extat: ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου; non addito nomine ipso Prophetæ. *Hieronymus* in Commentario ad h. locum hæc habet: *Legi in nonnullis Codicibus & Studiosus lector forte reperiet id ipsum, in eo loco ubi nos posuimus, & vulgata habet Editio, dictum est per Prophetam dicentem: ibi scriptum per Esajam Prophetam dicentem. Quod quia minime inveniebatur in Esaja, arbitror postea a prudentibus viris esse sublatum, sed mihi videtur in principio ita editum. Per ASAPH Prophetam. Septuagesimus enim septimus psalmus, de quo hoc sumtum est Testimonium, Asaph Prophetæ titulo inscribitur; & primum scriptorem non intellexisse Asaph & putasse scriptoris vitium, atque emendasse nomen Esajæ cujus vocabulum manifestius erat.* Ex hisce verbis satis patet, existumasse *Hieronymum* in textu primum positum fuisse *Asaphi* nomen, quod postea inscitia cujusdam Librarii in nomen *Esajæ*, sed perperam fuerit conversum. Eum hac in parte sequitur *Critobulus Hierapolitanus*, i. e. *Joannes Clericus* (non vero R. *Simon* ut ad h. locum scripsit Celeb. *Wolfius*) in Epistola ad *Origenem Adamantium* i. e. R. *Simonem* data, & adjecta libro cui titulus: *Defense des Sentiments de quelques Theologiens de Hollande sur l'Histoire Critique du Vieux Testament.* pag. m. 439. *Hieronymi*

autem conjectura nullo nititur fundamento, in nullis enim Codicibus nomen *Asaphi* reperiebatur. Hoc enim si fuisset, dubium non est, quin loco *Esajæ* Patres *Asaphi* nomen adjecturi fuissent. Neque nomen *Asaphi* in antiquissima versione Itala extitisse confitetur ipse *Hieronymus*. Quæritur duntaxat, cum *Esajæ* nomen ante *Porphyrii* ætatem non extiterit, & a *Millio* nullus repertus fuerit Codex, in quo nomen *Esajæ* extet hodie, qua ratione nomen *Esajæ* in codices quosdam irrepserit. Probatur nobis sententia *τȣ μακαϱιτȣ Olearii* in Commentario in h. locum, qui existimat, nunquam *Asaphi* nomen in textu extitisse, sciolum vero quendam Librarium nude Prophetæ nomen legentem illud κατ' ἐξοχην de *Esaja* interpretandum, atque ad marginem scribendum censuisse, ex qua deinceps in contextum ipsum illatum sit. Pone jam quidem, in quibusdam codicibus tum temporis extitisse Nomen *Esajæ*, num propterea Imperitiæ erat accusandus *Mathæus?* annon longe plura illi poterant monstrari Exemplaria, a quibus plane aberat illud Nomen ? annon sufficiebat, quod Prophetæ nomen, quod *Asapho* 2. Chron. XXIX. 30.]tribuitur, apposuerit *Matthæus?* Et quæ tandem hæc consequentia: vitio cujusdam Librarii in h. locum Matthæi intrusa vox *Esajæ ;* Ergo Matthæus ipse, Vir in omnibus aliis rebus fide dignissimus, & ἀυτοπτης rerum a Christo gestarum imperitus est Scriptor: Ergo in cæteris etiam audiendus non est.

Alter locus quem teste *Hieronymo* Christianis objecerat extat, Joh. VII. v. 8. ubi Christus ait ὑμεις ἀναβητε εἰς την ἑοϱτην ταυτην. ἐγω ȣ̓πω ἀναβαινω. Ita quidem hodie legitur. Codex autem Cantabrigiensis legit ȣ̓κ pro ȣ̓πω. Et hanc Lectionem præter versiones quasdam sequuntur quidam Patres quanquam numero pauci. Inter Recentiores vero *Grotius*, *Millius*, R. *Simon*, *Pfaffius* aliique, testimonio inprimis Hieronymi & accusatione *Porphyrii* ad ita sentiendum commoti. Hinc *Grotius* ait: *si ȣ̓πω fuisset Porphyrii tempore, nunquam hic Christum calumniatus esset de mendacio: nam in voce ȣ̓πω fuisset nodi solutio.* Quanquam autem Codici Cantabrigiensi, qui sæpius ab aliis recedit, non multum in causa controversa possit tribui, negari tamen non potest tempore *Porphyrii* in quibusdam Codicibus lectum fuisse ȣ̓κ. Quid responderint illi, qui *Porphyrii* censuras expenderunt non adeo certum est; si tamen *Chrysostomi* explicationem admittamus, qui sine dubio virorum illorum, qui contra *Porphyrium* in arenam descenderunt Scripta evolvit, posita etiam veritate lectionis ȣ̓κ os obturare *Porphyrio* poterant dicendo, ellipticam hic occurrere loquendi rationem & post

verba

verba ἐκ ἀναβαινω particulam ἀρτι esse subintelligendam. Et ita *Chrysostomus*, addens καθαπαξ ἐκ ἀναβαινω, ἀλλα νυν, τυτεςι μετ' ὑμων: commendat hanc interpretationem versus 6. & 8. vide Cl. *Wolfii Curas ad h. l.* Quicquid vero de eo sit, patet, *Porphyrium* eo animo legisse Novum Testamentum, ut non inde quæ ad veritatem probandam conferre possunt, disceret, sed ut carpendi cavillandique haberet speciem. Facile illi ex lectione Evangelistarum constare poterat, S. Soterem nostrum nonsolum perspectas habuisse hominum secretissimas cogitationes & conatus; sed & eundem fata, quæ in terris experturus esset, ante pulchre prævidisse. Mirum autem *Porphyrium* propterea de Religione christiana ejusque sectatoribus male sentire, quod in scriptis eorum aliquas sibi deprehendere visus est ἐναντιοφανειας, qui ipsemet, ut *Pythagoræ* doctrinam extolleret, nonsolum crassissima mendacia fingere, sed & tueri potuit, asserendo, eum duobus in locis simul uno eodemque temporis articulo fuisse.

At gloriæ studium inquit *Porphyrius* inerat discipulis illis; sed unde hoc probatur? certe locus ille ad *Galatas* hoc minime probat. Nimirum Paulus Petrum infirmitate & timiditate lapsum mollibus verbis compellat, atque monet, ne suo exemplo alios invitet ad errandum. Ergo Paulus ambitione inductus hoc fecit; ergo turpi affectuum impetu sese abripi passi sunt viri boni. Oculeum certe totum oportet esse eum, qui hujus consequentiæ vim videat. Lenius enim esse interpretandas phrases κατα προσωπον ἀυτω ἀντεςην; ὁτι κατεγνωσμενος ἠν, τα ἐθνη ἀναγκαζεις Ιεδαιζειν dudum ad h. l. docuit *Illustris Grotius* quem vide. *Porphyrium* hic sequitur *Tolandus* similis ingenii homo, Paulumque sed ex alio fonte hic impugnat, de quo argumento Vid. Cl. *Moshemii Vindicias Antiquæ Christ. disciplinæ* pag. 319. seq. Hic autem iterum patet, quam superbus, malignus & infestus Religioni christianæ fuerit *Porphyrius*. Innocuum dissensum Apostolorum ambitioni tribuit: Ipse vero ut & cæteri Platonici, *Plotinus* præsertim, mera gloriæ animalia fuere, qui nonnisi perpetua cum Dæmonibus & Diis jactabant colloquia & commercia; qui in sublime aliquando sese sublatos garriunt, imo Deum ipsum vidisse, inepti gloriantur. Occasione autem amicæ hujus disceptationis inter Paulum & Petrum orta est quæstio inter Theologos, utrum nempe Apostoli perpetuo inspirationis dono fuerint gavisi nec ne, quam nos hic loci non excutimus, alienam quippe ab Instituto nostro. Vide *les Sentiments de quelques Theologiens de Hollande sur l'Histoire Critique du Vieux Testament composé par le P. Simon* pag. 250.

Ejusdem libri defensionem, & Celeb. *Witsii Miscell. S. Tom. I. Cap XXII.* Sed pergendum. Idem *Porphyrius* Danielem Prophetam oppugnaverat teste *Hieronymo* Commentar. in Prophetam hunc. Verba ipsius ita sonant! *contra Prophetam Danielem duodecimum librum scribit Porphyrius nolens eum ab ipso, cujus inscriptus est nomine esse compositum, sed a quodam qui temporibus Antiochi, qui appellatus est Epiphanes, fuerit in Judæa, & non tam Danielem futura prædixisse, quam illum narrasse præterita, denique quicquid usque ad Antiochum dixerit, veram historiam continere; si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentitum.* Non est animus quam falsa sit, nullisque superstructa argumentis sententia *Porphyrii* ostendere; abunde enim id a Viris Doctis, P. D. *Huetio*, aliisque præstitum. Hoc unum velim observari, nimirum mendacii accusare *Porphyrium Danielem*, quod futura prædicendi facultatem sibi tribuerit, item quod tanquam futura prædixerit, quæ dudum essent sua nimirum opinione gesta. Ipsum vero tamen *Pythagoræ* suo facultatem futura prædicendi adscribere, & *Philostratum Apollonium* suum nonsolum eodem dono ornatum fingere, eumque intellexisse avium cantus contendere; sed & eundem *Porphyrium* cum tota sua mendacissimorum Sophistarum turba, fingere ausos varios libros v. gr. *Orphei*, *Zoroastris* &c. Eos pro veris venditasse, atque ita stultissimis opinionibus colorem addere voluisse. Quis non videt hos homines pudorem omnem de fronte posuisse, innocentes accusasse, simul vero gravissimis sese obstrinxisse criminibus, & mendacia crassissima proferre non verecundatos? Testimonia plurima fictorum ab hac Sophorum turba librorum adduxit Cl. *Brukerus Hist. Philosoph. Tom. III.* p. 544. & Cl. *Moshemius* in *Dissertat. de caussis librorum suppositorum.* Idem *Porphyrius* teste *Eusebio Hist. Eccl. Lib. VI.* Cap. 19. Interpretandi Scripturas modum, quo Interpretes quidam, *Origenes* præsertim utebantur acerbe vellicaverat & allegoricas illius Interpretationes vehementer impugnaverat. Audiamus ipsum *Eusebium*; *Ipse Porphyrius* (inquit) *qui nostra propemodum memoria in Sicilia degens, contra fidem nostram libros conscripsit, in quibus divinas Scripturas calumniari conatus est, mentionem faciens eorum, qui illas interpretati sunt, cum dogmata ipsa atque assertiones nullatenus posset reprehendere præ rationum* inopia ad *convitia conversus Interpretes ipsos criminatur. Ex quibus præcipue Origenem calumniari quidem nititur; revera tamen hominem imprudens commendat; partim vera dicendo, ubi aliter dicere non poterat, partim mentiendo quoties se latere posse sperabat. Interdumque eum utpote Christum accusat; interdum*

terdum eximiam ejus doctrinam in Philosophicis admiratur & prædicat. Sed ipsa illius (sc. Porphyrii) verba adducamus: Της δη μοχθηριας των Ἰsδαϊκων γραφων sκ αποςασιν; λυσιν δε τινες ἑυρειν προθυμηθεντες, ἐπ' ἐξηγησεις ἐτραποντο ἀσυγκλωςsς καὶ ἀναρμοςsς τοις γεγραμμενοις, sκ ἀπολογιαν μαλλον ὑπερ των ὀθνειων, παραδοχην δε καὶ ἐπαινον τοις ὀικειοις φερsσας. Αἰνιγματα γαρ τα φανερως παρα Μωυσει λεγομενα εἰναι κομπασαντες, καὶ ἐπιθειασαντες ὡς θεσπισματα πληρη κρυφιων μυςηριων, δια τs τs τυφs το κριτικον της ψυχης καταγοηθευσαντες ἐπαγsσιν ἐξηγησεις. i. e. ex versione *Valesii: Quidam nequitiæ Judaicarum Scripturarum solutionem potius quam desertionem investigare cupientes, ad expositiones quasdam conversi sunt male cohærentes nec Scripturis ipsis satis accommodatas; quæ non defensionem peregrinæ illius Sectæ, sed potius approbationem & laudem suæ ipsorum doctrinæ continerent. Postquam enim ea, quæ a Mose apertissime dicta sunt, figuras quasdam atque adumbratas imagines esse jactarent ac veluti oracula arcanis plena mysteriis divino quodam cultu prosecuti sunt, bujusmodi vanitatis præstigiis mentis acie quodammodo fascinata, expositiones deinceps suas proferunt.* Patet ex hisce verbis, *Porphyrium* digitum intendisse ad allegoricas quasdam Interpretationes *Origenis.* Et sane verum est, doctissimum alias Virum nimis huic studio fuisse addictum: Commentarii ipsius, qui etiamnum extant, testes esse possunt: res ipsa vero notior est, quam ut pluribus probetur. Nolumus igitur *Origenem* hîc excusare, imo potius dolemus, quod hac sua contorta S. Literarum explicatione Religionem christianam impugnandi dederit occasionem: per has enim allegoricas interpretationes judice *Calvino* ad Genes. XI. 10. *Non modo vitiata Scripturæ simplicitas, sed fides pene labefactata, multisque deliriis aperta janua.* Interim hoc non obstante *Porphyrius* suam impudentiam in hoc judicio ostendit; Licet enim *Origenes* ita sæpe abuteretur allegoricis interpretationibus, certum tamen est, eum, ubi de dogmatibus agebatur clarissime sæpe suam aperuisse sententiam: testis sit liber ipsius contra *Celsum* scriptus, multa Eruditione sane refertus; dein num propter unius aut plurium Scriptorum errata, universa Scriptura erat rejicienda, cum tamen *Porphyrius* haud ignoraverit, quibus dogmatibus Christiani subscripserint? Sed quod detestabilem illius malitiam ostendit hoc est, quod ipse cum suis Platonicis omnia, quæ Poëtæ de Diis suis finxerunt *allegorice* interpretanda esse voluerit, ut pudendas nugas fictis si fieri posset interpretamentis tegeret: vide libellum *Porphyrii de Antro Nympharum* Editioni Oxoniensi tractatus περι ἀποχης Ἐμψυχων, adjectum.

Nimirum contendit, narrationem *Homeri* de hoc Antro non esse fabulam, nec veram certamque loci descriptionem, *ἀλληγορεῖν δέ τι δι' αὐτῆς τὸν ποιητὴν, προσθέντα μυστικῶς καὶ ἐλαίας φυτὸν πλησίον*, i. e. *sed ejus involucris significari aliquid a Poëta qui & olivam mystica ratione antro apponit.* pag m. 251. *Homerum* autem nil minus intendisse, quam ut philosophica quadam & metaphysica ratione mundi hujus *φαινόμενα* rerumque *ἀνοήτων* & *νοητῶν* naturam pandat, satis perspicuum est Lectori non oscitanti. Ipse porro *Porphyrius* in vita *Plotini* fatetur, *Origenem* Pythagoricorum Scriptis delectatum. Ex his habuit disciplinam illam allegoricam, huic hominum generi tantopere commendatam. Hanc autem cum ad explicanda multa loca Vet. Testamenti adhibet, vapulat *Porphyrio*. Quando vero *Porphyrius* Ipse & Socii ea utuntur ad phantasiæ & ingenii lusus exerendos, & quidlibet ex quolibet etiam cum de rebus ad Religionem spectantibus agitur, extundendum, magni sunt Philosophi si Diis placet. (*)

Idem aliorum Speciminum inductione probatur.

V. Sed pergendum ad alia specimina ex quibus constare potest manifestissime, Philosophos illos Religioni christianæ infestissimos, addictos fuisse opinionibus quæ cum evidentia & veritate dogmatum Religionis Christianæ nulla ratione possint comparari. Ostendemus hoc breviter. Ratio quemvis docet Deum esse substantiam Infinitam, æternam,

(*) Eleganter characterem animi *Porphyrii* pinxisse mihi videtur Auctor libri, cui titulus: *Alciphron*, ou le *petit Philosophe.* Ita enim Tom II. pag. 97. loquitur nomine Critonis Auctor: *J'avoue que* PORPHYRE *étoit véritablement un infidele, quoiqu'il ne paroisse nullement avoir eté incrédule. Il semble avoir crû aux Devins & aux Sorciers & avoir admis les Mystères, les Miracles & les Prédictions des Prêtres Egyptiens. Il affectoit de s'exprimer d'une manière obscure & prétendoit avoir des Extases. En un mot, ce Grand-Homme étoit aussi inintelligible qu'un Scholastique, aussi superstitieux qu'un Moine, aussi fanatique qu'un Quietiste: & pour achever son Portrait, en tant que petit Philosophe, il fut plus d'une fois tenté de se donner la Mort. Pour se former une juste notion de ce Patriarche des Esprits forts, il n'y a qu'à faire attention à sa manière de penser sur d'autres points que la Religion chrétienne. Telle étoit sa pénétration, qu'il avoit trouvé, que les Ames des Insectes, lors qu'elles étoient separées de leurs corps, devenoient des Ames raisonables: qu'on peut composer des Philtres & des Charmes par le Secours des Démons dont les corps spirituels sont nourris & engraissés par les vapeurs des Libations & des Sacrifices: que les Esprits de ceux qui meurent de mort violente, ont coûtume de roder autour de leurs sepulcres. Le même Philosophe conseille à un homme sage de ne pas manger de viande de peur que l'ame impure de l'animal n'entre dans son corps avec sa chair. Il ajoûte, comme un fait confirmé par plusieurs Expériences, que ceux qui souhaitent de posseder les Ames des Animaux, qui ont le don de prédire l'avenir, n'ont qu'à manger quelque partie noble, le Cœur, par exemple, d'un Cerf ou d'une Taupe; & que par ce moyen ils recevront l'ame de l'Animal laquelle prophetisera en eux comme un Dieu. Trouvez-vous étrange, que des Hommes assez crédules pour admettre des pareilles folies, ayent de l'Aversion pour l'Evangile?*

æternam, intellectualem plane, & ab omni re in oculos incurrente alienissimam. Revelatio id confirmat, atque testatur Deum esse Spiritum Joh. IV. 24. Eum neminem unquam vidisse; Joh. I. 18. Eum habitare in luce inaccessa 1. Timoth. VI. 16. At hæc nostris Philosophis hominibus ad unguem factis non placent. Deum ipsum sine imagine oculis suis vidisse se impudenter asserunt. Ita verba *Porphyrii* in vita *Plotini* extant pag. 137. edit. *Fabricii.* Concoquere porro hi homines non poterant, quæ in Sacris de Origine rerum omnium dicuntur, quod nimirum Deus omnia ex nihilo produxerit, sed contendebant omnes substantias intellectuales pariter & materiales ex essentia divina emanasse. Verum equidem est, nos modum quomodo omnia producta fuerint ignorare; i. e. ostendere non possumus nexum, qui intercedit inter Infinitæ mentis voluntatem, & existentiam materiæ atque substantiarum intellectualium; interim evidentissime a posteriori demonstrari potest, dari causam æternam, a mundo distinctam, eamque omnibus rebus dedisse existentiam. Propositionem vero illam nimirum omnia ex Dei effluxisse natura, difficilius longe concipimus: Si ad substantiarum omnium naturam animos convertimus, patebit, easdem finitas, fluxas, mutabiles & variis imperfectionibus esse obnoxias: Jam vero hoc posito aut eas ad naturam æternam Dei pertinere asserendum, aut in Deo extitisse ut piscis v. gr. in aqua dicendum; si *prius* asseratur, Deus ita perfectissimus simul & imperfectissimus esset, quod ἄτοπον. Si *posterius* tum dicendum aut eas creatas esse a Deo, aut perfectione naturæ suæ non minus necessario extitisse quam Deum. Prius admittere nolunt; posterius ergo concedant necesse est. At quomodo probabunt, id quod fluxum, mutabile, quodque non æque æternum est ac ipse Deus, imo quod ad naturam Dei non pertinet, nihilominus necessario existere? Hoc ipso tamen principio incertissimo, imo falso, usi sunt Philosophi illi ad innumeras ineptas opiniones defendendas, uti id abunde a Viris Doctissimis, *Brukero* inprimis, est ostensum. Utrum autem propterea asserendum sit, Philosophos hosce, eandem quam Patrum nostrorum ætate defendit *Spinoza* sententiam professos fuisse, alibi copiose disquirimus. Sed hæc levia videri possunt collata cum iis quæ sequuntur. Christum S. Soterem nostrum miraculis fuisse illustrem notum est, & Evangelistarum omnium, qui vitam Christi atque fata ejus descripserunt, consensu satis firmatum. Ad ea provocabant sanctissimæ disciplinæ alumni. Ut hisce detraherent fidem Philosophi illi omnem navarunt operam. Hinc *Hierocles* & *Philostratus* non-

nonſolum Chriſto ſuum oppoſuerunt *Apollonium*, ſed & *Plotinus, Porphyrius* reliquique nonſolum, ſi βιογραφοις credas, miraculis illuſtres fuerunt, ſed & cum Diis & Dæmonibus familiariſſime converſabantur, in Dæmones malignos vim exercebant, ſæpe e terra per multos pedes erant elati, viſionibus gaudebant, & ut in antecedentibus dixeramus, Dei ſubſtantiam ſine ulla imagine corporea intuiti ſunt. Ut ſingula teſtimoniis probem neceſſe non eſt, quandoquidem omnium Eruditorum conſenſu hæc dudum ſunt recepta, atque probata. Vide *Brukerum*, *Olearium*, *Moshemium* aliosque. Quanquam autem nullus dubitem, quin ita agendo Chriſti ſanctiſſimam diſciplinam impugnare voluerint, atque oſtendere, nihil in Religione chriſtiana eſſe tam præſtans atque excellens, quin longe id ſuperetur a Philoſophorum ſuæ ſectæ addictorum præceptionibus, factis, & dotibus. Licet inquam de eo nullum ſit dubium, a vero tamen haud abhorret, jactatas quorundam Pſeudo-Chriſtianorum aut credulorum illius ætatis viſiones, Diabolorum ex ægris ejectiones, & alia ejusmodi τεϱατωδη occaſionem dediſſe Philoſophis illis plura ejusmodi extraordinaria facta fingendi & in vulgus ſpargendi. Oſtendimus alibi, multas incertas imo falſas viſiones paſſim ea ætate, qua plerique Philoſophorum illorum floruerant fuiſſe jactatas, & facile eſſet oſtendere non omnia, quæ de ejectione Dæmonum tertio cumprimis quartove, ſeculo hinc inde narrabantur, temere eſſe admittenda. Saltem difficulter quis fidem habebit *Tertulliano*, qui *Apologet.* Cap. XXIII. promiſcue omnibus Chriſtianis facultatem expellendi Dæmones tribuit dicens: *Edatur hic aliquis ſub Tribunalibus veſtris, quem Dæmone agi conſtet, juſſus a quolibet Chriſtiano loqui Spiritus ille, tam ſe Dæmonem confitebitur de vero, quam alibi Deum de falſo.* Et *Origenes* contra *Celſum* Lib. VII. pag. 334. ait ἐπιπαν γαϱ ὡς ἰδιωται το τοιȣτον πϱαττȣσι. Mitto alia teſtimonia. Neſcio unde Cl. *Bingham* Vol. II. pag. 21. probare voluerit, bonum hoc ſpecialiore ratione Epiſcopis & Presbyteris fuiſſe collatum. Quicquid autem de eo ſit, manifeſtum eſt, nequiſſimos homines maluiſſe incertiſſima & vaniſſima quæque excogitare, ut Sanctiſſimam Jeſu Chriſti diſciplinam everterent, nugas contra ſuas & fanaticas opiniones in cœlum tollerent laudibus quam vero in Chriſtianorum diſcedere caſtra. Num enim hiſto cis argumentis probant Chriſtum Jeſum in terris extitiſſe nunquam, aut nulla patraſſe miracula? minime. Ipſe *Porphyrius* teſte *Euſeb Demonſt. Evang. Lib. III. cap.* 9. nonſolum mentionem facit Jeſu Chriſti, ſed & vitæ innocentia eum floruiſſe non negat. *Julia-*

num

num huic factioni addictum, non esse inficiatum Jesum miracula patrasse inter omnes constat, Vide *Cyrill. advers. Jul. Lib. VI.* Edit. III. *Spanhemii.* De veritate ergo rei gestæ erant uti videtur persuasi; Ne tamen rationibus destitui viderentur, quibus consectaria, quæ ex veritate miraculorum Jesu Christi peti poterant, impugnarent, ad vanissima cerebri commenta confugiebant, fingentes, dari nescio quam arcanam scientiam dictam *Theurgiam*: Hujus ope Dæmones cogi posse, ut quæcunque imperantur, efficiant, imo miracula patrent. Vide epistolam *Porphyrii* ad *Anebonem Ægyptium Jamblicho* præfixam. Ita contendebant eadem opera Christum & discipulos portenta mira patrare posse. Licet interim de Christo aliquando præclare loquantur, eumque miracula patrasse non infitientur, satis tamen patet impudentissimos homines verba duntaxat Christianis dare voluisse: cum quod concessa licet Christo & discipulis facultate miracula patrandi, nihilominus tamen suos duntaxat tanquam divinos & cœlo delapsos homines celebrarent, suamque disciplinam solam veneratione dignam esse clamarent; tum quod distinctionem facerent inter *Theurgiam* & *Goëtiam*: priorem asserentes nonnisi a purgatis mentibus effici posse, atque in familiari cum bonis geniis commercio constare. Posteriorem concessam esse duntaxat impuris & sceleratis, qui in malos genios & generi humano inimicos imperium habeant. Ex quo satis colligi potest, quid de Sotere nostro & discipulis suis Impostores illi senserint, quando audiebant ipsum a Dæmonibus obsessos liberasse. Quam futilis autem vanaque sit ars illa cum geniis conversandi, eosque ad omnis generis ministeria pro lubitu obeunda adhibendi, notius est quam ut pluribus doceamus. Et sane qua tandem hominibus sanæ mentis ratione ostendere poterant, se familiariter geniis uti? & unde noverant illi genios qualescunque leges a Deo fixas mutare posse? annon Christiani ejusmodi facultatem sibi pariter cum geniis loquendi tribuere poterant? Et si genii illi facultatem haberent ita volente Numine miracula patrandi, num credibile bonos Dæmones ad teterrimam superstitionem confirmandam talia facturos? Sed non opus est, ut huc prolabamur, cum omnia quæ de Philosophorum illorum portentis narrantur, nonnisi mendacissimorum hominum nitantur auctoritate. Sane vel sola *Pythagoræ* biographia a *Jamblicho* & *Porphyrio* scripta sufficit ad homines illos Imposturæ convincendos: tam putidas enim fabellas de eo narrant, nullis firmis testibus subnixi, ut in gratiam non Virorum sed puerorum libellos hosce edidisse credibile sit.

Ipſe *Porphyrius*, in biographia *Plotini* ut ex collatione capitis ſecundi, noni, & viceſimi tertii conſtat, demum 30. annis poſt exceſſum *Plotini*, vitam ipſius conſcripſit; ut nil dicam de narratione ipſa, quæ ita eſt comparata, ut nonniſi ſtultiſſimis perſuadeat, vera eſſe poſſe, quæ de *Plotino* narrat. Ita inter alia cap. 22. provocat ad Oraculum *Apollinis*, quo nimirum comprobatum ſit, *Plotinum* una cum *Pythagora*, & *Platone* neſcio quibus in campis ſumma perfrui felicitate, cum tamen ipſorum Ethnicorum prudentiorum judicio, hæc Oracula Impoſturis Sacerdotum ſint tribuenda. Vide *Ciceronem* Lib. II. de *Divinationibus*. Inter Recentiores rem in clara collocavit luce Cl. *Van Dale de Oraculis Gentilium*. Supra audivimus, Circulatores illos aſſerere, impuros duntaxat homines malorum dæmonum miniſterio uti, & per eos magicas exercere artes; Hic verò noſter *Porphyrius* cap. 10. narrat *Olympium* quendam Alexandrinum animo tam infenſo maleficiis Plotinum invaſiſſe ὡςε καὶ ἀςροβολῆσαι ἀυτον μαγευσας ἐπεχειρησεν, ut *magicis quibusdam incantamentis ſiderare eum contenderit*; ſed pium noſtrum *Plotinum* artem arte eluſiſſe, atque effeciſſe, ut *Olympio corpus marſupiorum more contraheretur, membraque omnia inter ſe contererentur*. Ex quo ſequitur, *Plotinum* magicas artes intellexiſſe non minus quam Theurgicas, atque adeo ex principiis *Porphyrii* colligendum, hominem divinum ſimul & peſſimum nequam fuiſſe *Plotinum*. Harum magicarum artium etiam peritum fuiſſe *Julianum* teſtantur *Sozom* Lib. V. cap. *Theodoret*. Lib. III. cap. III. *Ammianus Marcell.* Lib. XXI. c. I. ſimilia poſſent de *Jamblicho*, *Apollonio*, *Proclo* & cætera fanaticorum horum hominum turba proferri, ſi id jam ageremus.

Neque dubito inſuper, quin *Porphyrius* ad infringendam aut ſaltem ſuſpectam reddendam την τȣ̃ λογȣ ἐνσαρκωσιν, in vita *Plotini* cap. X. ſcripſerit, Ægyptium quendam vidiſſe Dæmonem quendam a *Plotino* provocatum, imo Deum, adeo ut hoc viſo exclamaverit. Μακαριος ει Θεον ἐχων τον Δαιμονα καὶ ȣ̓ τȣ̃ ὑφειμενȣ γενȣς τον συνοντα. i. e. *Beatus es o Plotine qui habeas pro Dæmone Deum neque ex inferiore genere ſis Ducem ſortitus familiarem.* De Chriſto Sanctiſſimo noſtro Sotere ejusque diſciplina abjecte ſenſiſſe *Julianum* notius eſt quam ut multis probetur. Sufficiant hæc quæ apud *Cyrillum Lib. II. contra Julianum* pag. 39. Edit. *Spanhemii* infelix Imperator effutivit: καλως (inquit) ἐχειν μοι φαινεται τας ἀιτιας ἐκθεσθαι πασιν ἀνθρωποις, ὑφ᾽ ὡν ἐπεισθην ὁτι των Γαλιλαιων ἡ σκευωρια πλασμα εςιν ἀνθρωπων, ὑπο κακȣργιας συντεθεν, ἐχȣσα μεν ȣ̓δεν Θειον, ἀποχρησαμενη τε τω φιλομυθω, καὶ παιδαριω-

δαιμονιωδει καὶ ἀνοητῳ της ψυχης μοριῳ, την τερατολογιαν, εἰς πιστιν ἠγαγεν ἀληθειας, i. e. *Operæ pretium mihi videtur cunctis mortalibus causas exponere quibus adductus sum ut crederem, Galilæorum sectam esse commentum malitiose confictum, quæ nihil quidem divini habeat sed fabulis addicta, & puerili ac stolida animi parte abusa prodigiosas narrationes in veritatis testimonium adduxerit.* Idem tamen *Oratione IV.* in *Solem* pag. 146. *Jamblichum* hominem fanaticum & mendacem in cœlum tollit laudibus, de quo asserit quod *Platone* τοις χρονοις, ὀυτι μην φυσει καταδεεστερος qui tempore indole *Platone* posterior extiterit: mox eundem *Magnum Heroa* appellat. Et quid tandem a tanto Viro didicit *Julianus*? nimirum obscurissimas & insulsas de Sole intellectuali, ejus origine & efficacia narratiunculas, quas non magis *Jamblichus* quam *Julianus* intelligebat. Rursus idem *Julianus* prophetias V. & Novi Testamenti admittere noluit, simul tamen turpissimæ superstitioni fuit deditus, multumque auguriis & præsagiis, quæ ex visceribus animantium petebantur, tribuebat. Vide hoc confitentem *Ammian. Marcellinum* Libr. XXV. cap. 5. Astrologiæ pariter multos recentioris ætatis Incredulos deditos fuisse suo tempore docebitur. Cultum porro, quem præscribit Religio christiana rationi esse convenientissimum, & ad perficiendam mentem aptissimum omniumque ingeniis attemperatum, confitebuntur omnes, qui ἀθεῳ παθων unquam hoc argumentum expenderunt: At hic non arridet tam sublimibus ingeniis; excogitarunt igitur vias quasdam metaphysicas inintelligibiles & fanaticas plane, quibus tanquam scalis uti debent omnes, qui ad summum contemplationis & felicitatis gradum evehi & Dii evadere volunt. Vide singularem dissert. *Hanschii de Enthusiasmo Platonico.* Certe nemini non difficiles nugas legenti illud Apostoli in mentem venit: φασκοντες εἰναι σοφοι, ἐμωρανθησαν. Rom. I. 22.

Cum hac philosophia quæ speciem habebat maximæ sapientiæ, conjungendum esse dicebant cultum externum ex omnium gentium ritibus contemperatum, spretis saltem Sacris, quæ Christiana præscribit disciplina. Hinc Deos intermedios dudum antiquis receptos rite colendos esse dicebant, imo etiam stellas Dæmonum quoddam genus esse, qui preces exaudiant, invocandas stulti jusserunt. Vide *Plotini Ennead. II. Lib. IX. pag. 204. Jamblich. de Myst. Ægypt. Lib. I. Sect. 5. p. 8.* Iidem ad unguem facti homines concipere non poterant, Apostolos divina quadam luce a Deo fuisse donatos; ipsi tamen suis Philosophastris insomnia, inspirationes, & ecstases frequentissimas tribuunt. Vide

vitam *Plotini*, *Jamblichi*, *Philostratum* & Exempla deprehendes plura. Mirum autem est P. *Baylium*, ultima verba, quæ ante mortem instantem pronuntiaverat *Plotinus*, adeo admiratum fuisse ut dixerit: *Il fit la plus belle mort qu'un Philosophe Payen puisse faire.* At in quo tandem consistebat exitus ille vitæ adeo commemorabilis? audi ex *Porphyrio Cap. II. p. 94. Edit. Fabricii*; Μελλων δε τελευταν, ὡς ὁ Ευςοχιος βραδεως προς ἀυτον ἀφικετο εἰπων ὁτι σε, ἐτι περιμενω, καὶ φησας πειρασθαι τον ἐν ὑμιν Θεον ἀναγειν προς το ἐν τῳ παντι Θειον, i. e. *quum vero morti Plotinus appropinquaret, quemadmodum nobis Eustochius retulit, qui Puteolis habitabat; ac ferme tardius ad eum accesserat*, adhuc te, *inquit exspecto, atque equidem jam annitor, quod in nobis divinum est ad divinum ipsum quod viget in universo redigere, spiritumque his verbis emisit.* Ita *Porphyrius.* Sed hæc tanti non sunt, ut propterea ultima illa verba admiremur. (1) Enim non hæc audiverat ipse *Porphyrius*, sed ab alio accepit. (2) Si vel ipse hoc testaretur, fidem nullam mereretur, quandoquidem tot de eo retulit futilia & a vero abhorrentia ut fidem ipsi habere nemo sanus possit; ita immediate post adducta verba ait: *Draconem* sub lecto, in quo jacebat *Plotinus*, perrerantem, mox in parietis foramen se prorsus occuluisse, significaturus hac ratione Deum quendam perpetuo ipsi adfuisse. (3) Magis mirum *Baylium* ultima illa verba fuisse tantopere admiratum, qui tamen Lit. D. contendit philosophum hunc a sententia quam præterito seculo defenderat infelix *Spinoza*, non fuisse alienum. Utrum id verum sit alibi disquiram. Hoc tantum dico, mentem secundum Philosophos illos fuisse partem essentiæ vel Dei, vel animæ mundi, quæ etiam pro Deo habebatur; Illam pœnæ loco corpori insertam & destructo corpore cum suo principio denuo conjungendam fuisse. Pluribus hoc ostendit *Hanschius* in Diatriba de *Enthusiasmo Platonico.* Hoc posito, quid tandem reperiat quis in verbis hisce ultimis *Plotini* admiratione dignum? pars Dei erat mens ipsius in vivis & pars est ejusdem post mortem; cum hac essentia necessario debuit conjungi, quemadmodum corpus suum cum corporibus reliquis: mirum sane & Fanatico, non sani cerebri homine dignum solatium! conferantur contra non dicam *Stephani* & S. *Soteris* nostri, sed primorum duntaxat Sæculorum Martyrum ultima verba, & plurimas reperiemus graves & admiratione dignas, fiduciam ipsorum, constantiam & ardentissimum Dei amorem laudandi causas. Sed hæc de platonicis Philosophis sufficiant. Ex iis quæ narravimus, constabit ni fallor satis, homines hosce vel directe impugnasse Religionem chri-

christianam vel per cuniculos, arreptis nempe hinc inde christianorum decretis ad systemata sua exornanda detortis; simul vero talem disciplinam, sive ad dogmata sive ad cultum & ritus respicias, adprobasse, quæ cum sanctitate, veritate, & Excellentia Religionis christianæ nulla ratione conferri potest.

VI. Sed pergimus ad alium, eumque famosum Impostorem *Mahomedem* nempe, qui opera versutorum quorundam Judaicæ & christianæ Religionis peritorum hominum, Religionem novam inducturus, ea quæ in Religione christiana præstantissima sunt rejecit, servatis duntaxat iis, quæ ad gustum suum erant, adjectis aliis ineptis plane, & insulsis opinionibus. Agere autem de eo paucis animus est, nonsolum ut pateat, homines ambitione aliisque affectibus commotos, rejectis melioribus deteriora sequi, sed & quia in tanta Literarum & Religionis luce sunt, qui *Mahomedis* disciplinam admirentur, factaque ipsius legibus divinis pariter ac humanis contraria, non sine Religionis christianæ detrimento laudent atque extollant. **Exemplo Mahomedis ulterius nostra thesis probatur.**

Antequam autem rem ipsam aggredimur, confitemur nos quidem linguæ arabicæ esse expertes, simul tamen omnia quæ adducturi sumus ex iis scriptoribus petiisse, qui omnium Eruditorum judicio in linguis orientalibus versatissimi erant, quales sunt, *Hottingerus*, *Pokokius*, *Relandus*, *Maraccius*, *Gagnier* aliique. Difficillimum autem est accurate cognoscere, quid *Mahomedi* ipsi, quid vero Sociis ipsius sit tribuendum, ob Scriptorum vitæ *Mahomedis* fatorumque ejus dissensum. Quemadmodum enim illi, qui vitas Sanctorum scripserunt, etiam ubi verum dicere videntur, amittunt fidem, propterea quod verisimilibus innumera manifeste falsa & ridicula admiscuerunt; sic idem hoc in negotio contingere solet. Dudum est ex quo Cl. *Relandus* in *Elucidationibus Theologiæ Mahomedicæ adjectis* ostendit, multa temere *Mahomedi*, vel ex ignorantia linguæ arabicæ, vel nimio odio a Christianis fuisse afficta. Idem ostendit Vir Doctus *Jacobus Ehrhartus*, *Memmingensis*, in *dissertat. de Illustrium* ac *obscurorum Scriptorum erroribus præcipuis in Historia Mahometi eorumque causis Ulmæ*. 1731. in 8. edita. Neque ab hoc vitio immunes esse viros cætera Eruditissimos, & in lingua arabica versatissimos *Maraccium* atque *Prideaux*, ostendit Cl. *Gagnier* in præf. vitæ *Mahomedis*, scriptæ ab *Abul-feda*. Quemadmodum vero Christiani sæpe turpi ignorantia, Zelo, atque odio abrepti *Mahomedi* multa a vero abhorrentia attribuerunt; sic scriptores contra Arabes ipsius sententiæ addicti, tot illi tribuunt ridicula miracula, nocturna

itinera, tot ineptas visiones & cum Angelis, *Gabriele* præsertim habitas sermocinationes, tantisque eum, & corpore & mente in hac & altera vita ornatum esse prærogativis & virtutibus narrant, ut citius *Luciani veræ Historiæ*, vel *Mich. Cervantes vitæ D. Quixoti*, quam Scriptoribus hisce subscripseris. Lege duntaxat quæ ex Mahomedanis Scriptoribus de Prærogativis *Mahomedis* collegit Cl. *Gagnier* vitæ *Mahomedis Gallice Scriptæ Tom. II. cap. X.* & seq. & quantum in cæteris illis tribui possit, abunde constabit. At alia accedunt, quæ efficiunt, quo minus verum a falso in hoc negotio facile distinguamus. Nonsolum enim ipsa *Sonna*, i. e. Collectio Traditionum, quam non minus sacrosanctam esse quam *Alcoranum* credunt Mahomedani inter se dissentit, sed & sæpe pugnat cum Scriptoribus vitæ fatorumque *Mahomedis*, qui tamen ipsi omnia ex Traditionibus incertissimis consarcinarunt, quod diligenter in vita hujus Impostoris gallice scripta notavit Cl. *Gagnier*. Celeberrimi inter Arabes vitæ Mahomedis Scriptores recentioris insuper ætatis sunt, quam ut iis fidem tuto habere possimus. *Abul-Feda* ad quem frequenter provocat Cl. Gagnier Seculo vixerat XIV. *Giannabi XVI. Abulpharajus XI.* Quod si ad Traditionum primos collectores progrediamur eadem occurrit obscuritas. Cl. *Gagnier* Tom. I. pag. 349. ex vita *Abubeker* scripta ab *Abul-Feda* docet, Exemplar *Alcorani*, quod in uxoris *Mahomedis*, *Haffæ* nomine manibus fuerit, collectum ab *Abu-Beker* primo Chalifa, i. e. Successore *Mahomedis*, *Othmannum* vero exemplaria plurima ad hoc primum exacta describi curasse & per omnes Imperii provincias distribuisse, suppressis omnibus cæteris collectionibus, quæ ad manus erant. Tradit insuper Cl. Gagnier p. 105. nocte *d'Al-Kadar*, i. e. Decreti divini, anno ætatis *Mahomedis* 40. integrum *Alcoranum* de cœlo descendisse, postea per partes duntaxat intra 23. annorum spatium cœlitus demissum esse. Atqui *Mahomed* mortuus est secundum calculum Cl. *Gagnier* anno 63. ætatis; unde sequitur usque ad finem vitæ suæ continuo partes *Alcorani* cœlitus fuisse delapsas. Hinc tempore mortis ipsius duplex exemplar *Alcorani* extitisse necesse est. Quo jure ergo unum alteri prælatum, unum suppressum alterum servatum? manifestum insuper est, primos Impostores, pro lubitu consarcinasse *Alcoranum*; mortuus enim est *Mahomed Hegira* undecima, *Haffa* vero demum quadragesima quinta. Intra quod temporis spatium fraudibus innumeris locus fuit. Primus certe collector *Abu-Beker* Impudens Impostor fuit, quod si id non alio argumento constaret, quam quod pag. 251. vitæ *Mahomedis* a

Cl.

Cl. *Gagnier* elaboratæ, refertur, nimirum hunc testem fuisse & quidem fidelem itineris illius nocturni *Mecqua Hierosolymam* & deinde per 7. cælos suscepti, quod una nocte confecisse dicitur *Mahomed*, sufficeret hoc abunde ad stultitiam & impudentiam hujus hominis demonstrandam; præterquam enim quod nihil magis stultum, ridiculum, falsum, Deoque indignum magis hac narratione excogitari possit, *Abu-Beker* ille contestatus est, vere accidisse hoc iter antequam *Mahomed* ipse, aut alius quisquam tale quid ipsi narrasset. Interrogatus enim a quibusdam *Koreischitis* (pag. 256. loco cit.) Iter hoc nocturnum in dubium vocantibus, utrum sciat quid *Mahomed de hoc negotio* narret, quasi omnium rerum ignarus respondet, *num igitur Mahomed hæc asserit.* Imo vero inquiunt, tum ille: *Contestor & profiteor* si *Mahomed hæc narravit, ea vera esse.* Instantibus autem & dicentibus, utrum ipsi hæc fidem mereri viderentur respondet denuo; *contendo id omne quod Mahomed dixit, verum esse, licet eum vos mendacii arguatis:* Hoc responso demum dato ipsum *Mahomedem* adiit, atque interrogat, utrum tale noctu Iter se fecisse unquam affirmaverit. En mirum testem! Et hic tamen si *Mahomedi* (pag. 258. loc. cit.) credas nonsolum est magnus ille veritatis testis, sed & primus *Alcorani Editor.* Majore sane imaginationis capacitate ad fingendas incredibiles τεϱατολογιας quam vero peritia arte fictam fabulam ad leges verisimilitudinis exigendi, instructi erant, qui primi ad vitam fataque *Mahomedis* conscribendum animum adjunxerunt. Sed & alia sunt quæ satis ostendunt, insanos quosdam Impostores, Mahomedis emergendi & dominandi cupiditatem & studium fraudibus & specie Religionis adjuvisse. Cl. *Pokokius* in *Specimine Hist. Arab.* p. 156. narrat, *Mahomedem* neque legere neque scribere potuisse secundum testimonia ipsorum *Mahomedanorum*, Quod & Cl. *Gagnier* cæterique vitæ fatorumque scriptores confirmant, asserentes, eum a suis *rudem* & *illiteratum* appellatum fuisse *Prophetam.* Huic Homini rudi (apud *Gagnier*, pag. 105. Tom. 1. sq.) qui per aliquod tempus in caverna quadam montis *Heræ* amore solitudinis scilicet compulsus latuerat, anno ætatis 40. qui prophetici muneris secundum Mahomedanos primus fuerat, apparuit Angelus *Gabriel*, qui totum *Alcoranum* scriptum attulit secum, atque *Mahomedem* compellans dixit; *Lege; non possum legere* inquit. Regessit Angelus: *Lege in nomine Domini qui omnia creavit; qui hominem de exigua congelati sanguinis massa formavit; Ipse hominem docuit penna uti, eaque docuit quæ ignoravit.* Verba hæc ne quis dubitet extant *Alcoran. Surat. 36. vers. 1. & seq.*

Quid

Quid ad hæc Candidatus ille noſter muneris Apoſtolici *Mahomed* ? refert *Abul Feda* pag. 16. vitæ, eum eadem verba Angeli recitaſſe ſimulque audiviſſe vocem cœlo demiſſam ita ſonantem : *O Mahomedes tu es Apoſtolus Dei*, & *ego ſum Angelus Gabriel.* Hæc, quæ ipſi obtigerant, *Mecquam* rediens narravit *Mahomed* uxori *Khadigjia*, quæ gaudio exultans, nonſolum juravit per Deum, ipſum Nationis ſuæ Prophetam futurum, ſed & ſtatim adiit quendam nomine *Waraka*, Virum uti perhibetur, doctum & in Judæorum non minus quam Chriſtianorum diſciplina verſatum, eique quæ maritus narraverat, exponit: Hic nonſolum ſententiam uxoris *Mahomedis* veram eſſe dixerat, ſed & in lege Moſis adventum ipſius diu eſſe ante prædictum contendit. *Gianabi* βιογραφος *Mahomedis* addit, eodem die *Gabrielem* pede ſuo terram altius erruentem effeciſſe, ut aqua inde ſaliret, eumque ritum ablutionis ſacræ, qui inter 5. articulos fundamentales practicos refertur, modum item precandi cum duabus corporis inclinationibus peragendum, *Mahomedem* edocuiſſe. Poſthac *Mahomedes* ad uxorem reverſus, cum ea concubuit, ipſamque ad miraculoſum fontem deduxit, & qua ratione ſecundum mandatum Angeli lavandum eſſet, & precandum ſuo exemplo monſtravit, quod ipſum gnaviter eſt imitata, primaque nomen dedit *Islamiſmo* i. e. Religioni *Mahomedis.* Eam ſecutus eſt *Ali*, qui in domo *Mahomedis* erat educatus; hunc excipit *Zaid* ſervus *Mahomedis* Sequitur *Abu-Beker*, qui alios etiam ut idem facerent permovit. En prima Religionis Mahomedanæ initia ! ſi Scriptoribus hiſce fides habenda. Juvat antequam ulterius progrediamur hîc paululum ſubſiſtere, quoniam haud obſcure oſtendi poteſt ex dictis, qua ratione *Mahomed* Prophetæ nomen adeptus ſit.

Et 1) quidem more quorundam Impoſtorum cavernam vel antrum hoc petiiſſe videtur *Mahomed. Pythagoram* idem ſæpe feciſſe narrant ſimilis furfuris Hiſtorici *Jamblichus* & *Porphyrius.* Solitudinis amore feciſſe hoc *Mahomedem* probabile non eſt; præterquam enim quod ingenio erat excitato & liberali, affabilis, quique mores hominum habebat perſpectos itineribusque variis ad negotia mercurialia ſcite perficienda præparatus, in antro hoc ſecum habuit domeſticos per menſem cum eo ibi commorantes : ſane ſi amor ſolitudinis & contemplationis rerum divinarum vel abſtruſarum, ipſum ad hoc faciendum invitaſſet, ſolus more Anachoretarum antrum ſubiiſſet. Neque igitur dubium, quin domeſtici illi teſtes debuerint eſſe *vocis de cœlo miſſæ.*

2) Ab

2) Ab omni probabilitatis specie abhorret, *Angelum* nomine Dei Scriptum aliquod maximi momenti de cœlo delaturum ad hominem, qui neque legere neque scribere poterat. Ego quidem vix crediderim, hominem adeo prudenter & feliciter mercaturam exercere potuisse, ut narrant scriptores Arabes, sine peritia legendi & scribendi; at, si non potuit uti perhibent, cur legere ipsum jubet Angelus?

3) Nescio utrum magis *stuporem Angeli Gabrielis* vel *Mahomedis*, vel denique impudentiam Historiographi, admirer vel potius rideam. Angelus Gabriel docet *Mahomedem* Deum creasse omnia. Num adeo brutus fuerat & stupidus futurus Propheta ut hoc ignoraverit? & quid sibi volunt verba Angeli, *Deum homines docuisse penna uti;* num significant, Deum homines facultatibus instruxisse, ut possint inter alia etiam discere, qua ratione penna sit ad scribendum utendum? Hoccine ignoravit denuo homo in arte mercuriali exercitatus? deinde Angelus ille mentitur dum asserit Deum homines ex *massa sanguinis congelata* fecisse: monet equidem in notis Cl. *Gagnier* excipiendum esse secundum *Raich* Celebrem *Alcorani* Commentatorem *Adamum*, *Evam* & *Jesum*. Sed si hos excipias, de cæteris tamen etiam id dici non potest.

4) De cœlo missam vocem Angeli unde novit? forte Domestici hanc sine miraculo mittere poterant.

5) *Khadigjia* uxor erat dives, & singulari amore *Mahomedis* incensa, ut Cap. VI. Libri I. docetur: quis miretur igitur ducem fœminam facti esse, & callidi consilii? hinc nonsolum statim vacivas præbet aures Viro, sed & Prophetam futurum sine mora pronuntiat. Ejusdem artibus & pecunia factum sine dubio est, ut *Waraka* ille Literis excultus persuadere aliis debuerit, dudum in Sacris Literis adventum ejusmodi Prophetæ fuisse prædictum. (*)

6) Cæteri omnes ad fabricandam fraudem erant instructissimi. *Maisar*, servus *Mahomedis Khadigjiæ* narrat mira, quæ in itinere, proxime ante adventum Gabrielis contigerint; alter servus *Zaid* mancipium erat *Mahomedis*. *Ali* in Domo ipsius educatus, & postea inter primos ipsius Legatos & Ministros erat, qui quali fuerit ingenio ex iis patet quæ pag. 116. vitæ *Mahomedis* extant: interrogati enim præsentes a *Mahomede* quinam gravi munere Legati ad propagandum *Is-*

P *lamis-*

(*) Catalogum uxorum, quæ ad superstitionem & erroneas opiniones stabiliendas multum contulerunt, exhibuit Cl. Abbas Schmidius ὁ νῦν ἐν ἁγίοις in Dissertatione cui titulus: *Mulier Heterodoxa*.

lamismum defuncturi essent, ita in media turba respondet: *Ego facturus sum quod postulas. Si quisquam sese tibi opposuerit, ego ipsi dentes excutiam, ipsi oculos eruam, scindam ventrem, & brachia diffringam.* Dignus sane tanto Propheta & Apostolo Legatus! cujus indolis homo fuerit *Abu-Beker* supra audivimus.

7) Denique *Giannabi* solus (qui ut supra notatum, seculo demum XVI. vixit,) fabulæ de inventa aqua, & modo purificationis faciendæ, mentionem facit; & si plures etiam idem testarentur, nemo tamen cui cerebrum inesset, adsensum posset præbere. Quod si omnia quæ hactenus dicta sunt conferamus, patebit, nonnisi fraudi *Mahomedis*, primorumque Sociorum deberi jactatam missionem divinam. Sed & alia adhuc sunt indicia quæ probant fraudem hîc intercessisse; Neque legere neque scribere potuisse *Mahomedem* asserunt Scriptores *Mahomedani;* Iidem simul contendunt *Alcoranum* lingua facili, & ita pereleganti exaratum, ut nullum scriptum elegantia eum æquare possit; aut igitur opera aliorum usus est *Mahomed* ad eum conficiendum, aut ab Angelo cælitus missus est; cum autem posterius nec stulte credulis etiam facile persuaderi unquam possit, necesse est, ut prius dicamus: hocque eo magis verisimile est, quod viris doctis uti supra notavimus, familiariter Mahomed uteretur, uti fuerat ex. gr. is *Waraka: Eruditissimus Sale*, præmatura morte erudito orbi ereptus, qui in linguam anglicam *Alcoranum* transtulit, & Erudita præmisit Prolegomena, *Salmâni* cujusdam Persæ meminit, quo ad conscribendum librum *Alcorani* usus sit, cujus etiam in βιογραφια Cl. *Gagnier* meminit Tom. I. p. 298. probe distinguendus a Celebri Judæorum Doctore *Abdalla Eben Salam*, qui ad novam Religionem adornandam operam suam contulerat. Vide Diss. *Millii* pag. 359. seq. capite certe XVI. Alcorani refertur, quosdam esse qui dicant, quendam ipsum in componendo *Alcorano* adjuvare; responderi autem, *linguam hominis ad quem digitum intendant, qui hæc objiciunt, esse quidem linguam barbaram, sed eam qua scriptus est Alcoranus, esse Arabicam.* Nemo non videt infirmissimam esse hanc responsionem, ut probe observavit, *Doctissimus Auctor Diarii Literarii*, cui titulus: *Bibliotheque Raisonnée* Tom. XIII. part. I. pag. 185. (*) Ratio præte-

(*) Verba ipsius ita sonant: *Dire pour sa justification que l'Alcoran est écrit en bon Arabe, & que le prétendu Secretaire est étranger, & ne dire autre chose, c'étoit repondre pitoyablement à ses Ennemis. Ne voit-on pas, dans tous les Pays, des Etrangers, qui en apprennent parfaitement la Langue, & qui la parlent & l'écrivent même dans la derniere pureté? D'ailleurs un Correcteur Arabe ne pouvoit-il pas remedier aisement à quelques incongruits de Grammaire ou de Syntaxe qui seroit échappés à la plume de cet Etranger? Il est donc surprennant qu'une objection si forte & qui seule demontroit l'imposture, ait été si mal refutée.*

præterea ipsa compilationis quam tradunt Mahomedani satis probat, mentitum esse *Mahomedem* & Socios, quando cœlo decidisse eum impudenter garriunt: digna lectu sunt quæ de hoc argumento collegit Doctissimus *Sale*, cujus verba huc spectantia ex anglico in gallicum conversa idioma exhibentur Bibliothecæ citatæ. pag. 187.

Testes de origine Alcorani & miraculis Mahomedis fide digni non sunt.

VII. Sed redimus ad testes illos, ulterius probaturi, tales eos non esse quibus tuto fidem habeamus. Nimirum patet primos vitæ fatorumque *Mahomedis* Scriptores & fabulæ conditores data opera præclare dicta aut facta, quæ in V. & N. Testamento Christo vel aliis Viris Sanctis tribuuntur, mutatis circumstantiis *Mahomedi* adscripsisse. Multos ætate *Mahomedis* in Arabia fuisse Christianos & Judæos certum est, & a viris doctis satis superque probatum. Vide *Pokok spec. hist. Arab.* p. 136. *Hotting. Hist. Orient. Lib. II. cap.* 11. *Millium* Dissertat. de *Mahomedismo* ante *Mahomedem* p. m. 340. Cl. *Veissiere la Croze Dissert. hist.* p. 12. unde & ipse *Mahomed* ex commercio cum ipsis multa haurire poterat, licet S. Literas ipsemet evolvere non valeret. Familiariter certe quibusdam Christianis usum *Mahomedem* docet etiam *Elmacinus Hist. Saracen.* Lib. I. cap. I. edit. in 4. Innumeris autem quod asserimus, potest probari argumentis. Adducamus quædam tantum sequentes biographiam *Mahomedis* scriptam gallice a Cl. *Gagnier*. Ita pag. 78. & 79. narrantur miracula circa nativitatem *Mahomedis* facta, ad imitationem eorum quæ nato Sotere præstita sunt, excogitata. pag. 89. refertur, duos Angelos *Mahomedem* in agro degentem in terram dejecisse, ventriculum aperuisse, nescio quam nigram maculam inde avulsisse, corpus nive lavisse, lucemque ventriculo infudisse, & postea sanum iterum dimisisse. Testes adducuntur *Ahmed ben Joseph* & *Giannabi*. Nullus ego dubito quin fabula hac ostendere voluerint mendaces, labe quidem peccati originis infectum fuisse *Mahomedem*, sed anno jam ætatis tertio eam fuisse deletam, ut adeo Christo dignitate parum inferiorem ostenderent. pag. 385. Tom. II. vitæ hujus Scriptores Arabes ne minima quidem peccati labe contaminatum fuisse *Mahomedem* asserunt: p. 113. in monte uti Mosi scilicet, apparitiones ei frequenter factæ: pag. 166. in Convivio vocationem suam aperuit, alludentes nimirum ad miraculum primum a Christo in Galilæa in nuptiis factum. *Ibid.* scribit in terra; alludens ad historiam quæ Joh. VIII. recensetur. Unde, quod in transitu moneo, patet, historiam illam a vers. 1-11. a Johanne relatam, in codicibus N. Testamenti

antiquis fuiſſe receptam, & pro re vere geſta habitam. (*) pag. 161. apparet in facie *Mahomedis* ſplendor, ad imitationem Chriſti Matth. XVII. in monte glorificati. Quæ pag. 181. de *Khadigjia* narrantur ex hiſtoriæ *Mariæ* & *Eliſabethæ* Luc. Cap. I. petita videntur. pag. 278. imitatur *Mahomed* Chriſtum quaquaverſum diſcipulos ad prædicandum mittentem: pag. 199. manifeſte reſpicitur ad aſinum Bileami: pag. 284. tentatur *Mahomed* a Diabolo uti Soter noſter: p. 294. ad imitationem viduæ Sareptanæ miraculum factum: pag. 456. ad miraculum *Eliæ* alluditur. Tom. II. pag. 53. *Ali* æger oculis, ſaliva *Mahomedis* ſanatur. Mitto multa alia quæ a quovis facile colligi poſſunt; ut nil dicam de integris propoſitionibus *Alcorani*, quæ vel ex Libris Sacris petitæ, vel illis oppoſitæ ſunt, quas paſſim adducit Cl. *Relandus* in notis ad Compendium Theologiæ Mahomedicæ, Maraccius hinc inde, & Millius diſſert. cit. Sect. XXV. ſq.

Iidem nonſolum hinc inde craſſiſſima narrant mendacia ſed & *Mahomedem* mox tanquam hominem iracundum, mendacem, & impurum deſcribunt; mox vero tantis eum & corpore & mente ornatum prærogativis aſſerunt, ut tam diverſa & contraria ab impudentiſſimis dici poſſe mireris merito. Narrantur Prophetæ hujus Prærogativæ inde a Cap. X. Tom. II. ad finem: eas ſine riſu legere non potes: ſanctæ ſunt omnes partes corporis *Mahomedis*, ne ipſa quidem excepta *urina*. Hoc unum nobis ſufficeret ad probandum, meros eosque impudentiſſimos Impoſtores fuiſſe, qui talia ſcribere non dubitarunt. Pag. 95. aſſerit *Abulfeda*, *Mahomedem* anno ætatis 30. (alii 12. rurſus alii 9. anno id factum pertendunt,) iter in Syriam feciſſe, atque ibi eum cum comitibus in quendam Monachum Neſtorianum incidiſſe nomine *Felicem*, cognomento *Bahira*. Hunc nonſolum benevole *Mahomedem* excepiſſe, ſed & ex indiciis quibusdam in oculos incurrentibus, qualis ipſe eſſet & quantus poſtmodum futurus, judicaſſe; Nimirum

(*) Notum eſt hiſtoriam de muliere Adultera Joh. VIII. 1-11. a quibusdam obelo fuiſſe notatam, quorum rationes in compendio examini ſubmittit *Doctiſſimus Hoffmannus* in *additamentis Introductioni N. Teſtamenti a Cl. Pritio editæ adjectis* pag. 212. Hiſtoriæ pariter hujus veritatem ſingulari diſſertatione adſtruxit *Celeberrimus & Amiciſſimus Heumannus*, cujus ſingularis eſt v. 6. & 8. narratæ Johanni de ſcriptione Chriſti ſententia. Eam theſi XI. ſic proponit Cl. Vir: *Sententia igitur Joannis hæc eſt: non ſcripſiſſe Chriſtum aliquid vere, ſed manum tantum digitumve in otio illo ſuo, dum adventantem exſpectaret populum in ſubſtrato pavimento mobilitaſſe, atque ita ſcribentis expreſſiſſe imaginem; ac poſtea etiam cum ad importunam repetitamque quæſtionem nonnihil reſpondiſſet, ad eundem corporis ſtatum ſe recepiſſe, ſimilemque pendula in terram manu edidiſſe geſtum.* Chartæ ſpatium non permittit, ut ſingillatim rationes quibus hanc explicationem ſuperſtruit V. D. adducam.

mirum vidisse ipsum supra caput *Mahomedis* requiescere nubem, radios solis temperantem, arbores porro, quo loco *Mahomed* sedere solitus esset, nudas & siccas, foliis fuisse vestitas, atque adeo prædixisse hunc Monachum, Infantem hunc magnum evasurum esse Virum. Ex quo satis constat, nequissimos Apostatas, & Religionis, uti videtur omnis irrisores, ad extollendum *Mahomedem* operas suas strenue & impudentissime adhibuisse. Pag. 113. & sq. vitæ Mahomedis asserunt & quidem posito omni pudore, Deum Mosi in monte Sina adventum *Mahomedis* annunciasse: ridiculam fabulam de descensu lunæ in manicam *Mahomedis*, & scissione ejus in duas partes nonsolum mendacissimi homines narrant confidenter, & portentum hoc præsentibus *Koreischitis*, Christianis & Judæis factum contendunt: Sed & ipse *Alcoranus* Surat. 54. v. 2. & 3. ejus mentionem facit, ut de traditione nil dicam. Sunt Viri Docti, qui putant, ea quæ de *Scissione Lunæ* dicuntur, nonnisi prava interpretatione *Surat. Lib. IV.* comm. 1. 2. niti; sed qui ea legerit, quæ inde a pag. 136-182. attulit Cl. *Gagnier* Tom. I. videbit impostores ita omnia narrare, quasi vere gesta essent. pag. 160. nonsolum ipsimet mentiuntur, sed & Angelum Gabrielem inducunt multa falsa de se prædicantem. Pag. 313. asserunt longe antiquius esse templum *Meccanum* quam *Hierosolymitanum*. Quæ pag. 315. sq. de nuptiis *Fatema* Filiæ *Mahomedis*, de fructibus Paradiso perceptis, nataque inde in renibus *Mahomedis* aqua dicuntur, putidissima sunt & ineptissima mendacia; & hæc tamen observante *Maraccio* Prodrom. Part. II. p. 40. *constantissima* est *traditio*: pag. 326. mira refertur pugna Angelorum gladiis instructorum; nimirum capita hostium in aëre volant, antequam capitibus admoverentur gladii. Sed mitto innumera mendacia aperta, quæ homines illi afferunt, ex quibus manifestum est, non magis *Traditioni*, quam *Historicis* illis qui ad eam provocant, fidem posse haberi. Unum saltem quod reliquorum omnium putidissimorum mendaciorum loco esse potest, est narratio horum hominum de *Itinere nocturno Mecqua* Jerosolymam suscepto & eadem nocte facta mirabili & prodigiosissima septem cælorum visitatione, colloquiisque & visionibus plane ridiculis ibi habitis. Narratur hoc iter a Cl. *Gagnier* Tom. I. inde a pag. 195. ad 261. qui probat, authenticis scilicet Mahomedanorum traditionibus niti hanc narrationem, & singulis annis mense septimo dicto *Regieb* magna cum lætitia memoriam hujus Itineris *Constantinopoli* recoli; & *Giannabi* apud eundem pag. 263. testatur, omnes qui hoc iter in dubium vocent a *Doctoribus Mahomedanis*

pro hominibus infidelibus haberi. Non eſt animus deſcribere ridiculam narrationem: hoc certum, vix fabellam, quas nutriculæ ad pupulos ſuos habere ſolent, inſolentiorem & magis ridiculam excogitari poſſe. Hinc inter ſe diſſentiunt Mahomedani utrum hoc iter *corpore* fecerit *Mahomed* an vero per inſomnium illi duntaxat obtigerit. Prius credi ipſum voluiſſe multis ex narrationibus conſtat, vide Tom. II. pag. 36. it. 367. apud Cl. *Gagnier:* ipſi adſtipulantur alii plures. Alii contra condendunt corpore factum iter illud *Mecqua Hierosolymam* ſed iter per 7. cælos per quietem duntaxat ei obtigiſſe. Qui corpore utrumque iter a *Mahomede* factum contendunt, diſputant, utrum mente duntaxat an corpore Deum viderit: poſteriorem ſententiam a pleriſque approbari teſtatur *Giannabi.* Sive autem prius ſive poſterius aſſerant hi ſcriptores, palam eſt eos impudentiſſime mentiri. Si enim corpore hoc factum dicant, nonſolum innumera miracula feciſſe Deus dicendus eſſet, ſed & ea præſtitiſſe ad confirmanda mendacia turpiſſima, ſenſui communi contraria, impoſſibilia & Deo indigniſſima; talia enim in hoc itinere innumera narrantur. Idem dicendum ſi per quietem a Numine tale viſum obtigiſſe contendant; ita enim rurſus Deum extraordinaria ſua potentia interceſſiſſe aſſerendum eſſet, ad perſuadendum *Mahomedem* de rebus aperte falſis & ineptis. At quis tandem cui pietatis aliquis ſenſus ineſt, hæc admittere poteſt? Ex quibus colligere cordato cuique licet, quam fidi hi nugivenduli Hiſtoriarum Scriptores ſint, & quid *Sonnæ* i. e. collectioni traditionum ineptiſſimarum & incertiſſimarum ſit tribuendum. Nullum mihi dubium eſt, quin *Mahomed* amicis ſuis, fraudis & impoſturæ conſciis narraverit, inſomnium ſibi aliquod contigiſſe, qui deinde mendacia mendaciis addentes ne perpluant, in vulgus narratiunculas ſparſerunt, quæ inſignibus a Traditionum compilatoribus, ut fieri ſolet, auctæ acceſſionibus, tandem miram illam pepererunt fabulam. *Mahomedem ipſum* hominem fuiſſe audacem, bellicoſum, injuſtum & libidinoſum ex univerſa vitæ ipſius & rerum geſtarum narratione patet. Bellicoſum & injuſtum fuiſſe hunc impoſtorem tot bella contra innocuos ſuſcepta ſatis docent: ita Tom. II. pag. 385. ipſemet aſſerit, ſe more ſc. Prophetarum, eos, qui ipſum falſi arguere voluerint, interfeciſſe. Tom. I. p. 406. nonſolum narrat Angelum *Gabrielem* ipſi auctorem fuiſſe ut innocentiſſimos Judæos perſequeretur, multoſque eorum neci daret, ſed & factum hoc crudele cœlitus fuiſſe confirmatum. Tom. II. pag. 47. Deum orat, ut ſpolia Judæorum quos oppugnare ſine cauſa vole-

volebat, sibi tribuat. Verbo: insignis fuit latro qui omni pudore & jure neglecto in innocentissimos specie Religionis, quam non intelligebat ipse, grassatus est. Ab hoc crimine liberare voluit *Mahomedem* personatus quidam Medicus Arabs in epistola ad *Celebrem Professorem Halensem* uti titulus præ se fert, data. Tribus autem id conficere vult argumentis: primum hoc est: nimirum Mahomedem nonnisi *Chérifiatum* urbis Meccæ & dignitatem Pontificis Maximi in templo hujus urbis, quibus muneribus ornati fuerint Majores sui, armis recuperare voluisse: *secundum* est: *Alexandrum*, *Cæsarem*, aliosque laudibus in cœlum fuisse elatos, licet Usurpatores fuerint. *Tertium*: inter Christianos multos esse qui adserant, armis ad Religionem propagandam uti licitum esse. Respondeo, ad primum; nulla adduci a personato illo Medico Testimonia, quibus sententiam suam probet. Ortum esse ex nobili tribu Koreischitarum Mahomedem sed pauperem testantur Scriptores omnes: at Majores ipsius has provincias ornasse me legisse non memini. Sed fac id ita fuisse: quæritur utrum jure de dignitatis hujus gradu dejecti sint nec ne; quod si jure amisissent hæc munera, armis uti non potuisset ad recuperandum id, quod ab aliorum dependebat arbitrio. At ponamus verum esse quod ait; cur promiscue in vicinos omnes sæviebat? cur Judæos nil tale meritos oppressit? cur semper ingeminabat se a Deo ad extirpandam Idololatriam & falsa Christianorum pariter & Judæorum dogmata convellenda esse missum? cur Scriptores Arabes omnes causam missionis suæ & susceptorum Bellorum aliam plane reddunt? Quod ad secundum spectat argumentum, verum est laudatos, ab antiquis pariter & Modernis *Alexandrum*, *Cæsarem* aliosque, qui aliis tamen nullo jure intulerunt bella. At si propterea duntaxat laudantur, nemo veri rectique amans hoc probabit. *Magnum latronem* vocatum esse a *Seneca Alexandrum*, notum est. Et talis erat etiam *Mahomed*. Neque denique quod tertio loco affertur quicquam probat. Vi & armis propagandam esse Religionem Sententia est horrida & a humanitate aliena. Qui hanc defendunt, sine dubio absolvere etiam debent *Mahomedis* bella injusta. Sed non desinent interea Viri veri amantes non minus detestari ejusmodi violentias, a quibuscunque demum vel illatas, vel laudatas. Imo asserimus Christianos majore luce veri circumfusos, sed violentas illas artes usurpantes, gravioribus pœnis dignos esse ipso *Mahomede*. Impurissimum fuisse hædum Mahomedem nonsolum probat, quod 15. vel 17. uxores habuerit, ut de Concubinis nil dicam, sed & quod contra *Alcorani*

decreta

decreta cum *Zaida* ancilla rem habuerit, hancque fornicationem a Deo probatam fuisse finxerit. Hinc etiam Tom. II. pag. 323. vitæ apud Cl. *Gagnier* affirmat, se usu mulierum mire ad preces incitari, & pag. 326. inter virtutes, quibus præ cæteris ornatus fuerit refert, quod ardentissimus in Venerem fuerit. Taceo alia. Et hic tamen insignis ille scilicet Propheta est, a Deo excitatus ad novam Religionem condendam, & in hujus hominis gratiam pag. 365. omnes creaturæ conditæ sunt. Qualis autem arbor, talis etiam fructus ejus est; qualis ipse & commilitones talis etiam est *Alcoranus*. Scriptum nimirum miserrimum multis ridiculis ineptiis & contradictionibus plenum, quas postremas si tollere non possunt ad frigidissimas distinctiunculas confugiunt, ut multis V. Docti ostenderunt: Clarissimus *Millius* in Literis Orientalibus versatissimus, postquam dissertat. de *Mahomedismo* ante *Mahomedem* p. m. 306. narrasset elogia, quibus ipse *Mahomed* & Socii *Alcoranum* ornant, sic respondet: Sed utut *splendida sint, quæ jactet de Revelationibus divinis Mahomed, falsissima esse & callidorum hominum more conficta, ut Numæ Pompilii Egeriæ Nymphæ commercia jactantis, Lycurgi, Zamolxis & similium, qui ut institutis suis eo majorem auctoritatem conciliarent, Deorum ope & instinctu se usos gloriabantur. Ipsumque Alcoranum humani ingenii, nec satis acuti fœtum esse manifesto apparet; tam inutilia enim vana & centies repetita, tam male consuta sunt, ut vix sanæ mentis homine digna videantur. Denique ita Paganorum, Judæorum & Christianorum scrinia compilavit, ut si omnia suis Dominis restituantur, tanquam graculus æsopicus nudus fere relinquendus sit.* Ita Cl. *Millius*, quod lectio ipsa quemvis edocet. Neque necesse esse puto, ut ad *Alcoranum* ipsum provocem Exemplorumque multorum inductione *Millii* & aliorum dicta confirmem. Cum enim versiones *Alcorani* passim prostent, a quolibet egregium Scriptum legi potest.

Miracula Mahomedis incertissimis nituntur traditionibus & fraudis suspectis.

VIII. Superest ut de miraculis, quæ ipsi tribuuntur aliquid dicam. In *Alcorano* ipso nullibi deprehendi clara loca in quibus se miracula patrasse jactitet Impostor. Imo *Alcor. Surat. III.* v. 29. sibi opus non esse miraculis ait, quia Deus hominem, si velit, erroribus addictum esse patiatur, *Surat.* vero XVII. v. 60. sibi facultatem patrandi miracula adscribit. Cæteri vero Scriptores *Mahomedani* innumera ipsi tribuunt portenta, ut id abunde constat. Quales autem illi testes fuerint, supra satis superque ostendimus. At præter testium futilitatem, multa sunt quæ suadeant credere, nullis plane miraculis illustrem fuisse Impostorem. Paucis id in gratiam Auditorum nostrorum (Eruditis

enim

enim hæc notissima sunt) ostendemus. Et primo quidem si ad ingenium, & ad indolem hujus hominis mentis oculos convertamus, nemo sibi persuadere poterit, Deum sanctissimum, & veri amantissimum, hominem indoctum plane, mulierosum, mendacem, rapacem, Religionisque & christianæ & Judaicæ non satis gnarum, ad novam & a Christiana plane abhorrentem doctrinam confirmandam facultate miracula patrandi instructurum. Religio christiana tot argumentis & miraculis erat confirmata, ut novis, si ad ipsam etiam confirmandam missus esset; opus non fuerit. *Surat.* XXXII. 38. jactitat, ut alia loca taceam, se ad *unitatem Numinis* probandam, *Idololatriam evertendam*, *Legis* & *Evangelii sensum* a Christianis & Judæis *corruptum* demonstrandum & vindicandum a Deo vocatum: at alio, siquidem id necesse fuisset, defensore ad hoc probandum opus foret. Ad verum Evangelii sensum eruendum opus sine dubio fuisset, ut Evangelia ipsa introspexisset, ut in quibus tandem Judæi & Christiani a vero sensu aberrarint, ostenderet; at hic homo tantum abest ut hoc præstare valuerit, ut ne quidem legere vel scribere, si Mahomedanos ipsos audias, potuerit. Unitatem Numinis Arabes pariter Christiani & Judæi admiserant neque adeo opus erat ut *Mahomed* eos hanc veritatem edoceret, nedum ut miraculis confirmaret. Arabes ante *Mahomedem* unum Deum coluisse, cæteros vero Deos pro Ministris duntaxat habuisse prolixe docet *Pokokius* vir harum rerum callentissimus *Spec. Hist. Arab.* p. 108. & *Millius* loco citato. Quod si hoc ignorassent Arabes, argumentis & rationibus erat persuadendum, quod tamen nunquam præstitit *Mahomed*, sed armis usus est ad miseros vexandos. Verum est Arabes simul etiam turpi Idololatria sese commaculasse: at eam leges Christianorum & Judæorum vetuerant, ut tanto Doctore opus non fuerit. Si vero omnem Idololatriam proscribere voluit, cur tandem toleravit Zabios, genios & stellas colentes? cur Judæos tandem ab Idololatria abhorrentes & Unitatem Numinis confitentes armis adortus est, & in eos tantopere sæviit? Christiani Unitatem Numinis ut notum est admittebant. Verum quidem est disputatum fuisse inter Christianos de Trinitate, & tribus personis: at si voluisset dogma illud impugnare, ante omnia necesse fuisset, ut mentem Christianorum rite intelligeret. Sed ostendunt Viri Doctissimi *Maraccius*, *la Croze*, aliique, eum imperitissime de hoc dogmate loqui & unicum hoc semper attulisse in *Alcorano* argumentum; Deum nimirum non *gignere*; eum *uxorem* non habere, hinc etiam neque *filium* neque *socium* habere.

Quod si vero *Arii* sententiam tueri voluisset bellicosus iste Apostolus, locis Scripturæ & rationibus id comprobare debuisset. Sed ille gladio uti potius quam Syllogismis didicit. Tertio denique pleraque illa portenta, quæ eum fecisse nugivenduli referunt Arabes, non ad unitatatem Numinis, sed ad multas ineptias & ritus probandum ficta esse constat. Unde de testium qualitate nil addam. At animus non est disciplinam Christianorum prolixe vindicare contra ineptias hujus hominis & sequacium: factum hoc est abunde a Viris Doctis. Certe si quis fundamenta quibus superstructa est Religio Christiana, dogmata cum dogmatibus, præcepta cum præceptis, cultum denique quem deposcit Religio christiana, cum ritibus & cultu *Mahomedis* & sequacium contulerit, constabit, *Mahomedem* & primos fraudis Socios sive *Judæi* fuerint sive *Christiani* (nam his potius *Alcoranus* & *Islamismus* tanquam Inventoribus tribuendus quam *Mahomedi*, quo tanquam capite usi sunt ad speciem Religioni vi conciliandam) Impostores gravissima Religionis capita nullis licet præsidiis munitos vel impugnasse & adulterasse vel prorsus negasse: multa ex Judæis & Christianis ad Religionem suam exornandam petiisse: ineptis tamen simul opinionibus & superstitiosis ritibus contaminasse: atque servatis duntaxat veritatibus paucis cultum Numinis præcipuum in σωματικην λατρειαν eumque vanum vertisse. Ex quo thesis nostra denuo satis superque confirmatur. Sane Religioni speciem conciliare non potuisset *Mahomed* nisi fuissent ex Christianis pariter & Judæis homines Increduli, ad omne nefas parati, qui ejurata sanctissima Religione & innumeris excogitatis figmentis consilia & conatus versuti hominis adjuvissent. Quæ autem caussæ fuerint tam stupendorum progressuum quos Mahomedani fecerunt, & quod tot nobiles provincias ad se rapuerint, quid insuper ad propagandam Religionem Mahomedanam contulerit plurimum, præter alios multos in compendio ostendit Illustris Grotius in aureo libello de veritate Religionis christianæ.

Expenditur Sententia Cl. la Roche, contendentis certo sensu simpliciorem esse Religionem Mahomedanam.

IX. Antequam ulterius progrediamur quædam adhuc de Theologia *Mahomedana* in gratiam Religionis christianæ, monenda sunt. Dixeramus supra, reperiri eheu hinc inde inter Christianos, qui vel data opera, vel quasi aliud agendo magnificentius de *Theologia Mahomedana*, quam par est, sentiant. In priorem classem refero comitem *Boulainvillerium*, qui vitam *Mahomedis* gallico idiomate edidit hoc animo, ut disciplinam *Mahomedis* factaque ipsius extolleret, atque ita christia-

christianæ Religioni detraheret. Huic, quamvis non eodem impudentiæ gradu id factum sit, annumerandus *personatus* quidam *Medicus Arabs*, qui (ut supra audivimus) data, ut titulus præ se fert, ad Celebrem Professorem Halensem epistola, vitia quædam *Mahomedi* non sine causa imputata, a cervicibus ipsius depellere voluit. Idem saxum, quamvis tecte magis, nec forte tam malo animo, volvisse videtur Auctor *Epistolarum Judaicarum* quæ promiscue hodie omnium teruntur manibus. Denique est quidam Vir Doctus, qui aliud agendo & non malo quidem animo, minus tamen nostra opinione circumspecte asseruit, *simpliciorem* esse Religionem *Mahomedanam* Christiana, atque hanc causam esse, quod pauci ex Mahomedanis, plures vero ex Christianis in *Atheismum* inciderint. Ne igitur Auditores nostri, quorum curam gerere debemus, incauti in errores ruant graves, paucis quædam de hoc argumento sunt adjicienda; ut non dicam nullam nobis occasionem, quæ ad confirmandam veritatem Religionis christianæ facere potest, esse prætermittendam. Ad *Boulainvillerium* quidem quod spectat notum est, eum spretis omnibus veritatis historicæ legibus, plane ex arbitrio & nutu suo vitam *Mahomedis* consarcinasse, ejusque facta & disciplinam ita inflexisse, itaque de iis judicasse, ut decuit Hominem alienissimum a Religione christiana habentem animum. Hujus autem conatus ut pluribus reprimamus necesse non est; nemo decipi potest nisi qui voluerit, aut qui stulte credulus quicquid refertur, admittit. Qui duntaxat missis omnibus aliis contulerit vitam *Mahomedis* a Celeberrimo *Gagnier* scriptam, quæ ex ipsis Arabum Scriptorum monumentis magno studio *ἀθερ παθων* collecta est, fraudes hujus *Comitis* facile deteget, neque majorem illi fidem habebit, quam impudenti alicui *Legendarum Consarcinatori.* (*) Paucis duntaxat ea quæ Vir Doctus de *Simplicitate* Religionis Mahomedanæ monuit expendamus. Ex iis enim genius Religionis Mahomedicæ, ipsiusque *Mahomedis* melius constabit; atque ad refutandas ratiunculas Personati Medici, & judicia eorum qui in epistolis judaicis loquentes inducuntur, satis habebunt ponderis. Vir Doctus, qui de *simplicitate Religionis Mahomedicæ* nostra opinione minus circumspectum, quamvis non malo animo prolatum, tulit judicium est *Cl. de la Roche*, *Bibliothecæ*

nam Christiana disciplina.

(*) Auctoris Epistolarum Judaicarum & personati Medici Arabis elogia de Mahomede ejusque disciplina lata in compendio expendit Cl. *Weismannus* Dissertat. sing. sub titulo: *Porismata Sapientiæ & Religionis ex laudibus Mahomedi & Mahomedanis in fraudem Religionis Christianæ nimis liberali mensura impertitis.*

thecæ Anglicæ Conditor. Hic dum Tom. I. part. II. hujus Bibliothecæ in eo erat ut compendium exhiberet eorum quæ Tom. II. variorum opuſculorum Ducis *Blakmore* continentur, & inter alia meminiſſet *Mahomedis Effendi*, qui teſte *Ricautio* Conſtantinopoli ob Atheismum neci traditus eſſe dicitur, in hæc erupit verba. *Neſcio utrum Auctor ille* (Ricautium intelligit) *de vera cauſa ſupplicii ſumti de Mahomet Effendi rite fuerit edoctus. Cum enim Religio Mahomedana* (in notis ad Relandum provocat) *ſimpliciſſima ſit, pauciores longe Atheos inter Mahomedis Sectatores quam vero inter Chriſtianos dari poſſe videtur. Hoc judicium meum eo nititur fundamento, quod nimirum magnus numerus dogmatum, & rituum ſuperſtitioſorum quibus onerata eſt Religio chriſtiana, multum faciant, ad Atheismum promovendum.* Ita *Cl. de la Roche.* Mirum non eſt hoc judicium Viri docti quosdam offendiſſe, exiſtimantes, eum de Religione chriſtiana in genere loqui. Cum vero dogmatibus adjungat ritus ſuperſtitioſos credibile potius eſt, eum Religionem Romanenſium impugnare voluiſſe. Et ſane verum eſt, tot ineptis ritibus oneratam eſſe Pontificiorum Religionem, tot fabulas hominibus credendas imponi, tot jactari hinc inde facta miracula ad vaniſſimas opiniones, v. gr. Tranſubſtantiationem confirmandam, ut de interdicto Religionis examine nil dicam, ut non poſſint non plures, qui hæc omnia vident & audiunt, nec tamen meliora edocti ſunt, in vitium Incredulitatis prolabi, de quo ſuo tempore in progreſſu harum Exercitationum fuſius agemus. Fatemur hoc ſenſu Religionem chriſtianam dici non poſſe *ſimpliciſſimam.* Quod ſi vero vel de Religione chriſtiana in ſe ſpectata, vel de Religione Proteſtantium in ſpecie loqui voluiſſet V. D. quod tamen mihi veroſimile non videtur, negamus Mahomedanam cum Chriſtiana hoc ſenſu collatam ſimpliciorem eſſe. Ne tamen in logomachiam incidamus, ſciendum quid ſimplicitatis nomine intelligat V. D. Quantum ex verbis allatis colligi poteſt, ſimplicem Religionem vocat eam, quæ paucis numero conſtat articulis. At ita neque Chriſtiana, neque Mahomedana, ſed Deiſtarum duntaxat Religio ſimpliciſſima dicenda eſſet. Illi enim ut notum eſt paucis numero articulis ſubſcribunt; Non igitur ad numerum duntaxat articulorum credendorum, ſed inprimis ad eorundem veritatem, utilitatem, & intelligendi facilitatem eſt reſpiciendum. Poſita enim veritate Religionis chriſtianæ in noſtra poteſtate ſitum non eſt, articulorum in ea contentorum numerum ad libitum reſtringere vel non reſtringere, quamvis & hoc facile concedamus, alios articulos magis vel minus

eſſe

esse captu faciles, alios frequentius, alios minus frequenter inculcari; alios ita proponi, ut manifestum sit, sine detrimento salutis eos negari non posse: alios vero sine periculo salutis ignorari posse, unde & distinctio Theologorum in articulos fundamentales & non fundamentales orta est. Novit autem Vir Doctus, rudibus & idiotis nonnisi claros, perspicuos, & cognitu faciles in Catechismis articulos credendi proponi, quamvis promiscue omnes moneantur, ut quantum ingenio valent, ad omnes articulos Religionis Christianæ rite percipiendos animos adjungant, viresque a Deo acceptas eum in finem impendant. Atque hoc sensu admissa veritate Religionis christianæ, articuli illi, qui in Catechismis traduntur, creditu absolute ad salutem necessarii, nonsolum multi numero non sunt, sed & veri, utiles, captu faciles atque adeo *simplices*. At mittamus hæc, & quæramus ex V. D. utrum Religionis nomine intelligat ipsam Revelationem puram, i. e. talem qualis in codicibus Vet. & Novi Testamenti exhibetur; an vero diversa illa systemata, quæ Christiani vel pro diverso ingenii & capacitatis indole, vel ex quibusdam hypothesibus concinnarunt: sive *prius* asserat Vir D. sive *posterius* simpliciorem esse contendimus Religionem christianam *Islamismo*. Age hoc paucis hîc ostendamus. Repetendum ante omnia quod supra dixeramus, nimirum simplicitatem alicujus Religionis nonsolum in paucitate articulorum, sed potissimum in eorum veritate, utilitate, & facilitate intelligendi positam esse. Quod si enim alicui duæ duntaxat propositiones, sed vel manifeste contradictoriæ, vel falsæ saltem credendæ proponerentur, esset quidem talis confessio fidei, si numerum spectes brevis, id est simplex; revera autem confusissima & ineptissima i. e. compositissima, quia earum veritas aut plane esset indemonstrabilis, aut innumeris æque falsis propositionibus ad colorem illi conciliandum opus esset. Quem in finem hæc dicantur, mox patebit. Conferamus igitur principia theoretica & practica Mahomedanorum cum Christianorum articulis theoreticis & practicis scitu credituve necessariis. *Maraccius* in *Prodromo* Part. IV. ad quinque capita *Islamismi* summam redigit. Sunt autem theoretica duo, reliqua practica. Inter theoretica *primum* hoc est; Unum duntaxat dari Deum; *secundum*; *Mahomedem* esse divinitus excitatum Prophetam, cujus dicta in *Alcorano* contenta pro divinis sint habenda Oraculis. Quod ad primum articulum attinet, nihil est quod moneamus. Est hic articulus captu facilis omniumque ingeniis attemperatus, si curiosas de natura quorundam attributorum Dei mittas quæstiones. Quod

autem ad alterum illum articulum ſpectat, nonſolum ſimplex non eſt, & quammaxime compoſitus; ſed & ita ab omni veriſimilitudinis ſpecie abhorret, ut quicquid eſt Myſterii in Religione chriſtiana facile ſit, & planum cum hoc articulo comparatum. Ut huic enim propoſitioni; *Mahomed eſt Propheta a Deo miſſus*, ſua conſtaret veritas, probandum eſſet, eum talia dediſſe divinæ ſuæ miſſionis argumenta, ut a nemine qui verum amat, in dubium poſſit revocari. At hoc poſtremum demonſtrari non poteſt. Vel enim dicendum ipſum Prophetam eſſe, quia hoc *Mahomed* aſſeruit ipſe; vel quia ſectatores ipſius hoc aſſeruerunt: vel quia talia & fecerit, & docuerit quæ neceſſario probant, eum ad hominum ſalutem promovendam in terras Deo volente miſſum. Primum ineptum eſt aſſerere, quia ita ſtolidiſſimus quisque pro Propheta eſſet habendus: ſecundum non minus infirmum eſt, niſi ab iis afferantur talia argumenta, quæ nos neceſſario ad adſenſum rapiant, at quales hi teſtes ſint, ſupra audivimus; omnis igitur quæſtio ad tertiam redit propoſitionem; Hæc duabus conſtat partibus. Nimirum demonſtrandum eſt, *primo* Decreta & præcepta *Mahomedis* ita eſſe comparata, ut aliam quam divinam originem habere non poſſint; *ſecundo* probandum, Deum inſignibus miraculis demonſtraſſe hominem hunc a Deo miſſum eſſe. Ad priorem propoſitionem probandam introſpicienda ſunt *Mahomedis* Decreta cum theoretica tum practica, videndumque nonſolum utrum divinis virtutibus ſint conſentanea & ad perficiendum genus humanum apta, ſed & hactenus ignota cognituque adeo neceſſaria. At multa obſtant, quo minus Mahomedanus propoſitiones illas probare poſſit. Primo enim quod ad articulum illum fundamentalem *Mahomedis* ſpectat, nimirum unum eſſe Deum, certe confeſſio hujus articuli non probat ipſum Prophetam fuiſſe; ita enim fere omnes Gentiles, Judæi & Chriſtiani dicendi eſſent Prophetæ: Docuimus ſupra multos ex Gentilibus hunc articulum admiſiſſe, non erat igitur neceſſe, ut Propheta talis ad hoc probandum cœlo demitteretur. Deus certe extraordinaria non facit, ubi facilia ad manus ſunt. Hic primus ille articulus theoreticus eſt, quem excipit alius, *Mahomedem* nimirum Prophetam eſſe, de quo mox dicendum. Articuli practici ſequentia capita comprehendunt: *Elemoſynam nimirum in pauperes eſſe erogandam*, *Orationi & Jejunio*, eſſe vacandum, *Peregrinationem ad delubrum Meccanum eſſe inſtituendum*, *cui Abulpharagius* apud *Pokokium Specim. Hiſt. Arab. pag.* 30. addit, *munditiem in extremis hominis partibus ſervandam.* At quis non videt, ſi vel maxime hæc com-

commendasset suis sectatoribus *Mahomed*, non tamen propterea ipsum futurum Prophetam, aut sequi, decreta hæc per Revelationem ipsi obtigisse? Elemosynas in pauperes esse erogandas vel solæ humanitatis leges postulant, atque facile sine Revelatione quilibet ad hominum miserorum statum animum convertens, quidve sibimetipsi fieri, si egenus esset, vellet, expendens, officii hujus necessitatem deprehendet, ut nihil dicam quam frequenter hoc officium a Christo & Apostolis fuerit injunctum: Observavit autem *Maraccius Prodromi pag. 31.* plerasque Elemosynas eum in finem esse colligendas a Mahomedanis, ut pecunia hac quoties contra infideles, id est Christianos pugnandum sit, uti possint. Ad *preces* quod spectat quinquies per diem certas formulas precum fundere tenentur *Mahomedis* Sectatores (*); at si vel maxime tales essent, quales esse deberent, nec hoc probaret hominem illum divinitus esse excitatum: Nam preces esse fundendas ne ipsis quidem Gentilibus, ut de Judæis & Christianis nil dicam, ignotum erat: Neque Jejuniis aliquando esse vacandum Christiani vel Judæi ignorabant: Mirum autem est Jejunium, cujus mentionem facit *Mahomed Alkorani* Surat. II. v. 179. ita enim ibi loquitur: *Permissa est vobis nocte Jejunii conjugalis accessio ad uxores vestras, ipsæ enim sunt indumentum vobis, & vos estis indumentum ipsis; novit Deus quod (in principio Mahomedismi) defraudaveritis animas vestras, itaque misertus est vestri & indulsit vobis. Jam igitur inite eas & appetite, quod præscripsit vobis Deus; & comedite & bibite (scilicet per totam noctem) donec distincte cognosci queat filum album a filo nigro in aurora.* Quod denique ad peregrinationem illam ad Delubrum Meccanum & ad munditiem corporis spectat, planum est, quam parum hic cultus Deo dignus sit, nedum ut aliquid ad probandum divinam missionem *Mahomedis* conferre possit. Si articulum illum theoreticum; nimirum, *Mahomedem* esse Prophetam a Deo excitatum Mahomedani probare volunt, illis recurrendum ad *Alcoranum* ipsum; in hoc centone reperis innumera inepta, ridicula, Deoque contumeliosa & aperta fronte secum pugnantia, quæ dudum a Viris Doctis sunt collecta. Hæccine autem Religio simplex

(*) Pag. 76. Cl. *Gagnier* Tom. I. pag. 245. mentionem faciens 5. harum precum ait: *Quoique ces prières soient au nombre de cinque, elles ne diffèrent pas dans leur formule, que l'on ne fait que repeter à chaque fois.* Cl. *Relandus* Compendio Religionis Mahomedanæ cap. IX. ritus circa preces observandos enarrat, ex quo constabit, quam sint puræ castæque Religioni convenientes. Idem ritus circa Jejunia & Iter Meccanum in seq. capit. enarrat. Inprimis videndum quibus ritibus superstitiosis Mahomedanis templum Meccanum frequentaturis utendum sit. Vide præter *Relandum*, *Gagnier* Tom. II. pag. 257. sq.

simplex dici potest? dabimus quidem lubentes Cl. *Relando*, ad quem Vir Doctus provocat, multa *Mahomedi* fuisse adficta: at præterquam quod Arabes longe plura eaque impudentissima mendacia de *Mahomede* ejusque dictis & factis in vulgus sparserint, uti vel sola Biographia *Mahomedis* conscripta ab Eruditissimo *Gagnier* docet, sole meridiano clarius est, *Alcoranum* Centonem potius esse ineptissimarum sententiarum, quam vero divinam Revelationem: Si ad Ethicam sive præcepta moralia *Alcorani* respicias, deprehendes sæpe sanctissimorum præceptorum transgressionem inter indifferentia, vel licita referri. Vide ex. gr. quæ passim in *Alcorano* de vindicta contra hostes exercenda; de simulatione in causa Religionis; de Juramenta eludendi facilitate &c. dicuntur, ut plura ejusmodi taceam, quæ ex *Alcorano* in compendio exhibet Cl. *Michaëlis* in Dissertatione de *Laxitate morali Alcorani.* Hæccine autem denuo probant, *Mahomedem* Prophetam esse ad genus humanum emendandum? Num forte *miracula* patravit? at aperte ipsum hoc confiteri non ausum supra audivimus. Verum est, innumera ipsi tribuerunt post fata ipsius sectatores impudentes, nugivenduli; sed & qualia sint, quemve in finem edita dicantur, nimirum ad Auctoritatem duntaxat vafro & bellicoso homini conciliandam clarissimum est; testes ipsi, si ætatem, qua vixerunt, spectes, (ut de aliis characteribus nil dicam) fide digni non sunt. ' *Antiquos vitæ Mahomedis Scriptores & Impostori aut* ὁμήλικας *aut ejus ævo proximos frustra requiris; antiquissimus & summæ apud Mahomedanorum partem auctoritatis Sonnæ liber, in quo inter reliquas traditiones orales multa de Mahomedis dictis, factis & effatis, miraculis item atque prophetiis scripto consignata leguntur, nonnisi altero post Mahomedis mortem seculo jam exeunte aut elapso ex variis variorum narrationibus undique conquisitis ac collectis ab Abu-Abdollah a patria Bochara vulgo Albochari dicto & sociis ejus consarcinatus fuit; unde & huic Legendarum libro fidem abjudicant Persæ.* Ita Cl. & *Amicissimus Grynæus, Professor Theologiæ Eruditissimus Literis ad me de hoc argumento datis.* De moribus ipsius supra satis diximus, mulierosus certe, vindictæ cupidus, & injustissimus Innocentium oppressor fuit, tantum abest ut talis pro Propheta cœlitus misso haberi possit, ut nequidem viri boni titulum mereatur. Ex quibus, ut brevis sim, satis constat propositionem illam fundamentalem Mahomedanorum nimirum, *Mahomedem* esse Prophetam divinitus excitatum, nulla ratione probari posse, atque adeo dogmata eorum neque *vera*, vel *verisimilia*, & consequenter etiam neque *simplicia* dici posse. Si vero propositiones

nes

nes ineptiſſimæ, modo numero paucæ ſint, ſimplices dici mereantur, *Spinozæ* ſyſtema de unica ſubſtantia, quam Deum appellat, ſimpliciſſimum dicendum foret; Quod ſi jam vero animus eſſet, prolixe oſtendere, Religionem chriſtianam, ſive dogmata, ſive præcepta, ſive cultum denique & vitam S. Soteris noſtri reſpicias, nonſolum eſſe probatu faciliorem, veritati magis & virtutibus divinis conſentaneam, adeoque etiam ſimpliciorem, facile hoc eſſet oſtendere; at brevitati operam daturus, hoc tantum dicam, veritates fundamentales *Mahomedis* propoſitionibus oppoſitas poſſe ad duo revocari capita; nimirum ad hæc: Jeſum Chriſtum S. Soterem noſtrum eſſe Prophetam cœlitus miſſum, & Religionem chriſtianam eſſe divinam. Hoc poſito cætera omnia facile poſſunt probari. Ad has autem fundamentales chriſtianorum propoſitiones probandas, hoc uno argumento opus eſt, ut nimirum probemus Jeſum vere a Deo e mortuis fuiſſe revocatum, probata hac propoſitione verum eſt Soterem noſtrum verum eſſe Prophetam, & divinam eſſe Religionem chriſtianam: atqui non minus evidenter demonſtrari poteſt, Jeſum a mortuis in vitam fuiſſe revocatum, quam *Julium Cæſarem* & *Ciceronem* olim in terris degiſſe & utrumque hoſtium inſidiis circumventum neci fuiſſe datum. Rem ipſam probare non aggredior, ſed ad duos Doctiſſimos Anglos *Scherlokium* atque *Dittonum* provoco, qui rem in clariſſima poſuerunt luce, conferendus cum hiſce Doctiſſimus Anglus Gilbertus Weſt. Totum compendium Ethicum Religionis chriſtianæ comprehenditur amore Dei & proximi, imo ubi ſolus amor Dei adeſt & radices in mente egit, ibi perpetuum etiam Deo placendi ſtudium, id eſt omnis generis virtutes locum habebunt. Si ad externos ritus reſpicias baptiſmum & S. Cœnam habes, qui ſane ſimplices ſunt, reſque tamen maximi denotant momenti. Hæc omnia ſi conjungas, patebit noſtra ſententia, Religionem chriſtianam in ſe ſpectatam longe ſimpliciorem eſſe Religione Mahomedica. At dicet forſan nonnemo Chriſtianos in diverſas diviſos eſſe ſectas & ſuperioribus articulis plures addidiſſe, adjeciſſe inſuper traditiones & rituum maximum apparatum: Diximus ſupra, nos contra *Virum Doctum* Proteſtantium duntaxat cauſam tueri: At (1) hi poſita origine divina Religionis chriſtianæ cæteros articulos tanquam conſectaria facile ex fundamentalibus propoſitionibus eruere poſſunt. Secundo poſſunt Proteſtantes omnes in dubiis ad Scripturam Sacram recurrere, quam omnes tenentur legere. Contra vero Mahomedani, ut de compoſitione *Alcorani*, ejuſque Compilatoribus nil dicam, in ipſo omnia perturbata

esse fatentur, vide locum prolixum Scriptoris Arabis apud *Maraccium* pag. 39. sq. ubi inter alia dicit. *Non poterit autem rite exponere Alcoranum, nisi qui probe calluerit duodecim illius virtutes, nimirum Meccanum* & *Medinense: abrogatum* & *abrogans: præpositum* & *postpositum; disjunctum* & *conjunctum; Peculiare* & *Commune: implicitum in intentione & explicitum in verbis.* &c. (3) Interpretes *Alcorani* inter se vehementer dissentiunt. (4) Numerus sectarum inter Mahomedanos ad Septuaginta tres refertur. (5) *Traditiones* non minus sacrosanctæ sunt Mahomedanis quam *Alcoranus* ipse, at hæ incertissimæ & ineptissimæ; perpetuæ etiam inter *Canonistas* & *Scholasticos* dissensiones. (6) Huic malo nullo modo possunt mederi, qui *Alcoranum* sine examine & ulteriore inquisitione tanquam divinum oraculum recipiendum esse existimant. Quæ ita comparata sunt, ut non possint non illos inter Mahomedanos, qui acutum cernunt & hæc expendunt, in Deismum, ubi Religionis christianæ notitiam non habent, necessario conjicere. Atque hæc occasione judicii Cl. *de la Roche*, cujus Eruditionem maximi facio, contra eos qui magnifice de Theologia Mahomedana sentiunt, addere volui. Pergendum nunc esset, ut initio dissertationis me facturum promiseram ad eandem thesin exemplo Recentiorum Incredulorum comprobandam; sed nolo limites, quos ejusmodi disputationibus more recepto ponere solemus, supergredi.

Gratiam autem me initurum ab Erudito Lectore existimo, si appendicis loco tanquam purpuram panno meo assutam adjecero eruditissimam Epistolam de hoc argumento ad me datam *Celeberrimi* & *Amicissimi Basileensium Theologi Johannis Grynæi*, Viri ut aliis multis disciplinis exculti, sic in Lectione Scriptorum Arabum versatissimi. Verba Cl. Viri hæc sunt.

QUod primo loco quæris Vir. Celeb. *An ex vita Mahomedis satis perspicuè pateat, eum potius versutum Impostorem & gloriæ cupidum fuisse, quam vero Fanaticum*, ejusmodi est, ut sine ulla hæsitatione affirmari debeat. Infitiari equidem nolim, in vita Mahommedis nonnulla deprehendi indicia, unde quis haud immerito colligere possit, Impostorem hunc ne ex fanaticorum quidem numero penitus esse eximendum. Non dicam, Epilepsiâ Eum laborasse, quâ qui sæpius corripiuntur, eorum cerebrum quin tandem lædatur fieri vix aut ne vix quidem potest. Scio Celeb. Ockleyum Anglum huic de Mahomedis sontico morbo narrationi, quippe Christianorum & quidem Græcorum atque Latinorum

rum

rum tantùm Historicorum, licet constanter id tradentium testimonio nixæ fidem abrogare; Jure ne an injuria id faciat, non inquiram sollicitè, dubito tamen; nam si Christianorum tam Græcorum quam Latinorum tanquam Mohammedi justo iniquiorum testimonium repudiari oportet, non video, cur non & Arabum tam Mohammedanorum quippe Sectæ suæ auctori nimium faventium, quam Christianorum sub Imperio Mohammedanorum ne mussitare quidem, neque quicquam, quod ad Impostoris ignominiam pertinuisset, proferre sustinentium silentium itidem nobis suspectum esse debeat?

Verum sin minus comitiali morbo, hypocondriaco saltem obnoxium fuisse Mahommedem tutius forsan affirmare licet. Ejus certé morbi indicia in Mohammede puero adhuc, nescio quid mirum atque plane incredibile sibi contigisse jam tum narrante, animadverterunt nutrix Ejus Halima hujusque maritus, qui teste Abulfeda Scriptore Arabe, (a) vereri se dixerunt, *ne puer iste aut à Satana infestatus fuerit aut contraxerit* אל חקית *morbum hypocondriacum*, quo qui laborant, Eos imaginosum aliquid nonnumquam pati minime mirum est.

Accedit II. amor ille secessus & solitudinis, quem Mohammedi inspirasse Deum excelsum idem Abulfeda (b) testatur, ita ut quotannis per integrum Ille mensem in spelunca montis Hara commoraretur; Quamvis enim hunc solitudinis amorem simulare, seque in hoc secessu suo ad fraudem, quam jam tum meditabatur, parare quiverit homo callidus, tamen vel ipsa diuturna adeo in spelunca montis commoratio ad vitiandam ejus, qui atræ bilis copia laborabat, φαντασίαν haud parum valere potuit.

Imprimis vero, quod III. loco observamus, neminem, qui quidem Alcoranum paullo penitius inspexerit, arbitramur dubitaturum, quin ex fanatici hominis (c) cerebro prodierit partus ille, illa verborum magnificum quiddam sonantium, sed haud raro sonos mente cassos fundentium atque sententiarum ineptarum sæpe, utplurimum male cohærentium ac consutarum indigesta moles & vere quod ei objiciebant Meccani, (d) אחלאם אצ̃גאת, *somniorum confusa congeries.*

 At

(a) *De vita Mohammed.* cap. IV. edit. Gagnierii.
(b) Cap. VII.
(c) Vid. ex. gr. quomodo & quam inepte, ne dicam impie, Deum jurantem introducat Mohammed Surat. LXXVII. LXIX. & C. ab initio iis verbis, in quorum sensu exponendo, si modo non sine sensu prolata fuere, nondum consentire potuerunt præstantissimi Interpretes.
(d) Sura XXI. v. 5.

At ſi vel maxime fanaticorum numero penitus eximi nequit Mohammed, multo tamen potiori Jure inter verſutos atque callidos Impoſtores referri meretur. An gloriæ cupidus fuerit eo ſenſu, quo Veteres Philoſophos Ethnicos animalia gloriæ nonnemo Patrum Eccleſiæ appellavit, & famam ſin minus bonam certe magnam ſibi colligere atque comparare ſtuduerit aut cogitaverit, aliquantum addubito & hoc gloriæ nominisque ad poſteritatem propagandi ſtudium politiorum potius gentium, Græcorum atque Romanorum, quam ferocium illo adhuc tempore Arabum & ipſius rudis atque illiterati Prophetæ נביא אמי genio convenire judico.

Sed regnandi, dominandique in populares ſuos & imperii, quod appetebat & conſecutus etiam fuerat, ulterius ſemper proferendi cupidum, mulieroſum præterea ac libidine ultra modum deditum fuiſſe, & ad explendas pravas iſtas cupiditates, veluti ad ſcopum ſibi præprimis propoſitum, cogitationes ſuas omnes direxiſſe, atque adeo tam ipſam Legis, quam ſe à Deo accepiſſe mentiebatur, indolem, quam vitæ ſuæ agendique cum iis, quos ſibi conciliare ſtudebat, rationem ad eundem finem obtinendum verſute accommodaſſe non vereor affirmare.

Quantum libidini deditus fuerit, inde ſatis patet, quod duabus, tribus aut quatuor Uxoribus, tot nimirum, quot ſectatoribus ſuis ducere conceſſerat, ipſe minime contentus, multo plures ſibi connubio junxerit. *Qui plurimas dicunt, ſeptendecim illi aſſignant* inquit Abulpharaius (e): Qui pauciſſimas tredecim. Quindecim Eum duxiſſe & cum Undecim ex illis rem habuiſſe tradit Abulfeda. (f) Quod ut ſibi licere oſtenderet impurus homo, Deum hoc ſibi tanquam Viro Sancto ſcilicet atque Prophetæ ſingulare præ reliquis fidelibus privilegium, & quot vellet Uxorum ducendarum, atque comprimendarum præterea ancillarum poteſtatem concedentem introducit Surata XXXIII. v. 47. (g) Imo qua eſt incredibili plane Impudentia, ſe à Deo & increpari fingit, quod a concubitu ancillæ ſuæ Mariæ Ægyptiæ abſtineret, & jurisjurandi religione ſolvi, qua interpoſita Uxori Haphſæ polliticus fuerat, ſe Mariam iſtam in poſterum miſſam facere velle Surata LXVI. v. 1. ſqq. Quorum eum eſſe, quem modo expoſuimus, ſen-

(e) In ſpecimine Hiſtoriæ Arabum. pag. 14.
(f) Cap LXVIII. vitæ Mohammed.
(g) Ipſa Verba Alcorani heic & in ſequentibus allegare ſuperfluum duco, cum ab omnibus in Verſione Lat. Maraccii legi poſſint.

ſenſum aperte docent Commentatores Arabes Gelaloddin, Jachja, Zamachſcharius apud Maraccium. Verum de hoc argumento ſatis vel plus etiam ſatis.

Sequitur, ut monſtremus, Mulieroſum iſthunc Prophetam ambitioni præterea egregie litaſſe, potiundique in populares ſuos & ulterius ſemper proferendi Imperii cupidum fuiſſe. Legimus apud Abulpharajum, (h) & Abulfedam Cap. LI. eo tempore, cum Mohammed decem militum millibus ſtipatus ad expugnandam Meccam accederet, unum ex civibus Meccanis Abu Sofjanum Koraiſchitam viſo egregio iſthoc atque bene inſtructo exercitu converſum ad Al Abbaſum Mohammedis Patruum exclamaſſe מלך אבן אחיך מלכא עטימא לקד אצבח, *Profecto Regnum Filii fratris tui in magnum regnum jam evaſit:* Reſpondiſſe vero Al Abbaſum ויהך אנהא אלנבות, *væ tibi, Imo vero Prophetia eſt ſive Prophetici Muneris Dignitas.* At revera Prophetiæ ſive muneris Prophetici ſpecie imperitis impoſuiſſe Mohammedem, & regnum atque terrenum illud quidem, quod etiam conſecutus eſt, affectaſſe, dubitari nequit, modo perpendamus, quid & quantum Ille ab omnibus Sectatoribus ſuis poſtulaverit, & quid, cum ſe ab iis *Legatum Dei* רסול אללה agnoſci voluit, iſtis verbis intellexerit. In prima equidem ביעה ſive inauguratione ſua, cum nondum ſatis ſe opibus atque potentia munitum exiſtimaret, (i) juramento obedientiæ & fidelitatis, quod ei a paucis Anſariis præſtabatur contentus, neceſſitatem belli pro ſe gerendi iis imponere veritus eſt. At cum paulo plures deinde aſſeclas nactus eſſet, in ſecunda inauguratione ab iis requiſivit, (k) ut in hæc verba jurejurarent, *ſe Eum ab omni inſultu defenſuros, prout uxores ſuas & Liberos ſuos defendere ſoleant*, id eſt, vi etiam atque armis, atque eo quidem tempore primum Ei datam fuiſſe poteſtatem belli gerendi, & vim illatam vi repellendi, cœlitusque tunc demiſſum verſum 41. Suratæ XXII. obſervat Ebn. Iſaac. Aucto tandem Sectatorum numero confirmatior paulatim redditus, & de felici impoſturæ ſuæ ſucceſſu majorem indies ſpem animo concipiens non defendere modo vim, ſed & inferre aliis cœpit, atque ut hoc propoſitum ſuum honeſta ſpecie vel potius ſcelus ſcelere velaret, religionis ſuæ armis propagandæ i. e. regni ſui vi bellica amplificandi, omneſque qui imperium ſuum detrectarent, aut tamdiu bello perſequendi, donec calamitatibus fracti ſemet Ei ſubjice-

(h) In Specim. Hiſt. Arab. pag. 18.
(i) Abulfeda. cap. XX.
(k) Ibid. cap. XXI.

jicerent, aut internecione delendi, ſibi a Deo injunctum præceptum fingere ſuſtinuit: Quod ne plura teſtimonia congeram vel ex ſola Surata LXVI. v. 9. & VIII. v 39. ſatis patet. Quæ omnia certe non tam Prophetæ promovendæ gloriæ divinæ hominumque ſalutis cupido, quam callido Impoſtori ſub religionis prætextu conſtabiliendo regno ſuo, augendæque potentiæ unice intento conveniunt.

Quem ſcopum ut facilius aſſequeretur & quam plurimos omnis generis homines in partes ſuas pertraheret, novam Legem ſuam ita adornavit, ut Judæorum atque Chriſtianorum animos ab ea amplectenda non omnino abalienaret, & populares ſuos Arabas univerſos, cujuscunque demum eſſent Religionis etiam Idololatras magnopere alliceret.

Unde Judæorum & Chriſtianorum Religiones non tanquam falſas rejecit, ſed tam Moſen quam Chriſtum Prophetas divinitus miſſos fuiſſe, & illum quidem ut Legis, hunc ut Evangelii Librum Dei nomine ad homines deferret, veniſſe (l) profeſſus, ſe tertium prioribus iſtis aut ſimilem aut forte præſtantiorem & ab iisdem etiam prænuntiatum Prophetam, Prophetarumque ſignaculum (m) agnoſci, ſuumque Alcoranum Legi & Evangelio tanquam eorum complementum adjungi & ſuperaddi poſtulavit; Quod ſe facilius a Judæis & Chriſtianis impetraturum ſperavit, quam ſi eos, damnatis impoſturæ quibus innutriti fuerant Religionibus, a Moſe & Chriſto ſimpliciter deficere juberet.

Inprimis vero ut populares ſuos Arabes omnes ad recipiendam amplectendamque novam Legem ſuam magis alliceret, Legis iſtius Indolem ad eorum ingenium, mores, præjudicia, cupiditates denique, quantum potuit accommodavit.

Inde I. orta atque enata eſt, mira illa atque perverſa Religionem armis propagandi, atque adhibita vi bellica omnibus obtrudendi, in Alcorano pluribus in locis tradita Methodus, (n) quæ Arabibus feroci atque bellicoſæ genti & ex rapto vivere aſſuetæ non poterat non magnopere arridere, ſiquidem poteſtatem ſibi ita fieri cernebant, vicinos omnes, quotiescunque id luberet, invadendi, bello perſequendi, repugnantes ſeque ac ſua defendentes cædendi, facultates eorum diripiendi, bona occupandi, eos denique ſubigendi atque imperio ſuo ſubjicien-

(l) Surata. II. v 137. ut alia plura loca taceam.

(m) Surata. XXXIII. v. 39. חאתם אלנביין quam appellationem a Judæis didicit, qui Malachiam Prophetarum V. T. ultimum חותם הנביאים vocare ſolent.

(n) Surat. IV. 88. VIII. 39. IX. 30. XLVIII. 16. & alibi.

jiciendi; Qua licentia religiosa dicam an irreligiosa, quam alacriter & quanto rei Christianæ præsertim detrimento hactenus usi fuerint Moslemi, omnes norunt.

II. Cum alios ex se æstimaret Mohammed, & quam libidini dediti essent populares sui non ignoraret, divortiorum atque repudiorum licentiam ex Lege Mosis revocandam atque amplificandam, (o) & mitigata Legis Christianæ severitate Polygamiam iterum permittendam censuit, ita ut cuilibet fideli Moslemo quatuor Uxores legitimas sibi connubio jungere jus fasque sit per Suratæ IV. v. 3. Qua felicitate ut solida perpetuaque fruerentur, futuræ quoque post hanc vitæ in omnibus carnis voluptatibus & formosissimarum præcipue virginum jugi complexu transigenda spem illis fecit. (p) Quæ non figurata oratione ita dicta, ut vellent Mohammedanorum nonnulli quos Paradisi hujus pudet, sed ad Literam ab ipso Mohammede intellecta fuisse, adeoque intelligenda esse, ostendunt præstantissimi Alcorani Interpretes (q) & liber Sonnæ. (r) Et cur Propheta futuræ vitæ felicitatem non in iis rebus collocaret, quibus se in hac vita Deo volente tantopere delectari ipse profitetur apud Abulfedam his verbis, אללה געל לדתי פי אלנסא ואלטיג (s) *Deus posuit delectationem meam in fœminis, & suavibus odoribus.*

III. Ab omnibus equidem Sectatoribus suis postulavit Mohammed, ut unum esse Deum (t) profiterentur. An populares suos, quorum aliquos ad Judaismum, alios ad Christianismum antea jam inclinasse aut conversos fuisse, discimus ex Scharestanio apud Pocockium, (u) Idololatriæ suæ jam pertæsos aliquantum, haud ita difficulter ad unius Dei agnitionem perduci posse conjecerit aut præviderit, definire non ausim. Alias certe multos Eum ritus & cœremonias superstitiosas, quibus Arabes Idololatræ in statu *ignorantiæ* אלגאהלית assueverant ut ipsis placeret retinuisse & in suam Religionem etiam transtulisse con-

(o) Vide Surat. II. v. 228. 231. 237. 238. & Suratam IV. אלנסא *Mulierum* dictam.

(p) Vid. ex plurib. locis pauca hæc Surat. II. 25. Surat. XXXVII. 40. & seqq. Surat. XXXVIII. 52. &c.

(q) Gelaloddin, & Jachja apud Maraccium, qui ea verba tanquam proprie dicta interpretantur.

(r) Si fides adhibenda iis, quæ apud Maraccium ex Gualagnolo allegantur velut ex ipsius Mohammedis ore hausta & Sonnæ inserta.

(s) Hæc equidem Verba uti a Maraccio allegantur apud Abulfédam in cap. LXVI. *de Indole Mohammedis* reperire non potui, at in notis Cl. Gagnierii similia plane ex Libro Aluchafa citantur.

(t) Nota est omnibus brevissima fidei Mohammedicæ formula ומחמד רסולה לא אלה אלא אללה. *Non est Deus, nisi Deus & Mohammed Legatus ejus est.*

(u) In notis ad Specimen Histor. Arab. p. 136, 137.

constat, & fatentur Mohammedani; Ita Abulfeda: *Solebant olim Arabes quædam facere, quæ postea præcepit Lex Islamica &c.* apud Pocockium. (x) Ita præceptum אלחג sive *Peregrinationis ad Templum Meccanum instituendæ*, quod unum ex quinque fidei Islamiticæ fundamentis est, ideo a Mohammede datum fuisse patet, ut Idololatris gratificaretur, qui ædem illam Sacram אלכעבה Alcaaba dictam summa veneratione prosequebantur, eamque religiose invisere & in ejus aditu & circuitu omnes illos ritus, quos Mohammed deinde adoptavit jam dudum superstitiose observare soliti erant. Idem in præcipienda circumcisione (y) variis orantium gestibus & solicita illa mundandi corporis ratione aliisque spectasse Mahomedem ex ipsis Sectatorum ejus Libris & confessione monstratum dedit Cl. Pocockius in specimine Historiæ Arabum.

Commemorari paucis adhuc meretur mira ejusdem & Propheta indigna in assignanda אלקבלה (z) inconstantia, sive potius versipellis hominis & in varias se formas, prout id rebus suis conducere existimabat, vertentis astutia: Cum enim primo *Keblam* nullam certam constituisset, sed *quocunque* inter orandum *quis se converteret*, *ibi esse faciem Dei*, quippe immensi recte definivisset, deinde ללי̇הוד תאלפא *conformando se Judæis* (a), quos allicere cupiebat, præcepit ut orantes בית אלמקדס *Templum Hierosolymitanum* respicerent, quod institutum per 18. menses observatum fuit. Verum cum ea re magnopere offendi Arabes cerneret, ne eos a se alienaret, mutata sententia ad ædem Meccanam Alcaabæ orantium faciem in posterum converti debere statuit, & ut hujus mutationis rationem redderet, ædem istam, quippe ab Abrahamo ædificatam, Hierosolymitana antiquiorem atque adeo excellentiorem esse credi voluit. (b)

Ab eodem inconstantiæ Mohammedis aut astutiæ ejus fonte, non a Dei O. M. mutabilitate derivandum est, quod in Alcorano tot præcepta sive versus cœlitus scilicet demissi paulo post, mutato nimirum rerum statu aut Prophetæ sententia, per alios a Deo itidem demissos abro-

(x) Ibid pag 321. ubi plurima ejus rei exempla recensentur.
(y) Apud Arabes antea jam æque ac Judæos usitata, quibus posterioribus n. etiam observando Jejunium עשורא *decimæ diei* mensis Moharram placere studuit.
(z) Id est cœli plaga aut tractu, quorsum inter orandum faciem suam converterent, qua in re valde superstitiosi sunt Orientales.
(a) Ut inquit Gelaloddin Interpres Alcorani.
(b) Videatur Abulfeda pag. 54. & in Eum locum notæ Gagnierii.

abrogati (c) leguntur. An vero etiam tunc, (d) cum tres, quæ ab Arabibus colebantur, Deas, Allatam, Alozam & Manatam *ſpecioſas eſſe excelſasque puellas, quarum interceſſio ſperanda ſit*, dixerat, gratiam inire apud Idololatras voluerit, an vero oſcitanti in recitanda illa Surata & quid loqueretur, non cogitanti ea verba exciderint, neſcio. At certe hunc errorem ſuum ea ratione correxit, quæ & in Deum verosque ejus Prophetas valde injuria, & omnem ſimul Mohammedis dictatis fidem abrogare apta nata eſt. A Satana quippe ſibi illa Verba inſpirata fuiſſe profitetur Impoſtor, neque id mirum eſſe, ſiquidem omnibus Prophetis id uſu venerit, ut cum legerent, aut recitarent Verba Dei, Satanas in ea Lectione errorem aliquem iis injecerit. (e) Quæ ſi vera ſunt, quis definiet, an non alias etiam in recitandis Suratis nonnulla a Satana inſpirata dictis ſuis interſperſerit Mohammed? aut quis oſtendet, quomodo ea a θεοπνεύςοις diſtingui queant?

Sed & idem aſtutus homo, cum ſe certis atque minime ambiguis veri Prophetæ notis miraculorum n. perpetrandorum facultate ac Prophetiæ ſive futurorum prædicendorum dono deſtitui non ignoraret, ne defectus iſte ſuæ auctoritati quicquam detraheret, non ad patranda miracula, *verum ad prædicandum* ſe miſſum a Deo fuiſſe, auditoribus ſuis (f) prudenter inculcavit. Non ignoro Mahommedanos Prophetæ ſuo, ne Moſi aut Chriſto inferior hac in re videatur, etiam tribuere miracula. Qui modeſtiores ſunt, teſte Abulfarajo (g) ejusmodi miracula *non veluti frequenter facta prodi, ſed ut ſemel patrata recenſeri*, neque *multorum teſtimonio confirmari* agnoſcunt. Alii plura enumerant. Nonnulli aliquot Millium decadas: Rectiſſime omnium, qui 60. Millia recenſet, nempe totidem quot ſint in Alcorano elegantiſſime ſcripto verſus ſive אית; (h) Hoc enim ſolum miraculum, modo in ſcribendo Alcorano non alios ſe peritiores adjutores habuit, a Mohammede profectum fuiſſe puto, ad quod unum etiam ipſe toties fidenter provocat (i) & modo populares ſuos, modo dæmonas omnes Alcorano

(c) Ducenti nimirum ac viginti quinque, ſi Abul Chaſemo fidem adſcribemus, qui eorum Catalogum contexuit.
(d) Vid. Surat. LIII. v. 19. 20.
(e) Vid Surata. XXII. v. 53. & ad eum verſum Commentatores Arabes apud Maraccium.
(f) Surata XXIX. v. 50. & Surata XI. v. 13.
(g) In Pocok. Specim. Hiſt. Arab. pag. 17, & 190. & 191.
(h) Quæ vox apud Arabas ambigua eſt, & tam *miraculum*, *ſignum*, quam *verſum* denotat, in qua ambiguitate ipſumet luſiſſe Mohammedem conſtat.
(i) Surat. II. v. 23. & alib. plurib. locis.

no aut uni ejus Suratæ ſimile quid ac ſecundum (k) excogitare atque ſcripto conſignare jubet.

Ad alia, qualia Moſen atque Chriſtum perpetraſſe legimus, indubitata ac luce palam inſpectantibus multis edita a ſe miracula tantum abeſt, ut in Alcorano provocare ſuſtinuerit Mohammed, ut potius, quoties aut Judæi aut Arabes ejusmodi ſigna velut divinæ, quam mentiebatur, Legationis certiſſima κριτήρια requirerent, toties ſe patrandorum ſignorum facultate a Deo haud inſtructum eſſe non obſcure confeſſus fuerit. (l) Nam, quod Mohammedani dicunt, in ipſo Alcorano indicia quædam (m) editorum a Propheta ſuo miraculorum deprehendi, nullius plane momenti eſt: Cur enim obſcure potius ad hæc opera ſua mirabilia alludere, quam ad verorum Prophetarum inſtar aperte ad ea provocare voluiſſet Mohammed? Cur, qui in prædicando Alcorano ſuo modum non tenebat, ejusque Libri Excellentiam ſolam ad fidem ſibi faciendam ſufficere clamabat, non alia quoque, ſi quæ talia edidiſſet, mirabilia opera ſua ſummis laudibus extuliſſet, eorumque frequenti commemoratione omnium aures contudiſſet? Admirabilis ille quidem fateor nocturni ſui in cœlum itineris (n) diſertis verbis mentionem facit Surata XVII. אלאסרי v. 1. Verum ejus Hiſtoriæ veritas unius narrantis Mohammedis teſtimonio nititur, neque enim teſtes allegat, qui in Cœlum aſcendentem viderint.

Quod de miraculis, idem de Prophetiæ dono affirmare licet, Mohammedem id ſibi in Alcorano nullibi arrogaſſe aut vindicaſſe, imo de rebus arcanis aut futuris interrogatum a Sociis, earum notitiam ſibi minime conceſſam, ſeque & *quid de ſe* & *quid de illis futurum eſſet*, ignorare profeſſum fuiſſe. (o) Quæ de propero ac celeri rei Moslemicæ incremento Prophetam ſuum in Alcorano vaticinatum fuiſſe conten-

(k) Quod tamen ſe facile præſtare poſſe adverſarii ejus profitebantur vid. Surat. VIII. v. 30.

(l) Vid. præter alia multa loca Surat. XI. v. 13. IV. v. 152. VI. v. 7. 8. 34. 36. 109. VII. 202.

(m) Ad ſingula loca reſpondet prolixe Maraccius in Prodromo ad Refut. Alcorani, qui licet bonam cauſam non optime ſemper agat, tamen quæ ab eo dicuntur, evertendo mendacio ſufficere poſſunt.

(n) Legat, qui volet, ejus hiſtoriam apud *Gagnier vie de Mahomet Livre II. chap. I: & ſuiv.* & id vere contigiſſe credat, ſi poteſt. Idem dico de Miraculo Lunæ ſciſſæ, vid. de eo Gagnier Liv. I. cap. 19 ad quod in Surata LIV. alludi volunt Mohammedani nonnulli, aliis tn. id negantibus, ut videre eſt in Beidavio & Zamachſchario Interpretibus Alcorani.

(o) Vid. Surat. XLVI. v. 9. & ſatis prolixa in eum verſum gloſſa Zamachſcharii apud Maraccium in Prodromo.

tendunt quidam Mohammedanorum, ejusmodi ſunt, ut ea non tam Spiritus quo ſe agi ſentiret Prophetici, quam vero ejus, quod jam tum animo conceperat, imo quod proſpere hactenus ſucceſſerat, Religionis ſuæ armis ac vi bellica propagandæ & per orbem circumferendæ Propoſiti fiducia prædixiſſe videatur. Una ſupereſt rei futuræ prædictio, (p) in qua ſerio triumphant Zamachſcharius & Giannabius, atque ea ſola veritatem Prophetiæ Mohammedis evidenter comprobari jactant: Sed eorum jactantiam ſatis retudit Maraccius in Prodromo & notis ad hunc locum; Quem cur parum ſolidis ac firmis argumentis egiſſe dicat Cl. Gagnierius, (q) non intelligo. Quid enim, ſi incertum eſt, quando recitata fuerit hæc Surata, ſi nondum conſentire potuerunt Interpretes Alcorani, de qua Romanorum cum Perſis pugna, quo loco, quo tempore commiſſa hic agatur, ſi, teſte ipſo Zamachſchario, ob varietatem lectionis non ſatis conſtat, an Romanorum, an vero Perſarum præſens clades, futura victoria hic indicetur aut prænuntietur, quomodo probabunt Mohammedani, intra decimum ab incerto termino annum, poſt neſcio quam, & ubi commiſſam pugnam & Romanorum an Perſarum cladem, per neſcio quam, incertum an Romanorum an Perſarum, victoriam Prophetiam iſtam impletam fuiſſe? & ſi vel maxime conſtaret, de qua pugna Perſarum cum Romanis & horum clade hic agatur, quo haud ſuſpecto fide dignorum hominum teſtimonio comprobabitur, intra decimum ab ea clade annum Romanos viciſſim inſignem aliquam in Perſas victoriam reportaſſe? Denique non video, quomodo hæc Prophetia in prælio Bedrenſi, quod Gelaloddino cum aliis nonnullis, aut in pugna Hadibiæ, quod Zamachſchario placuit, impleta fuerit, cum tamen in ambobus iſtis præliis non Romani cum Perſis, ſed Mohammed & Sectatores ejus cum hoſtibus ſuis Arabibus Idololatris conflixerint. Sed plura non addo. Ex iſtis, quæ dixi, ſatis liquere arbitror, Mohammedem non veri nominis Prophetam, ſed & fanaticum forſan hominem fuiſſe, multo tamen potiori jure verſutum & ambitioni ac voluptati deditum Impoſtorem dici poſſe.

Pergo ad alteram, quam mihi proponis, Quæſtionem, *An non ex ipſo Alcorano manifeſtum ſit, Mohammedem more Incredulis recepto dog-*

(p) Surat. XXX. v. 1. & ſeqq. ubi hæc leguntur verba, *Victi ſunt Romani* (a Perſis ſcil.) *in vicina terra, & ipſi poſtquam victi ſunt, vincent* (viciſſim Perſas) *intra aliquot annos*, vox בצע quæ hic adhibetur, breve ſed incertum temporis ſpatium, trium nimirum ad novem aut decem uſque annorum intervallum denotat.

(q) Vie de Mahomet Liv. I. cap. XII.

mata creditu dignissima rejecisse, contra vero sententiis subscripsisse, quæ cum veritate & evidentia dogmatum Religionis christianæ, quæ aspernatus est, nulla ratione conferri possint?

De ea quid censeam, paucis exponam & I. quidem non diffitebor, Mohammedem præterquam quod Christum a Judæis crucifixum fuisse infitiatus est, vix alia christianæ Religionis dogmata disertis verbis rejecisse, quam in quibus aliquid difficultatis inesse ne ipsi quidem Christiani negant, dogma nimirum de S. S. Trinitate æterna generatione, & Incarnatione Filii Dei.

II. Observo Mohammedem Christianorum de istis dogmatis mentem, aut qua erat imperitia & crassa Evangelii ignorantia, nunquam intellexisse atque animo comprehendere potuisse, aut, qua erat improbitate, scientem volentemque alienam ipsis ab eorum & plane absurdam sententiam tribuisse, ut haberet, quod impugnaret. Quis enim unquam Christianorum statuit, *Deum esse tertium trium* i. e. præter Deum duos adhuc alios esse, adeoque *tres* Deos, aut quis Deum cum Deipara Virgine Maria veluti Uxore sua, & utriusque filio Christo tres esse Deos istos & Christianorum Trinitatem constituere affirmavit? Atqui hanc sententiam Christianis affingit, & deinde rejicit in Alcorano Impostor Surat. IV. v. 169. V. v. 82. & 125.

III. Christianorum de S. S. Trinitate, generatione & Incarnatione Filii Dei dogma, si quidem recte & ex eorum mente exponatur, merito creditu dignissimum appellari a Te censeo, cum in Scripturis θεοπνεύςοις & mentiri nesciis disertis verbis revelatum legatur, & sanæ rationi atque evidentibus ejus dictatis neutiquam repugnet, licet cujusmodi sit illa trium, quas vocamus, Personarum in una atque infinita Divina natura sive essentia distinctio, quomodo Filius ex Patre emanaverit, aut ab æterno genitus fuerit, & qua ratione divina natura humanam in unitatem personæ assumserit, præcise definire nequeamus.

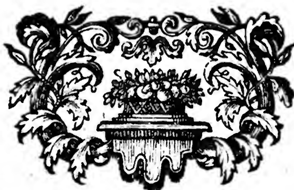
At si IV. in hoc Christianorum dogmate aliquid superest mysterii, quod non penitus capimus, neque unquam forsan, nisi cum infinitam Dei naturam finita nostra & arctis limitibus inclusa mente integram comprehenderimus, plane percipimus: in Mohammedis contra Alcorano plurima deprehendi non mysteria, sed aperte cum primis Religionis Naturalis principiis & sana morum doctrina pugnantia scita, ne plura colligam, vel ex iis quæ ad priorem quæstionem respondi, satis liquere arbitror; Quid enim? Christianorum de S. S. Trinitate dogma concoquere non potuit Impostor, at Deum Sanctissimum impia

pia multa atque impura præcipientem laudantemve introducere susti-nuit? Vim conscientiis inferendam, veram Religionem armis propagandam & invitis obtrudendam, in ea lege, quæ Evangelii veluti complementum atque perfectio esset; Divortiorum Licentiam & Polygamiam iterum in usum revocandam; Paradisum deliciarum & voluptatum carnis fidelibus veluti pietatis præmium proponendum; denique post rationalem & spiritualem cultum in Evangelio institutum atque præscriptum, externum & multis corporis exercitationibus parum proficuis operosum denuo restituendum, atque sollicitas illas carnis ablutiones, corporisque mundationes, varios orantium gestus, & incurvationes, superstitiosam tandem & ab Idololatris mutuo acceptam ædis Meccanæ visitationem & ridiculam in circuitione ejus ædis properationem, cursum, lapillorumque jactum & similes nugas ad essentiam Religionis pertinere ejusque (r) fundamentum constituere, hæc, inquam, & alia multa non minus, si non magis absurda credere potuit.

Ita Celeberrimus Grynæus.

F I N I S.

(r) De quinque fundamentis fidei Islamicæ videatur Abulpharius & ad Eum notæ Pocokii in specimine Historiæ Arabum pag. 29. 30. 300. & seqq.

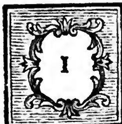

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS IV.

Sect. I.

Nexus cum antecedentibus, & scopus hujus dissertationis.

INter alias, easque graves caufas magis magisque invalefcentis incredulitatis, in fuperioribus retulimus ftudium *inclarefcendi*, *ambitionem* inprimis, vitium, quod in eos potiffimum cadit, qui literis varii generis funt inftructi, aut faltem eruditionis vana opinione funt inflati. Diximus inter alia ex hoc quam maxime patere vitio hoc laborare quosdam Incredulos, quod opiniones fæpe ineptiffimas, & evidentia cum propofitionibus, quas alto fupercilio contemnunt, nullo modo conferendas, acerrime tamen defendant; Illuftravimus hanc noftram affertionem, *Judæorum* tempore Chrifti viventium, *Hæreticorum* quorundam ævi apoftolici, *Philofophorum platonico-pythagoricorum* primis feculis Ecclefiam Chrifti infeftantium, fanctiffimaque Religionis chriftianæ capita vellicantium, *Muhamedis* denique, vaferrimi Impoftoris, Exemplis. Jam Ordo pofcit, ut ad recentiora deveniamus tempora, atque aliorum Exemplorum inductione, thefin noftram confirmemus; facilius enim ita Auditores noftros de hac veritate perfuafum iri confidimus, quam fi nudis characteribus vitii hujus turpitudinem & gravitatem effemus delineaturi. Atque hic quidem initium faciemus a *Spinoza*, ejusque monftrofo Syftemate, quod a quibusdam male-

malesanis hominibus post excessum miseri hominis fuit defensitatum. Haud ignoramus equidem fuisse Viros Doctos, qui existimarint & adhuc existiment, plures inter Veteres Orientis & Græciæ Philosophos hoc ipsum Systema defendisse. Ita ὁ μακαρίτης *Buddeus* scripsit dissert: de *Spinozismo* ante *Spinozam*. *Baylius* voce *Xenophanes* idem tentavit. *Cabbalistæ* a multis hujus erroris postulati sunt. *Stoïcos* data opera huic subscripsisse sententiæ plures defenderunt. Hæc quidem non ignoro: at locus hic non est de hisce disceptandi; alibi a nobis pluribus est hæc controversia excussa. Perinde jam nobis quidem est utrum error ille antiquus sit nec ne. Agimus de erroris ipsius *futilitate* & *gravitate*, non vero de ipsius *antiquitate* & *origine*. Hoc certum, neminem ex Veteribus, si quos huic errori addictos fuisse contendere quis velit, in formam alicujus Systematis redegisse monstrosam opinionem; sed *Spinozam* demum infelici ausu hoc tentasse ita quidem, ut mathematica methodo argumentum hoc tractare aggressus fuerit. Quo cum successu dies docuit. Quicquid sit de eo, hoc certum, nullum magis *ineptum*, *monstrosum* & *Religioni magis inimicum Systema* excogitari posse, nullum quod adeo *crassis absurdisque consectariis* scateat hoc ipso, mirumque adeo hominem haud indoctum inque philosophicis disciplinis non mediocriter versatum, tam portentosæ opinioni album potuisse adjicere calculum; magis mirum post eum plures, cum fundamenta omnia hujus systematis ab acutis Viris fuissent concussa, potuisse tamen id defendere: inter eos erat etiam *Comes Boullainviller* inter recentissimos vero *Edelmannus*, de quo mihi alibi dicendi occasio erit. At dudum est notum illud *Ciceronis*, nihil esse nempe tam ineptum, atque tam absurdum, quod non ab aliquo Philosophorum defendatur. Animus autem non est Systema ipsum *Spinozæ* prolixe refutare, aut singillatim singula capita per partes expendere, quod integri voluminis res esset, & quoniam hoc ipsum a pluribus Viris doctis est præstitum: sed breviter tantum, & ad captum Auditorum nostrorum ostendam, quantis illud scateat *contradictionibus*, quamque sit bonæ menti renuntiandum, si quis hoc Systema tueri velit, idque eum in finem duntaxat, ut pateat, Incredulos absurdissima quæque sæpe tueri, certiora vero & longe evidentiora rejicere. *Data opera Systema Spinozæ nuper aggressus est Ill. Baro de Wolf, cujus scriptum evolvere debent illi, qui recte de hoc Systemate judicare volunt.* Potest autem integrum Systema Spinozæ ad tria revocari capita. Primum est: *unica tantum datur Substantia.* Secundum: *totum Universum cum omnibus suis partibus*, *sive*

five intellectualibus five extenſis unam illam abſolvit ſubſtantiam. Tertium: *Hæc una Subſtantia*, ſive quod idem eſt, *hoc Univerſum*, *Deus eſt*, *ſeu Ens illud quod Deum vocare ſolemus.*

Secundum Syſtema Spinozæ nulla exiſtit Subſtantia, quod Syſtemati ipſius e diametro oppoſitum,

II. Ut autem pateat, quam monſtroſum ſit hoc Syſtema, quamque multis ſcateat contradictionibus, in certos quoſdam articulos cogitata noſtra referemus.

Primus eſt; *Qui Spinozæ ſequuntur opinionem, nonſolum plures, ſed ne unam quidem Subſtantiam admittere poſſunt, adeoque ne ipſe quidem monſtroſus Spinozæ Deus exiſtit, quod* ἄτοπον.

Age hoc paucis probemus: Admittit Spinoza duo æterna rerum attributa, nimirum infinitam cogitationem, & infinitam extenſionem. Ad infinitam cogitationem pertinent omnia Entia cogitantia, quæ non niſi modi ſunt attributi illius cogitantis. Ad infinitam vero extenſionem pertinent omnia corpora ſingularia, cujuscunque tandem ſint naturæ, quæ tamen modi duntaxat ſunt attributi extenſionis. Hæc autem ſi vera ſunt, nonſolum plures ſubſtantiæ non dantur, ſed ne Una quidem. Omnes nimirum ſubſtantiæ cogitantes conficiunt una ſimul attributum cogitationis; at qualis eſt natura modorum, talis etiam eſt natura attributorum; at omnes modi duntaxat ſunt ſingulares v. gr. hujus Entis cogitantis angelici vel humani; hi modi ſive infiniti, ſive finiti dicantur, modi tamen manent. Ex modis autem ſimul ſumtis nulla poteſt confici ſubſtantia. Ergo in Syſtemate *Spinozæ* nonniſi ſunt infiniti modi intellectuales vel cogitantes, nulla vero Subſtantia cogitans, quod abſurdum. Idem dici poteſt de attributo extenſionis: omnia corpora ſingularia v. gr. aër, ignis, aqua, terra &c. modi ſunt infiniti illius attributi extenſionis: modi illi attributum extenſionis conficientes, manent ſemper ſecundum *Spinozam* modi: attributum extenſionis non habet ſubſtantiam extenſam cui inhæreat, quia nonniſi eſt complexus modorum ſub conceptu attributi infiniti extenſi conſideratorum. Ex quo ſequitur, nullam etiam dari ſubſtantiam extenſam, & per conſequens nulla neque intellectualis, neque extenſa ſecundum *Spinozæ* Syſtema datur ſubſtantia, quod non ſolum abſurdum, ſed & fundamentali ſuæ propoſitioni, qua ſtatuit, nonniſi dari unam ſubſtantiam, e diametro oppoſitum eſt. Poſſumus equidem omnes ſubſtantias intellectuales pariter & extenſas per mentis quandam præciſionem, tanquam unum quoddam, vel unam aliquam ſubſtantiam contemplari: at abſtracta extra mentem non exiſtere notum eſt. Cum vero in Syſtemate *Spinozæ* omnes ſubſtantiæ nonniſi modi ſint, & tales

les quidem modi, qui non ſingularibus quibusdam ſubſtantiis, (plures enim non admittit) inhæreant, ſequitur nonniſi dari infinitos modos ſub idea UNIUS conſideratos, proprie autem *nullam* dari *Subſtantiam*, quod ipſum Syſtema *Spinozæ* evertit.

III. Ex primo hoc Articulo ſequitur *Secundus*, non minus ineptus, quam primus, nimirum *modos poſſe ſubſiſtere ſine ſubjecto.* Axioma metaphyſicum eſt, ut omnes norunt, modos non poſſe ſubſiſtere ſine ſubjecto. Ita v. gr. rotunditas non poteſt ſubſiſtere ſine corpore rotundo. Quodſi vero Spinozam audiamus, falſum eſt hoc Axioma. Singulæ enim ſubſtantiæ extenſæ ſecundum Spinozam nonniſi ſunt congeries modorum extenſorum; ſingulæ ſubſtantiæ intelligentes nonniſi ſunt modi; nihil extra illos modos dari poteſt vel concipi; neque modi extenſi inhærent ſubſtantiis extenſis, neque modi cogitantes ſubſtantiis cogitantibus, unde neceſſario ſequitur ſecundum hypotheſin *Spinozæ*, modos poſſe ſubſiſtere ſine ſubjecto, quod Axiomati evidentiſſimo eſt contrarium, adeoque abſurdum.

Modi poſſunt ſubſiſtere ſine ſubjecto ſecundum Spinozam, quod abſurdiſſimum.

IV. Sequitur Tertius Articulis: Axioma metaphyſicum & Logicum eſt: *Idem non poſſe ſimul ſubſiſtere & non ſubſiſtere vel eſſe & non eſſe.* Huic Axiomati innituntur omnia noſtra ratiocinia, & artis cogitandi fundamenta. Hoc autem per Syſtema Spinozæ tollitur; unde illud neceſſario falſum eſſe conſtat. Nimirum hoc axioma verum eſt nonſolum reſpectu habito ad rerum exiſtentiam, & eſſentiam, ſed & affectionum omnium cum menti, tum corpori inhærentium. Sic in proverbio eſt: *Nemo poteſt ſimul flare & ſorbere.* At poſita veritate hujus Syſtematis, contraria omnia dicenda ſunt. Una illa ſubſtantia quieſcit & movetur ſimul; ſentit & non ſentit; affirmat & negat; ſimul dolet & gaudet; rotunda & quadrata ſimul eſt; deteſtatur & laudat; dormit & non dormit; Matheſin ignorat & ſimul ſubtiliſſime γεωμετρεῖ &c. &c. Quis autem mortalium hoc non dicam cum aliqua veri ſpecie adſerere ſed vel concipere duntaxat poteſt? Poſſunt quidem corpora ſucceſſive mille admittere figuras; at ut figuræ plane oppoſitæ, v. gr. rotundæ & quadratæ, uni eidemque corpori eodemque temporis articulo inſint, fieri per rerum naturam non poteſt. Pariter admittit mens noſtra plures ideas, vel cogitationes; at ut ſimul cogitet, & non cogitet, dubitet & non dubitet, affirmet & neget, fieri non poteſt. Cum vero Deus ille *Spinozæ*, vel una illa ſubſtantia, nihil proprie ſit præter infinitarum ſubſtantiarum, quas modos vocamus, congeries, modi autem in toto Univerſo ſingulis momentis e diame-

Secundum Spinozam idem poteſt eſſe ſimul & non eſſe, quod ἄλογον.

tro oppositi existant, necesse est, unam illam substantiam *Spinozæ* simul esse & non esse, moveri & non moveri, dormire & non dormire &c. quod absurdum & ineptum est.

Secundum Spinozæ Systema nil potuit oriri, atque adeo si valeret, nil existeret, quod absurdum.

V. Quartus Articulus: *Si Spinozæ opinio vera est, tum sequitur nihil posse oriri; seu quod idem est, res sive intellectuales, sive extensas suam debere existentiam* τῷ *Nihilo, quod est absurdum.* In antecedentibus audivimus omnes creaturas, sive intellectuales sive extensas nonnisi esse modos in Systemate *Spinozæ*. Atqui modi omnes secundum Systema *Spinozæ* existentiam sibi dare non possunt. Unde sequitur omnes modos intellectuales & extensos simul sumtos existentiam sibimetipsis dare non posse. Cum autem præter substantias illas singulares, quæ nonnisi modi sunt in Systemate *Spinozæ*, existat nihil; sequitur rerum existentium plane nullam dari causam, vel quod idem est, res actu jam existentes a τῷ Nihilo esse ortas, quod absurdissimum est. Neque dicat quis, substantiam Spinozæ esse æternam: probe enim tenendum hanc substantiam Spinozæ non esse ab omnibus illis rebus, quæ mundum conficiunt, distinctam: qualis ergo ratio est omnium rerum singularium, talis etiam est totius. Cum autem singulæ nonnisi sint modi, sequitur omnes simul sumtas modos esse. Et quoniam nullus modus sibi existentiam dare potest, sequitur omnes hac facultate destitui, atque adeo rerum existentium nullam dari causam, quod ἄτοπον est. Potest idem alia etiam ratione probari, nimirum ita: Quicquid existit, aut habet causam existentiæ suæ in se, aut in alio, tertium non datur: corpora omnia ex mente *Spinozæ* nonnisi sunt modi, neque adeo causam existentiæ in se ipsis habent. Idem de mentibus omnibus dictum velim. Modi simul juncti non conficiunt substantiam per se existentem; Ergo ab alia substantia causam existentiæ suæ habeant necesse est. At nulla datur in Systemate *Spinozæ* distincta a singularibus illis substantiis, quas modos appellat, causa; Ergo nihil plane est, quod substantiis illis principium existentiæ dare possit. Cum vero existant tales substantiæ, sine ulla exstitisse eas causa dicendum, quod repugnat. Quod si quis dicat, ex mente Spinozæ omnia infinitis modis ex infinita Dei natura fluere, adeoque plane omnia esse æterna & necessaria, ex illo quæsiverim quid per voces, *omnia*, *infinitam naturam* & *Deum* intelligat. (*) In Systemate certe *Spinozæ* hæ tres voces

(*) Recte hoc notavit *Eruditissimus Clarkius demonstrat. de verit. Relig. Nat. & Revel. Tom. I. p. m.* 49. dicens: Spinoza le plus celebre defenseur de l'Athéisme de notre tems (qui enseigne qu'il n'y a point de difference des substances, mais que le monde

ces unum idemque ſignificant. Quodſi vero omnia i. e. ſingulæ illæ ſubſtantiæ, ex quibus univerſum conſtat, meri ſint modi, non ſubſtantiæ, modi vero ſubſtantiis exiſtentiam dare non poſſint, ſequitur nihil eſſe, quod res, ſecundum *Spinozæ* ſententiam, produxerit. Aut ergo negandum exiſtere creaturas, aut ſi quæ exiſtunt, ortæ ſunt a Nihilo: prius cum concedat Spinoza; poſterius erit tenendum, quod tamen ineptum & impoſſibile plane eſt.

VI. Articulus Quintus: Quod ſi materiam de origine motus conſideremus, patebit denuo, quantis ſcateat Syſtema *Spinozæ* difficultatibus. Aut enim aſſerere debet *nullum dari motum* aut ſi quis eſt in rerum natura, *eum a Nihilo oriri*, quorum utrumque dicere abſonum eſt. Probamus hoc ita: ſecundum Spinozam & omnes Atheos, quantum novi * Motus ad eſſentiam corporum non neceſſario pertinet, quia dantur etiam corpora quieſcentia. Si motus vero non neceſſario pertinet ad eſſentiam corporis, & tamen dantur corpora, quæ moventur, uti id non negat Spinoza, cauſa aliqua hujus effectus vel motus eſt reddenda. Attributum extenſionis nonniſi conſtat infinitarum ſubſtantiarum ſingularium complexu. Qualis autem omnium, talis etiam ſingularum eſt ratio. At cum ad eſſentiam hujus vel illius corporis non pertineat motus, quædam tamen moveantur, & mota ſint, & præter ſingulares illas ſubſtantias extenſas nullæ ſint, ſequitur neceſſario motum ſecundum *Spinozam*, aut dari nullo modo poſſe, aut ſi talis datur, a nihilo originem trahere, quorum utrumque ineptum eſt dicere. Forte inquiet quis, alterum attributum nimirum cogita-

Secundum Spinozæ ſententiam aut nullus datur in rerum natura motus, aut ſi quis eſt, uti eſt, Nihilo eſt tribuendus.

 tionis,

monde materiel dans ſon Tout, & dans chacune de ſes parties eſt un Etre qui exiſte par lui-même, & qu'il n'y a point d'autre Dieu que l'univers) Spinoza dis-je, pour donner le change ſur les nombreuſes abſurdités que ſon opinion entraîne après elle, s'enveloppe dans la ſuite de ſon diſcours dans l'obſcurité de ſes expreſſions ambigues à deſſein d'eluder les argumens, par leſquels il a prévû, que ſon Syſtême ſeroit attaqué. Car après avoir avancé ſans detour que toute ſubſtance exiſte neceſſairement, on diroit, qu'il a peur d'en avoir trop dit, & que ſous prétexte de s'expliquer, il ſe retracte; car il ajoûte, que la raiſon pour laquelle chaque choſe exiſte neceſſairement, & n'a pû être à aucun égard autre qu'elle eſt maintenant, c'eſt, parce que chaque choſe decoule neceſſairement de la Nature divine. Le Lecteur qui n'eſt pas ſur ſes gardes, pourroit peut-être s'imaginer, qu'il entend par-là, que ſi les choſes ſont neceſſairement, c'eſt que nous les voyons aujourd'hui, c'eſt parce qu'une ſageſſe & une bonté infinie n'a pû les faire, que dans l'ordre le plus convenable & le plus ſage. Mais ce n'eſt là nullement la penſée de Spinoza.

(*) Conatum quendam ad motum materiæ omni ineſſe contendit Tolandus in Epiſtolis ad SERENAM, confutatus autem ob id ab Erudit. Clarkio Demonſtrat. Exiſt. Dei &c. Tom. I.

tionis, quod ponit *Spinoza*, corporibus initium motus dedit. At hoc in Systemate *Spinozæ* locum habere non potest. Nota est hujus hominis sententia non sine specie ab ipso & discipulis ventilata, quæ ita sonat; res quæ secum invicem nihil commune habent in se invicem agere non possunt; at nihil habent substantiæ cogitantes cum corpore commune. Ergo. Quod si igitur ad essentiam corporum motus non pertinet, intellectuales autem substantiæ prorsus nullum cum materia nexum habent, adeoque materiam movere etiam non possunt, necessario sequitur rursus, aut motum non dari, aut si detur, quod concedit *Spinoza* τῷ Nihilo esse adscribendum, quod plane absurdum est.

Innumera absurda, & plane ridicula, imo detestanda, ex hypothesi Spinozæ, necessario & per evidentes consequentiæ leges oriuntur, inprimis si ad cultum Numinis attendamus.

VII. Sextus Articulus: Denique ut multa alia silentio transeamus quam monstrosum & ineptum sit hoc Systema maxime patet, si ad cultum Numinis & Religionem animum convertimus. Deo suo cultum competere contendit *Spinoza* hinc inde in sua Ethica. Cum vero Sole meridiano clarius sit, totum Universum cum singulis substantiis & accidentibus, Deum illum *Spinozæ* conficere, quilibet facile vel me tacente, qualis illius cultus ratio futura sit, colligere poterit. Nimirum, Aër, Ignis, Terra, Plantæ, Animantia, Insecta, &c. non minus ad essentiam Dei illius pertinent, quam Sol, Luna, cæteraque vastissima corpora in cœlo natantia. Deus iste hic movetur, alibi quiescit, dormit & vigilat, edit & bibit, editur vero etiam & bibitur, verbo Proteus est, varias induens formas. Causa non est, posita veritate hujus Systematis, cur magis Solem & Lunam, quam Feles & Canes colamus. Homo nequissimus insuper & stultissimus, non minus pars est Dei, quam Sapientissimus & optimus. Hic Doctorem umbraticum agit ille Deus, alibi rectius sapit. Idem fortuito simul & necessario omnia orta credit. Si hoc Systema admittamus, nonsolum in omnibus hortis crescunt Numina, sed & quicquid vides, quicquid audis, quicquid gustas, quicquid tangis, Deus est; neque magis causæ est, cur chartam hanc, cui characteres quosdam illino, vel pulpitum, quod chartam sustinet, quam Astra pro Diis habeam. Imo cum sibi quisque proximus sit, & amore quodam nostri ipsorum trahamur omnes, nihil impedit, quominus me inter partem principem hujus Numinis referam. Crescit difficultas & monstrosa magis evadit, si nobis ob oculos ponamus innumeras vicissitudines & mutationes, quibus obnoxiæ sunt creaturæ, cum vita sensuque instructæ, tum iis facultatibus destitutæ. Hic Deus ille læditur, verberatur, lethaliter decumbit, flammis extinguitur; alibi saltat, triumphat, canit. Hic ludit

par

par impar, equitat in arundine longa & postello admovet mures: illic γεωμετρει, oratorem agit & præmordet ungues &c. &c. nam tædet ineptiarum. Quis autem sanæ mentis homo, tam multiformem & imperfectum Deum coli debere contendet? Quis sine horrore de tam blasphema sententia cogitare, nedum ut illi cum aliqua specie veri subscribere possit? hinc mirum est nonsolum *Spinozam*, sed & alios post ipsum monstrosam sententiam tueri potuisse. Albertus Radicati Comes de Passeran, qui ineptissima illa opinione imbutus fuerat, in ultimo morbo, cui succubuit, fassus fuit, fieri non posse, ut res tantis imperfectionibus, mutationibus & vicissitudinibus obnoxia, pars Dei esse possit. Testimonium adduximus in Differt. prima de recent. quorundam Eruditorum præposteris adversus Incredulos disputandi Methodis. Jure meritoque huic Systemati applicamus Verba Ciceronis de N. D. Lib. I. Sect. XVI. quibus ipse Zenonis hypothesin oppugnaturus, usus est, dicens:

Exposui vere, inquit, non Philosophorum judicia, sed delirantium somnia; nec enim multo absurdiora sunt ea, quæ Poëtarum vocibus fusa ipsa suavitate nocuerunt, qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt Deos; feceruntque, ut eorum bella, pugnas, prælia, funera, videremus; odia præterea, dissidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortalesque ex Immortali procreatos. Nec est quod quis dicat, nos per consequentiarum ambages, & μαλα ῥηθορικως adversus *Spinozam* disputare; consectaria enim hæc omnia ex ipsa indole & natura Systematis necessario sequuntur, quod facile advertent ij, quibus Systema hoc rite est perspectum. Haud ignoramus equidem, necesse esse, ut illi, qui ad universum Systema *Spinozæ* evertendum animum adjungunt, ad singulas illius definitiones, & ad eam inprimis, quam de natura Substantiæ dederat, rite attendant. Ut vero ostendatur, quam absurdum & monstrosum sit ipsum Systema in se spectatum, sufficit, si fundamentales illæ propositiones, quibus innititur, perspicue explicentur & tradantur, atque nonsolum ostendatur, quam parum nonsolum inter se cohæreant, sed & quam manifeste cum aliis veritatibus, iisque certissimis, & evidentissimis pugnent. Si *Spinoza*, perspicuis verbis, missis omnibus æquivocationibus & verborum strophis, aperte & candide, suam sententiam exposuisset, eamque argumentis probare voluisset, persuasus sum, neminem sanæ mentis, artisque ratiocinandi mediocriter peritum, calculo suo monstrosam sen-

tentiam fuisse comprobaturum. Cum vero astutus homo verbis luderet, & mathematica veste indueret fœtum æternis tenebris dignum, multi cæca admiratione abrepti, aliquid solidi huic labori inesse crediderunt. At præterquam quod & ipsi Mathematici, ubi de aliis disciplinis agunt, non minus quam cæteri errare possint, notum est, certitudinem & evidentiam propositionis alicujus, aut sententiæ, non a terminis i. e. definitionibus, axiomatibus, &c. sed ab ipsarum rerum natura esse suspensam. Quicquid autem de eo sit, satis patet, Systema hoc per se spectatum innumeris ineptiis & contradictionibus scatere, atque nulla ratione cum evidentia Systematis, quod Christiani, cæterique omnes, qui Religionis quodam amore tacti sunt, profitentur, conferri posse. Posita enim existentia Numinis optimi, sapientissimi, potentissimi, & ab universo hoc prorsus distincti, causa existentiæ & essentiæ omnium rerum patet; manifestum, ad certum, nobilissimumque finem omnia esse facta; clarum, unde extensæ pariter & intellectuales substantiæ originem traxerint; & cur Idem his non aliis facultatibus nobilissimas substantias instruxerit. Omnes simul, qui oculos claudere nolunt, vident, quo fundamento, posita Numinis existentia, omnis Religio, cultus Ejus, & legum reverentia nitatur. Nemo non qui rei cuique æquum pretium statuit, tanti Numinis virtutes admirabitur, præsidium ejus rebus in arctis quæret, convenienter ipsius voluntati vitam moresque suos componet, firmissimeque credet, Naturam tam excellentem, sapientem ac benignam, cuncta sua Decreta ad generis humani usum revocaturam, ut alia plurima, quæ per legitimas consequentiæ leges, ex propositionibus generalibus Theologiæ Naturalis & Revelatæ facile erui possunt, silentio transeam. Si vero ad *Spinozæ* Systema oculos mentis convertimus, tenebris omnia sunt repleta: Causam nullam dare possumus cur creaturæ existant; cur his non aliis sint præditæ facultatibus; nullum deprehendere possumus rerum initium. Dicendum igitur talia Entia existere quia existunt; Causas existentiæ eorum, neque in natura horum Entium, neque in alia causa æterna ab his Entibus distincta quæri, & reperiri posse: dicendum talia existere quia omnia hæc infinitis modis ab æterno fuerunt, & per nescio quam cæcam Ειμαρμενην orta sunt: hinc ait *Spinoza* Propos. XVI. *ex necessitate divinæ Naturæ infinita infinitis modis (hoc est omnia quæ sub intellectum divinum cadere possunt) sequi debent.* Fines omnes ex Universo sunt proscribendi, quod & totidem iterum verbis affirmavit *Spinoza*: ita Propos. XXIX. act. *Omnia ex necessitate*

divinæ

divinæ naturæ determinata sunt, non tantum ad existendum, sed etiam ad certo modo existendum & operandum, nullumque datur contingens: Coroll. ad propos. XXXII. *Deus non operatur ex libertate voluntatis.* In demonstrat. propos. XXXIII. ait: *Si res alterius naturæ potuissent esse, vel alio modo ad operandum determinari, ut naturæ ordo alius esset; ergo Dei etiam natura alia posset esse, quam jam est.* In appendice ad prop. XXXVI. ait: *Natura nullum finem sibi præfixum habet & omnes causæ finales nil nisi humana sunt figmenta.* Hinc etiam ibidem *oculos ad videndum, dentes ad masticandum, herbas & animantia ad alimentum, solem ad illuminandum, mare ad alendum pisces facta esse, inficiatur.* Quicquid alii de nexu sapienti rerum & eleganti partium Symmetria dicunt, mera verba sunt, si *Spinozam* audias & sequaces. In artificialibus laudem meretur artifex ingenii sagacitate ad saluberrimos usus conficiens machinam, quoniam omnes non plane stupidi, artis certe periti, vident, quæ sit partium omnium structura, quis finis, nexus, & ex toto opere, singularumque partium functionibus, resultans utilitas. Hæc omnia arte, & industria humana affabre facta, & digesta, mera tamen crepundia sunt, collata cum plantæ, Animantis, vel Insecti etiam minimi structura. In his satis exquirendis & celebrandis nullus sibi Anatomicus vel Botanicus satisfacit, nec satisfaciet per vitam unquam: Si vero *Spinozam* audias nullus in rerum natura ordo, nexus nullus, contingens vel liberum nullum datur. Nec minus necesse fuerat *Spinozam Hagæ-Comitum mori*, quam necesse est, triangulum tres habere angulos & tria latera. Taceo plura alia absurda & impia, quæ necessario ex natura hujus Systematis sequuntur. Rebus autem sic comparatis, manifestissimum est, Religionem omnem & virtutem proscribi. Ubi enim nullum est Numen ab aspectabili rerum Universitate diversum, ne umbra quidem Religionis locum habere potest.

Spinoza Systematis hujus futilitatem probe perspectam habuisse videtur.

VII. Qui ea quæ hactenus de Systemate *Spinozæ* breviter, & ad captum ni fallor Auditorum nostrorum diximus, rite perpenderit, mirabitur, qua ratione homo sanæ mentis, & disciplinis insuper philosophicis excultus, monstrosæ adeo opinioni album calculum adjicere potuerit. Quæritur autem annon ipse *Spinoza* Systematis sui vanitatem perspexerit, atque contra conscientiæ dictamen singulari nempe consequendi nominis famam abreptus studio, ejus susceperit patrocinium. Respondemus sæpe difficillimum esse judicare, utrum quis serio & ex animi sententia huic vel illi hypothesi addictus sit nec ne: varia enim sunt hominum ingenia, & miras habet mens humana plicas. Hoc ex diver-

diversis Hypothesibus Philosophicis & Theologicis, quæ passim inter Eruditos locum habent, ac acriter sæpe defenduntur, mutuisque accusationibus & apologiis, patet. Hoc certum, & experientia confirmatum est, sæpe obtingere, quæ ingenii humani est imbecillitas, ut viri non indocti errante conscientia delusi, vel per longum tempus, vel etiam ad finem vitæ crassos errores retinere & defendere possint. Hoc autem tum maxime evenire solet, si Systema ipsum non exiguam veri speciem habet, multorumque ingenio valentium, & celebrium virorum auctoritate confirmatum est; vel si adeo subtile sit, ut acuti etiam ingenii Viri facile decipi possint. Quemadmodum de *Bredenburgio* narratur, Eum nempe Ethicam *Spinozæ* examinaturum & confutaturum, in tantas conjectum fuisse angustias, ut qua ratione animum adversus tot difficultates agmine veluti facto ingruentes, obfirmaret, vix perspexerit. Ita novimus ex. gr. Viros ingenio præstantissimos & acutissimos, argumentum *Cartesii* pro existentia Dei ex idea Dei, & a priori, uti loquuntur petitum, pro *perfecta* habuisse *Demonstratione*, monitosque licet, vim rationum in contrarium allatarum, sentire tamen non potuisse. Ex quibus constat, male illos agere, qui nullis aliis characteribus vanitatis & mali animi deprensis, statim clamant, hunc vel illum dicis causa huic vel illi sententiæ subscribere, melioraque persuasum, ob has vel illas rationes, erroneis opinionibus nuntium mittere nolle. Hoc tamen non obstante plurima adsunt indicia, quæ probare videntur, *Spinozam* omnes consequentiarum apices & sinus systematis sui probe habuisse perspectos. Primo enim constat inter omnes Eruditos, quod vivus *Ethicam* suam prelo tradere noluerit, sed quod hinc inde in Epistolis ad Amicos datis stricturas quasdam sententiæ suæ in medium protulerit, metuens sine dubio, ne pestilenti opinione detecta, & in apricum producta, nociva sibi concitaret pericula: unde etiam a Celeberrimo Heidelbergensium Theologo *Joh. Ludovico Fabricio* honestissimis conditionibus oblatam Philosophiæ Professoris spartam, accipere noluit, causatus inter alia, nescire se quousque illa liberaliter oblata philosophandi libertas sese extenderet. Accedit, quod indiciis haud contemnendis probatum sit, in *Manuscripto Ethicæ* suæ, suadente ita amico ipsius *Ludovico Meyero*, loco vocis *Naturæ*, Dei nomen fuisse subjectum, nimirum eo fine dubio fine, ne fraus nimis cito detegeretur: nullum enim est dubium, quin ipsi *Meyero* Sententia *Spinozæ* probe fuerit perspecta, atque cognita. Idem suadet quod in Epistola ad *Oldenburgium* data, palam asseruerit, se senten-

tentiam tueri, quæ a cæterorum Christianorum opinione plane abhorreat: cum enim *Oldenburgius* Epist. XX. inter alia hæc dixisset: *Non possum non probare institutum tuum, quo illustrare & mollire te velle significas, quæ in tractatu theologico-politico crucem Lectoribus fixerunt. Ea inprimis esse putem, quæ ambigue ibi tradita videntur de Deo & Natura; quæ duo a te confundi quamplurimi arbitrantur;* ita respondit Spinoza. *Ut mentem Tibi meam aperiam dico, me de Deo & Natura sententiam fovere longe diversam ab ea, quam Neoterici Christiani defendere solent. Deum enim rerum omnium causam* NB. *immanentem, ut ajunt, non vero transeuntem statuo. Omnia inquam in Deo esse & in Deo moveri cum Paulo affirmo & forte etiam cum omnibus antiquis Philosophis, licet alio modo, & auderem etiam dicere cum antiquis omnibus Hebræis, tametsi multis modis adulteratis, conjicere licet.* Ex hisce satis constat, probe perspectum habuisse *Spinozam* quibus obnoxia esset sua sententia consectariis: hinc etiam in Tractatu Theologico-Politico voce יהוה Ens duntaxat necessarium intelligendum esse asseruit. Eum hac in parte secutus est Tolandus, de quo infra plura dicemus; Pantheistas nimirum i. e. Spinozæ Sententiam de una Substantia sequentes, asserit contendere, Mosen huic sententiæ fuisse addictum. Hinc ita loquitur *Orig. Jud.* pag. 157. *Hinc sibi volunt Sacro Sanctum & ineffabile nomen Jehovah astipulari, cum necessariam solummodo existentiam vel illud (quicquid sit) quod per se existit, emphatice significet, eodem plane sensu quo* τὸ Ὄν *Græcorum mundum incorruptibilem, æternum, & interminabilem plerumque significat.* Nimirum solent homines pestilentissimis & ineptissimis opinionibus addicti, præsidium tamen earum in S. Literis quærere; hinc nonsolum Mosen in suas partes pertrahere voluit *Spinoza*, sed & ipsum Apostolum *Paulum*, qui in Act. Apost. Cap. XVII. v. 28. dixerat: Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν; quasi vero ut alia multa taceam, tritum non sit, per Hebraismum illud *in ipso per ipsum*, vel *ipsius beneficio*, interpretari; Idem perspicue satis patet ex iis, quæ ante editam Ethicam in Tractatu *Theologico-Politico* de præcipuis Religionis Articulis effutiverat. De miraculis ita sensit, quod nimirum sint eventus necessarii naturæ; horum autem cum causas ignoremus pro extraordinariis nos venditare Dei operationibus i. e. miraculis Ita Cap. VI. citati tractatus statim initio mentem suam ita pandit; dicens: *Sicuti scientiam illam, quæ captum humanum superat, divinam, sic opus, cujus causa vulgo ignoratur, divinum, sive Dei opus vocare consueverunt homines; vulgus enim tum Dei potentiam & providentiam quam clarissime*

constare putat, cum aliquid in natura insolitum, & contra opinionem, quam ex consuetudine de natura habet, contingere videt; præsertim si id in ejus lucrum aut commodum cesserit, & ex nulla re clarius existentiam Dei probari posse existumat, quam ex eo, quod natura ut putant, suum ordinem non servet; & propterea illos omnes Deum aut saltem Dei Providentiam tollere putant, qui res & miracula per causas naturales explicant, aut intelligere student: & paulo infra: *Vulgus itaque opera naturæ insolita vocat miracula, sive Dei opera, & partim ex devotione, partim ex cupiditate adversandi iis, qui scientias naturales colunt, rerum causas naturales nescire cupit, & ea tantum audire gestit, quæ maxime ignorat, quæque propterea admiratur.* Cumque Epist. XXII. H. *Oldenburgius* ex eo quæsivisset, quo sensu miracula & ignorantiam pro synonimis & æquipollentibus habeat, cum *Lazari* a mortuis resuscitatio, & Jesu Christi a morte resurrectio, omnem naturæ vim superent & soli potentiæ divinæ competant. Respondit *Epist.* seq. ita: *Miracula*, & *ignorantiam pro æquipollentibus sumsi, quia ii qui Dei existentiam, & Religionem, miraculis adstruere conantur, rem obscuram per aliam magis obscuram, & quam maxime ignorant, ostendere volunt, atque ita novum argumentandi genus adferunt, redigendo scilicet non ad impossibile uti ajunt, sed ad ignorantiam.* Non est animus vanitatem hujus Systematis ostendere hic loci, quandoquidem id abunde a Viris doctis est demonstratum. Unum tantum aut alterum notabo, quod ostendat, hominem data opera in re gravissima lusisse, atque ineptissimam opinionem prætulisse sententiæ certissimæ. Ita scientiam, quæ captum humanum superat, divinam vocari a Christianis ridicule asserit; si enim omnis cognitio rerum, quarum naturam perfecte homines cognoscere non possunt, divina est appellanda, omnis fere nostra scientia & Eruditio divina esset vocanda: pellucet etiam hominis hujus intolleranda superbia, dum solus quid divinum sit, se scire existumat. Et quomodo tandem dari potest scientia rerum divinarum, si præter mundum, id est infinitam quandam substantiarum contingentium seriem, existit plane nihil? 2.) Ea quæ de miraculorum natura dicit, mera nituntur petitione principii, i. e. fundamenti loco ponit, unam dari duntaxat in rerum natura substantiam ex qua omnia necessario oriantur. Annon satius fuisset negare, nulla prorsus unquam facta fuisse miracula, quam vero concedere talia quidem contigisse, sed ea nonnisi naturæ necessarios effectus esse, contendere? num ipse tandem ex natura Entis ita necessario agentis, colligere potuit, quid fieri possit & non possit? Et quo-

quomodo tandem Chriſtus & Apoſtoli ſcire poterant hoc vel illo temporis momento naturam neceſſariam ſeſe ita evoluturam, ut præſentibus ſpectatoribus perſuadere potuerint hoc temporis articulo mirum quid, & inſolitum eventurum? Taceo multa alia, quæ dici poſſent, & ad alias verſuti hominis monſtroſas opiniones pergo. Epiſt. XX. poſtulavit *Oldenburgius*, ut de Jeſu Chriſto Mundi Redemtore, & ſatisfactione Ejus mentem ſuam dilucide aperiat: fecit id epiſtola ſequente & quidem ita: *Dico ad ſalutem non eſſe omnino neceſſe, Chriſtum ſecundum carnem noſcere; ſed de æterno illo Filio Dei, hoc eſt æterna Dei ſapientia, quæ ſeſe in omnibus rebus & maxime in mente humana & omnium maxime in Chriſto Jeſu manifeſtavit, longe aliter ſentiendum. Nam nemo abſque hac ad ſtatum beatitudinis poteſt pervenire, utpote quæ ſola docet quid verum & falſum, bonum & malum ſit. Et quia, ut dixi, hæc ſapientia per Jeſum Chriſtum maxime manifeſtata fuit, ideo ipſius diſcipuli eandem, quatenus ab ipſo ipſis fuit revelata, prædicaverunt, ſeque Spiritu illo Chriſti ſupra reliquos gloriari poſſe oſtenderunt. Cæterum quod quædam Eccleſiæ his addunt, quod Deus naturam humanam aſſumſerit, monui expreſſe, me, quid dicant neſcire, imo ut verum fatear, non minus abſurde mihi loqui videntur, quam ſi quis mihi diceret, quod circulus naturam quadrati induerit.*

Quid poſſet tandem eſſe magis contortum & ineptum, (ut de iis, quæ de conjunctione duarum naturarum garrit, nihil dicam) quam quod hic de Chriſto nugatur? Non opus eſſe ait, ut Chriſtum ſecundum carnem agnoſcamus, ſed quatenus ſit æterna ſapientia, NB. in omnibus rebus ſeſe manifeſtans, i. e. pars mundi, vel attributi infiniti cogitantis. Scilicet noſtra ſcire quam maxime intereſt, quod per inevitabilem rerum neceſſitatem duæ particulæ unius ſubſtantiæ, nimirum corpus & mens, Chriſtum conficientes, extiterint. Hæc nimirum ad pietatis ſtudium mirum quantum conferunt! Cui non in mentem venit illud Apoſtoli de Philoſophis antiquis dictum in Epiſt. ad Romanos: φασκοντες ἐιναι σοφοι ἐμωρανθησαν? Non minus inepte ſentit pariter de morte Chriſti, ejus reſurrectione, & aſcenſione. Epiſtola XXIII. ita de reſurrectione loquitur: *Chriſti a morte reſurrectio revera ſpiritualis & ſolis fidelibus ad eorum captum revelata fuit, nempe quod Chriſtus æternitate donatus fuit, & a mortuis (mortuos hic intelligo eo ſenſu quo Chriſtus dixit, ſinite mortuos ſuos mortuos ſepelire) ſurrexit, ſimulatque vita, & morte ſingularis ſanctitatis exemplum dedit, & eatenus diſcipulos e mortuis ſuſcitat, quatenus ipſi hoc vitæ ejus & mortis exemplum*

sequuntur. Nec difficile esset totam Evangelii doctrinam secundum hanc hypothesin explicare. Imo Caput XV. 1. ad Corinthios ex hac sola hypothesi explicari potest, & Pauli argumenta intelligi, cum alias communem hypothesin sequendo infirma appareant, & facili negotio refelli possint, ut jam taceam quod Christiani omnia, quæ Judæi carnaliter, spiritualiter interpretati sunt. Cum vero *Oldenburgius* instaret atque seq. Epistola XXIV. urgeret simplicitatem narrationis Evangelistarum atque Apostolorum de veritate passionis, resurrectionis, & ascensionis Jesu Christi; ita respondit *Spinoza: Christi passionem*, inquit, *mortem & sepulturam tecum literaliter accipio*, ejus *autem resurrectionem allegorice. Fateor equidem hanc etiam ab Evangelistis iis narrari circumstantiis*, ut *negare non possimus, ipsos Evangelistas credidisse, Christi corpus resurrexisse*, & *ad cœlum ascendisse, ut ad Dei dextram sederet, & quod ab infidelibus etiam potuisset videri, si una in iis locis adfuissent, in quibus ipse Christus discipulis apparuit, in quo tamen salvâ Evangelii doctrina potuerunt decipi, ut aliis etiam prophetis contigit.* Egregia sane, & tanto philosopho digna responsio! Admittit & concedit, Apostolos & Evangelistas, ea quæ viderant simpliciter narrare, nihilque in verbis quibus utuntur comprehendi, quod nos cogat, ut a sensu literali recedamus; at allegorice tamen resurrectionem hanc esse intelligendam; id est admittit præmissas, sed negat conclusionem: viderant discipuli Jesum Christum in vitam revocatum, eoque nomine firmiter hoc credunt; sed decipi tamen potuerunt; surrexit Christus, quonam vita & morte singularis pietatis Exemplum dedit, & resurgunt discipuli, quando vitæ & mortis Exemplum sequuntur; solis fidelibus revelata fuit resurrectio hæc scilicet metaphorica, & tamen ipsi infideles, si *una in iis locis fuissent, potuissent persuaderi de veritate rei*, id est, non minus quam fideles umbram pro Junone captare, & oculis vigilantibus omnes potuissent decipi. Quis non miretur hominis acumen & ingenii sublimitatem? Imo quis non hominis detestetur impudentiam, qui quicquid in buccam venit, effutire solitus est? Hinc & illi ipsi, qui liberius de Religione sentire solent, quam vero Reverentia, quam S. Literis debemus, permittit, fatentur, Atheos & Religionis contemptores, nonsolum suam impudentiam abunde prodere; sed & eosdem in opiniones stultas plane & omni specie veri destitutas, incidere. Inter eos est P. *Baylius* qui libro de *Cometis* p. 237. rotunde hoc fassus est. (*) Idem *Spinoza*

(*) Verba ipsius ita sonant. Si l'on regarde les Athées dans le jugement, qu'ils forment de la Divinitè, dont ils nient l'existence, on y voit un excès horrible d'aveuglement,

noza jus Naturæ nullum esse dixit, sed omnia in eo consistere, quod potentiores in inferiores potestatem suam quacunque ratione id fieri possit, exerceant; quemadmodum minuti pisces a grandioribus deglutiuntur & comeduntur. Rotunde & sine verborum ambagibus mentem suam de hoc argumento aperit Tractat. Theolog. Polit. Cap. XVI. *Per jus & Institutum Naturæ* (inquit,) *nihil aliud intelligo, quam regulas naturæ unius cujusque individui, secundum quas unum quodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo existendum & operandum. Ex. gr. Pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad majores comedendum, adeoque pisces summo naturali jure aqua potiuntur, & magni minores comedunt. Nam certum est naturam absolute consideratam jus summum habere ad omnia quæ potest, hoc est, jus naturæ eo usque se extendere, quo usque ejus potentia se extendit, naturæ enim* NB. *potentia ipsa Dei potentia est, qui summum jus ad omnia habet; sed quia universalis potentia totius naturæ nihil est præter potentiam omnium individuorum simul, hinc sequitur, unum quodque individuum jus summum habere ad omnia, quæ potest, sive jus uniuscujusque eo usque se extendere, quo usque ejus determinata potentia se extendit. Quare inter homines, quamdiu sub imperio solius naturæ vivere considerantur, tam ille qui rationem nondum novit, vel qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus appetitus summo jure vivit, quam ille, qui ex legibus rationis vitam suam dirigit. Hoc est, sicut sapiens jus summum habet ad omnia, quæ ratio dictat, sive ex legibus rationis vivendi; sic etiam ignarus, & animi impotens summum jus habet, ad omnia, quæ appetitus suadet, sive ex legibus appetitus vivendi. Jus itaque naturale unius cujusque hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur.* Verbo; omnia clamant, hominem hunc data opera omni Religioni indicere voluisse bellum, & ut sapere videretur cœlum ipsum stultitia petiisse. Quæ de vita ipsius ad modestiam composita, animoque sorte sua contento, jactitare solent Increduli, inferius, ubi objectiones quasdam Incredulorum in medium proferemus, expendam.

IX. Possemus hic pariter ut in Examine Systematis *Spinozæ* factum est, ostendere, Eos, qui Epicuri de rerum omnium origine secuti sunt sententiam, suam in ratiocinando infantiam, & paradoxa quævis effrenatam defendendi lubidinem manifestissime prodere. Sed necesse

Non minus ineptum est Systema Epicuri, quod qui-

ment, une ignorance prodigieuse de la nature des choses, un esprit, qui renverse toutes les loix du bon sens, & qui se fait une maniére de raisonner fausse, & dereglée plus qu'on ne sauroit le dire.

dam veterum & recentiorum defenderunt.

necesse non est, ut in systemate hoc subvertendo tempus collocemus, quandoquidem sua corruit futilitate. Statuere enim, homines, plantas, animantia, ut de vastissimis corporibus in cœlo natantibus, & pulcherrimo ordine orbitas suas decurrentibus, nil dicam ; fortuito atomorum concursu orta esse, non est *philosophari* sed *delirare;* Hinc etiam doctissimi Veterum, *Cicero*, *Plutarchus* aliique, albis uti merebantur dentibus riserant *Epicureos :* *Ciceronis* duntaxat afferam verba quæ extant de *N. D. Lib. II.* cap. 37. *Hic ego non mirer quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida atque individua, vi & gravitate ferri, mundum effici ornatissimum & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles unius & viginti formæ literarum vel aureæ, vel qualeslibet aliquo conjiciantur, posse ex his in terram excussis, Annaleis Ennii, ut deinceps legi possint, effici, quod nescio anne in uno quidem versu possit* tantum valere fortuna, &c. Idem cap. 34. & 35. *Quod si omnes partes mundi ita constitutæ sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores; Videamus utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo cohærere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora sunt ea, quæ Natura, quæ illa quæ arte perfecta sunt, nec ars efficit quid sine ratione; ne natura quidem expers rationis est habenda. Qui igitur convenit tabulam pictam cum aspexeris, scire adhibitam esse artem ; cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione atque arte moveatur:* aut *cum Solarium* &c. *Quod si in Scythiam aut in Britanniam Sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cujus singulæ conversiones idem efficiunt in Sole & in Luna & in quinque stellis errantibus, quod efficitur in Cœlo singulis diebus & noctibus : Quis in illa Barbarie dubitet, quin ea Sphæra perfecta sit ratione? Hi autem dubitant de mundo ex quo oriuntur & fiunt omnia, casune sit ipse effectus an ratione, an mente divina? Et Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis Sphæræ conversionibus, quam Naturam in efficiendis, præsertim cum multis partibus sint illa perfecta, quam hæc simulata, solertius &c.* Inter Recentiores Eruditos variis argumentis & institutis comparationibus vanitatem hujus opinionis ostenderunt inter multos alios Viri dignitate & Eruditione eminentes, *Tillotsonius* & *Fenelonius*. Prior. Serm. Sacr. Tom. I. posterior integro de existentia divina tractatu. Et sane vix credibile est, hominem sane mentis serio & ex animi sententia, expensis rerum creatarum natura, atque facultatibus, ejusmodi ineptæ opinioni subscribere posse,

posse. Novimus quidem cæterorum Philosophorum antiquorum de origine rerum opiniones, ruinosis etiam superstructas fuisse fundamentis. Quod si vero Gargettius senex labanti causæ succurrere voluit, corrigere debuisset quod in aliorum Systematibus hiulcum, aut plane ineptum erat, non vero erroribus errores addere. Sed quod frequentissime obtigisse novimus, ut nempe Increduli, dum sententias, aut plane certas, & firmas, aut quammaxime probabiles impugnarunt, & damnarunt, hypotheses longe majoribus difficultatibus obnoxias, in medium protulerint, idem evenisse *Epicuri*, & sequacium exemplo constitit. Nullis enim plane hoc Systema est innixum fundamentis, sed eodem jure, quo prolatum est, negari simpliciter potest: v. gr. statuit ex nihilo nihil fieri, & tamen motum dedit atomis, quem eos habere, aut admittere posse, nullibi probat. 2.) Atomis vim sese inclinandi tribuit, causam autem hujus inclinationis nullam dare potuit. 3.) Vim quandam sentiendi & intelligendi animis nostris tribuit, neque tamen vel ex natura atomorum, vel eorum concursu, has facultates elicere ulla cum veri specie potuit. Hic tamen insignis ille Philosophus est, dignus qui ab Encomiaste suo *Lucretio* in cœlum tollatur laudibus. Hic nimirum

Princeps vitæ rationem invenit, eam quæ
nunc appellatur sapientia, quique per artem
fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris,
In tam tranquillo & tam clara luce locavit.

Concedi equidem aliquid posset *Epicuro*, si cogitemus tempora quibus vixit. Tum enim Religio tot ineptis superstitionibus & anilibus fabulis erat obsepta & oppressa, ut mirum haud fuerit, hominem in omnia alia ruere voluisse. Disciplinæ præterea philosophicæ, *Astronomia*, *Physica*, *Botanica*, & *Anatomia* parum erant excultæ. At vero oculos ad solem claudunt illi inter Incredulos, qui nostra ætate ejusmodi Systemati patrocinantur. Notum enim est, Viros ingenio & Eruditione præstantissimos, ex animantium, Hominum, & plantarum structura, factis eum in finem accuratissimis experimentis, clarissime demonstrasse, omnia mundi corpora divina & mirabili arte esse confecta, omniaque ad certos sapientissimosque fines exacta esse. Certe qui in tanta luce posthac asserere ausit, fortuito duntaxat materiæ concursui tribuendum pulcherrimum rerum ordinem, data opera in re sanctissima ludit, atque ridicula plane & inepta ambitione sese captum esse evidenter commonstrat.

X. Sed

Referuntur singulares quædam & paradoxæ quorundam Incredulorum opiniones.

X. Sed mittamus *Epicuri* Sectatores, & ad alios Incredulos, qui ineptas plane & paradoxas defenderunt opiniones perveniamus. Inter eas autem merito referimus *Astrologiæ Judiciariæ Studium.* Ars certe, si hoc nomine digna est futilis hariolatio, nullis superstructa fundamentis, cui qua ratione sanæ mentis homo deditus esse possit, videre non possumus. Experientia tamen constat plures ex numero Incredulorum, amore illius captos fuisse. De *Vanino* constat, eum valde deamasse hanc artem, uti hoc biographia ipsius, quam plures Viri docti descripserunt, patet. De Illustri *Schaftsburio* nepote celeberrimi illius *Antonii Asbley, Comitis Schaftburensis*, cujus vitam *Lokius* conscripsit, idem affirmat *Reverendus in Christo Pater Burnettus in Commentariis rerum suo tempore gestarum.* In numerum Incredulorum eum retulerunt doctissimi Viri. Celeb. *Mosbemius* in *primit. Jul.* pag. 57. ita de eo pronuntiat: *Cæterum non dubito, quin Vir Sagacissimus ex iis fuerit, qui aut vitiorum amore, aut pravis opinionibus impediti veritatem Religionis a Christo traditæ cernere nolunt.* Et in Hist. Eccles. Recent. pag 380 ait, de eodem verba faciens: *Ridet Vir ingeniosissimus, etiam quum sanctissime de rebus sacris loqui videtur, argumentisque ad vitam piam & honestam, quæ in divinis libris traduntur & inculcantur omnem plane virtutem detrahit, imo, dum virtutem nescio quam sublimem, supra vulgi opiniones positam, semet ipsa contentam, commendat omne virtutis studium dissuadet;* simile judicium de eo fert. Rev. *Berklejus* pag. 201. libri cui titulus: Le petit Philosophe. *Pour ce* (ait.) *qui regarde certains points de Religion comme par exemple la croyance d'un état futur de Recompenses, & des châtimens, ce grand Homme declare ouvertement, que les gens du Bel-Air ne sçauroient regarder les choses que comme des contes propres à amuser des Enfans, & à épouvanter le vulgaire. Ainsi pour rendre un service signalé à la partie la plus choisie du genre humain, il a eu la bonté & la sagesse d'inventer un autre motif, à savoir, un certain goût ou plaisir, qui, à ce qu'il assure, ne sçauroit manquer de produire son effet; Puisque selon lui, des qu'on a le vrai goût de la politesse on a en même tems une certaine disposition à être transporté par la seule contemplation de tout ce qui est véritablement beau.* Celebr. *Pfaffius*, *primit. Tübing.* pag. 44. ita de eo judicat: *Nemo acerbiore calamo doctrinam de gustu spirituali aggressus fuit Ill. Schaftsburio, acuti quidem ingenii Viro, sed qui de Religione Christiana parum mihi persuasus fuisse videtur.* Ill. vero *Burneti* verba hæc sunt: *Quant à sa Religion c'est en parler favorablement, que de dire qu'il étoit Déiste. Fou neanmoins de l'Astrologie, autant qu'on peut*

être:

être: & paulo post; *Il s'étoit mis en tête, qu'après la mort nos ames vivent dans les étoiles, connoissant superficiellement toutes choses, il ne savoit rien à fond.* Ejusdem vanissimæ superstitionis amore captos fuisse Cardinales *Richelieu* & *Mazarinum*, de quorum pietate pauci magnifice sentiunt, ex *Vittorio Siri*, probat doct. *Clericus* tractat. de *Incredulitate* pag. m. 33. (*)

Illustris *Leibnitius* testatur, se cognovisse quendam *Sobnium*, in S. Electoris Palatini, *Caroli Ludovici* aula degentem, quo in conficiendis varii generis machinis usus fuerit; Hunc prophetias V. & N. Testamenti repudiasse, simul tamen firmiter credidisse, prophetias *Nostradami* cœlitus fuisse delapsas: ibidem tradit, Judæum quendam Belgam, novum Testamentum rejecisse excepta Apocalypsi, in qua se *lapidem philosophorum* reperisse crediderit. Vide *les remarques de Monf. Leibniz sur l'Enthousiasme pag. 267. Tom. II. du Recueil de diverses pieces &c. Tolandus* de quo mox aliquid dicendum, *Adeisidæm.* sui pag. 23. fatetur, sibi duos fuisse cognitos, quorum prior Providentiam divinam pro

(*) *Il n'y a rien de si commun* (inquit) *que de voir des Incredules entêtés de l'Astrologie judiciaire & persuadés que les Magiciens font des choses qui sont au-dessus de l'ordre de la nature. Par exemple, on accuse deux grands Ministres d'Etat dont les actions ne nous laissent pas croire, que la foi en Dieu fut une de leurs plus grandes vertus d'avoir crû tous deux les prédictions des Astrologes; & l'un d'eux de s'être persuadé, qu'un homme qui vomissoit diverses liqueurs le faisoit par le moyen de la Magie. Le Cardinal Richelieu* (recitat verba Auctoris jamjam dicti) *consultoit outre l'Astrologie toute sorte de divinations jusqu'à des femmelettes; dont la science consiste en des vapeurs de Mere, qui leur font prédire par hazard quelque evenement fortuit. Il étoit si crédule, qu'il attribuoit à l'operation du Démon l'art de jetter par la bouche toutes sortes de liqueurs après avoir bû de l'eau, comme le faisoit un Charlatan Italien. Mazarin n'étant pas encore Cardinal, ayant éclatté de rire à un discours si simple, pensa perdre sa faveur par-là: & le Cardinal irrité de cet éclat de rire, par lequel il jugea que Mazarin se moquoit de lui, dit ironiquement, qu'il n'étoit pas Monsieur Mazarin, qui avoit une profonde Etude & une exacte connoissance de tout. Mazarin repliqua tout soumis qu'en donnant cinquante pistoles, que le Charlatan demandoit pour enseigner son Secret, on verroit si l'operation du Démon s'en méloit. Mazarin regardoit toutes les divinations comme des sottises; excepté l'Astrologie, dont il étoit fort entêté, quoi qu'il feignit le contraire. Lorsque Madame Mancini sa sœur mourut & ensuite la Duchesse de Mercœur sa Niece, comme il eut vû par-là accomplie la prédiction, qu'un Astrologue en avoit faite à Rome par écrit longtems auparavant; il en devint extraordinairement triste & melancolique: non par tendresse pour ses parens, mais parce que ce même Astrologue avoit fixé le tems de sa mort à un terme qui s'approchoit. Il en perdit l'appetit & demeura plusieurs nuits sans dormir.* De Michaële *Serveto* idem testatur Cl. *Moshemius* Hist. Eccles. Recent. pag. 505. dicens. *Astrologiam, quam Judiciariam vocant, in Parisiensi Academia, invitis Medicis, at plaudentibus multis, publice docuit Servetus, immo Apologiam vanissimæ artis edidit, quæ mandato supremi Consilii suppressa est.*

pro anu vatidica cum Epicureis riserit, stellarum vero influxu rerum omnium universitatem regi adseruerit; posteriorem vero omnes Spiritus incorpores rejecisse, sed intelligentias nescio quas materiales oracula & vaticinia fundentes, crepasse. Ingeniosus Auctor libelli cui titulus *Alciphron*, ou le *petit Philosophe* Tom. II. pag. 57. refert, novisse se *Musicum*, qui diceret, mentem nostram esse harmoniam: *Geometram*, qui affirmaverit, necesse esse ut mens nostra sit extensa: *Medicum* denique qui quod in ampulla aliquot servatos habuisset Embryones, & multos mures dissecuisset, credidisse, animam merum nihil esse, vel ut Auctor ille loquitur, *une chimere.* Huc referri etiam merentur *Hylozoistæ* de quibus videndus *Cudvvorthus* in Systemate Intellectuali, & *Clericus* Bibl. Select. Tom. II. Utrum *Egoistas*, qui extra sese nulla dari corpora somniarunt, inter fanaticos, an vero inter Incredulos referam, nescio.

De Isaaco *Vossio* memorat *Evremontius*, Eum omnium fere gentium consuetudines & mores in numerato habuisse, ignarum Seculi sui: In quotidianis honestissimorum Virorum congressibus eum ita spurce locutum, ut existimasses, te librum aliquem Commentarium in *Juvenalem* & *Petronium* audire; eodem tempore quo LXX. Versionem divinæ originis esse probare voluerit, aperte ostendisse, se Revelationi fidem non habere, idque exitum vitæ suæ satis superque edocuisse; nullis enim argumentis adduci potuisse, ut præcipuis saltem Religionis christianæ Articulis subscriberet; Eundem interim omnia *insolita, fabulosa*, & ab omni *veri specie abhorrentia lubentissime admisisse.* Quæ narro retulit *Evremontius* qui *Vossio* familiariter est usus. Hæc antem postquam exposuisset βιογράφος *Evremontii*, doctissimus des *Maizeaux*, in hæc erumpit verba: *Eant igitur nasutuli quidam & in posterum clament, Incredulos ab omnibus præjudicatis opinionibus esse liberos, solos acerrimo ingenio præditos, & nonnisi evidentissimis rationibus commotos, ad aliquid credendum vel rejiciendum, adduci solere.* Comes Boulainvillier, (verba sunt Celeb. Moshemii Hist. Eccles. Recent. p. 388.) tam sui erat dissimilis, ut parem fere superstitioni & Atheismo locum in animo male composito tribueret. Nullum enim licet alium esse Deum putaret quam rerum naturam, Mahumedem tamen non dubitabat pro Legato Dei ad Genus humanum habere, & fata tam hominum singulorum, quam rerum publicarum, ex astris prædici posse, arbitrabatur. *Collinus*, inter principes Incredulorum, qui publicis scriptis innotuerunt merito referendus, non semel ostendit, sese hoc studio abripi pas-

sum,

ſum, i. e. opinionibus leviſſimis modo eſſent Religioni inimicæ, ſubſcripſiſſe, rejectis iis, quæ in Religione chriſtiana ſunt firmiſſima. Quo inter alia referas, quod ad authentiam N. Fœderis ſuſpectam reddendam ad *Victorem Tununenſem* provocavit, qui perhibuiſſe dicitur, *Meſſala Viro Cl. Conſule Conſtantinopoli per Anaſtaſium Imperatorem Sanctiſſima Evangelia corrupta & emendata fuiſſe*. Quam leviſſimam objectionem, multi tamen, & quidem erudite retuderunt, inter quos merito referendus Celeb. *Pfaffius*, cujus hac de re extat ſingularis Diſſertatio primitiis Tübingenſibus inſerta. Eundem data ſæpe opera loca veterum truncaſſe, præſertim in prima editione libelli de libertate cogitandi, ſi e re ſua eſſe exiſtimavit, perſpicuis exemplis oſtendit *Phileleutherus Lipſienſis*, i. e. Eruditiſſimus *Bentley*. Vide Libellum cui titulus: *La Friponerie laïque des pretendus Eſprits forts d'Angleterre Edit. 1738.* Nihil dicam de perpetuo ipſius ſtudio Antiſtitibus Religionis nullo habito delectu inſultandi, quandoquidem hoc morbo cæteri, qui pro Incredulis haberi volunt, laborare ſolent. His adjungere poſſumus celebrem Jeſuitam *Harduinum*, Gallum. Quamvis enim is vulgo inter Incredulos non referatur, talia tamen paradoxa in medium attulit, quæ ad labefactandam Revelationem viam ſternunt. Virum fuiſſe *Harduinum* doctum, & in Philologia, Chronologia & arte numiſmatica verſatum, negaverit nemo. Eundem tamen ſimul monſtroſas, & ab omni veriſimilitudinis ſpecie abhorrentes opiniones defendiſſe nemo qui aliquo amore veri tangitur, infitiari poterit. Ita notum eſt, Eum aſſeruiſſe, *Tullium, Plinium, Maronis Georgica, Flacci Sermones & Epiſtolas, præter Inſcriptiones admodum paucas, faſtosque nonnullos ſola ex omni antiquitate ſincera eſſe; reliquam falſorum dogmatum ſegetem ab execranda & deteſtabili ante annos fere quingentos officina effuſum, cujus Princeps ac primarius operis Architectus jocoſe a Sodalibus Severus Archontius dictus fuerit. Execrandam autem illam officinam extitiſſe poſt Chriſtum natum Seculo XIII.* Nemo non videt ridiculam hanc opinionem veritati Religionis chriſtianæ eſſe oppoſitam. Initio quidem ludere Virum doctum quidam exiſtimarunt, quod credibile non ſit, virum in cæteris doctum, & præſtantis ingenii, tam ineptam opinionem ſerio defendere poſſe. At alii, inter quos eminebat Eruditiſſimus *Veiziere la Croze* nunc quidem ἐν ἀγνοίαις exiſtumarunt, Jeſuitam id agere, ut excuſſis e manibus Chriſtianorum Voluminibus Sacris & Antiquiſſimis Patrum Scriptis, præclaris rei Chriſtianæ præſidiis, Pontificis Romani Auctoritatem hac ratione tueretur & promoveret.

Eum in finem edidit vir ille Doctus *Vindicias Veterum Scriptorum*, bonæ frugis plenas, quibus adjuncta est Celeb. *des Vignoles* erudita Dissertatio, in qua ex Chronologiæ principiis opinionem Jesuitæ adortus est, funditusque subvertit. Utrum solus *Harduinus* hanc opinionem sit commentus, an vero potius ex composito, quæ Doctissimi *la Croze* sententia fuit, sit adornata, disquirere nolo. Hoc certum, *Harduinum*, qua erat ingenii acie instructus *facile perspexisse*, hanc sententiam suspectos reddere nonsolum Sacros N. Test. libros, sed & Patrum antiquissimorum monumenta, ad quæ tamen nonsolum Protestantes, sed ipsi pontificii inprimis, provocare solent. Idem edito posthumo opere, *Jansenium*, *Quenellum*, omnesque, qui gratiam, quam vocant efficacem defenderunt pro Atheis habuit, argumentis ad id probandum usus levissimis, quæ passim in Diariis Eruditorum prostant, & legi possunt. Nihil jam dicam de explicatione quarundam Inscriptionum insolita & violenta. In Commentario denique in N. Testamentum, ante annum (quo hæc scripta sunt) edito, multas passim invenias paradoxas Interpretationes, quarum specimina inter alios exhibuere doctissimi Auctores Diarii Literarii Gallici, cui titulus: *Bibliotheque raisonnée* Tom. ult. Hæc effecerunt, ut Viri Docti putarint, *Harduinum* aliquando cum talia scriberet non bene composita fuisse mente. Dignum certe hoc Viro est Epitaphium, quod ei posuit *Reverendus* & *Doctissimus Vernetus*, *Professor Genevensis*, *amicus noster honoratissimus.* (*) Novimus quidem haud defuisse, qui causam *Harduini* tueri voluerint, atque ostendere, innocentes fuisse ejus opiniones, longeque aliud Jesuitam intendisse, quam quidem plerique Eruditorum existimarunt. Inter eos fuit Anonymus, cujus defensio extat in Diario Literario, cui titulus: *Bibliotheque Françoise Tom. XXIV.* Sed rationes quas affert, adeo sunt

(*) Sonat autem ita:

Hic jacet Hominum παραδοξότατος,
Natione Gallus, Religione Jesuita.
Orbis Literati portentum
Docte febricitans
Antiquitatis cultor idem & deprædator
Commenta inaudita vigilans somniavit
Scepticum pie egit
Credulitate puer
Audacia juvenis
Deliriis senex
Verbo dicam: hic jacet HARDUINUS.

ſunt leves, & parum adeo cauſam Jeſuitæ juvant, ut neminem facile in ſuas ſit pertracturus partes. (*)

XI. Antequam finem impono huic Argumento & Theſi, tria tantum exempla ſingillatim adferam, ex quibus conſtabit, quanta impudentia quidam Incredulorum diſciplinæ Chriſtianæ detrahere, & ineptiſſimas contra & paradoxas opiniones defendere ſoleant. Primum eſt Joh. *Tolandi*, ſecundum *Woolſtoni*, tertium denique Auctoris impudentiſſimi libelli & orco digni, cujus Inſcriptio: *les Princeſſes Malabares* &c. Quod ad *Tolandum* ſpectat, notum eſt, inter eos, qui noſtra ætate Religionem impugnarunt, eum præ cæteris eſſe referendum. Vitam ipſius, ſententias, mores atque fata deſcripſit Celeb. *Mosbemius*, quæ vindiciis Antiquæ Chriſtianorum Diſciplinæ, præfixa eſt; quem libellum harum rerum cupidi adire poſſunt. Nos ad ea duntaxat attendemus, quæ ad theſin noſtram confirmandam facere poſſunt. Et mature quidem infelix homo oſtendit quam ſuperbo, & impotenti eſſet animo. Primum ingenii monumentum anno ætatis ſuæ viceſimo ediſſe fertur, quod erat carmen in Sacrorum miniſtros, aſperum, du-

Tolandi Exemplo ſingillatim Theſis noſtra probatur.

 rum,

(*) *Eminentiſſimus Cardinalis Quirinus in Commentario de rebus ad ſe ipſum pertinentibus pag. 103. ſq.* hæc de *Harduino* narrat. *Joannes Harduinus, altero die poſtquam Pariſios adventaſſem, a me aditus, facilem, & expeditum mihi ſe præbuit ad fundenda absque fuco paradoxa ſua, etſi ad eadem ejuranda, haud multo antea adactus fuiſſet. Liberis igitur verbis affirmare mihi non dubitavit, veterum Numiſmatum authoritatem maximi faciendam, inſuper vulgatam Divinorum Bibliorum Editionem, & Concilii Tridentini Canones, quandoquidem alia Sacræ Antiquitatis monumenta, pleraque omnia, juſta ſubleſtæ fidei ſuſpicione laborarent. Somniaverat ille quemadmodum antiquiſſimos, prophanos Scriptores, ſeu Oratores ſeu Poetas, ſeu Hiſtoricos ſeu Philoſophos; ita Eccleſiæ Patres, Synodos Epiſcopales, Decretales Pontificum, atque alia hujusmodi ſcripta nihil aliud, quam ſuppoſitiones eſſe doctorum Cœnobitarum, qui una ſimul Seculo X. conjuratione inita, tantis fallaciis ſtruendis & concinnandis animum, calamumque appuliſſent; uno verbo vulgatæ Verſionis Concilii Tridentini, & priſcorum Numiſmatum fide chriſtianam Religionem inniti, labantibus ac nutantibus ex ea ſuſpicione cæteris omnibus ejusdem fundamentis, quæ hucusque locata fuerunt. Portenta iſta cum audirem, ſpatiando interea in Bibliotheca, conjunctis cum Harduino paſſibus, accidit, ut oculos converterem ad librum quendam ex ligno confectum, fictitioque titulo ornatum, pro implenda, ut alibi etiam fieri obſervavi, plute; extremitate: tunc ſtatim libro illi manum injeci, ipſumque Harduini oculis ſubjiciens, En, dixi, hocce figmenti, de quo agitur, genus eſſe nemo negaverit, in Jeſuitarum tamen non in Monachorum Officina fabrefacti. San-Germanenſes ſolitum dicere Mabillonium mihi narrabant, ſuæ ipſos gloriæ ducere debere, quod olim Ciceronem, Livium, Virgilium, paresque alios Scriptores Monaſtici cuculli apti fuerint, procudere. Harduinum in rebus hiſtoricis adeo delirantem, Clero nihilominus gallicano idoneum viſum fuiſſe, cui colligendorum Conciliorum provincia demandaretur, hoc profecto quamplures ad maximam admirationem pertraxit.* Adde his binas eruditas epiſtolas *Ill. Cuperi* datas ad Cl. la *Croze*, quæ extant in libello cui titulus: *Recueil de Litterature, de Philoſophie & d'Hiſtoire.*

rum, atque maledicum cui *Tribus Levi* nomen præfixit, in quo ſtatim ſub initium omnium calamitatum calamitoſiſſimum Sacerdotum eſſe ordinem, nec quicquam hoc ipſo ulli Reipublicæ gravius atque moleſtius unquam extitiſſe affirmat. Plura de hoc libro cum in medium non attulerit Cl. *Mosbemius* de Univerſi Argumenti Tractatione dicere non poſſum. Ex allatis tamen ſatis conſtat, hominem juvenili arrogantia inflatum, impietatem ſuam & impudentiam ſatis prodidiſſe, qui omnes promiſcue Sacrorum Miniſtros, nullo habito plane diſcrimine tam acerbe perſtrinxerit. Poſtea ad ſcribendum librum cui titulus: *Religio Chriſtiana Myſterii expers*, animum adjecit. Quæ fata habuerit hic libellus in Anglia l. citato exponit Cl. *Moshemius*. Varia nimirum fuerunt Virorum Doctorum de eo judicia. Fuerunt qui Auctorem eius omnium Religionum hoſtem, alii Deiſtam vel Socini diſcipulum eſſe dicerent. Alii quædam improbabant duntaxat, cætera ferri poſſe contendebant, præſertim poſtquam *Tolandus* omnes ingenii nervos intendiſſet, ut oſtenderet, mitiorem plane adhibita genuina explicatione ſenſum ferre poſſe verba ſua. At exitus, eaque quæ poſt in lucem protrudit, ſatis oſtenderunt, hominem nonniſi verba aliis dare voluiſſe. Acceſſit enim mox alius infelix ingenii fœtus, ex quo ſatis conſtabat, *Tolandum* incredibili deſiderio novas & paradoxas opiniones defendendi ardere. Nimirum A. MDCCIV. edidit Epiſtolas ad SERENAM, quo nomine *Illuſtriſſimam Boruſſiæ Reginam*, tunc temporis viventem, intellexit. Erant autem numero quinque; quarum Argumenta loco citato exhibentur. Nos eorum duntaxat rationem habemus, quæ ad ſcopum noſtrum faciunt. In ſecunda Epiſtola Hiſtoriam Doctrinæ de immortalitate animæ inter Gentes ſiſtit. Quæ ejus fuerit de hac re opinio, verbis Cl. *Moshemii*, quoniam liber ad manus non eſt, exponam: *Ortum eſſe hoc dogma putat ab Ægyptiis, ab his Græcos illud accepiſſe, Coloniisque ſuis in Aſiam & Europam miſſis, trâdidiſſe: Nec mirum adeo eſſe, quod ROMANI etiam illud probaverint, quos a Græcis & Leges & Religionem mutuatos eſſe conſtet. Eosdem Ægyptios banc de mentium perennitate doctrinam cum Indorum & Chaldæorum Sapientibus communicaſſe exiſtumat, qui poſteriores, Scytis, Germanis, Gallis & Britannis rurſus ejus adoptandæ auctores fuerint. Unde vero hæc Sapientia Ægyptiis? Nihil noſtro facilius expeditu eſt. Omnis hæc perſuaſio a funerum ritibus inter Ægyptios conſuetis manavit ipſo judice. Erat his in more poſitum, ut cadavera unguentis varii generis, ne putreſcerent, oblinerent, ſicque in peculiari quodam loco, quem Elyſios vocabant campos* extra

extra urbem Memphim conderent. Hinc antequam ulla de mentium immortalitate suspicio nasceretur, illæ jam de mortuis locutiones invaluerant, trajecisse ipsos fluvium Acherontem, ac in Elysios translatos esse campos: Qui postea loquendi modi sensim istam opinionem genuerunt, eorum etiam mentes permanere, quorum corpora inviolata conservata essent. In quarta Epistola Virum quendam Eruditum, summo erga *Spinozam*, ejusque philosophiam studio flagrantem, revocare voluit; in ea tamen inter alia posuit omni materiæ inesse conatum ad motum, quam opinionem aggressus est acutissimus *Clarkius* in demonstrat: Existentiæ Dei &c. Tom. I. hancque *Tolandi* ratiocinandi methodum vocat une *pitoyable Philosophie*, i. e. commiseratione dignam philosophandi rationem. Quam parum autem hi homines sibi constent, vel ex eo patet, quod in hac Epistola quarta contendat, Systema *Spinozæ* nullis esse superstructum rationibus, & demonstrationes ipsius ficulneas plane esse, simul tamen postea scripserit librum titulo *Pantheisticon* insignitum, in quo omni posito pudore *Spinozæ* sententiam tuetur. Novi quidem esse Viros doctos v. gr. Clarissimum Reimannum aliosque qui dubitent, utrum *Tolandus* hujus libri auctor sit, nixi auctoritate doctissimi *la Chapelle Bibl. Angl. Conditoris*, qui Tom. VIII. *Bibl. Anglicæ* hoc negare videtur. At quisquis modum ratiocinandi doctissimi hujus Viri perpendit, facile deprehendet, Eum *perpetua* uti *ironia*, & false ita *Tolandum* perstringere voluisse. Accedit, quod in parte secunda libelli, cui titulus *Adeisidæmon*, seu *Titus Livius a superstitione vindicatus*, ubi origines Judaicæ Gentis pandere vult, non levia monstrosæ hujus opinionis lateant specimina. Nimirum in ea inficetas *Strabonis* narrationes cum Mosis de Judæorum ortu relatione conciliare vult, idque præterea docere, sanctissimum hunc Virum a *Spinozæ* de hujus universi divinitate sententia non nimis remotum fuisse. Præter hæc (utor verbis Cl. Moshemii) *secus ac Moses tradit, terram Palæstinam horridam & sterilem esse affirmat, aliaque nonnulla hujus generis paradoxa proponit. Quod quidem num quid aliud sit, quam apertum in Religionem bellum moliri, prudentiores judicent.* Neque his infelix homo fuit contentus, sed quo pede cepit perrexit, id est incredibili desiderio novas & insolitas opiniones spargendi, ut viri singularis Eruditionis famam consequeretur, satisfacere porro annisus est. *Nam quis peccandi finem posuit sibi, quando recepit ejectum semel attrita de fronte ruborem?* Non est animus paradoxa hæc omnia referre, quæ prolixe recitat Cl. *Moshemius.* Mentionem duntaxat facio libri, qui magnas in Anglia excitavit turbas,

atque

atque a doctissimis Viris prolixe est refutatus; Titulus est. *Nazarenus.* Prolixam futilis & audacis opusculi recensionem exhibet Cl. *de la Roche Bibl. Angl. Tom. IV.* breviorem vero & in summa idem Celeb. *Moshemius*, qui in sequentibus eruditissime, ut solet, omnes hujus libri partes perlustrat, rationesque ipsius funditus convellit; summa hujus libri brevis, ut eam exhibet Cl. *Moshemius* hæc est: *Periisse deplorat in illo veras Doctrinæ Christianæ rationes, & cum suo Magistro e terris discessisse; jam atram errorum noctem universo terrarum orbi incumbere, mentesque omnium densa caligine premi. Turcas non ignobilem esse Christianorum Sectam statuit; Judæos non nimis a Christianis remotos esse judicat; Legem Mosis qui abrogatam esse velint non plus sapientiæ habere, quam lapides clamat: Historiam sacram neminem unum diligenter & sine partium studio inspexisse tuetur. Quæ de libris divini fœderis ferantur parum habere certi, nec rationes afferri posse, quibus spurcum quendam & vesanum hominis fœtum, Italico idiomate editum, qui Barnabæ mentitur nomen, sanctis Scriptoribus postponendum esse doceatur, defendit:* Lectu digna sunt, quæ de ficto hoc Evangelio, fatisque ejus disserit Cl. Moshemius. Plura non adducimus. Ex iis quæ protulimus satis patet, quam insatiabili hic homo arserit paradoxa proferendi desiderio, & quam alieno fuerit a Disciplina christiana, animo. (*)

Woolstoni Exemplo porro id ostenditur.

XII. Sed mittamus *Tolandum*, atque ejusdem furfuris hominem producamus, ostensuri quam turpiter sese aliquando dedant Increduli, & quam insatiabili desiderio opiniones paradoxas, futiles licet & ineptas plane proferendi in medium ardeant desiderio. Non est autem animus prolixe describere hujus Hominis vitam, fata & mores, aut libros ab eo & contra eum editos recensere. Præstitum hoc est abunde a Viris Doctissimis. Ita singulari libello idiomate Germanico Scripto, vitam fataque ipsius collectis hinc inde non sine industria præsidiis huc facientibus, Vir Doctus Ch. LEMKER delineavit. Idem tentavit Cl. *Jöcherus*, Professor Lipsiensis, tribus editis Dissertationibus, qui paradoxas simul hujus hominis sententias impugnavit. Quibus jungi debet Dissertatio Historica de Scriptis *Woolstoni* ejus *Condemnatione* & *publice* contra eum editis libris, conscripta a V. *Reverendo* A. Le MOINE, quæ præfixa est Versioni Doctissimi Libri pro veritate Resurrectionis Jesu Christi, scripti a R. in Christo Patre *Scherlokio*. Ad hos ablego Lectores,

(*) Vide plura de Tolandi vita, fatis & editis libris in Niceronis relationibus de viris Eruditione illustribus, Tomo secundo editionis germanicæ per Celeb. Baumgartenium curatæ.

ctores, quos harum rerum tangit cura. Nos ad summam dogmatum ab ipso in medium prolatorum attendemus, quamque ea sint plane inepta prolatis Exemplis ostendemus. Vir Doctus, qui lingua germanica, uti diximus, vitam ipsius exposuit, plurimis in locis, adductis testimoniis ostendit, quam superbo & elato fuerit hic homo animo, & quam impudenter nonsolum sanctissimae Religioni insultaverit, sed & viros pietate, Eruditione & dignitate eminentes proscinderit. Quod ad sententiam *Woolstoni* ipsam spectat, eam in citata Dissertat. Gallica pag. 1. ad tria revocat Capita Rev. *le Moine*, quae in latinum conversa idioma sic sonant:

I. est: Ex miraculis, quae Christus in cura variorum morborum demonstraverit, & propter quae jure singularem nactus sit laudem & famam, colligi non posse, eum esse Messiam, neque exinde argumentum peti posse pro divina, quam sibi arrogabat, auctoritate, novam Religionem proferendi.

II. Quod Literalis narratio plurimorum miraculorum, quae testibus Evangelistis a Christo facta perhibeantur, *absurda* sit, a *verisimilitudine aliena*, imo *incredibilis*: Quodque proin credendum non sit, miracula haec sive ad omnia sive ad quaedam tantum respiciamus, facta esse; sed haec omnia *prophetice* & *parabolice* esse intelligenda, i. e. ea significare duntaxat quid Jesus in posterum *mystica* quadam & plane mira ratione esset praestiturus.

III. Quod ubi Christus ad miracula sua provocet, tanquam ad testimonium authenticum auctoritatis suae coelestis non proprie respexerit ad ea miracula, quae in *terris agens fecisset*, sed ad ea, quae olim *in Spiritu* esset praestiturus, quorum priora nonnisi essent *typi* & *figurae*.

Nemo non, cui vel mica bonae mentis inest, quique Religionis christianae gnarus est, sentit & manibus quasi palpat, quam sint hae propositiones ineptae, monstrosae & impudentes. Caput rei in eo vertitur, utrum Christus actu ipso patraverit, dum in terris degebat, miracula. Evangelistae clarissimis verbis narrant, Christum varia patrasse miracula; enarrant morborum per Christum sanatorum varia genera: circumstantias locorum & personarum exponunt: Haec omnia tamen non nisi sunt *improprie* & *mystice* intelligenda. Homines ab his vel illis morbis liberati, & quidem in conspectu multorum hominum, actu ipso non sunt sanati, sed *metaphoricam* tantum sibi ipsis *medicinam* adlatam credere debuerunt; Christus ad miracula ipsa disertis verbis provocat, tanquam ad certissimum divinae suae missionis argumentum;

at ita intelligendus eſt Chriſtus, quaſi de rebus non præſtitis loqueretur, & ad neſcio quam myſticam ſequentibus ætatibus peragendam provocaret curationem. An non quilibet videt, hominem data opera in re ſanctiſſima ludere, dignumque eſſe qui Anticyras, aut ut *Plauti* phraſi utar, ad fuſtitudineas & ferricrepidineas inſulas, ubi vivos homines mortui incurſant boves, mitteretur. Annon miſer homo Exemplo ſuo nobis commonſtrat, quam verum ſit quod aliquoties monuimus, quod nimirum multi Increduli poſito omni pudore & rejectis ſpretisque ſententiis & veritatibus clariſſimis & ſanctiſſimis, ineptiſſimas contra & monſtroſas in medium proferant opiniones, easque non ſine ridicula jactantia effutiant & defendant? Quod eo magis manifeſtum eſt, quod hic homo tot doctiſſimorum licet virorum argumentis ad incitas redactus, ad extremum tamen uſque vitæ finem abſurdiſſimam opinionem πυξ καὶ λαξ propugnaverit. Animus non eſt ut ſupra dixi, theſes infelicis hominis ſingillatim percurrere, illasque convellere, aut argumenta quibus lepidæ, ſed impiæ opinioni colorem conciliare voluit, expendere; factum enim id eſt abunde a Viris Eruditiſſimis: afferam duntaxat ea, quæ in compendio ad Syſtematis futilitatem demonſtrandam in medium attulit Rev. in Chriſto Pater *Egmondus*, *Epiſcopus Londinenſis* in *epiſtolis ſuis Paſtoralibus* a doctiſſimo *le Moine* ex anglico in gallicum ſermonem converſis. Poſtquam nimirum Rev. Epiſcopus pag. 49. in genere monuiſſet, quam ineptum ſit ſtatuere, miracula a Jeſu Chriſto patrata, quorum mentionem faciunt Scriptores ſacri, non ad literam, ſed allegorice eſſe interpretanda, quodque ejusmodi interpretatio, nonniſi ab homine ſenſu communi deſtituto, aut aperto Religionis hoſte defendi poſſit, Exemplorum inductione oſtendit, quantum abſurdiſſimarum conſequentiarum σύρμα poſt ſe trahat monſtroſa illa opinio. Si Sententia, inquit Rev. Epiſcopus, *Woolſtoni* valeret, dicendum, quod quando Chriſtus ad miracula ſua, quod ſæpe fecerat, provocavit, divinam ſuam probaturus miſſionem, miracula non *realia* ſed *allegorica* intellexerit: Quod ubi turba invicem quærebat, utrum Meſſias, ſi veniret majora miracula facturus eſſet iis, quæ jam quidem a Chriſto patrari videret, non loqueretur de miraculis *realibus*, ſed *imaginariis* duntaxat: Quod quando Jeſus Chriſtus diſcipulos Joh. Baptiſtæ juſſerat narrare Magiſtro ſuo miracula, quæ vidiſſent, ad ipſos convincendum, quod eſſet Meſſias, quoniam eadem operaretur miracula, quæ ſecundum Prophetarum Oracula a Meſſia eſſent præſtanda, neque Prophetæ, neque Jeſus Chriſtus, miraculo-

culorum nomine, *veri nominis* intellexerint miracula; Quod omnes illi Judæi, qui sanctissimæ disciplinæ nomen dederant, postquam vidissent Christum solo verbo ægros sanare, & mortuos in vitam revocare, non viderint ipso opere *homines primum ægros* & *mortuos*, *postea vero sanos* & *viventes*, & quod per consequens, causas satis solidas non habuerint credendi Christianam Religionem divinæ esse Originis: Quod ingens illa hominum multitudo, quæ ad Christum confluebat, ut a variis morbis, quibus laborabant, liberarentur, postquam oculis suis vidissent pluribus hoc beneficium obtigisse, nil tamen actu ipso viderint, quod eos inducere posset, ad Christum recurrendi; Quod Leprosus, qui Christo gratias egerat, quod gravi suo morbo, quo laborabat, medicam attulisset manum, non *realiter* fuerit sanatus quodque adeo *nullam ob causam*, *Christo* gratias egerit: Quod quando populus, visis tot miraculis in admirationem fuerat raptus, quod inquam hæc admiratio fuerit *vana* plane, & *præpostera*, quia nihil quod oculos ferire posset, viderit: Quod cum Judæi conspectis tot miraculis metuebant, ne homines cæteri crederent, Jesum propterea verum esse Messiam, eoque nomine persuasioni huic per miracula elicitæ, obicem ponere voluerant, *umbras* & *larvas* timuerint, atque consilium de *re non existente cobibenda* ceperint. Quod cum Ipsum interficere volebant, quod die Sabbathi claudum sanasset, eo tamen nil actu ipso patraverit: Quod homines illi, qui Eum Regem proclamare volebant, postquam tot ab Eo præstari vidissent portenta, nihil tamen ab Eo, quam quod præstare posset *quilibet* e *vulgo*, factum fuisse *animadverterint*: Quod Pharisæi, qui ipsum per *Beelzebub* miracula patrare calumniabantur, minime tamen persuasi fuerint, quod fecisset miracula, sed quod aliis plane rationibus commoti, ad ita sentiendum & loquendum fuerint inducti: Quod populus in maximam raptus admirationem, quando hominem ægrum in nomine Jesu a Petro sanatum viderat, qui antea ad fores templi portatus erat, ut stipem posset petere, *vere ambulantem tamen postea non videret*, & quod, licet Synedrii Proceres negare non possent, miraculum hoc vere contigisse, *non minus Assessores & judices*, quam *populus* ipse *decepti fuerint*. Quod *Simon Magus* donum miraculorum pretio emturus, nullam aliam, quam qua dudum instructus esset facultatem, id est *nullam*, sibi comparare voluerit. Quod Lystrenses, qui Paulum & Barnabam pro Diis habebant, nil tamen in illis deprehenderint, quod tanta admiratione dignum esset. Quod Judæi ex omni Gente Jerosolymis festo Pentecostæ collecti, & in sum-

mam admirationem ob diversarum linguarum, quibus animi sui sensa expresserant Apostoli, usum, abrepti, nil tamen *conspexerint*, quod *aliqua attentione dignum* esset: Quod Apostoli, quando ingentem hominum, Nobilium & Ignobilium, doctorum, & indoctorum turbam ad Religionis Christianæ professionem adduxerint, *nullo tamen manifesto signo* probare potuerint, se a Deo esse missos: Uno verbo, quod universa Historia V. & N. Testamenti nullum alium sensum habeat, quam eum, quem quilibet viva imaginatione præditus, & facultate allegorias excogitandi instructus, repræsentare potest. Hæc consectaria ex ipsa natura lepidæ sententiæ, vel impiæ potius, & disciplinæ christianæ prorsus adversæ, petita sunt. Neque igitur necesse esse putamus, ut plura specimina adducamus, quæ apud doct. *Lemkerum* legi possunt.

Denique Exemplo impudentissimi Galli, Auctoris libelli, cui titulus: les Princesses Malabares, idem ostenditur.

XIII. Finem tandem impositurі dissertationi huic, paucis adhuc mentionem injicimus Anonymi Galli, qui dignum æternis tenebris fœtum in lucem prodire jussit, sub titulo: *Les Princesses Malabares, ou le Celibat philosophique, Ouvrage interessant & curieux, avec des notes historiques & critiques.* Hic certe nulli Incredulorum impudentia, scurrili dicacitate, & sanctissima quæque profanandi studio, cedit. Animus non est omnia ea, quæ contra disciplinæ sanctissimæ gravissimos articulos proterue in medium attulit, singillatim recensere, expendere & convellere. Integri enim hoc voluminis res esset. Neque dignus est Auctor impudens, ut pluribus confutetur; ineptissimas enim passim sententias tanquam oracula ex tripode pronuntiata in medium profert, at nullis plane firmat rationibus. Hinc in compendio futilitatem hujus libelli comprobavit Celeb. *Mosbemius* in dissertat. cui titulus: *Gallus gloriæ Jesu Christi, Spiritusque Sancti obtrectator, publicæ contemtioni expositus*: Nos aliquot duntaxat Exemplorum inductione probabimus hominis impudentem audaciam, & quidlibet effutiendi effrenem licentiam: In ipsa præfatione pag. 2. fatetur nudis verbis, se talia in medium prolaturum, quæ concitatæ imaginationis vis esset suppeditatura, neque Lectori promittit, omnia quæ enarraturus esset, rectæ rationis dictatis fore consentanea. Quid autem hæc aliud significant, quam hoc, velle nimirum se luxurianti ingenio frœna laxare & dicere quicquid in buccam venerit? Quod si de re ludicra ageretur, auctorque vellet populi aures festivis narratiunculis titillare, ferri posset hoc scribendi genus. At cum de re omnium sanctissima, Religione nimirum christiana, & præcipuis ipsius dogmatibus sermo sit, merito omnes,

quorum animus Numinis reverentia tangitur, scurrilem hanc differendi vel potius garriendi rationem detestabuntur.

Cap. IV. & V. narrat historiam tentationis, lapsus & subsecutæ pœnæ, atque contendit, omnia quæ de hisce dicuntur ex *fabulosis libris* esse petita. Crederes ejusmodi homines rarissimis & nulli hactenus visis Manuscriptis esse instructos; adeo confidenter ad nescio quos provocant libros.

Cap. VIII. & IX. inter alia asserit, rationem post lapsum tantum passam esse detrimenti, ut sæpissime ignoret, utrum decipiatur nec ne: hancque esse causam cur Religioni Christianæ secure nomen dare non possit. σοφως! Forte hæc ipsa rationis corruptio efficit, ut fortissima Deistarum argumenta ne intelligere quidem aliquando possimus. Lib. II. cap. I. & II. impudentissime de Religionis Christianæ origine scurratur. Rem ipsam verbis Cl. *Mosbemii*, exprimam: *Comœdus hic aut tragicus potius Malabaricus sanctissimam quam a Filio Dei traditam habemus disciplinam, toties ludificatur, tamque indignis modis, præclaram licet in eam voluntatem ostendat, ut difficile dictu, auribusque non prorsus profanis intolerandum sit. Omnes primum religiones prorsus similes esse inter se & ejusdem generis ac naturæ, nullaque re, nisi finium amplitudine rituumque dissimilitudine & copia differre, adseverat, i. e. omnes ineptas esse & futiles; omnes superstitione regi, non sapientia, prætereaque multis vitiis, crudelitate, æmulatione, ficta pietate, laborare: omnes vanis promissis cultores suos lactare, ac decipere; omnes legem naturæ conculcare & evertere; omnes metu examinari, si forte sanam rationem conspiciant, ideoque junctis opibus, & armis magna licet in opinionum varietate positæ sint in eam tanquam in communem hostem irruere, &c.* Si quicquid in buccam venit effutire idem est quod solidis rationibus thesin probare, nemo non tenetur dictis subtilis ingenii hominis subscribere. Cap. VI. & VII. de progressu paganismi & diversorum generum Deistis agit. Inter alia ait, postquam turpissima superstitio orbem veluti inundavisset, surrexisse quosdam ingenio non destitutos, qui cultum unius Numinis inculcarint. Hos vocat Deistas. Eorum in numero fuisse *Melchisedekum* & *Abrahamum*, homines pios quidem, sed simplices admodum; postremum respectu *Abrahami* vel ex eo patere, quod amicis suis circumcisionem injunxerit. Modernos Deistas, quos horrere videri vult Auctor, credere Deum de rebus humanis non magnopere esse sollicitum. Nescio igitur in quam classem Deistarum referendus sit Auctor noster. Veterum Deistarum pietatem laudat, at ita ut de

eorum ingenio abjecte sentiat; quippe qui multa sibi passi sint imponi rectæ rationis Decretis contraria. Impium igitur esset, hominem nonnisi illuminatissimæ scilicet rationis decreta audientem, in hanc classem referre. Modernos Deistas pro Epicureis habet, eosque a se procul esse jubet. Necesse est igitur ut eum inter Deistas Eclecticos referamus. Nam & in Deistarum eheu! familias irrepsit discordia. Si quis vero ea omnia legat, quæ in hoc libello futili continentur, forte ipsi injuriam non inferret, qui dicat, ipsum sanctissima quæque albis dentibus risisse, nullaque plane Numinis tactum fuisse reverentia. Quod uno alterove adhuc demonstrabimus Exemplo: Capite decimo impudenter divinam originem Religionis Judaicæ impugnat, atque a *Mose*, quem Deistam vocat & Impostorem, cuncta portenta renitente Numine esse efficta, calumniatur. Eundem *Mosen* ait in magia valde fuisse versatum, intellexisse Eum vires herbarum atque Botanicum fuisse; Secreta porro, si tanto Viro credas Chemiæ perspexit, & ope sulphuris, carbonis, & salis petræ phosphoros confecit. Astronomiæ insuper erat peritus, atque probe cognoverat tempus, quo maris fluxus & refluxus futurus esset: Poëta denique eximius fuerat, peritus scilicet Delphinum sylvis appingere, fluctibus aprum. Mirabitur sine dubio Lector haud stupidus, unde homo noster heri aut nudius tertius natus, tam novas, & prodigiosas acceperit narrationes, cum nos in Annalibus talia non reperiamus. Ego conjecturam meam salvo tamen meliore judicio in medium proferam. Nimirum fundamenti loco ponendum est Veteris Testamenti Exemplaria pleraque mirum in modum fuisse corrupta, atque truncata, alia vero eaque numero paucissima intacta mansisse: hoc posito immoto fundamento facilis erit nodi solutio. Nimirum ad nos, id est Christianorum vilissimam partem, nonnisi corrupta exemplaria, quæ nostra est infelicitas! pervenerunt, paucissima vero illa & rarissima Manuscripta, quæ intacta manserunt, in Insula *Anticyra* reperta, & postea *Bibliothecæ Acherontii severi* illata sunt, atque tanquam pretiosus thesaurus, uti merebantur, religiosissime custodita. Quum autem pii quidam Viri e re totius generis humani esse viderent, ut vera, & antiqua lectio cunctis innotesceret, pretiumque librorum illorum omnibus, qui quidem aliquo veri cernendi arderent desiderio, ostenderetur, fragmenta quædam ad Historiam rerum *Mosis* tempore gestarum facientium ex *Manuscriptis* illis cum Eruditis communicarunt, ex quibus manifestum jam quidem est, & sole meridiano clarius, *Mosen* fuisse magnum *Geometram*, *Astronomum*,

mum, *Chemicum*, *Botanicum* & *Poëtam*, & ope harum disciplinarum efficere potuit, ut tot millia hominum crederent, miracula maxima ab eo fuisse facta. Hæc, ni fallit opinio, Mysterii hujus est solutio. Simili ratione i. e. risu, & indignatione excipit impudentem nostrum Histrionem Cl. *Moshemius*, quando Eum ope Chemiæ quædam miracula patrasse refert. Digna sunt verba ejus, quæ & hic legantur. *Mosen inquit*, (pag. 16. sq.) *Vatum omnium maximum, nemo forte post natos homines amentius & malitiosius aggressus est, quam novus hic ex castris disputator. Refugit animus, & formidat dicere, quæ impudentissime effutit; sed unum tamen, quod cum immane, tum perridiculum est, referam. Peritissimum Chemiæ Mosen fuisse, huicque arti, quæ nitro, sulphure & carbonibus, scienter temperatis, multa facere docet, quæ mirabilia populo videntur, miracula ejus potiora accepta esse referenda, perhibet. Hoc nisi est stulte sapere, equidem quanam in re vocabulum hoc poni debeat, nescio. Fuit sine dubio id ipsi potissimum in animo, hæc quum improbe effunderet, quod contigisse accepimus, quum lex populo hebræo de vertice montis Sinai a Deo ferretur. Contremiscebat tum cœlum fulminibus, atra nubes montem tegebat, vehemens sonus, buccinæ cantui similis, audiebatur, totus mons, quem amplissimum esse novimus, ignem, fumumque spirabat, ab imisque radicibus commovebatur. Exod. XIX. 15. 18. 19. Sexcentorum millium exercitus oculis, auribusque cuncta hæc excipiebat, adeoque illis perterrebatur, ut trepidus fugeret, legemque mallet quamcunque, duram licet & difficilem, suscipere, quam terribilis hujus prodigii metu diutius enecari. Tantæ res si proficisci possunt ab illis, qui Chymiæ mysteriis initiati sunt, vimque nitri, sulphuris & carbonum callent, equidem quid sit ignoro, cur ex hoc genere præter Mosen nullus tam illustri spectaculo gloriam sibi & auctoritatem inter homines comparare voluerit, & ad hæc usque tempora nolit, quibus ad summum pœne gradum perfectionis hæc ars pervenit. Sed dignum hoc est, milite sub pellibus dormiente, qui ruinas urbium, nitri, carbonum & sulphuris virtute concussarum sæpe spectavit, somnium. Solent nimirum hominibus artis, quam didicerunt, imagines ante oculos versari, tametsi de rebus tota inde natura remotis disputent: Utque nauta nil nisi ventos & procellas, ita miles, gladios, tela pulveremque bellicum sine fine narrat. Nec idcirco, si acrius instes dubito, quin ingenue contendat heros noster, Mosen catapultam in monte Sinai instruxisse, globosque igneos hinc ut pyrobolarii solent, in subjectos campos jaculatum esse, imo primum pulveris illius nitrati, qui tantas in bello strages edit, inventorem esse.* Ita vere & acute Cel. Vir. Hoc unum hic moneo, ea quæ ab Auctore hujus impiæ fabulæ de effectibus miris, Che-

miæ

miæ ope editis narrat, non ex cerebro proprio excogitasse, sed ejusdem fidei Socios secutum. Memini enim me in Jacobi *Massé*, cujus verus Auctor est *Tyssotus* Medicus, Itinerario, & in Historia *Severambum* talia legisse. Solent enim subtilissimi illi viri, non minus quam alii, Antecedentium turbam sequi. Lib. III. pag. 97. sq. non minus stulta & impia simul extat narratio de fide Christianorum in Jesum crucifixum. Impudentissimus homo adserit, Christum excitata inter Judæos & Gentiles discordia, utriusque partis iram in se provocasse, adeo ut in vulgus sparsum fuerit, Eum morti fuisse traditum. Cum autem alii, inter quos eminuerit Paulus, ipsum vivere probe & pulchre novissent, pro Auctoritate Ipsius pugnasse; destructis tandem Hierosolymis, multos eo adductos, ut crediderint, Eum vere mortuum & in vitam fuisse revocatum, sed deceptos eos esse, quoniam teste *Basilide* & sequacibus, alius Christi loco mortem subierit; Ludere igitur Christianos quando ipsum vivere & mortuum tamen, præsentem & absentem esse dicant. Quis neget hæc perquam esse παραδοξα, & propterea valde sublimia. Video me non sine causa conjecisse, doctissimos hosce Viros instructos esse Manuscriptis rarissimis & a nemine hactenus nisi intimæ admissionis viris, inspectis. Optandum igitur tandem esset, ut hæc in publicam protraherentur lucem. Sunt enim & inter nos quidam Increduli, quorum dubiis & impudentiæ consulendum esset. Mitto plura alia ejusdem commatis impia & inepta commenta, quibus Religionis christianæ dignitati voluit detrahere. Ex hisce Exemplis mea opinione Thesis nostra in Antecedentibus posita satis superque est confirmata, quod nimirum plerique Increduli soleant Religionem christianam ob quædam captu difficilia dogmata rejicere: simul tamen subscribere opinionibus, quæ cum iis, quas aversantur, sententiis certitudine nonsolum conferri non possunt, sed & quæ ineptæ plane, futiles, & ab omni veri specie abhorreant. Ex quo per legitimæ consequentiæ leges sequitur, Ejusmodi homines non amore veritatis, sed pravorum affectuum, ambitionis cum primis & superbiæ studio commotos & abreptos, ad tam portentosas opiniones proferendas & tuendas inductos fuisse & adhuc induci. Coronidis loco apponimus Epigramma Celeb. *Werenfelsii*, quod dissertationi suæ adversus carnalem securitatem *contra Profanos* subjecit, atque ita sonat:

Erige nunc cristas & in impietate superbi:
Et præ te stupidos, quoslibet esse puta.
Vis posthac, vis jure pios ridere, Profane;
Ipse tibi sanum sinciput esse proba.

MEDI-

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS V.

Sect. I.

Ostenditur nexus hujus dissertationis cum Antecedentibus.

Recensuimus hactenus in dissertationibus nostris de causis magis magisque invalescentis Incredulitatis, potissimas causas, quæ ex ipsius mentis corruptæ statu, pravisque inprimis affectibus oriri solent, thesinque nostram inductione Exemplorum cum antiquiorum, tum recentiorum *Incredulorum* probavimus & amplificavimus. Necesse autem putavimus, ut exemplis pluribus ostenderetur, optima sæpe ingenia, & magna, si rectius sapuissent, exempla datura, ambitione potissimum, & ardenti studio inclarescendi, fuisse corrupta, quoniam Increduli, pro meris exaggerationibus, argumentisque ab invidia petitis venditant, quæ a Viris doctis, Theologis præsertim, de hoc argumento dici solent. Eum igitur in finem cum ex indole & natura sententiarum, & opinionum, quas quidam Increduli, famam inter suos Eruditionis & ingenii nacti, tum ex methodo eas propugnandi, & defendendi demonstrandum erat, nullam posse dari magis probabilem causam, tam ardentis studii, portentosas & insolitas, Religionique naturali & revelatæ, Societati denique civili noxias opiniones tuendi, quam vero pravos animorum, quibus vehementer dediti sunt, affectus. Quando vero mihi notum satis atque perspectum est, incredulos plerosque alta voce clama-

clamare, injuriam ſibi fieri, quando contendimus, eos non ſtudio veri, ſed vel Eruditionis oſtentandæ, & famæ conſequendæ, vel vitiorum denique amore inductos fuiſſe, ad has vel illas opiniones in lucem proferendas, & defendendas: ſed in Religionis potius ſive naturalis, ſive revelatæ articulis, quos impugnant, rationes inſtituti ſui quærendas eſſe, neceſſe eſſet, ut hic partim modum, quo ſeſe defendere volunt, examinaremus: partim vero generalia illa, uti appellare ſolent, *præjudicia*, quæ impediant, quo minus cum cæteris mortalibus de graviſſimis Religionis capitibus conſentire poſſint, adduceremus, & ad rectæ rationis & veritatis normam exigeremus. Cum vero ordo tractationis noſtræ poſtulet, ut adductis cauſis *Internis* Incredulitatis, *externas* i. e. *Educationem*, *Inſtitutionem pravam* &c. adjungamus, manifeſtumque ſit, cauſas externas mirum in modum confirmare internas, maluimus reliqua omnia, quæ homines in Incredulitatem conjicere poſſunt, prius adducere, & hoc demum facto, paulo propius diſpicere, quibus rationibus probent Increduli, ſeſe æquiſſimas habere rationes, præcipua Religionis capita impugnandi, & a cæteris chriſtianis omnibus diſſentiendi.

Infans in dias luminis auras prodiens, in maxima, ut aliarum rerum, ſic earum potiſſimum, quæ ad Religionem ſpectant, verſatur ignorantia.

II. Antequam de *Educatione prava*, quæ, ut ex ſequentibus patebit, non poſtrema inter alias cauſa eſt, quæ Homines in Incredulitatis vitium præcipites dare ſolet, agamus, videndum eſt, quo in ſtatu ſint homines, cum naſcuntur, tum corporis, cum vero potiſſimum mentis reſpectu. Norunt autem omnes, qui ad nativitatem hominum attendunt, Infantes nudo & imbecillo corpore, viribusque ad ſe juvandos deſtitutos plane, in lucem prodire, adeo ut ſine aliorum cura, & providentia mox perituri eſſent. Non poſſum ſtatum eorum ſignificantioribus exprimere verbis, quam quibus eſt uſus Ill. *Puffendorfius Lib. de Off. Hom.* & *Civis* I. cap. III. *In eo* (inquit) *præ brutis homo deteriore jam conditione videtur, quod vix ullum aliud animal tanta a nativitate imbecillitas proſequatur; ſic, ut miraculi inſtar ſit futurum, ſi quis ad maturam ætatem pervenerit, niſi aliorum hominum auxilium accedat. Quum nunc inter tot inventa humanæ neceſſitatis adminicula, plurium annorum ſolicita informatio requiratur, ut proprio quis marte victum & amictum ſibi parare queat: fingamus hominem citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robuſtam ætatem profectum, cui nihil ſit ſcientiæ, niſi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eundemque ab omni aliorum hominum ope atque conſortio in ſolitudine deſtitutum, ſane vix miſerabilius animal deprehendetur; elingue nimirum ac nudum*

nudum, cui nihil aliud relictum quam herbas radicesve vellere, aut sponte natos fructus legere, sitim fonte, flumine ac lacuna obvia levare, repellendis aëris injuriis antra subire, aut musco gramineve corpus utcunque tegere, tempus tædiosissimum per otium exigere, ad quemvis strepitum, aut alterius animantis occursum exhorrescere, denique fame, frigore, aut per feram bestiam perire. Ita *Puffendorfius.* Neque morantur nos hic ficta Exempla hominum αὐτοδιδάκτων (qualis v. gr. erat Arabs ille, cujus vitam & facta *Celeb. Pokokius* latine & arabice exhibuit) qui naturali ingenii bonitate instructi, nullorum aliorum ope omnia ea excogitasse & proprio marte addidicisse dicuntur, quæ ad vitam hanc bene, beateque transigendam facere possunt: nullibi enim nisi in cerebro quorundam virorum eruditorum existunt tales Homines. Hoc certum, & continua experientia confirmatum est, Infantes nuper natos, præter confusas quasdam perceptiones & sensationes omni cognitione esse destitutos. Nulla etiam in illis perspicua cognitionis rerum ad Religionem spectantium animadvertuntur vestigia, sed Religionis principia ipsis sunt instillanda, infigenda & inculcanda. Quod ipsum non sine magna molestia, industria, & arte fieri, norunt omnes, qui juventuti formandæ unquam per vitam vacarunt. Novi quidem dari multos Theologos, & Philosophos, qui existiment, dari innatas quasdam, quas κοινὰς ἐννοίας vocant, sive insitas rerum, & in primo ipsorum ortu quasi consignatas in animis nostris notiones, principia item theoretica & practica de primis Religionis naturalis Elementis. De quo tamen argumento heic ex professo disputare nolim, cum quod potius ad aliam spectet hæc διάσκεψις disciplinam; tum quod respectu necessitatis bonæ Educationis & Institutionis, de quo potissimum argumento in hac dissertatione agere volumus, perinde sit, utrum ejusmodi ideas innatas de rebus divinis statuas nec ne. Quoniam vero quæstio est non plane ab hoc loco aliena, & ad Scripturam Sacram provocent Viri docti, qui hanc sententiam tuentur, missis subtilioribus disquisitionibus, quæ ex disciplinis philosophicis petuntur, expendam duntaxat loca scripturæ, quæ ad thesin hanc probandam adferri solent. Sunt autem potissimum duo notissima loca *Pauli* nimirum *ad Rom. cap, I. v. 19. 20.* & *cap. II. v. 14. 15.* in priore loco τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ *gentilibus notum* esse dicitur; in posteriore vero τὸ ἔργον τοῦ νόμου; vel τὸν νόμον γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις eorundem, asseritur. Contendimus autem nos, hæc loca non ita esse comparata, ut probent, menti ante omnem reflexionem, ratiocinationem & institutionem, actu ipso principia Theologiæ

logiæ Naturalis cum theoretica, tum practica continuo præſentia eſſe. Rationes ex adductis textibus ipſis deſumtæ, ſequentes ſunt. *Primo* nemo inficias iverit, agere Paulum in duobus illis capitibus de Adultis potiſſimum inter gentiles, non vero de Infantibus ipſis, quod ex inductione graviſſimorum & turpiſſimorum ſcelerum, quibus eos immerſos fuiſſe oſtendit Apoſtolus, clariſſime patet. Unde etiam facile colligi poteſt, Eum, dum ipſos graviter increpat, quod adverſus conſcientiæ dictamen & notitiam legis naturalis, qua imbuti fuerant, turpiter peccarint, intelligere cognitionem totius legis naturalis, non vero idearum quarundam valde obſcurarum, quas ante omnem reflexionem & inſtitutionem, forte habere potuiſſent. Hinc & ſunt viri docti, qui per *το γνωςον τȣ Θεȣ*, non ſolum illud quod de Deo cognoſci *poteſt*, ſed & id, quod de Eodem cognoſci *opportet*, quantum quidem vires rationis ſolius concedunt, intelligi volunt. Inter Reformatos Theologos hæc verba ita interpretatus eſt B. *Bullingerus* (*) ad h. l. & *Celeb. Interpretes Berolinenſes*, quam etiam interpretationem denuo urget *ὁ μακαρίτης* Cl. *Beauſobre* in novis *obſervat. Hiſt. Crit.* ad varia loca N. Teſtamenti adjectis. Quis autem ſtante hac interpretatione dicet, Infantes omnes, in utero materno comprehenſos, ea omnia quæ de lege naturali, ope meditationis & inſtitutionis, cognoſci poſſunt, perſpecta habuiſſe? *Secundo* Apoſtolus ipſe v. 20. oſtendit ſatis perſpicue, unde cognitionem Numinis hauſerint Gentiles, revelationis luce deſtituti. ait enim, inviſibiles Dei virtutes, & perfectiones perſpici *τοις ποιημασι*, i. e. ope rerum conditarum. Verba enim *ποιειν*, & *ποιημα*, uti recte ad h. l. notat *Celeb. Wolfius*, a ſacris & profanis Scriptoribus generatim de operibus divinis, per creationem productis, adhiberi ſolent. Apoſtolus igitur hic ſapientiſſime argumentatur, ut in ſcholis loqui ſolemus, a *poſteriore*, i. e. a contemplatione rerum conditarum, earum pulchritudine, finibus & uſu: quæ argumentandi ratio omnium eſt ingeniis attemperata, majoremque in plerorumque hominum animos habet vim, quam ſubtiliſſimæ ratiocinationes metaphyſicæ. Multis contra exceptionibus obnoxium fuiſſet argumentum ab ideis de Deo inna-

(*) Verba B. Viri ita ſonant. *Veritas autem Apoſtolo ipſe Deus eſt & religio vera, ſicuti injuſtitia ſuperſtitio, Gentes ergo veram religionem ſua ſuperſtitione adulterarunt. Et ne quid ancipitis vel obſcuri verbis ſubeſſet, per interpretationem addit. Propterea quod illud Dei cognobile illi manifeſtum eſt, i e. quod veritatem a Gentibus corruptam dico, propterea dico quod το γνωςον, i. e. illud Dei cognobile, nimirum quod de Deo ſciri & cognoſci poteſt, quantum denique NB. homini ſat eſt, illis manifeſtum eſt.*

innatis petitum. Potuissent enim Gentiles respondere, se ignaros plane esse earum rerum, quæ nondum natis, animis fuerint obversatæ, ut alia taceam. Hic vero provocat ad ea, quæ a nemine, qui non plane obbrutuerit, in dubium vocari posset. Adde quod præstantissimi inter ipsos Gentiles fuerint confessi, quod ex universi contemplatione, Deum, alioquin invisibilem, cognoverint. Quo ipso satis confirmatur Apostoli argumentatio. Juvat unum alterumve adduxisse locum. *Socrates* apud *Xenoph.* Απομνημονευμάτ. pag. m. 505. secundum versionem *Bessarionis* ita de hoc argumento loquitur: *Quod igitur Dii sint, hominumque habeant curam, tu quoque Euthydeme cognosces, si non exspectes quousque Deorum videris formas. Satis namque erit opera eorum considerando colere, atque honorare eos. Cogita autem quod ipsi etiam Dii eo modo se nobis ostendunt. Nam & cæteri Dii cum omnia nobis bona præbeant, nihil horum tamen nobis palam visi largiuntur. Ille quoque, qui totum orbem ordinat, atque continet, in quo omnia bona, honestaque sunt, quique cum semper iis utamur, semper nihilominus recentia, sana & immortalia ea nobis dat citius, quam homo cogitet, & absque defectu nobis administrat: hic maxima quidem intelligitur operans hoc vero totum gubernans, invisibilis etiam est. Hominis etiam anima, siquid aliud humanum, natura divina participat. Nam illam in nobis dominari manifestum est, videtur autem minime. Quæ cum quis consideret, non negligat invisibilia opportet*, sed ἐκ τῶν γινομένων τὴν δύναμιν αὐτῶν καταμανθάνοντα, *ex illis quæ fiunt, potentia eorum cognita, honorare Deos prosequatur.* Ita *Socrates.* Plane similem in modum pronuntiat *Epictetus* apud *Arrianum* pluribus in locis: unus omnium loco sufficiat qui extat Lib. I. Cap. VI. pag. m. 96. sq. Edit. *Cantabrig.* *Ex singulis* (inquit Philosophus juxta versionem H. *Wolfii*) *quæ in mundo fiunt rebus, Providentia laudari facile potest, si cui duo hæc insunt: unum, facultas naturam cujusque rei perspiciendi: alterum gratus animus. Nam alioqui vel utilitates multiplices rerum conditarum non intelliget, vel gratiam pro iis non habebit. Si colores fecisset Deus, vim autem eorum contemplatricem non fecisset: quænam esset eorum utilitas? Nulla prorsus. Rursus si vim illam fecisset, naturam autem rerum non talem, ut sub vim illam perspiciendi caderet, quæ sic etiam esset ejus utilitas? Nulla penitus. Quid vero si utrumque sic fecisset? Ne sic quidem ulla ejus esset utilitas. Quis ergo est, qui hoc cum illo, & illud cum hoc coagmentarit? Quis est qui gladio vaginam aptarit, & vaginæ gladium? Nemone? atqui ex ipsa rerum perfectarum structura pronuntiare solemus, omnino artificis alicujus eas esse opus. Itane hæc singula artificem*

suum demonstrant, res autem respectabiles, & aspectus, & lux, non demonstrant? Itane mas & fœmina, & utriusque ad coitum alacritas, & partibus ad eam rem destinatis utendi facultas: Ne hæc quidem Artificem demonstrant? At hæc quidem Eum demonstrant: talis autem ratio cogitationis, ut non simpliciter rerum sensilium formæ nobis imprimantur, sed ea vi prædita, ut etiam inde aliquid colligamus, & abstrahamus, ut sensu perceptis rebus aliquid adjungamus, & quædam per ea componamus, atque adeo transeamus ab aliis ad alia hisce finitima: ne hæc quidem permovere possunt aliquos eoque verecundiæ adigere, ne artificem deserant? Explicent ergo nobis quid illud sit, quod hæc singula peragat? aut qui fieri possit, ut res tam mirabiles, & artificiosæ temere ac fortuito extiterint? ET PAUCIS INTERJECTIS: *Quæ est ergo animantis cujusque ratio & quasi fabrica? Aliud eo destinatum est ut sit esui, aliud ut rei rusticæ sit utile, aliud ut aliam consimilem habeat utilitatem. Quas ad res quid opus est intelligere visa, eaque discernere? Hominem autem* NB. *in vitam introduxit Deus, ut spectatorem tum sui, tum operum suorum: nec spectatorem duntaxat eorum sed & explicatorem. Quare homini turpe est, inde & auspicari & ibi desinere, ubi brutæ animantes: imo potius inde auspicandum est: sed ibi desinendum, ubi & natura in nobis desiit. Desiit autem in contemplatione, atque intelligentia, & totius vitæ ratione naturæ convenienti. Proinde videte ne spectaculi hujus expertes moriamini. Ad Olympia quidem proficiscimini, ut Phidiæ aliquod opus videatis, & in malis quisque suis numerat, si illis non visis moriatur. Ad ea vero opera spectanda & intelligenda, ubi nulla peregrinatione est opus, quæ jam adsunt, quæque præsto atque in promtu sunt, non avide confluetis? Non tandem intelligetis, neque qui sitis, neque cur nati sitis; neque etiam quid illud sit, cujus spectandi vobis copia data est?* Eadem ratione argumentatur Cicero de *N. D.* Lib. II. cap. 5. dicens: *Si quis in domum aliquam aut in Gymnasium aut in forum venerit, cum videat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare; sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur. Multo magis in tantis motibus tantisque vicissitudinibus tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa & infinita vetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos Naturæ motus gubernari.* Et Lib. I. de legibus cap. 23. ait: *Idem animus cum cœlum, terras, maria, rerumque omnium naturam perspexerit, ipsumque ea moderantem & regentem* NB. *pœne prehenderit*, quæ ultima verba plane conveniunt cum voce ψηλαφισαθαι qua Paulus Act. XVII. 27. in simili argumento occupatus, utitur. Vide interpretes

pretes ad h. l. Omitto plura alia consimilia Gentilium testimonia, quæ adducere facile possem. Ex hisce adductis locis præstantissimorum, quos habuit Gentilitas virorum, patet, Eosdem plane eodem, ac id ab Apostolo factum est modo, existentiam Numinis optimi & præstantissimi, Ejus perfectiones & providam curam comprobare solitos fuisse. Nulla igitur necessitas nos cogit, ut Apostoli verba ad Eorum interpretemur mentem, qui innatas quasdam de Deo rebusque divinis statuunt ideas. 3) Idem probatur ex eo, quod S. Litteræ passim, ut *Deut. I: 39. Esaj. VII: 14, 15, 16. Jonæ Cap. IV: 11.* testentur, infantes *bonum* a *malo distinguere non posse*, qua phrasi significatur, eos aut in ignorantia omnium plane rerum versari, aut saltem nulla plane boni & mali moralis notitia esse instructos. Priorem verborum interpretationem tuetur Lud. *Cappellus* in *Notis criticis ad Genes.* Genes. III. v. 5. verba ita sonant: *Eritis sicut Angeli, scientes bonum & malum; hoc est, omnia: nam phrasi ista* BONUM ET MALUM *intelliguntur omnia, nihil enim omnino est, quod non sit vel bonum vel malum, omnia omnino sub boni & mali complexu continentur. Hoc ergo vult Diabolus, fore ut esu hujus arboris consequatur homo cognitionem rerum omnium longe majorem, quam habebat tum, adeoque tantam, ut ea æquaret Angelos ipsos, quibus nil videtur esse ignotum, sed omnia sunt nota atque aperta. Confirmari posse videtur hæc explicatio ex verbis fœminæ Tekoitidis ad Davidem* 2. *Sam. XIV*: 17. *Similis est Dominus meus Angelo Dei* לשמע הטוב והרע *ut audiat, hoc est qui intelligat bonum & malum: Hoc nempe vult illa fœmina: Sapientissimus & prudentissimus es, & pene ipsis Angelis par, nihil est tibi ignotum, omnia nosti, facile quid mihi hac oratione velim deprehendis, non est opus ut apertius tibi explicem mentem meam, satis eam per te capis. Idem paulo inferius vers.* 20. *aliis verbis exprimit, quibus manifestum est phrasi ista, bonum & malum significari idem quod* OMNIA: *sic enim illa: Dominus meus sapiens est instar Angeli Dei* את כל אשר בארץ לדעת *ad cognoscendum quicquid est in terra. Perspicuum enim his verbis idem significari quod superius significarat istis* לשמע הטוב והרע. *Deinde eadem illa phrasis bonum & malum cum adjuncta negatione idem significat quod Nihil: ut cum capite præcedente dicitur, quod Absolom fratri suo Amnoni non locutus sit* למרע ועד טוב *a bono usque ad malum; hoc est omnino non.* Et Genes. XXXI. 29. *Deus Labani loquens, Cave inquit, ne loquaris cum Jacobo* ומטוב עד רע *a bono usque ad malum, hoc est, ut nihil omnino durum & molestum ei objicias.* Hactenus Celeb. *Cappellus*. In eandem fere inclinat Sententiam *Vitringa* in *Comment. ad Esaj.* cap. VII.

VII. v. 15. qui *illud scire malum* & *eligere bonum*, de *ætate* ut vulgo dicitur *discretionis* sumit, & ad *Grotii* notas ad Deut. I. v. 39. provocat, quo loco verba: & *filii, qui hodie boni ac mali ignorant distantiam,* ita παραφραζει Illustris Vir: *Hoc est quod in Jona dicitur: qui nesciunt, quid sit inter dextram & sinistram: Homerus* Odyss. Υ.

- - ειδα εκαςα
Ἐσθλα τε και τα χερεια. πορος τε τι νηπιος ἠα

ætas adultior dicitur ea, quæ novit malum rejicere, bonum vero eligere Esaj. VII. v. 14, 15, 16. Luculentius adhuc sententiam suam de hac phrasi exponit jamjam citatus *Vitringa observat. S. Lib. IV.* cap. XII. pag. m. 1046 dicens: *Scire, sive cognoscere bonum & malum stylo biblico notat boni & mali, recti & pravi naturam cognitam & exploratam habere & judicium secundum illam notitiæ facem sic componere, ut quis bonum eligat, malum vitet, bono adhæreat, & a malo se quam longissime separet. Hanc utique & non aliam admittit Interpretationem in Cap. III. in sermone Diaboli ad mulierem. Nam novit Deus quo die comederitis apertum iri oculos vestros, & vos futuros ut Deos, cognoscentes bonum & malum.* Et paucis interjectis: *En clarissimum locum Deut. I. 39. in quo uno hanc phrasin præter loca modo allegata notavi. Et quod attinet ad parvulos vestros de quibus dixistis spolio erunt, & filios vestros qui hodie non cognoscunt bonum & malum: utique boni ac mali naturam cognoscere, & judicium suum secundum illam cognitionem ita dirigere, ut bonum eligas, & malum reprobes. Apud Esajam id eleganter sic effertur; scire reprobare malum & eligere bonum. Deus apud Jonam simili phrasi de Infantibus ait, illos inter dextram sinistramque nescire; i. e. nescire distinguere, & discernere judicio recto & libero.* Quod si secundum ipsum S. Literarum stylum & testimonia, Infantes in lucem editi in tanta versantur rerum omnium ignorantia, quis facile animum inducet ut credat, iisdem nondum natis, & in utero materno delitescentibus, cognita esse Theologiæ & Legis Naturalis prima & præcipua capita? quis talibus, qui se memores esse contenderent, eorum omnium, quæ in obscuro carcere conclusi animo versavissent, fidem habebit?

Ulterius idem probatur, & ad exceptiones Adversariorum respondetur.

III. Huic denique argumento addimus aliud, ex ipso Apostoli Pauli loco ad Romanos, ad quem provocant dissentientes, petitum. Ille enim v. 15. cap. II. testatur, ex eo patere, quod legis naturalis præcepta bene perspecta habeant Gentiles, quoniam actiones suas ad legem componere, atque dijudicare possint, utrum recte vel male egerint

rint. Quod ſine dubio de adultis, aut ſaltem de iis, qui ut legis, ſic Officiorum ſuorum & actionum notitiam ſufficientem habent, atque adeo actionum ſuarum rationem reddere poſſunt, intellectum voluit, non vero de Infantibus utero materno incluſis. Certo ut quis eo officio, de quo Apoſtolus mentionem facit, rite defungatur, neceſſe eſt, ut legis, & officiorum indolem, atque naturam probe habeat perſpectam; ut actionum ſuarum habito reſpectu ad ſcopum earum, & ad circumſtantias probe ſit conſcius; ut denique judicium ferat candidum & ſincerum. Quis vero talia fieri a nondum natis tuebitur? Sane quoties Scriptores Ethnici de officiis agunt, atque de lege, toties etiam ita loquuntur, ut manifeſtum plane ſit, eos velle nonniſi adultæ ætatis homines iis teneri, aut eos ſaltem, qui per ætatem de iis rite edoceri poſſunt. Plurima ejusmodi de conſcientiæ teſtimonio & judicio, Veterum Gentilium loca adducunt viri docti, *Grotius* ad loc. citatum Apoſtoli, *Gatakerus* in luculentis ad M. *Antoninum* obſervationibus, *Huetius* in *quæſtionibus alnetanis*, aliique plures, quos veri cupidi adire poſſunt. Sed audiamus paucis, quæ contra interpretationem noſtram a diſſentientibus afferantur. Et *primo* quidem vehementer urgent verba Apoſtoli dicentis: *το γνωςον τȣ Θεȣ φανερον ἐςιν ἐν ἀυτοις*, quaſi *illud ἐν ἀυτοις*, neceſſario inſitas de Deo notiones probet. At præterquam quod particula ἐν ut alibi v. gr. *Matth.* XVI. 7. *Luc.* VIII. 5. denotare poſſit *inter;* reſpondeo ſive illud *ἐν ἀυτοις* ad gentiles ſive ad animos eorum referas, nil aliud denotat, quam hoc; *illis manifeſtum eſt; hoc probe perſpectum habent.* *το γνωςον* enim *τȣ Θεȣ* nil aliud, ut recte J. *Cappellus* ad h. locum notat, ſignificat quam *το φυσει γνωςον περι τȣ Θεȣ.* quæritur autem unde cognitio illa orta ſit. Si dicas eam eſſe innatam, ponis quod in quæſtione eſt. Sed ais, additur tamen *Θεος ἐφανερωσε.* quaſi vero Deus nulla alia ratione ſeſe cognoſcendum exhibere potuerit, quam per congenitas quaſdam, & ab ipſa conceptione menti impreſſas ideas? Et ſi hoc ſenſu verba ſumenda eſſent, cur ad *τα ποιηματα* provocat Apoſtolus infra? Contra Interpretatio noſtra ſponte fluit. Apoſtolus enim primo fundamenti loco ponit, quod id, quod de Deo per rationem cognoſci poſſit, Gentilibus perſpectum ſit, Deo ipſo nempe ipſis ſuccurrente; deinde modum revelationis illius pandit, quando mox addit; *τοις ποιημασι νοȣμενα καθορατι;* quod ipſum amplius explicat, quando ita ex iis, quæ in oculos incurrunt, deprehendi ait; *ἀιδιον ἀυτȣ δυναμιν ϰὴ Θειοτητα.* Excipiunt, cœlum, terram, aliasque res conditas & in ſenſus incurrentes,

 nil

nil habere ſimile ideæ, quam de Deo habere debemus, atque adeo cognitionem illam naturalem Numinis ex contemplatione rerum illarum oriri non poſſe. Reſpondeo I. cur ergo Apoſtolus provocat ad *ποιημᾰτα*, probaturus dari aliquam de Deo cognitionem naturalem? II. Si argumentatio hæc diſſentientium ſolida eſt, nil in poſterum valebunt omnes Theologorum, & Philoſophorum ex ordine finibusque rerum conditarum petitæ rationes; nullus Atheus convinci poterit de exiſtentia Numinis, niſi admittat inſitam de Deo ideam, i. e. niſi pro vero habeat quod ſibi probandum eſſe poſtulat: Et cur quæſo non licet ab effectu ad cauſam, ab ædificio ad artificem, a re contingente quidem, ſed rite diſpoſita, ad cauſam intelligentem concludere? Et quid tandem dicendum eſſet de prophetis, Apoſtolis & Chriſto ipſo, homines ad creaturarum contemplationem eo fine ablegantibus, ut ex ordine, magnitudine, uſuque rerum creatarum diſcant virtutes Dei optimi, ſapientiſſimi & potentiſſimi, cognoſcere & deprædicare, ſi contemplatio hæc rerum conditarum nil conferre poteſt, ad Numinis attributa cognoſcenda? Vide ſaltem *Pſal.* XIX. 1. ſq. *Job.* XII. 7-9. *Eſaj.* I. 3. *Pſal.* CIV. *Erem.* VIII. 7. Proverb. VI. 6. ſq. Matth. VI. 26. &c.

III. Argumentum hoc diſſentientium plus probat, quam quod probandum eſſet, adeoque nil probat. Si enim, ut alia argumenta ex principiis philoſophicis petita omittam, id verum eſſet, ſequeretur, omnium rerum ideas nobis eſſe innatas, quod non ſolum falſum, ſed & contrarium eſt diſtinctioni adverſariorum, quam faciunt inter ideas *innatas*, & *acquiſitas*. Sed pergunt, atque inprimis urgent verba Apoſtoli v. 15. cap. II. ubi ait: *το ἐργον τȣ νομȣ γϱαπτον ἐν ταις καϱδιαις*: ubi inſiſtunt verbis *γϱαπτον ἐιναι ἐν ταις καρδιαις*. At quomodo firmiter hac phraſi colligatur, menti ante omnem ratiocinationem, reflexionem, & inſtitutionem, innata eſſe legis naturalis capita, nondum deprehendere poſſum. Omnes fatentur, phraſin hanc proprio ſenſu ſumi non poſſe. Improprie autem ſi intelligatur, nihil aliud denotare poteſt, quam *aliquid quod probe cognoſcimus*, & *animo verſamus*; *aliquid quod probe memoriæ obverſatur.* Illuſtrarunt hanc phraſin *Viri Eruditiſſimi Grotius* ad h. caput, & ad 2. Corinth. cap. III 3. *Clericus Art. Crit.* part. II. Sect. I. cap. IV. *Fabricius* in notis ad *Codicem Apokryphum N. Teſt.* Interpretes ad D. *Laërtium*, *Puffendorfius* in Apologia, aliique. Quædam duntaxat exempla, ſpeciminis loco, a Viris illis doctis collecta, adducam, ut pateat, aliam ſignificationem phraſin illam admittere non poſſe. *Cicero Acad. quæſt.* Lib. II. cap. I. mentionem faciens felicis

cis memoriæ L. *Luculli*, ait: *Ut Literis consignamus, quæ monumentis mandare volumus: sic ille in animo suo res insculptas habebat.* *Seneca* in præfat. Lib. I. Cont. ubi de *Porcio Latrone*: *In eo non tantum naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa, & ad adprehendenda quæ tenere debebat, & ad custodienda: adeo ut omnes declamationes suas quascunque dixerat, teneret. Jam itaque supervacuos sibi fecerat codices ajebat se* scribere in animo. Similiter Græci. *Antisthenes* apud *Laërt*: familiari commentariorum jacturam deflenti: ἐδει γαρ, ἐφη ἐν τη ψυχη ἀυτα, καὶ μη εν ταις χαρταις γραφειν, *atqui oportebat ea in animo, non in chartis scribere.* *Æschilius* in *Prometheo vincto* ita *Prometheum adloquentem Jonem* inducit v. 762.

- - - πολυδονον πλανην φρασω
ἡν ἐγγραφυ συ μνημοσιν δελτοις φρενων

vagum errorem dicam, quem tu scribe in memoribus tabulis mentis. Adducit ad hoc caput Pauli ad Romanos Celeb. *Wolfius* locum *Juliani*, ex *Orat. VII.* citatum a Cl. *Bos.* in *Exercitat: suis*, ex quo patere existimat ὁ μακαριτης, phrasin inscriptum animo, plus significare, quam memoria tantum tenere, probe perspectum habere. Locus *Juliani* ita sonat. Ἀλλα καὶ τυς ἐκ Θεων ἡμιν ὡσπερ ἐγγραφεντας (νομυς) ταις ψυχαις, ὑφ ὡν παντες ἀδιδακτως ἐιναι Θειον τι πεπεισμεθα: i. e. *sed etiam leges a Diis nobis quasi inscriptas animis, a quibus omnes absque Doctore persuasi sumus, esse aliquod Numen.* At velim hic attendi, *Julianum* usurpare vocem *quasi inscriptum*, neque adeo directe το scribere in animo ita explicatur; ex sequentibus vero phrasibus patet, denotari cognitionem, quæ sola duce ratione, sine operosa Institutione fieri potest. At hoc non pugnat cum sententia eorum, qui dicunt, omnes homines adhibita mediocri attentione, & contemplatione rerum conditarum, facile de existentia sapientissimi Numinis persuasos esse posse. Quando igitur *Julianus* dicit, inscriptum quasi animo esse, dari Numen, nihil aliud vult, quam hoc; eam esse veritatis hujus naturam, ut facile possit cognosci. Hebræi ipsi hac phrasi hoc sensu utuntur: ita Proverb. III. v. 3. *Solomon* ait: *Benignitas & fides ne te deserant; eas vincito gutturi tuo* כתבם על לוח לבך, *inscribito tabulis cordis tui*, i. e. altissime animo infige, præceptorumque istorum esto semper memor. Ita quando *Jerem.* Cap. XXXI. 33. promittit Deus fidelibus N. Testamenti, se copiosam Mysteriorum Evangelii notitiam daturum, inter alia etiam dicit, se cordibus eorum *legem inscripturum*, i. e. effecturum gratia sua,

ut nonsolum longe *clarius*, quam fideles Veteris Testamenti, disciplinam Christi sint cognituri, sed & ex ejus seria meditatione singularem voluptatem percepturi & ardentissime sanctimoniæ studio operam sint navaturi. Quamvis autem hæc phrasis hoc in loco ampliorem potestatem habeat, si ad rem significatam attendamus, non tamen illa notio primaria *inscriptionis legis in cor*, suam amittit consuetam & receptam significationem. Quando enim Deus dicitur inscribere legem cordi, sine dubio ante omnia significat, sese effecturum, ut fideles habeant *cognitionem excellentiorem doctrinæ gratiæ;* hæc enim si deesset, sanctitatis studium fructus edere salutares non posset. Ex quo patet, phrasin semper servare suam significationem, nimirum *efficere, ut aliquid probe cognoscatur.* Hinc Theologi nostri quando de bonis N. Testamenti ex professo agunt, inter ea referunt ampliorem Mysteriorum Evangelii cognitionem, & ad hunc locum provocant, præeunte *Apostolo Paulo* ad *Hebr.* cap. VIII. v. 10. Cl. *Coccejus* verba *Jeremiæ* breviter ita παραφραζει: *faciam ut legem meam recipiant, ea delectentur, & ejus non obliviscantur.* Ad locum vero ad Rom. II. ait: Cæterum, *inscriptum esse in cordibus*, hic tantum significat notitiam. Vide etiam Cl. nostrum *Heideggerum Corp. Theol.* Loc. XX. Thes. 47. *Gürtlerum Institut. Theol.* cap. XXXIII. Thes. XXXV. ut alios mittam. Ex adductis locis satis superque ni fallor patere videtur, quænam sit vera phraseos, *inscribere cordi*, vel *cordi inscriptum esse*, significatio. Quod si itaque phrasin hanc applicemus loco Pauli, manifestum erit, Pauli mentem esse, Deum humanum genus iis facultatibus exornasse, ut sine magna molestia aut abstrusis & difficilibus ratiocinationibus homines possint cognoscere, dari Numen sapientissimum, optimum, potentissimum, quod omnes teneantur colere, atque ad ipsius voluntatem actiones suas componere: aut si quis mavult *Puffendorfii* loci hujus interpretationem, quæ extat *Apologiæ suæ* p. 35. admittere, sensus est: *Legis naturalis cognitionem ex dictamine rationis haustam, ita firmiter animis Gentilium impressam, eosdemque tam evidenter de ejus certitudine fuisse convictos, ut nunquam eandem excutere potuerint, si vel maxime ad sopiendas conscientiæ vellicationes, illas plane animo ejicere conati essent.* Quidam Theologi, v. gr. ὁ μακαρίτης Cl. *Buddeus*, *Musæum*, aliosque secutus *Theol. Moral.* Part. II. pag. 399. innatas de Deo ideas ex mente *Cartesii* admittere nolentes, neque tamen eorum accessuri sententiæ, qui sensationis, reflexionis, & institutionis ope cognitionem legis naturalis adquiri contendunt, ad nescio quam *propensionem*, vel ut Cl.

Bud-

Buddeus loqui ſolet, ad *notitiam quandam potentialem* confugiunt, qua homo, qui ad rationis uſum pervenit, mediante inſpectione ſuæ naturæ, viribusque intellectus adjutus, facillimo negotio, potentia proxima notitiam juris Naturæ adquirere poſſit. At ego primo nego dari aliquod tertium inter *notitiam inſitam* & *adquiſitam*. Secundo potentialis illa notitia nihil aliud eſſet, quam propenſio omnibus illis aſſentiendi, quorum perſpicua menti obſervatur cognitio, quod quæſtioni, de qua agitur, plane nullam adfert lucem, quandoquidem ne ipſi quidem adverſarii, id eſt illi, qui congenitas ejusmodi de lege naturali ideas dari inficiantur, negant, homines, quamprimum incipiunt res quasvis perpendere, ope ſenſationis, & meditationis, ad cognitionem legis Naturalis pervenire poſſe. Hinc *Eruditiſſimus Barbeyracius præfat. op. Puffendorfii præmiſſæ*, Sect. IV. hujus opinionis *Buddei* mentionem injiciens, recte ait: *C'eſt la rendre les armes, en même tems, qu'on fait mine d'attaquer une opinion.* Unde ſimul judicari poteſt, quid de iis ſentiendum ſit, qui dicunt, eos, qui negant congenitas illas legis naturalis ideas, Atheorum cauſæ patrocinari. Certe non ſine cenſura ſunt dimittendi. Quis v. gr. dicat Viros exquiſitæ eruditionis, qui in præceptis legum Naturalium explicandis, elucidandis, & probandis ſingularem diligentiam collocarunt, v. gr. *Puffendorfium*, *Barbeyracium*, *Cumberlandium*, ut de multis Theologis doctiſſimis & præſtantiſſimis nil dicam Atheis favere voluiſſe, omnem legem naturalem proſcribentibus? unde jam jam laudatus *Barbeyracius*, *Scherlokium*, Virum alias præſtantiſſimum, multisque ſcriptis editis inclytum, eandem cantilenam repetentem, acriter, & mea opinione jure, perſtrinxit. (*) Ex

 dictis

(*) Verba Viri docti in citata præfatione ſic ſonant: v. XIX. *Pour moi*, (inquit) *il me ſemble au contraire, & je ne ſuis pas le ſeul de cette opinion, que les Theologiens donnent eux-mêmes beaucoup de priſe aux Athées, lorſque ne ſe contentant pas des preuves inconteſtables qu'on a des grandes verités de la Religion & de la Morale, ils s'entêtent, par un zéle imprudent, de quelques raiſons pour le moins fort douteuſes, criant aprés cela que tout eſt perdu ſi on n'admet celles-ci, auſſi bien que les premieres, Car enfin, ſans entrer dans des raiſons metaphyſiques, fort incertains d'ordinaire, & dont il n'eſt pas d'ailleurs queſtion dans une choſe de fait; comment eſt-ce, que Monſieur Scherlok prouvera à un Athée, que malgré l'ignorance manifeſte ou des Nations entiéres ont été, & ſont encore aujourd'hui de certains Devoirs fondamentaux du Droit Nature, & la bizarrerie ou la diverſité prodigieuſe d'opinions qu'il y a eu de tout tems dans le monde en matiére de Morale & de Religion; que malgré tout cela, dis-je, chacun a des idées inées de la Divinité, & de la vertu? Je ne vois pas qu'on puiſſe autrement repondre à cette difficulté, qu'en diſant, que, comme les homm es ſont naturellement pourvus des facultés ſuffiſantes pour connoître l'Autheur de leur exiſtence, avec les Devoirs qu'il exige d'eux &*

pour

dictis simul etiam colligi potest, neque *Socino* favere Viros doctos, qui contendunt, ex locis citatis Apostoli Pauli probari non posse, dari innatas de Deo, & lege naturali ideas; concedunt enim, imo firmissimis argumentis probant, dari generalia quædam Theologiæ Naturalis capita; eadem ope attentionis & meditationis a quolibet facile capi posse; & hoc ipsum Apostolum citatis duobus locis agere, ut ostendat, Gentiles gravissime peccasse, quod ad lucem illam non attenderint. *Socinus* vero in omnia alia abit, atque ea, quæ de cognitione Dei naturali monuerat Paulus, contorta interpretatione ad Evangelii rapit cognitionem. Verba *Socini* locum Apostoli cap. I. v. 20. interpretantis, ita sonant. *Sciendum est verba* a Creatione Mundi *debere conjungi cum verbo invisibilia. Ait igitur eo in loco Apostolus, æternam divinitatem Dei, id est quod nos Deus perpetuo facere vult* (divinitas *enim hoc sensu alibi quoque apud ipsum enuntiatur, ut Coloss. II. 9.) æternamque potentiam, vel promissiones quæ nunquam intercident (quo sensu paulo superius dixerat Evangelium esse potentiam Dei) hæc inquam, quæ nunquam postquam mundus creatus est, ab hominibus usa fuerant, & non fuerant eis cognita*, per opera, *hoc est, per mirabiles ipsius Dei, & divinorum hominum præsertim vero Christi & Apostolorum ejus, operationes perspecta fuisse.* Quis non videt, *Socinum* plane recedere ab eorum sententia, qui hic de cognitione naturalis legis agi contendunt? Vide autem quæ contra hanc interpretationem *Socini* monuere Theologi v. gr. *Pearsonius ad Symb. Apostol.* pag. m. 31. & contra *Catechismi Racoviensis* Auctorem eidem interpretationi subscribentem, Cl. *Oëderus* in refutat. hujus Catechismi pag. 65. fatendum tamen *Crellium* & *Schlichtingium* a *Socini* sententia discessisse.

Prava Educatio non postrema causa Incre-

IV. Quicquid autem de hoc argumento sentias, & sive mentibus insculpta & congenita esse dicas prima Religionis rudimenta, sive contendas, eadem meditatione & institutione comparari, certum est, & ex-

pour se faire là-dessus des idées droites, ils peuvent aussi demeurer dans l'ignorance, ou tomber même dans l'erreur sur ce sujet, s'ils ne font pas un bon usage de leurs lumières; & cette reponse n'a rien que de très-solide. Dieu ayant doué l'Homme des facultés de connoitre qu'il possède, n'étoit pas plus obligé par sa Bonté à graver dans son ame des notions innées de Religion & de Morale qu'à lui bâtir des ponts, ou des maisons, après lui avoir donné la raison, des mains & des materiaux. Alleguer donc l'abus que les Hommes font des lumières naturelles en matière de Morale, comme une preuve qu'il n'y a rien de certain là-dessus, c'est raisonner aussi pitoiablement que les Epicuriens, qui pour renverser la Religion, étalent tous les maux, tous les crimes, toutes les extravagances qu'enfante le faux zèle, ou la superstition, ou même l'Hypocrisie cachée sous le voile specieux de la piete.

experientia confirmatum, Infantes recens in lucem editos, in ſuprema ut rerum omnium, ſic Religionis etiam verſari ignorantia, atque adeo ad Religionis naturam, atque indolem rite cognoſcendam, opus eſſe recta educatione & inſtitutione. Omnes certe, qui in cauſas ut Incredulitatis, ſic & Impietatis, malorum paſſim inter Chriſtianos graſſantium, inquiſiverunt diligentius, deprehenderunt, *Educationem pravam, inſtitutionem præpoſteram, & mala Exempla* inter ea eſſe referenda, quæ teneros animos corrumpere, & adverſus Religionis amorem obfirmare ſoleant. Vide quæ pie & prudenter, *ut de multis aliis taceam*, de hoc argumento diſſerit *Venerabilis Senex* (nunc cælitum choro adſcriptus) J. F. *Oſterwaldius*, Theologus præſtantiſſimus in libro bonæ frugis pleniſſimo, cui Titulus: *Source de la corruption, qui regne aujourd'hui parmi les Chrêtiens. part. I. cap. I. II. VII. part. II. cap. V.* & paſſim alibi. Aſtipulatus eſt huic Vir Eruditiſſimus, ὁ νῦν ἐν ἁγίοις M. V. *la Croze, Entretiens ſur divers ſujets* &c. pag. 271. *Les dereglements* (inquit) *effroiables des hommes l'ont établie* (de Atheiſmo loquitur) *de toutes parts, & il ſemble qu'elle ſoit à preſent plus que jamais ſur le pié de s'augmenter de jour en jour, & de generation en generation. Les Parens enſeignent à leurs Enfans par leurs Exemples, ce qui fait qu'aucun age, & aucun ſexe, n'en ſont exemts. On eſt plus ſouvent élevé par des gens, en qui on ne voit aucun ombre de vertu: On les entend mentir par interêt, & par habitude, & malheureuſement on reçoit les premiers principes de la Religion de la bouche des gens, qui ne ſont aucun ſcrupule, de raconter mille fables impertinentes, & de deguiſer leurs ſentiments toutes les fois, qu'ils croyent en retirer quelque utilité. A meſure qu'on avance en âge, on aprend à connoître ces gens là, & comme on ſe defie de ces Conteurs de fables, les verités de l'Evangile, qui ont paſſé par leur bouche, commencent à devenir ſuſpectes. C'eſt là ordinairement le premier pas vers l'Incredulité.* In re clariſſima plura adducere teſtimonia neceſſe non eſt. Age oſtendamus & nos idem breviter, quod ab aliis prolixius eſt excuſſum. Ut fontes corruptionis detegamus, videndum ante omnia, quorum potiſſimum curæ, & cuſtodiæ tradantur recens nati Infantes. Quis autem neſcit, homines, ad recte fingendos teneros animos infantum ineptiſſimos, nimirum Nutriculas, primam curam Infantum gerere? Multis in locis, Ditiorum infantes recens nati, veluti aſpectu & amore parentum indigni, extra domum patriam elati, traduntur aliis, atque ita, ut de aliis incommodis nil dicam, dulci cibo, lacte nimirum materno carere debent, quod quin contra finem, ſcopumque Auctoris Natu-

dulitatis, in quam plures eheu! inciderunt, & adhuc in eandem incidere ſolent:

Naturæ fiat, dubium non eſt. Taxat eo nomine vehementer matres Rev. in Chriſto Pater *Tillotſonius Archiepiſcopus olim Cantuarenſis digniſſimus Serm. Sac. Vol. VI.* pag. m. 243. ſeq. Traditi ita infantes in manus Nutricularum, fœminarum loquacium, ſed veræ ſapientiæ utplurimum expertium, audiunt multa ridicula, inepta, & falſa. Ut enim eos demulceant, varii generis fabellis & cantiunculis, inſipidis ſæpe & vix ſenſum habentibus, utuntur. His ſæpe admiſcent portentoſas de ſpectris & lemuribus narrationes, non ſine gemitu, admiratione, & magna vocis contentione effuſas, quas jam ſuo tempore *Plato*, teſte *Plutarcho*, *περι παιδων ἀγογης* proſcripſit, neque præſentibus infantibus narrari voluit: *ϗαὶ μοι* inquit loc. cit. p. 282. edit. Tig. *δοκει πλατων ὁ δαιμονιος ἐμμελως παραινειν ταις τιτθαις μη τȣς τυχοντας μυθȣς τοις παιδιοις λεγειν, ἱνα μη τας τȣτων ψυχας ἐξ ἀρχης ἀνοιας ϗαὶ διαφθορας ἀναπιμπλασθαι συμβαινη*, i. e. *Et mihi videtur Plato divinus diligenter adhortari nutrices, ne quaslibet fabulas pueris dicant, ne horum animas a principio ſtultitia & corruptione impleri accidat.* Quod fieri vetuit *Plato*, homo gentilis, frequenter tamen hodie inter Chriſtianos committi, nemo ignorat. Interea temporis infans vera mixta falſis & audit, & animo infigit; ſi matribus tradantur Infantes, ut plurimum eadem, qua nutriculæ incedunt illæ via. Plerique parentes ut in genere de hoc argumento loquamur, rectæ educationis neque notitiam habent, neque ad eam rite inſtituendam lege naturali & revelatione ſeſe teneri exiſtumant, adeo quidem, ut niſi ſingularis Providentiæ divinæ accederet cura, mature ſæpe Infantes in omne nefas ruerent, miſereque perirent. Quidam non quidem ignorant penitus officii hujus neceſſitatem, ſed tamen vel neſciunt, vel obſcure cognoſcunt, in quo vera hominis ſit ponenda *felicitas*, quidque in hac vita ſit præſtandum liberis ut ejus fiant participes. Ea vero nonniſi cultura mentis, virtutisque amore, comparatur. Hoc cum aut neſciant parentes, aut credant ſaltem, ſine his, veram felicitatem obtineri poſſe, fieri aliter non poteſt, quam ut Liberi, melioribus præſidiis, & incitamentis hactenus deſtituti, omnia illa adpetant, omnibusque votis & deſideriis quærant, quæ pravis animi deſideriis grata ſunt atque accepta. Hoc ſtudium & deſiderium ubi ſemel in animum infantum alte eſt demiſſum, difficulter præcepta Religionis poſtea admittent. Videmus autem quotidie eheu! pleroſque Parentes omne ſtudium, curamque omnem in eo ponere, ut Liberis cum de iis proſpiciant potiſſimum, quæ ad vitam hanc ſuſtentandam ſunt neceſſaria; tum ut iis bonis ſi fieri poſſit abundent,

quæ

quæ prima inter mortales exiſtimantur, nimirum divitiis, dignitatibus &c. Quod ſi Liberi hæc bona obtinuerunt, aut non ſpem vanam habent, ſe ea conſecuturos, beatos ſeſe prædicant Parentes & feliciſſimos. Ex hoc fonte aliud malum, cum priore utplurimum conjunctum, manare ſolet, nimirum perpetua laus earum rerum, in quibus falſo veram felicitatem poſitam eſſe multi Parentes exiſtimant. Prouti nimirum Parentes, aut divitiarum, aut voluptatum, aut dignitatum amore ſunt ineſcati, ita etiam præſentibus Liberis, ea bona commendabunt. Quos habendi cupido vexat, illi de felicitate eorum, qui divitiis abundant frequenter ſermones miſcent; narrant quanta cura ac ſollicitudine opus ſit ad eas comparandas, ſervandas, & poſteris ſuis transmittendas. Hæc bona extollunt laudibus, imo aliquando ita de iis differunt quaſi liceat quavis arte, per fas & nefas ea ad ſe rapere. Uno verbo ita loquuntur, ut ille apud *Poëtam: O Cives, Cives, quærenda pecunia primum. Virtus post nummos.* Qui voluptatibus ſunt dediti multum temporis conſumunt in laudandis delicatis cibis, lautisque conviviis. Audiunt ſæpe Liberi Parentem ſuper prandium non ſine vocis & frontis hilaritate narrantem, quam jucunde heſternum diem potando, ludendo, ridendo, tranſegerit; quot jocis temperata fuerit Societas; quot luſus dederit hic vel ille; quam pretioſis, & ad præſentis ſeculi guſtum examuſſitatis veſtibus hæc vel illa fæmina induta, &c. Alii denique nonniſi ſermones miſcent de Nobili ſtemmate quo ſint orti; ad digitos oſtendunt quot imagines Illuſtrium Majorum poſſint oſtentare; quas dignitates avi, Parentes, & plerique ſanguine juncti ſuſtinuerint, & adhuc ſuſtineant; quantum nobilitas conferat ad munera varii generis obtinenda &c. &c. Hæc cum paſſim cottidie Liberi ingeminari audiant, fieri non poteſt, quin vehementi harum rerum amore incendantur; Cum enim ab una parte nondum ſciant, in quo vera felicitas hominis ſit ponenda, & quodnam ſit pretium virtutis & ſapientiæ; ab altera vero parte profunde animis injecta ſit cupiditas, ea omnia poſſidendi, quæ ſenſus ſuaviter demulcere, animisque voluptatem afferre poſſunt, fieri aliter non poteſt, quam ut ea, quæ a Parentibus toties, totiesque laudibus extolli audiverant, magni faciant, omnique virium contentione poſtea enitantur, ut tam pretioſis bonis per vitam frui poſſint. Neque ſæpe intra hos terminos manet malum, ſed longius progreditur. Dantur enim eheu! Parentes, qui nonſolum magnifice de bonis illis loquuntur, eaque laudant, & commendant, ſed & qui manibus quaſi ducunt Liberos ad varii generis vitia perpetranda.

Non desunt enim qui crassissima præsentibus Liberis narrent mendacia, iisque colorem conciliare quavis ratione contendant. Sunt qui peccata olim in juventute patrata sine pudore exponant, nulla vel minima adjecta testificatione animi ob ea exulcerati, vel dolore tacti: Sunt qui proximum audiente puero lacerent, calumnientur, omnesque rumusculos falsos licet & fictos, quasi verissimi essent, non sine quadam cordis lætitia prolixe edisserant, ut jam de aliis ejusmodi peccatis, de ipsorum Conjugum rixis, contentionibus, imprecationibus &c. nil dicam. O quam rari sunt Parentes de quibus jure dicere possis, quod Deus Genes. cap. XVIII. v. 19. de *Abrahamo* testatur, dicens: *Scio suis Eum liberis & porro suæ in posterum stirpi præcepturum esse, ut ad Jehovæ normam vitam dirigentes justitiam colant atque jus.* Quis miretur igitur, si mature impietatis, & Incredulitatis semina animis infantum inserantur? Pudorem sane Parentibus, qui nomen se dedisse Christo glorientur injiciant, quæ *Horatius* de Parente suo Sect. IV. Lib. II. inculcata fuisse sibi narrat: audi Eum:

- - - Insuevit Pater optimus hoc me
ut fugerem exemplis vitiorum quæque notando
quum me hortaretur parce frugaliter atque
viverem uti contentus eo, quod mihi ipse parasset.
Nonne vides Albi ut male vivat filius? utque
Barrus inops? magnum documentum ne patriam rem
perdere quis velit: a turpi meretricis amore
quum deterreret, Sectani dissimilis sis.
Ne sequerer Mæchas concessa quum venere uti
possem; deprensi non bella est fama Trebani
Ajebat.

Augetur autem hoc malum, dum Liberi aut rarissime, aut nunquam audiunt Parentes mentionem facere de virtutis præstantia; fugacitate vitæ; rerum terrestrium vanitate; de præmiis & pœnis post hanc vitam futuris; de mentis nobilitate & immortalitate; de Religionis christianæ divina origine & dignitate; de veris Christianorum characteribus & officiis; de abnegatione nostri ipsorum; de Christi Soteris nostri doctrina, meritis, præceptis, & vitæ Innocentia, aliisque officiis & virtutibus, quæ nos solos reddere vere felices & beatos possunt. Quid aliud quæso ex hisce colliget Infans, nullum adhuc veræ religionis ac virtutis gustum habens, quam hoc; bona terrestria a Parenti-

bus

bus tot laudibus elata, inter ea esse referenda, quæ primo sint appetenda & quærenda; Religioni vero, ad hominem felicem reddendum, non tantum inesse pondus?

V. Nonsolum autem mature satis Infantes Parentum Sermonibus, & Exemplis corrumpuntur; sed & inepti utplurimum sunt plerique Parentes ad tradenda rite Religionis præcepta, quæ teneris animis mature tamen instillari deberent. Plurimi dantur Parentes, qui exigua valde, & obscura sunt Religionis cognitione instructi, quorum tamen officium esset, Liberis eandem domi mature tradere. Quis nescit, non tantum inter rusticos, sed & inter cives, in amplissimis urbibus educatos, plurimos dari, qui ne quidem prima catechetica præcepta Liberis suis explicare possint? Plerique pueri vel adolescentes civibus prognati postquam qualitercunque præcepta Catechismi memoriæ mandarunt, atque ad S. cœnam sunt admissi, Artifici vel magistro traduntur, ut artem aliquam, cujus ope vitam & familiam posthac sustentare possint, addiscant. Utrum autem Adolescentes hi, siquid datur otii, libellos religionis dogmata & præcepta tradentes in manus sumant, aut sacris debito tempore intersint, utplurimum parum & Parentes, & Magistri curant, satis habentes, si in addiscenda arte sua diligentem navent operam. Ita sensim sensimque fit, ut dum hisce toti sunt intenti, dediscant ea, quæ olim perceperant, memoriæque mandaverant. Postquam tempus tyrocinii elapsum est, ad Exteros proficiscitur Adolescens, artis suæ uberiorem sibi paraturus notitiam. Hic vero sibi soli relictus homo noster, incurius plane est rerum ad religionem, ad quam rectius cognoscendam nulla ratione se teneri existimat, spectantium. Pro lege habet persica, Diem Dominicum compotationibus, cæteros, si non deficiat pecunia, corporis exercitatione & servitio esse transigendos. Idem sæpe per plures annos iis degit in locis, in quibus publice castæ Religionis præcepta, quod tamen ipsum minime urit, audire non potest. Quocunque autem in loco degat, vitam vivit, quantum potest solutam, custodibus omnibus, qui Eum rectiora docere & monere possent, utplurimum remotis. Quod si iis in locis commoretur, in quibus floret Religio, ab ea, in qua educatus est diversa, sæpe audit de Religione utramque in partem disputari, & suæ sectæ dogmata impugnari: cum vero tantum absit, ut quid a Religione sua dissidentes sentiant, cognoscat, ut ne quidem satis ipsemet recte intelligat Decreta, quæ a sua, cui nomen dedit, Ecclesia defenduntur, incipit sæpe de veritate articulorum, quos obscure

Plerique Parentes accuratiore Religionis cognitione sunt destituti, neque adeo Liberis suis, quod tamen necesse esset, rite præcepta Religionis tradere possunt.

hactenus percepit, vel dubitare, vel ſaltem exiſtimare, Ea quæ ad Religionem ſpectant, ad ſe non pertinere, ſed ad eos, qui ab ipſa Adoleſcentia Sacro Miniſterio ſint conſecrati. Cumque viderit ubique locorum homines, diverſa licet Religionis Decreta ſectantes, iisdem tamen utplurimum vitiis eſſe addictos, Religionem pro locorum diverſitate, & Imperantium voluntate mutari ſine ullo detrimento poſſe, colligit. Et utinam ejusmodi homines non ſæpius intereſſent colloquiis hominum Religionem omnem albis dentibus ridentium, atque aſſerentium, vel falſa eſſe omnia, quæ de futuræ vitæ ſtatu dicuntur, vel ſaltem inter ea, quæ dubia & incerta ſint, referenda. Ab Exteris redux in patriam, ante omnia jam ſolicitus eſt, qua ratione victum opera manuum tolerare, ſeque ſuosque alere poſſit. Eum in finem uxorem ducit, procreat Liberos & rei familiari ſedulam navat operam. Cura hujus rei eum poſthac occupat totum, adeo ut de aliis negotiis, nedum de Religione rectius cognoſcenda, vel Liberis tradenda, poſſit eſſe ſolicitus. Interea ut homo tamen religioſus videatur, cultui externo juxta leges civitatis vacat, & utplurimum iis abſtinet vitiis, quibus publica inuri ſolet nota. Ita educari, & vitam degere plurimos cives, nemo inficias iverit. Quis autem credat ejusmodi homines, vel de Religionis præſtantia & genuina ejus indole recte ſenſuros, vel ſingulari cura in id incubituros, ut Liberis ſuis religionis præcepta mature omni ſtudio & cura inculcent, & commendent? Neque putandum tamen, Eos duntaxat, qui de pane lucrando potiſſimum per vitam debent eſſe ſoliciti, in hoc negotio peccare; latius ſane dominatur eheu! hoc vitium, eosque etiam cepit, qui facultatibus inſtructi ſunt, majori otio abundant, & utplurimum a pueritia divinarum pariter & humanarum diſciplinarum præceptis imbuti fuerunt. Hi exiſtimant, ſe dignitati ſuæ minus recte conſulturos, ſi ſuis Infantibus prima Religionis Elementa tradere, & cum iis de rebus omnium graviſſimis, divinis nempe, confabulari ſolerent. Aliis hoc negotium relinquunt. Curæ hujus Seculi eos occupant totos, adeo ut potius de ſplendore familiæ augendo, divitiis corradendis, vel omnis generis deliciis deguſtandis, quam vero de recta Liberorum educatione, Religione inprimis, ſine cujus cognitione & amore nunquam tamen felices eſſe poterunt homines, inſtillanda, ipſimet ſint ſolliciti. Quibus ſane illud *Cratetis* apud *Plutarchum* ingeminandum eſſet. Ὦ ἄνθρωποι ποῖ φέρεσθε; οἵτινες χρημάτων μὲν κτήσεως πέρι πᾶσαν ποιεῖσθε σπουδὴν, τῶν δ' υἱέων, οἷς ταῦτα καταλείψετε, μικρὰ φροντίζετε, i. e. *O homines quo ferimini? qui*

qui quidem ad opes possidendas omnem curam adhibetis, filiorum vero, quibus has relinquitis, nullam curam geritis. Neque tantum iidem hoc officium infra suam dignitatem positum esse credunt, sed & vitia ipsa specie virtutis commendare sæpe solent. Ita ubi vident pueros suos vel puellas, alios salse perstringere, mendacium extemplo excogitare, in congressu nescio quam auctoritatem in alios exercere posse, nonsolum in sinu gaudent, sed & præsentibus Liberis, verbis applaudunt. Unde aliter evenire non potest, quam ut Liberi mature præposteris de virtutibus & vitiis imbuantur opinionibus, Religionisque semina tantum non suffocentur. Cumque passim eos quibus in Juventute familiariter utuntur, iisdem opinionibus imbutos & similibus studiis addictos esse videant & animadvertant, vix ac ne vix quidem aliis meliora postea suadentibus, vacivas aures præbent; sed morosos nimis eos esse putant, qui severioris disciplinæ legibus ipsos adstringere, & tam frequenter atque gnaviter, Religionis præcepta cultumve commendare volunt.

Multi Parentes religionis cognitione non destituti, artem tamen dextre eam tradend & explicandi non callent.

VI. Diffitendum interim non est, dari etiam Parentes, Religionis amore ita incensos, ut non exiguam curam adhibeant ipsi, ad præcepta Religionis Liberis inculcanda, & commendanda. In quo quin laudandi sint, nemo sanus facile dubitaverit. Interim tamen multa sunt quæ prohibent, quo minus munere hoc dextre fungantur, finemque, quem intendunt, obtineant. *Primo* enim tradere solent Religionis dogmata, atque præcepta, ad eum modum, quo ipsimet olim de iis edocti fuerant, nulla interea temporis adhibita cura, ut accuratiorem rerum olim auditarum adipiscerentur notitiam. Hinc plerumque Loca S. Literarum ad hoc vel illud dogma probandum afferri solita, infantibus ediscenda injungunt, licet nihil minus sæpe quam hoc, ad quod confirmandum adducta fuere, probent. Quod ipsum adultiore ætate haud parum turbare eorum mentes potest. Unde optandum esset, ut in omnibus Catecheticis institutionibus, nonnisi numero pauca S. Literarum loca, sed clarissima, atque ad probandum efficacissima, adhiberentur. Ita enim sentirent, dum crescente ætate S. Literas evolvunt, religionemque expendunt, firmis præsidiis superstructos esse religionis articulos, quos memoriæ, mentique, juvenes valde infixerant. II. Non sunt plerique Parentes iis mentis facultatibus instructi, eoque judicio præditi, ut ea, quæ ad religionem pertinent, perspicue animis instillare, itaque ea tradere possint, ut Liberi non possint non ea capere: artis est hoc munere defungi, quæ ab iis duntaxat

poteſt exerceri, qui nonſolum accuratam rerum ad religionem facientium habent notitiam, ſed & qui methodo facili & plana religionis præcepta inſtillare ſciunt. Hinc ut plurimum contenti ſunt Parentes, ſi Liberi iisdem fere verbis repetere poſſunt ea, quæ auribus acceperunt vel memoriæ mandarunt, parum curantes, utrum ſenſum, vimque rerum propoſitarum intelligant nec ne: *Socratem* imitari deberent Parentes, qui obſtetricis officio ſe defungi ajebat, dum diſcipulos ipſos non tam ipſe multis verbis docebat, quam vero vel invitos cogebat, ut ſuam de iis quæ animo verſarent, ſententiam expromerent. III. Peccant plerique Parentes in Eo, quod de memoria potius exercenda, quam vero de ſimpliciſſimis religionis capitibus rite inculcandis ſint ſoliciti. Unde & communiter fieri ſolet, ut Infantes ſuos felices prædicent, ſi prolixiſſimas precum formulas licet non intellectas, vel pſalmos memoriæ cito mandare, & recitare audiant. Imo felix hæc memoria ſæpiſſime unica cauſa eſt, quod Parentes puerum ad alia munera longe aptiorem futurum, ſacro Miniſterio conſecrandum eſſe mature cenſeant. Verum quidem eſt, neceſſe eſſe, ut pueri in tenera ætate religionis præcepta, preces, gnomasque morales ediſcant; at ea numero debent eſſe pauca & perſpicua; reliquorum vero reſpectu exſpectandum, dum major eſt mentis capacitas ad res plures & difficiliores rite capiendas, animoque pariter & cordi infigendas. Si ullibi, certe in Religionis principiis rite tradendis maxima opus eſt circumſpectione. Cultus enim Numinis vel falſæ vel confuſæ cognitioni ſuperſtructus, pietatem ſolidam parere nunquam poterit. IV. Ad Religionis Elementa rite tradenda, neceſſe eſt, ut Parentes, Liberis articulorum religionis cognitionem accuratam tradituri, verbis & ſermone utantur perſpicuis, & ab omni ambiguitate remotis; præterquam enim quod aut debilitate ingenii, aut pigritia, plurimi verbis potius quam rebus intenti ſint; fieri aliter non poteſt, quam ut hoc neglecto, res attentione digniſſimas obſcure intelligant. At quam pauci eheu Parentum ad hoc attendunt! quam pauci, qui res ad religionem ſpectantes ita proponere didicerunt, ut infantes non poſſint non ſenſum earum capere! Vulgus hominum nil minus curat quam perſpicuitatem ſermonis, obſcuriſſimisque vocibus & phraſibus ſæpe neſcio quam poteſtatem ſubeſſe putat. Imo dantur Parentes, qui vehementer ſibi ipſis plaudunt, quando phraſes aliquas in ſpeciem ſublimes & affectum pietatis, uti videtur, ſpirantes, ex libris aſceticis vel myſticis depromtos, Infantibus tradere poſſunt, cum tamen neque ipſi

Paren-

Parentes, nedum infantes rem ipſam verbis prolatam intelligant ſatis. Multos Catechiſmos phraſibus ejusmodi repletos eſſe dolet Cl. *Saurinus in præfatione Catecheticis ſuis inſtitutionibus præmiſſa.* V. Peccant porro Parentes in eo, quod nimio cum rigore in prima ætate religionis præcepta tradant, atque reſpectu *temporis* quo ſunt inſtituendi, *penſi* quod exigitur, *lapſuum* quos forte commiſerunt, nimium ſint ſæpe ſeveri, atque moroſi. Ita enim ſenſim ſenſimque fieri ſolet, ut ea omnia, quæ ad Religionis negotium pertinent, averſari incipiant Liberi, Nota ſunt quæ Philoſophi de *Idearum Conſociatione* tradunt, & quæ experientia ſatis ſuperque confirmantur. Nimirum ita cum hominibus natura comparatum eſt, ut quoties res, quæ vehementem dolorem olim excitarunt, præſentes rurſus mentibus ſiſtant, nonſolum memores ſint circumſtantiarum fere omnium, quæ cum moleſtia & tædio erant conjunctæ; ſed quod inprimis ad cauſam excitati doloris attendant, eamque procul a ſe per omnem vitam remotam velint. Ita fieri ſæpe ſolet, ut adoleſcentes progreſſu ætatis non ſine reluctantia pietatis officiis defungantur atque incumbant meditationi rerum divinarum, quia nonniſi coacti in tenera ætate ad ediſcenda prima Religionis Elementa animos adjunxerant. (*) Ita notum eſt, multos Infantes & pueros, *tempori* ita eſſe adſtrictos, ut ad ſonitum horæ ad preces fundendas, vel recitanda religionis præcepta, adigantur, manifeſtum licet ſit, animos eorum in crepundiis & juvenilibus exercitiis, a quibus non ſine moleſtia & tædio abſtracti ſunt, adhuc totos eſſe defixos; Idem dicendum de *penſo*, quod abſolvere tenentur: Bene quidam Parentes ſe officio ſuo defunctos putant, ſi ſingulis diebus Liberi

(*) Eandem malam conſuetudinem taxat *Reverendiſſ. in Chriſto Pater Tillotſon. Serm. Sac. Vol. VI. pag. m. 309. Une grande* (inquit) *Severité produit ſouvent un effet tout contraire à celui qu'on ſe propoſe. Combien ſouvent n'arrive-t-il pas, que ceux qui ont été elevés par des Maitres rudes, haiſſent l'Etude toute leur vie à cauſe des traitements cruels dont on a uſé envers d'eux pour les y contraindre? De même quand on veut porter les Enfans à la Pieté & à la vertu par une rigeur deraiſonable & une exactitude outrée on leur inſpire ſouvent & pour long-tems un digoût de la Religion & des violens prejugés contre elle. On leur enſeigne, comme le diſoit Eraſme,* virtutem ſimul odiſſe & noſſe. *Car on leur peint ainſi la vertu ſous une forme hideuſe, on leur fait ſentir le bien & le mal trop près l'un de l'autre. De ſorte que quand les idées de la Religion & de la vertu ſe preſentent à leur Eſprit, ils y rappellent auſſi-tôt le ſouvenir de la ſeverité dont on avoit coutume d'accompagner les leçons qu'on leur donnoit là-deſſus; & la repugnance naturelle que les hommes ont pour le chatiment ſe repand alors ſur la Religion elle-même. Au fond, peut-on eſperer que les Enfans aiment leur devoir, quand ils n'en ont jamais entendu parler, qu'en voyant la verge toute prête à fondre ſur eux.* Confer. acutiſſimi Lokii cap. III. tractatus de Educatione Liberorum.

beri omnia illa, quæ de universis Religionis partibus, memoriæ mandarunt, recitent: quum autem in fluxa hac ætate infantes longioris moræ sint impatientes, vehementer festinant, ut ad finem præscripti pensi veniant. Qua ratione aliter fieri non potest, quam ut cum tædio Sacra tractent, parumque vel nihil ad ea quæ recitarunt, attendant. Eadem ingeminari possunt si ad *loca*, in quibus Religioni vacare debent domi, attendamus. Tenentur recitare psalmos & fundere preces, præsente sæpe tota familia, euntibus & redeuntibus domesticis, matre interea sæpe cum ancilla de negotiis variis vel sermocinante vel rixante. Hinc ab una parte animus infantis distrahitur; ab altera vero opinatur, probe se officio functum, modo *numerus* rerum recitandarum absolutus & ad finem perductus sit; credit porro res ad Religionem spectantes inter eas esse referendas, quæ inter mille curas atque distractiones pertractari possint; Quin hæc omnia progressu temporis casto Religionis amori, cultuique officiant, pravosque fructus proferant, nemo sanus facile dubitaverit. Gravitate contra, & summa circumspectione opus est, quando Parentes Infantibus prima Religionis Elementa tradere volunt Efficiendum quantum fieri potest, ut pueri mature sentiant, Religionem rem esse momentosissimam & attentione hominum dignissimam. VI. Denique impediunt Parentes, quo minus Liberi mature magnifice & reverenter de Religione sentiant, quando dum prima illius Elementa pro captu tradunt, aut ut precibus vacent, injungunt, non satis ante omnia, & quidem frequentissime, ingeminant, quem usum Religio in hac & futura vita habeat; qualem & quantam tranquillitatem animi in omni vitæ statu secum ferat bona conscientia; quanta præmia reposita sint piis; quam Venerabile & amore dignum sit Numen quod colimus, &c.: Cum animus infantis ab omnibus, quæcunque aliquam requirunt attentionem abhorreat; simul vero tamen argumentis ab *utili petitis* potissimum commoveri soleat, ostendendum est mature, reverentiam Numinis, devotas preces, cognitionem rectam & solidam præceptorum Domini cum singulari utilitate esse conjuncta, omniumque mortalium felicissimos esse, qui ab ipsa Juventute præcepta Dei custodire incipiant, &c. Hæc autem passim a Parentibus negligi, tristis eheu docet experientia. De cultus externi necessitate plurimum; de interna vero animi puritate, reverentia & amore Numinis raro cum liberis verba faciunt. De potentia Dei multa aliquando differunt occasione ingruentis tempestatis; de Ejusdem vero bonitate & singulari erga mortales cura ut plurimum altum silent.
De-

Deprehendunt Liberi insuper, Parentes, v. gr. diebus festis, nescio quam præ se ferre austeritatem, cibo & potu parcius uti, librosque evolvere, quos manibus terere aliis occasionibus raro solent, diebus autem illis elapsis hilariores esse, genio indulgere, pristinosque mores induere: Ex quibus colligunt, Numen facile placari posse, Religionem certorum rituum observatione absolvi, & sine singulari mentis mutatione officia pietatis præstari posse.

VII. Hæc, & plura alia (potiora enim duntaxat rectæ Educationis impedimenta adducere volumus) efficiunt, ut Liberi religionis naturam & indolem minus recte habeant perspectam, multisque sinistris de vero Cultu Numinis sint imbuti opinionbus. Duo tamen potissimum sunt, quæ multum valent, cum ad præposteram Educationem promovendam; tum ad religionis neglectum confirmandum. *Prius* est; quod Parentes plerique vel nullam vel exiguam valde *culturæ rationis* habeant curam; *Posterius*; quod non satis mature Liberis inculcent, ut ad universam vitam feliciter transigendam, ita ad officia cumprimis Numini præstanda requiri, ut homines appetitus tranquillitati nostræ adversantes, pravosque affectus, mature edoment, voluntatique Numinis submittant. Quod ad *prius* spectat, nemo, qui rectum ferre potest de rebus judicium, negaverit, ad negotia hujus vitæ rite peragenda, & ad cultum verum Deo præstandum, plurimum conferre, si Parentes omnem adferant curam & diligentiam, ut Liberi mature rite *rationem*, qua excellentius mortalibus in vita hac datum est nil, excolant. Hoc neglecto, veluti in tenebris versantur per omnem vitam, sinistre res maximi momenti tractant, euntque quo itur, non quo eundum est. Inprimis autem neglectus culturæ rationis officit Religioni, de qua tamen teneris animis instillanda, potissimum soliciti debent esse Parentes. Quo magis persuasa mens est de veritate, præcellentia, & utilitate Religionis christianæ, eo magis etiam ad cultum rectum Deo præstandum apta est. At quomodo tandem de hac veritate persuasus erit infantis animus, nisi ostendatur, in eum potissimum finem nobis datum esse *usum rationis*, ut Deum cognoscamus, & colamus; ut virtuti operam navemus, nostramque & aliorum felicitatem promoveamus; Qua ratione obtinebunt hunc finem Parentes, nisi perspicue iis monstrent, religionem rationis principiis esse congruam; pietatem cum vera nostra felicitate esse conjunctissimam; veram pietatem in recto sensu de Numine, ejus cultu, perpetuoque illi placendi studio consistere &c.; Ut autem hæc vim suam in animos

Augentur hæc mala, partim quod Parentes plerique in educandis liberis exiguam culturæ rationis curam habeant, partim quod non mature Eos assuefcant, appetitus sensitivos subjicere rationis, & Revelationis præceptis.

eorum exerant ante omnia edocendi ſunt, nil temere ut in univerſa vita, ſic in Religionis negotio potiſſimum eſſe agendum; cultum Deo non placere ſi animus colentis abſit; non perinde eſſe quid de Deo ſentiamus & qua ratione Eum colamus & ita deinceps. Quando vero hæc plerique Parentes inculcare negligunt, mirum non eſt, Liberos poſthac vel in ſuperſtitionem incidere, vel temere omnibus fere ſubſcribere, quæ ab aliis traduntur, vel nunquam magnifice de Religione ſentire. Huic certe neglectui Parentum tribuendum, quod plerique homines ſine examine per omnem vitam in iis adquieſcant opinionibus, quas cum lacte veluti materno hauſerant. Et utinam deeſſent Parentes, male ſanis olim Præceptoribus ſeducti, qui mature ſatis illud *credendum*, non *examinandum* Liberis inculcarent, atque ita vel ad ſtultam credulitatem, vel ad incredulitatis vitium ipſis viam pararent! at ſunt eheu tales qui exiſtimant ratione quidem in cæteris negotiis eſſe utendum, ubi vero agitur de Religione, hic periculoſum valde eſſe eam in conſilium vocare; rationem ſimilem eſſe ancipiti gladio, quem tangere ſine læſione non poſſis; hinc multa deblatterant de corrupta ratione, quæve mala in Eccleſias, Scholas, & Reſpublicas per eam invecta ſint. Ita fieri aliter non poteſt, quam ut ſine examine, quæcunque a Parentibus & poſtea a Præceptoribus traduntur, cæco aſſenſu amplectantur, atque vix ac nevix ad ſerium examen rerum credendarum pertrahantur. Erudite & ſalſe hoc vitium Parentum & Præceptorum perſtrinxit Celeb. *Crouſaz* in egregio tractatu de *Educatione Liberorum.* Quemadmodum autem Parentes Liberos ſuos infelices reddunt, quando ea negligunt, quæ ad culturam rationis neceſſario pertinent, atque in cauſa ſunt, quo minus recte & pie de Religione ſentiant; ita pariter turpiter officio ſuo deſunt, quando Liberos, quantum in ſe eſt, non aſſueſcunt mature pravos affectus & deſideria prava cordis rationis & Revelationis imperio ſubjicere. Nemo ignorat ad vitam bene feliciterque tranſigendam neceſſe eſſe, ut animus ſenſim ſenſimque a rerum terrenarum amore avellatur, affectusque vehementiores, menti pariter & corpori nocivi, edomentur. Verus Dei cultus non in eo potiſſimum conſiſtit, ut quædam Religionis dogmata & præcepta rite intelligamus; ſed ut voluntati ſanctiſſimi Numinis obtemperemus, ad imaginem divinam indies magis atque magis conformemur, pravis animi affectionibus reſiſtamus, atque naturam corruptam ope divinæ gratiæ flectamus. Hoc qui negligit, ampliſſimam licet rerum divinarum cognitionem habeat, fruſtra eſt, quia eo, ſine

quo

quo vera Religio & pietas consistere non potest, destitutus est. Cum autem eheu plures Parentes officii hujus immemores passim sint, & aut nihil aut parum conferant, ad compescendos impetus pravarum cupiditatum, quarum signa & vestigia mature satis in Liberis deprehendunt: cum non mature & frequenter ingeminent, nos per omnem vitam totos Deo mancipatos esse, atque hoc unum meditari atque omni virium contentione agere debere, ut gratiæ divinæ auxilio adjuti, actiones nostras ad nutum Numinis optimi componamus; fieri aliter non potest, quam ut successu temporis, in innumera mala erumpat animus pravis studiis captus atque constrictus. Ex eo enim fieri solet, ut Liberi adversam fortunam iniquissimo ferant animo & de administratione divina rerum humanarum sinistras foveant sæpe opiniones: Hinc utilitate omnia, etiam ea quæ ad Religionem spectant metiuntur, & prout præceptum Religionis cum desideriis animi vel convenit, vel pugnat, ita illud vel observandum vel negligendum putant; perinde ipsis est quicquid credant, modo ne Religio frænum injiciat iis animi affectibus & desideriis, quos magni faciunt, & quorum magno flagrant desiderio; Huic malo tribuendum, quod posthac sæpe firmiter credant, ea quæ de piorum vitæ innocentia & vero christianismo in genere dicuntur, inter suavia somnia esse referenda, similia iis, quæ *Plato* de Incolis mundi, quem animo repræsentavit, finxerat olim. Vera esse quæ hic dicuntur, experiundo sæpe Parentes eheu didicerunt. Triste hujus rei exemplum exhibent S. Literæ *1. Sam. cap. II.* in *filiis Eli Sacerdotis.* Vide etiam caput. XXX. *Syracidis*, in quo egregia continentur de mature compescendis moribus pravis Liberorum præcepta. Adde iis quæ dicta sunt, quod plures Parentes negligant divinam gratiam jugiter implorare & pro salute veraque felicitate Liberorum, quæ in virtutis studio potissimum posita est, apud Deum intercedere! cum ipsimet amore rerum terrenarum toti sint capti, optant ante omnia, ut Liberi abundent iis omnibus, quæ ad vitam hanc cum gaudio transigendam facere possunt; simul tamen eheu immemores plane illius aurei præcepti Apostoli *Jacobi*, quod cap. I. v. 17. extat. docentis, *omne nimirum bonum donum, omneque perfectum munus superne esse, descendens a Patre luminum*, omnem duntaxat curam & solicitudinem in eo ponunt, ut dispiciant, qua ratione Liberos suos Bonorum illorum, quibus tamen nunquam sine pietatis & veræ sapientiæ amore rite frui possunt, participes reddant.

VIII. Quemadmodum autem prava educatio multum confert ad **Prava institutio in re-**

bus ad Religionem Spectantibus sæpe efficit, ut mentes puerorum mature pravis opinionibus imbuantur Religionique contraria probent.

ad animos Liberorum mature perdendos; ita nemo negaverit prava institutione sæpe fieri, ut iidem sinistris de rebus divinis opinionibus imbuantur, quæ crescente ætate aliquando tantam in animos vim exercent, ut vel in Incredulitatis, vel Impietatis barathrum incidant. Ostendendum igitur paucis, qua ratione sensim sensimque animi prava institutione corrumpi possint. Multum interesse a quibus Liberi prima, ut omnium disciplinarum, sic Religionis inprimis præcepta audiant, apud omnes cordatos in confesso est. Hinc prudentissimus quisque semper operam dedit quammaxime, ut Liberi tradantur in disciplinam illis, qui vera Literarum pretia norunt, morumque probitate excellunt. Commendat hoc officium Parentibus gnaviter πολυμαθέστατος *Plutarchus*, de *Liberorum Educatione*. *Quintilianus Instit. Orat.* Lib. I. cap. II. *præcipuam prudentibus curam esse ait præceptorum eligere sanctissimum quemque.* Literatissimum & prudentissimum Virum, *Plinium* secundum Amicorum suorum Liberis de præceptoribus doctis & bene moratis etiam non sine magna cura prospexisse, ex Epistolis, quas edidit, passim constat, vide inter alias Epist. III. Lib. IV. ad *Corneliam Hispullam*, in qua his verbis epistolam claudit: *Proinde faventibus Diis, trade Eum præceptori, a quo mores primum, mox eloquentiam discat, quæ male sine moribus discitur.* Quod si ad discendas humaniores Literas, & disciplinas philosophicas, plurimum confert Docentis peritia, facile colligent omnes, qui Religionis accuratiorem habent notitiam, plurimum referre, qua ratione Elementa sanctissimæ disciplinæ tradantur, animisque Juventutis infigantur. Sane felices illi prædicandi quibus Præceptores obtigere rerum divinarum periti, quique solide non minus quam perspicue Religionis christianæ dogmata & præcepta tradiderunt & probarunt; feliciores adhuc qui præter facultatem rite tradendi Religionis articulos, nacti sunt Magistros, qui cum *Paulo* ad *Timotheum* suum verba faciente dicere possunt: συ δε παρηκολουθηκας *tu autem experiundo didicisti meam doctrinam, mores, propositum, fidem, clementiam, charitatem, patientiam, vexationes, res adversas* &c. *2.Timoth. III. 10, 11.* (*) Age videamus qua ratione, prava vel præpostera

(*) Quam singularem vim in animos Juvenum habeant egregia præcepta, mores & Exempla Docentium multis possem documentis probare. Sufficiat hic adduxisse testimonium *Irenæi*, mentionem injicientis eorum, quæ puer in Asia a Polycarpo audivisset & observasset: locus extat apud *Euseb. Hist. Eccl. Lib. V. cap. XX.* verba ipsius secundum versionem Valesii ita sonant: *Ea quæ tunc temporis gesta sunt, melius memoria teneo, quam illa, quæ nuper acciderunt. Quippe ea quæ pueri didicimus,*

ſtera inſtitutione, in rebus ad Religionem pertinentibus mature ſæpe Liberi corrumpantur. Et I. quidem multi Docentium ſæpe in eo peccant, quod potius ſoliciti ſint, ut diſcipuli multa capita religionis memoriæ tradant, eaque feliciter recitare poſſint, quam vero ut ea, quæ proponuntur, rite intelligant & capiant. Plures ſunt qui exiſtimant, ſe egregie officio ſuo defunctos, & præclara quævis de diſcipulis ſuis exſpectari poſthac poſſe, ſi mature animi promiſcue multarum rerum cognitione ſint inſtructi, in quo tamen vehementer falluntur. Quamvis enim in eo ſint laudandi, quod mature cognitione rerum divinarum imbutos velint ſuos diſcipulos, præpoſtere tamen in eo agunt, quod non tam accuratæ cognitionis, quam vero numeri rerum memoriæ traditarum rationem habeant. Ita enim ſæpe fieri ſolet, ut nonſolum cum tædio aliquo addiſcant & audiant res ad Religionem ſpectantes, quod non ſine moleſtia & labore ad majora penſa ediſcenda coacti fuere, ſed & in iis, quæ didicerunt, licet non intellectis, tanquam in certiſſimis plerumque adquieſcunt. Nihil autem juvenibus magis noxium eſt, quam ſi pſittacorum ritu reddere didicerunt, quæ memoriæ quidem mandata, intellecta autem autem rite minime ſunt. Ab una enim parte impoſſibile eſt, ut pretium Religionis & momentum ejus rite cognoſcant, & illius amore capiantur; ab altera vero parte ab aliis, contraria iis quæ memoriæ mandata ſunt inculcantibus, facillime vincuntur, aut ſaltem de veritate eorum, quæ tradita ſunt, dubitare vehementer incipiunt. Accedit, quod creſcente ætate habitum quendam contrahant quidlibet ſine diſcrimine admittendi; unde facile eſt conjicere, eos, ſi in libros incidant, quibus prima Religionis fundamenta ſuſpecta redduntur vel impugnantur, aut argumentis Adverſariorum ceſſuros, aut vehementer ſaltem de veritate eorum, quæ juvenes didicere quidem ſed non intellexere, dubitaturos. II. Juventutis formatores nullo ſæpe habito delectu articulorum, gravia & difficilia

cimus, ſimul cum animo ipſo coaleſcunt, eique penitus inhærent. Adeo ut & locum ipſum poſſim dicere, in quo beatiſſimus Polycarpus ſedens diſſerebat; proceſſus quoque ejus & ingreſſus, vitæque totius formam & corporis ſpeciem; ſermones denique quos ad populum habebat, & familiarem conſuetudinem, quæ illi cum Joanne, ut narrabat, & cum reliquis, qui Dominum ipſum vidiſſent, interceſſerat; & qualiter dicta illorum commemorabat: & quæcunque de Domino ab iisdem audierat. De miraculis quoque illius ac de doctrina, prout ab iis, qui verbum vitæ ipſi conſpexerant, Polycarpus acceperat, eodem prorſus modo referebat, in omnibus cum Scriptura Sacra conſentiens. Hæc ego divina mihi largiente clementia tunc ſtudioſus audiebam, non in chartam ſed in corde meo audita deſcribens: eademque per Dei gratiam aſſidue repeto ac revolvo. Adde Exemplum *Parentis Origenis* apud eundem *Euſeb. Lib. VI. cap. II.*

lia captu æque ac faciliora promiſcue tradunt, neque diu ſatis iis, quæ principii loco ponenda eſſent, inhærent, eaque non ita inculcant, ut juvenes non poſſint non ea rite intelligere. Nemo diffitebitur non tantum in tradendis diſciplinis quibusvis, ſed in rudimentis potiſſimum Religionis explicandis & probandis, ut ingenii, capacitatis, & ætatis; ſic rerum ipſarum, quæ inculcandæ ſunt, rationem potiſſimum eſſe habendam. Conſtat inſuper quædam in Religionis negotio fundamenti loco eſſe ponenda, alia vero illi ſuperſtruenda; quædam majoris momenti, alia minoris: quædam ſcitu abſolute neceſſaria, alia non item. Quod ſi docens harum rerum nullum habet delectum; ſi promiſcue ardua miſcet minus neceſſariis; Si a difficilioribus captu incipit, leve a momentoſo per omnem vitam diſtinguere, quod accuratiori Religionis cognitioni plurimum officit, & innumera ſæpe mala poſt ſe trahit, non poterunt. Idem contingit, ſi ea quæ principii loco ponenda ſunt, non frequenter repetantur, animisque ita infigantur, ut perſpicuam eorum habeant notitiam. Tenera quidem juventus facile ſapientiæ præcepta imbibit & memoriæ infigit; at cum fluxa ſit in hac ætate, facillimeque variis rebus diſtrahatur, in memoriam ſunt ea frequenter revocanda. Denique notum eſt, ea quæ perſpicue explicantur, facilius longe intelligi mentique infixa manere, quam quæ obſcure & perplexe traduntur. At & hic multi Juventutis formatores ſæpiſſime peccant. Multi alios docere volunt, qui tamen ipſi arduum ac grave a minus momentoſo diſtinguere neſciunt; Quot ſunt, qui ipſimet in obſcuriore rerum divinarum notitia adquieſcunt & repetunt ſonos ſuorum Magiſtrorum! quot ſunt, qui miſſa perſpicua rerum explicatione, diſcipulos omnia promiſcue memoriæ mandare jubent! quot ſunt, qui in ſinum juventutis effundunt omnia, quæcunque ſine examine proprio ſemel ipſimet admiſerunt! Sane quod *Jacobus Apoſtolus* chriſtianis ſui temporis inculcavit epiſt. cap. III. v. 1. dicens: *Μη πολλοι διδασκαλοι γινεσθε ἀδελφοι μȣ* multis eorum, qui inſtituendæ juventuti animos adjungunt, occentandum eſſet, noſtra cum primis ætate, qua multi hoc officio defungi geſtiunt. Ipſimet, qui publice ſtudioſæ Juventuti ſanctiſſima Religionis dogmata tradimus, probamus, & vindicamus, experiundo novimus, quosdam Religionis præcepta aliis explicare velle, qui tamen ipſi nondum inſtituto examine eadem rite expenderunt, nedum alios de veritate eorum rite & ſolide convincere poſſunt. III. Multi Docentium aut prorſus non, aut ſtrictim & aliud agendo, Religionis Naturalis prima & fundamentalia

capita

capita teneræ juventuti tradunt, ſed ad articulos varios Religionis revelatæ inculcandos ſtatim in limine inſtitutionis progrediuntur, quod tamen ſatis feliciter ſine cognitione capitum principalium Religionis Naturalis fieri non poſſe norunt omnes, quicunque accurate naturam Religionis perſpectam habent, atque cognoſcunt, quid ad demonſtrandam veritatem Religionis chriſtianæ neceſſario requiratur. Ne ſolus ita ſentire videar, ex magna copia duorum ſaltem Eccleſiæ Reformatæ præſtantiſſimorum Theologorum mecum ſentientium judicia adducam. Prior eſt Jenkin *Thomaſius* Anglus, qui brevem Hiſtoriam Atheiſmi ſcripſit, Eamque *Magnificentiſſimis Reipublicæ Tigurinæ Proceribus* inſcripſit, cujusve libellum de regimine Eccleſiaſtico III. primorum Eccleſiæ chriſtianæ Seculorum dignis laudibus ornavit ὁ μακαρίτης Cl. Vir. J. Jac. Hottingerus. Hic pag. 8. in cauſas Atheiſmi inquirens ſequentem in modum pronuntiat. *Adde* (inquit) *huc ſummam Parentum atque Præceptorum incuriam, qua negligitur præcipuus Religionis articulus coli & juventuti inculcari, ita ut paſſim invenias Viros ætate graves, articulorum, qui reſpiciunt Myſteria fidei chriſtianæ apprime gnaros, & cujuscunque officii civilis & religioſi mire peritos, quod ſi eos tamen rogaveris ut dignentur argumenta aliqua proponere, quibus probetur Dei exiſtentia vel animæ immortalitas* (poſſet idem dici de reliquis Theologiæ Naturalis capitibus) *plane obſtupeſcant ſubito ſeu fulgure aliquo afflati & perculſi, ut nihil habeant (niſi forte maledicta) quod reponant. Unde quæſo tanta ſtupiditas & ignorantia, niſi inde, quod volumus haberi Chriſtiani non Vulgares, cum interea officia hominis nos lateant. Faverunt quidem ſtupiditati Ariſtotelici, aſſerentes, cum negantibus principia non verbis ſed verberibus eſſe diſputandum. Longe melius de re chriſtiana merentur Viri egregii noſtri temporis, qui de induſtria Theologiæ Naturali excolendæ operam non inutilem collocarunt, quo conatu nihil efficacius eſſe poſſit ad ſiſtendum Atheiſmi curſum. Utinam omnes qui catecheticas inſtitutiones in uſum juventutis chriſtianæ ſcribendas ſuſcipiunt hoc ſerio ſecum reputarent; Hoc enim ſi facerent, non tam levi brachio, vel ut fieri ſolet, intactis fundamentis Religionis Naturalis ad alias quæſtiones difficiliores properarent.* Poſterior eſt doctiſſimus P. *Roques*, Eccleſiæ gallicæ, quæ Chriſto Baſileæ colligitur Paſtor digniſſimus, qui in egregio tractatu de præcellentia Miniſterii Evangelici cap. VIII. inter præcipuas cauſas, quæ impediant, quo minus Miniſterii Evangelici opera plures ad virtutis & pietatis ſtudium adducantur, & hanc refert, quod nimirum multi chriſtianorum in juventute fundamentalia capita Religionis Naturalis

turalis

turalis & Revelatæ non rite perceperint. Audi verba ipsa præstantissimi Viri: *Comment precautionner la jeunesse contre la corruption du Siecle, le Déisme & le Libertinage, si ce n'est en lui donnant de bonne heure une connoissance exacte des verités de la Religion & des preuves sur lesquelles elles sont apuiées. Il n'est pas surprenant, que des jeunes gens, dont les passions sont vives, se laissent seduire par l'intemperant, & par l'esprit fort, lors qu'ils n'ont aucune connoissance solide de la Religion. Ils ne trouvent rien en eux, qui puisse contrebalancer l'effort de la Seduction. Mais si on leur avoit fait comprendre & sentir la vérité, l'importance, & la sainteté des Maximes de la Religion chrêtienne, ils trouveroient dans cette foi éclaircée un bouclier impénétrable aux traits les plus aigus du mondain & du profane.* Hinc factum ut viri pietate & Eruditione eminentes optarint, ut Systemata quædam Theologiæ Naturalis ad catecheticæ institutionis modum exacta & Juventutis ingenio attemperata, scriberentur; (*) quoniam probe perspexerunt, hac ratione nonsolum vera principia, quibus Revelatio superstrui debet suppeditari, sed mature satis ita optime animos adolescentum contra incredulitatis vitium muniri, atque ad pietatem formari posse. Plurimi vero Juventutis formatores aut exiguam habent cognitionem horum capitum, aut nesciunt, qua ratione solide & ad captum juvenum ea principia sint explicanda & probanda; vel denique rerum haud ignari, leviter & quasi aliud agendo hæc inculcanda esse putant. Hac ratione autem fieri non potest, ut firmas radices in animis juventutis agere possint res scitu cognituve dignissimæ. Fateor artis esse captui teneræ juventutis hæc capita aptare, ea perspicue explicare, Exemplis illustrare, & paucis sed solidis rationibus eadem confirmare. Qui vero hoc præstare nescit, temere Docentis munere defungitur. Ubi vero hæc dextre traduntur animisque teneris mature & frequenter inculcantur, fieri aliter non potest, quam ut magnifice posthac de Deo rebusque divinis sentiant, atque ad Revelationem admittendam, riteque intelligendam & digne æstiman-

(*) Pia Eruditorum quorundam inter Protestantes Theologorum de hoc argumento desideria collegit Reverendus *Bartholomæus* in den fortgesezten nüzlichen Anmerkungen über allerhand Materien aus der Theologie, Kirchen- und Gelehrten Historie, vide pag 73. 144. & p 867. Huic desiderio ex parte satisfecerunt illi, qui ex structura animalium, plantarum &c. ad *captum vulgi* Existentiam Numinis optimi, Sapientissimi, ut v. gr. Doctissimi Viri, *Rollinus*, *Fenelon* aliique (ut de illis qui fuse & majori Eruditionis apparatu hoc thema illustrarunt nil dicam) probarunt. Neque officio suo hac in parte defuere Theologi Reformati præstantissimi *Osterwaldius* & *Saurinus*: optandum tamen ut capita singula Theologiæ Naturalis paulo uberius ad captum tamen juventutis per quæstiones & responsiones proponerentur.

æſtimandam evadant aptiores. Sed ut pateat quantum neglectus hujus rei progreſſui veræ Religionis & pietatis obſtet, ad ipſa præcipua Religionis Naturalis provocamus capita. Poſſunt ea (de Theoreticis duntaxat hic ſermo eſt) commode ad V. referri capita. *Primum* agit de Dei exiſtentia: *II.* De attributis divinis. *III.* De Providentia. *IV.* De legibus naturalibus. *V.* denique de mentis immortalitate. Perſuaſione certa & infallibili exiſtentiæ Numinis omnem Religionem ſuperſtructam eſſe, notius eſt quam ut a nobis probetur. Quod ſi uno alterove argumento perſpicue & ſolide non probatur veritas exiſtentiæ Numinis, a rebus omnibus creatis plane diverſi: ſi non rite perſuaſi ſunt Juvenes de hac veritate, aut ſi confuſam habent de Ente quodam primo notitiam, quis credat, eos per omnem vitam magnifice ſemper ut oporteret, de eo ſenſuros & locuturos? Qualis cultus hujus Numinis erit, ſi umbratilem aliquam habent attributorum divinorum cognitionem. Tres ſunt potiſſimum virtutes Dei, nimirum ejus ſapientia, bonitas, & omnipotentia quarum naturam, indolem, atque præcellentiam juventutis formator rite explicare atque commendare debet. Hæ autem ex attenta univerſi contemplatione, ejus ordine & finibus maxime elucent. Has Deo ineſſe, manibus quaſi, ut ita loquar, palpari poteſt. Quod ſi vero non altiſſime virtutum illarum præſtantia & veritas animis Juvenum ſit infixa, valde debilis erit illa cognitio & admiratio virtutum Dei, & tepidus valde tanti Numinis cultus: cœlum ſuſpicient, arbores frugesque contemplabuntur, ſolis luce fruentur, cibos quotidie deguſtabunt, aliisque fruentur in his terris beneficiis; rarius autem & vix ſerio unquam poſthac cogitabunt, nonniſi a Numine optimo Sapientiſſimo, atque potentiſſimo hæc tanta bona oriri poſſe. Idem eveniet, ſi de Providentia ſingula adminiſtrante, curante & in generis humani uſus diſtribuente, animus non ſit probe perſuaſus. Ut enim homines frequenter Numinis laudes celebrent; ut ardentiſſimas ad Deum fundant preces: ut auxilium ipſius rebus in arctis petant: ut fata ſiniſtra æquo animo ferant: neceſſe eſt, ut credant, Deum nonſolum univerſum hoc, hominem præcipue, ad ſapientiſſimos fines condidiſſe, ſed & Eundem ſingulis momentis omnium rerum curam gerere. Novi quidem doctrinam de Providentia Dei variis eſſe dubiis expoſitam, nodosque hic ocurrere ne ab Eruditis quidem facile ſolvendos; at ea quæ captu difficiliora circa hoc argumentum occurrunt, in aliud tempus ſunt rejicienda; neque propterea quæ ſcitu ſunt de hac materia neceſſaria, negligi debent, ſed eo magis teneris

animis inculcanda, & contra unam alteramve objectionem, quæ facile animis obrepere poteſt, munienda. Ut Legum Naturalium notitiam aliquam habeant juvenes, neceſſe eſt. Inprimis præceptum illud generale quod tibi fieri non vis alteri ne feceris, altiſſime animis Juvenum eſt infigendum. Quod ſi enim his principiis imbuti plane non ſunt, ſenſim ſenſimque diſcent utilitate cuncta metiri, omnia ad ſe referent, & neceſſitate potius, quam legibus divinis nos ad officia mutua præſtanda teneri, putabunt, ut de aliis malis, quæ ex ignorantia hujus articuli oriri ſolent, jam quidem nihil dicam. Atque hæc eo magis inculcari neceſſe eſt, quod eheu quotidie deprehendamus, vel ab iis ipſis, qui ſe diſciplinæ ſanctiſſimæ ſectatores eſſe jactitant, communia humanitatis officia pedibus conculcari. Denique niſi probe edocti ſint juvenes & perſuaſi, non vitæ hujus terminis includi Religionem, ſed cultoribus Dei propoſita eſſe poſt hanc vitam præmia certiſſima, præſtantiſſima, & æternum duratura, exiguam vim in animos habebunt omnia quæ de cultu, legibusque divinis dicuntur. Ex quo ipſo ſequitur, mature eos ſatis eſſe edocendos quid ſit mens, qualis ejus præſtantia & dignitas; quem in finem conditi ſimus: quam ſit Religio res ſeria ſed & jucunda; quam beneficum ſit Numen erga pios: quam ſint cætera omnia præ pietatis & virtutis ſtudio flocci habenda &c. &c. Ex paucis hiſce manifeſtum eſt, non tantum neminem de veritate & divina origine Revelationis perſuaſum eſſe ſine cognitione horum articulorum poſſe, ſed & fieri non poſſe, ut Religio altas radices in animis agat, hominesque ad rationabilem cultum Deo præſtandum inducat, niſi de principiis illis ſint convicti plane atque perſuaſi. (*)

IV. Quem-

(*) Probe hoc perſpexerunt viri divinis pariter & humanis diſciplinis exculti. Illuſtris *Leibnitius* in *Leibnitianis* pag. 18. mentionem injiciens utilitatis, quam ſeria contemplatio operum divinorum hominibus afferre ſolet, inter alia ſic loquitur: *Excitati Naturæ contemplatione, intusque adjuti ex alto, eum ſupra omnia amare poſſunt quem ſupra omnia pulchrum perfectumque eſſe intelligunt, donec præparata mente etiam fidei lumen ipſis infundatur. Itaque conandum eſt, ut amor divinus interim excitetur, quem maxime Chriſtus urſit, & ratio ipſa commendat. Certum autem eſt neminem amari poſſe, cujus non eſt cognita pulchritudo, nec divinam ſapientiam & poteſtatem in quibus ſupremæ intelligentiæ ſpecioſitas conſiſtit, quantum à nobis illa capi poteſt, melius noſci quam cognitione rerum quas fecit.* De Nobiliſſimo *Boyleo*, ſagaciſſimo Naturæ Scrutatore refert Reverendiſſ. Epiſcopus *Burnetus* in Oratione funebri Excellentiſſimo Viro habita, Eum tanta Numinis veneratione fuiſſe tactum, ut *nunquam voce Dei, niſi interpoſita brevi aliqua pauſa vel mora uſus ſit in loquendo. Celeb. Schultenſius* Academiæ Lugduno-Batavæ ſingulare hodie Ornamentum, jam vero cœlitum choro dum hæc ſcribo adjunctus, in Oratione funebri, quam recitavit in obitu Excellentiſſimi Phyſici & Medici H. *Boerhavii* multis ſpeciminibus oſtendit, quam *alte infixa fuerint Doctiſſimo Viro*

Theo-

IV. Quemadmodum vero multi qui juventuti instituendæ animos adjungunt, aut Religionis Naturalis Capita oscitanter tradunt, & leviter transmittunt, aut non iis argumentis probant, quæ capacitati ingenii & ætati huic attemperata sunt; ita pariter aut nesciunt rite probare veritatem Religionis christianæ, aut si in argumento hoc non male versati sunt, non diu tamen, neque satis huic argumento, sine quo tamen cætera omnia stare firmiter non possunt, inhærent. Ex quo aliter fieri non potest, quam ut in obscura Religionis cognitione adquiescant Juvenes. Nemo qui unquam serio Religionem expendit, diffitebitur, persuasionem de certis quibusdam Religionis christianæ articulis solidam & veram esse non posse, nisi animus de veritate & divina origine Religionis christianæ probe sit persuasus. Hoc tamen non obstante plurimi rem maxime arduam turpiter negligunt. Quidam docentium rite de gravissimo capite persuasi ipsimet non sunt. Alii oscitanter satis hoc argumentum tractant; rursus alii non imperite quidem hoc negotium aggrediuntur, sed nimis cito ad speciales articulos inculcandos progrediuntur. Multi denique antequam historicis argumentis ad captum Auditorum accomodatis probarunt, primos Religionis christianæ Sectatores verum dicere & *potuisse* & *voluisse*, ad loca quædam Scripturæ provocant, atque adeo præpostere valde ratiocinantur. Unde nisi melior lux mentibus posthac affulgeat, per omnem vitam in confusa gravissimi argumenti cognitione adquiescunt; & si in librum incidant vel homines, qui parum ponderosis etiam argumentationibus veritatem Religionis christianæ impugnant, incipiunt de iis, quæ olim tradita sunt dubitare, imo aliquando accedentibus pessimis judicibus, pravis nempe animi affectibus, in ipsum Incredulitatis vitium incidunt. Atque hanc ego præcipuam crescentis indies Incredulitatis & Impietatis causam esse existimo, cui nisi rectius, quam quidem vulgo fieri solet, occurratur; nisi summa cum diligentia, studio, atque contentione hoc argumentum juventuti tradatur, repetatur, mentique ita infigatur, ut de ea possit esse persuasa, concipi nulla ratione potest, quomodo vera pietas radices in animis juvenum possit agere, & credulitati pariter & Incredulitati obices poni. Et unde quæso

 est,

Theologiæ Naturalis & Revelatæ primaria capita, quodve inter dolores etiam exquisitos, quos durante ultimo, cui succubuit morbo, expertus est, *ex eorum attenta & pia contemplatione singularem senserit voluptatem.* Compendium hujus Orationis Celeb. Schultensii exhibet Auctor Diarii Literarii cui titulus: *Nouvelle Bibliotheque ou Histoire Litteraire des principaux Ecrits qui se publient. Janvier 1739. Tom. II.*

est, quod tot orationes sacræ, quæ passim habentur, tam exiguam tamen vim exerant in animos hominum? novi plures dari causas, quas hic non in medium proferam. Inter præcipuas tamen ego refero, quod paucissimi Auditorum in juventute de veritatibus illis capitalibus rite fuerint imbuti. V. At non solum aut negligenter satis, aut minus accurate multi docentium Religionis Naturalis & Revelatæ præcipua Capita Juventuti tradunt atque inculcant, sed & Ethicæ præcepta aut jejune explicant, aut non satis pro dignitate rei eadem probant, atque origines officiorum, usumque ostendunt. Quidam vel pravis opinionibus turpiter capti vel ignorantia inducti, non magnam præceptorum moralium curam esse habendam existimant, putantes, sufficere, si articulos quosdam Religionis firmiter teneant Juvenes, iisque omnibus, gravissimis pariter & cognitu minus necessariis sine hæsitatione subscribant. Ita vero aliter fieri non potest, quam ut umbratilem duntaxat pietatis veræ consequantur cognitionem: Ita nesciunt quem in finem sanctissima Religio mortalibus sit data; ita Religionem veram a pietate sejunctam esse posse aliquando sibi persuadent, & cognitione quorundam Religionis articulorum absolvi verum Numinis cultum opinantur. Perversis autem hisce opinionibus imbuti non solum studio pietatis magnopere non vacabunt, sed & recte de Religione christiana, quæ cognitio veritatis secundum pietatem, sentire non poterunt. Quidam docentium juvenibus quidem præcepta Ethicæ tradunt, sed negligunt adducere *rationes*, quas in scholis *motiva* vel *Incentiva* ad agendum appellamus, quibus tamen solis mentes hominum ad præstanda pietatis officia moveri solent. Sane nemo facile concipere poterit, qua ratione homines ad omnis generis officia inducantur, nisi iisdem rationes, cur iis defungi teneantur, jugiter sint ante oculos positæ. Ex rationibus enim adductis non solum ipsa obligatio patescit, sed & Religionis & singulorum articulorum necessitas atque utilitas. Atque hoc eo magis in juventutis institutione tenendum, quod ad ea duntaxat juvenes peragenda sint proni, quæ cum utilitate conjuncta esse vel putant, vel veré existimant. Quidam porro Juventutis formatores in eo peccant, quod Ethicæ præcepta quidem tradere non negligant, sed tamen in generalioribus præceptis subsistant, neque uno alterove exemplo vel casu singillatim monstrent, quam late pateant officia hominis christiani, quam ea sint strictim observanda, quam facile homines circa hæc vel illa officia sibi imponant, quam nihil sit unquam præstandum vel omittendum reluctante conscientia &c. Hinc mirum

non

non est passim non tantum Juvenes & promiscuam turbam, sed & Viros disciplinis variis excultos & doctos, addo quinetiam sæpe V. D. Ministros doctrinæ de moribus exiguam valde & obscuram habere cognitionem. Unde pariter mirum non est, multos sanctissima officia quotidie pedibus conculcare, gravia peccata pro erroribus habere quos parum cavet natura humana; imo vel ea præcepta passim negligere, quæ legibus humanitatis & strictis juris Naturæ præceptis sunt nobis injuncta. Sume v. gr. vel solam materiam de *Restitutione*, & de singulis officii hujus partibus quemvis e media turba examina, & patebit, quam sit eorum de hoc argumento cognitio tenuis & valde manca. Alii virtutis & pietatis studium commendaturi, veræ pietatis Exercitium tanquam rem molestissimam, innumeris cum doloribus conjunctam, tetricam, quæve non sine solitudinis amore, licitarum etiam voluptatum, quas Benignissimum tamen Numen mortalibus concessit, fuga & perpetua quadam tristitia peragi non possit, describunt. Quo ipso animos juniorum, omnia quæ dolorem excitare solent & molestiam fugientium, contra Religionem obfirmant potius, quam ad eam amandam & colendam inducunt; aut si aliquid lucrantur, nonnisi homines tetricos & superstitiosos non vere pios efficiunt. Verum quidem est adultioribus, quive habitum in vitiis contraxerunt & renati nondum sunt, singulosque in dies opus conversionis differunt, monstrandum, quam parum recte sibi hac ratione consulant: quantas vires successu temporis adquisitura sint vitia: quam difficile sibimetipsis reddant procrastinatione conversionis opus, & quod vera μετανοια non sine altissimo sensu peccati, dolore & lucta maxima peragatur. At nobis hic sermo est de institutione puerorum, qui nondum habitus in his vel illis vitiis contraxerunt, & inter virtutis & impietatis confinia quasi positi sunt. *His* inquam Religio ut res non solum attentione digna, sed & amabilis valde atque expetenda proponenda. *His* ostendendum, virtutem rem esse tam arduam & excellentem, ut nemo qui sapiat, eam non expetere & possit & debeat. *His* frequenter inculcandum, præcipuam hominis felicitatem in bona conscientia sitam esse; Eam virtute parari; Hac si instructi sint, non defuturam in omni vitæ casu & statu veram tranquillitatem: Eos qui mature pietatis veræ studio vacent, justissimas semper gaudendi habere causas; sola vitia & sanctissimarum rerum ignorantiam homines reddere miseros, &c. &c. Contraria autem hisce cum aliquando inculcentur, & religio tanquam res onerosa valde & tetrica depingatur, mirum non est mature sæpe

Juvenum animos ab amore virtutis retrahi. Neque dubito ego quin huc etiam multum contulerit, quod ad officia cultus externi præstanda mature satis minis pariter atque verberibus sæpe fuerint adacti, cum tamen hactenus illis satis monstratum nondum fuerit, quis finis atque scopus sit ejusmodi cultus. Alii in contrarium plane huic vitium incidunt, quando nimirum recte vivendi præcepta tradunt nimis vaga & principia nimis laxa, id est talia, quæ civem potius bonum, si modo hoc præstare possint, quam vero potius veri nominis christianum & sanctissimorum præceptorum cultorem efficere possunt. Ipsi Ethnici agnovere, plura longe sapienti & virtutis amanti præstanda, quam quæ legibus civilibus præscripta sunt. Quam *angusta* inquit *Seneca* Lib. II. de ira cap. XXVII. *innocentia est ad legem bonum esse? quanto latius patet officiorum quam juris Regula? quam multa pietas, humanitas, justitia, fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas sunt?* Nemo quidem negat virtutem cum ad universæ Societatis, tum ad singulorum commoda promovenda multum conferre, eandemque reddere bonos Imperantes, cives, patres familias &c. At simul cavendum est, ne juvenes existiment, in hisce veram pietatem unice positam esse. Secus si fiat, fieri nulla ratione potest, ut disciplinæ christianæ præcepta sincere observent. Vel unde quæso est, quod tot homines ingenio non destituti & in aliis acutum valde cernentes sibi firmiter persuadeant, sese bellos esse Christianos, quando officiis quæ a cive præstanda sunt, & sine interna mentis mutatione facile custodiri possunt, defunguntur, cultuique publico intersunt, quam ab eo inter alia etiam, quod præceptorum Ethicæ christianæ valde exiguam habeant notitiam, quodve in generalibus tantum capitibus officiorum hominis christiani fuerint imbuti? Neque desunt etiam aliquando malesani Juventutis formatores, qui sæpe vitia ipsa specie virtutis commendent, quales sunt qui in catecheticis duntaxat institutionibus occupati, pueris omnium controversiarum ignaris, odium contra quosvis dissentientes instillare volunt, existimantes, se egregie officio suo defunctos, si sentiant, pueros existimare, fas esse odisse homines a suis sententiis alienos, eosque olim optimos evasuros esse Religionis æstimatores & statores: quo tamen nihil magis a vero rectoque disjunctum est. Ita enim nonsolum, ubi ad Examen opinionum, quas alii de Religione fovent aliquando deventum, præpostere, falsis quippe opinionibus & mente cæca delusi, judicant: sed & habitum aliquem adquirunt ferram disputationum cum quibuslibet & de quibuslibet reciprocandi, aliis insul-

insultandi, minimos errores in majus extollendi, sanctissimaque sæpe amoris proximi officia ob levem dissensum pedibus conculcandi; Quo nihil magis Tranquillitati publicæ officere potest. Ne quis putet me solum ita sentire, infra testimonia adducam Virorum præstantissimorum & doctissimorum. (*) Rursus alii, bono quidem animo ut puto, impediunt, quo minus Ethicæ Christianæ præcepta mature vim suam in animos hominum exerceant. Et hi sunt, qui vel virtutis in genere vel christianæ in specie, imaginem exhibent adeo bellam, adeo accuratam numerisque omnibus absolutam, ut ne quidem vel species alicujus defectus illi insit, non cogitantes, hanc esse ideam virtutis *abstractam* duntaxat, & necesse esse, ut simul doceatur, homines optimos, virtutisque amantissimos, qui imaginem veræ virtutis constanter in oculis habent, variis tamen in his terris esse obnoxios infirmitatibus, adversus quas pro viribus a Deo datis per omnem vitam imo ad extremum vitæ halitum sit pugnandum; Hæc nisi inculcent Juventutis formatores, tantum abest, ut virtutis imago adeo perfecta, eos ad recte vivendum sit inductura, ut potius crescente ætate animos ab ejus amore sit avocatura. Deprehendunt enim quocunque oculos conjiciunt, &

(*) Reverendiss. Archiepiscopus Cantuariensis *Tillotsonius* Serm. S Vol. VI pag. m. 305. ita de prava hac consuetudine loquitur: *Les Enfans qui sont elevés dans des forts préjugés pour ou contre certaines pratiques ou opinions, deviennent pour l'ordinaire avec l'age des gens d'un genie borné, chagrins, de mauvaise humeur, peu charitables, & souvent des grands Bigots, des Zelateurs ou de la superstition, ou d'un parti, selon que les principes qu'on leur a inspirés, les portent ou à l'un ou à l'autre. Rarement arrive-t-il qu'ils se depouillent assés de leurs préjugés pour devenir des Chrétiens sages, paisibles, & attachés au solide. En un mot, si l'on y prend bien garde on trouvera, que quand les Enfans ont été elevés d'une manière si peu judicieuse, il y a autant de difference entre leur pieté & celles d'un Chrétien moderé & de bon sens, qu'il en a dans le commerce du monde entre les manieres des gens qui ont eû des Maîtres ignorans & entêtés; & celles des personnes qui ont eu une belle éducation.* Doctissimus *Laufferus ὁ νῦν ἐν Ἁγίοις* Illustris quondam Gymnasii Bernensis Professor in dissertat. de *recta Liberorum Educatione* ita de hoc argumento loquitur: *Caveant præcipue quibus puerorum cura demandata est, ne persecutionis* principiis *in Religionis negotio animos eorum imbuant: Cum contra rationem & ipsam Religionem quæ patientiæ salvatoris omnibus numeris absoluta exemplo initiata, Apostolorum deinde & tot Martyrum morte corroborata nil nisi mansuetudinem, humanitatem & patientiam spirat, directe insurgant hæc principia, funestosque producant effectus. Ex quo enim v. gr. Pontificiis falsum hoc principium in opprobrium christiani nominis persuasum est, omnes a se dissentientes, vi, ferro, flammis ad idem secum sentiendum jure cogi posse; pax & tranquillitas humanæ Societatis turbata, fides & quæ homines sanctissima habent, violata, impune inhumana quævis & detestanda scelera, cædes, rapinæ, parricidia, specioso religionis prætextu patrata, charitas, humanitas, mansuetudo cum reliquis virtutibus ab orbe Christiano exulare jussæ sunt.* Confer. Celeb. *Crousaz Nouvelles maximes sur l'éducation des Enfans* Cap. 11. ut alios silentio transmittam.

& quibuscum tandem conversantur, in Viris probis etiam & omnium judicio virtutis amantibus, nævos aliquos, ex quo colligunt, bellam quidem virtutis olim exhibitam sibi fuisse imaginem, at illam in cerebris duntaxat Doctorum, non alibi locum habere, neque adeo necesse esse, ut tanta virium contentione virtuti operam dent & pietati; verbo: dictata præceptorum suorum similia esse iis, quæ stoici olim de suo sapiente finxerant, existimabunt, quo nihil magis studio veræ pietatis officit. Neque absolvendi sunt illi, qui ut vim corruptionis humanæ, gravitatemque miseriæ nostræ demonstrent, nullo plane habito delectu, plerasque actiones humanas, nulla vitii labe, si externa spectes, contaminatas, pravis tamen adscribunt causis atque animi motibus. In eo peccasse videtur ingeniosus *Gallus*, scripto libello: cui titulus: *de la fausseté des vertus humaines*. Displicuit ille Illustri *Leibnitio*, qui *Essais de Theodicée* pag. m. 79. ita de Eo judicat: *J'approuve encore moins les Livres tels, que celui de l'Abbé Esprit de la fausseté des vertus humaines, dont on nous a donné dernierement un abregé: un tel livre servant à tourner tout du mauvais coté, & à rendre les hommes tels, qu'il les represente.* Denique, ut multa alia transmittam silentio, Docentes etiam sæpe in eo peccant, quod dogmata & præcepta Religionis christianæ juventuti explicaturi, obscurioribus, mysticis, & nimis metaphoricis sæpe utantur verbis. Non malo id fieri animo facile crediderim: persuasus sum ejusmodi homines frequenti lectione librorum asceticorum habitum contraxisse hoc non alio stylo utendi, quanquam etiam ex iis quosdam esse credam, qui non exiguam pietatis partem in certo quodam verborum, quibus uti solent, quos præ cæteris pietate excellere putant, delectu, positam esse credant. Sed cogitandum fuerat Viris cordatis, non posse docentem satis perspicuis uti verbis; neque voces, phrases & nescio quem verborum strepitum, sed argumenta & sensum sub sermone latentem, vim duntaxat habere in animos: cogitandum juvenes per se torpore quodam præpeditos, de verborum significationibus non adeo solicitos esse solere, sed in verbis a Docente auditis facile adquiescere, & Orationem flosculis ejusmodi refertam, animum quidem per tempus in admirationem & stuporem quendam conjicere, eandem vero, nisi recte intelligatur, ad ita vel aliter sentiendum vel agendum impellere non posse. Quis vero jure postulabit a juvene, ut figuratam Orationem in simplicem convertat, si rerum ipsarum quæ sub figuris latent, aut nullam aut debilem plane habet cognitionem? Novi quidem ejusmodi Juventutis formatores

tores dicere in ſcriptura S. etiam plures ejusmodi metaphoricas locutiones ubi de ſtatu interno mentis agitur, reperiri; quod nemo inficiatur: At docentis eſt, ad captum juvenum verba phraſesque accommodare, & prius id omnibus viribus agere, ut juvenes diſtinctam præceptorum moralium habeant notitiam; hoc facto demum licebit creſcente ætate oſtendere, quibus verbis ſcriptores ſacri V. & N. Teſtamenti hunc vel illum ſtatum mentis deſcribere ſoleant.

IX. Antequam vero ad alia progredior, occurrendum eſſe video quibusdam objectionibus, quæ contra ea, quæ de neceſſitate in culcandorum dogmatum Theologiæ Naturalis, veritatis Religionis & Ethicæ chriſtianæ, a quibusdam in medium afferri ſolent. Sunt enim qui dicant fieri non poſſe, aut ſaltem difficulter, ut juvenes argumenta, quibus Theologiæ Naturalis capita & Religionis Chriſtianæ veritas probantur, intelligant. II. Vivere nos inter chriſtianos, neque adeo tantopere neceſſarium eſſe, ut Religionis Naturalis, & Revelatæ veritates, de quibus aut nulli, aut pauciſſimi dubitent, juventuti tanto ſtudio inculcentur: III. Experientiam teſtari, multos, lectis demum iis, quæ de primarum illarum veritatum certitudine & generalibus objectionibus dicta ſunt, dubitare de iisdem cepiſſe. IV. Denique non adeo neceſſe eſſe, ut juventuti præcepta Ethicæ chriſtianæ inculcentur, quandoquidem ex ſingulis Religionis chriſtianæ articulis officia pietatis facile colligi poſſint. Ad ſingula hæc breviter reſpondebimus: Et (1) quidem notamus, nos, ubi contendimus, juventuti mature & probe eſſe inculcanda prima Religionis Naturalis & Revelatæ capita, minime poſtulare; ut ad hæc capita probanda adhibeantur ſubtilia Metaphyſicorum argumenta, aut adducantur objectiones, nonniſi ab Eruditis ſolvendæ. Inſipidum plane eſſet, ſi quis hanc viam vellet ingredi, quoniam ejusmodi inſtituendi methodus capacitati juventutis non plane eſt attemperata. Sed hoc unum volumus, ut nimirum præceptor hæc dogmata, quantum natura rei & juvenum capacitas patitur, perſpicue proponat, uno alterove argumento ſed ſolido & captu facili probet, atque unam vel alteram objectionem, quæ facile animum diſcentis turbare poſſet, ſolvat. Quæ de methodo probandi capita Theologiæ Naturalis hic monemus, de ratione veritatem Religionis chriſtianæ demonſtrandi, intellecta etiam volumus. Sed videntur, qui talia nobis objiciunt, longius progredi, atque exiſtimare, non adeo neceſſe eſſe, ut principia Theologiæ Naturalis juventuti inculcentur, quandoquidem ipſimet argumenta illa aut digito tantum tangunt, aut non ſatis ex-

Occurritur quibusdam objectionibus, quæ contra ea, quæ in ſuperioribus dicta ſunt, moveri poſſent

plicant & probant: At forte hi ipsi hæc capita per vitam nunquam rite expenderunt & examinarunt; forte methodum teneris animis ea instillandi nesciunt; forte nunquam experimento facto, quid in hoc arduo negotio præstari possit, tentarunt. Quod si ita esset, uti quidem videtur, causam non habent de imbecillitate ingenii juvenum conquerendi; Quicquid autem de eo sit, hoc certum, Religione Naturali superstructam esse veritatem Religionis christianæ, & sine illa hanc rite demonstrari non posse. Aut igitur dicendum, capita hæc Theologiæ Naturalis adeo esse captu difficilia, adeo intricata & obscura, ut nonnisi a doctissimis & quidem difficulter intelligi & probari possint; aut ea ita esse comparata, ut quilibet mediocri adhibita attentione ea intelligere & addiscere possit: Si *prius* asserunt nonsolum experientiæ refragantur, sed & injurii sunt in ipsum Auctorem naturæ humanæ. Aut quid magis bonitati, sapientiæ & æquitati Numinis repugnaret quam hoc, nimirum homines facultate ratiocinandi instruere eum potissimum in finem, ut vera sui cognitione imbuantur; simul tamen eosdem obligare admittendi principia, quæ a subtilissimi ingenii hominibus vix capi possent? Annon ita Deus plerosque mortalium ad impossibile obligaret? Annon illi, qui hæc principia ignorarent, ἀπολογητοι essent? an non ita in os contradiceretur Paulo qui το γνωςον τȣ Θεȣ promiscue omnibus manifestum esse asserit? Certe idem, si vera esset hominum illorum oratio, de primis & principalibus Religionis capitibus dicendum esset, quod Ecclesiæ christianæ primi doctores de Philosophorum subtilibus de rebus divinis Decretis merito conquerebantur: ita nempe ea esse comparata, ut a vulgo plane intelligi non possint, neque adeo longe maximæ parti generis humani quicquam prodesse. Ita enim *Lactantius Institut. div.* Lib. III. cap. XXV. impugnat Philosophorum de rebus divinis Decreta: *Summus ille* (inquit) *noster Platonis imitator existimavit Philosophiam non esse vulgarem, quod eam nonnisi docti homines assequi possent: Est inquit Philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsam fugiens. Non est ergo Sapientia, si ab hominum cœtu abhorret: quoniam sapientia homini data est sine ullo discrimine; omnibus data est, ut nemo sit prorsus, qui eam capere non possit. At illi virtutem humano generi datam sic amplexantur, ut soli omnium publico bono frui velle videantur, tam invidi quam si velint deligare oculos aut effodere cœteris ne solem videant. Nam quid est aliud hominibus negare sapientiam, quam mentibus eorum verum ac divinum lumen auferre? Quod si natura hominis sapientiæ capax est,* *opor-*

oportuit artifices & rusticos & mulieres & omnes denique qui humanam formam gerunt, doceri ut sapiant, populumque ex omni lingua, & conditione, & sexu & ætate constari. Maximum itaque argumentum est, Philosophiam neque ad sapientiam tendere, neque ipsam esse sapientiam, quod mysterium ejus barba tantum celebratur & pallio. Cum igitur repugnet plane virtutibus divinis talia de Religione sentire, necesse est dicamus, principia, quibus nititur Religio christiana, esse perspicua satis & omnium ingeniis attemperata. Si vero hoc est, cur non possent ea ad captum Juvenum explicari & probari? imo vero cur non omni adhibita diligentia ea inculcarentur? Idem de veritate Religionis Revelatæ dictum velim. Quemadmodum veritas Religionis Christianæ rite probari sine principiis Religionis Naturalis non potest, ita nemo firmo animi adsensu particularibus Revelationis articulis subscribere poterit; nisi de divina origine Religionis Christianæ in genere sit probe persuasus. Qui ergo asserit, juvenes non posse capere argumenta, quibus Religionis christianæ veritas probari solet, affirmare tenetur, necesse esse, ut Juvenes subscribant Articulis Religionis, quos tamen divinos esse vel certos scire hactenus non potuerunt; quo nil magis a ratione alienum defendi potest. Sed facile & ad captum Juvenum hoc argumentum tractari posse, norunt qui unquam juventuti instituendæ operam navarunt. Notum est v. gr. in compendio probari posse veritatem Religionis christianæ, demonstrando nimirum, Jesum e morte in vitam fuisse revocatum; sumat igitur Juventutis formator in manus, v. gr. primum Sermonum Sacrorum a *Celeb. Werenfelsio* conscriptorum, in quo veritatem resurrectionis Christi argumentis omnium captui accommodatis mira simplicitate & perspicuitate probavit: singulas propositiones singillatim expendat, hocque facto eas juveni exponat, & patebit si modo præceptor noster non plane artis ratiocinandi rudis est, hæc argumenta captum Juvenum non superare. Non magis 2) ponderosa est *secunda* objectio. Ponamus plerosque Christianorum, inter quos vivimus, de veritate Religionis non dubitare, multo minus eam impugnare; num inde ergo ulla cum veri specie colligi potest, ergo capitalia Religionis naturalis & Revelatæ capita, teneræ juventuti non sunt inculcanda? Annon quilibet scire tenetur, & quid sit Religio, & quibus ea sit superstructa fundamentis? num quod alii persuasi sunt, securi nos rerum divinarum esse debemus? Quid si vero dicamus falsum esse, longe maximam Christianorum partem de Religionis veritate persuasos esse? quid si dicamus, plerosque nunquam examinasse

principia, quibus nititur Religio sed iis, quæ in juventute tradita fuerant, sine hæsitatione adhærescere? Rari sunt, ais inter Christianos Increduli qui Religionem impugnent. Utinam hoc tam certum esset, ut tu tam confidenter affirmas: forte nondum satis qui ita ratiocinaris intelligis, quinam in catalogum Incredulorum sint referendi. Certe ut quis nomen Increduli obtineat, necesse non est, ut is subtili sit instructus ingenio, multisque disciplinis excultus: ut omnes objectiones, quibus impugnari solet Religio in numerato habeat; utque docte & non sine specie aliqua veri errores suos incrustare, vel publice editis scriptis Religionis dogmata capitalia impugnare possit. Sufficit si homo ille quavis data occasione dubitanter de religione in genere loquatur; si utramque in partem de ea secure disputari posse credat; si scurrarum ritu sanctissima Religionis dogmata vel præcepta arrodat; si perinde esse quid credatur, confidenter perhibeat; si Religionem ad continendos in officio homines inventam putet; si nulla vel exiguà Religionis cura sese tangi, quavis ratione ostendat; si Religionem pro temporum & locorum diversitate vel Imperantium voluntate, mutari posse contendat. &c. &c. Si his aliisque est imbutus opinionibus & sententiis, easque palam tuetur, inter Incredulos referendus est. Tales autem eheu plures inter mares & fœminas, nobiles & ignobiles, cives & rusticos, doctos & indoctos reperiri, quotidiana docet experientia. Ne igitur juvenes horum hominum dictis & Exemplis corrumpantur, mature iis sunt inculcanda & rite tradenda Religionis Naturalis & Revelatæ capita. 3.) Verum est quosdam lectione librorum, in quibus veritates capitales impugnantur, nonsolum in varia dubia, sed sæpe etiam in ipsum Deismum, vel Atheismum incidisse. Sed nos minime asserimus Juventuti tales libros commendari debere, imo asserimus contra, lectionem ejusmodi librorum Juventuti valde noxiam esse, de quo in sequentibus occasione librorum, ab Incredulis scriptorum, plura monebimus. Hoc igitur tantum volumus, nimirum Juvenibus prima Religionis fundamenta rite esse explicanda & probanda, unamve vel alteram objectionem quæ facile in animos irrepere possit in medium proponendam & solide solvendam esse. Tantum vero abest, ut hac ratione Juvenes audita forte, vel lecta una alterave objectione, Religioni opposita, victas statim daturi sint manus, ut potius principiis, quibus imbuti fuere, usuri sint, ad objectiones illas refellendas, vel saltem ad accuratius examen rerum semel admissarum instituendum. Vel unde quæso est, quod multi homines adeo facile, levissi-

leviſſimis etiam Incredulorum objectionibus confundantur, quam quod in juventute fundamentalia Religionis capita non rite perceperint, ſed his leviter deguſtatis, hos illosve articulos illius memoriæ duntaxat mandarint? Qui fit ut homines etiam non indocti, vel ad ſolum nomen Increduli exhorreſcant & putent, tantum non de Religione actum fore, ſi objectiones illius propalentur, niſi quod ſolida Religionis chriſtianæ cognitione ſunt deſtituti, ingeniumque in examinandis veritatibus primariis non exercuerunt? Certe his malis, quæ quotidie incrementa capiunt, occurri rectius mea opinione non poteſt, quam ſi juvenes pariter, & adoleſcentes primaria Religionis capita rite cognoſcant, expendant, animisque penitus infigant. Denique 4.) fatemur Religionem chriſtianam nativa ſua ſimplicitate ſeſe commendantem, eſſe doctrinam veritatis quæ ſecundum pietatem eſt; & ex ſingulis articulis illius rite & dextre propoſitis, multa conſectaria ad pie vivendum elici poſſe. Sed inde nondum ſequitur, recte vivendi præcepta ſingillatim juventuti tradenda non eſſe; vel ad varias vitæ circumſtantias eadem non eſſe revocanda. Nemo neſcit, neceſſe eſſe, ut quis non virtutis tantum in genere, ſed omnium in ſpecie accuratam habeat notitiam. Hoc fieri non poteſt, niſi mature, exactæ, quantum fieri poteſt, illarum exhibeantur definitiones. Has autem non ubique ſuppeditant S. Literæ. Præterea eædem generalia aliquando hujus vel illius virtutis tradunt principia, cujus tamen partes & conſectaria nonniſi ope genuinæ inſtitutionis cognoſcimus: Quis neſcit inſuper quam facile homines juvenes præſertim, ad corruptæ mentis decempedam officia a S. noſtro Sotere præſcripta exigere eaque ita interpretari velint, ut ne quid detrimenti patiantur mali, quibus dediti ſunt, affectus? Denique neceſſe eſt, ut rationes quibus ad officia noſtra præſtanda impellimur probe habeamus perſpectas; quo magis enim de iis omnibus ſumus perſuaſi, eo majorem etiam in animos vim habebunt. Ex quibus colligimus, neceſſe eſſe, ut mature juvenes pie vivendi præcepta rite cognoſcant. Mitto alia, quæ vanitatem hujus objectionis oſtendere clare poſſent, & huic meditationi hic finem impono.

’ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

THESIUM THEOLOGICARUM.

I. Cum Deus qui Revelationis Auctor est, sit etiam Auctor rationis, fieri nequit, ut Deus per revelationem talia hominibus credenda injungat, quæ manifestissimis rationis principiis adversentur.

II. Licet quot præcise numero sint articuli fundamentales definiri non possit, vera tamen manet illa Theologorum in articulos fundamentales & non fundamentales distinctio, multumque facit ad distinguendum ea, quæ in controversiis Theologicis vel magis vel minus momentosa sunt.

III. Præter Scripturam nullam aliam fidei regulam admittunt Protestantes. Itaque & Scripta Patrum, & Conciliorum Acta, & alios omnes libros cum publicos tum privatos a quibuscunque scriptos, ad unius Scripturæ normam expendendos existimant.

IV. Cum ex S. Literis manifestum sit, S. Soterem nostrum Jesum Christum Θεανθρωπον pro nobis peccatoribus mortem oppetiisse, operose nihil agunt, qui solicite disquirunt, utrum non alia quam hac ratione Deus generi humano consulere potuisset.

V. Quamvis Protestantes Justificationem a Sanctificatione distinguant, hominesque fide, non operibus justificari contendant, non tamen inde colligendum est, eos asserere, posse quemquam remissionem peccatorum consequi, & de salute sua certum esse sine sanctimoniæ perpetuo studio. Fassi hoc sunt Illustres Ecclesiarum Protestantium doctores initio secessionis nostræ ab Ecclesia Romana. M. *Calvinus Antidot. ad Concil. Trident.* Acta ad Sess. VI. cap. 6. de hoc argumento ita loquitur : *Non negandum est, quin perpetuo conjunctæ sint & cohæreant duæ istæ res, sanctificatio & justificatio : sed perperam inde infertur unam & eandem esse. Fatemur, simul ac justificatur quispiam, necessario innovationem quoque sequi. Neque vero ambigitur, an sanctificet Christus nec ne, quoscunque justificat. Hoc enim esset lacerare Evangelium, adeoque Christum ipsum decerpere, si quis justitiam, quam fide consequimur, separare velit a pœnitentia.*

VI. Qui viam Examinis in rebus ad Religionem spectantibus proscriptam vellent, & in rationem invehuntur, non Religionis & pietatis, sed fanaticismi & scepticismi causam tuentur.

VII.

VII. Liberum arbitrium nativis viribus & humana inſtitutione valet aliquid ad res vitæ temporalis

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Sed ejusmodi innocentia nulla habet promiſſa vitæ cœleſtis:

Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat
Servus, habes pretium, loris non uteris ajo:
Non hominem occidi, non paſces in cruce corvos.

Ad vitam vero chriſtiano homine dignam vivendam, & ad opera vere bona præſtanda, opus eſt nova genitura, quæ contingit per verbum Evangelii, & auxilium Spiritus S. internum.

VIII. Si vel miraculum aliquod ederetur in gratiam Transſubſtantiationis illam tamen admittere non poſſemus: ut enim miraculo fidem habeam, opus eſt ſenſibus; ſi vero ſenſibus fidem habeo, actum eſt de Transſubſtantiatione.

IX. Qui dicunt perinde eſſe quamcunque tueamur Religionem, nunquam per vitam ſerio Religionem ſive Naturalem ſive Revelatam expenderunt.

X. Quicquid boni eſt in nobis, Deo, quantum quantum eſt, debetur. Is enim initii, progreſſus, & conſummationis ſalutis noſtræ Auctor eſt. Quicquid vero mali nobis ineſt, nobis ſolis tribuendum.

XI. Cum agitur de nobis ipſis, tutius eſt vel minimos errores, quaſi peſtiferi eſſent, vitare. At cum de aliis judicandum eſt, tutius eſt, & chriſtiano homine dignius, in mitiorem partem propendere. Judicii hujus æquitatem agnovit *Plinius* S. Homo gentilis, quando Epiſt. Lib. VIII. epiſt. XXII. hunc in modum pronuntiat: *Ego optimum & emendatiſſimum exiſtimo, qui cæteris ita ignoſcit, tanquam ipſe quotidie peccet: ita peccatis abſtinet. tanquam nemini ignoſcat. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc in omni vitæ genere teneamus, ut nobis implacabiles ſimus, exorabiles iſtis etiam, qui dare veniam niſi ſibi neſciunt.*

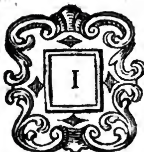
MEDI-

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS VI.

Sect. I.

Nexus hujus Dissertationis cum Antecedentibus.

N Dissertatione proxime antecedente, incepimus enarrare *causas externas*, quæ homines sensim sensimque in vitium Incredulitatis conjicere possunt. Retulimus autem merito inter præcipuas, *pravam Liberorum Educationem*, & *Institutionem.* Per hoc enim sæpe fieri solet, ut Juvenes aut nulla, aut exigua religionis cura tangantur, sed ut juvenilibus affectibus, pravisque, quæ eheu ubique sese offerunt, exemplis abrepti, omnem reverentiam Numinis excutiant. De his pro instituti ratione dicto loco satis egimus. Pergendum itaque, atque videndum, qua ratione adultiores, ii præsertim, qui divinarum & humanarum disciplinarum cultores dici volunt, sæpissime cum propria culpa, a vero rectoque recedant & Incredulitati patrocinentur; tum vero vitiis atque exemplis eorum, qui ipsos solida rerum divinarum cognitione imbuere & ardentissimum pietatis studium commendare deberent, contra castæ Religionis cultum & amorem obfirmentur. Dum autem post multorum eorumque celeberrimorum & optimorum virorum ante me effusas de abusibus quibusdam quærelas, etiam ego hæc ulcera tangere debeo, facile video & sentio, circumspecte & prudenter mihi esse loquen-

loquendum, ne aut id, quod bonum & laudabile eſt, vituperare, aut ſtudio quodam pravo, viris de Eccleſiis & Scholis bene meritis, inſultandi quicquam in medium protuliſſe videar. Eum in finem in ſequentibus non tam meis, quam præſtantiſſimorum potius Theologorum verbis utar; quia experientia ſum edoctus, ea quæ poſt alios a memetipſo optimo fine prolata fuerunt, ſæpe æquo animo accepta non fuiſſe.

Academiæ utiles quidem ſunt ad provehenda Literarum ſtudia, ſed eædem etiam plurimum ſæpe conferunt ad Incredulitatem alendam, & promovendam.

II. Dum in eo ſum, ut oſtendam, non tantum eos, qui Literis vacant, ſed & artium & diſciplinarum Profeſſores in cauſa eſſe, quo minus religio, pietasque altas in animis hominum radices agere poſſint, facile ſentio, de Academiis, & vivendi ratione eorum, qui eas frequentare ſolent, aliquid in anteceſſum eſſe dicendum. Atque hic fatemur ante omnia, maximis laudibus extollendos eſſe principes viros, qui ejusmodi optimarum artium ac diſciplinarum officinas condiderunt, & in iis viros doctiſſimos vario Eruditionis apparatu inſtructos, conſtituerunt. Cum enim plurimi eorum, qui Literis ſeverioribus operam dare volunt, domi occaſione eas addiſcendi deſtituantur, bene ſine dubio de Eruditione & Religione merentur, qui aliis viam monſtrant, qua ad rerum ſaluberrimarum cognitionem facile perveniri poteſt.

Fatemur ex Academiis plurima bona in publicam, privatamque redundare utilitatem, quod ſingulari Oratione *Temp. Helvet. Tom. I. Sect. III.* inſerta oſtendit Vir *Celeb. Chriſtoph. Iſelius* ὁ νυν ἐν Ἁγιοις, *grande quondam Academiæ Baſileenſis Ornamentum.* Ad eam Lectorem remittimus. Ex quo patet, nos eorum ſententiæ minime ſubſcribere, qui ejusmodi optimarum artium officinas, ob incommoda quædam, quæ non tam ex inſtituto harum Societatum, quam vero ex circumſtantiis quibusdam locorum & perſonarum oriri ſolent, omnes ſublatas eſſe vellent; quod facere aliquando ſolent illi, qui quidem pio quodam deſiderio compulſi, degeneri Chriſtianiſmo conſultum vellent, ſed ad id præſtandum remedia afferunt non ſatis ad rationis & prudentiæ regulas attemperata. Omnium etiam præſtantiſſimarum rerum abuſus eſt, propter quem ſi tollendus eſt uſus, valedicendum eſſet communi omnium Patriæ, id eſt terræ. Neque etiam, ſiquidem quædam mala ex Societatibus illis emanare ſolent, promiſcue hoc optimarum artium Doctoribus tribuendum eſt. Quamvis enim omni virium contentione id unum agerent, ut Auditores ſuos redderent non tantum doctos, ſed & quantum in ipſis ſitum eſt, pios & virtutis amantes,

impedire tamen in hac rerum fragilitate non possent, quo minus votis suis laudatissimis sæpe destituerentur, & exciderent. Etiam hic locum habet illud Poëtæ ; *rari nantes in gurgite vasto* : Pauci sunt studiosi, quorum præcordia ardens quoddam virtutis studium tetigit : vera pietas nonnisi in excelsis & gratiæ divinæ collustratis animis, quorum tamen numerus exiguus est, radices agere potest. Quamvis autem ea, quæ hactenus dicta sunt, satis probent, me verum suum Academiis ponere pretium, nemo tamen simul, cui pietas & veri studium curæ cordique est, inficias ire poterit, plurima in Academiis, iis præsertim, in quibus magnus est studiosorum confluxus, plurima contingere, quæ ad alendum & promovendum *Incredulitatis vitium* plurimum conferre possint. Hoc autem patebit, si cum ad vitam multorum, qui inibi Literis vacant, tum vero ad cives ipsos & incolas, quibus vivendi horum hominum ratio cottidie ante oculos versatur, animos convertemus. Quod ad studiosos Literarum spectat, notum est, plurimos ad Academias ablegari ea ætate, qua nondum solida rerum divinarum sunt instructi cognitione, neque iis præsidiis muniti, quæ ad coercendos impotentes animorum motus multum valent. Tales autem facile in omne nefas ruunt. Dantur non pauci, qui eo fine Academias frequentant, ut fæna laxare possint pravis, quibus jam agitantur, affectibus, utque limine paterno relicto, custodibusque omnibus remotis, ad lubitum vitam instituere, facultatesque suas, non sine sudore sæpe a Parentibus collectas, dilapidare possint. Hi facile in ejusmodi locis inveniunt Socios. Ita fieri aliter non potest, quam ut animi dudum amore vitiorum correpti constrictique, magis magisque ab amore virtutis & cultu Numinis retrahantur. Ubi vero semel voluntas pravis cupidinibus capta est, facile intellectum in assensum rapit, sibique id verum & laudabile, saltem non adeo perniciosum esse persuadet, quod gratum, atque acceptum est. Accedit quod homines illi, vitiorum prætextum quæsituri, ad nescio quam *Libertatem Academicam* provocent, quo nomine nihil aliud, uti videtur, intelligunt, quam effrenem quandam quidlibet sentiendi & agendi licentiam ; quasi vero optimarum artium & disciplinarum officinæ eum potissimum in finem fuissent constitutæ, ut nimirum hic discerent, qua ratione virtus, legumque reverentia tolli possint. Si quis putet minus vera esse, quæ de Licentia, quam sibi arrogant plurimi studiosi, dicuntur, licet quotidiana experientia eheu confirmentur, testem adducam insignem aliquem Theologum, qui in Illustri Academia per plures annos Do-

ctoris publici officio defunctus fuerat & Academicorum mores probe perspectos habuit. Is est ὁ Μακαρίτης Celeb. *Werenfelsius*, qui in Oratione *de vera studiosorum Academicorum Libertate* novæ editioni operum aureorum inserta, sequentem in modum pronunciat. *Quod de Pace dictum est*, nomen ejus dulce esse, rem vero ipsam salutarem: *Idem sane de Libertate merito affirmari potest, cujus amorem incredibilem non in hominibus tantum ratione præditis, sed in brutis etiam animantibus, quotidie conspicimus. Itaque, si liberalium artium studiosi, nulla in hac nostra Academia libertate gauderent, mirum non esset, si illa velut immite ergastulum & pistrinum feraque Cyclopum officina, ab omnibus desereretur, nosque in posterum nobis ipsis nostrisque Musis, cantare juberemur. Sed nescio quomodo idem hac in re, quod ipsi Ecclesiæ Christianæ, idque statim in ejus incunabilis, contigit. Cum enim primi Christianismi Doctores discipulos suos a jugo legis Mosaicæ immunes pronuntiarent, atque* ad Libertatem Christianam *vocarent : statim sunt inventi pravi homines, qui Christianis, velut omni lege solutis, quidlibet audendi licentiam concessam dicerent. Quod in Ecclesia crescens lolium venenatum tam late postea sparsum fuit, tamque altas radices egit, ut nunquam ex ea evelli potuerit, & quod non vane timemus, nunquam dum stabit mundus, evelletur. Eadem prorsus ratione, cum primum auditum esset, Reges & Principes, aliosque bonarum Literarum Mecænates, cum ad has promovendas publicas instituissent Academias, magnis eas* Libertatibus atque Immunitatibus *dotasse: vitiis dediti homines, qui nullam aliam norunt libertatem, quam libertatem peccandi, ita statim id interpretati sunt; Academicis hominibus per istud licita facta esse, quæ alias reliquis hominibus sunt probibita. Sicque paulatim res eo deducta est, ut studiosi passim considerentur tanquam homines prorsus exleges, atque ab omni cujuscunque disciplinæ jugo immunes; hocque potissimum privilegio putentur a pueris distingui, qui sub pædagogis, eorumque ferula, detinentur: Eas vero solum Academias, Scholasque* Universitatum *nomen mereri, in quibus effrenis hæc licentia regnet, reliquas omnes, ubi aliquid strictioris disciplinæ reliquum est, in classem* Scholarum Trivialium, *Magistrosque in iis docentes, in censum* Pædagogorum & Ludimagistrorum *esse referendos. Talium Orbilionum munus esse, discipulos hortationibus seriis, severisque vitiorum exprobrationibus & pœnis in officio continere. Doctores vitæ Academicæ assuetos, melius nosse, quid ferat mos Academiarum, quamque indulgenter, & liberaliter sint tractandi studiosi, in iis viventes. Tales* Universitatibus *Magistros convenire, qui quæcunque ad ipsos de studiosorum licentia deferantur, non magis irascan-*

 tur,

tur, quam *Micio* ille Terentianus: Fores effregerunt. *Quid tum? Studiosi Academici sunt*, restituantur. Vestes disciderunt. *Haud magnum illud malum est. Studiosi fecerunt*, resarciantur *vestes. Hos sane si audimus Ludimagister & Pædagogus fuit* David, *cum jussit*, *ut* Adolescens semitas suas purificet observando verbum Domini. *Pædagogus* Salomon, *cum præcipit*, *ut* Adolescentes jam in juventute Creatoris sui recordentur. *Pædagogus* Johannes *Apostolus*, qui laudat adolescentes, *quod* validi sint, *nempe in bono*, *quod* Verbum Dei in iis habitet; *quod* Improbum vicerint; *qui adolescentes etiam hortatur* mundum ne diligant, & ea quæ in mundo sunt, cupiditatem carnis oculorumque & superbiam vitæ. *Pædagogi inquam hi fuerunt*, *aut hæc cum præcipiunt Adolescentibus*, *præcipiunt omnibus*, *præterquam Studiosis Academimicis*. Hactenus Insignis ille Theologus. Non autem est dubium, eos, qui de Libertate illa Academica adeo impie, & stulte sentiunt, in omne nefas ruituros, atque pravis animorum affectibus fræna laxaturos esse; dantur præterea multi in ejusmodi locis, qui ambitione & inclarescendi studio inflammati, in frequentioribus illis congressibus paradoxas & Religioni infestas, ad ostentandum ingenium, in medium proferunt, & promiscue spargunt opiniones; unde, quemadmodum hiante uno hiat & alter, sæpe fieri solet, ut juvenes, nondum satis de capitibus Religionis christianæ persuasi neque severioribus disciplinis satis exculti, animorum accedente levitate, pestiferis opinionibus mature subscribant, inprimis si audiunt, eos, qui quidlibet impudenter effutiunt, & veritates gravissimas impugnant, aut saltem impugnare videri volunt, *Eruditorum Studiosorum* famam obtinuisse. Nunquam homines doctiores sibi esse videntur, quam ea ætate, qua nondum cognoscunt, in quo vera Eruditio posita sit. Ubi vero ad ambitionem accedit animi quædam insignis levitas, pravique affectus; sæpe bellum indicunt Religioni ipsi, atque voce & scriptis impudentem suam audaciam commonstrare annituntur. Neque diffitendum, leges adversus omnis generis excessus, in quibusdam Academiis nimis esse laxas, de quo extant hinc inde virorum præstantissimorum quærelæ. Certe, quo magis ætas horum hominum ad omnis generis vitia proclivis est, eo magis civitatum Rectoribus, & publicis Doctoribus annitendum esset, ut pænis severioribus delinquentes punirentur; cavendum inprimis, ne detrimenti quid patiatur pietas, frænumque legum impune solvat Licentia. Qui honestis legibus sese subjicere nolunt, indigni sunt, qui pro optimarum artium & disciplinarum studiosis, & sapien-

ſapientiæ alumnis habeantur. Neque putandum eſt, mala hæc in florentiſſimis Europæ Academiis duntaxat obtinere ; hæc peſtis enim minora etiam Gymnaſia invaſit. Creſcit etiam in his hortis infelix hoc lolium, & ſteriles hæ avenæ etiam hic dominantur. Ubique reperias, qui ita vivunt, ut facile colligas, eos parum de Religione perſuaſos eſſe & exigua Numinis reverentia tangi. Utinam & nobis nulla unquam de hoc conquerendi daretur occaſio ! Qua ratione vero, rebus ita comparatis, cives, qui vitam horum hominum, moresque perſpectos habent, in vitium Incredulitatis incidere poſſint, vel me tacente quilibet videt. Qui rudi quadam divinarum rerum cognitione ſunt inſtructi, exemplis potius, quam rationibus ad ita vel aliter ſentiendum & agendum impelli ſolent. Hi vero ubi animadvertunt quotidie, ipſos illos, qui profunda quadam rerum divinarum cognitione ſeſe inſtructos eſſe jactitant, in omni vitiorum genere volutari, pietatem ridere, ſanctiſſima Religionis capita poſito pudore impugnare, ad omne nefas peragendum promtiſſimos paratiſſimosque eſſe, facile inducuntur ut credant, ejusmodi homines in rebus ad Religionem ſpectantibus meros eſſe hiſtriones, eos in ſinu ſanctiſſima quæque albis dentibus ridere, atque Literis duntaxat vacare, ad ingenium exercendum, panemque lucrandum. Hoc poſito inſuper colligunt, homines illos adeo abjecte de Religione judicaturos non fore, neque poſito pudore omnis generis vitia perpetraturos, ſi certa eſſet, & extra dubitationis aleam poſita, Religionis chriſtianæ veritas. Non quæritur, utrum hi homines recte ratiocinentur nec ne; ſed de eo duntaxat quæſtio eſt, utrum homines exigua rerum divinarum cognitione inſtructi, & vitiorum quorundam amore capti, non facile ita in vitium Incredulitatis incidere poſſint, de quo forte nemo ſanæ mentis dubitaverit ; utinam quotidiana huic noſtræ ſententiæ contradiceret experientia ! Augetur hoc malum, ſi iidem audiant aliquando pro cathedra tales ſtudioſos, tanquam de cœlo lapſos nuper de pietatis neceſſitate & indole diſſerentes, & in vitia paſſim graſſantia ſeveriſſime invehentes : qui tamen, cum primum domum reverſi, ad nugas ſuas, commeſſationes, & ad omnis generis exceſſus, animos applicant. An non ita in Auditoribus multis facile pietatis ſtudium deprimitur, animique eorum adverſus omnem Religionem obfirmantur ? Ne quis vero exiſtimet nimis ſeverum eſſe meum de Academicorum quorundam moribus, & vitiis judicium, adducam in medium Virorum quorundam Celeberrimorum & præſtantiſſimorum teſtimonia, & querelas, ex quibus conſtabit, nos veri-

veritatis leges non migrasse; Hic vero non provocabo ad ea testimonia, quæ G. *Arnoldus* in sua Hist. Ecclesiastica adduxit, quia novi, hominem hunc esse suspectum multis, & fidem illi exiguam, ubi etiam vera dicit, haberi. Sed testes tales producam, quos boni omnes magnifaciunt & venerantur. Inter eos primus est ὁ Μακαρίτης S. *Werenfelsius*, Theologus excellentissimus, cujus verba antea de Licentia Academica adduxi. Hic vero in Differt. de *Scopo Doctoris Theologi* pag. 397. Edit. pr. in hæc erupit verba: *Amaris lachrymis deflenda est horribilis illa licentia, quæ in Academiis plerisque regnat, idque non minus inter S. Theologiæ, quam aliarum artium & Literarum Studiosos. Qualis, ô Deus! qualis hæc est præparatio ad S. Ministerium, a quo salus æterna tot animarum pendet? Quale tandem miraculum requiritur, ut, qui in talibus Academiis juventutem transegerunt, fiant aliquando, quod esse debent, Episcopi irreprehensibiles, & omnium virtutum exemplaria?* Succedat huic *Excellentissimus Pfaffius*, Academiæ Tübingensis dignissimus *Cancellarius*. Hic vero in Differt. de *Vitiis eorum, qui sacris operantur*, &c. pag. 4. sequentem in modum pronuntiat: *Quod mores conversationemque, quæ apud S. Literarum Studiosos hodie communiter obtinet, concernit, præjudicium quoddam, errorque practicus primum nostro se sistit obtutui, ante omnia nobis forti, quantum possumus, manu jugulandus. Pravum est oppidoque perniciosum, apud eos, qui Sacris Literis operam dant præjudicium, quod arbitrantur, se vocationi suæ satis quod est facere, si animum saltem ideis theologicis, quæ vulgo orthodoxæ nuncupantur, donent, nec adeo necessarium esse, ut mutata in melius voluntate, & abnegatis quibuscunque voluptatibus, divina virtute imbuti, sinceræ ad Deum conversionis, sanctificationisque exempla existant.* Quibus paucis interjectis hæc addit: *Quid itaque de iis sentiendum sit, qui sacra dum tractant, & animi, & linguæ, & gulæ vitiis, & quibusvis voluptatibus indulgent*, Liberrimamque NB. illam conversationem Academicam, indomitamque, atque immodestam vivendi rationem *sequuntur quivis facile colligit, non quippe dignos eos esse, qui Theologiæ Studiosorum titulo ornentur, sed Eorum in diptycha esse referendos*, qui Religionem Incredulorum, Impiorumque contemtui risuique *exponunt, Ecclesiamque, mala sua perversaque vivendi ratione, plurimum vastent.* Idem Vir Celeb. in *Oratione de Universitatibus Scholasticis emendandis* pag. 24. corruptionem in his locis regnantem candide, & graviter fatetur & reprehendit dicens: *Quæ Officinæ Sapientiæ, quæ officinæ virtutis esse debebant, ab hac dignitate sua plurimum ubique abire conspiciuntur. Si enim in rem præsentem descen-*

descendamus, si Universitatum statum hodiernum recte ponderemus, atque contemplemur, facile perspiciemus, & insignem morum corruptionem, & pedantismum literarium in iisdem utramque fere paginam facere. Et vero quod prius attinet nemo est, qui rem ipsam proh dolor! experientia teste satis conspicuam, negare ausit. Videmus, Videmus gentem Academicam ubique in omne genus licentiæ atque vitiorum effusam; videmus & deploramus præjudicia illa practica, quæ mentes hominum occupant; Videmus mores a modestia, a decoro, a genuina & nobili vivendi & conversandi ratione declinantes, eamque ubique vitiis consuetudinem effusam, ut qua ratione hæc mala emendari queant, vix *pateat.* De eodem malo conqueritur Vir *pietate & meritis gravis.* J. F. *Osterwaldius Source de la Corruption* &c. Tom. II. Cap. III. ut pientissimi jam *Speneri*, aliorumque justissimas, de corruptione hac, quærelas mittam.

III. Ab Academiis progredimur ad Doctores publicos, in iis divinas pariter & humanas disciplinas tradentes. Hi sæpe incuria, negligentia, & exemplo vitæ, multum conferunt, ad Impietatem & Incredulitatem promovendam. Quoniam vero Theologiæ Professorum potissimum, & V. D. M. officium est, capitalia Religionis capita explicare, eadem tueri, virtutisque studium nonsolum Auditoribus inculcare, sed & luculenter demonstrare, qua ratione aliis suo tempore hæc probare & insinuare possint; Hic vero per partes ostendemus, multos eheu! officio suo deesse, multaque vel agere vel omittere, quæ studium pietatis, & religionis cultum sufflaminare possunt. In quo argumento ita sum versaturus, ut sperem, Theologos veri rectique amantes, nil in iis, quæ prolaturus sum, desideraturos. Dicam de vitiis, parcam personis. Quicquid de his vel illis aberrationibus dixero, luculentissimis testimoniis Theologorum Protestantium, eorumque optimorum & præstantissimorum confirmabo. Neque ea, quæ prolaturus sum, obstabunt, quo minus bonus quisquam, qui verum rebus & personis pretium ponere solet, de Sacrorum Ministris, eorumque munere recte sentiat. Ad me quod spectat, agnosco lubens, hinc inde inter Doctores publicos & Theologos, reperiri plures, nonsolum Eruditione solida rerum dinarum & humanarum instructos, sed & sincero amore divino & virtutis studio incensos. Injurii essemus nonsolum contra præstantissimos illos viros, sed & contra Deum ipsum, qui ut boni omnis Auctor est, ita etiam ad Ecclesiæ suæ commoda promovenda iis facultatibus & donis multos exornat, quæ ad promovendam Eruditionem & pietatem plurimum conferre possunt, si immemo-

Theologi & V. D. M., sæpe vel incuria & negligentia, vel vitæ Exemplo Incredulitati patrocinantur Ostenditur hoc per partes. Et primo quidem in eo multi peccant, quod, quæ ad praxin pietatis, & officia V. D. M. pertinent, vel plane non inculcent, vel satis oscitanter tradant.

memores essemus utilissimorum laborum, quos ad Religionis, pietatisque cultum, Auditoribus suis commendandum, impendere solent. Nonsolum nihil horum virtutibus & Eruditioni detractum volumus, sed eos potius magnifaciendos, atque laudandos esse publice profitemur. Hoc tamen non obstante, licebit, & quidem sine cujusquam insectatione ostendere, qua ratione fiat, ut multorum, qui officio publicorum Theologiæ Professorum, & V. D. M. muneribus defunguntur, incuria, negligentia, præpostera institutione, vitæ Exemplo &c. animi, ab amore Religionis & pietatis retrahantur & sæpissime in ipsum Incredulitatis barathrum præcipitentur: Juvat hoc per partes ostendere: Et (1) quidem dantur multi Doctores in Academiis & Gymnasiis, qui id unice negotii sibi datum esse existimant, ut Auditores suos reddant *doctos*, varia rerum utilium, sæpe etiam parum profuturarum, cognitione instructos, interim ea, quæ ad *praxin virtutum*, in primis vero ad officia futuro V. D. M. perquam cognitu necessaria pertinent, aut plane negligunt, aut oscitanter satis tradere solent. Quo ipso innumera mala in Ecclesiam redundant, inter quæ sine dubio etiam Incredulitas & Religionis contemtus referenda sunt. Quam necessaria sit Studioso & futuro V. D. M. Ethicæ Christianæ accuratior cognitio ad vitam suam ad præcepta Jesu Christi conformandam, ad vitia passim in cœtibus grassantia debellanda, ad causas fontesque degeneris Christianismi detegendas, ad saluberrima, tantis malis occurendi consilia suppeditanda, &c. nemo ignorat. Notum insuper, fieri non posse, ut Pastor officio suo rite defungatur, nisi ipsemet nonsolum ardenti pietatis studio ardeat, sed & perspecta cognitave habeat omnia, quæcunque ad munera pastoralia rite obeunda requiruntur; Ita scire debet, qua ratione rite Infantibus veræ Religionis & pietatis præcepta sint tradenda; quid potissimum publice & privatim urgendum; qua ratione tractandi securi, hypocritæ, ærumnis pressi, in fide debiles, de salute anxii &c. Hæc & plura alia pro circumstantiarum, & personarum ratione, cum sint dirigenda & moderanda, nemo non videt, necesse esse, ut futurus V. D. M. accuratissimam habeat omnium partium officii sui cognitionem. Plures autem dari Doctores publicos, qui aut negligant hæc omnia prorsus, aut oscitanter tractent, experientia eheu! notum est. Sunt qui infra Doctoris Theologi dignitatem positum esse putant, facilia illa, uti putant, Ethicæ Christianæ præcepta tradere; existimant discipulos suos ea, quæ ad officia Ministrorum pertinent, sua sponte, duce experientia, suo tempore animadversuros; urgenda

jam

jam quidem esse studia dogmatica, exegetica, prophetica, typica, &c. armandosque contra omnis generis Hæreticos etiam eos de quibus Auditores sui nil quicquam audiverunt, discipulos suos: Quod si in his studiis satis versati sint Auditores, existimant sese officio suo ex asse satisfecisse: Alii sibi persuadent, hoc potissimum agere debere Doctorem Theologum, ut famam suam longe lateque extendat. Eum in finem nulli labori, operæ, vigiliis, & sumptibus esse parcendum, ut ad optatum perveniat finem. Tales vero ut plurimum ea, quæ ad officia sua præstanda requiruntur, non sine tædio defunguntur, aut oscitanter tractant, *practica* vero *studia* prorsus nauseant, abjectioribus ingeniis hæc curanda esse putantes; quasi vero ex nova quadam horum vel illorum locorum scripturæ explicatione: harum vel illarum hypothesium novarum inventione, ex victoria vera vel imaginaria de hoc vel illo Adversario, cujus ineptas & stultas opiniones sæpe ne centesimus quidem perspectas habet, nedum ut periculum sit, multos, albos calculos iis adjecturos, reportata &c. quasi inquam major ex hisce ad Ecclesiam Dei sit redundatura utilitas, quam vero ex accurata institutione eorum, quæ ad veram pietatem, in cætibus Christianorum promovendam facere possunt. Quantum autem malorum ex hac negligentia oriantur, vix verbis satis potest exprimi. Ita enim multi studiosi, discendi & inclarescendi studio incensi, exemplo suorum Præceptorum compulsi & inducti, nonnisi iis incumbunt studiis, quæ ad consequendam Eruditionis famam facere possunt: ut vero ipsimet sint pii, suoque tempore virtutis studium potissimum urgeant, exiguam impendent curam. Hinc cum his vel illis cætibus præesse debent, in alium quasi orbem sibi delati videntur: sentiunt ex omnigeno illo Eruditionis variæ apparatu pauca depromi posse, quæ ad statum Auditorum suorum faciant, quæve ad omnis generis vitia rite debellenda, veramque pietatem promovendam, plurimum conferre possint. Ita fieri aliter non potest, quam ut impietas & Incredulitas passim capita tollant, quia ea, quæ ad hæc mala extirpanda adhiberi deberent media, aut prorsus negliguntur, aut parum sapienter, aut minus frequenter, inculcantur. Atque hæc mala eo magis sunt deploranda, quod Doctores publici haud ignorent, plerosque suorum Auditorum suo tempore in pagis officiis V. D. Ministrorum defuncturos esse. Certe non tantum impium, sed & ridiculum & ineptum est, ea sine quibus officia sua rite præstare non possunt futuri V. D. Ministri oscitanter pertractare, aut prorsus negligere; alia vero omnia, quæ tantum pondus ad hunc finem obtinendum adferre

non possunt, incredibili studio ac diligentia urgere. Nollem autem quenquam hæc, quæ a me dicta sunt, ita interpretari, ac si hoc unum a Doctoribus publicis præstari vellem, ut nimirum neglectis iis disciplinis & artibus, quæ ad Theologiæ accuratioris cognitionem necessario requiruntur, in veritatibus moralibus, & officiis Ministrorum explicandis, tantum sint occupati. Alienissimus sum ab hac sententia, probe sciens, culturam nobilissimarum disciplinarum, non tantum nihil officere pietatis studio, sed eas rite excultas, & suis locis & temporibus accommodatas plurima eaque excellentissima adferre adminicula & præsidia, ad veram pietatem promovendam. Hoc unum igitur volumus, non minus praxin pietatis in Academiis & Gymnasiis, eaque, quæ ad officia Ministrorum pertinent, esse tradenda & urgenda, quam docenda ea, quæ ad accuratam studiorum theologicorum notitiam obtinendam requiruntur. Et profecto quisquis, ad præsentem Ecclesiarum statum, ad grassantia passim vitia, ad degenerem Christianismum, ad crescentem semper indies & pestis ad instar serpentem Incredulitatem, oculos mentis convertit, deprehendet facile, neglectum eorum officiorum, quorum jamjam mentionem fecimus, tantorum malorum non postremam causam esse. Atque hoc agnoverunt inter Theologos Protestantes præstantissimi, quorum testimonia & justissimas quærelas hic ut adducam necessitas postulat. Et jam suo tempore (ut de iis incipiam, quæ ex neglectu & ignorantia officiorum, quæ a Ministris requiruntur, oriuntur) conquestus est *Erasmus*, quam male agant illi, qui cætibus Christianorum tales præficiunt Doctores, qui ea, quæ ad hoc munus rite obeundum necessario postulantur, ignorant. De *ratione concionandi* p. 66. sequentem in modum pronuntiat: *Annon* (inquit) *præposterum est, explorare fidem ac peritiam ejus, cui destinasti boves aut equos tuos committere, & nihil habere pensi, cui committas animas hominum, pro quibus mortuus est Christus? Submoves colonum negligenter, aut imperite colentem arva tua, & non submoves Pastorem, malum semen jacientem in bonam Domini segetem? Annon præposterum est, in navigatione non cuivis committere remos, non quemlibet admovere clavo, sed eum, qui gubernandi sit peritus, & Ecclesiæ curam nullo delectu cuivis committere? Si quis tibi dicat. hic assideat gubernaculo, bene natus est, prædives est & habet quod det, & dat liberaliter, gratiosus est apud Principem, denique tibi cognatione propinquus est & amicus, nonne protinus proclamares, quid mea refert, qualis sit in cæteris, hæc tempestas peritum ac strenuum nauclerum requirit alioqui periclitan-*

elitantur omnes: Et ista nulli veniunt in mentem, ubi longe gravius est periculum? In naufragio periclitantur merces, periclitantur corpora, quanquam fracta nave multi enatant incolumes, & ipsum mare multas merces in littus ejicit. In hoc naufragio in extremum periculum veniunt animæ, merx Christi charissima.

G. *Amesius*, superioris Seculi Theologus præstantissimus, in sua *Parænesi ad Studiosos* gnaviter etiam hoc ulcus tangit, dicens: *Tentavi ego anno præcedente, qui rem necessariam videbam omissam, an Theologiam aliqua ex parte avocare possim a quæstionibus & controversiis quibusdam spinosis, perplexis & minus necessariis, & ad vitam & ad praxin eam adducere, ut de conscientia & ejus cura incipiant studiosi serio cogitare. Consilium illud meum ab optimo quoque probari scio. Hoc enim est, quod pii omnes in Academiis nostris diu jam, & nimis certe diu, desiderarunt. Hoc ipsum quod omnium est gravissimum, miserandæ Dei Ecclesiæ, quasi jure suo ab omnibus Academiis flagitant, quæ prodi se, & plane perdi clamitant, dum conscientiæ hominum iis curandæ & ex officio tractandæ mandantur, qui nullam hujusce rei artem ulla ex parte didicerunt: qui an talis doctrina necessaria sit, vel omnino sit, videntur nescire; qui vix unum præceptum, non omnibus notum, quod eo directe spectat, aut sibimetipsis eligerunt unquam sedulo meditandum; aut ab aliis audiverunt diligenter inculcatum, Primus & maxime capitalis error, cui cæteri fere omnes originem suam debent, in eo versatur, quod de Theologiæ proprio fine, raro & parum ab iis cogitatur, qui inter ejus alumnos nomina sua profitentur. Quid enim est miri, si scopum illi nunquam attingant, qui nunquam ad eum intentis oculis collimarunt. Scopus autem Theologi quis esse debet?* Apostolus paucis docet 1. Tim. IV. 16. ut semetipsum nempe servet, & eos qui ipsum audierint, *id est, vivens ipse Deo, alios etiam ad Deum adducat: vel, ut Dei gloriæ & Ecclesiæ ædificationi addicat & devoveat sese totum.* Et paucis interjectis: *Illi vero, qui principia, & omnia fere practica negligunt, tanquam vulgaria, pervia, ac omnibus exposita, & languent interim circa quæstiones quasdam subtiliores & controversias implexas, cum postea ad concionandum accedunt, sibimetipsis quidem nimis placent, sed prudentioribus omnibus alias risum & alias misericordiam solent movere. Risum, quando vel minima arrepta ansa, de controversia aliqua non necessaria plura proferunt, quam oneraria navi possint contineri: misericordiam, cum de practicis verba facere coacti, in alium mundum videntur translati, & magis frigent; quam multi ex plebe facerent, in eorum loco constituti. Si vero praxis una cum peritia harum rerum absit,*

 pudor,

pudor est cogitare, quale spectaculum sese præbeat hujusmodi Magister controversiarum. Contendit acerrime Sanctos & Angelos non esse invocandos; cum ipse interim, Deum O. M vel nescit, vel negligit invocare. *Christi corpus neque in pane sacramentali, neque sub ejus specie latere, arcte defendit;* communionem tamen Christi, tanquam speciem, aut larvam aliquam indignissime tractat. *Omnia peccata mortalia esse solicite probat:* Sic autem vivit, quasi nullum scelus opus haberet venia. *Operibus hominem non justificari multis testimoniis & argumentis demonstrat:* fidem tamen suam vivam & veram nullis operibus unquam ostendit. *Annon præclare populum suis controversiis exædificabit?* De malis hisce etiam valde conquestus est ὁ Μακαρίτης Celeb. *Werenfelsius* passim hinc inde in suis operibus theologicis; cumprimis vero de eo agit præclare & solide uti semper, in Dissertatione de *Scopo Theologi*, quæ frequentissime a Professoribus Theologiæ omnibus, & S. Literarum Studiosis, esset legenda & perpendenda. Quædam duntaxat ex ea excerpemus, quæ ad scopum hunc nostrum potissimum faciunt. Pag. 395. Edit. prior. ita pronuntiat ὁ Μακαρίτης: *Necessaria Pastori instruendo ii omittunt Doctores, qui discipulos suos tantum docent credenda non docent facienda; totum tempus impendunt tradendis dogmatibus, quæ in speculatione consistunt, partem Theologiæ practicæ negligunt. Omittunt sane isti partem Ministris Ecclesiæ maxime necessariam. Quomodo poterunt hi aliorum mores corrigere, qui doctrinam de moribus nunquam attigerunt? Quomodo poterunt quemlibet Auditorum suorum ad Officium hortari, qui in quo cujuslibet officium consistat, nesciunt: quomodo poterunt aliorum conscientias dirigere, qui, quid conscientia in quolibet casu poscat, definire nesciunt? Quomodo poterunt animi morbis mederi qui originem naturam, & symptomata horum morborum ignorant; quibus corda hominum, quæ curanda sunt, penitus sunt ignota? Mirum non est semel atque iterum non modo homines privatos, sed integras etiam Synodos enixe flagitasse, ut in Academiis reformatis peculiares Theologiæ practicæ Professores constituerentur, quemadmodum id fit in Ecclesiæ Romanæ Academiis. Ego sane nescio, annon aliquo jure Doctores Pontificii hunc nobis defectum exprobare possint, atque exinde non sine quadam verisimilitudine concludere; verum esse quod toties nobis objiciunt, bona opera parvi a nobis fieri, saltem non tanti, quanti fiant in sua Ecclesia, ubi tanta cura & solicitudine docentur. Necessaria Pastori instruendo illi quoque Doctores negligunt, qui dogmata quidem Religionis tradunt, theoretica, practica, eorumque simul moribus invigilant; sed eos non instruunt ad munus, quo fungi debent, saltem non instruunt,*

instruunt, *quantum necesse est. Quod quidem perinde est*, ac si Sutor discipulum suum multa quidem Sutori non inutilia doceret, sed non doceret facere calceos. *Tales sunt Doctores*, *qui discipulis suis multa quidem non contemnenda tradunt*, *sed Eos minime instruunt ad ea*, *quæ olim*, *cum Sacro Ministerio defungentur*, *quotidie facere debent. Non instruunt eos ad functiones Ministri rite peragendas*, *ad cultum Dei publicum dirigendum & moderandum; ad preces omnis generis fundendas; ad conciones sacras cum Auditorii ædificatione habendas*; *ad exercitia catechetica ad puerilem captum accomodanda; ad Ecclesiam*, *cui aliquando præerunt regendam*, *Consistoria moderanda*, *usum clavium exercendum: ad peccatores omnis generis convertendos; ad tentatos erigendos*, *ægrotos consolandos*, *moribundos corroborandos; & sexcenta alia*, *quæ Pastori animarum singulis diebus & horis peragenda occurrunt. De Oratoribus*, *qui ex Rhetorum Scholis in forum prodeunt*, *dixit olim Satyricus; Hos in alium sibi orbem videri delatos. Majori id jure dici potest*, *de Studiosis Academicis*, *cum ad Ecclesiam aliquam pascendam vocantur. In novum orbem sibi delati videntur. In Scholis audiverunt Doctores suos de variis rebus subtiliter disputantes. Nunc in Ecclesia*, *cui præfecti sunt*, *minime de disputando agitur: modo conciones sunt habendæ*, *modo preces sunt fundendæ*, *mox catecheticis exercitationibus vacandum*, *modo peccatores corripiendi*, *modo afflicti consolandi*, *modo ægroti visitandi*, *aliaque hujus generis peragenda; quorum omnium nihil unquam in Scholis didicerunt. In Scholis* audiverunt, quomodo Hæretici refutandi, & Heterodoxi refellendi. *Hic nulli illis vel Hæretici neque Heterodoxi occurrunt*, *quos coarguant: sed occurrunt identidem peccatores obstinati*, *quos corripiant disciplinæque severitate coerceant.* In Scholis nihil aliud laudari audivere, quam bene de rebus variis differentes, bene judicantes, bene ratiocinantes. *Hic parum est bene differere*, *bene judicare*, *bene ratiocinari: Agendum est quotidie*, *atque ad bene agendum*, *nunc sapientia & prudentia*, *nunc mansuetudine & moderatione*, *nunc patientia*, *fortitudine & constantia opus est*, *quas virtutes exercendi nullam in Scholis occasionem habuerunt. Scio multa a Pastore*, *cum munere suo defungitur*, *ipso usu disci; & fabrum*, *ut est in proverbio*, *fabricando fieri: Pastorem*, *functiones pastorales quotidie obeundo*, *ad eas ipsas obeundas aptiorem*, *& in his indies consummatiorem reddi. Sed homini*, *qui ne quidem distincte cognoscit*, *quænam sint Pastoris functiones*, *quidque ad eas rite exercendas requiratur*, *imo qui de his in Scholis vix quicquam audivit*, *curam animarum committere*, *nescio cujus temeritatis*, *ne dicam impietatis est. De Medicis*, *qui*

novitii ad medicinam faciendam accedunt, *vulgo dicitur*, *novum iis cœmeterium esse exstruendum. Quid vero de novitio tali Pastore dicemus? Novusne ei infernus extruendus est*, *in quo torqueantur illi*, *cum quorum æterna pernicie artis suæ rudimenta deponit? Extruendus sane foret*, *nisi is*, *quem Deus suppliciis damnatorum destinavit*, *satis ad hos quoque capiendos spatiosus esset.* Hactenus eximius ille Theologus. Conf. Ejusdem Examen quæstionis, *utrum habitus Theologiæ*, *qui debet esse in Ministro Ecclesiæ*, *an qui esse debet in Doctore Academico plura requirat*, novæ op. Editioni pag 298. Tom. II. insertum.

Easdem quærelas movent alii. Inter eos etiam est, Excell. *Pfaffius*, qui passim in scriptis suis de neglectu horum studiorum loquitur. Orat. supra cit. de vitiis Eorum qui sacris operantur p. 15. ait: *In Academiis Theologia Moralis vel plane negligitur*, *vel theoretica utplurimum ratione*, *& ad formam Systematis tractatur. Et prout in Philosophia Morali instillanda non id agitur*, *ut rectæ conversationis*, *affectuumque bene dirigendorum præcepta Auditoribus instillentur*, *animique discentium vitiorum odio*, *virtutis amore impleantur*, *emendenturque*, *id quod tamen præcipuum est*, *ita nec idem in tractatione Theologiæ Moralis Academica conspicere est*, *ubi theoriæ nimium indulgeri*, *asceticamque rerum evolutionem perperam negligi*, *curiosisque subinde & eruditis quæstiunculis præter rem operam dari videas*, *cum pravi vitiorum recessus ante omnia investigandi*, *malorum fons & copia*, *virusque ad convictionem uniuscujusque detegendum*, *virtutis vera indoles summaque præstantia ostendenda*, *interioresque*, *quibus ad penitiorem cum Deo unionem ducimur*, *peccatumque penitus sub jugum mittimus*, *viæ hic ostendendæ essent.* Et paucis interjectis: *Dolendum est*, *ea*, *quæ ad pastoralem Theologiam spectant*, *communiter negligi.* Plura non adducam: legantur insuper quæ viri in Theologia Morali Exercitatissimi, de malis hactenus recensitis scripsere, nimirum Ven. *Ostervaldius Source de la Corruption Cap. III.* integro, Cl. *Roques* tractatu de *dignitate Minist. Ecclesiast. Cap. VIII.* & Celeb. *Hottingerus* Theologus Heidelbergensis in Præfat. Typi vitæ christianæ, & passim in aliis opusculis practicis.

Doctores publici sæpe Capitalia Religionis Naturalis & Revelatæ capita jejune tractant, in

IV. Ad mala autem hæc augenda, & Incredulitatem promovendam, non parum mihi conferre videntur illi Doctores publici, qui in Academiis & Gymnasiis capitalia Religionis Naturalis & Revelatæ capita satis oscitanter tradunt; in explicandis vero & tuendis veritatibus particularibus, vel novis hypothesibus, ad summam Religionis parum, aut nihil facientibus, aut controversiis minoris momenti, singularem

larem curam atque diligentiam impendunt. Notum est in Academiis collegia uti vocantur haberi homiletica, exegetica, prophetica, polemica, &c. Hæc quin insignem usum habere possint, infitiatur nemo. At dolendum, sæpe negligi ea, aut saltem minus pro dignitate rerum tractari, quæ omnium sunt præstantissima, cognituque quammaxime necessaria. Mea opinione, antequam Systemata, uti vocantur, dogmatica, studiosis explicarentur, necesse esset, ut singillatim capita Theologiæ Naturalis & Revelatæ magna cum cura traderentur, Incredulorum objectiones sincere repræsentarentur, & solide convellerentur. Hoc demum facto, ad Systemata esset progrediendum. Cur ita sentiam, obscurum non est. Primo enim omnibus, qui quidem vel mediocriter in disciplinis sanctioribus versati sunt, constat, particulares veritates evidenter demonstrari non posse, nisi capitalia Religionis capita, quibus illæ innituntur, solide sint probata, atque extra dubitationis aleam posita. Necesse igitur est, ut singulari industria argumenta hæc tractentur. De his autem, si vere persuasi non sunt S. Literarum studiosi, qua ratione per omnem vitam S. Ministerio admoti, serio & alacriter Religionis causam tuebuntur; quis Zelus erit pro Gloria Dei? quo ardore tandem publice & privatim pietatis studio promovendo incumbent? quo animo omnes adversitates, in hoc officio occurrentes, excipient? qua ratione poterunt homines male de primis veritatibus Religionis sentientes, aut dubitantes, errorum suorum convincere, atque meliora docere? testor cujusvis conscientiam, annon defectus hujus convictionis ipsos, & qui eos audiunt, sæpe impediturus sit, quo minus suis officiis faciant satis. Accedit quod hodie librorum, quibus sanctissima Religionis capita impugnantur, magnus sit numerus; Hi multorum, qui Religionis naturam & indolem perspectam non habent, teruntur manibus. Hæc non ignorant Doctores publici, sed sciunt, eoque nomine valde conqueruntur. Loco igitur quærelarum, quas data quavis occasione effundunt, optime facerent, si Studiosos Sacrarum Literarum, adversus publicos Religionis hostes communirent, armaque illis suppeditarent, quibus errores illos solide possent convellere, veritatesque maximi momenti in tuto collocare. Ea sunt ætate plerique, qui Academias & Gymnasia frequentant, ut vim argumentorum probe possint sentire. Doctores vero sæpissime hoc facere negligunt, quod norunt illi, qui Academias frequentarunt; Hi profecto officio suo nonsolum rite non defunguntur, sed & in causa sunt, ut multi Auditorum suorum, officiis publicis admoti, causam religio-

tradendis vero particularibus veritatibus aut hypothesibus, nimis sunt operosi.

ligionis infeliciter tueantur. (*) Iidem autem, quod dolendum, qui in eo peccant, contra tanto ſæpe fervore particulares veritates, & novas hypotheſes, vel impugnant, vel defendunt, ut putares ſummam Religionis in his vel illis articulis poſitam eſſe, ex quo denuo multa mala in Eccleſiam redundant. Quamprimum Profeſſor aliquis novam aliquam opinionem, vel hypotheſin defendit, fieri ſolet, ut alii in ejus ſententiam concedant, & Præceptori huic placituri, ſtrenue cauſam illius tueantur; alii vero in contraria ruunt, eumque Doctorem ſequi volunt, qui acriter novam hypotheſin impugnat: Hinc nonſolum inter fratres lites ſæpe oriuntur acerbiſſimæ, ſed & ſtudioſi, dum aliis omnibus incumbere deberent, reſque majoris momenti potius addiſcere & expendere, in novis illis hypotheſibus rite cognoſcendis, defendendis, vel impugnandis, maximam vitæ Academicæ partem tranſigunt. Neque hoc contenti, in Patriam reduces, easdem firmiter retinent, in iis commendandis ſatis ſunt ſeduli, eoque potiſſimum nomine ſuam in ſtudio theologico peritiam demonſtrare omnibus volunt. His novis opinionibus per vitam utplurimum acriter adhærent, & ſicubi publice verba ſunt facienda, non eos eligunt textus, in quibus capitalia religionis capita cognitu omnibus neceſſaria, aut virtutes omnibus chriſtianis inculcandæ, continentur, ſed tales, quæ materiem præbeant de pondere novarum hypotheſium diſſerendi. Quod ſi in Patria fautores novarum opinionum nanciſcantur, his ſeſe adjungunt, hos in cœlum tollunt laudibus; hi ſoli quid in Theologia ſit grave, & momentoſum intelligunt, cæteri ut umbræ volitant, ignari ſcilicet tam pretioſarum veritatum. Has opiniones & hypotheſes inſuper cum articulis in Eccleſia receptis conjungunt, atque in earum ſtrenua defenſione veram Orthodoxiam poſitam eſſe ſibi perſuadent. Hinc litium & contentionum in Eccleſia ſæpe nova ſparguntur ſemina. Nemo, qui fata rerum, inter Theologos geſtarum, perſpecta habet, ea, quæ ſincere

(*) Ingenue & cordate hanc quorundam Theologorum circa hoc argumentum negligentiam taxat Vir pl Reverendus atque Doctiſſimus Joh. Fridericus Stapferus V. D. M. Bern. in opere egregio & bonæ frugis pleniſſimo, nimirum in Inſtitut. Theolog. Polem Tom. II. cap. X. pag 906. ita loquitur Vir Doctus: *Dantur Theologi, qui magnam rerum divinarum Eruditionem poſſident, qui veritates Religionis particulares ad unguem tenent, qui propterea non contemnendi ſed æſtimandi ſunt; ſi vero ad prima Religionis principia, ſi ad veritates illas generales deducerentur, ſi diſtinctas earum notiones aliis tradere tenerentur, ſi S. Sanctam Religionem contra Deiſtarum, Epicureorum, Naturaliſtarum ſtrophas, ſi contra Socinianorum objectiones eam defendere obligarentur, dum cum his ex primis principiis, ex notionibus univerſalibus diſputandum ſit, quoad maximam controverſiæ illius partem, forſan obmuteſcerent.*

cere a me hic, optimoque fine, in medium prolata sunt, inficiabitur. Juvabit tamen auctoritate Virorum Theologorum, eorumque præstantissimorum, (quod me facturum initio dissertationis promiseram) sententiam nostram confirmasse: Excellentiss. *Pfaffius* inter Principes Theologorum Protestantium merito referendus, reprehensurus singularem illam curam quorundam Theologorum, noviter receptas opiniones tuendi ita loquitur *Orat. de Vitiis eorum, qui Sacris operantur* &c. p. m. 10. *Deploramus, esse, qui egregio præstantissimoque* Orthodoxiæ *vocabulo donent subinde opiniones Doctorum privatas, usu tandem ubique receptas, ad exagitandas aliorum sententias, eorumque mentes sub jugum mittendas, quæ saltem sæpe confictæ duntaxat sunt & in nudis argutiis scholasticis, &* τροπῳ παιδειας *academico, ad lites serendas apprime faciente consistunt. Jam & cum diversæ in quavis fere Academia vigeant Orthodoxiæ, ubi unaquæque schola existimat se ad apicem puritatis dogmaticæ pervenisse, maleque fert, si hoc in dubium quisquam revocaverit, eandemque etiam de se opinionem filiis suis instillat, non potest non Sectæ studium, quod inter opera carnis præcipuo quodam jure suo Apostolus Paulus refert, Galat. 5. v. 20. utramque eheu paginam facere, & quid veritatis loco habendum sit, præscribere. Qua ratione, cum ordo rerum rumpatur, veritasque ad hominum auctoritatem judiciumque, non judicium hominum ad veritatis normam exigatur, quæ absque partium studio investigari amat, quivis videt, quanta hinc mala in Ecclesiam profluant, quantaque dissidia, quantæ lites, cum odio theologico, quo infestius nullum est, conjunctæ hinc oriantur.* Idem præstantissimus Vir, in Orat. *de signis temporum præsentium spiritualibus* sequentem in modum pronuntiat: *Viam ad praxin illam, quam tantopere commendamus, parare debet Orthodoxia fidei, quæ veræ pietatis, quæ virtutis veræ & masculæ mater est, tamque egregios fructus sola producit. Jejunum est & insulsum oppido, quod faciunt homines nasutuli & increduli, Orthodoxiam carpere, quæ alio verbo nihil aliud, quam veritas divina est. Quis vero veritatem divinam, quis fidei veræ principia haud exosculetur, dimidiæque animæ suæ loco haud habeat, nobilissimam illam articulorum doctrinæ christianæ catenam, quæ in S. Literis clare satis, perspicueque effertur? Et sane dudum eam in sententiam nos descendimus, ut dixerimus, veram pietatem sine orthodoxia esse non posse, certe ex perversis principiis & superstitione illam nunquam manare. Id unicum notandum. Orthodoxiam veram a putatitia recte distinguendam separandamque esse, ne nubem pro Junone, ne Orthodoxiæ spectrum pro Orthodoxia ipsa adprehendamus. Scilicet ita subinde comparata*

sunt hominum ingenia, ut perversos ingenii sui fœtus, ut altas & subtiles de rebus divinis sententias, ut præjudicia, quæ cum lacte materno imbiberunt, ut communes de rebus sacris conceptus, eo ipso quia communes sunt, pro Orthodoxia venditent. *Mihi vero in longe majori pretio Orthodoxia est, quam exosculari, nostramque facere debemus: paucis in articulis consistit, in Scripturis sanctioribus clarissime evidentissiméque revelatis, & cum magna fidei simplicitate, cum magna humilitate, modestia, & sinceritate ejus, qui ea gaudet, & vel maxime cum lumine divino conjuncta est. Nemo, qui Orthodoxus mihi est, altum sapit, jejunisque ex quæstionibus scholasticis illis, & quæ vel tandem ad lites de vocibus abeunt, litem fundamentalem efficit, vel ea, quæ in S. Literis definita haud sunt, decisione philosophica determinat, eosque, qui eandem secum viam ingredi nolunt, damnat.* Hactenus Celeb. *Pfaffius.* Huic succedat denuo ὁ Μακαρίτης Celeb. *Werenfelsius*, cujus verba, prolixiora licet, dignissima tamen sunt, quæ omnes Doctores publici & S. Literarum Studiosi serio perpendant; Hic in eadem dissertat: de *Scopo Doctoris Theologi* ita disserit: *Tempus pastori instruendo destinatum male impendunt omnes illi Theologi* polemici & Eristici, *uti vocantur*, quorum manus adversus omnes sunt armatæ, & contra quos vicissim omnium manus armatæ cernuntur, *qui totam ætatem transigunt in perpetuis rixis & pugnis, de nulla alia re cogitant, nisi de Adversariis, quos habent, & plerumque sibi ipsis suscitarunt, exagitandis, deprimendis, prosternendis, anathematizandis; de omnibus dictis suis acerrime defendendis; de fama ab Adversariis utcunque læsa, de auctoritate vel levissime imminuta, strenue vindicanda, & in tuto collocanda.*

Tempus Pastori instruendo destinatum male collocant ii quoque Doctores, *qui magnam ejus partem impendunt ad discipulos armandos adversus eos hæreticos, & heterodoxos, quos postea in oppidis, vicis & pagis, in quos ad Evangelium prædicandum vocantur, nusquam conspiciunt: qui sane* Doctores perinde faciunt, atque ii, qui in regionibus, ubi nulli sunt leones, pardi, aut crocodili, pastores ovium magno labore docerent, qua ratione terribilia ista animalia a gregibus & ovilibus sint abigenda. *Enim vero cogitandum nobis est tempus, quod in Academiis Pastoribus instruendis impenditur, breve nimis: artem vero, quam hi discere a nobis debent, longissimam esse; resectis non modo frivolis, sed iis etiam, quæ levem tantum utilitatem habent, quæ supersunt ad hoc munus rite obeundum, omni ex parte necessaria, satis ipsa per se multa esse & magna: Gravem igitur ab iis rationem Deo reddendam esse, qui discipulos in iis*

detinent,

detinent, quæ aliquando oblivisci & dediscere debent, quando cura animarum rite volunt defungi. Si multum superesset temporis, verbis utor Senecæ, tamen id parce dispensandum foret, ut tot rebus necessariis sufficeret; nunc quæ dementia est, supervacua docere, in tanta temporis egestate.

Cogitandum nobis est, non eam plerorumque discipulorum diligentiam, non eam ingenii felicitatem esse, ut una cum necessariis, plurimis quoque superfluis discendis sufficiant. Multum egimus si tales, quales plerumque habemus discipulos, tali ingenio, tali diligentia, tam brevi tempore, ea rite docemus, sine quibus Minister Evangelicus munere suo cum Ecclesiæ ædificatione defungi nequit. Quod si insuper eos farragine rerum inutilium obruere velimus, id solum impetramus, ut quidlibet discere volentes, nil discant: aut saltem non aliam ex Scholis nostris scientiam reportent, nisi tam vagam ac confusam, ut crassissima ignorantia pejor sit, certe haud multo melior. Novi ea vulgo Systemata perfectissima haberi, quæ brevi spatio quamplurima complectantur, nullamque adeo inter Theologos agitatam quæstiunculam intactam relinquant. Meo vero judicio, illa optima & Studiosis utilissima forent Systemata, quæ nihil continerent, nisi quæ futuris pastoribus sunt omni ex parte necessaria; sed hæc aliquanto plenius & solidius, quam vulgo fieri solet, pertractata. Satius enim est, recte & solide scire pauca scitu necessaria, quam multorum, quorum pleraque parum sunt utilia, levem quandam, confusam, & superficiariam cognitionem habere. Cogitandum denique est, *judicia Adolescentum, quos instituimus, nondum firma & matura esse. Nesciunt plerumque in hac ætate rerum momenta ponderare & dijudicare,*

Quid distent æra lupinis.

Quando igitur animadvertunt, nos, Magistros suos in rebus parum utilibus multum temporis & operæ consumere; præsertim si ea tractamus fronte rugosa, supercilio, & vultu magistrali, assuescunt illa considerare tanquam res magni momenti, & tanquam dogmata, in quibus cardo Christianismi vertitur: hancque opinionem in Scholis haustam, postea per omne reliquum vitæ tempus retinent. Ex quo NB. unico fonte *manant innumerabiles illæ, de rebus levibus pugnæ, & concertationes scandalosæ, quo vix majus est in Ecclesia malum: nisi forte hoc illud sit ex eodem fonte manans, quod qui tot inutilia in Academiis audiverunt, postea ad Ecclesias vocati, his minutiis, ne dicam nugis, & ineptiis quacunque occasione oves suas pascunt, & salutaribus præteritis, hæc in concionibus Auditoribus suis, iterum.*

rum iterumque inculcant. Quid mirum? Nimirum hæc ſunt, quæ olim in Scholis magni fecerunt; hæc ſunt, quæ prope ſola inde retinuerunt. Nunc vero nolunt hæc omnia fruſtra audiviſſe, &

Quæ Juvenes didicere, ſenes perdenda fateri.

Neceſſarium in inſtitutione Juvenum ſacro Miniſterio conſecratorum omittunt illi Doctores, *qui tantum laborant, ut diſcipuli ſui dogmata orthodoxa ab heterodoxis qualitercunque diſtinguere ſciant, eaque S. Scripturæ dictis & argumentis, quæ in Syſtematibus ad hæc probanda afferuntur, memoriter recitare, ſeque frivolis quibusdam diſtinctiunculis, in diſputationibus defendere; minime vero laborant, ſaltem non ſatis ſerio laborant, ut diſcipuli ſui de veritate ſalutarium dogmatum in corde plene ſint convicti & penitus perſuaſi: aut ſi de iis quoque perſuadendis ſoliciti ſunt, eos tantum perſuadere nituntur de veritate dogmatum, quæ in controverſiam veniunt, quæque Reformatos ab aliis Sectis diſtinguunt:* non de *veritate Religionis chriſtianæ in genere, de dogmatibus in quibus Chriſtiani conſentiunt; de Deo vaſti hujus Univerſi Creatore; de Providentia ejus ad omnia ſeſe extendente; de ſupremo judice, omnia hominum facta, dicta, & cogitata vidente, bona remunerante, mala puniente; de immortalitate animorum; de æterna piorum poſt hanc vitam felicitate & æternis cruciatibus Impiorum: de magno illo beneficio Redemtionis per ipſum Dei filium præſtitæ; de fidei in ipſum & reſipiſcentiæ natura, & ad ſalutem obtinendam neceſſitate; de neceſſitate auxilii divini in omnibus noſtris actionibus, inprimis quæ æternam noſtram ſalutem ſpectant; de neceſſitate piarum precum &c. De his & aliis hujus generis dogmatibus, qui non penitus in corde perſuaſus eſt, Chriſtianus non eſt, quomodo Miniſter Chriſti, quomodo Paſtor Eccleſiæ chriſtianæ eſſe poſſet? Sine hac firma perſuaſione, quisquis S. Miniſterio fungitur, eum omnia ejus munia negligenter, frigide, & dicis tantum cauſa, obire neceſſe eſt. Imo ſine hac perſuaſione Paſtor ita dictus*, revera eſt impius hypocrita, mimus, & hiſtrio mercede conductus, purus putus denique Agyrta: *Cum concionatur, cum preces ad Deum fundit, cum Sacramenta adminiſtrat, cum nomine Chriſti diſciplinam exercet, cum ægrotos conſolatur, cum moribundos ad meliorem vitam præparare videtur; in his omnibus horribile dictu, nil ſerio, nil ex animo agit; hiſtrioniam exercet, & perſonam agit ſibi in fabula demandatam.* Hactenus Excellentiſſimus *Werenfelſius.* Huic denique adjungo præſtantiſſimum P. *Roques*, Paſtorem Eccleſiæ gallicæ baſileenſis digniſſimum, qui in tra-

ctatu

ctatu suo egregio de *Pastore Evangelico* in causas inter alia inquirens, cur pauci de excellentia & dignitate Ministerii Ecclesiastici sint persuasi, & hanc adducit, quod nimirum in Academiis, de Muneris Ecclesiastici natura, indole & præstantia, vel nihil audiant, vel quod quædam tantum, idque perfunctorie, de hisce tradantur. Lib. cit. pag. 169. sq. verba ipsa Auctoris, lingua gallica expressa, adducam, ne forte versione mea sensui Auctoris aliquid adjecisse, præter intentionem V. D. videar. Ita autem loquitur. *Ne faudra-t-il point, pour s'instruire à fonds de l'excellence & de l'étenduë du Ministére, écouter ce qu'on a dit dans les Academies? L'on doit présumer, que les Professeurs établis pour former les jeunes gens, qui se destinent à servir l'Eglise, leur aprennent en détail combien est honorable & saint, l'Emploi, auquel ils se voüent. L'on doit, dis-je, présumer, qu'on les entretient & des fonctions importantes du Ministére de l'Evangile, & des vuës sublimes, qu'il doit se proposer, & des célestes recompenses, qui sont reservées pour ceux, qui seront soigneusement acquités de leur devoir. Il faut l'avouër, l'on devroit croire, que les choses sont sur ce pié là: mais qui ne sçait, qu'on n'entend rien de tel dans plusieurs Academies? Vous demeurerés quatre ou cinq ans dans une Université, sans qu'on vous dise un mot sur ces Articles importans. Lorsqu'on vous consacrera, peut-être les touchera-t-on superficiellement, & voilà tout ce que vous entendrés. Il y a peu d'endroits où l'on s'instruise moins des devoirs du Ministére, & de l'importance de cette charge, que dans les Academies: Aussi y a-t-il peu d'Academies & d'Universités, dont les Etudians, même ceux, qui étudient en Théologie, ne soient autant & plus debauchés, que des Soldats, & des petits maîtres. Si l'on jugeoit du Ministére par la maniere, dont on instruit ceux qui y aspirent, l'on croiroit, qu'il consiste simplement à savoir à fonds certaines formules de parler, qu'on appelle Termes de l'Art, & qui forment un jargon inintelligible pour ceux, qui ne sont pas initiés dans ces Mystéres. On s'imagineroit, qu'il consiste cet Emploi sacré, à savoir expliquer mysterieusement quelques passages de l'Ecriture, assés obscurs, sur lesquels pourtant on fonde des dogmes, pour lesquels on se bat à toute outrance; de même qu'à connoitre nom par nom, les anciens & les nouveaux Hérétiques, leur érreurs, & les reponses, qu'on doit faire à toutes leurs chicanes. On s'imagineroit, qu'être Ministre, c'est être chargé de la connoissance des langues savantes, & des moindres minutiés de la Grammaire; être attaché fortement à certains sentiments speculatifs, qui tout incertains & inutiles qu'ils sont, constituent, suivant plusieurs, la meilleure parti de l'essence de la Religion. Enfin l'on croiroit,*

qu'il suffit, pour être un bon Ministre de savoir prêcher, c'est-à-dire, de savoir ramasser sur un texte, tout ce qui a de moindre raport, & de parler pendant une heure, sans hésiter & sans demeurer court. De tout cela on concluroit, que le Ministére est un emploi, où l'on se charge d'un plus grand nombre d'inutilités que des vérités importantes & solides, & qu'il est fait plus pour la parade, que pour l'édification. Conclusion, qui n'étant point fausse, lors qu'on s'arrête à considerer, ce qui se passe à cet égard dans plusieurs Academies, tend à inspirer de l'éloignement pour le Ministére, & du mépris pour ceux, qui en sont revêtus. Dantur insuper multi in Academiis, qui spretis severioribus disciplinis, examineque gravissimorum Religionis Naturalis & Revelatæ capitum neglecto, *Historiæ Literariæ* studio unice vacent. Qua ratione nonsolum fit, ut ea, quæ scitu per vitam essent necessaria, negligant, & perperam de iis, quæ legunt, judicent, ob defectum accuratioris cognitionis ipsarum rerum, sed & sæpe hac ratione incipiunt dubitare de capitibus Religionis primariis. Nimirum dum varia Eruditorum Diaria, librosque ad Hist. Literariam pertinentes evolvunt, quantus semper fuerit inter homines de variis Religionis capitibus dissensus, animadvertunt; legunt insuper ea, quæ Increduli contra momentosissimas veritates in medium protulerunt, una cum responsis Virorum Doctorum; non possunt tamen, ob defectum solidæ Eruditionis, litem dijudicare; Hinc fit, accedente inprimis φιλαυτια, ut nonsolum sæpe per vitam omnem de gravissimis religionis capitibus dubitent, sed & aliquando in iis qualitercunque oppugnandis gloriam quærant. Multi sane Studiosi Theologiæ *Historiam Literariam Antediluvianam* perspectam habent, sinceræ vero pœnitentiæ & salutaris fidei characteres ignorant; propter superficiariam tamen illam, variarum rerum cognitionem, mire sibi plaudunt, & ad *summum* (utor verbis Illustris Menkenii) *se Literarum culmen pervenisse putant, si sciverint, quot uxores* Calovius *duxerit, vel quot pocula exhauserit* Baudius, *aut si ad unguem edidicerint, quot baculi ictibus* Scioppius, *jussu Legati Anglici fuerit laceratus, quot annis eodem calamo usus fuerit* Leo Allatius, *vel quot pilos* Fr. Philelphus *grammatica lite superior, è barba* Timothei *adversarii evulserit.*

Theologi, & V. D. M. infirmis argumentis, ad capitalia Religionis Christianæ

V. Neque dubium est, quin illi etiam Theologi, & V. D. Ministri, qui capita Religionis christianæ principalia, vel probaturi, vel adversus Incredulorum objectiones vindicaturi, infirmis ad hoc præstandum utuntur argumentis, mirifice causam Incredulitatis promoveant, præsertim si iidem clamitent, quod multi facere solent, actum esse

esse cum veritatibus illis, & universa Religione, si argumenta, in medium prolata, non admittantur. Nemo non videt, hæc non ita esse sumenda, ac si Theologi illi data opera infirmis uti vellent argumentis; Hoc enim nemo, cui mica bonæ mentis, & cui aliqua Numinis reverentia inest, præstabit unquam. Peccant igitur illi contra mentem suam, dum existimant, argumentis illis, quibus utuntur, solidum inesse robur, ad veritates illas probandas. Hoc, qua ratione fieri facile possit, quilibet videt. Nimirum aut judicii quadam imbecillitate, examinis defectu, amore Præceptorum aliisque ex causis fieri solet, ut hæc vel illa argumenta, tanquam satis firma, admittamus; pro eorum veritate stemus, & pugnemus, licet novo examine instituto postmodum deprehendamus, vim probandi illis revera in esse nullam, nosque specie quadam veri delusos fuisse. Nemo, qui unquam severioribus disciplinis cum cura vacavit, sibi hoc non evenisse testabitur. Quod si deprehendat vir veri amans sese fuisse deceptum, argumenta hæc in posterum missa facit, atque de melioribus & fortioribus in medium adducendis solicitus est. Sunt vero multi, qui omnia argumenta, in juventute audita & accepta admittunt, & defendunt fortiter, imo non sine Zelo contendunt, ea si non admittantur, actum esse cum sanctissimis Religionis capitibus. Hi autem ita agendo, errores non oppugnant, sed invictos sæpe reddunt; non extorquent, sed late spargunt; non tollunt, sed propagant mirum in modum: Quod si enim alii acutius cernentes, clarissime sentiant, vim argumentis illis solidam non inesse, neque tamen vel proprio ingenio, vel aliorum auxilio fortiora in medium possunt proferre, incipiunt de veritate ipsa rerum præstantissimarum dubitare. Quo majore autem Zelo infirma hæc argumenta quidam defendunt, eo magis homines ad Incredulitatem inclinantes, aut vitio hoc dudum correpti, in suis opinionibus confirmantur, asserentes, si adeo immotis hæ veritates inniterentur fundamentis, Theologos, qui ætatem in ejusmodi studiis contriverunt, iis usuros argumentis, quibus cum ratione contradicere nemo posset. Non quæritur, utrum recte ita ratiocinentur Increduli, nec ne. Sed de eo tantum quæstio est, an non ita agendo, facile fieri possit, ut multi in Incredulitatis vitium incidant, quod nemo fortasse harum rerum gnarus, in dubium revocabit. Neque animus est thesin hanc nostram multorum Exemplorum inductione probare. Illis qui in historia Literaria Theologiæ & Philosophiæ versati sunt, hæc satis sunt cognita. Ita notum est, quales lites & certamina orta sint, occasione

capita probanda, utentes, præter intentionem suam, causæ Incredulorum patrocinantur.

ſione, cum *Carteſii*, quibusdam argumentis ad demonſtrandam exiſtentiam Dei, incredibilem vim tribuentis; tum Ill. *Wolfii*, quædam argumenta afferri ſolita repudiantis, aliamque demonſtrandi viam monſtrantis: alia Exempla adducere nolo, quia multi in tanta Literarum luce iis inſiſtunt argumentis, quæ imberbes didicerunt, nec eo ſunt incenſi veri amore, ut meliora afferentibus vacivas præbere velint aures. Augetur hoc malum, quod in Syſtematibus Theologicis, ad hos vel illos capitales articulos probandos, illuſtrandos & defendendos, ſæpe adhibentur argumenta, ex hypotheſibus minus certis petita, quæ tamen pro veritatibus certis venditantur. Notum eſt, & quotidiana experientia comprobatum, principia Philoſophiæ, certa pariter & incerta, in Syſtematibus Theologicis, a multis retro Seculis, ad confirmandam Religionem adhibita fuiſſe. Ex hoc multa ſunt orta incommoda, ut de acerbis litibus nil dicam, & innumeris concertationibus: multi inceperunt de gravitate horum vel illorum religionis articulorum dubitare, quando hanc vel illam hypotheſin, aut argumentationem philoſophicam, ab aliis falſi convictam eſſe perſpexerunt. Non is ego ſum, qui Philoſophiam ac rectæ rationis culturam a Religione ſejunctam plane vellem: Imo potius quicquid ex nobiliſſimis illis diſciplinis, ad Religionem probandam & ſtabiliendam peti poteſt, afferendum puto: vellem tamen, ut Viri Docti ea, quæ certa, evidentiaque ſunt, ab iis, quæ meris hypotheſibus ſuperſtructa ſunt, probe diſcernerent. Vellem, ut probata rite veritate Religionis Chriſtianæ & Naturalis Articuli Religionis creditu neceſſarii potius per rectæ Philologiæ principia, adhibitis genuinæ Interpretationis regulis e S. Literis eruerentur, explicarentur, & in clara luce collocarentur, quam vero per incertas quasdam hypotheſes, aut argumenta quædam e ratione petita, ſed nondum ad ſolidum evidentiæ gradum evecta, probarentur. At quis huic morbo medelam afferet? Non certe ego, qui pulchre prævideo, pleroſque eadem ſemper docendi, quæ hactenus uſurpata fuit, methodo uſuros. Quod de Theologis dici poteſt, idem etiam, & forte majore jure, quo numero plures ſunt, quam Academici Doctores, V. D. M. applicari poteſt. Oratorum publicorum æque ac Profeſſorum officium eſt, Religionis theoreticæ & practicæ capita ſcitu credituve neceſſaria explicare, atque probare. Ad id præſtandum uti debent argumentis perſpicuis, omniumque ingeniis attemperatis. Atque hoc eo magis obſervandum ipſis, quod plerique Auditores in illis, quæ publice audiverunt argumentis, adquieſcant; ſecus vero ſi

fiat,

fiat, atque ad probandas veritates maximi momenti, afferantur leves & infirmæ rationes, nonſolum in Auditorum animis nulla poteſt enaſci ſolida perſuaſio, ſed & qui acutius cernunt, atque argumentorum infirmitatem deprehendunt, veritates ſæpe ipſas in dubium revocabunt, aut plane eas certas eſſe negabunt. Diffitendum non eſt, hocque nomine felicitatem noſtri ſeculi deprædico, quod plures numero hodie in lucem editæ ſint orationes ſacræ, tanta cum ἀκρίβεια elaboratæ, ut illæ lectione etiam virorum doctiſſimorum ſint dignæ. Proſtant Doctiſſimorum *Anglorum*, *Gallorum*, *Germanorum* & *Helvetiorum* ſermones ſacri, in quibus præcipua capita Religionis Naturalis & Chriſtianæ, nonſolum plano & perſpicuo ſtylo ſunt explicata, ſed & firmis ſolidiſſimisque rationibus probata. Quin ejusmodi Orationes ſacræ, non publice tantum ubi habentur, magno cum fructu audiantur, ſed & privatim domi legantur, dubium non eſt. Atque utinam plures lectione ejusmodi librorum delectarentur! Ita enim altiores radices ageret Religio in animis hominum, quam quidem id fieri eheu! videmus. Hoc tamen non obſtante, plures dari Miniſtros, in cætibus Proteſtantium, qui in probandis cœleſtis doctrinæ articulis, exiguam adhibeant curam, nemo forte diffitebitur. Nihil dicam de iis, qui meteoris orationis, ſimilitudinibus & allegoriis, loco argumentorum utuntur, inque eo mire ſibi plaudunt. Hanc concionandi methodum ſuperiore ſeculo multis Anglis arriſiſſe, adductis plurimis, iisque ridiculis plane exemplis oſtendit Eruditus Theologus Anglus, *Eaſchar*, in libello, de *cauſis contemti Miniſterii* & *Religionis*, quæ vere ab eo prolata eſſe vel eo magis credimus, quod cognitum nobis ſit, *Illuſtrem Burnetum* in Hiſtoria ſuorum temporum de eadem perverſa orationes ſacras habendi ratione, fuiſſe conqueſtum. De his inquam nil dicam. Sed ſunt V. D. M. quibus perinde eſt, quid dicant; qualiacunque argumenta, ſatis ipſis ponderoſa eſſe videntur ad probandum quod intendunt: putant in gratiam plebis acri meditationi non eſſe vacandum, nullam vel exiguam ordinis habent rationem, nullum argumentorum delectum, infirmiſſimasque ſæpe rationes, ad religionis articulos graviſſimos comprobandos afferunt. Unde hoc malum oriatur, difficile non eſt dicere. (*) Multi accuratiore Religionis cognitione ſunt deſtituti,

(*) Non poſſum non hac occaſione non tantum S. Literarum Studioſis & junioribus V. D Miniſtris, ſed & publicis Oratoribus, ſive in urbibus ſive in agro Miniſterio ſacro defungantur, de meliore nota commendare libellum a Viro Docto de arte Homiletica exaratum, cui titulus; Grundriſs einer Lehrart, ordentlich und erbaulich

ſtituti, neque adeo eandem validis rationibus poſſunt comprobare; multi ingenium iis diſciplinis non excoluerunt, quæ ab eo, qui ſanctiſſimas veritates aliis tradere vult, requiruntur: ars ratiocinandi vulgo etiam a S. Literarum Studioſis perfunctorie tractatur; hinc difficulter cogitata ſua perſpicue proponere, & rite connectere poſſunt; alii Eruditione & ingenio non deſtituti, pigritia quadam & turpi torpore, vel negotiis hujus vitæ præpediuntur, quo minus ad rite elaborandas orationes ſacras animos ſerio convertant; In aliis vera pietas & ardens quidam promovendæ gloriæ divinæ Zelus deſideratur. Hic ubi abeſt, perinde eſt ejusmodi hominibus, quales fructus proferant orationes ſacræ. Hac ratione autem fieri aliter non poteſt, quam ut homines perſpicacis ingenii, quique nonniſi rationibus ſolidis ad agendum, itaque vel aliter ſentiendum compelli ſolent, ſæpe de Religione ipſa, graviſſimisque ejus capitibus abjecte ſentiant, exiſtimantes, eam ad legitimæ demonſtrationis leges exigi non poſſe. Hoc inprimis accidere ſolet iis, qui in aliis diſciplinis ſunt quidem verſati, nunquam vero per vitam accuratum Religionis examen inſtituerunt. Gravius autem longe hocce in caſu peccatur a Doctoribus Pontificiis, quam a Proteſtantibus. Pauciſſimi ſunt inter eos docti Oratores Sacri, ſi cum ingenti turba Monachorum & Sacrificulorum, rerum divinarum ignorantiſſimorum, conferantur. Quales ſint pleræque hominum illorum Orationes Sacræ, nemo ignorat. Specimina quædam exhibent *Æmilianus in Itinere ſuo Italico:* Cl. *Roques diſcours hiſtorique ſur la predication:* P. *Jurieu prejugés legitimes contre le Papiſme Tom. I. cap. XXXII.* aliique plures. Et ſane fieri aliter non poteſt, quam ut viris mediocris ingenii tales orationes inſulſæ videantur, in quibus altum eſt de præſtantiſſimis religionis capitibus ſilentium, contra vero multus ſermo de Transſubſtantiatione, reliquiarum efficacia, miraculis ſanctorum & ſimilibus nugis. Hinc tanta in ejusmodi locis Incredulorum turba. Ab una enim parte multi ſunt vel philoſophicis diſciplinis exculti vel naturali quâdam ingenii bonitate ita inſtructi, ut facile verum a falſo poſſint diſcernere, ſimul vero tam exiguum veræ Religionis a Chriſto & Apoſtolis traditæ, habent guſtum, ut rite eam a ſuperſtitione diſtinguere non poſſint; hinc utplurimum in vitium Increduli-

tatis

lich zu predigen, nach dem Innhalt der *Königlich-Preuſſiſchen allergnädigſten Cabinets-Ordre* vom 7. Merz 1739. entworffen. Nebſt Herrn *Joh. Guſtav Reinbecks* Vorbericht und kurzen Einleitung, wie eine gute Predig abzufaſſen ſey. Berlin 1740.

tatis incidunt, Religionemque cum ipſa ſuperſtitione turpiter confundunt. (*)

VI. Dantur inſuper Theologi & V. D. M. qui ſæpe, nullo habito reſpectu, ita abjecte de ratione ſentiunt, eamque ubi de rebus ad Religionem ſpectantibus agitur, cæcam, fatuam & fallacem eſſe perhibent, exiſtimantes, quo magis eam deprimant, eo paratiores fore homines, ad graviſſima Religionis capita recipienda, in quo tamen vehementer illi decipiuntur. Nihil enim magis viro ſapienti ſuſpectam reddere poteſt Religionem, quam ſi dicatur, eam admitti & pro vera haberi non poſſe, ſi ad *rectæ* rationis decreta eam velis exigere. Imo hoc ipſum eſt, quod increduli intendunt pedibusque & manibus agunt; ajunt enim, rebus ita comparatis, ſe Religioni chriſtianæ ſubſcribere non poſſe. Ita notum, P. *Baylium* liberius quam par eſt, de multis Religionis capitibus ſentientem, inter alia etiam probare voluiſſe, perpetuum eſſe inter rationem & Religionem conflictum, putantem, theſi hac ſemel admiſſa, actum eſſe cum veritate Revelationis, paucos ſaltem, quibus rationis cultura curæ cordique eſt, de Religione magnifice ſenſuros. Notarunt hoc omnes, qui datâ opera Eum impugnarunt, *Leibnizius*, *Pfaffius*, *Crouſazius*, *Jaquelot*, *Clericus*, aliique plures. Et ſane quisquis ad negotium, de quo agitur, ſerio attendit, facile deprehendet, fieri aliter non poſſe, quam ut ejusmodi vagæ & ridiculæ, contra rationem factæ declamationes, hominum ſapientum animos a religionis amore reddant alienos, & Incredulos in ſuis opinionibus mirum quantum confirment. (**) Patebit hoc, ſi modo quid *ratio-*

Qui nullo habito reſpectu in rationem, ubi de examine Religionis agitur, invehuntur, Incredulitati, præter mentem licet ſuam patrocinantur.

 nis

(*) Vide Keysleri Itinerarium Italiæ Epiſt. XXXI. p. 318.

(**) Unum duntaxat ad ſententiam meam confirmandam adducam teſtimonium, Viri nempe *Graviſſimi*, *Tillotſonii*, *Archiepiſcopi* olim *Cantuarienſis digniſſimi.* Verba ipſius ex Anglica Lingua in Gallicum idioma translata, exhibet Cl. *Beauſobre*, filius, in Præfat VII. Vol. Serm. Sacrorum, præmiſſa: audi ea: *Avant* (inquit) *que d'en venir aux preuves, que je me propoſe d'alleguer pour convaincre les Incredules, je crois qu'il eſt à propos de diſſiper, ſi cela ſe peut, un prejugé, que l'on a conçû contre tous ceux qui travaillent à rendre la Religion raiſonable. On diroit que* Bellarmin *a eu raiſon quand il a dit*, Qu'il faudroit mieux definir la foi, une ignorance qu'une connoiſſance; *ce qui veut dire en bon François, que ſi les hommes croyent à l'Evangile, c'eſt faute de bon ſens, & que s'ils étoient plus éclairés, on ne verroit point de Chrêtiens. Je ne ſçai d'où peut venir ce prejugé, ſi c'eſt un artifice du parti Papiſte*, qui hait la lumiére, parce qu'il craint qu'elle ne condamne, & qu'elle ne le faſſe connoitre, *ou s'il a ſa ſource dans l'ignorance d'un grand nombre des Proteſtans bien intentionnés; Je ne ſçai, dis-je, d'où peut venir ce prejugé, mais malheureuſement il ſubſiſte, & desqu'on entreprend de rendre raiſon de ſa foi, & d'établir la Religion ſur des fondemens ſolides, auſſi-tôt on flêtrit un homme par le titre odieux*, de Socinien. *Nous en avons un triſte Exemple dans l'incomparable* Chil-

nis nomine Theologi & Philoſophi intellectum velint, audiatur. Nimirum per rationem *primo* intelligunt eam facultatem mentis, ope cujus nexum alicujus propoſitionis intuemur. Hac facultate utimur in examine rerum divinarum & humanarum. Sine hac nullam propoſitionem probare vel negare poſſumus. Qui igitur aſſerit, hanc facultatem plane cæcam eſſe, ineptamque ad Religionis examen inſtituendum, hoc ipſo concedat neceſſe eſt, nonſolum veram religionem a falſa diſcerni non poſſe, ſed & nobis omnia præſidia, quibus Religionis veritas probari poſſit, eſſe ademta. Quid magis autem ineptum, imo quid impium magis eſt, quam hoc tueri? Cur igitur, ſi ita ſe res habet, diſputant hi homines, & in Hæreticos & Incredulos invehuntur, ſi ratio hoc ſenſu ſumta, tam fallax eſt & incerta? Secundo per rationem intelliguntur axiomata Metaphyſica & Theologiæ Naturalis prima capita, quorum ope Religionem chriſtianam probamus, i. e. complexum quarundam veritatum, quas ſine Revelatione de Deo rebusque divinis nobis comparare poſſumus. At quis ſi hoc ſenſu rationem ſumimus, rurſus cum aliqua veri ſpecie probare poterit, eam eſſe fallacem & cæcam plane? Ita enim ſi eſſet, nonſolum omnia recte ratiocinandi tollerentur principia, ſed & impoſſibile eſſet, demonſtrare veritatem Religionis chriſtianæ. Quod ſi vero hi homines rationis nomine intelligant falſas opiniones ab infantia receptas & perverſas ratiocinationes, tum quidem verum eſt, rationem hoc ſenſu ſumtam cæcam eſſe & fallacem; ſed præterquam quod Theologi perſpicaces & Philoſophi, quando de uſu rationis in rebus ad Religionem ſpectantibus loquuntur, nunquam eo ſenſu rationis vocabulum ſumant; claris & perſpicuis verbis debuiſſent, quid per rationem intelligerent, definire, antequam tanto cum Zelo, atque animi contentione contra rationem declamaſſent. Si ullibi, hic certe caute eſt procedendum, & omnis verbo-

Chillingworth, *la gloire de notre Siecle & de notre Nation : ſans autre raiſon que d'avoir entrepris de rendre la Religion raiſonable, & d'en découvrir les ſolides fondemens (deſſein qu'il a executé avec autant de dignité que de ſuccès) on l'a payé du titre flêtriſſant, dont j'ai parlé, de celui de* Socinien. *Mais il n'y a point de milieu, ſi c'eſt être Socinien que d'approfondir les fondemens de la Religion, & de tacher de découvrir des raiſons, qui puiſſent nous convaincre de l'obligation ou nous ſommes de la croire, tout ce qu'il y a des gens ſenſés, accoutumés à reflechir, & qui ſont au-deſſus de ce qu'on appelle Fanatiſme & Enthouſiasme doivent être ou Sociniens ou Athées. Je ne vois pas que l'on puiſſe rendre un plus mauvais ſervice à la Religion Chrétienne, que de detruire les fondemens ſolides ſur lesquels elle eſt appuyée, en repandant dans le monde, que l'on doit croire ſans raiſon. N'eſt-ce pas convertir la Foi en Credulité, & mettre la Religion de niveau avec les reveries les plus mepriſables, & les plus deſtituées de bon ſens?*

verborum obſcuritas & æquivocatio vitanda. Concedunt cordati Theologi & Philoſophi multa eſſe cum in natura, tum in Revelatione, ad quæ rationis vis pertingere non poſſit ; concedunt, plurima eſſe quæ poſtquam revelata ſunt, imperfecte tamen cognoſcantur : fatentur denique ſolido fundamento, neget licet P. *Baylius*, ſuperſtructam eſſe receptam diſtinctionem, inter ea quæ ſupra & ea quæ contra rationem ſunt. Sed poſitis hiſce atque conceſſis, nil derogatur auctoritati rationis, ſed potius ejus vis atque utilitas hoc modo in plena luce collocatur. Utinam igitur omnes, quotquot S. Miniſterio ſunt conſecrati, culturæ rationis, quæ ope diſciplinarum philoſophicarum obtinetur, diligenter vacarent, omneſque rationis vires ad Religionem probandam, explicandam, aliiſque commendandam intenderent. Ita enim fieri aliter non poſſet, quam ut pietate ſimul animati, & auxilio divino adjuti, ſingularem nonſolum ipſimet ex hoc ſtudio percepturi eſſent utilitatem, ſed & plures ad religionis amorem & pietatis ſtudium eſſent adducturi. Solent tamen illi, qui adeo de ratione abjecte ſentiunt, provocare ad quædam loca Scripturæ, opinionibus ſuis præſidium quæſituri. Eminet inter ea locus Pauli Apoſtoli 2. ad Corinth. X. 5. ubi inter alia dona, quibus inſtructus ſit ipſe & collegæ ſui, refert, quod poſſint αἰχμαλωτίζειν παν νοημα εἰς την ὑπακοην τȣ χριςȣ. At nihil in verbis hiſce reperiri, quod ad rationis contemtum facere poſſit, ad h. l. ſingulari diſſertatione adſtruxit ὁ Μακαριτης *Steph. Vitus*, *Vir Doctiſſimus*, quæ inſerta eſt *Bibl. Brem. Claſſ. II. faſc. III.* contendit ille verſionem B. *Lutheri* aliorumque qui eum ſequuntur, qua verba illa, παν νοημα transferunt, alle Vernunſt, non eſſe genuinam, nixus cum ſignificatione vocis νοημα, tum vero definitione rationis ipſius. Intelligit ille per rationem idem quod nos, nimirum cum facultatem nexum propoſitionis alicujus intuendi; tum complexum veritatum, quas ope rationis, de Deo rebuſque divinis nobis comparare poſſumus; uno verbo principia Theologiæ Naturalis theoretica & practica. Hanc Diſſertationem, uti ex Cl. *Wolfii curis philolog.* ad h. l. intellexi, impugnavit Rev. *Boernerus*; quo cum ſucceſſu, cum eam non viderim & expenderim, dicere non poſſum, firmiter tamen mihi perſuadeo, neque doctiſſimum *Boernerum*, neque quenquam alium ex S. Literis probaturum, homini ſalutis cupido & in examine religionis vel in genere, vel quorundam articulorum in ſpecie ſerio occupato, abjiciendam vel negligendam rationem, eo ſenſu, quo nos eam definivimus, quia ita omnia præſidia, quibus innititur Religionis chriſtia-

næ veritas, ſubverterentur. In genere de hoc argumento loquendo, dicimus, omnes controverſias de uſu rationis in Theologia, utplurimum in λογομαχιαν converti, quia Eruditi definitionem vocis rationis nunc ampliorem nunc ſtrictiorem faciunt. Omnes tamen in eo inter ſe conveniunt, homines habere facultatem ideas inter ſe conferendi; dari quædam axiomata æternæ veritatis: mentem poſſe ope ratiocinationis plures propoſitiones de Deo rebusque divinis colligere: contradictoria & virtutibus divinis contraria, neque poſſe, neque debere credi. De his inter Chriſtianos pleroſque nulla eſt lis & contentio: ubi vero deventum eſt ad hæc vel illa dogmata, incipiunt in diverſa abire, non propter diſſenſum circa hæc principia, ſed propter eorundem, ad certos quoſdam articulos applicationem. Aſſerit enim hic, hoc vel illud dogma eſſe contradictorium, negat alter: tum vero cum in partium potius & ſectæ ſtudium invehi deberet alterutra pars ratio culpam ferre debet. Unde miror Celeb. *Wolfium* ad h. l. Reformatis, tanquam *privum quid* tribuere, quando παντος νοηματος nomine non omnem rationem intelligi poſſe contendunt: perſuaſus enim ſum, Doctiſſimum Virum, ſi mentem ſuam explicare & ad definitionem rationis, a *Vito* adhibitam attendere voluiſſet, nobiſcum conſenſurum fuiſſe: colligo hoc ex iis quæ contra Celeb. *Elsnerum* monuit. Hic cum inter alia ſic locutus eſſet ad h. l. *Non eſt ſenſus, ut vulgo putant, nefas eſſe credentibus uti ratione conſiderata & evidenti in rebus fidei, ſed repreſſa, quicquid contrarium doceat, mente atque oculis clauſis interpretationum monſtra admittere & pie credere:* excipit Rev. *Wolfius* dicendo: *Si his verbis noſtratium Theologorum, quod non vane ſuſpicor, ſententiam pungere voluit, vel ignorat eorum mentem*, vel *male interpretatur.* Ex quibus verbis colligi videtur, Eum rationem, eo, quo nos hanc vocem ſumimus ſenſu, non proſcriptam voluiſſe; atque ita cum Cl. *Elsnero* & aliis Reformatis convenire. Ut autem mentem ſuam rite intelligamus, ad *Zeltnerum* & *Boernerum* provocat, ad *Fechtii* item examen theologiæ Indifferentiſtarum. Conſului omnes, at ex iis quæ diſſerunt, colligere non potui, eos exiſtimare, Paulum νοηματος nomine intellexiſſe rationem, ſecundum definitionem ſupra datam. Rev. *Boernerus* per το νοημα intelligit *deſideria vel conſilia carnalia quæ ſe efferunt contra cognitionem Dei:* at nos rationis nomine talia deſideria intellecta non volumus, quamvis rem ipſam in dubium non vocemus. *Ruarus* in epiſtola ad *Calovium* data, pag. 179. Epiſtol. ſuarum ſic mentem ſuam exprimit: *Νοημα non eſt ratio, ſed cogitatio: quæ cum nonnunquam rectæ ratio-*

rationi sint consentanea, nonnunquam tamen & a sensu carnis proficiscitur; hanc vero non illam Apostolus captivam duci vult uti ex antecedentibus apparet: quod cum sit, ratio non in carcerem detruditur, sed in libertatem potius asseritur. Quid ad hæc ὁ Μακαρίτης Cl. *Zeltnerus? Ita est* (inquit) *sed quis ille sensus carnis sit Christi nempe fidei rebellis, illud est, de quo hic disquiritur. Neque enim quisquam rationem* NB. *ut sana & recta est, atque intra justos limites suos modeste consistit rejicit.* Nostro vero judicio sana semper est ratio, si datam sequamur definitionem; intra limites enim suos consistit, dum hoc unum agit, ut nexum propositionum expendat: pag. 168. idem *Zeltnerus* de eodem argumento agens ait: *Quocunque te convertas, aut quoque etiam modo vocabulum νοήματος reddas, nihil profecto aliud quam rationis per se* NB *utique sanæ corrupta de rebus fidei judicia denotari fatendum erit.* Fatetur igitur ὁ Μακαρίτης rationem per se esse sanam, i. e. facultatem judicandi esse sanam; distinguit illam a corruptis de rebus fidei judiciis, convenit ergo *Zeltnerus* nobiscum. Necesse ergo etiam est Cl. *Wolfium*, qui ad *Zeltnerum* tanquam ὁμόψηφον provocavit, nostræ subscribere sententiæ. Apud *Fechtium* nil reperio, quod majorem lucem huic argumento afferre possit; Inducit ille Indifferentistam, qui per rationem intelligat *disputationes de rebus sacris.* Hanc rejicit interpretationem dicendo: *dicitur ratio sese efferre contra notitiam Dei; adeoque præsupponitur notitia intellectus ex Scriptura Sancta. Huic notitiæ non potest adversa esse disputatio de rebus sacris quippe quæ sese non effert supra notitiam, sed eandem defendit & vindicat.* Si quid ego video, hoc sibi vult *Fechtius,* facultatem mentis argumenta de rebus divinis expendentis, per se bonam esse, neque religioni contrariam: Et sane suo jam tempore *Cicero* rationis definitionem ita sumendam esse perspexit, quando Lib. I. de Officiis Cap. IV. ita mentem suam pandens, ait: *Homo, quod rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt earumque progressus & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit atque annectit futuras.* Ut vero luculentius adhuc constet, nullam esse inter Fratres Lutheranos & Nostros, de usu rationis discrepantiam, provoco ad Cl. *Buddeum*, gratum ipsis non minus quam nobis nomen. Hic vero ita mentem suam de hoc argumento explicat in *Institut. Theolog* pag. 157. *observandum* (inquit) *duplicem esse bujus vocis* (nimirum rationis) *significationem. Aut enim ipse intellectus hominis hoc nomine denotatur cum facultatibus suis ac operationibus; aut axiomata quædam seu propositiones universales ita evidentes*

ut

ut de illarum nemo possit dubitare veritate; quæ & principia vocari solent. Idem *hoc est, quod alii dicunt, rationem vel* subjective *spectari posse*, vel objective. *Priore itaque modo si vox ista accipiatur, simulque, provt re ipsa in hominibus post lapsum est, consideretur, in rebus naturalibus, quo nomine & morales pariter ac civiles comprehendimus, rationem, etsi imbecillitatibus ac infirmitatibus variis laboret, facileque a recto tramite aberret, non omni tamen vi veritatem cognoscendi destitutam lubentes fatemur. Quotidiana enim hoc omnis condocet experientia. In rebus autem divinis, quæ πνευματικως dijudicandæ sunt, ratio sibi relicta cæca est 2. Cor. IV. 4. obscurata tenebrisque involuta Ephes. IV. 18. V. 8. adeo ut homo ψυχικος, nihil eorum quæ sunt Spiritus Dei percipere valeat 1. Cor. II. 14. Quin imo, cum ejusmodi hominum intellectus pravarum cupiditatum obnoxius sit dominio non potest non, quod Spiritus S. de Consilio Dei, homines ad salutem perducendi docet rejicere, damnare, repudiare, adeo ut mera stultitia illi videatur 1. Cor. II. 14. Tantum itaque abest, ut ratio hoc modo accepta principium cognoscendi sit in Theologicis, ut eam potius coercendam atque captivandam ipsæ doceant divinæ Literæ Conf. VIII. 6. 7. 2. Corinth. X. 5. collat. Rom. XVI. 26. Colloss. II. 8. Interim usum rationis hoc etiam modo acceptæ organicum nemo sanæ mentis rejecerit; cum ratio quantumvis cæca & corrupta, maneat tamen ratio, quâ homo cognoscit, judicat, ratiocinatur; cujus & in omnibus, quæ cognosci possunt & debent, ita & in Theologicis usus est; siquidem sine ratione, seu intellectu ejusque facultatibus nihil omnino sciri & cognosci potest. Quod si ergo corrigatur, emendetur, lumineque divino perfundatur, recte etiam quæ sunt Spiritus Dei cognoscit, & dijudicat; quod fidei adeoque & ipsius salutis primum est initium. Si porro per rationem intelligantur principia rationis, primo quidem dispiciendum, an revera etiam hocce nomen tueantur. Subinde enim contingit, præsertim in iis, quæ ad vitæ praxin pertinent, ut homines certas vitæ regulas, pravis eorum cupiditatibus respondentes forment, quas perperam pro principiis rationis venditant. Principia vere talia* aut formalia *sunt, ut in Scholis loqui solent, aut* materialia. *Priora cum ad formam modumque rite argumentandi spectent, non possunt non ut in aliis scientiis, ita & in Theologia quotidie usurpari. Nulla enim sine iis probatio, nulla demonstratio rite procederet. Sed cum objectum, in quo principia vim suam exerunt, aliunde accedere debeat, manifestum est, quod & ista, cum de principio cognoscendi, hoc est, tali quæritur, in quo omnes conclusiones contineantur, in censum non veniant. Materialia principia, pro partium quæ philosophiam constituunt varietate, varia sunt, aliaque ad* Theo-

Theologiam Naturalem, ad Physicam alia, alia denique ad Philosophiam practicam pertinent. Ex quibus cum prima hic maxime locum inveniant, de omnibus tamen observandum, quod suis circumscribantur limitibus quos excedere nequeunt. Formantur enim ista principia ex ideis claris & perspicuis, quas rerum consideratio nobis suppeditat. Hactenus ὁ Μακαρίτης *Buddeus.* Ex iis quæ allata sunt, manifestissimum est, *Buddeum* hæc duo nobis concedere: nimirum post lapsum etiam, homini omni inesse facultatem de rebus divinis pariter & humanis judicandi, eamque illi eripi nulla ratione posse; dari insuper quædam Theologiæ Naturalis certa principia, quibus in demonstratione veritatum theologicarum homines uti oporteat. Atque hoc nos nomine rationis comprehendimus. Quæ addit de ratione pravis opinionibus & affectionibus capta, limitibusque Theologiæ Naturalis non negamus, sed concedimus. Ex quibus omnibus colligimus, inter Fratres Lutheranos & Nostros Theologos de usu rationis nullum esse verum dissensum, sed meram logomachiam. Sequitur etiam, si modo Viri Docti sibi constent, Paulum nomine τοῦ νοήματος intelligere non potuisse rationem, juxta datam a nobis & ab iis concessam rationis definitionem, ut nil dicam eos inter fratres, qui *Illustris Wolfii* philosophandi rationem sequuntur, in definitione rationis nobiscum convenire. Confer. Caput. XII. examinis Theologiæ P. *Baylii* scripti a Cl. *Jaquelot*, in quo Reformatorum Theologorum de usu rationis in Theologia sententias exponit. Quæ diximus applicari debent omnibus locis, quæ ex S. Literis contra rationem adduci a quibusdam solent.

VII. Neque dubium insuper est, quin innumeræ illæ rixæ & contentiones, de rebus sæpe nullius, aut exigui momenti, magno animorum æstu agitatæ, plures adduxerint ad Religionis omnis contemtum. Qui ea duntaxat legit, quæ inde a temporibus Reformationis in ipsis cætibus Protestantium disputata sunt, de variis argumentis, quæ penes historiæ Literariæ Theologicæ Scriptores, v. gr. *Pfaffium*, *Buddeum*, *Walchium* aliosque satis prolixe enarrata reperias, non sine stupore deprehendet, sæpe maximo cum æstu & intolleranda verborum acerbitate, positis omnibus lenitatis & prudentiæ legibus, vel de rebus in logomachias desinentibus, vel de argumentis levioris momenti & minus fundamentalibus, de quibus salva amicitia, quæ inter fratres florere debet, dissentire licuisset, disputatum fuisse. Cum nemo Eruditorum hodie id, quod dicimus ignoret, prolixa Exemplorum inductione opus non est. Quale pondus insit controversiis plerisque,

Multum huc conferunt acerbæ valde Theologorum de rebus minoris momenti concertationes & rixæ.

quæ superiore Seculo, inter Reformatos Theologos, Belgas potissimum agitatæ fuerunt, de variis opinionibus, jam quidem omnibus notum est. Eo tamen tempore, quo in æstu disputationis & fervoris versati erant Theologi, tanta animorum contentione, tanto cum æstu quæstiones illæ agitatæ fuerunt, ut de summa totius Religionis quæstionem esse putares. *Quæ unquam* (verba sunt τȣ Μακαριτȣ Celeberrimi *Werenfelsii de logomachiis Eruditorum* pag. m. 483.) *disputationes cum pertinacissima Judæorum Gente, cum impuris Mahumedanis, cum blasphemis, cum Libertinis, cum Atheis, omnisque religionis irrisoribus, tam pugnaces fuerunt, quam nuperæ illæ, sive puræ, sive mixtæ logomachiæ, quarum supra Cap. II. & III. mentionem fecimus, cum in aliis Academiis & Scholis, tum præcipue in Belgio fuerunt? Risit invidia; exultavit livor; objecerunt nobis æmuli non sine magna lætitia* διπλȣν καππα *Belgium infestans; fuerunt qui ex libris de hisce controversiis conscriptis formulas convitiandi, egregios scilicet flosculos excerpserunt. Nimirum quemadmodum rixæ inter fratres vicinosque, sicubi accensæ sunt, ardentissimæ esse consueverunt: ita verissime dixeris, inter eos, qui in sententiis quammaxime vicini sunt, atque adeo qui in solis quandoque verbis dissident, fervidissimas plerumque altercationes intercedere.* Quod inter Belgas Theologos factum esse dolet ὁ Μακαριτης, idem dici posset de pluribus contentionibus & controversiis in Germania agitatis. Vel solæ controversiæ *Speneriana*, ut de pluribus aliis nil dicam, hujus rei tristia Exempla præbere possunt. Heu quantis animorum motibus illæ fuerunt agitatæ! quot calumniis impetitus fuerat Vir ille doctus & pius & qui ab ejus partibus steterunt? Et quis nescit, imo quis calidis lachrymis non deplorat, eos, qui in rebus fundamentalibus & ad salutem cognitu necessariis conveniunt, fratres nimirum Lutheranos & Reformatos intelligo, mutuis convitiis frequentissime sese turpiter proscidisse, & in opinionibus, quas erroneas esse putant, refutandis, modum nullum quosdam posuisse? Quantum vero ex male sanis ejusmodi concertationibus malorum in Respublicas, Ecclesias & civilem hominum vitam redundaverint, verbis exprimi non potest. Ita nimirum pugnando læditur amor proximi, qui tamen teste Infallibi Doctore Jesu Christo vexillum, & potissimus character Christianismi est. Joh. Cap. XIII. 35. ait: Εν τȣτω γνωσονται παντες ὁτι ἐμοι μαθηται ἐςε, ἐαν ἀγαπην ἐχετε ἐν ἀλληλοις: inter amicissimos Viros, fratresque, vinculum fraternitatis, ortis ex dissidiis factionibus, rumpitur

tur & fœdis rixis omnia turbantur, saluberrimaque consilia, quæ ad Ecclesiarum & Scholarum utilitatem unice tendunt, ita repudiantur. Rem ipsam ingenue post alios fatetur, Cordatus, dum vixerat Theologus, J. F. *Buddeus Isag. Hist. Theolog. Tom. II. p. m.* 1424. *Ipsa* (inquit) *Certaminum theologicorum per omnia a Christo nato secula ad nostram usque ætatem, facile aliquem in stuporem conjicere posset. Jam si quis porro consideret, quantis animorum motibus, haud raro de rebus aut nullius aut exigui momenti fuerit dimicatum, quotve acerrimæ contentiones in meras abierint* λογομαχίας; *si perpendat, eos etiam qui pro veritate steterunt, eam subinde rationibus ineptis & frivolis defendisse, aut pro rationibus, calumniis, convitiis, contumeliis, usos, aut miseris sophismatibus; si cogitet sæpissime alteram partem alteri sententiam adfinxisse, a qua prorsus aliena fuit, aut utramque, quæstionis non recte constituto statu, aërem verberasse, & quæ alia sunt ejusdem generis; miseram merito mortalium sortem, tanto conatu nihil agentium, imo potius gravissimis peccatis se obstringentium, veritatisque, cujus se propugnatores jactitant, fructus impedientium, fœdamque simul & sordidam Ecclesiæ turbis bellisque perpetuis hac ratione involutæ faciem, deplorandi justissimas se habere causas, deprehendet. Enim vero cum per veritatis, a Deo revelatæ, cognitionem ad fidem, hinc & ad vitæ sanctæ studium, pacemque simul ac concordiam cum omnibus colendam excitari homines debeant, bellis istis, ac dimicationibus perpetuis, ira, odio, livore replentur omnia, multorumque animi abripiuntur, ut omnia potius alia cogitent, quam quæ serium salutis consequendæ studium exigit. Cumque isti, qui certaminum ejusmodi minus necessariorum auctores existunt, aut non recte in iis versentur, veritatis causam agere, aut pro aliorum salute vigilare, videri velint; plerumque contingit, ut ipsimet non tantum cum veritate salutem amittant, sed alios etiam secum in perniciem abripiant. Atque ita quod remedium ad errores repellendos, veritatemque conservandam, esse debebat, plurimorum intuitu in venenum, quo iis pereundum est, convertitur.* Vid. Ejusdem *commentatio* de *theologiæ polemicæ studio solide ac sobrie instituendo*, quæ extat. in *Syntagm.* dissertat. theolog. (*)

(*) Quid de litibus illis & parum necessariis fratrum concertationibus senserit Illustris *Tillotsonius*, Theologus, si quis alius, Eruditus & perspicax, exponit Reverend. *Burnetus* in Oratione funebri Magno huic Viro habita pag. 76. I. Vol. Serm. Tillot. *Il estimoit* (inquit) *que le grand but du Christianisme est de reformer & de redresser la nature humaine, de diriger nos actions, de reprimer nos desirs & nos passions, d'adoucir nos inclinations & nos naturels, de regler nos affections, de detâcher nos esprits des interêts & des folies de ce present siecle, & de les elever à l'esperance & à la recherche d'une felicité éternelle. Le corps de la doctrine chrétienne lui paroisso.*

Et quod ad controversias, inter ipsos Protestantes eheu! magno animorum æstu agitatas, spectat, ostenderunt Viri Docti, nonsolum eas Pontificiis & Græcis, sed & ipsis *Judæis* & *Mahumedanis* offendiculo fuisse. Testis hujus rei luculentus est Joh. H. *Hottingerus Theologus Tigurinus Celeberrimus.* Hic enim in *Assertione Rationum pacem Ecclesiasticam commendantium* quæ *Heidelbergæ* MDCLVI edita erat pag. 13. sequentem in modum pronuntiat. *Ecclesiæ Ministri* Εὐαγγελιζόμενοι εἰρήνην, *Evangelistæ pacis dicuntur Rom. X: 15. Esaj. LII: 7. Quod si vero jam ipsi lites serant, quanta hinc malorum Ilias? Quis nescit Protestantium schismate totum non modo Occidentem, sed & Orientem fuisse offensum & concussum? Nulla enim res æque deterret homines ab Evangelio, ac nostra discordia, scribit communis Germaniæ Præceptor Ph. Melanchton ad Bucerum. A. C. 1535. Habeo Illustris Philippi, Landgravii Hassiæ Epistolam Anno C. 1529. ad Zwinglium Spira scriptam, ejusdemque Philippi manu subscriptam, in qua præter cætera:* Dann auf diesem Reichstag die *N. N.* zu Erhaltung ihres verkehrlichen Lebens sich nicht zu behelffen wissen, dann dass wir, die dem reinen lautern Wort Gottes anhangen, unter einandern selbst nicht eines Verstands seyen: sonst wäre denen Dingen leichtlich zu rahten. *Ad ipsos Græcos, Judæos & Mahumedanos mali hujus pertinacia penetravit. De Græcis consuli possunt Acta Eremiæ Patriarchæ Constantinop. p. 377. De Judæis loquitur Auctor Respons. ad problemata de pacis Ecclesiasticæ consiliis capessendis. pag. 6. Testor spem nostram in Jesum Christum, objectum hoc mihi ac exprobratum ab hostibus fidei, Judæis, pro argumento, quasi Christus nondum venerit. Arabibus, sive Muhamedanis non ignota esse nostra dissidia, vel hinc patet, quod cum Clarissimus Pokokius operam aliquando translationi libri de Veritate Religionis christianæ Hugonis Grotii impendisset, nil conatibus ejus speciosius intercesserit, quam mala nostra domestica & intestinæ contentiones,* de

roissoit un Système des principes qui tous tendent-là manifestement. Il regardoit les disputes sur des choses de peu de consequence, ou sur des subtilités qui ont du rapport aux matières de la plus haute importance, comme un des plus grands artifices dont la puissance des tenebres se sert pour ruïner les véritables fins de la venuë du Fils de Dieu dans le monde. Il voyoit bien que des disputes engagent dans des discoussions fort seches & accompagnées d'une grande animosité: de sorte que, pendant qu'on s'échauffe à former des cabales & à faire prévaloir ses opinions, on se relâche de plus en plus dans la pratique des grands Devoirs, qui sont le principal but de la Religion chrétienne. Ita Celeb. *Burnetus.* Henricus *Wottonus*, itidem Eruditus Anglus testamento conscripto hoc sibi poni jussit Epitaphium: Hîc jacet hujus sententiæ primus Author: DISPUTANDI PRURITUS, ECCLESIARUM SCABIES. Nomen alias quære. v. Acta Lips. Supl. Tom. I. p. 84.

de quibus Mahumedani, ab Apostatis moniti, nobiscum nos habitare jubent. Atque hoc relatum mihi aliquando fuit Parisiis ab ipso H. Grotio Qui in Arabum historiis versatus est, ignorare non potest, maxima Mahomedismum incrementa habuisse ex Christianorum dissidiis, qua de re aliquid monuimus Hist. Orient. Lib. III. cap. 1. 2. Caveamus igitur, quantum fieri potest, ne illud Vœ, quod homini, per quem venit scandalum, a Servatore denuntiatur Matth. XVIII: 7. in caput nostrum recidat. Ita *Hottingerus.* Notabilia etiam sunt B. *Zwinglii* verba ad Luther. Exeges. Eucharist: *Satis fit* (inquit) *oro dissensum, satis tumultuatum, satis sævitum. Orere gratissime Lucifer protinus, sol Justitiæ emica. Cum enim contenditur, negligitur sanctimonia, quam unice a nobis requiris. Vides ut a contentione nunquam redeamus meliores. Est enim carnis opus, a qua nemo regredi citra maculam potest. Contra qui ab ea sunt alieni nunquam non fuerunt Optimi.* Sed non est hic animus de Infausto Schismate, quod inter nos & fratres Lutheranos eheu! intercedit, totque malis, quæ ex mutuis concertationibus ortæ sunt, data opera agere. Ostendamus potius ex innumeris illis contentionibus, de rebus vel nullius vel minoris momenti excitatis, & singulari fervore, quo illæ fuerunt agitatæ, Incredulitatem quammaxime promoveri. Nimirum homines nec artis ratiocinandi satis periti, aut religionis satis gnari, ex tanto numero disputationum colligunt, fieri non posse, ut Religio certis sit innixa fundamentis, alias Eruditos, qui in veritatibus illis examinandis ætatem contriverint, & singulari ingenii acumine sint præditi, facile consensuros esse. Et cum acutiores paulo videant, eos non minus clamare & paratragædiari, cum de rebus minoris argumenti, quam ubi de Summa Religionis agitur, colligunt, omnes articulos Religionis esse æquales, id est incertos, quia de singulis vehementer dissentiant Theologi: sufficere igitur, si quis generalibus quibusdam Religionis Naturalis articulis sit contentus, cæteraque omnia faciat missa. Ita sane ratiocinatur Auctor *Religionis Essentialis*, *Tyndalus*, pluresque alii, qui Deistarum nomine veniunt. Quod si porro videant, sæpe illos ipsos, qui Religionis christianæ defensores dici volunt, ob dissensum in minutis opinionibus sese mutuo lacerare, omnesque humanitatis & amoris leges pedibus proculcare, fieri haud posse illi existimant, ut homines illi de divina origine præceptorum Christi possint esse persuasi, cum notum sit, quoties, quantisve argumentis amor proximi in S. Literis inculcetur. Pyrrhonii Veteres inter alia argumenta, quibus Sectæ suæ præsidium quærebant, etiam hoc afferebant, quod

nimirum Dogmatici omnes vehementer inter se diffideant, Sceptici vero in sola illa sua ἀκαταληψία adquiescant. Non quæritur utrum hi homines recte ratiocinentur, & utrum ex dissensionibus illis in rebus minoris momenti colligi possit, fundamentalia propterea Religionis capita quoque esse incerta: sed hoc tantum, utrum non immoderata illa cupido & ardor de rebus minoris momenti disputandi, aliosque anathematizandi, facile homines vel in Incredulitatis vitium præcipitare, vel in ea confirmare possit, de quo neminem facile dubitaturum crediderim. Saltem ita ante me judicarunt Theologi Protestantes doctissimi. Audiamus unum atque alterum. *Jenkin Thomasius* Theologus Anglus præstantissimus, in *Historia* sua *Atheismi* pag. 13. de causis ejus agens, ita inter alia loquitur: *Huc accedunt Theologorum digladiationes, & animorum acerbitas, de articulis etiam non raro, qui neque bonos mores respiciunt, neque vitam æternam; attamen si quis a receptis systematibus recesserit vel latum unguem, væ homini! De omni spe amicitiæ conclamatum est, & in papatu pro hæretico habendus & vivicomburio ni palinodiam cecinerit quantocius puniendus, qui procedendi modus procul dubio spectantium animos tepore aliquo, vel potius odio, adversus omnem Religionem imbuit. Neque omnino hac in parte excusandi sunt Protestantes, qui nescio quo malo fato, etiamsi bene inter se conveniant de omnibus, quæ ad salutem sunt necessaria, nihilominus tamen de factitiis fidei articulis primævis Christianis incognitis, de rebus cultum externum spectantibus, de vocabulorum & syllabarum apicibus, aut denique de rebus captum nostrum longe superantibus, omni laterum contentione, & animorum dissensione in se invicem ita acerbe invehuntur, ut facile possis conjicere, ex odio adversarii potius, quam amore veritatis istas infinitas rixas deductas fuisse: Inde homines parum benigne de Religione sentientes consulunt Principibus, ut omnem religionem negligant, affirmantes, quod princeps pacem & concordiam perpetuam sic demum obtinere possit in imperio, si omnes rixas & odiosas quæstiones quas Theologi excitare solent, acriter prohibeat: ex istis enim disputationibus oriri diversas sectas, quibus diversi adhæreant, atque sic mutuis erga se invicem pugnis stimulatos, diversa judicia, odia, convitia & calumnias nasci, quæ intestino bello, nonnunquam haud exiguam præbeant occasionem. Caveas velim existimes, me omnes de rebus divinis disputationes improbare; nequaquam: quia sæpe Ecclesiæ necessitas atque nostra officia hoc postulant, sed & est modus in rebus; nollem homines Christianos se invicem proscindere & lacerare, ne profani quique tripudient, & in contumeliam Religionis conclament, ubi est vester Deus?*

Huic

Huic aſſentitur ὁ Μακαρίτης Cl. *Buddeus in Theſibus* de *Superſtitione* & *Atheiſmo.* pag. m. 329.

VIII. At malum hoc, id eſt Incredulitatem, nonſolum promovet multitudo controverſiarum de rebus minoris momenti, ſed & illaudabile ſtudium eorum, qui minimos errores in majus extollunt, atque vel leviter errantes cum inviſis comparant Hæreticis, exiſtimantes, ſe ita agendo nonſolum pro egregiis orthodoxiæ fulcris habitum iri, ſed & de hoſtibus ſuis, id eſt diſſentientibus, facile triumphaturos eſſe. Non quæritur utrum homines etiam minus graviter errantes ſint monendi & ab erroribus liberandi: nemo enim cui veritas curæ eſt, de hoc dubitaverit; ſed de hoc potiſſimum quæſtio eſt, qua ratione id fieri oporteat. Nulla autem accommodatior errantem convincendi ratio, quam ſi placide modeſteque cum eo agas; ſi perſpicuis argumentis probes, nonſolum eum errare, ſed & ſimul erroris fontem cauſasque detegas; ſi aſſeras, eum non malo animo in eum prolapſum errorem, &c. Ita fiet ut homo ille ſi ratiocinari poſſit, verique amore ſit captus, errorem cernat, eique valedicat; aut ſi id propter præjudicatarum opinionum vim, ἀβλεψίαν, aut ambitionem non facit, ſaltem de te benevole ſentiat & ingenuum tuum & homine chriſtiano dignum candorem laudet. Multos vero æquiſſimam hanc convincendi errantes viam neglexiſſe & adhuc negligere, triſtis eheu! docuit & adhuc docet experientia. Sunt & fuerunt multi Theologi & V. D. M. qui leves valde errores in majus extulerunt, & muſcas, ut habet proverbium, in Elephantes mutarunt, eumque in finem innocentiſſimos ſæpe viros, cum inviſis hominibus, id eſt hæreticis, compararunt. Hæc autem errantes tractandi ratio, nonſolum infinita mala poſt ſe trahit, ſed & Incredulitatem vehementer adauget. Primo enim illi, qui per conſequentiarum ambages gravitatem errorum data opera amplificare ſtudent, erranti gravem inferunt injuriam, eum furori plebis, & Zelotarum objiciunt & ſæpe in maximas conjiciunt calamitates, quo ipſo contra amorem proximi graviſſime peccant, atque ita longe gravius errant, quam is ipſe, qui erroneæ opinioni ſubſcripſit. Deinde hæc ipſa agendi ratio errantem potius in errore confirmat quam emendat, quia pulchre videt, hæc argumenta eſſe ab invidia duntaxat petita: comparationes inſuper errantium cum inviſis hæreticis errantem nonſolum ab erroribus non revocant, ſed & tales controverſiarum tractatores Eruditorum ludibrio exponit. Pone, te hominem in materia de auxiliis gratiæ leviter errantem, Pelagianum vel

His adjungendi, qui controverſiarum momenta in majus extollunt, & vel leviter errantes in catalogum Hæreticorum referunt.

vel Semipelagianum vocare, num ideo eum erroris convicisti? minime: respondebit enim ille, quid Pelagius vel Semipelagiani senserint mea parum refert, hoc tu potius age, ut ostendas perspicuis argumentis me errasse. Maxime autem culpandum hoc vitium, quando in orationibus sacris ejusmodi comparationes ad plebem, quæ ad Hæretici nomen tanquam monstri horrendi & ingentis exhorrescit, contra dissentientes proferuntur. Certe doctissimi inter Protestantes Viri semper ejusmodi parallelismos cum Hæreticis institutos improbarunt. Unius tantum, sed Celeberrimi & Eruditissimi nimirum Venerandi *Moshemii* de comparatione illa errantium cum Hæreticis invisis instituta judicium afferam. *Hic vero in Modesta Disquisitione in novam dogmatis de S. S. Trinitate explicationem, quam Vir Cl. Paulus Maty nuper proposuit* pag. 79 sequentem in modum pronunciat: *Nos, quod pace dicimus doctissimorum Virorum, quorum Eruditionem & merita cæteroquin veneramur, tametsi haud negemus, collationem veterum & novarum Sectarum & errorum nonnunquam utilitatis aliquid adferre in disputationibus; plerumque tamen, quum id tantum agitur, ut veritas illustretur & defendatur, plus incommodi quam utilitatis adjunctum habere opinamur. Principio, quæ faciliori negotio dirimi lites poterant, hac ratione protrahuntur & amplificantur. Nec enim amplius, si res ita instituatur, de sola dogmatum vel veritate vel falsitate quæritur, sed aliæ simul nascuntur controversiæ historicæ, valde implicatæ & laboriosæ: veterum scilicet sectarum historia exploranda est, vehementer obscura & variis difficultatibus circumsepta, & quid commune habeant novi errores cum illis antiquis cum cura dijudicandum est: quod non sine longo labore fit. Hoc deinde si quis labore feliciter defunctus sit, & novas sectas antiquis ex toto similes esse ostenderit nihil inde aut parum fructus capiet ad errantis mentem sanandam, & alios contra vim erroris muniendos. Etenim quum veteres in æstimandis aliorum sententiis errare potuerint, nec semel erraverint, id nondum erroris aliquem convincere poterit, quod idem illud, quod ipse pro vero ducit antiquis quibusdam conciliis falsum visum fuit. Pugnabit ille potius, si ingenio valeat, inscitiam & invidiam obstitisse majoribus ne veritatem perspicerent eosque sanos & sapientes fuisse, quibus notam illi hæreseos inusserint. Quanta hæc novarum turbarum materia, quæ non potest non mentes hominum perturbare, atque ab eo quod solum erat necessarium, ad res parum utiles abducere? His accedit, quod veterum Hæreticorum nomina in convitiis hodie & contumeliis ponuntur, isque verbi causa, qui Tritheita, aut Pelagianus aut Sabellianus vocatur, eadem pœne injuria afficitur,*

citur, qua is qui monstrum, portentum hominis, caudex, stipes, nebulo, appellatur. Atqui Servator noster a Christianorum disputationibus omnem cavillandi libidinem abesse vult, hominesque satis propter errores suos infelices, novis malis ignominia & injuriis excipi vetat. Conf. Gal. VI. 1. 1. Corinth. XI. 16. 2. Tim. II. 24. Hactenus Vir ille Doctus. Gravissimum vero malum, quod ex istius modi exaggeratione errorum, & collatione cum invisis hominibus, i. e. Hæreticis, oriri potest hæc est, quod nimirum homines paulo acutioris ingenii, sed quibus nec veritas nec pietas satis curæ est, videntes, injuriam his illis esse illatam, colligant, omnes controversias ejusdem esse ponderis i. e. nullius; disputari de lana caprina & nonnisi odio theologico tribuendas omnes illas concertationes &c. ita sæpe sanctissima religio risui exponitur, & quæ gravissima in ea sunt, omnibusque veritatis amantibus scitu credituve necessaria, cum minutis opinionibus confunduntur, omniaque quæ de antiquis Hæresibus dicuntur, pro meris Sacerdotum fraudibus habentur. Et sane facile hoc contingere potest, cum viri orthodoxi etiam & docti, perpensis erroribus, qui innocentissimis viris, suæ, qua vixerunt, ætatis, impacti sunt, incipiant dubitare, utrum omnia, quæ de Antiquis Hæreticis a Patribus dicta sunt, vera sint nec ne. Hoc sibi evenisse testatur B. *Spenerus Consil. Theolog.* Lat. Part. III. p. 187. *Quoties* (inquit) *quæ nostro tempore fiunt, & facta sunt expendo, & varias calumnias in animum revoco, toties valde mihi dubia redduntur, quæ de multis hereticis antiquitas refert.* Atque eo facilius in eam opinionem descendunt multi, quod paucissima Veterum Hæreticorum monumenta in manus nostras pervenerint, sæpiusque de mente horum hominum nonnisi ex Adversariorum scriptis sit judicandum. Pone v. gr. *Spenerum* de quo hic sermo est, vixisse II. vel III. Seculo post Christum natum: pone omnia ipsius scripta injuria temporum, fraude &c. periisse & nonnisi adversariorum suorum superesse accusationes, quis quæso *Spenerum* non hodie pro insigni Hæretico esset habiturus, præsertim si audias, Eum a fervido aliquo Hæretifice cum Spinoza fuisse collatum? Ostenderunt profecto viri præstantissimi & nullius Heterodoxiæ suspecti, sæpissime antiquis Hæreticis falso multos errores fuisse impactos. (*) Probavit hoc de antiquis *Simonianis* Cl. *Mosbemius* (a) de *Mon-*

(*) (a) In Dissertatione de uno Simone Mago (b) in Dissertat. de Hæresiarchis Seculi II. de usu Patrum Lib. III. (c) in luculentissimo opere historia nimirum critica Manicheismi passim. (d) Partim in Historia Christianismi Indici, partim singulari dissertatione Museo Bremensi inserta. Jablonskius vero in Exercitatione singulari

Montaniſtis Ittigius & *Dalleus*: (b) de *Manicheis Beauſobre* (c) de *Neſtorio Veiſſiere La Croze*, *Jablonsky* & *Saligius* (d) & nuper de *Bogomilis* Ludovicus *Oëderus* vir Juvenis doctiſſimus (e) ut plura exempla non adducam. Quam faciles etiam fuerint veteres quidam, imo prodigi, in Hæreticorum numero adaugendo, ex libello brevi *Auguſtini de Hereſibus patet.* Mentio hic fit *Artotyritarum quibus* (verbis utor Auguſtini) *oblatio eorum hoc nomen dedit; offerunt enim panem & caſeum, dicentes a primis hominibus oblationes de fructibus terræ & ovium fuiſſe celebratas:* Hæretici appellantur *Teſſaresdecatitæ*, *hinc appellati*, *quod nonniſi quartadecima luna*, *Menſe Martio Paſcha celebrant*, *quilibet ſeptem dierum occurrat dies*, *& ſi dies dominicus occurrat*, *ipſo die jejunant & vigilant.* Hæreticorum nomine digni ſunt *Melchiſedeciani*, *qui Melchiſedek Sacerdotem Dei excelſi*, *non hominem fuiſſe*, *ſed virtutem Dei eſſe arbitrantur;* Hæretici ſunt, ſi Auguſtinum audias, *Valeſiani*, *qui ſeipſos caſtrant*, *& hoſpites ſuos*, *hoc modo exiſtimantes Deo ſe debere ſervire.* In Hæreticorum numero ſunt habendi *Aſcitæ*, *ab utre ſic appellati*, ἀσκος *enim græce*, *latine uter dicitur*, *quem perhibentur inflatum & opertum circumire bachantes*, *tanquam ipſi ſint Evangelici utres novi*, *vino novo repleti.* Denique ut alios mittam, in claſſem Hæreticorum ſunt referendi ſi Auguſtinum audias, *Pattalorinchitæ*, *qui in tantum ſilentio ſtudent*, *ut naribus & labiis ſuis digitum opponant*, *ne vel ipſam taciturnitatem voce præripiant*, *quando ſibi tacendum eſſe arbitrantur;* ita *Auguſtinus*, quem mirum eſt, non inter Hæreticos retuliſſe eos, qui *caſeum ſine pane comedere* ſolent. Quam parum Eruditi *Epiphanio* & *Philaſtrio* in hoc negotio tribuant, vulgo notum eſt. Quod ſi vero Viri præſtantiſſimi inter Theologos fateri tenentur, multis antiquorum & recentiorum falſos errores fuiſſe impactos, & leves ſæpe opiniones, pro graviſſimis erroribus fuiſſe venditatas, quid mirum eſt, ſi homines, quibus exigua eſt rerum divinarum cognitio, quive veritatem gravem & momentoſam, ab erronea opinione diſcernere non poſſunt, ſimulque, quod non raro fieri ſolet, Cleri odio flagrant, quid mirum, inquam, ſi ejusmodi homines tandem omnes controverſias nullius momenti eſſe afferant, atque contendant, de omnibus poſſe utramque in partem diſputari, & perinde eſſe tandem quamcunque tueamur Religionem?

IX. Juvat

Hiſt. Theolog. Berolini 1724. in 8. edita, Saligius denique in Eutychianiſmo ante Eutychem. confer. Hiſtoire de la vie & des ouvrages de Mr. LA CROZE pag. 231. ſq. (e) in prodromo Hiſtoriæ Bogomilorum Criticæ. de Gnoſticis Vide Camp. Vitringam Ob. Sacr. & Basnage Hiſtoire des Juifs. De Adamitis binas diſſertat. τȣ Μανιχαιτȣ Cl. Beauſobre &c.

IX. Juvat autem in cauſas malorum, de quibus in duabus proxime antecedentibus ſectionibus verba fecimus, paulo diligentius inquirere. Cauſis enim morbi detectis, facilior erit curatio. Et I. quidem notum eſt, multos, qui controverſias tractare & de diſſentientium opinionibus judicare ſolent, animos in juventute non iis diſciplinis excoluiſſe, quæ ad examen ſolidum ſententiarum paulo abſtruſiarum requiruntur, unde aliter fieri non poteſt, quam ut de Eorundem veris ſententiis præpoſtera ferant judicia, & multa iis tribuant, a quibus tamen vehementer ſæpe abhorrent. Hinc litium & contentionum multitudo. Ad accuratum certe novi Syſtematis, aut hypotheſeos inſtituendum examen, plura, quam vulgo putatur, requiruntur. Neceſſe ante omnia eſt, ut ad ſingulas Diſſentientium definitiones, probe attendamus, quia ſæpe plus vel minus in iis comprehenduntur quam quidem nos iisdem utentes, exiſtimamus; Niſi hoc obſervetur, logomachiæ & falſa oriuntur conſectaria. Deinde omnes partes Syſtematis inter ſe ſunt conferendæ; videndum utrum opiniones illæ capitalibus veritatibus aliquid detrahant nec ne; quove fine hæ vel illæ propoſitiones in medium ſint prolatæ; ubi obſcurius mentem explicuit Auctor, vel judicium ſuſpendendum, vel ex clarioribus lux dictis eſt accendenda, &c. &c. Inſigne hujus prudentiæ & candoris exemplum nobis dedit Præſtantiſſimus Theologus Gallus Ludovicus *le Blanc* in *theſibus ſuis Theologicis Londini 1683. in fol. editis.* Vide quæ in præfatione de controverſiis tractandis ab eo monentur, & confer etiam Joh. *Fabricii* prolegomena ad conſiderationem controverſiarum. Raros vero eſſe, qui iis, quæ hic deſiderantur, ingenii dotibus inſtructi ſint, norunt ii, quorum officium eſt hæc argumenta excutere. Hinc aliter fieri non poteſt, quam ut contentiones augeantur, inprimis, ſi exiſtimationis & ambitionis ſtimuli accedant. Vident hi homines ſæpe, quod ne oculatiſſimi quidem cernere poſſunt. At ita ex una controverſia ſæpe decem, & plures oriuntur.

Inquiritur in mali hujus, de quo in præcedentibus duabus Sectionibus, egimus, cauſas.

II. Huc multum conferunt præjudicatæ, & a Magiſtris acceptæ de diſſentientibus opiniones. Pauci ſunt qui Adverſariorum, quos oppugnare volunt, ſcripta legant; pauciores qui ea *ἄθερ παθων* evolvant; plerique adquieſcunt in judiciis, quæ Præceptores ſui de iis tulerunt. Quod ſi vero Magiſtri illi diſſentientium opiniones aut male ceperunt, aut diſſenſum non ſine ſupercilio exaggerarunt, fieri aliter non poteſt, quam ut diſcipuli idem ſentiant, & in novis opinionibus, ſi quæ ſparguntur, debellandis, eadem incedant via. Hinc novarum litium ſe-

mina, & innumeræ contentiones in Scholis & Ecclesiis oriuntur. Ex quo quilibet prudens facile judicare potest, eas Ecclesias & Scholas felices esse dicendas, in quibus Viri non tantum eruditi, perspicaces & sapientes, sed moderati potissimum mites & pacifici florent. Ita enim discipuli nonsolum evadunt doctiores, sed & modestiores, & ad expendendas opiniones, de quibus in Ecclesia christiana controversiæ moventur, aptiores. Augetur hoc malum, si Juvenes mature incidant in libros, in quibus dissentientium opiniones non sunt rite repræsentatæ, sed præcipua Eorum argumenta, aut silentio involuta, aut sinistre tradita, ea vero demum oculis Lectoris objecta, quæ offensioni esse possunt, ut alias artes, quibus quidam controversiarum tractatores uti solent, silentio transeam. In vulgus enim jam quidem nota sunt argumenta theologica ab invidia petita. Qui in ejusmodi libros inciderunt, & vel debilitate ingenii, vel pigritia accuratius res non expendunt, ubique vident opinionum monstra & spectra, ubi alii, veritatis, si non plus, æque certe amantes, ne umbram quidem periculi alicujus deprehendere possunt.

III. Tertia hujus mali causa est, quod quidam Doctores publici, id quod in Religione christiana eximium & præcipuum est, non satis distinguant, a sententiis accessoriis, minorisque momenti opinionibus. In tractandis controversiis, & dijudicandis aliorum de Religione opinionibus ita versandum, ut inprimis dispiciamus, utrum Adversariorum sententiæ, capitalibus veritatibus aliquid detrahant nec ne; Quod si videamus eas ne digito quidem tangere eas veritates, in quibus summa Religionis posita est, ad eas refutandas animum non adjungimus, aut, si id ob certas quasdam circumstantias necesse sit, ea modestia & circumspectione id facimus, ut dissentientes de nobis conquerendi nullam habeant plane causam. Hoc qui negligit, eum necesse est, sine ratione controversias multiplicare. At quis nescit fuisse semper in Ecclesiis, & adhuc dari tales, qui haud satis cognoscant, quid in Religione christiana præ cæteris sit eximium & momentosum? ita vero aliter fieri non potest, quam ut pro minutis opinionibus non minus animose pugnent, quam pro veritatibus capitalibus, utque quavis data occasione necessitatem sibi esse impositam putent, quosvis oppugnandi, & cum quibusvis serram disputationis reciprocandi. Multi nullam diligentiam impenderunt in cognoscendis & rite demonstrandis iis veritatibus, sine quibus vera Religio & pietas consistere non possunt; in refellendis vero opinionibus minutis, & neminem cœlo

excludentibus, potissimam vitæ partem contriverunt. (*) Reperti denique sunt omni tempore, qui omnes quæstiones theologicas, in Systematibus suis ultro citroque motas, ita cum fide salutari connexas esse putant, ut ipsam Religionem in discrimen esse adductam clamitent, si alii de earum pretio vel dubitaverunt, vel minus eas momentosas esse asseruerunt. Mirumne autem est, tales, in controversiis multiplicandis, & litibus protrahendis singularem ponere industriam?

IV. Peccant & illi, qui ubi novas quasdam de his vel illis Religionis partibus repererunt hypotheses, eas, pietati licet & religioni nullam, vel exiguam afferant utilitatem, non tantum statim in publicum protrudunt, sed & earum pretium extollunt, aliosque, qui nova ἑυρηματα statim admittere nolunt, alto supercilio contemnunt. Vir sapiens & veri amans persuasum habet, controversiarum inter Christianos plus satis esse, & plus studii esse ponendum in veritatibus utilibus cognoscendis, probandis, & tuendis, affectibusque malis edomandis, quam vero in novis opinionibus effingendis. Novit multa dari, quæ salva pietate & religione ignorari possunt; perspectum insuper habet probe, quam incertus sit vitæ nostræ terminus, arctisque valde limitibus circumscriptus; hinc in exercitationibus utilissimis tempus quammaxime terendum esse putat. Haud ignorat denique plerorumque Eruditorum mores; pauci dissensum æquo animo pos-

 sunt

(*) Cordati & prudentes Theologi doluerunt, exortis tot novis controversiis, tempus, quod longe melius collocari posset & deberet, in novis opinionibus vel investigandis vel refellendis, terendum esse. Celeb. *Witsius* inter alios in *Prologo ad Theologos Britannos* sic animi sui aperit sensa: *Nunquam melius comparatum fuisse arbitror cum populo Christiano, quam quando sua se involvens credendi Evangelio sanctéque vivendi integritate, procul esse jussis curiosarum quæstionum argutiis in casto Dei Christique amore & certa æternæ vitæ exspectatione deliciabatur. Ita Christum ab Apostolis didicerat prisca gens fidelium, quæ simplici & impolito sermone edocta, sed missorum ad se à Deo oratorum incredibili sanctitate commota, Zelo accensa, prodigiosis operibus persuasa & accedente interna divini spiritus illuminatione efficaciter de veritate convicta, ad Jesum Christum Filium Dei, tanquam unicum salutis auctorem confugiens, ejus se nutui ducendam regendamque tradebant: tam ignara subtilium disputationum quam studiosa pietatis. Tunc fuit quum Christiana fides vim suam omnem in animis mortalium exereret, magisque eos ad mortem pro Christo fortiter oppetendam quam ad contentionem de obscurioribus Religionis articulis acrimoniam animaret. Atque hinc est, quod sæpe mecum animo cogitaverim felicissime fortassis cum iis hominibus agi, qui non cognoscentes nisi Jesum Christum, eumque crucifixum, & ex Evangelii præscripto temperanter, juste, & pie viventes de Theologorum rixis ne fando quidem audiverunt. Et hanc* NB *non minimam calamitatis nostræ vel certe molestissimam officii partem esse existimo, quod qui rei Christianæ præstites sumus in spinosarum controversiarum difficultatibus enodandis prolixam sæpe operam impendere cogamur. Ita seculum est: litibus perstrepunt omnia. Ne ea quidem æde excepta, quam paci & concordiæ sacravit Deus.*

ſunt ferre; ab aliis edoceri nolunt, quia exiſtimationi ſuæ hac ratione aliquid detrahi exiſtimant. Et hæc ratio eſt, cur prudentes diu ſecum perpendant, utrum hanc vel illam opinionem, quam ſe reperiſſe putant, publicæ exponant luci. Non quæritur utrum liceat novam aliquam hypotheſin de his vel illis Eruditionis etiam theologicæ partibus in medium proferre. Nemo facile id negaverit. Male profecto (verbis utor Celeb. *Witſii* in *Oratione de Theologo Modeſto*) *cum liberalibus ageretur ingeniis, ſi interdicta illis ultra tendendi facultate nihil in publicum proferri liceret, cujus non alium ante ſe auctorem laudare quirent, peſſimeque conſultum fuiſſet rei theologicæ ſi eadem lege vixiſſent Majores noſtri. O quam multis & præclaris careremus obſervationibus, quas nunc tanquam ſacræ Eruditionis gemmulas quaſdam ſuſpicimus. Nondum ita exhauſtæ divinarum rerum aurifodinæ ſunt, ut non ſedulo ſcrutantibus, novi, quos reperiant theſauri, dignum diligentia ſua præmium, ſuperſint. Quam novæ inventionis laudem, cunctis expoſitam, aſpernari, non modeſti, ſed ſegnis ingenii. eam autem aliis invidere malevoli animi argumentum eſt. Uti nec modeſtiæ imputare velim, quod, quem ſemel ſtudiorum ducem ſive caſu nactus ſis, ſive judicio elegeris, eum ita in omnibus tibi ſequendum putes, ut ne latum quidem unguem ab illius recedas placitis. Pulchrum eſt*, quod Galenum de Poſidonio tradidiſſe memini, MALUISSE EUM SECTAM QUAM VERITATEM DESERERE. *Aſt non paucos hodie ſic videmus eſſe animatos, ut in omnia Magiſtri ſui dictata, nullo prævio examine, nulla admiſſa meliori informatione, jurent, & temere arreptas opiniones præfracte tueantur, pro iis tanquam pro aris & focis dimicent, & quia decretoriis armis non poſſunt, rudibus ſæpe & cæſtibus pueriliter batuant, in iis ſolis omnis ſapientiæ proram & puppim collocent, & qui iisdem non pariter cum iis aſſurgunt, eos tanquam inſcios homunciones adunco ſuſpendant naſo, vel quod certe nihil melius eſt, tanquam pravæ novitatis ſuſpectos calumnioſe traducant:* Hæc vero quæ a Cl. Theologo in medium ſunt prolata non obſtant; quo minus verum ſit, multos, qui novas opiniones Religioni parum ſæpe aut nihil profuturas non ſine ſupercilio & contemtu aliorum proferunt, contentionum & litium cauſam eſſe.

V. Neque dubitaverim ego, quin multum etiam ad mala hæc augenda conferat hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, inprimis illius partis, quæ de Hæreſibus antiquis agit, minus accurata & parum diligens cultura. Hanc partem Hiſtoriæ nondum ſatis eſſe excultam, conqueruntur Viri Doctiſſimi. Qui diligentiſſime hoc argumentum tractarunt, fatentur

ſæpe,

ſæpe, ubi de ſententiis Veterum agitur, ad ἐποχὴν eſſe recurrendum. At contra plerique, qui ſyſtemata hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcribunt, Anteceſſores ſuos ſequuntur ſine novo examine, eosque Hæreticis vel Schismaticis opinionibus imbutos fuiſſe dicunt, quos communiter apud eos, qui de hoc argumento ſcripſerunt, commemoratos reperiunt. Hinc nonſolum nocentes cum innocentibus miſcentur, & ſæpe portentoſæ opiniones tribuuntur iis, qui ab iis ſunt alieniſſimi, ſed & inſtituto præpoſtero cum antiquis Hæreticis paralleliſmo, multitudo erronearum opinionum nonſolum augetur, ſed & novis litibus & contentionibus materies ſuppeditatur.

VI. Inter omnes vero tantorum malorum cauſas retulerim merito præpoſterum quoddam inclareſcendi ſtudium, falſique nominis pro gloria Dei Zelum. Dantur inter eos, qui ſanctioribus Literis (ut de aliis nil dicam) vacant, non pauci, qui ſingulari quadam inclareſcendi cupiditate ardent. Cum vero non ſemper iis inſtructi ſint Eruditionis copiis, ut famam inter Doctiores conſequi poſſint, inter ſuos tamen cives inclareſcere volunt; Idque ſeſe obtenturos eſſe putant facile, ſi quaslibet minutas ſententias diſſentientium impugnent, cum quibuslibet rixandi occaſiones quærant, inque Heterodoxos coram plebe, iisque, qui controverſiarum momenta ignorant, ſtrenue debachentur. Quando audiunt, ſe ob fervorem illum a quibusdam laudari, exiſtimant ſe Lumina Eccleſiæ, Orthodoxiæ fulcra, & Hæreticorum malleos eſſe. Ignotos vero hac ratione fallunt, notis ſunt deriſui. Nunquam autem deſunt, qui tales homines laudibus celebrent; *Illi ſoli ſancti,* (denuo utor verbis Celeb. *Werenfelſii de logomach. Erud. cap. IV.*) *illi religioſi, illi Zelotæ, illi Orthodoxiæ ſunt columina, qui nihil quicquam remittunt adverſariis, qui omnia eorum dicta in hæreſes transformare, leviſſimas quasque diſſenſiones immane quantum exaggerare ſciunt; qui omnem tolerantiam, omnem manſuetudinem, concordiam, tanquam communionem Chriſti cum Belial execrantur; qui identidem ex cathedra, ex ſuggeſtu, cygneam Didonis virgilianæ repetunt cantionem:*

- - ſtirpem & genus omne futurum
exercete odiis, cinerique hæc mittito noſtro
Munera, nullus amor populis nec fœdera ſunto.

Hoc plebeculæ placet. Lubentius audiunt declamatores, qui in adverſarios ſuos debachantur; quam pios concionatores, qui chara ſibi oppugnant vitia. Quid tu? audiviſti hodie Noſtrum. Hui quam ſtrenue ſe geſſit? quantopere invectus

invectus est in eos, qui fratres nostri esse vellent? quanto ardore eos in orcum deturbavit? Hic Vir, hic est! Hic adversarios suos debellare novit! Hoc stat Orthodoxia! At nonsolum sibi plaudunt hi homines, sed quod miserrimum est, Zelum hunc suum pro omnibus minutis sententiis defendendis, & quibusvis impugnandis, vocant Zelum pro gloria Dei, & magnitudine hujus Zeli suam metiuntur pietatem, eoque se Deo gratiores futuros esse putant, quo ille est impetuosior. *Hi* (rursus utor verbis *Werenfelsii) usque adeo sibi in hoc suo Zelo placent, ut existiment, se illo, quidquid alioquin vitiorum sibi inesse possit, redimere & expiare: his elui omnes maculas suas, his defectus abunde compensari, usque adeo, ut Deus ipse quodammodo obligatus sit, ad multa sibi, tam devotis scilicet & fervidis suis cultoribus condonanda, quæ in aliis tolerare non posset.* pag. 153. op. Nemo hoc ita interpretetur, ac si negaremus, necesse esse, ut V. D. Ministri & Theologi, Zelo armati sint. Nos contra Zelum *veri nominis* inter heroicas theologorum virtutes referimus: veri autem nominis Zelus est, si ad rationem & Evangelium Jesu Christi est exactus; si placidus est & temperatus; si gravitati rei, de qua agitur sit accommodatus; si non minus oppositus sit gravibus, gravibus inquam erroribus, quam vitiis &c. Hunc Zelum nemo non laudat: apertum autem est, nobis de hoc jam sermonem non esse. Mirumne autem est, controversiarum litium & contentionum numerum in Ecclesiis augeri, ubi tales Doctores dominantur, aut in existimatione sunt positi?

VII. Denique, ut alia mittam, plurimum huc confert quorundam singularis cupido, omnia in Religionis negotio determinandi, quod tamen absque temeritate sæpe fieri non posse, ii etiam sentiunt, qui mediocri rerum divinarum sunt cognitione instructi. Impossibile est, ut omnes partes Eruditionis theologicæ ad summum evidentiæ gradum perducantur. In multis prudenti est opus ἐποχῇ. Omnes quidem tenentur sedulo sanctissimas disciplinas excolere, & quantum pro ingenii capacitate licet, felices progressus in iis facere. Interim tamen simul, si modo judicio & ingenio non destituantur, probe vident, aliquando in obscuriore cognitione esse adquiescendum, & rem ipsam vere nobis esse revelatam, modum autem rei nos latere. At hi, de quibus loquimur, omnes scholæ definitiones & explicationes, vel a Majoribus & Præceptoribus suis acceptas, vel proprio ingenio inventas, tanquam amasias suas amplexantur. Nihil his hominibus obscuri, nil incerti; omnia ab his vel illis, quos magni faciunt, &

quos

quos solos in his argumentis sapere putant, jam satis sunt explanata, & determinata. Ferri in eo possent homines illi, & frui hac sua omniscientia theologica, si modo aliis concederent libertatem secus sentiendi, id est judicandi pro gradibus cognitionis. Sed cum hoc facere nolint, aliosque, qui tam felici ingenio, & eruditione adeo accurata & exquisita destituti sunt, vel turpis ignorantiæ, vel Heterodoxiæ reos agant, se ipsos quidem Eruditis ludibrio exponunt, simul tamen litium & contentionum numerum augent; Interim hac ratione ea, quæ ad sananda vulnera Ecclesiæ, ad emendandum degenerem Christianismum, ad fraternam animorum conjunctionem alendam & arctius constringendam facere possent, turpiter negliguntur. Conferantur quæ ad hoc argumentum monuit Excell. *Pfaffius dissertat. de præjudiciis Theologicis Sect. XVII. sq.* Claudamus hanc Sectionem & dissertationem simul, *Illustris Grotii* verbis, quæ extant *collect. Poëmatum.* pag. 285.

Qui curiosus postulat totum suæ
Patere menti, ferre qui non sufficit
Mediocritatis conscientiam suæ
Judex iniquus, æstimator est malus
Sui naturæque; nam rerum parens
Libanda tantum, quæ venit mortalibus
Nos scire pauca, multa mirari jubet.
Hic primus error auctor est pejoribus:
Nam qui fateri nil potest incognitum,
Velo necesse est velet ignorantiam,
Umbrasque inanes captet inter nubila
Imaginosæ adulter Ixion Deæ:
Magis quiescet animus, errabit minus
Contentus eruditione parabili.
Nec quæret illam, si qua quærentem fugit.
Nescire quædam, magna pars sapientiæ est.

ἘΠΙΜΕΤΡΟΝ

THESIUM THEOLOGICARUM.

I. Si ea, quæ a recentioribus Philosophis & Theologis de optimo mundo dicuntur, conferantur cum aliorum præstantissimorum Theologorum de origine mali explicationibus & responsis adversus P. Baylii objectiones in medium prolatis, patebit, dissensum inter eos aut nul-

nullum, aut levem satis esse. Hoc certum, neutram partem, omnia dubia, quæ hic occurrunt, penitus solvere posse.

II. Causam præcipuam Incredulitatis pandit nobis ipse S. Soter noster Joh. Cap. VII. 17. dicens: Si quis volet Dei voluntati parere, cognoscet de doctrina utrum ea sit a Deo, an ego mea sponte loquar.

III. Certissimus & evidentissimus character sinceri amoris Dei, est observantia mandatorum J. Christi: ad eam enim cætera signa amoris divini hinc inde in S. Literis recensita, referuntur. Vide loca Joh. XVI. 15. 21. 23. 24. 1. Joh. II. 4-6. 1. Joh. V. 3. Matth. VI. 24. &c.

IV. Præcipuum Requisitum S. Literarum Studiosorum & V. D. M. est Pietas. Hæc enim omnibus officiis, quibus defungi per vitam debent, verum suum exhibet pretium & Decus. *Si Christum amabitis* (ita discipulos suos alloquitur ὁ Μακαρίτης Celeb. Werenfelsius Dissertat. de Scopo Doctoris Theologi) plurimum hoc faciet ad magnos in studiis profectus faciendos: Amicis enim suis præ aliis Christus arcana sua manifestat. *Si Christum amabitis*, amabitis quoque sincere oves ejus, omnesque labores vestros unice ad salutem earum promovendam dirigetis. *Si Christum amabitis* in omnibus magis quæ Christi sunt quæretis, quam quæ vestra sunt. *Si Christum amabitis*, Christum quoque imitabimini, Eique similes esse studebitis, ut olim cum Paulo quisque vestrum ovibus suis dicere possit: Estote imitatores mei, quemadmodum ego sum Christi. *Si Christum amabitis*, omnes labores, quos in ejus gratiam exantlabitis, faciles vobis videbuntur. Amor enim omnia non tolerabilia modo, sed etiam jucunda reddit. *Si Christum amabitis* pro Christo vestro aliquid & pati non recusabitis; nulla pericula nimis timebitis; mortem ipsam denique optabitis potius, quam metuetis; ut quæ cum Christo vos conjunget, & quam primum Deo placuerit, desiderabitis dissolvi, & perpetuo cum Christo vestro esse.

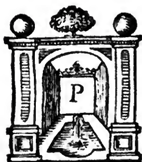
V. Præter alias Dotes, quæ Erudito S. Literarum Interpreti inesse debent, prudentem merito & circumspectam referimus ἐποχήν. Attentione digna hic sunt Eruditissimi Isaci *Casauboni*, Viri Linguarum & artis Criticæ, si quis alius peritissimi, verba, quæ extant Exercit: advers. Baronium pag. 71. *Esse quædam ἄπορα τῆς θείας γραφῆς ut omnium disciplinarum, non inviti opinor, fatebuntur omnes humanæ infirmitatis Viri intelligentes. Itaque proverbium Rabbinorum in nonnullis necessario usurpandum, & exspectandus Elias, qui duros & hodie inextricabiles scripturæ nodos solvat. Hoc melius quam de omnibus temere pronuntiare, quod illis solenne est, qui aliquid fateri se ignorare turpe ducunt etiam in iis rebus, ad quarum indagationem præter nudas conjecturas, humana industria nihil potest hodie afferre.*

MEDI-

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS VII.

Sect. I.

Rogredimur jam quidem bono cum Deo ad reliquas Incredulitatis late eheu! inter Christianos grassantis causas detegendas. Et hic quidem inter alias nobis sese offert maxima quæ inter mortales, eos cumprimis qui disciplinæ christianæ nomen dare solent, *morum corruptio.* Quin hæc multos in Incredulitatis barathrum præcipitaverit, vel ad vitia inclinantes confirmaverit, dubium non est. Antequam vero ostendamus, qua ratione homines contemplatione tantorum malorum facile in præceps ruant, de corruptione ipsa, quæ occasionem errori gravissimo suppeditat, quædam sunt monenda. Varia autem sunt de hoc argumento hominum, doctorum pariter & indoctorum Judicia. Quidam ultra modum malum exaggerant; alii vero plus quam veritatis leges permittunt illud minuere volunt: Illi incaute, præter tamen voluntatem suam divinis virtutibus, promissionibus, & providæ Dei, adversus Ecclesiam suam curæ, detrahunt; Hi vero, dum mala in oculos incurrentia vel minuere vel negare volunt, impietati ipsi patrocinari videntur. Dignum igitur est hoc argumentum, quod probe ponderetur. Scopus Auctoris in hac Dissertatione.

Sunt, qui ad certas quasdam hypotheses probandas corruptionem generis humani, & Christianorum cumprimis exaggerare solent.

II. Qui magnitudinem maximæ corruptionis ubique grassantis deplorare solent, non eundem habent scopum, neque una, ad id quod intendunt, probandum, incedunt via. Sunt qui corruptissimos hominum, eorum cumprimis, qui Religioni christianæ nomen dare solent, mores, vivis coloribus describant, ad hypotheses quasdam comprobandas. Inter eos merito refertur P. Baylius, vir excellentis ingenii & vastissimæ Eruditionis, quibus tamen præstantissimis ingenii dotibus non semel abusus est. Hic inter alias opiniones, quas acerrime contra doctissimos Adversarios tuitus est, etiam hanc defendit: Nimirum nullam dari inter homines Sectam, nec ullas ingenio humano excogitari posse hypotheses, quibus, dubiis, circa originem mali moralis & physici occurrentibus satisfieri possit. Facile quidem, si a priori, ut in scholis loqui solemus, argumentemur, probari posse Systema Manicheorum ineptum & monstrosum esse; ubi vero oculos convertamus ad tot mala, quibus genus hominum obnoxium sit, peccata cumprimis eorum, quibus sanctissima religio, christiana nimirum, concessa sit, necesse esse, ut Manicheis victas demus manus, atque in eorum vel castra transeamus, vel confiteamur, dubia heic occurrentia solvi non posse, id est, ut is interpretatur, objectiones Manicheorum longe validiores esse responsis Christianorum. Ut autem hanc thesin suam probaret, partim ad quotidianam experientiam, partim vero ad quærelas antiquorum pariter & recentiorum scriptorum de magnitudine corruptionis inter mortales grassantis, motas, provocavit, & in Dictionario suo, aliisque in libellis, de hoc argumento scriptis, non sine magno Eruditionis apparatu, eas repræsentavit, & mirum in modum exaggeravit. Quo fine vero id fecerit Vir doctus, in diversa abeunt Eruditi. Sunt qui putent, Baylium persuasum fuisse, argumenta illa revera esse solutu impossibilia, sed saltem in hac vita. Ita mentem ipsius interpretatur Ill. *Leibnizius Discours de la Conformité de la foi avec la raison* pag. m. 24. *Il semble, qu'il ne prend les objections pour invincibles que par rapport à nos lumiéres presentes, & il ne despere pas même dans cette Reponse* p. 35. *que quelqu'un ne puisse un jour trouver un denouëment peu connu jusqu'ici.* Et pag. 67. *Il est a esperer que M. Bayle so trouve maintenant environné de ces lumiéres qui nous manquent ici-bas: puisqu'il y a lieu de supposer, qu'il n'a point manqué de bonne volonté.*

Virg.

Virg. *Candidus insueti miratur limen Olympi*
Sub pedibusque videt nubes & sidera Daphnis
- - illic postquam se lumine vero
Lucan. *implevit, stellasque vagas miratus & astra*
Fixa polis; vidit quanta sub nocte jaceret
nostra dies.

Alii existimant, Eum ingenii sui vim in impugnandis iis, quæ ab aliis pro certissimis haberentur, ostendere voluisse. Denique non desunt qui affirment Baylium data opera Providentiam divinam impugnare voluisse. Ad me quod spectat, hæc Illi dijudicanda relinquo, qui omnes ingeniorum humanorum recessus accurate cognitos & perspectos habet: neque enim illorum sententiæ accedo, qui putant, neminem dubia sua de gravioribus Religionis articulis bono fine cum Eruditis communicare posse. De argumento ipso controversiæ inter Eruditos agitatæ agere hic animus non est. Nota sunt Virorum Eruditissimorum J. *Clerici*, *Jaqueloti*, *Clarkii*, *Leibnizii*, aliorumque scripta. Hoc tantum dicimus, *Baylium* ultra modum corruptionem, quæ inter mortales, locum habet, exaggerasse.

Sunt qui non malo animo, sed falsa pietatis imagine decepti, corruptionem generis humani ad augere solent.

III. Inter eos qui atrocitatem corruptionis inter Christianos grassantis, deplorant, sunt, qui non malo animo id faciunt. Sunt primo tales, qui falsa quadam pietatis specie decepti sunt. Hi servili quodam metu inducti, Christianismi imaginem sibi repræsentant, quæ falsa plane & a ratione pariter & disciplina christiana abhorret. Hi nimirum existimant, Eos demum virtutis amantium nomen mereri, qui mysticis quibusdam contemplationibus immersi plane, vitam agant a Societate aliorum hominum aut remotam plane, vel saltem commercio quodam familiari eorum, qui eodem affectu pietatis tacti sint, constantem. Nonnisi eo fine sese natos putant, ut nimirum corpus variis macerationibus exerceant, & ab omnibus illis sibi temperent, quæ animo lætitiam afferre possunt, existimantes eo sese cœlo propiores esse, quo magis perpetuis lachrymis genas rigent. Cæterorum hominum vitam tanquam pecuinam execrantur, & prudentiæ regulas tantum non pro Diaboli suggestionibus habent, hypochondriacos vero insultus, & insolitas imaginationis turbatæ imagines sæpe pro divinis habent responsis. Hinc Deum semper sibi sistunt iratum, & ad omnem errorem, quem parum cavet natura humana, gravissime vindicandum paratum. Hi dum ad aliorum hominum vitam moresque respiciunt, tragicis clamoribus omnia replent, & fœdissimam imagi-

nem cæterorum mortalium animis repræsentant. Hinc cum veteri Poëta in hæc verba erumpunt:

> ἐδε Θεες ἐδεις ἄζεται ἀθανατες
> Ἐυσεβεων δ'ἀνδρων γενος ἐφθιτο, ἐδε θεμιςας
> ἐκ ἐτι γινωσκεσ' ἐδε μεν ἐυσεβιας.

i. e. *Neque Deos quisquam reveretur immortales*
religiosorum virorum genus periit, neque jura
amplius norunt neque pietatem.

Ita plures, ut de aliis nil dicam, qui disciplinam Scholæ Janfenianæ sequuntur, sentiunt. Non possum rectius mentem eorum explicare, quam verbis Celeb. *Moshemii.* Qui *Inquisit: in veritatem miraculorum Francisci de Paris Seculi nostri Thaumaturgi Sect. XVI.* ita loquitur: *Ut enim Jansenistæ omnium officiorum christianorum limites multo longius, quam vult divina lex, proferre solent; ita etiam difficilem, severam, & inhumanam suis pænitentiam præscribunt. Putant nempe vocabulo* Pænitentiæ *non interiorem animi mutationem, sed pænas significari, quibus nos ipsi propter peccata afficimus, aut voluntarios cruciatus & tanto plus aliquem miseriarum & laborum suscipere sponte debere, quanto pluribus sese delictis contaminavit. Quod si ita vellent intelligi, unumquemque, qui se aliquid vitiosi admisisse novit animadvertere quodammodo in semetipsum, & sensus, pro modo peccati, castigare debere leviter a communi Romanæ Ecclesiæ sententia descifcerent. At illi non modo exiguis flagitiis magna & exquisita dictant supplicia, verum etiam tanto quemque sanctiorem & beatiorem esse pronuntiant, quanto minus sibi & corpori suo parcit, tanto gratiorem supremo Numini, quanto laboriosior est in semet excruciando & affligendo. Quod summum est, non vitiosos modo actus expiari hoc modo volunt, sed & connatam nobis vitiositatem & ad peccandum propensionem voluntariis miseriis quotidie luendam esse, præcipiunt. Ex quo consequitur, quum nemo mortalium insitam hanc naturæ labem, dum vivit, exuat, vitam christiani hominis perpetuam esse pænitentiam, id est, perpetuam calamitatem & miseriam debere, & Deo proximos esse illos, qui negotiis omnibus relictis, consuetudinem hominum deserunt, & procul a turba & libidinum irritamentis corpus sitiendo, esuriendo, vigilando, laborando sensim enecant. Neque illi hoc consectarium aversantur, verum acriter potius defendunt. Qua in re ita modum omnem & rationem excedunt, ut eos, qui tantam sibi molestiarum molem imponunt, ut deficiant & mortem sibimet-*

ipsi

ipsi ante tempus magnitudine pœnarum scientes ac volentes accelerant, in amicorum Dei, sanctorumque numero collocent & magnifico vocabulo VICTIMAS POENITENTIÆ *appellent, aut* AMORIS ÆSTU CONSUMTOS *esse, dicant:* Hi vero tantum abest, ut ad emendationem hominum, vitiis deditorum, aliquid conferant, aliosque de magnitudine horum malorum quibus plures inter mortales immersi sunt, persuadeant, ut potius aliis occasionem suppeditent sæpe abjecte de ipsa sanctissima disciplina Christi sentiendi. Quis enim (inquient) virtutem amabit, si ne ea quidem facere licet, sine quibus vita mortalium socialis esse non potest? Quis officia boni civis & Patris familias præstabit, si in perpetuo quodam silentio, abstrusis meditationibus, perpetuis suspiriis, & abstinentia eorum, quæ Optimum Numen generi humano lubens concessit, vera christiani hominis pietas consistit? Dantur rursus alii, qui veræ pietatis indolem probe habent perspectam, & quantum cernere licet, genuino Zelo compulsi, ad omnis generis vitia profliganda animos adjiciunt. Sæpe tamen, ut id quod intendunt, obtineant, perperam ratiocinantur. Nimirum quando in corruptos Seculi mores invehuntur, vix satis verborum & hyperbolarum reperiunt, ad magnitudinem universalis corruptionis omnium mortalium depingendam, adeo quidem, ut si verborum, quibus utuntur, vim, ad vivum resecare velles, ne unus quidem mortalium existeret, cui hominis pii nomen jure adscribere posses. Hi nostra opinione minus circumspecte bonam causam tuentur, imo sæpe præter voluntatem suam, homines pravis studiis & voluptatibus captos confirmant potius quam ut eos a vitiis revocent. Solent enim mali homines in ipsa multitudine, & ut ita dicam Universalitate errantium, & peccantium, præsidium malæ suæ causæ quærere, atque dicere, se quocunque oculos convertant, deprehendere homines similibus vitiis deditos; omnes nos esse peccatores, diversa licet ratione, & desperato morbo medelam afferre neminem posse. Hinc eo nomine sibi plaudunt, atque ea, quæ de vero christianismo dicuntur, inter suavia somnia referre solent. Sunt denique homines qui fœditatem corrupti generis humani demonstraturi, ad Incentiva, quibus homines omnes ad agendum impelli solent, minus prudenter provocent. Nimirum ita sine restrictione ulla de hominum actionibus internis judicant, ut putes, eos omnes, nonnisi ambitione, utilitate, temperamenti vi, non vero ullo amore Dei ad bene agendum impelli; Iidem ultra modum sese ingeniosos, & pios esse putant, si ostendere possunt, hos vel illos

illos homines pietatis laudem sine ratione fuisse adeptos, nec tam virtutis, quam vitiosæ cujusdam inclinationis amore incensos, ad hæc vel illa recte facta præstanda, commotos fuisse. His nonsolum semper in ore est illud *Augustini:* virtutes nempe Gentilium nonnisi esse splendida peccata; sed tam generalibus simul verbis suam sententiam exprimunt, ut merito inde colligas, dubitandum esse, utrum unus aliquis eorum, qui inter Christianos virtutis laude floruerunt, vere pius fuerit. Ita autem ratiocinando, nonsolum sæpe optimis & præstantissimis Viris injuriam inferunt, sed & iniquitatis evadunt Magistri, dum eos, quos boni omnes ob egregias virtutes laudant, nonnisi vano splendore virtutis ornatos fuisse dicunt, atque adeo quantum in se est Exempla optimorum Virorum, ad quæ sequenda morum formatores imo ipsæ S. Literæ hortantur, reddunt suspecta, & exosa, hominesque ita non tam Jesu Christi, quam vero Machiavelli principia sequi, in actionibus suis, docent. In hoc certe errore fuit Auctor libri, *de la fausseté des vertus humaines*, familiæ Jansenistarum addictus, quod in superioribus de Incredulitatis partibus jam monui, & Illustris *Leibnizii* testimonio confirmavi.

Quid sentiendum de pietate christianorum primorum Seculorum, collata cum moribus christianorum ætatis nostræ.

IV. Sunt plures inter Theologos, qui fœdam faciem degeneris, quo vivimus ævo, christianismi, depicturi, ad mores eorum provocent, qui tribus prioribus seculis Religioni christianæ nomen dederunt. Hos si audias, vix nomine Christianorum nostri seculi homines digni sunt collati cum primis illis disciplinæ christianæ alumnis. Hos enim aut omnes, aut plerosque ita depingunt, quasi de cœlo essent delapsi, ad omnem virtutem examussitati, & ab omni scelerum labe immunes plane. Hi vero qui ita ratiocinantur, non tantum sæpe limites veritatis migrant, & iniquiores sunt multis, qui nostra ætate vera pietate nitent, sed simul etiam sine necessitate magnitudinem corruptionis, inter Christianos grassantis, extollunt. Juvat igitur hanc sententiam paulo accuratius excutere, quia plures ob rationes examine digna est. Ita autem de hoc argumento, salva tamen aliorum sententia, agam, ut ab una parte nihil detraham veris virtutibus primorum Christianorum, ab altera vero vitiis, quibus eheu! Seculi nostri homines dediti sunt, nulla ratione patrociner. Dicimus igitur 1) in genere difficillimum esse comparationem æquam instituere inter homines qui educatione, institutione, moribus, legibus &c. inter se quammaxime sunt distincti. Ex diversis enim illis relationibus, & statu, variæ oriuntur inter homines inclinationes & studia, varia item ad hæc vel illa vitiorum

rum genera incitamenta. Homines inter persecutiones sævissimas nati & educati, duram fati per vitam miseriam experti, & præsentissimam mortem singulos fere in dies & horas exspectantes, & inter eos, qui florente Reipublicæ statu nati & educati, tranquillam vitam exegerunt, inter tales inquam æqua collatio difficulter instituitur, & decernitur, quantum utrorumque virtus in diversis adeo vitæ conditionibus, valuerit vel non valuerit. Sed mittamus hæc generalia & propius ad propositam quæstionem accedamus. Dicimus igitur 2) Ex indubiis Scriptorum Apostolicorum monumentis constare, vix ullum esse vitiorum genus, quod non taxarint publice Apostoli; unde manifestissimum est, in cœtibus illis primorum disciplinæ christianæ alumnorum plures fuisse, qui variis vitiis fuerint contaminati. Ad hoc probandum legendæ duntaxat Apostolorum ad varios cœtus christianorum datæ epistolæ. Data opera hoc probavit ὁ Μακαρίτης Cl. *Sontagius* in dissertatione de corruptelis Ecclesiarum Apostolicarum Norimbergæ A. 1717. edita. 3) Theologi omnes, quibuscunque tandem de auxiliis gratiæ opinionibus addicti, confitentur, veram & salutarem mentium mutationem non uno momento absolvi, sed eam per gradus magis magisque incrementa capere. Quis ergo credat, homines inter Gentiles vel Judæos natos, & nonsolum pestilentibus opinionibus imbutos sed & variis vitiis deditos, audita statim disciplina sanctiore, totos fuisse mutatos, neque ulla veteris fraudis vestigia in ipsis fuisse relicta? 4) Monumentorum fide dignorum, ex quibus certum judicium de pietate christianorum, primi post Excessum Christi seculi, ferri posset, exigua est copia. Deplorarunt horum monumentorum inopiam Viri in Ecclesiastica Historia versatissimi. Unum duntaxat testimonium, quod multorum loco esse potest, adducam, nimirum Cl. *Dallæi* quod extat cap. 1. libelli egregii de *Usu Patrum*: verba viri præstantissimi sic sonant: *videntur plerique illorum temporum fideles satis habuisse fidem suam fulgore vitæ inculpatæ, & sanguine quem pro Christo constantissime effundebant, in hominum cordibus inscribere, de libris vero scribendis parum laborasse: seu id placeret, quod eleganter docet Origenes, Christianismum vitæ innocentia, morumque honestate potius quam pigmentis oratoriis propagari & retineri debere; sive per continuas, quibus affligebantur calamitates, ipsis non liceret ad id animum appellere; seu quapiam alia de causa a scribendo deterrerentur, vel avocarentur. Utcunque sit, certum est, exceptis Apostolorum sacris voluminibus perpaucos primis istis temporibus libris conscribendis operam dedisse: unde illa Euse-*

 bii

hii initio historiæ sollicitudo, quod exigua, imo nulla lux aliunde affulgeret, quam sequeretur, nullaque vestigia occurrerent, quæ premeret, cum nullis superiorum trita esset ea via quam capessebat. Sed neque ea ipsa quæ tum edidere Christiani, tametsi pauca ad nos omnia pervenere. Pars major intercidit, vel temporis, quod omnia absumit, injuria, vel hominum in abolendis, quæ ad palatum non sapiebant, audacium fraude, ut Exempli causa Papiæ Episcopi Hierapolitani quinque libri; Quadrati Atheniensis & Aristidis Apologiæ, Castoris Agrippæ Opus contra Basilidis Hæretici libros viginti quatuor, Hegesippi quinque libri; Melitonis Sardensis Episcopi, Dionysii Corinthii, Apolinaris Hierapolitani opera, Pinyti item Cretensis epistola, Philippi, Musani, Modesti, Bardesanis, Pantæni, Rhodonis, Miltiadis, Apollonii, Serapionis, Bacchyli, Polycratis Episcopi Ephesini, Heraclii, Maximi Hammonii, Tryphonis, Hyppolyti, Julii Africani, Dionysii Alexandrini & aliorum monumenta quorum nuda nobis nomina & tituli apud Eusebium & Hieronymum & alios supersunt. Ita Dallæus.

5) Constat ex Historia Ecclesiastica mature satis post Christi & Apostolorum obitum Ecclesiam ut profanis opinionibus, ita etiam variis vitiis contaminari incepisse. *Eusebius in Hist. Eccles. Lib. III. cap. XXXII.* testimonio *Hegesippi*, gravissimi Scriptoris hoc probat. *Posthæc, idem scriptor*, (sc. *Hegesippus*) ait *Eusebius*, secundum versionem *Valesii res illa ætate gestas commemorans, addit, Ecclesiam ad hæc usque tempora* (i. e. ad Trajani tempora) *instar cujusdam Virginis integram atque incorruptam permansisse; adhuc in obscuro delitescentibus, quicunque rectam prædicationis evangelicæ regulam depravare niterentur. Sed postquam sacer Apostolorum cœtus vario mortis genere extinctus est, effluxeratque jam ætas hominum illorum, qui divinam ipsam sapientiam suis auribus auscultare meruerant; tunc demum exorta est impii erroris conspiratio fraude & malitia falsorum Doctorum. Qui utpote nullo amplius ex Apostolis superstite, post hæc, nudo, quod ajunt, capite, adversus prædicationem veritatis adulterinam doctrinam obtrudere aggressi sunt.* hactenus *Eusebius.* Doctissimus *Valesius* in observat. ad h. l. ea quæ de Ecclesia in genere ait Hegesippus, de Hierosolymitano duntaxat cœtu intellectum vult. Verum si quis Ejusdem *Hegesippi* locum, quem idem *Eusebius* Lib. IV. cap. XXII. adducit, rite perpendit, videbit, verba ipsius non de hac sola sumenda; neque enim tot Hæretici, quorum hic mentionem facit *Hegesippus*, ex sola Ecclesia Hierosolymitana prodierunt. Quæ idem Vir Doctus de puritate Ecclesiæ Catholicæ disserit, sectæ studium sapiunt, solent enim Romanenses nescio quam Platonicam Ecclesiæ Catholicæ

tholicæ ideam ſibi fingere, de quo tamen argumento hic dicendi locus non eſt. Si vero Chriſtiani ſublatis e medio tantis Magiſtris, falſis & perverſis opinionibus potuerunt imbui, & ab Hæreticis, uti appellantur, corrumpi, cur fieri non potuiſſet, ut quidam ex iis fræna vitiis laxare inciperent, cum notum ſit, omnium ſeculorum experientia, homines non tam ad novas & inſolitas opiniones excogitandas & defendendas, quam vero ad varia vitia adfectionibus pravis adblandientia, pronos & proclives valde eſſe. Non ego is ſum qui facile teſtimoniis de Hæreticorum ſceleratiſſimis vitiis ſubſcribam; at, ſi veterum fides non plane vacillat, vix negari poterit, quosdam ſceleribus gravioribus fuiſſe commaculatos.

V. *6)* Haud ignoro eos, qui magnificentius quam par eſt, de pietate & virtutibus chriſtianorum trium primorum ſeculorum ſentiunt, ad quædam teſtimonia Patrum provocare, quæ tamen non id probant, de quo potiſſimum quæſtio eſt. Ita ſolent Eccleſiæ chriſtianæ primi Doctores, in ſuis Apologiis, ſtrenue innocentiam ſuam tueri, atque probare, ſeſe cum a crimine Atheiſmi, tum a variis, iisque fœdiſſimis ſceleribus, quorum accuſabantur, alienos plane eſſe. At hoc non ſufficere ad probandum, Chriſtianos omnes, pauciſſimis exceptis, ad virtutis ſtudium fuiſſe compoſitos, & ab omni labe peccatorum immunes plane, quilibet facile deprehendit. Moderni Chriſtiani, ii certe, qui purioribus ſacris addicti ſunt, poſſunt publice profiteri, quod diſciplina, quam ſectentur, neque erroribus, neque vitiis patrocinetur, licet eheu! plane multi inter eos ſint, qui vitam vivunt, a præceptis Religionis chriſtianæ quammaxime abhorrentem. Sed inſpiciamus ſpeciminis loco unum alterumve teſtimonium; quo inniti ſolent illi, qui primævos ſine diſcrimine Chriſtianos, omnibus virtutibus exornatos eſſe, perhibent. Ita v. gr. provocatur ad *Lactantii* verba, quæ extant *Inſtitut. div. Lib. III. cap. 26.* ubi ita inter alia loquitur: *Da mihi virum, qui ſit iracundus, maledicus, effrænatus; pauciſſimis Dei verbis, tam placidum quam ovem reddam. Da cupidum, avarum, tenacem: jam tibi eum liberalem dabo, & pecuniam ſuam plenis manibus largientem: Da timidum doloris & mortis: jam cruces & ignes & Phalaridis taurum contemnet. Da libidinoſum, adulterum, ganeonem: Jam ſobrium, caſtum, continentem videbis. Da crudelem & ſanguinis appetentem: Jam in veram clementiam furor ille mutabitur; Da injuſtum, inſipientem, peccatorem; continuo & æquus & prudens & innocens erit. Tanta divinæ ſapientiæ vis eſt, ut in hominis pectus infuſa matrem*

Idem argumentum continuatur.

 deli-

delictorum stultitiam uno semel impetu expellat. Hactenus *Lactantius*. Sane si aliunde non constaret, Patrem hunc solitum fuisse rethoricari, ex hoc testimonio id abunde pateret. Quis enim mortalium eam sibi potestatem arrogare possit, ut suis sive argumentis, sive incitamentis, vel increpationibus, homines totos vitiis immersos, in punctulo temporis ad virtutis acerrimum studium inflammet, mentesque sinistris opinionibus captas, & ab omni pietatis amore alienas, prorsus immutet? Quod si hoc duntaxat voluit *Lactantius*, nimirum eam esse Religionis christianæ præstantiam, & præceptorum vim atque efficaciam, ut possit, hominum, qui positis pravorum affectuum studiis eam perpendunt, & amore veritatis, rectique sunt incensi, animos ad bonum flectere, verum hoc est, & dudum ab ipso S. Sotere nostro Joh. Cap. VII: 17. monitum: at hoc non probat, Christianos omnes vel plerosque, ita fuisse animatos. Alii in eandem sententiam euntes, ad Celeberrimam illam *Plinii* Junioris Epistolam, datam ad *Trajanum* provocant. Eam, quia notissima est, non describam. In ea exponitur, qualis fuerit Christianorum de fide & Religione cui adstipulati sunt confessio, qualisve Deum colendi ratio. At exinde non sequitur, omnes illos Christianos ad virtutis studium fuisse examussitatos, & a sanctissimæ disciplinæ legibus nunquam recessisse. Argumenta quæ contrarium probant, ex hac ipsa epistola depromere possumus. Multi enim ex hac turba a *Plinio* accersiti, negabant se esse, vel fuisse in christianorum numero, iidemque, ut minus dubitaret *Plinius*, simulacris Deorum, & imagini Principis supplicabant. Alii erant, qui esse se Christianos dixerunt, & mox negarunt. Rursus alii fassi sunt se fuisse Christianos; sed jam dudum rursus se recepisse ad publica Gentilium Sacra; Hi omnes & imaginem Cæsaris & Deorum simulacra venerati sunt, ac simul Christo maledixerunt. Hos autem veri nominis Christianos fuisse nemo asseruerit. Horum crimen tanto gravius erat, quo propius ætatem virorum Apostolicorum attingebant. His, ut alia mittam, adjungo testimonium *Tertulliani*, ad quod frequenter provocari solet ab iis, qui Christianorum primorum virtutes ultra modum extollere solent. Ita vero ille *Apologet.* cap. 44. *Vestros* (inquam) *contestamur actus, qui quotidie judicandis custodiis præsidetis. Tot a vobis nocentes variis criminum elogiis recensentur: Quis illic sicarius, quis manticularius, quis sacrilegus, aut corruptor, aut lavantium prædo idem etiam Christianus adscribitur? aut cum Christiani suo titulo offeruntur, quis ex illis etiam talis quales tot nocentes? De vestris semper æstuat carcer:*

cer: de vestris semper metalla suspirant: de vestris semper bestiæ sagi nantur: de vestris semper munerarii noxiorum greges pascunt. Nemo illic Christianus, nisi hoc tantum: Aut si & aliud, jam non Christianus. Testimonium autem hoc nil aliud probat, quam hoc; nimirum numerum sceleratissimorum hominum inter Gentiles fuisse maximum; valde paucos autem inter Christianos tantorum scelerum reos repertos fuisse. Sit ita: at num propterea sequitur, Christianos omnes, aut plerosque, nullis propterea criminibus fuisse comtaminatos, aut quia a gravioribus sibi temperarunt nullis aliis fuisse infectos? vel sola ultima verba hujus Patris sententiæ nostræ robur addunt.

7) Quidam vero ad sententiam suam comprobandam, ad Martyrum numerum & constantiam provocant, ex quo sequi existimant, vel omnes vel plerosque Christianorum primorum Seculorum accurata Religionis cognitione instructos, & vehementi pietatis amore incensos, ad omnis generis supplicia subeunda sese paratissimos exhibuisse. Absit quam longissime a me, ut verorum Martyrum laudibus aliquid detractum velim, aut in dubium revocem pietatem, qua plurimi eluxerunt. Non nego plures amore veri incensos, & singulari Dei auxilio adjutos, ad martyria constanti animo subeunda animos adjecisse. Velim tamen circa hoc argumentum sequentia notari. a. Non tam universales & continuas eas persecutiones, neque tantum ac vulgo existimatur, Martyrum numerum fuisse. Quamvis enim non per omnia assentiar H. *Dodwello*, numerum Martyrum & persecutionum durationem minuenti valde; certum tamen est, eas a multis scriptoribus ultra modum augeri. Hinc doctissimi hodie Viri, media inter *Dodwellum* & *Ruinartum*, qui de hoc argumento serram Disputationis inter se reciprocarunt, incedunt via. b. Tot extant veterum Imperatorum pro Christianis Edicta, ut plane verisimile non sit, quibusvis in ipsos sæviendi potestatem fuisse concessam. Hodienum apud *Eusebium* & alios reperiuntur Edicta *Trajani*, *Hadriani*, *Ant. Philosophi*, *Gallieni*, *Maximini*, *Constantini Liciniani*, ut de iis, quæ amplius non extant, sed quorum tamen fide digni auctores inter veteres mentionem fecerunt, nimirum *Tiberii*, *Ant. Pii*, *Hadriani*, *Domitiani*, *Nervæ*, *Aureliani*, *Alex. Severi* nil dicam. Ex quibus patet, persecutionum æstum sæpe fuisse temperatum, cautumve, deprehensa hominum innocentia, fuisse, quo minus promiscue in eos sæviretur. Adde quod nonsolum Principes, sed & Provinciarum Præfecti & Philosophi favoris sui erga Christianos sæpe præclara ediderint specimina, quæ collegit Vir Doctissimus

mus F. *Gudius* in Diſſertationibus, quibus titulum dedit: PAGANUS CHRISTIANORUM LAUDATOR ET FAUTOR. c. Obſervandum inſuper valde dubia eſſe multa, quæ de Dictis Factisque primorum Martyrum dicuntur, quia ipſo confitente *Ruinarto* in præfatione ſinceris Actis Martyrum præmiſſa, ſeptimo demum ſeculo, quo ſuperſtitio & barbaries regnare inceperunt, collectiones ejusmodi de Martyrum dictis factisque publicatæ ſunt. *Dolendum omnino eſt*, inquit *Reverendiſſimus Fellus Epiſcopus*, in nota ad *Cypriani* Epiſtolam XII) *Acta Martyrum (quo ſcripti genere chriſtiana pietas, vix quicquam antiquius aut utilius novit) ſequiorum temporum interpolationibus, miraculorum portentis, & anilibus fabulis, adeo contaminari & intumeſcere; ut nihil fere genuinum illibatum remanſerit.* Ingentem vero numerum fuiſſe fictorum martyrum, ad oculum oſtendit, præter alios J. *Basnage Hiſtoire de l'Egliſe* Lib. XIX. Habebant inſuper ſuos Martyres *Marcionitæ*, *Montaniſtæ*, *Novatiani*, *Donatiſtæ*, aliique. d. Cogitandum inſuper, plures etiam fuiſſe inter Chriſtianos, qui ingruentibus perſecutionibus turpiter a Religione chriſtiana deſciverint. Hinc erant qui Chriſto male dicerent. Quidam interrogati utrum Chriſtiani eſſent, negarunt, hinc NEGATORES appellati. *Libellaticorum* varia erant genera. Erant *Sacrificati* qui Idolis libamenta offerebant; Erant *Thurificati* qui Thure ſimulacris Numinum ſupplicabant. Et tales reperiebantur nonſolum inter promiſcuam plebem ſed & inter Epiſcopos: Quod ſi *Philoſtorgium* audias, *Euſebius Nicomedienſis*, *Maris Chalcedonenſis*, *Theognis Nicænus*, *Leontius Antiochenus*, *Antonius Tarſenſis*, *Menophantus Epheſinus*, *Numenius*, *Eudoxius*, *Alexander & Aſterius Cappadox* perſecutionis Diocletianæ tempore Diis Gentilium ſacrificarunt. Ipſi *Origeni* hæc labes adſpergitur, non repugnantibus doctiſſimis viris *Petavio*, *Huetio*, & *Ant. Pagi* diſſentientibus licet *Dupinio* & *Caveo.* Erant *Traditores*, qui Codices Scripturarum aliosque libellos ad pietatis ſtudia facientes hoſtibus exurendos dabant. Non deerant inſuper inter Chriſtianos tales, qui imprudenti quodam Zelo commoti, variis rationibus Principum & Idolorum Cultorum iras contra ſeſe ſine neceſſitate urgente concitarunt, cujus rei apud *Euſebium* aliosque, plura extant documenta. Imo erant, qui ne requiſiti quidem ab hoſtibus, ſeſe iis trucidandos exhibuerunt, quos veteres *Profeſſores* appellare conſueverant. Notum eſt *Arrii Antonini* Aſiæ Proconſulis de ejusmodi hominum genere judicium, quod extat apud *Tertullianum ad Scapulam* cap. V. Hinc plura extant penes ſcriptores antiquos teſtimonia, ex quibus patet, eos Viris

ris piis valde displicuisse, qui sine necessitate urgente, ad professæ mortis audacem viam grassati sunt. Sufficiat hic adduxisse epistolam Smyrnensium in qua inter alia dicunt hi præsules; δια τϐτο ϐν Ἀδελφοι ϐκ ἐπαινϐμεν τϐς προσιοντας ἑαυτοις (alii legunt ἑκοντως) ἐπειδη ϐχ' ϐτως διδασκει το Ἐυαγγελιον, narrato nimirum *Cointhi* cujusdam, ultro sese offerentis ad necem, lapsu. Quid vero de ejusmodi hominibus sentiendum sit, aliis judicandum relinquo. Hoc certum, ejusmodi Exempla ad imitationem non esse proponenda. Placet mihi judicium doctissimi *Barbeyracii* τϐ νυν ἐν Αγιοις de hoc argumento latum in tractatu *de la Morale des Peres*, cap. VIII. s. 37. quod ita sonat. *Le desir de Martyre est également contraire & à la nature & au genie de l'Evangile, qui ne detruit point la Nature. Jesus n'a point abrogé cette Loi naturelle, une des plus évidentes & de plus indispensables, qui veut, que chacun travaille en tant, qu'en lui est à sa propre conservation. L'avantage de la Societé humaine & celui de la Societé chrêtienne demandent également, que les Gens de bien & les vrais Chrêtiens, ne soient enlevés de ce monde, que le plus tard, qu'il est possible, & par consequent, qu'ils ne s'exposent pas eux-mêmes à périr sans nécessité.* e. Pone vero ingentem fuisse primis illis temporibus Martyrum numerum, multosque bene subducta ratione, varia perpessos mala, quod non diffiteor, hoc tamen certum est, actiones hominum ad æternas virtutis & pietatis regulas, non vero ad inusitata quædam dicta & facta esse exigendas. Multi multa perpetiuntur, sed inviti. Iidem, si fortuna faveret, genio indulgerent suo. Ita novimus multos, qui superiore Seculo a Pontificiis ad Triremes fuerant damnati, sed Beneficentia magnorum Procerum inde libertati erant, exigua rerum divinarum cognitione fuisse instructos & a vitiis, quibus cœteri mortales obnoxii sunt, minime immunes. Ubi res hominum florent, & pacatis fruuntur temporibus, insolentiores utplurimum esse solent, & in pietatis studio minus ardentes. Cum vero constet, primis illis Seculis, christianos sua habuisse Halcyonia, dubium non est, quin multi etiam vitiis indulserint. Seculo certe secundo jam & tertio ambitio, superbia, & dominandi libido multos ceperat Præsules, quod *Victoris*, *Stephanique*, Pontificum Romanorum exemplis constat, ut de aliis nil dicam. Ne gratis hæc dixisse quibusdam forte videar, adducam testimonium *Eusebii*, qui graphice mores seculi tertii describit, & simul ostendit, quam turpiter multi christianorum pace publica concessa a primæva simplicitate & probitate discesserint. Quia verba sunt paulo prolixiora latina tantum

juxta versionem *Valesii* adducam. Extat illud *Hist. Eccles. Lib. VIII. cap.* 1. in quo agit de his, quæ persecutionem Diocletianam, quæ initium cepit anno tertio Seculi IV., antecesserunt. Verba ita sonant: *Qualem, quantamque gloriam simul ac libertatem doctrina veræ erga supremum Deum pietatis a Christo primum hominibus annuntiata, apud omnes Græcos pariter & Barbaros ante persecutionem nostra memoria excitatam consecuta sit, nos certé pro merito explicare non possumus. Argumento esse possit Imperatorum benignitas erga nostros, quibus regendas etiam provincias committebant, omni sacrificandi metu eos liberantes ob singularem, qua in Religionem nostram affecti erant, benevolentiam. Quid opus est dicere de iis, qui in Imperatorum palatiis versantur, quid de Imperatoribus ipsis? qui domesticis suis, eorumque uxoribus, liberis ac servis, ea quæ religionis suæ erant, tam verbis quam factis libere exequendi coram semetipsis, potestatem dederunt: ipsis ob hanc fidei suæ libertatem gloriari ac se ostentare quodammodo permittentes: eosque præ cæteris omnibus ministris præcipuo quodam amore complectebantur. Cujusmodi fuit Dorotheus ille, qui summam erga eos benevolentiam ac fidem declaravit, eamque ob causam præ cunctis Magistratibus & provinciarum rectoribus, magnum honorem promeruit. Huic adjungendus est Celeberrimus ille Gorgonius & quicunque alii ob sermonem Dei eandem cum istis gloriam sunt consecuti. Similiter & singulis Ecclesiarum Antistitibus summum honorem, cultum ac benevolentiam ab omnibus tam privatis, quam provinciarum Rectoribus deferri vidisses. Jam vero quis innumerabilem hominum quotidie ad fidem Christi confugientium turbam, quis numerum Ecclesiarum in singulis urbibus, quis illustres populorum concursus in ædibus sacris, cumulate possit describere? Quo factum est, ut priscis ædificiis jam non contenti in singulis urbibus spatiosas ab ipsis fundamentis exstruerent Ecclesias. Atque hæc progressu temporis increscentia, & quotidie in majus ac melius proficientia, nec livor ullus atterere: nec malignitas Dæmonis fascinare: nec hominum insidiæ prohibere unquam potuerunt, quamdiu omnipotentis Dei dextra populum suum, utpote tali dignum præsidio, texit atque custodivit. Sed cum ex nimia libertate in negligentiam ac desidiam prolapsi essemus; cum alter alteri invidere, atque obtrectare cæpisset; cum inter nos quasi bella intestina gereremus, verbis tanquam armis quibusdam hastisque nos mutuo vulnerantes; cum Antistites adversus Antistites; populi in populos collisi, jurgia ac tumultus agitarent, denique cum fraus & simulatio, ad summum nequitiæ culmen adolevisset, tum divina ultio brevi brachio ut solet integro adhuc Ecclesiæ statu & fidelium turbis libere conve-*

nien-

nientibus ſenſim ac moderate in nos cæpit animadvertere ; orſa primum perſecutione ab iis qui militabant. Cùm vero omni ſenſu deſtituti, de placando Dei Numine ne cogitaremus quidem ; quin potius inſtar impiorum quorundam res humanas nulla ſollicitudine ac providentia gubernari rati, alia quotidie crimina aliis adjiceremus : cum Paſtores noſtri ſpreta religionis regula mutuis inter ſe contentionibus decertarent, nihil aliud quam jurgia, minas, æmulationes & mutuas inimicitias amplificare ſtudentes ; principatum quaſi Tyrannidem quandam contentiſſime ſibi vindicantes, tunc demum ſecundum dictum Eremiæ obſcuravit Dominus in ira ſua filiam Sion, & dejecit de cœlo gloriam Iſraël : nec recordatus eſt ſcabelli pedum ſuorum in die iræ ſuæ &c. Hactenus *Euſebius.* Luculentum inſuper teſtimonium corruptionis jam initio Seculi III. graſſantis exhibet *Cyprianus* in libello, de *Lapſis*, qui, ſi calculos Eruditiſſimi *Pearſonii* ſequaris, ſcriptus eſt Anno 251. ubi notandum *Sulpitium Severum* 38. annos pacis computare, nimirum a *Severo* Imperatore ad *Decium* : verba *Cypriani* ita ſonant : *Habenda tamen eſt fratres dilectiſſimi ratio veritatis, nec ſic mentem debet & ſenſum perſecutionis infeſtæ tenebroſa caligo cæcaſſe, ut nihil remanſerit lucis & luminis, unde divina præcepta perſpici poſſint. Si cladis cauſa cognoſcitur, & medela vulneris invenitur : Dominus probari ſuam familiam voluit, & quia traditam nobis divinitus diſciplinam pax longa corruperat, jacentem fidem & pene dixerim dormientem, cenſura cœleſtis erexit : cumque nos peccatis noſtris amplius pati mereremur, clementiſſimus Dominus ſic cuncta moderatus eſt, ut hoc omne, quod geſtum eſt, exploratio potius, quam perſecutio videretur. Studebant augendo patrimonio ſinguli ; & obliti quid credentes, aut ſub Apoſtolis ante feciſſent, aut ſemper facere deberent, inſatiabili cupiditatis ardore ampliandis facultatibus incubabant. Non in Sacerdotibus Religio devota, non in Miniſtris fides integra, non in operibus miſericordia, non in moribus diſciplina. Corrupta barba in Viris, in feminis forma fucata. Adulterati poſt Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda ſimplicium callidæ fraudes, circumveniendis fratribus ſubdolæ voluntates : Jungere cum infidelibus vinculum matrimonii ; proſtituere Gentilibus membra Chriſti : non jurare tantum temere, ſed adhuc etiam pejerare : Præpoſitos ſuperbo tumore contemnere, venenato ſibi ore maledicere, odiis pertinacibus invicem diſſidere : Epiſcopi plurimi, quos & hortamento eſſe cæteris & exemplo oportet, divina procuratione contemta, procuratores rerum ſecularium fieri, derelicta cathedra, plebe deſerta, per alienas provincias oberrantes, negotiationis quæſtuoſæ nundinas aucupari. Eſurientibus in Eccleſia fratribus*

bus non subvenire, habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fœnus augere. Quid non perpeti tales pro peccatis ejusmodi meremur? Cum jam pridem præmonuerit ac dixerit censura divina: Si dereliquerint legem meam & in judiciis meis non ambulaverint, si justificationes meas profanaverint & præcepta mea non observaverint, visitabo in virga facinora eorum & in flagellis delicta eorum. Prænuntiata sunt ista nobis & ante prædicta: sed nos datæ legis & observationis immemores id egimus per nostra peccata, ut dum Domini mandata contemsimus ad correctionem delicti & probationem fidei remediis severioribus veniremus. Nec saltem sero conversi ad Domini timorem sumus, ut hanc correptionem nostram probationemque divinam patienter & fortiter subiremus. Ad prima statim verba minantis inimici maximus fratrum numerus fidem suam prodidit, nec prostratus est persecutionis impetu, sed voluntario lapsu se ipse prostravit. Hactenus *Cyprianus.* Similem Lapsorum in Ægypto hoc ipso tempore stragem late describit *Dyonisius Alexandrinus apud Eusebium Lib. VI. Justinus Martyr* Seculi II. Scriptor, ita in Apolog II. pag. m. 64. loquitur de christianis suæ ætatis ad *Antoninum pium: At enim qui non ita vivere comperiuntur sicut ille (scilicet Christus) docuit, certum illud documentum est, non esse christianos, quamvis doctrinam Christi lingua profiteantur. Non enim profitentes tantum sed operibus simul professionem confirmantes salvatum iri dicit. Cæterum eos, qui minus consentaneam præceptis ejus agunt vitam christianique tantummodo dicuntur, a vobis quoque puniri rogamus.* Sane non ita locutus fuisset insignis Vir, si christiani sui temporis omnes ad virtutem fuissent examussitati. Neque juvat eos, qui in extollendis supra modum virtutibus veterum christianorum nimium sibi sumunt, quod Seculis illis Apostolorum ætati proximis, multi extraordinariis donis, quibus præsentis Seculi homines carent, fuerint instructi; præterquam enim quod culpandi non sint homines ob ea, quæ in potestate sua sita non sunt, certum est ipsius Infallibilis Doctoris Jesu Christi auctoritate *Matth. VII. 22. 23.* posse tales dari, qui tamen sanctissima Dei præcepta non custodiant. Eruditio qualiscunque non impedit, quo minus homines vitiis suis indulgeant. 8) Sunt denique alii, qui, ut singularem illam primorum Christianorum virtutem & Seculorum illorum felicitatem deprædicent, magnitudinem vero grassantis hodie corruptionis simul probent, ab una parte ad Vitas Patrum primitivæ Ecclesiæ, partim vero ad paucitatem Atheorum & Deistarum, quorum ingens sit numerus hodie inter Christianos, provocant. At

hæc

hæc parum ad rem facere, facile est ostendere. Paucis hæc excutiamus. Nihil virtutibus veris Patrum primitivæ Ecclesiæ detrahere cupimus. Bona, quæ ipsis Optimum Numen concessit, laudamus. Nævos quibus obnoxii erant exaggerandos minime esse profitemur. Hoc vero si pariter fiat in examine vitæ eorum, qui hac & Patrum nostrorum ætate inter Christianos vixerunt, contendimus, multos posse adduci, qui non minus pietate, candore, aliisque virtutibus, quæ in homines christianos, & Religionis Antistites, cadere possunt, quam Patres eluxerint, idque eo evidentius possumus demonstrare, quod longe certiora monumenta de vitis rebusque gestis Recentiorum Doctorum in manibus nostris sint, quam ea sunt, quæ ab antiquis literis tradita sunt. Multi sane vitas Patrum descripserunt ita, ut facile pateat, eos limites veri transgressos. Hæc hodie inter Eruditos in confesso sunt. Quemadmodum igitur male agunt, qui singulos nævos Patrum acriter perstringunt, & errores eorum in majus extollunt; Ita pariter graviter peccant, qui acerbius, quam par est, de recentiorum Religionis Antistitum vitis, moribus, & nævis judicare solent. Et sane mirum est quosdam tam acutum cernere in vitiis Modernorum; & tam luscos simul, imo cæcos esse, in pervidendis vitiis antiquæ Ecclesiæ Doctorum. Uno verbo, comparatio illa parum valet ad veterum virtutem extollendam, recentiorum vero egregia facta deprimenda. Quod vero ad Deistas spectat, fatemur eorum in florentissimis Europæ partibus magnum esse numerum; tantam vero Atheorum proprie sic dictorum turbam reperiri, ac quidam perhibent, certis testimoniis comprobari posse infitiamur. Quicquid vero de eo sit, pariter constat, fuisse ævo apostolico homines teterrimis opinionibus imbutos. Quod si quis ἄθεϱ πάθων horum hominum, qui Hæretici vocantur systemata expendat, ne hilum quidem meliora iis esse, quæ a recentioribus Deistis in medium proferuntur, pulchre deprehendet. Certe si vera sunt, quæ de infandis sceleribus quorundam Gnosticorum referuntur, de quo hic cum nemine disputabo, dubium non est quin illi Deistis ipsis longe pejores fuerint. Miramur profecto, qua ratione fieri potuerit, ut spirantibus adhuc Apostolis, & apostolicis Viris, donis extraordinariis instructis, tam portentosæ tamen opiniones mature inter Christianos exoriri potuerint. De quo argumento fusius aliquando bono cum Deo acturi sumus. Hoc constat, homines qui Hæretici dicebantur, ea quæ juvenes de philosophia, de ritibus & traditionibus didicerant, postea cum nomen Religioni christianæ dedissent, turpiter commiscuisse.

Ex quo facile etiam colligi poteſt, multos e plebe olim Sacris vel Gentilium vel Judæorum addictos, opinionibus infauſtis, quas arripuerant, non ſtatim, cum ad religionem chriſtianam accederent, nuntium miſiſſe. His accedit denique, quod Recentiores Sanctioris diſciplinæ Doctores in impugnandis erroneis ſententiis, veritatibus vero capitalibus probandis, longe ſint feliciores Patribus. Conferatur v. gr. *Juſtini Martyris* diſputatio adverſus Judæum, cum iis, quæ noſtra ætate *Limborchius*, *Kidderus*, aliique adverſus recutitam gentem adduxerunt, & manifeſtiſſimum erit, id, quod aſſerimus. *Hieronymus* Epiſtola XIII. ad *Paulinum* de *Lactantii* ſcriptis judicans, ita loquitur inter alia: *Utinam tam noſtra confirmare potuiſſet, quam facile aliena deſtruxit.* Idem Dictum applicari poſſet plerisque Scriptis Patrum. Ex quibus omnibus, a nobis hactenus allatis, ſatis conſtare puto, haud recte illos agere, qui corruptionem Seculi noſtri tantopere extollunt, atque miſſis melioribus argumentis & præſidiis, homines ad imitandos mores Veterum Chriſtianorum ſine diſcrimine ablegare ſolent.

Teſtimoniis Theologorum recentiorum noſtra ſententia confirmatur.

VI. Cum vero ea, quæ hactenus a nobis de ſtatu primorum Chriſtianorum dicta ſunt, forte quibusdam παραδοξα videri poſſint, teſtimoniis Celebrium quorundam recentioris ævi Theologorum ſententiam meam paulo fuſius jamjam explicatam confirmabo. Primus prodeat Vir magni hodie inter Eruditos Nominis J. L. *Mosbemius* Theologus Helmſtadienſis Doctiſſimus. (*) Hic vero in *Inſtitut. Hiſt. Eccleſ. majoribus pag.* 249. *& ſeq.* ita de hoc argumento loquitur: *Noti ſunt, qui de vita & moribus primorum Chriſtianorum ex inſtituto expoſuerunt, Doctiſſimi Viri Joh.* FRONTO, GUIL. CAVEUS, GODOFR. ARNOLDUS & *alii: qui tametſi contemnendi minime ſint, multaque dixerint & monuerint, & vera & utilia, viris tamen eximiis dudum modum exceſſiſſe viſi ſunt. Meo quidem judicio hæc, quæ ſequuntur, ab illis potiſſimum admiſſa ſunt. (1) Non ſecus agunt, ac ſi univerſus Eorum cœtus qui Chriſtum primis ſeculis profeſſi ſunt, hominibus caruiſſet vitioſis & peccandi neſciis. In quo manifeſte falluntur. Namque Pauli & cœterorum Apoſtolorum,* CLEMENTIS, *Ignatii, & aliorum epiſtolæ ſcriptaque aperte oſtendunt, ſemper Eccleſiam Chriſti agro ſimilem fuiſſe, in quo triticum infelici lolio temperatum eſt, hominumque avarorum, libidinoſorum, ambitioſorum, contentioſorum copiam, auream quoque religionis ætatem polluiſſe. Quid aliud frequentiſſimæ & vehementes ſanctorum iſtorum virorum exhortationes & increpationes ſignificant? Multi ſeſe numero Chriſtiano-*

(*) Is jam vero *Cancellarii* munere ut notum eſt, defungitur in Academia Göttingenſi.

stianorum adscribi curabant, quibus id unice propositum erat, ut liberalitate & amore fratrum uterentur, vitamque desidem & mollem inter vitia agerent. Alii accedebant ad Eos, pravarum opinionum & institutorum, quibus adsueti a teneris fuerant, amore ita capti, ut nullo fere modo abstrahi ab illis possent: nec tamen prudentia omnes isto modo affectos privari communione sacra patiebatur. Non ignorabunt hæc, quibus cum cura veteres Christianorum libri, & ipsa Apostolorum scripta lecta sunt. (2) Ætates accurate haud distinguunt: quod fieri tamen necesse est, veterumque Christianorum nomine omnes illos designant, qui ad CONSTANTINI *usque, imo post* CONSTANTINUM *vixerunt, quod ex testimoniis quæ adhibent, manifestum est. At sciunt rerum antiquarum non ignari, quanta seges malorum hominum seculo jam secundo Ecclesiam obsederit, quæ majora cum tempore incrementa cepit, totumque seculo jam quarto gregem ita plane infecit, ut pauca priscæ fidei & probitatis vestigia remanerent. (3) Ex illis, quæ de vita recte componenda & ad præscriptum Christi instituenda, Tertullianus, Clemens, Irenæus, imo Hieronymus & Augustinus, præcipiunt, tradunt, & docent, vitam Christianorum æstimant: quod quam præpostere fiat, quis obsecro non videt? Nam quæ hæc est disputandi ratio; Doctores Christianorum de pietate, de sanctitate, de reverentia erga Deum, de amore, multa præclare ac egregie præcipiunt: Ergo veteres Christiani, maxima saltim pars eorum, pii, sancti, amore pleni, Deique studiosissimi fuerunt. Unus item & alter ex antiquis Doctoribus suam ipsemet sanctimoniam & pietatem prædicat, & apte declarat: Igitur omnes Christiani hujus fuerunt similes. Etenim inter omnes constat, verba & facta hominum mirifice sæpe numero inter se discrepare. (4) Quicquid ab uno aut paucis quibusdam dictum, factum & scriptum est, id non secus spectant, ac si totius Ecclesiæ vox esset & actio. Plerique Eorum, qui res Veterum Christianorum tractant, hoc vitio, aut quadam saltim ejus parte, laborant. Quod enim ab hoc vel illo vident narratum, aut sancitum esse, id frequentissime inter communes veterum Christianorum ritus, sententias & Instituta referunt: quod quo jure fiat, manifestum est. (5) Ne hoc quidem probandum duxerim, quod talem omni ex parte cœtum Christianum fuisse, sibi persuadent, qualis in Apologiis, quas Magistratibus & Imperatoribus obtulerunt Christiani, describitur. Quis enim ignorat, eos, qui defensionem Societatis cujusdam suscipiunt, ea tantum commemorare solere, quæ ad laudem ejus & commendationem faciunt, prætermittere vero maculas & morbos, quibus premitur? Nec id turpiter & flagitiose fit, verum honeste & prudenter, modo fallendi ac nocendi animus absit. Præterea omnes & reprehen-*

nes & laudationes ab eo peti solent, quod in re quadam aut familia potissimum est, & præcipuum. Atque hujus moris non fuisse immemores veteres Christianos, is facile intelliget, qui vel ea, quæ Tertullianus in libris suis Apologeticis de moribus Christianorum tradit, cum illis contulerit, quæ in cæteris scriptis passim perhibet & dolet. (6) *Certum est, dissensiones non levis momenti inter veteres Christianos de re morali, officiisque Christianorum fuisse, aliumque alio molliorem extitisse aut severiorem: Quocirca nec vita Christianorum omnibus in locis una & eadem, sed pro diversa eorum sententia, qui cœtibus præfecti erant, varia & diversa esse debuit. Sciunt, qui cognitione harum rerum delectantur, de Eruditionis humanæ necessitate & utilitate, de Christianæ Religionis & Reipublicæ concordia, de officiis conjugum, de bello, de mercatura, de infinitis rebus aliis varie sensisse ab antiquissimis temporibus Christianos. Illi vero quorum res hic agitur, quæ ab una Christianorum Secta de his rebus præcepta sunt, colligunt, nosque credere volunt, communem totius Christianæ civitatis opinionem, nec opinionem tantum, verum etiam vitam sese referre ac exponere.* Paucis interjectis sic tandem causam suam perorat Vir Doctissimus. *Equidem* (inquit) *sic sentio, si quis ea sibi via ducat incedendum esse quam Gothofr. Arnoldus in delineatione veterum Christianorum, germanice conscripta, tenuit, illi non difficile fore, modo in veterum monumentis versatus sit, ex illis paris plane molis volumen*, de vitiosa & perversa Christianorum vita *componere. Meliores sine controversia antiquiores Christianorum cœtus, illi præsertim, qui primo & secundo floruere seculo, hodiernis fuere, & in exemplum idcirco, degeneri illi populo, qui hodie Christi sese dicit esse, certa ratione proponi possunt: at falluntur, religionisque omnis Irrisores adversus nos armant, qui numeris eos omnibus absolutos fuisse, decernunt.* Ita Celebris ille Theologus. Hunc excipiat J. G. *Walchius* Theologus Jenensis Clarissimus. Hic in Historia sua Ecclesiastica pag. 394. sq. ita de hoc argumento mentem suam aperit. *Licet* (inquit) *antiqui Christiani in Ecclesia Apostolica pietatis & sanctitatis laude abundaverint, minime tamen existimandum est, cœtum hunc nævorum plane expertem fuisse, atque ex eo omnia vitia ac peccata exulasse; præterquam enim quod interdum Hypocritæ, in illa Societate esse potuerint, veri quoque ac fideles Christi cultores imbecillitatibus erant obnoxii ac luculenta earum edebant documenta Oriebantur contentiones & Schismata; aderant alia emendanda & corrigenda, ex quibus intelligere quisque potest Ecclesiam Apostolicam non omni ex parte perfectam, consummatamque fuisse.* Hæc cum in subjectis textui observationibus comprobasset ita pergit Sect. VIII.

Quæ

Quæ cum ita sint in describenda ac dijudicanda sanctitate Ecclesiæ Apostolicæ ea cautio adhiberi debet, ut id quod nimium est devitetur. Minime illustria virtutum Exempla, quæ Christiani homines primo Seculo dederunt negligenda, sed laudanda atque aliis ad imitationem studiose commendanda sunt; ita tamen ut illis haud plus, quam decet, tribuatur, nec existimetur ab eorum Christiana Societate omnia vitia fuisse remota. Et paulo post: *Qui de vita & moribus primorum Christianorum commentati sunt, interdum modum excessisse videntur. Primum de illorum cœtu interdum ita loquuntur, ac si in illo nulli vitiosi & gratiæ divinæ expertes homines locum habuissent: nec illi qui pravis suis cupiditatibus aperte obsecuti, nec qui sanctitatis specimen præ se tulerint, in quo magnopere falluntur. Quemadmodum enim ex ipsius Christi sententia, Ecclesia similis est agro, in quo triticum una cum lolio reperitur, ita Apostolorum & Apostolicorum virorum scripta clare ostendunt, Ecclesiam, quæ illorum ætate floruit, non caruisse malis hominibus. Quæ nonnulli dixerunt & egerunt, ea omnibus sive toti cœtui tribuuntur non justa argumentandi ratione Deinde hac in causa nimium admittunt, quando iis, qui Christo vere addicti atque a rebus Seculi alieni non alia nisi cœlestia & æterna sectati sunt, plusquam decet adscribunt, ea ratione, ut merito quidem atque omni jure insignes eorum virtutes laudibus exornent, de imbecillitatibus autem plane taceant, ac si illarum plane expertes fuissent. Accedit quod laudem sanctitatis, quæ ævo Apostolico propria est ad tria vel quatuor Secula pertinere arbitrentur, minus reputantes Christianos sequentium temporum non leviter a majorum sanctimonia defecisse & jam Seculo secundo copiam malorum hominum Ecclesiam polluisse.* His duobus subjungo judicium Amici suavissimi N. *Nonnen*, Theologi Bremensis Clarissimi, qui in Oratione *de signis temporm cummaxime præsentis Seculi felicioris anteambulonibus* ita de hac quæstione ratiocinatur. *Distrahuntur* (inquit) *judicia hominum, circa faciem morum, virtutisque in præsenti Seculo conspiciendam, si exigatur ad antiquius ævum, cui, utrum huic an nostro, palma sit concedenda Meretur hoc expendi ad stateram a rerum cummaxime antiquæ historiæ peritis: Opinionibus duci multos certum est, & pervulgatas sententias, quibus absque justo examine fides habetur, querelarum esse causas atque ansas, mores quotidie in pejus ruere & increscere quælibet vitia. Locus ille communis nimis sæpe excutitur. Siccine omni fructu destituentur Religio prædicatio verbi, Politiæ sapientes leges atque juventuti educandæ impensa cura. Habent omnia Secula sua vitia, quæ latius regnant, habent & remedia quæ opponuntur. Ad sententiam quam tueor me permovit liber Secundi*

cundi Lancelloti, quem cum voluptate legi: L'boggidi, overo il mundo non peggiore ne piu calamitoso del passato Venet. 1637. editus. Cum vero id agat ut evincat nec pejus nec vitiosius esse redditum genus humanum, neque pluribus premi ærumnis aut majoribus, posset augeri valde, si ad emendationem quæ inducta est moribus ope religionis, politiæ & Educationis attenderetur atque ostenderetur, uti illa se prodit in bellis æque ac in Societate civili. Hactenus Amicus ille noster.

Sunt qui bono animo deformitatem corruptionis generis humani minuere cupiunt.

VII. Dantur insuper inter Eruditos viros, qui magnam illam, qua laborat genus humanum, corruptionem non negant, sed fatentur & deplorant, multum vero huic deformitati decedere putant, si asseratur, infinitos numero dari homines, in Planetis degentes, qui quidem Incolis globi nostri longe sint præstantiores & feliciores. Hanc sententiam propugnavit Ill. *Leibnizius* & post eum multi alii. Juvat quædam Ejus adduxisse verba: in *causa Dei asserta* Sect. 58. ita ait: *Tellus nostra non est nisi Satelles unius Solis & tot sunt Soles quot Stellæ fixæ; & credibile est, maximum esse spatium trans omnes fixas. Itaque nihil prohibet, vel soles, vel maxime regionem trans soles habitari felicibus creaturis. Quanquam & Planetæ esse possint aut fieri ad instar Paradisi felices. In domo Patris nostri multas esse mansiones de cœlo Beatorum proprie Christus dixit, quod Empyreum vocant Theologi quidam & trans sydera seu soles collocant, etsi nihil certi de loco beatorum affirmari possit: Interim & in spectabili mundo multas creaturarum rationalium babitationes esse verisimile judicari potest, alias aliis feliciores.* In *Theodicea* sua *pag. m. 84. Edit Amstelod.* 1720. ita *loquitur: Aujourd'hui, quelques bornes qu'on donne, ou qu'on ne donne pas a l'univers, il faut reconnoitre qu'il y a un nombre innombrable des Globes autant & plus grands que le notre, qui ont autant de droit que lui à avoir des habitans raisonables, quoi qu'il ne* s'ensuive *point, que ce soit des hommes - - Il se peut que tous les Soleils, ne soient habités que par des creatures heureuses, & rien ne nous oblige de croire qu'il y en a beaucoup des damnés, car peu d'exemples ou peu d'échantillons suffisent pour l'utilité que le bien retire du mal. D'ailleurs comme il n'y a nulle raison qui porte à croire, qu'il y a des étoiles par tout, ne se peut-il point qu'il y ait un grand espace, au-delà de la region des Etoiles? Que ce soit le Ciel empyrée, ou non, toujours cet espace immense qui environne, toute cette region pourra être rempli de bonbeur & de gloire. Il pourra être conçu comme l'Occean, ou se rendent les fleuves de toutes les Creatures bienheureuses, quand elles seront venues à leur perfection dans le Système des Etoiles. Que deviendra la consideration de notre Globe & de*

de ses habitans ? Ne sera-ce pas quelque chose d'incomparablement moindre qu'un point Physique, puisque notre terre est comme un point aux prix de la distance de quelques fixes ? Ainsi la proportion de la partie de l'Univers que nous connoissons, se perdant presque dans le néant aux prix de ce qui nous est inconnu, & que nous avons pourtant sujet d'admettre ; & tous les maux qu'on nous peut objecter n'étant que dans ce presque néant : Il se peut que tous les maux ne soient aussi qu'un presque néant en comparaison des biens qui sont dans l'Univers. Hactenus *Illustris Vir.* De quo quid ego sentiam, salvo meliore aliorum judicio, breviter exponam. Dubium non est, quin omnes, qui ad vindicandas Dei virtutes animos adjiciunt, sint laudandi, eoque etiam nomine laude sua defraudandus non est M. *Leibnitius* & qui Eum sequuntur, quando omnes ingenii nervos intendunt, ut P. *Baylii*, & qui ejus partes tuentur, objectiones retundant. Nescio tamen utrum Viri Docti bene agant, si in re gravissimi argumenti utantur talibus rationibus, quæ nonsolum sufficienter probari non possunt, sed & quæ difficultates multiplicare valent. Existere tales Incolas certis argumentis demonstrari non potest; neque de statu horum Entium nobis quicquam cognitum est: fac vero ingentem esse numerum hominum (liceat saltem eos ita appellare) felicissimorum, non multum hoc roboris habebit in animos eorum hominum, qui dubitationum de Providentia Dei fluctibus sunt immersi. Certe parum hæc contemplatio valebit in animis eorum, qui in his terris cum multis malis colluctantur, & a noxiorum premuntur insolentiis. Pone tibi occurrere ingentem turbam hominum, qui truculento Marte, qui eheu! in florentissimis Europæ partibus hodie vehementer sævit, in miserrimum statum sunt conjecti, & non sine calidis lachrymis adversa sua tibi exponere: Te vero inter alia etiam eo nomine eos bono animo esse jubere, quod in aliis orbitis in cœlo nempe infinitus sit numerus hominum felicissimorum, quique mala nulla, pestes & bella nunquam experti sint, num putas eos serena fronte hanc Orationem excepturos? an non verisimilius est, Eos ob hoc ipsum dolituros, quod ea loca non occupaverint, a quibus tanta mala abessent quammaxime, contra iis degerent in locis, in quibus perpetua bella timenda sint aliaque innummera mala? Rursus, si dantur ejusmodi Incolæ quæritur utrum mente & nescio quo corpusculo sint instructi nec ne. Si affirmes, probandum erit hæc corpuscula nullis esse morbis obnoxia & doloribus; mentes vero a vero rectoque recedere non posse. Si utrumque fieri potest, corruptionis magnitudo non tollitur, sed augetur. Si

vero a Deo sint ita conditi hi Incolæ, ut neque in mentes ullæ aberrationes cadere, neque corpuscula illa morbis possint esse obnoxia, redibit quæstio, cur tandem nos solos hujus globi terraquei Incolas, tot malis subjicere voluerit Deus, cum idem præstare Bonum nobis æque ac iis potuisset, & quæ alia sunt hujus generis. Non eo animo hæc a me dicuntur, ac si vellem causæ P. *Baylii* patrocinari; absit hoc a me quam longissime. Hoc tantum volo, ejusmodi hypotheses ad gravissimas objectiones infringendas, non tantum habere roboris quantum necesse esset, ad objectiones penitus refellendas.

Auctoris de universa hac disputatione judicium.

VIII. Sed tempus est, ut & nostram de hoc argumento explicemus sententiam. Et *primo* quidem duo extrema evitanda esse putamus; cavendum nimirum ab una parte, ne ultra modum mala exaggeremus, hominesque promiscue omnes pejores faciamus quam sunt. Qui enim ita judicant, parum provide & circumspecte de promissionibus divinis, & Ecclesia christiana sentiunt, & argumenta, præter tamen mentem suam, Incredulorum, Providentiæ divinæ opposita, roborant. Neque etiam Respublica platonica animo est sistenda, quando de hominum vita moribusque est judicium ferendum. Qui naturam hominum, eorum educationem & statum, perpenderit, deprehendet facile, fieri aliter non posse, quam ut plures a vero rectoque longe aberrent. (*) Simul vero ab altera parte committendum non est, ut peccantium numerum, malique, quod in omnium oculos incurrit gravitatem, diffitendo minuere velimus, aut atrocia scelera pro infirmitatibus naturæ venditemus, aut denique confessionum publicarum Religionis veritate, puritatem vitæ Christianorum metiamur. Ita enim mala potius augerentur, cum plerique mortales natura proni sint, & valde proclives, ad vincula sanctissimorum officiorum dissolvenda, viamque quærendam, qua salvis pravis suis cupiditatibus Religionis studio qualitercunque vacare possint. II. Norma judiciorum nostrorum de gravitate corruptionis inter Christianos grassantis, quærenda in

(*) *Sunt multi inter Christianos, qui de disciplinæ christianæ vero alumno ita judicant, veluti stoici de suo sapiente, aut Plato de sua Republica; sapiens stoicus est vir perfectus & consummatus, cui boni nihil abest, cui mali nihil adest. Quemadmodum vero A. Philosophus ipse Stoicus, de platonica Republica Lib. IX. recte monuerat:* Μη την πλατωνος πολιτειαν ελπιζε: *ita pariter recte Plutarchus de communibus notitiis de sapiente stoicorum ita judicavit:* Ἐςι δὲ ὗτος ὐδαμῦ γῆς, ὐδὲ γέγονεν. *Nos similiter dicimus, Christianos omnis plane labis expertes reperiri nullibi. Placet illud ingeniosissimi Fontenelle, quod alicubi me legisse memini, dictum: Les Hommes de tous les Siecles ont les mêmes penchants, sur lesquels la raison n'a aucun pouvoir. Ainsi par-tout où il y a des hommes, il y a des sottises, & les mêmes sottises.*

in rectæ rationis legibus & Revelatione; non vero in voluntate hominum Religionis officia vel ultra modum extendentium, vel eadem coarctantium. Officia insuper illa ita consideranda sunt, prouti illa ingeniis hominum, & statui singulorum adaptari possunt. III. Si Revelationem consulimus, manifestum erit, hominum omnium vires post lapsum valde esse debilitatas & imminutas, neque quenquam mortalium vel ab omnibus plane vitiis & erroribus esse immunem, vel ad supremum perfectionis gradum in hac vita pervenire posse. IV. Theologorum fere omnium consensu, etiam pietatis amantissimis, in perfectione Evangelica, uti vocant, adquiescendum, quamvis teneantur omnes pro virium a Deo concessarum gradibus, ad altiora semper in pietatis studio contendere. Hinc & ipsi Protestantes Theologi communi consensu tradunt, Ecclesiam, etiam veram, in his terris non omnis erroris & vitiorum expertem esse. Unum tantum testimonium adducam, nimirum Cl. nostri *Heideggeri*, qui loco de Ecclesia pag. 320. ita loquitur: *Ecclesia* (sc. vera) *quoad sanctitatem inhærentem sancta est, ut tamen in terra militans, non omnis ignorantiæ & erroris in mente, defectus & vitii in voluntate expers nec infallibilis nec ἀναμάρτητος sit. Nam quæ singulorum ratio, eadem totius Ecclesiæ est: & sicut hæc in vita singulorum respectu, labi, ita etiam in intellectu errare potest. Cumque Ecclesia non habeat se ideæ vel Reipublicæ platonicæ, extra singularia subsistentis, instar, sed in singularibus suis, electis, vocatis & fidelibus, quorum collectio est, subsistat, aliam & perfectiorem naturam habere non potest, quam singuli, etiam optimi habent. Neque unquam Ecclesia eo usque in terris proficit, ut in eo, quod hucusque auditum est, nihil corrigendum restet: & ad perfectionem majorem semper contendendum est, donec ad eam in meta vitæ nostræ, seu potius meliori vita, pertigerimus.* V. Leves errores, quos parum cavet natura humana a gravioribus peccatis probe sunt distinguendi, & in dijudicandis actionibus hominum ad Eorum ætates, gradus capacitatis, statum, aliasque circumstantias probe est attendendum. VI. Quod si, hisce animadversis, oculos in Christianorum plerorumque (nam de hisce potissimum sermo est) vitam convertamus, & sincere simul & candide verum fateri velimus, patebit (a) multos christianorum, officia ipsa Juris N. sive illa sint perfectæ, vel imperfectæ obligationis, quotidie pedibus conculcare: hinc Sinceritatis, candoris, & veri amoris proximi, tam exigua inter eos deprehendas vestigia. (b) Ut ad singulas partes officiorum erga Deum, proximum, & nosmetipsos non progrediar, certissimum, sed idem tristissimum grassantis

inter Chriſtianos corruptionis indicium eſt, quod Juramenta, quæ pro re ſanctiſſima inter Gentes omnes habentur, a chriſtianis tamen multis parum religioſe cuſtodiantur, imo paſſim negligantur. (*) (c) Exigua eſt inter Chriſtianos Religionis puræ caſtæque, officiorumque in Evangelio Jeſu Chriſti præſcriptorum cognitio, de quo in antecedentibus diſſertationibus hujus mei Inſtituti plura monuimus: cum vero accuratior Religionis cognitio efficaciſſima ſuppeditet motiva pietatem & virtutes omnis generis ſectandi, facile judicari poteſt, quam parum illa valitura ſint in animos hominum, confuſa, & debili rerum divinarum cognitione, inſtructorum. (d) Pauciſſimi Chriſtianorum, in quo vera cultus divini interni ratio & indoles conſiſtat, perſpectum habent; hinc plerique obſervantia Cultus externi ſunt contenti, & in hoc potiſſimam pietatis partem ſitam eſſe ſibi perſuadent. Alii, quod eodem redit, putant, ſe tum bellos Chriſtianos eſſe, ſi certis quibusdam articulis Religionis in pueritia perceptis nonſolum firmiter adhæreant, ſed & pro iis ſtent, eosque acerrime propugnent. (**) (e) Hypocritarum omnis generis & ordinis maxima inter Chriſtianos eſt turba. Multi Curios ſimulant, & Bachanalia vivunt. Inter Doctos & diſciplinis excultos, paſſim hinc inde in cœtibus chriſtianorum dominatur *Machiavelliſmus.* Quod ex eo, ut alia omittam, etiam patet, quod multi, aut nullo plane, aut exiguo Religionis amore tacti, pro minutis tamen ſententiis & ritibus, tanquam pro veritatibus maximi momenti pugnent, eum duntaxat in finem, ut iis, quibus male cupiunt, nocere, & penes plebem, aliosque, qui rectius de hiſce argumentis non ſapiunt, religioſorum hominum famam obtineant. (f) Scelera quævis

(*) Quid doctiſſimus ille Thomas *Linacerus* deprehenſa chriſtianorum plerorumque in negotio Juramentorum negligentia judicarit, verbis Celeb. *Seldeni* exponam. Hic vero de *Synedriis Hebræorum Lib. II. cap. XI. Sect. 6. pag. 299. Edit. Amſtelodam.* rem ita exponit: *Certe id quod in Matthæo ſic de juramentis ab Chriſto interdictis legitur, haud exiguam exiſtimo fuiſſe cauſam cur doctiſſimus ille Thomas Linacer noſtras circa 130. abhinc annos, medicus Celeberrimus, cum ſtudiis morbisque fractus & jam morti vicinus N. Teſtamentum tum primo (licet etiam Sacerdos eſſet) in manus cepiſſet, & Matthæi capita quintum (ubi hoc de Juramentis) ſextum & ſeptimum percurriſſet,* abjecto iterum (*ſic Joannes Chekus in Literis ad Stephanum Epiſcopum Wintonienſem*) quantum potuit totis viribus, libro, juraſſe, aut hoc non fuiſſe Evangelium, aut nos non eſſe chriſtianos. *Uſus procul dubio frequentiſſimus temere adverſum ipſa Chriſti verba jurandi apud chriſtianos, etiam illius temporis ut noſtri, ita viguit cum interdictum hoc legeret Linacer, ut abſtinere ſententia & eloquio ejusmodi nequiret.*

(**) *La Religion, comme le remarque le ſavant Evêque de Bangor, ſignifioit autrefois la vertu, & ſelon lui on entend preſentement par-là, tout ce que l'on veut, excepte la Vertu ſeule.* Ita Auctor ingenioſus libelli, cui titulus: *La Bagatelle* pag. 44.

vis atrocia non tantum Religioni Revelatæ, ſed & naturali contraria paſſim inter ipſos Chriſtianos graſſari, triſtis eheu! quosvis edocet experientia. Hinc etiam illi, qui fata progreſſuum Religionis chriſtianæ inter Gentiles luce Evangelii deſtitutos deſcribere ſolent, fateri tenentur, vitam diſſolutam plerorumque chriſtianorum, inter Gentiles degentium, præpedire, quo minus plures chriſtianæ religioni nomen dent. Vide omnium loco *Bokii kurzgefaſſete Miſſions-Geſchichten cap. IX.* (*) Manifeſtum eſt hujus furfuris homines, ni metu pœnarum abſterrerentur, in omne nefas ruituros, & ruptis omnibus honeſtatis repagulis, atrociſſima quævis vitia perpetraturos. (*) Denique hominum omnis pietatis expertium, divina humanaque jura exſibilantium, & omnem religionem tanquam fabulam, ad homines in officiis continendos excogitatam, explodentium, ingentem eſſe in cœtibus chriſtianorum turbam, & libri magna copia in vulgus editi, & ipſa eheu! triſtis docet experientia. (h) His tamen non obſtantibus, fatendum tamen eſt, dari etiam in chriſtianorum cœtibus hinc inde plures, qui Deum in ſinceritate cordis ament, atque officiis pietatis, quanquam non ſine infirmitatibus, defungantur. Hoc deprehendent, quot quot perſonis & rebus ſuum pretium ponere volunt, neque malitia quadam, optima quæque pejorem in partem interpretandi, & ex incertis valde indiciis, de actionum humanarum ſcopo judicandi, inducuntur. Hi vero quammaxime inter ſe ſunt diverſi. Johannes epiſtola I. cap. II. v. 12, 13, 14. chriſtianos in infantes, pueros & viros diſpeſcit: quod diſcrimen non ſecundum ætatem judice Illuſtri *Grotio*, ſed ſecundum gradus diverſos ejus profectus, qui in Chriſto eſt, intelligi debet. Hi vero omnes rurſus, infinitis fere gradibus perfectionis & imperfectionis inter ſe diſcrepant. Sunt qui inter virtutis & vitiorum confinia ſunt poſiti:

 Sunt

(*) Inter recentiſſimos Scriptores qui de convertendis Indis commentati ſunt, referendus *Thomas* Epiſcopus de *Sodor* & *Man.* Hic vero *Eſſais d'une inſtruction pour les Indiens* &c. *pag.* 23. ita de hoc argumento loquitur: *Peut on s'empêcher de reconnoitre avec honte & ſerrement de cœur, que c'eſt la mauvaiſe vie de pluſieurs Chrétiens, avec qui les Indiens & les Negres ont long temps converſé, qui eſt la cauſe du peu de progrès qu'a fait l'Evangile parmi eux. En vain les Miſſionaires, en vain les bons Chrétiens diront ils les choſes du monde les plus vraies & les plus touchantes ſur l'excellence du Chriſtianiſme, ſur les avantages qu'ils renferme, les Indiens jugeront toujours de la Religion qu'on leur recommande avec tant de zèle, par la conduite du plus grand nombre de ſes Sectateurs; cette conduite, ſi elle eſt criminelle, ſera une bleſſure ſi profonde au Chriſtianiſme, que tous les meilleurs arguments ne ſauroient la conſolider. Confer l'Inſtruction Paſtorale de Monſeigneur* l'Evêque de Londres *au Clergé de ſon Dioceſe, touchant la manière dont il faut s'y prendre pour combattre & pour rendre inutiles les efforts des Incrédules de nos jours contre la Religion chrétienne,*

Sunt quorum infirmitas vel magis vel minus in oculos incurrit : Sunt qui ſerius, ſunt qui citius ad frugem redeant. Omnibus, ad quemcunque pietatis gradum pervenerint , aliquid infirmitatis , quæ occuli non facile poteſt, adhæret. Atque hæc imperfectio, quibus optimi etiam urgentur, efficit, quo minus dignum ſemper iis ponatur pretium; præterquam quod mortales oculos lubentius paſcant contemplatione nævorum, quibus viri etiam pii laborare ſolent, multi vix poſſunt adduci, ut ingenue & candide virtutes, quæ aliis inſunt, laudent & deprædicent. Quod ſi inſuper ad præſidia quibus veritas pariter & pietas inter mortales promoveri ſolet, attendamus, multa ſunt, quæ probent, non adeo ſterile eſſe virtutum hoc Seculum noſtrum. Nunquam veritas, excellentia, & divina origo Religionis chriſtianæ tot argumentis comprobata fuit ac noſtra ætate; Nunquam virtutes divinæ ex opere Creationis elucentes in tam clara luce collocatæ, quam hoc noſtro, quo vivimus ævo. Nunquam tot libri ad convertendos Gentiles, & ad Incredulos erroris convincendos elaborati ac noſtra hac ætate id factum eſſe gaudemus. Nunquam antea Ethicæ chriſtianæ præſtantia tanta rationum vi fuit demonſtrata quam id factum eſſe nunc videmus, opera virorum ingenio, & judicio præcellentiſſimorum: nunquam tam dextre detecti ſuperſtitionis fontes, & apertæ hæretificum deteſtandæ artes, quam noſtro ævo; nunquam libertas conſcientiæ tam perſpicuis argumentis aſſerta & vindicata eſt, quam Seculo hoc labente. Imo inter felicitatem Seculi noſtri referendum, quod viri pietate & Eruditione eminentes , multis voluminibus oſtenderint , quantas ſtrages non tantum ſacræ Civitati , ſed & Imperiis & Rebus publicis intulerint perſecutiones violentæ ob Religionem ſuſceptæ; quantum contra ad pacem publicam faciant, moderati animi ſtudium, & ſuis limitibus circumſcripta diſſentientium in Religionis negotio tollerantia. Ut jam nil dicam de tot pietatis & virtutis Seminariis, Scholis, Societatibus ad propagandam Religionem chriſtianam paſſim hinc inde inſtitutis. Novi quidem pulchre, ex hoc minime colligi poſſe, Chriſtianos omnes, vel pleroſque præſtantiſſimis illis mediis uti, & meliores evadere : at & hoc mihi concedent viri cordati, hæc præſidia ſua natura ad pietatem & virtutem excolendam multum conferre : neque fieri poſſe, ut nulli plane Chriſtianorum, ope præſidiorum illorum, ad meliorem vivendi rationem ſint traducti. Quod ſi ea, quæ ab ipſis gentilibus de paucitate virorum virtutis amantium, v. gr. *Cebes* in tabula ſua, & *Xenophon* monuerunt, conferantur cum iis, quæ S. Soter noſter

de

de via angusta, & spatiosa, effatus est, mirum non erit, in tanta luce multos tamen Christianos dari, vel cæcos vel luscos. Quod si omnia, quæ hactenus dicta sunt perpendamus, constabit, fœdam quidem esse valde faciem Christianismi nostrorum temporum; non vero pejorem, si cum moribus, & vita Christianorum præcedentium Seculorum conferatur.

IX. Quicquid autem de eo sit, hoc certum est, degenerem adeo Christianorum plerorumque vitam, Incredulitatis passim hinc inde grassantis non postremam causam esse. Qua ratione id fiat, quanquam omnes intelligant, qui rationem in consilium vocant, paucis tamen est ostendendum. Et 1) quidem experientia omnium seculorum constat, plerosque mortales actiones suas, non tam ad rectæ rationis decreta, & officiorum, per legem Naturæ & Revelationem præscriptorum indolem, quam vero potius ad aliorum Exempla & mores, vitam suam componere. Hinc in aliorum hominum vitam tanquam in speculum intuentur, non tam eo fine, ut quid sequendum aut fugiendum sit rite dispiciant; quam vero potius, ut molestum examen sui ipsorum abs se removeant, erroresque suos aliorum exemplis tegant, vel fœditatem eorum minuant. 2) Cum iidem ea tantum cum voluptate agant, & sequantur, quæ suis pravis affectibus velificantur; ubique vero inter Christianos tales reperiantur, qui spreta Religione omnis generis vitiis sunt immersi, in hac ipsa multitudine peccantium præsidium malæ suæ causæ quærunt. 3) Hoc posito, id est conspecta tanta hominum vitiosorum inter omnis ordinis & dignitatis viros, turba, colligunt, Religionem tam certis principiis non esse, ut vulgo credatur, superstructam, neque Deum adeo severe in vitiosos animadversurum; vitia porro ita cum naturæ humanæ constitutione esse conjuncta, ut evitari illa nulla ratione possint: Eos vero, qui virtutis studium tantopere urgent, platonicas sequi ideas i. e. talia inculcare, quæ præstitu plane sint impossibilia. Accedit, quod ejusmodi homines gustu religionis puræ destituti, sæpe animadvertunt, viros haud indoctos, eos, qui aliorum judicio pro viris piis & virtutis amantibus habentur, pro hypocritis, quibus fides nulla habenda sit, haberi; cum vero piorum exiguus sit numerus, eorum vero, qui ad corrupti seculi mores compositi sunt, ingens turba sit, facile hac ratione vitæ genus, turpe licet, hactenus transactum, excusari posse, existimant. Augetur error, si videant, eos ipsos, qui virtutis studio omni virium contentione vacant, sæpe aliorum contemtui & persecutionibus esse obnoxios,

Hæc tanta Christianorum corruptio Incredulitatis non postrema causa est.

noxios, vitamque ipsis reddi acerbissimam. Hinc animus ad vitia propensus, eaque, quæ molestiam creare possunt, fugiens, magis magisque in vitiis confirmatur. 4) Ita gradatim progrediendo, incipiunt primo *optare*, ut religio pravis desideriis adeo exosa, & a plerisque mortalium contemta, tam certa non esset, ac vulgo persuadetur. Non possunt enim non homines toti vitiis dediti, ea omnibus votis desiderare, quæ vehementer amant, & aversari contra ea, quæ suaviter, ut putant, animos demulcere possunt. 5) Cum vero absonum videatur, sine specie ulla argumentorum, rem, quæ inter omnes magni æstimatur & pro sanctissima habetur, in dubium vocare, de difficultatibus quibusdam corradendis, animisque contra Religionem obfirmandis sunt solliciti. Occurrunt autem tales facile quærentibus. Præter enim impudentes sermones in congressibus audiri solitos, multa occurrunt in hac vita, quæ superbis hominibus de Providentiæ divinæ sanctissima administratione scrupulos movendi suppeditant occasionem. Hinc de ea incipiunt primo dubitare; crescente vero vitiorum amore, id quod vellent vero proximum esse, sibi persuadent, atque ea omnia quæ de futuris pœnis dicuntur, pro anilibus habent fabulis. Hoc si obtinuerunt, satis superque suæ securitati prospectum esse putant. Atque ita manifestum est, corruptionem late inter Christianos grassantem Incredulitatis haud postremam, imo præcipuam causam esse. Mecum sentient, quotquot serio res expendunt. Unum hic alterumve in re satis nota testimonium adducam. Unum suppeditat Vir pietate, Eruditione & dignitate Eminens Reverendissimus *Burnetus*: alterum *Jenkinus Thomasius*. Edidit nobilis aliquis Anglus libellum bonæ frugis plenum, cujus titulus juxta versionem W. *Berchelmanni* hic est: *Das Göttliche Leben in der Seelen des Menschen, als der kläreste Beweiss von der Vortrefflichkeit, eigentlichen Natur, Absicht und Würkung der vvahren christlichen Religion.* Huic libello præfationem lectu dignam præmisit Excellentissimus Præsul: Inter alia de argumento hoc ita loquitur: *Es finden sich sonderlich zvvo Haubt-Hindernüsse und Vorurtheile, vvelche das Geschlecht derer Freygeister und Gottes-Verlaugner in ihrer gottlosen Meynung, die sie vvider die christliche Religion hegen, gevvaltig stärket und verhärtet, als da ist erstlich, dass sie an denenjenigen, die sich dazu bekennen, und vorgeben, dass sie die Wahrheiten derselben glauben, nicht sehen noch vvahrnehmen, dass sie leben gleich solchen Leuthen, die dergleichen in rechtem Ernst thun, vvie ich dann vvelche gekannt, die ausdrüklich sagten, dass, vvann sie glaubten, dass der grosse Gott alle menschliche Händel*

Händel regiere, und alles vvisse, vvas vvir thun, und uns dereinst zur Rechenschaft davor fordern vverde, und einem jeden vergelten nachdem er gehandelt, und die Bösen straffen mit einer unendlichen und unveränderlichen Pein und Verdamnuss, sie ohnmöglich so leben könten, als der gröste Theil der Christen thue; sondern sie vvurden sogleich allen Eitelkeiten und Tohrheiten der Welt absagen, und sich ganz und gar in ein heilig und Gott vvohlgefälliges Leben begeben. Das andere Vorurtheil und schädliche Meynung, die sie gegen die Religion hegen, bestehet darinnen, dass sie vorgeben und sagen, sie hätten grosse Ursach zu argvvohnen, dass diejenige, an vvelchen sie eben, vvegen ihres Lebens und Wandels, vvenig oder nichts zu tadeln finden, etvvan ein verborgenes Vorhaben darunter hegten, vvelches ausbrechen vvürde, so bald sie eine bequeme Gelegenheit dazu finden vvürden; daher sie den Schluss machen, dass dieselben eintvveder im Verborgenen eben so bös seynd als andere, oder das, vvas sie thun, sie darinnen ihnen selbst Gevvalt anlegen zu einem oder andern heimlichen Ziel und Endzvvek. Sind dann auch einige, auf vvelche sie alle dergleichen Argvvöhne nicht haben können, (vviewvohl es kaum möglich ist, dass einer, der sich fest vorgenommen hat, mit lauter Vorurtheilen besessen zu seyn, nicht solte eine oder andere Farben darzu finden, oder vvenigstens vorgeben) so urtheilen sie zulezt, dass solche Personen verdriessliche, melancholische und singulaire Leuthe seynd, die eintvveder vvegen ihrer Leibes-Beschaffenheit, oder gehabten vvunderlichen Erziehung, eben so viel Vergnügen an solchen saur sehenden Geberden und einer affectirten Gravität fünden, als andere in ihren liederlichen und extra-vaganten Tohrheiten anzutreffen sich einbildeten. Hactenus Venerabilis ille Præsul. *Thomasius* vero in *Historia philosophica de Atheismo* pag. 14. ita mentem suam pandit. *Nec satis* (inquit) *proh. dolor! lugere possumus vitæ morumque dissolutionem, quæ* prima *& fere unica causa Atheismi nuncupanda venit. Quia turpis & impura praxis, & male sana Theoria aliquo modo se invicem ponunt & tollunt. Ita ut qui semper scientes volentes male agunt, de iis jure dubitetur, an de Deo recte sentiant: certe hi nihil magis cupiunt, quam ut nullus Deus existeret, ut repagulis omnibus remotis, timore scilicet divini vindicis, & ultimo judicio, hilarius & liberius cupiditatibus suis indulgere possint: Huc sane tendunt innumeræ bonorum querelæ & exclamationes. Sicut bona opera inquit Cyprianus, profitentur Deum, ita mala quodammodo loquuntur non est Deus, nec est scientia in excelso. Hinc Apostolus ad Tit. I. v. 16. profitentur se Deum nosse, sed factis Eum abnegant. Qua inutili & nuda cognitione, Christianorum maxima pars ita est capta;*

ut credat Religionem nihil esse aliud quam ritum civilem vel cærimonialem, inane nomen & præterea nihil. Quam stultum vero, & ineptum sit, Religioni propterea bellum indicere, quod pravis studiis & affectibus sit inimica, sapiens quisque sine ulteriore demonstratione animadvertit. In hos certe quadrat Epigramma beati *Werenfelsii*, quod in mortem Athei fecit, atque ita sonat:

Optavit iste perpetim
Nullum dari in mundo Deum:
conclusit ex voto hoc suo
vere Deum nullum dari.
Nunc sentit ille denique
Et sentiet in Secula
falsam esse consequentiam.

Malum hoc augent prava Exempla, & depravati mores ordinis sacri virorum.

X. Quod si vero corruptio ingens quæ passim inter christianos eheu! grassatur, & dominatur, multos in vitium Incredulitatis conjicit, manifestum est, depravatos mores Sacri ordinis virorum multum conferre ad hoc malum vehementer augendum. Candor & pietas prohibent, quo minus hoc ulcus non tangamus. Ita tamen in hoc argumento versabimur, ut nemo illorum, qui pietatis, & veritatis studio tenentur, de nobis conquerendi causas sit habiturus: nemini insultare volumus, sed candide saltem atque modeste monstrabimus, qua ratione illi, qui Doctorum, Pastorum, & Religionis Antistitum nomine venire solent, pessimo vitæ corruptæ exemplo, aliis nonsolum scandalo gravi esse possint, sed & invalescentem Incredulitatem adaugeant. Dari multos inter christianos, qui singulos V. D. Ministrorum nævos perstringant, exaggerent, & in majus extollant, tristi eheu experientia constat. Hos vero graviter peccare quis neget? Nemo unquam dixit, Ministros Religionis a nævis omnibus & erroribus esse immunes. Certe qui eos tanquam homines cœlitus delapsos, intuentur, puritatem tantum non angelicam in iis desiderant, & ad hanc imaginem omnes eorum actiones exigunt, vehementer falluntur. Verum est, muneris, quo defunguntur ratio postulat, ut pietatis studio emineant, & gregibus suis exemplo sint: At hoc non prohibet, quo minus nævos etiam suos habeant, si modo numero sint pauci, atque operam seriam navent, ut conscientiæ stimulis incitati, indies magis magisque naturam auxilio divino emendent. Maligni animi est, id quod bonum & laudabile est in Ministris V. D. silentio tegere; in erroribus vero

vero Eorum, quos parum cavere ſolet natura humana, tam acutum cernere, ac aquila vel ſerpens epidaurius. Hic autem ſæpe peccant illi quos minime decet. G. *Arnoldum* certe, virum alias præſtantem ingenio in notiſſimo Hiſt. Eccleſiaſticæ opere limites fraternæ charitatis ſæpe prætergreſſum, viri pii & docti, atque in cœteris *Arnoldo* minime male cupientes, conqueſti ſunt. Multo minus hic in cenſum veniunt illi, qui ut Religionem ipſam reddant ſuſpectam, & exoſam, ſingulari quadam, ſed deteſtabili ardent cupiditate, quavis data occaſione, nullo habito diſcrimine, in ſacri ordinis Viros invehendi, eos ſalſe perſtringendi, & pro cauſis malorum, quæ Imperia & Societates premere aliquando ſolent, venditandi. Inter Eos inprimis eminuere *Collinus*, *Tolandus*, *Paſſeratius*, *Mandeville*, *Dippellius*, *Edelmannus*, & plures hujus ordinis. Horum hominum hodie numerus tantus eſt, quantum muſcarum eſt, cum caletur maxime. Sunt qui ſeſe tum demum ingenioſos eſſe & aſtutos putant, ſi in omnibus circulis & congreſſibus inter pocula Sacri ordinis Viros onerare probris, cruento dente laceſſere, aceto italico eos perfundere, & innocentiſſimas etiam actiones pejorem in partem interpretari poſſunt. De *Tolando* hæc narrat Vir doctus, qui notas adjecit libello ſatis noto cui titulus: *La Friponerie Laïque des prétendus Eſprits forts d'Angleterre* : *Je me ſouviens* (inquit pag. 414.) *qu'autrefois à Londres je me ſuis ſouvent rencontré avec le fameux Jean Toland dans un Caffé qu'il frequentoit. Là ſon thême ordinaire & extraordinaire étoit le Chapitre des Prédicateurs ſur leſquels il avoit une ſource intariſſable des Contes, tous plus burlesques les uns que les autres.* Hi vero ita agendo impudentem ſuam audaciam duntaxat produnt, & ab iis duntaxat cum voluptate audiuntur, quibus nec pietas nec modeſtia, & proximi amor, curæ cordique eſt. Sed non eſt quod Viri innocentes & cordati propterea indignentur. Norunt enim horum hominum mores. Audiant illi *Senecæ* conſilium, qui in fragmentis de *remediis fortuitorum* ſic pronuntiat. *Male de te loquuntur homines; ſed mali. Moveret, ſi de me M. Cato, ſi Lælius ſapiens, ſi alter Cato, ſi duo Scipiones iſta loquerentur. Nunc malis diſplicere, laudari eſt. Non poteſt ullam authoritatem habere ſententia, ubi, qui damnandus eſt, damnat. Male de te loquuntur: moveret, ſi judicio hoc facerent. Nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur ſed de ſe. Male de te loquuntur; bene neſciunt loqui, faciunt non quod mereor, ſed quod ſolent. Quibusdam enim canibus ſic innatum eſt, ut non pro veritate, ſed pro conſuetudine latrent.* Quanquam vero negari non poſſit, multis ſæpe Sacri

Ordinis Viris injuriam fuisse illatam, dum sine causa exagitati fuerunt; diffitendum simul tamen non est, extitisse semper, & adhuc eheu! dari hujus ordinis viros, qui immemores sanctissimi, quo defungi solent muneris, vitam vivant variis vitiis contaminatam. Fuerunt semper, & sunt adhuc inter eos contentiosi, avari, libidinosi, vindictæ cupidi, superbi, dominandi libidine ardentes, falso, imo tyrannico spiritu adversus dissentientes animati, aliisque vitiis dediti. Fratrum horum etiam gratia rara est. Rarus sincerus amor quem tamen toties totiesque discipulis suis Christus commendavit. Atque hinc ortæ sunt tot virorum pietate & Eruditione eminentium de perpetuis inter ipsos doctores disciplinæ sanctissimæ rixis & contentionibus quærelæ justissimæ, ex quibus nimirum manifestissimum eheu! multos Doctores publicos pravis affectibus, non vero christianæ disciplinæ regulis duci, qui tamen moderationis, pacis & fraterni amoris studio aliis facem præferre deberent. Audiamus de hoc malo conquerentem Theologum omnium Eruditorum suffragio, gravissimum & oculatissimum Sam. *Werenfelsium*. Hic in egregio libello de *Logomachiis Eruditorum* cap. VII. ita mentem suam de hoc argumento aperit, dicens: *Neque quisquam ex me quærat, an etiam ii, qui eruditi, qui Philosophi (addimus Theologi & V. D. Ministri) qui sapientes vocantur huic sint morbo (de affectibus loquitur) obnoxii. Quis enim nescit odia quæ sunt inter diversas Sectas religionesque, odia inter Academias, odia inter diversorum studiorum homines odia & æmulationes Collegarum, condiscipulorum: odia inter eos, quibus vetera, eosque quibus recentiora placent: odia erga omnes, quos nostram eruditionem deprimere aut obfuscare arbitramur: odia eorum, qui sententias nostras non amplectuntur, non venerantur; qui audent a nobis dissentire, aut dissentire videntur? Et quis omnia unquam enumeraverit? Cum vero hæc odia nomen mutuantur sancti pro Deo, pro religione, pro veritate Zeli: tum vero penitus conclamatum est: tum nihil amplius neque videtur, neque intelligitur: tum in aliis horrendas hæreses, tametsi nusquam sint, non videre, impietas; innocentes non condemnare atque orco addicere, tepor in religione; omnia pessimum in sensum non detorquere, proditio: non clamare, non vociferari, non cœlum terramque miscere ἀθεότης habetur.* Hactenus insignis ille Theologus. Jam inde a temporibus Constantini magni (ut de iis quæ ante acta erant nil dicam) plures Episcopi & inferioris ordinis Sacrorum Ministri ambitione, dominandi lubidine, avaritia, in præceps acti fuerant. Hæc mala successu temporis ita fuerunt teste teste Hist. Ecclesiastica aucta, ut

ut vix aliud in Historiis illorum temporum legas quam vitia Clericorum. Illustris *Grotius* causas Judiciorum Dei in Ecclesiam occasione exorti Muhamedanismi exponens, ita ait: *Vera illa* (inquit) *atque simplex pietas quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floruerat paulatim refrigescere cœpit, ex quo per Constantinum & sequentes Imperatores effectum est, ut ea professio non tuta tantum, sed & honorata esset, mundo velut intruso in Ecclesiam. Episcopi acerrime inter se certarunt de summis sedibus ac sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosa Eruditio pietati antehabita & ex religione ars facta, cui deinde consequens fuit, ut ad exemplum eorum, qui turrim babylonicam ædificabant affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret culpam in S. Literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed quasi reducto Judaismo in ritibus collocari cœpit, & in iis quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent, itemque in studio flagrante semel electarum partium; tandemque evenit ut ubique essent Christiani nomine, re paucissimi. De verit. Relig. christ. Lib. VI.* Sect. I. Diu ante Muhamedem, de invalescente corruptione christianorum conquesti sunt multi Ecclesiæ Præsules. Vide testimonia collecta a *Rittershusio* ad *Salvianum*, & ad hunc ipsum locum *Grotii* V. Doctorum notas. Nota est historia *Prætextati* Consulis Romani, quam refert Hieronymus ad *Pammachium*. *Prætextatus* (inquit) *qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens B. Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Post illa tempora omnia in pejus ruebant, adeo, ut vix sine horrore legi possint tot scandalosæ Præsulum & Monachorum actiones. Corruptio certe Cleri ad tantum culmen ascendit, ut integræ tandem Nationes proxime ante Emendationem sacrorum susceptam, in sinum Imperatorum quærelas suas deposuerint. Post tempora Reformationis cautius quidam ex hoc ordine sunt mercati, & ut majori studio atque contentione varias disciplinas excoluerunt; ita pariter hinc inde reperti sunt multi, qui mores suos emendarunt; quanquam optandum foret, ut ad disciplinam potius Christi, quam vero ad Monachorum quorundam regulas vitæ rationem componerent. Sed quid multis loquimur de corruptione Cleri potificii? Confiteamur potius ingenue, hinc inde in Protestantium cœtibus reperiri non paucos Sacrorum Antistites vitam agentes a sanctissima Religione, quam profitentur, prorsus alienam. Quo magis

autem confessiones publicæ horum hominum sunt puræ, & vivendi regulæ eximiæ, eo magis quosvis pietatis & honestatis amantes offendit vita quorundam a præceptis Jesu Christi adeo abhorrens; neque mirum est multos, conspectis & deprensis tot vitiis hujus ordinis virorum, in ipsum Barathrum Incredulitatis præcipitari. Sunt enim hi homines majori rerum divinarum cognitione utplurimum quam cœteri instructi; solent, imo tenentur, in pravos Seculi mores invehi, corrupto &, degeneri Christianismo fortia opponere pectora, Religionis christianæ præcellentiam deprædicare; sedulam præceptorum Christi observantiam urgere, & quantum fieri potest, ipsas vitiorum radices evellere &c. &c. Quod si vero hisce omnibus contraria agant & vitiis varii generis sunt immersi, & exigua conscientiæ cura tacti; fieri aliter non potest, quam ut illi, qui de Religionis veritate non satis sunt persuasi, aut qui ad vitia propensos habent animos, incipiant de summis Religionis capitibus dubitare: vix enim a se obtinere queunt ut credant, homines tanta rerum divinarum cognitione instructos, & adversus vitia adeo detonantes, simul vero pudendis vitiis contaminatos, de veritate rerum, quas publice tanta cum specie pietatis & Zeli inculcare & commendare solent, serio esse persuasos; Et profecto eheu! tristis experientia probat, multum valere ejusmodi exempla ad Incredulitatem confirmandam. Plus certe ea nocent, quam subtilissimi libri ab Incredulis contra Religionem editi, quoniam plerique mortales non eo sunt ingenio ornati, ut vim subtiliorum objectionum expendere possint, vitia vero talia vel palpari quasi possunt a quovis plebejo. Adsunt confessiones hominum, qui incredulitati nomen dederunt publice, in quibus liberé & rotunde fatentur, corruptos S. ordinis Virorum mores plurimum contulisse, ad Religionem christianam repudiandam. Notum est testimonium *Rostæ Comitis* ab Episcopo *Burneto* adductum in biographia hujus nobilis Viri. Hoc quia ad nostrum Institutum facit, hic proferam. Extat illud pag. 83. edit. gallicæ Tiguri editæ. *Le Comte* (inquit Ill. Præsul) *me dit franchement, que rien ne l'avoit plus incité lui-même, avec bien d'autres au Libertinage, que de voir la vie relâchée & pleine d'hypocrisie, de ceux qui faisoient profession de suivre la Pieté. Il avoüoit, que, si la Religion n'étoit pas un pur artifice, c'étoit sans doute la chose la plus importante qu'il fut possible d'imaginer: & que s'il pouvoit une fois la croire véritable, il s'appliqueroit avec beaucoup d'ardeur & de zéle à vivre conformement à la foi. Mais d'un côté la passion de s'avancer, qu'il avoit trouvée dans quelques Ecclesiastiques*

ques à la Cour, jointe à la maniere basse & servile dont ils s'y prenoient; & de l'autre les animosités, qui regnent entre eux pour des bagatelles, l'avoient souvent obligé de conclure, qu'ils doutoient eux-mêmes de tout ce qu'ils prêchoient aux autres. Il alleguoit un grand nombre d'exemples, dont je savois que plusieurs n'étoient que de pures calumnies ou des fausses interpretations de certaines demarches fort innocentes en elles-mêmes; mais par malheur il y avoit quelques-uns qui n'étoient que trop véritables. Je le publie avec d'autant plus de hardiesse, que je voudrois faire souvenir ceux qui prétendent avoir de la Religion, & sur tout ceux qui en sont les Ministres, de l'engagement où ils sont, de vivre d'une maniere convenable à leur profession s'ils ne veulent être responsable d'une grande partie de l'Atheisme & de l'Impieté qu'il y a dans le monde. Les debauchés sont ravis, quand ils trouvent à mordre sur la conduite des Gens de bien, & sur tout de ceux, qui doivent servir d'exemple aux autres, tels que sont les Prédicateurs de l'Evangile. Ils ne manquent pas d'en conclure, non seulement que ces prétendus Devots sont des Hypocrites, mais que la Religion elle-même n'est que charlatanerie. Ita Burnetus. In eandem sententiam concedit Alph. *Rossetus Professor Lausanensis Clarissimus* in Cogitationibus suis generalibus de *Deismo* pag. 219. *Je ne puis* (inquit) *m'empecher de remarquer ici, que la mauvaise conduite des Chrétiens & en particulier les vices du Clergé, peuvent fournir occasion par contre-coup au Deisme de paroitre. Quand on voit les Chrétiens, mais sur tout les Ministres de la Religion, se conduire d'une façon toute opposée à leurs Principes: être les Esclaves des passions qu'ils condamnent chez les autres, & des vices qu'ils font profession de combattre; on est violement porté à presumer, qu'ils ne croyent point ce qu'ils font profession de croire, & que s'ils font paroitre tant de zéle pour la Religion; c'est plutôt en vûe d'avancer leurs interêts mondains & de dominer sur les consciences, que par respect ou éstime pour elle. Or quand une fois on en est venu là: on ne tarde pas à regarder la Religion elle-même qu'ils professent comme une ruse de Politique, ou comme une fourberie du Clergé. L'on a tort de raisonner ainsi; (Qui en doute?) mais la chose n'en est pas moins triste.*

XI. Sed mittamus hæc tandem, & accedamus ad alium impietatis fontem detegendum. Nemo dubitaverit, quin frequens librorum illorum lectio in quibus data opera vel religionis naturalis & revelatæ capita impugnantur, vel omnis generis vitia variis sub prætextibus, & diversis coloribus commendantur, multum conferat, ad animos vel exigua rerum divinarum cognitione imbutos, vel ad vitia proclives valde,

Alia Incredulitatis causa est librorum Atheismo, & impietati faventium lectio.

valde, pestilentibus opinionibs imbuendos, & ab amore pietatis avellendos. Antequam vero hoc probemus, instituti nostri ratio postulat, ut in antecessum aliquid de librorum illorum publicatione & lectione moneamus. Er *primo* quidem in confesso est, nonsolum omnes homines jure verum investigandi gaudere, sed & eosdem a summo Numine obligatos esse, veritates omnes, quæ quidem ad internam & externam felicitatem consequendam facere possunt, examinandi. Quo majoris autem momenti sunt illæ veritates, eo majori etiam virium contentione allaborandum est omnibus, ut sibi solidam, pro cujusque tamen ingenii capacitate, earum cognitionem comparare studeant. Omnium vero, qui non obbrutuerunt consensu, principalium Religionis Naturalis & Revelatæ capitum accuratior cognitio ad felicitatem illam obtinendam plurimum conferunt. Ex quo II. manifesto sequitur, quoslibet ad Examen illud instituendum teneri. Cum vero experientia teste, multi publicis scriptis Religionem impugnarint, & adhuc eandem variis rationibus adoriantur, necesse est, ut illi, qui nonsolum religionis amore tenentur, sed & ad alios solida rerum divinarum cognitione imbuendos ex officio obligati sunt, sine omni partium studio & ἀθερ παθων, rationes quibus gravissimæ illæ veritates impugnantur, serio & cum cura expendant: fieri autem id aliter non potest, quam si libri illi diligenter evolvantur, & rationum contra eos allatarum infirmitas solidis argumentis commonstretur; Non alia certe tutior via est, errantes in viam reducendi, & eos qui studio veri tenentur, aut qui lectione talium librorum decepti sunt, ab erroribus revocandi. III Quemadmodum vero omnes jus habent Religionem examinandi, & rationes Adversariorum expendendi; ita pariter licet, illis, qui de his vel illis Religionis capitibus dubitant, dubia sua modeste adductis rationibus publice proferre, & cum Eruditis communicare, præsertim si in privatis colloquiis sibi satisfactum non esse persuasi sunt. Ita enim fieri solet, ut nonsolum sæpe errantes in viam revocentur, errorum fontes detegantur, sed & ipsa veritas hactenus impugnata, in clariore luce collocetur. Ita notum est, Angliam feracissimam esse librorum, in quibus Religio vel acerbius vel modestius impugnatur: sed & compertum simul est insignem in hac florentissima Insula esse copiam virorum doctissimorum & præstantissimorum, qui magno ingenii accumine & Eruditionis apparatu insigni nonsolum solidissime Religionem vindicarunt, sed & multa nova præsidia ad eandem rectius defendendam hac occasione suppeditarunt. Novi a quibusdam

busdam dici, Incredulos non amore veri cognoſcendi ſed errores graves diſſeminandi ſtudio ad divulganda dubia illa commoveri; ſed hoc tamen non impedit, ſi vel maxime verum eſſet, quo minus libri hi a viris doctis legantur, & examinentur. Non adeo facile oſtendi poteſt hunc vel illum, qui dubia quæ contra Religionis quosdam articulos in animo exorta ſunt, publice profert, malo id facere fine: neque etiam neceſſe eſt, ut ſemper attenti ſimus ad finem, quem forte intendit ſcriptor, ſed potius res ipſa eſt ponderanda, & diſpiciendum, qua ratione errori occurri, veritasque ſolidis rationibus vindicari poſſit. Hoc ſi præſtitum eſt, res in vado eſt, & perinde eſt, ſive malo ſive bono fine Scriptor cum Erudito Orbe dubia ſua communicarit. Dantur etiam inter eos, qui verum tuentur, tales, qui multa religionis capita defendunt, non amore veri, & ſolida perſuaſione, ſed vel gloriæ, vel commodorum ſtudio incenſi, quod tamen non impedit, quo minus illi libri lectorum manibus terantur. Ex iis quæ hactenus a nobis dicta ſunt patet, quid viris Eruditis & de Religione ſolicitis mea ſententia tentandum ſit adverſus libros, qui hinc inde ab Incredulis in vulgus editi ſunt, & adhuc eduntur. Sunt nimirum, qui promiſcue, omnes illos libros proſcribendos & Vulcano tradendos eſſe putant, quod nimirum ejusmodi lectione multorum animi corrumpantur. Alii non quidem eliminandos illos libros cenſent, ſed tamen ab iis duntaxat eſſe legendos cenſent, qui artis ratiocinandi ſint periti, atque in ſeverioribus diſciplinis probe verſati, atque hi nonſolum libertatem ejusmodi libros evulgandi tuentur, ſed & optant, ut antiquiſſimorum Hæreticorum & Religionis chriſtianæ hoſtium ſcripta ad noſtram uſque ætatem fuiſſent transmiſſa. Ne gratis hæc dixiſſe videar, adducam quædam teſtimonia: Inter eos qui eruditiſſime & acerrime Religionem Chriſtianam adverſus Incredulorum inſultus defenderunt, *Reverendiſſimum Epiſcopum Chandlerum* referendum eſſe, omnibus conſtat Eruditis. Hic vero in defenſione Chriſtianiſmi, ita, juxta verſionem Germanicam Doctiſſimi Auctoris præfationi *Tyndalo* præmiſſæ, mentem ſuam aperit, dicens: *Die Sache Gottes und der Wahrheit kan bey einer wohleingerichteten Beörterung und bey der ſchärfſten und einer ganz unpartheyiſchen Unterſuchung, niemals leiden. Ich würde von Herzen vergnügt ſeyn, alle Einwürffe wider das Chriſtenthum in ihrem gröſsten Licht zu ſehen, damit ich deſto beſſer wiſſen möchte, ob meine Bekentniſs und meine Hoffnung als eines Chriſten, auf einem feſten und vernünftigen Grunde gebauet ſey, oder nicht. Wofern unſere heutige Unglaubigen deutlich zei-*

gen können, daſs das Chriſtenthum ein Betrug ſey, ſo wil ich es alſobald fahren laſſen: können ſie es aber nicht thun, ſo werden alle ihre Einwürffe wider daſſelbe deſſen göttliches Anſehen nur deſtomehr beſtätigen. Hactenus inſignis ille Præſul. Idem judicium fert Doctiſſimus *Foſterus* initio Refutationis libri *Tyndali*. Verba ita ſonant: *Da die Religion eine Sache iſt, vvoran dem menſchlichen Geſchlechte am allerhöchſten gelegen: ſo ſolte man auch einem jeden die Freyheit laſſen ſeine Einvvürffe dagegen vorzubringen. Dieſes iſt der einzige Weg, die vvahre Beſchaffenheit derſelben auszumachen, und ſie auf einen feſten Grund zu ſezen; damit nicht Wahrheit und Falſchheit, Aberglauben und unvernünftige Gottſeligkeit ohne Unterſcheid ſich unter dieſem ehrvvürdigen Namen empor ſchvvingen möchten. Wenn man dieſelbe durch Zvvang und Gevvalt unterſtüzet, ſo thut man nicht nur einen Eingriff in die allerheiligſten natürlichen Rechte der Menſchen, ſondern man beſchimpfet auch dadurch die Religion ſelbſt. Eine gute Sache vvird gleich verdächtig und die Gegner derſelben haben bey dem Dritten ſchon eine kleine Gunſt für ſich voraus: vvann man an ſtatt tüchtige Bevveiſe vorzubringen nur bloſs einigen Anſtrich der Wahrſcheinlichkeit machet. Da ein jeder rechtſchaffener Menſch ſonſt auf nichts, als die Wahrheit ſiehet, und niemals geſtattet, daſs ſeine Gemühtsneigungen, Vorurtheile oder vveltlicher Nuzen bey ſeinen Unterſuchungen der Religion einigen Einfluſs haben können; ſo muſs derſelbe nohtvvendig nichts ſo ſehr verlangen, als daſs die Gründe auf beyden Seiten in ihre gehörige Deutlichkeit geſezet, und ihnen alle ihre Stärke, vvelche ſie haben können, möchte gegeben vverden.* Cl. denique Theologus Halenſis *Baumgarten* in *Hiſtoria ſua Eccleſiaſtica* nuper demum edita, ita ait: *Wir beklagen billich den Verluſt mancher Schriften ſelbſt der Kezer und feindſeligſten Widerſächer der Chriſtenheit.* Cur ita autem ſentiant Viri Cordati, plures adducunt rationes: unius aut alterius duntaxat injiciam mentionem: ſuſpectam, ajunt, reddi Religionem ipſam, ſi argumenta, quæ illi opponi poſſunt, non liceat in medium proferre & ab aliis etiam expendi & legi; facile enim ita fieri poſſe, ut quidam ſibi perſuadeant, Religionem non iis ſuperſtructam eſſe rationibus, quæ examen aliquod rigidum poſſint ſuſtinere. Ipſis certe Incredulis triumphandi ampliſſimam ita dari occaſionem, quandoquidem ita agendo, naris acutæ homines judicaturos, eos, qui Religioni nomen dent, vim ratiocinationum, quibus hoc hominum genus utitur, ſuſtinere non poſſe. 2) Proſcriptione & combuſtione ejuſmodi librorum errantes in viam non reduci, quod tamen unum ut fiat, curandum eſſe Religionis Antiſtiti-

tiſtitibus. 3) Ita nonniſi avaritiæ & habendi cupiditati Typographorum conſuli: notum eſſe, ſtatim ac ejusmodi libri proſcribantur, multos eorum legendorum cupiditate exardeſcere, quod Typographi in rem ſuam convertant, pretiumque quantum poſſunt intendant. Conſtare inſuper variis artibus ac viis, ſi modo pecunia non deſit, ejusmodi libros facile comparari poſſe. 4) Addunt denique viri hi docti, eos inter Theologos Proteſtantes, qui omnes illos libros Incredulorum proſcriptos, & e manibus quorumvis excuſſos vellent, parum ſibi conſtare, dum Pontificios Doctores & Inquiſitores vehementer taxant & perſtringunt, quod in libros a Proteſtantibus Scriptos ſæviant, cum tamen Pontificiorum judicio, non minus hi libri Religioni noceant, quam Incredulorum Scripta. (*) Hæc & alia, quæ a Viris Doctis afferuntur, quo loco ſint habenda, me acutioribus, dijudicanda relinquo. Quemadmodum vero omnium rerum uſus eſt & abuſus, ita fatendum ſimul eſt, promiſcua ejusmodi librorum lectione multos in vitium Incredulitatis fuiſſe conjectos, & adhuc eheu multos in idem incidere. Contingere autem hoc frequenter ſolet illis, qui aut nullis diſciplinis, aut leviter ſunt imbuti, neque ſeverioribus Literis diligentem operam unquam navarunt. Nemo ignorat, Incredulorum objectiones plurimas ita eſſe comparatas, ut ad eas retundendas opus ſit acri judicio, & eruditione non proletaria. Cum vero multi ejusmodi librorum lectione delectentur, qui objectionum vim quidem ſentire poſſunt, iis autem præſidiis ſunt deſtituti, quæ ad ſolvendas illas difficultates requiruntur; fieri aliter non poteſt, quam ut incipiant de graviſſimi momenti veritatibus dubitare: Quod ſi his accedant pravi affectus, vix aliter evenire poteſt quam ut illis albos calculos adjiciant, quæ peſſimis illis conſultoribus grata atque accepta videntur. Non neceſſe eſſe puto, ut veritatem hanc multis probem exemplis; qui enim mores hominum perſpectos habet, atque ea, quæ hinc inde fieri ſolent, animad-

(*) Inter ipſos Doctores Pontificios cordatiores, & doctos ſunt, qui dolent Cenſores & Inquiſitores in Scripta Theologici vel Philoſophici argumenti inclementius, quam par eſt, animadvertere. Horum numero adſcribendus eſt Celeb. *Muratorius Illuſtr. Ducis Mutinenſis Bibliothecarius*, qui edito ſub nomine Lamindi *Britannii libello, de Ingeniorum Moderatione in Religionis Negotio* Cap. V. p. 266. ita loquitur: *Novimus, qui, ne ſibi confligendum foret cum indocili quorundam Cenſorum notitia atque impotentia dimiſſis theologicis ac philoſophicis ſtudiis ſe totos conjecerunt in Eruditionem profanam, unde ſi non æqua laus, certe minus periculi, & plus quietis exſpectandum fuerat. Non ergo privatis tantum ſtudiis officitur ab hiſce cenſoribus, ſed publicæ etiam utilitati & Eccleſiæ, quæ Scriptoribus Theologisque indiget non Aſſentatoribus, dum ſcribunt, neque Zelo immoderato ferventibus, dum judicant, ſed ſolida Eruditione refertis & omni ſuperſtitione ac affectu vacuis.*

animadvertit, nullus dubitabit, quin multi frequenti horum librorum lectione in præceps acti sint. Unum inter mille exempla adduxisse juvat, nimirum *Caroli II. Illustrissimi Angliæ Regis*, qui lectione librorum *Hobbesii* corruptus fuerat. Rem narrat Reverend. Episcopus Salisburiensis *Burnetus dans les Mémoires pour servir à l'Histoire de la Grande Bretagne.* Postquam enim narrasset, quo ingenio fuerit ornatus Dux Bukinghamensis ita pergit: *En revenant* (de Duce hoc loquens) *de ses voyages à Paris, il y trouva le Prince de Galles, que Charles I. son Pere y avoit envoyé dans le delabrement de ses affaires. S'appercevant que ce Prince avoit du penchant à recevoir des mauvaises impressions, il se fit un étude de le corrompre. Engagé lui-même dans toutes les Impietés & dans tout le Libertinage du Siecle, & secondé dans ce dessein par Mylord Percy, il n'y reussit que très-facilement. Pour achever de le perdre & sous prétexte de lui faire apprendre les Mathematiques, ces deux Seigneurs lui presenterent Hobbs, qui lui expliqua ses systêmes tant pour la Religion que pour la Politique. Leçons qui s'imprimerent profondement dans son Esprit, & qui ne s'en effacerent jamais.* Ita Celebris ille Episcopus. Quid ipsi *Celeberrimo Theologo* F. *Junio* Scripta *Epicuri* nimium admiranti in Adolescentia sua obtigerit, notum est ex biographia sua, quam ipsemet adornavit. Adaugentur hæc mala nostro seculo, quo Historiæ Literariæ studium quammaxime floret. Dantur multi, qui, antequam pectus necessaria rerum præstantissimarum cognitione locupletarunt, omnia fere Eruditorum Diaria evolvant. Ibi autem tanquam in brevi tabella insolitas quorundam Eruditorum opiniones deprehendunt; vident nullam sententiam tam certam, aut momentosam esse, quæ ab hoc vel illo Erudito impugnata haud fuerit; hinc imperitia artis ratiocinandi, & ignorantia severiorum disciplinarum abrepti, colligunt, de omnibus rebus, Religione cumprimis, utramque in partem disputari posse. Æque tamen nocent Pietati illi libri, qui de rebus obscænis agunt, quique eheu! a multo jam tempore pro classicis libris habiti sunt, quos fabulas Romanenses vulgo appellare solent. Præterquam enim, quod turpissimis affectionibus velificentur, religionem etiam ipsam sæpe reddunt suspectam: verum est in hujus furfuris scriptis directe dogmata Religionis non impugnari: at talia tamen in iis traduntur, ex quibus sinistræ de Religione opiniones facile enascuntur. Ita sæpe exponitur, quibus fraudibus, mendaciis, perjuriis, spreta omni Religione & fide, homines, turpissimi amoris flammis incensi, ad fines, quos intenderant, pervenerint. Ex quibus animus furore hoc cor-

correptus colligit, Religionis, ubi de ſedandis affectibus agitur, non adeo magnam eſſe habendam rationem. Sæpe etiam ut fabulæ conſtet ſuum πρέπον, & pravis cupidinibus fræna laxentur, animique legentium ſuaviter demulceantur, exponitur, qua ratione veneris delicia, per neſcio quas mirabiles plane vias, inter mille obſtacula, fine ſuo ſint potita. Ex quo homines amore impuro dementati plane, in eam incidere facile poſſunt opinionem, ac ſi hæc omnia non ſine ſingulari Numinis Provida cura ita eveniſſent. Denique his addimus lectionem diſertiſſimorum nequitiæ Magiſtrorum, qualis *Catullus*, *Tibullus*, *Petronius*, &c. auctores item feſcenninorum verſuum, &c. Novi quidem eos ſtudioſæ juventuti ſæpe commendari ob ſtyli puritatem & elegantiam: ſed præterquam quod ex aliis L. Latinæ Scriptoribus, quantum ſatis eſt ea quæ ad ſermonis latini naturam accurate cognoſcendam requiruntur addiſcere poſſit, omnes quotquot ſunt chriſtiani, omnia illa evitare debent, quæ teneros animos ad turpes motus commovere poſſunt. Major ſemper pietatis quam ſermonis habenda eſt ratio. Videatur de hoc negotio ultimum Caput pii & venerabilis ſenis (jam vero dum hæc ſcribo, cœlo recepti) J. Fr. *Oſtervvaldii de fontibus corruptionis inter Chriſtianos hodie Serpentis.* Sed hæc ſufficiant.

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADFERENDA.

PARS VIII.

Sect. I.

Recensentur reliquæ cuusæ Incredulitatis inter quas primo referenda Superstitio. Hujus datur definitio.

Ccedimus tandem bono cum Deo ad reliquas Incredulitatis causas enarrandas. Inter præcipuas autem merito referimus *Superstitionem*, malum teterrimum & Religioni castæ, puræque valde adversum. Apud Latinos pariter atque Græcos vocabulum hoc Superstitio, & δαισιδαιμονια μεσον est, & in bonam & malam partem sumitur, prouti viri Eruditi multis probarunt. Videantur quæ ad Act. c. XVII. 22. Corn. *Adami*, *Wolfius* in Curis suis, *Hammondus*, & alii in medium protulerunt. *Veteres* Superstitionis nomine in genere intellexerunt religionem deliram quamcunque & anilem, in qua inest timor inanis Deorum, quemadmodum *Cicero* loquitur de *Nat. D. L. I. S.* 42. omnem insuper importunam & ineptam religionem. *Theophrastus* in suis Characteribus Superstitionem ita definivit: Ἀμελει ἡ δαισιδαιμονια δοξειν ειναι δειλαια προς το δαιμονιον: i. e. *Superstitionem sane definire possumus, meticulosum erga Numen adfectum.* Is. *Casaubonus* ad h. locum notat, alios Superstitionem ita definivisse; quod δαισιδαιμονια sit Φοβος Θεων καὶ δαιμονων: ubi addit vir doctus sequentia: *Theophrastus* inquit, *voce* Δαιμονων *& Deos & Dæmones complexus*

plexus est, & quicquid Divinitatis esse particeps male sana putavit antiquitas. Nos latiore sensu sumimus Superstitionem, & per eam omnem Numinis, sive unius, sive plurimorum præposterum, id est rationi & Revelationi plane contrarium cultum intellectum volumus. Animus non est hoc loco de variis partibus Superstitionis & Idololatriæ agere; de iis Viri Docti, qui data opera hoc argumentum excusserunt, consulendi.

Veteres tamen Gentiles religionem a Superstitione distinxerunt.

II. Quanquam autem Gentilium luce Revelationis destitutorum religio superstitiosa valde fuerit, viri tamen inter eos docti, eam a Religione distinguendam esse voluerunt. Ad id probandum vel solus libellus *Plutarchi* de Superstitione sufficeret. Sed afferenda sunt quædam testimonia. Ita vero loquitur *Cicero de Nat. D. L. II.* Sect. XXVIII. *Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente voce veneremur; non enim Philosophi solum, verum etiam Majores nostri Superstitionem a Religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo ut elegantes, ex eligendo, tanquam a diligendo, diligentes, ex intelligendo, intelligentes. His enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem quæ in Religioso. Ita factum est in Superstitioso & Religioso, alterum vitii nomen, alterum laudis.* Hanc originem vocis superstitionis adducit *Lactantius Instit. Div. L. IV. S. XXXVIII.* eamque improbat: *Superstitiosi* (inquit) *vocantur, non qui filios suos superstites optabant (omnes enim optamus) sed aut ii, qui superstitem memoriam defunctorum colunt, aut qui Parentibus suis superstites colebant eorum imagines domi tanquam Penates Deos. Nam qui novos sibi ritus assumebant, ut Deorum vice mortuos honorarent, quo ex hominibus in cœlum receptos putabant, hos superstitiosos vocabant. Eos vero qui publicos & antiquos Deos colerent, religiosos nominabant, unde Virgilius: Vana superstitio, veterumque ignara Deorum.* Quicquid autem sit de origine vocis hujus, inter Religionem tamen & Superstitionem discrimen magnum intercedere fassi sunt Doctiores inter Gentiles: Idem *Cicero Lib. II.* de *Divinat.* dixit: *ut Religio propaganda etiam, quæ est juncta cum cognitione Naturæ: sic Superstitionis stirpes sunt ejiciendæ.* *Casaubonus* citato loco ait. *Scite Varro apud Augustinum dicebat, Deum a religioso vereri, a superstitioso timeri: Seneca dilutius Epist. XLVII. Deo satis est quod colitur*

colitur & amatur: non potest amor cum timore misceri. Melius idem alibi: *Religio Deos colit: Superstitio violat.* M. *Tyrius* Serm. IV. pietatem a Superstitione sic distinguit: *ει δε εςι και ανθρωπος προς Θεες επιμιξια; ο μεν ευσεβης φιλος Θεω, ο δε δεισιδαιμων κολαξ.* Clarissime vero ex libellis *Plutarchi* de *Iside* & *Osiride*, item de *Superstitione*, patet, Veteres Religionem a Superstitione distinxisse. In libello de *Iside* & *Osiride* pag. 378. ita loquitur: *'Ενιοι αποσφαλλεντες παντάπασιν εις Δεισιδαιμονιαν ελιαθον, οι δε φευγοντες ωσπερ ελως την δεισιδαιμονιαν, ελαθον αυθις ωσπερ εις κρημνον εμπεσοντες την αθεοτητα.* Et eodem loco mentionem faciens Superstitionis Ægyptiorum ait: *'Αιγυπτιων δε οι πολλοι θεραπευοντες αυτα τα ζωα και περιεποντες ως Θεες, ε γελωτος μονον εδε χλευασμε καταπεπλησαι τας 'Ιερεργιας; αλλα τετο της αβελτηριας ελαχιςον εςι κακον, δοξα δε εμφυεται δεινη τες μεν ασθενεις και ακακες εις ακρατον υπερεικεσα την δεισιδαιμονιαν: τοις δε δριμυτεροις και θρασυτεροις εις αθεες εμπιπτεσα και θηριωδεις λογισμες.* i. e. *Sed Ægyptiorum plerique colentes ipsa animalia & tractantes tanquam Deos non sannis modo & irrisioni totam pene Sacrorum objecerunt rationem, (boc enim a stultitia illa malum provenit minimum) sed & vebemens animis ingeneratur opinio, quæ infirmis atque simplicibus meram inducit Superstitionem: vebementiores autem ad negandos Deos belluinasque cogitationes propellit.* Idem repetit in libello de *Superstitione* sæpius.

Observanda sunt hæc contra recentiores Deistas, qui, ubi de religione agunt, eamque omnium malorum, quæ quidem generi humano incumbunt, causam esse clamitant, superstitionem cum Religione confundunt. Sic mire sibi placent, quando incidunt in versus *Lucretii*, ubi ait: *Tantum Religio potuit suadere malorum!* item *Religio peperit scelerosa atque impia facta:* pariter mire sibi plaudunt, cum de fraudibus Sacerdotum veterum Gentilium agunt, putantes, se ita jugulum petiisse omnium, qui V. D. M. & Theologi appellantur. Facile hoc exemplis *Tolandi*, *Collini*, *Passeratii*, aliorumque ostendi posset, si res esset, de qua viri eruditi dubitarent. Juvat tamen in gratiam Eorum, quibus talia scripta ad manus non sunt, unum alterumve testimonium adduxisse. *Spinozam* hominem fuisse Atheum, & omnis Religionis expertem, in vulgus notum est. Hic vero Religionem & Superstitionem eodem loco habuit. Abunde hoc patet cum ex Systemate, quod secutus est, tum ex præfatione tractatui *theologico-politico*, præmissa. Ita enim incipit hæc præfatio. *Si bomines res omnes suas certo consilio regere possent: vel si fortuna ipsis prospera semper foret, nulla su-*

per-

perstitione tenerentur: sed quoniam eo sæpe angustiarum rediguntur, ut consilium nullum adferre queant: & plerumque ob incerta fortunæ bona, quæ sine modo cupiunt, inter spem metumque misere fluctuant, ideo animum ut plurimum, ad quidvis credendum pronissimum habent: qui dum in dubio est, facili momento huc atque illuc pellitur, & multo facilius, dum spe, & metu agitatus hæret, præfidens alias, jactabundus & timidus. Atque hæc neminem ignorare existimo, quamvis plerosque se ipsos ignorare credam: & paucis interjectis: *Si quid porro insolitum magna cum admiratione vident, id prodigium esse credunt, quod Deorum aut summi Numinis iram indicat, quodque adeo hostiis, & votis non piare nefas habent homines superstitioni obnoxii, & Religioni adversi; eumque ad modum infinita fingunt, & quasi tota natura cum ipsis insaniret, eandem miris modis interpretantur.* Sequitur *Spinoza*, quamvis ex alio fonte, sententiam *Epicuri*, qui timori & ignorantiæ causarum tribuit, quod alii persuasioni conscientiæ de Numine adscribunt. Ita enim loquitur *Lucretius* Lib. VI.

Cetera, quæ fieri in terris cœloque tuentur,
Mortales, pavidis cum pendent mentibus sæpe
Efficiunt animos humiles formidine Divum
Depressosque premunt ad terram: propterea quod
Ignorantia causarum conferre Deorum
Cogit ad Imperium res & concedere regnum.
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri divino numine rentur.

Superstitionem & Religionem in unam etiam classem retulisse videtur *Collinus*, in tractatu notissimo de *libertate cogitandi*. Saltem ita mentem ejus interpretatur Celeb. *Bentley* in libro cui titulus: *La Friponerie Laïque des prétendus Esprits-forts.* Pag. m. 85. ita loquitur doctissimus Vir; *Ce mal si terrible* (de superstitione loquitur) *ce defaut si capital, ne se peut éviter selon lui, qu'en se rangeant au parti, qui pense avec liberté: c'est-à dire, dans le vrai sens de son verbiage, qu'en renonçant à toute Religion. Chose étrange! Il y a dejà deux mille ans que l'on a distingué & separé la Religion de la superstition. Cependant cet Autheur les confond encore, & veut si bien, qu'elles soient la même chose, & qu'à son avis on ne peut se guerir de l'une, qu'en se defaisant de l'autre.*

III. Superstitione prava captos, in *Deismum*, vel *Atheismum*, facile incidere posse, & rei natura, & confessio ipsorum Gentilium probat. Planus est locus *Plutarchi* jam jam adductus. Quod si vero ad naturam superstitionis rite attendas, *duplici* ratione id fieri posse, mani- **Ostenditur qua ratione homines superstitione delusi, in Atheismum incidere possint.**

 nife-

nifeſtum erit. Qui ineptas de Numine, vel de Diis fovet opiniones; qui fictitios Deos vel creaturas religioſe colit; qui non amore, ſed ſervili metu Numinum tactus eſt; qui quosvis ineptos ritus admiratur, & nugaciſſimas opiniones, a Sacerdotibus traditas, admittit: Qui portenta quævis, inepta, & incredibilia pro divinis eventibus venditat, tumque demum ſe Numini placere exiſtimat, ſi quam longiſſime recedit ab iis, quæ recta ratio & Revelatio, de Deo, cultuque ejus docent, perinde cenſendus, ac ſi omni Numinis cognitione eſſet deſtitutus: Quemadmodum enim is, qui negat Deum ullam curam gerere rerum humanarum, quantum in ſe eſt, omnia præſidia & incitamenta Deum colendi tollit, quamvis aliud ſit aſſerere, Deum non dari, aliud, eſſe eum quidem, ſed curam nullam gerere generis humani. Ita pariter ſi quis ridiculas plane & ineptas de Numine fovet opiniones; ſi ritibus ineptis placare Deum ſtudet: & his vel Univerſum Religionis cultum, vel ſaltem id, quod in ea præcipuum eſt, abſolvi putat, perinde plane agit, ac ſi Numinis rationali cultu, & cognitione careret. Si quis recentiorum pariter ac Veterum barbararum Gentium de Diis opiniones, ritusque Eosdem colendi, perpendit; Si cogitat quantam vim in animos hominum habeant opiniones cum lacte quaſi materno hauſtæ, ridiculæ licet & ineptæ; ſi ſecum reputat, quam difficulter homines recedant ab iis, quæ a Sacerdotibus ſuperſtitioni pravæ deditis, tradita & inculcata ſunt: facile deprehendet, fieri aliter non poſſe, quam ut mentes tantis tenebris obſeptæ, & debili plane cognitione Religionis inſtructæ; nonniſi umbram Religionis pro cultu Numinis conſectentur, & reliquiæ idearum de Numine tantum non penitus deprimantur. Unde quoties Veterum & recentiorum gentium opiniones de Diis legimus, quantam & quam incredibilem vim in hominum animos habeat ſuperſtitio, non ſine ſtupore miramur, & dolemus. Hinc quidam Viri Docti omnem lapidem movere ſolent, ut Nationes quasdam antiquas pariter & modernas a Suſpicione Ignorantiæ Numinis, vel Atheiſmi liberent. Qua ratione vero ita ſenſim ſenſimque homines, in ipſis Scholis quaſi Superſtitionis nati & educati, a cultu Numinis recedant, & loco illius, in ſtultiſſimis ritibus & opinionibus adquieſcant, manifeſtum erit, ſi partim ad ſuperſtitionis vim, partim ad debilem cognitionem Numinis, quæ natura mortalibus ineſt, animos convertimus. Verum eſt, mentes humanas facultatibus ad Deum colendum & cognoſcendum eſſe natura inſtructas; ſimul vero etiam in confeſſo eſt, non ſine meditatione, ſtudio, & acri mentis attentione

ad

ad accuratiorem Numinis cognitionem perveniri: Hoc norunt omnes, quot quot inſtitutioni juventutis operam dederunt. Religio præcipue verſatur circa res in oculos non incurrentes, ſed circa cæleſtes, id eſt mente ſola percipiendas: plerique vero mortalium ſolis ſenſibus ducuntur, & ad ea contemplanda & ſectanda feruntur, quæ corporibus grata, atque accepta ſunt. Certe, niſi mature accederet ingenua educatio, & inſtitutio ſedula atque prudens, plerique tantum non obbruteſcerent. Hanc naturæ imbecillitatem bene agnovit *Cicero.* dicens: *Natura parvos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravatis ſic reſtinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat; ſunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum, quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret; nunc autem ſimul atque editi in lucem & ſuſcepti ſumus, in omni continuo pravitate & in ſumma opinionum perverſitate verſamur; ut pœne cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Cum vero Parentibus redditi, id eſt Magiſtris traditi ſumus, tunc ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat.* Tuſc. quæſt. Lib. III. S. 11. Hinc etiam videmus juvenes, non tam ad ea, quæ legibus divinis & humanis præſcripta ſunt, quam vero ad ea, quæ grata ſunt, reſpicere. Quod ſi jam ad illam ingenii imbecillitatem, naturalem perverſitatem, ac corruptionem accedat inepta & tetra ſuperſtitio, adeo ut pueri ab ipſa juventute nihil fere aliud audiant & videant, quam quod mentes opinionibus ridiculis imbuere poteſt, facile colligi poteſt, qualis futura ſit illorum hominum Religio. Cum inſuper pauciſſimi ſint, qui Religionem excolant, & plebs, quæ maximam partem alicujus Nationis abſolvit, corporis potius & pecorum, quam rationis curam habeat, fieri aliter non poteſt, quam ut homines, in ejusmodi locis, & inter homines ſuperſtitioni adeo deditos nati & educati, ineptiſſimis & perverſiſſimis de Religione ſententiis imbuantur. Hoc autem obtigiſſe opere ipſo, triſtis eheu! docet experientia. Verum quidem eſt, habuiſſe non tantum Barbaros ſed & græcos & Romanos, ſuas ſcientiarum officinas & ſcholas. At in iis non tam ea tradebantur, quæ ad verum Numinis cultum facere poterant; ſed quæ ad civilem vitam, arteſque hominibus utiles, v. gr. ad Eloquentiam & differendi peritiam comprobandam plurimum conferre poterant. Vide eruditum libellum *Wovveri de Polymathia Veterum.* Pone vero in his Gymnaſiis Religionis etiam habitam fuiſſe curam, non poterat ea alia eſſe, quam publice recepta & Sacerdotibus probata. Jam vero notum eſt, Gen-

tes omnes, Revelationis luce destitutas, detestandæ superstitioni immersas quasi fuisse; hinc religionis præcepta, ultra quædam legis naturæ dictata eaque valde corrupta, vix extendebantur. Quod si ad Eos spectes, qui Religionis & rationis culturam promovere tenebantur, manifestum erit, plurima eos tradidisse, quæ ad notiones de Numine puriores potius obscurandas & pervertendas, quam vero ad eas elucidandas & commendandas facere poterant. Quis nescit Poëtas talia de Diis & Deabus tradidisse, quæ castas mentes non poterant non vehementer offendere? Fatetur hoc ipsum *Cicero*, loco jam jam laudato: *Accedunt* (inquit) *etiam Poëtæ, qui cum magnam speciem doctrinæ sapientiæque præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur & inhærescunt penitus in mentibus.* Hoc adeo erat notum, ut prudentes inter Gentiles viri, Platonici & Stoici potissimum, ea, quæ de Diis tradebantur a Poëtis, physice voluerint explicare, remque adeo pudendam honesto titulo exornare: Et si quædam de virtute & honestate scriptis hisce hinc inde inspersa erant, nihilominus ea publicis opinionibus erant attemperata, & absurdis de Diis commentis depravata. Philosophi potius de rerum omnium origine, innumerisque sophisticis quæstionibus explicandis, quam vero de vera, castaque Religione tradenda, & superstitione ex animis hominum evellenda, erant soliciti: cultus publicus ad leges non Philosophorum, sed Sacrificulorum, hominum vanissimorum & astutorum Impostorum, erat exigendus. Hunc qui rite; i. e. ex horum hominum mente perageret, pro religioso habitus erat. Quæ hic breviter exposita sunt, copiose, & erudite sunt excussa, a *Celeb. Barbeyracio*, in *doctissima præfatione*, *versioni operis Puffendorfii*, *præmissa*, quam veri amantes non sine fructu legere poterunt. Sed accedebant alia plura quæ Homines, acutioris inprimis ingenii pervertere, & religionem omnem explodendi opportunam occasionem suppeditare poterant, quæ strictim, quia res nota valde est Eruditis, exponere juvat. Huc pertinent ante omnia *Oracula*, quæ Numinis voluntatem Sacerdotibus revelare tradebantur; ubi tamen facile ab iis, quibus mens non læva fuerat, imposturæ detegi poterant, & non semel detectæ sunt; non certe Diaboli artibus sed Sacerdotum fraudibus deberi, illa responsa passim data, hodie inter Doctos fere Omnes, receptum est. Homines insuper sæpe nequissimi in Deorum numerum referebantur, quorum vita turpis & detestanda, plerisque plane nota erat. In quibusdam festis, v. gr. *Bachi*, talia committebantur scelera, quæ ennarrare pudor prohibet: quod si quis tamen vel pudenda illa

scelera,

ſcelera, vel ritus deteſtandos, propalare aggreſſus erat, pro homine atheo, & capitis pœna digno, habendus erat. Vid. Auguſt. de *Civ. Dei Lib. VII. cap. 20. & Lib. XVIII. cap. 5.* Neque ſemel factum, ut Sacerdotes ſceleratiſſimi, in templis & locis, ubi oracula fundi dicebantur, uxores & virgines compreſſerint, idque a neſcio quibus Diis, formam hominum ſcilicet induentibus, factum, aſſeveraverint. Vide *Herodot. Lib. I. Joſeph. antiq. Lib. XVIII. p. 622. De Paulina ope Sacerdotum Iſidis vitiata, vide Ruff. Hiſt. Eccl. Lib. II. cap. 25.* Iidem impudentiſſimi nebulones tamen contendebant, per ſe ſolos Deos conciliari, & variis purgationibus, lavacris, & ſacrificiis, peccata quævis elui, & condonari, quum tamen id ipſum vel perſpicaciſſimi inter Gentiles ipſos negarent. Videatur vel ſolus *Cicero Lib. de legibus.* Et qualis tandem ars erat illa adeo celebrata *Haruſpicina?* meræ fraudes, quibus plebi illudebant, adeo quidem, ut ipſum *Catonem* dixiſſe referant, mirari ſe, Haruſpicem, videntem alium, eandem artem exercentem, a riſu ſibi temperare poſſe. Denique, ut alia mittam, multi politici ordinis viri, ut majorem auctoritatem ſibi conciliarent, nonniſi perpetuis Deorum conſiliis ſeſe uti, fingebant. Unum, ſed commemorabile exemplum duntaxat afferam, quod ſuppeditat *Livius Lib. XXVI. cap. 19.* Deſcribit hic ingenium moresque *Scipionis. Fuit Scipio*, (inquit) *non veris tantum virtutibus mirabilis, ſed arte quoque quadam ab juventa in oſtentationem earum compoſitus: Pleraque apud multitudinem, aut per nocturnas viſa ſpecies, aut velut divinitus, mente monita, agens: Sive ut ipſe capti quadam ſuperſtitione animi, ſive ut imperia conſiliaque velut ſorte oraculi miſſa ſine cunctatione aſſequeretur. Ad hoc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem ſumſit, nullo die prius ullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret, ingreſſusque ædem conſideraret & plerumque tempus ſolus in Secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam ſervabatur, ſeu conſilio ſeu temere, vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, ſtirpis eum divinæ virum eſſe, retulitque famam in Alexandro prius vulgatam & vanitate & fabula parem, anguis immanis concubitu conceptum & in cubiculo matris ejus perſæpe viſam prodigii ejus ſpeciem, interventuque hominum evolutam repente atque ex oculis elapſam. His miraculis nunquam ab ipſo eluſa fides eſt; quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quidquam nec palam affirmandi. Multa alia ejusdem generis, alia vera, alia adſimulata, admirationis humanæ in eo juvene exceſſerunt modum: quibus freta tunc civitas, ætati haud quaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque Imperium permiſit.* Similibus fraudibus

dibus usum *Muhamedem*, & primos illius successores; cùm ex vita hujus Impostoris a Viris doctis conscripta, tum ex recentissima *Eruditissimi Okley historia primorum Caliphurum* constat. Quis autem, miretur, homines in illis tenebris natos, totque imposturis circumventos, & Sacrificulorum fraudibus delusos, omnem fere religionem animis excutere, aut saltem levem duntaxat aliquam speciem religionis retinere? Atque ita facile patet, qua ratione superstitio, homines, plebem inprimis, in Atheismum præcipitare potuerit. Fieri id vero etiam potest alia ratione. Notum est inter Græcos & Romanos, (ut de Barbaris nationibus nil dicam) fuisse Viros, judicio, & ingenio excellentissimos; neque dubium est, quin illi albis dentibus patriam illam religionem, jactata passim miracula, Haruspicum fraudes, narrationes de Deorum apparitionibus, concubitibus &c. riserint. Testimonia hujus rei extant plurima. Cum vero ab altera parte debilis plane fuerit Theologiæ naturalis cognitio, uti ex Systematibus Veterum Philosophorum abunde patet, fieri aliter non potuit, accedentibus pravis affectibus, adversus quos in Theologia illa Gentilium non satis præsidii reperiebant ad eos refrænandos, quam ut multi religionem ipsam cum superstitione simul animis penitus excusserint, præsertim cum doctrina de mentis immortalitate, debili plane fundamento fuerit superstructa, magnusque esset Philosophorum de hoc argumento dissensus:

Superstitio inter Christianos grassans, ad Incredulitatem promovendam plurimum confert.

IV. Hactenus vidimus, qua ratione superstitio, homines, luce Revelationis destitutos, facile in Incredulitatem conjicere possit: jam vero paucis adhuc dicendum de Superstitione, inter christianos grassante, & de periculo, quod inde Religioni imminet. Notum est in florentissimis Europæ locis (ut de Superstitione novo orbi illata, jam nil dicam) valde adhuc grassari turpem & Christianis indignam superstitionem. Animus non est rem exaggerare, aut omnibus promiscue Scriptoribus & Itinerariorum fabricatoribus, fidem habere. Neque etiam sola fide Protestantium eorumque testimoniis niti vellem, si probare aggrederer, data opera, quanta adhuc in cœtibus Pontificis religioni addictis, regnet Superstitio, quodve Sacerdotes Superstitionis auctores & promotores, in augendis ineptis ritibus, v. gr. circa reliquias, cultum sanctorum, vel ignotorum vel notorum; circa cultum Mariæ; Canonisationem Sanctorum, &c. modum omnem excesserint: passim etiam falsa miracula pro veris venditata, & Sanctos plane in rerum natura non existentes, religiose tamen cultos fuisse, fassi sunt Viri Ecclesiæ R. Doctissimi, *Mabillonius*, *Thiersius*, *Launojus*, quem

Galli

Galli *le Denicheur des Saints*, appellabant, *Baluzius*, *R. Simon*, *Duplnius*, *Illustris Auctor delineationis Ecclesiæ vere Catholicæ*, *Muratorius*, & plures alii. Testimonia in re nota satis, non adduco. Neque mihi dubium est, in Ecclesia Romana, gallicana præcipue, reperiri plures Viros Doctos, qui non minus quam Protestantes, ea, quæ ad superstitionem alendam manifesto facere possunt, sublata vellent, si absque metu Tribunalis Inquisitionis, vel Jesuitarum, id fieri posset. Solent Viri Docti hujus Ecclesiæ, quando illis cultus ille superstitiosus, & magnus rituum ineptorum apparatus objicitur a Nostris, inter alia respondere; non omnia, quæ ipsa praxi adprobari a plebe cumprimis, videantur, inter articulos fidei Ecclesiæ referenda, neque ad Essentiam Religionis Catholicæ pertinere; Quantum valeat hæc responsio, jam non quæram, cum hic animus non sit, in controversiarum campum exspatiari. Hoc tantum dico, me concipere nimirum non posse, quo jure Doctores Pontificii asserere possint, multa, quæ de reliquiarum valore, cultu sanctorum, aquæ lustralis efficacia, & multis aliis opinionibus, & superstitiosis ritibus dicuntur, inter fidei articulos & ritus ab Ecclesiæ R. membris observandos referenda non esse, cum tamen manifestum sit, & Scriptorum Ecclesiæ R. publicis testimoniis confirmetur, opiniones omnes, de cultu sanctorum reliquisque ritibus Ecclesiæ R. receptis, a *Missionariis Indiæ utriusque*, & *Africæ populis*, ad Religionem Christianam convertendis, credendas injungi. Inter Ecclesiæ R. Doctores Eruditissimos referendum R. *Simonem*, concors est omnium sententia. Hic vero publice taxavit consuetudinem Missionariorum miseris Gentilibus tot superstitiosos ritus & opiniones, nullis Revelationis testimoniis innixas, imo ab Eadem vetitas, imponentium. Pag. 83. *Biblioth. suæ Criticæ* ita loquitur: *Il auroit été à desirer, que les Missionaires n'eussent point porté dans les Indes la meilleure partie de nos devotions & de notre culte exterieur, pour ne pas donner lieu aux peuples grossiers de ce pays-là de se figurer, que la Religion chrêtienne ait rien de commun avec la leur. Car ce n'est pas ainsi que les Apôtres en userent, pour toutes les ceremonies de la Synagogue aussi bien que pour celles de la Gentilité. On ne peut rien voir de plus simple que les Rites de la primitive Eglise, & en effet ce n'est point par la conformité de notre culte avec celui des Juifs ou des Gentils, qu'on leur fait sentir la fausseté de leur Religion: c'est au contraire parce qu'il y a de singulier. Outre qu'il ne paroit gueres possible de faire bien comprendre à des Neophytes, que nous n'avons qu'un seul Mediateur au milieu de cette multitude infinie de Saints, qu'on lui joint,*

&

& dont les fêtes se celebrent même quelquefois avec plus de solemnité que les siennes. Que peuvent-ils encore penser, quand on les charge d'images, de chapelets, de scapulaires, & de reliquies aussi-tôt après leur Baptême? & n'est ce pas là étouffer leur Foi, à force de vouloir lui donner des appuis? La Science des Eglises naissante est, de ne connoitre que Jesus Christ, & Jesus Christ crucifié: le surplus étant seulement accessoire, doit être reservé à un tems plus convenable. Hoc candidum & *verissimum* judicium Viri Doctissimi valde displicet *Laubrusselio* Jesuitæ, in libello de *abusu artis Criticæ. En leges* (inquit) (utor versione Cl. *Weismanni*, quia libellus jam non est ad manus) *quas dictat Ecclesiæ Critica, non quæ fulta est ratione, sed quæ prodit ex fundo malæ Incredulitatis. Cur quæso eximere oportet Christianis bene institutis opem auxiliorum seu exercitiorum, mentem ad Deum elevantium? cur negare plantis recentibus cultum salutarem?* & mox: *In quam confusionem incideremus, si pretextu evitandi scopulos praxeos inusitatæ, quam placet nonnullis abusuum titulo insignire, cuivis liberum esset suo frui ingenio. Mox eversa essent omnia. Tollerentur statim pietatis quæcunque fulcimenta. Et quid tandem devotionibus istis in exilium actis substituerent nostri Critici præter monstrosam insensibilitatem respectu omnium eorum, quæ refocillant & resuscitant pietatem, vel mille dubia super iis, quæ optime stabilita sunt. Imo relinquant nobis in pace NB. ignorantiam nostram qua fruimur, & quam longissime præferimus contentiosæ & litiganti illi scientiæ, quæ nonnisi lites parit & scandala?* Quantum valeat hoc judicium hujus Jesuitæ, & quam acutum hoc ipso Criticum se se probet, hoc loco non disquiram; Hoc unum ex his verbis constat, Judicio hujus Jesuitæ, & ita etiam sanioris & orthodoxæ Ecclesiæ Catholicæ consensu, opiniones superstitiosas, & cultum ridiculum plane & ineptum, ita ad *fidem catholicam* pertinere, ut necesse sit, iis imbui Gentiles, ad cognitionem Religionis Christianæ adducendos. Et profecto ex ipsorum Missionariorum Scriptis, ubi statum & progressus Gentilium in Religionis christianæ cognitione exponere solent, patet, Eos tenacissime inhærere opinionibus, & ritibus ineptissimis qui in ipsa Europa recepti sunt. Legantur *Les Lettres ædifiantes des Missions étrangeres*, quæ Parisiis eduntur. *Zuicchelli Itinerarium* & inprimis collectio quæ titulo: *Allerhand so lehr-als geistreiche Brief, Schriften und Reiss-Beschreibungen von denen Missionariis der Gesellschaft Jesu*, &c. per *Stöklinum*, Augustæ Videlicorum edita est. Copiose & erudite ex his, & aliis monumentis, id quod probare intendo, necessario sequi, ostendit Clarissimus Tübingensium Theologus *Ch. Eb. Weismannus* in oratione

tione de *virtutibus*, *vitiis*, & *Fatis Missionum*, *quas R. Ecclesia per omnem terrarum orbem*, *convertendarum Gentium gratia*, *instituit Tubingæ* 1744. 128. cum aliis edita. Nos Strictim, specimina quædam duntaxat dabimus, quoniam data opera de hoc argumento agere animus non est. Inter ea, quæ nos improbamus in Romanensibus, merito referimus cultum ita dictorum Sanctorum. Qualis sanctus fuerit *Franciscus Assisius* notum Eruditis. Hic vero, ut in aliis orientis regionibus ubi *Capucini* & *Franciscani* Missionis munere defunguntur, sic in primis in regno peruviano quammaxime colitur, teste *Monf. le Gentil.* in Itinerario, *ou nouveau voyage autour du monde.* Hic. pag. 99. Tom. I. narrat indulgentias plenarias concedi illis, qui singulari devotione *S. Francisci* commoti, ad Monasterium Franciscanorum, quod est in urbe *Lima*, exornandum aliquid conferunt. Quale sit Monasterium fratrum illorum, qui voto *paupertatis* sese obstrinxerunt, ita enarrat Auctor: *Le plus beau & le plus grand Monastere, est celui des Peres Cordeliers, qui occupe un terrain considerable. Il a sept cloitres, & il n'en peut gueres moins avoir, attendu le nombre des Religieux qui composent cette Communauté. J'en comptois 600. au Chœur le jour de la fête de S. François. On m'assura que les Ornemens de l'Eglise montoient ce jour là à plus de dix millions de Piastres: on ne pouvoit rien voir en effet de plus magnifique. In disputatione aliqua philosophica hanc thesin fuisse propugnatam ait: Divus Franciscus Pater noster ante suscepta Vulnera non potuit peccare mortaliter, & post illorum susceptionem nec venialiter quidem.* Neque dubitamus, quin Monachi illi, divinis honoribus elaturi sint *Franciscum*, postquam aliunde constat, quibus titulis illum exornarint dudum: Cl. *Ruchat Hist. de la Reformation de la Suisse* hæc refert; *On trouva dans le Couvent des Cordeliers de Rive un tableaux. On y voit François d'Assise leur Patriarche representé sur la figure d'un gros sep de Vigne, d'ou sortoient plusieurs beau sermens habillés en Cordeliers avec cette Inscription tirée de l'Evangile* Joh. XVI. *Je suis le vrai sep, & vous êtes les Sermens.* Adde *Usserium de Success.* Eccl. p. 323. & *Hottingeri Wegweiser* T. II. pag. 263. In epistolis Jesuitarum, gallico idiomate editis, reperiuntur plurima testimonia, ex quibus manifestum est, *Xavierium* divino honore coli a miseris gentibus. Adducamus quædam Exempla. P. *Martinus* Jesuita Tom. V. p. 49. ita scribit ad *Gobienum* ejusdem Societatis Socium. *J'arrivais à Cotate peu de jours avant la fête de S. François Xavier. J'y fus témoin de l'affluence extraordinaire de peuple, qui s'y rend tous les ans pour cette solemnité. On y accourt de vingt & trente lieuës à*

la ronde: Quand l'heure de la grande Messe fût venue, on fit sortir de l'Eglise les Gentils, & alors un de plus fameux Missionaires du pays étant monté en chaire à l'une des portes de l'Eglise, pour être entendu également au dedans & au dehors, prononçant le Panegyrique du Saint. Après avoir exposé les travaux de l'Apôtre dans la predication de la foi au Royaume de Travancour, au Cap de Comoxin & à la Côte de Pécherie, il s'etendit sur les prodiges qu'il avoit faits, & qu'il continuoit de faire chaque jour dans l'Eglise de Cotate. pag. 26. ejusdem tomi ex his miraculis quæ a Xaverio edi dicuntur, Religionis Catholicæ veritas probatur. *Il y a* (inquit) *dans la ville de Goa presque autant des Prêtres & des Religieux que des Seculiers Européans; les ceremonies de la Religion s'y font toutes avec autant de dignité & d'appareil que dans les premieres Cathedrales de l'Europe: le corps de S. François Xavier tonjours entier, y a été jusqu'ici un miracle contiuel &* NB. *une preuve authentique de la verité de notre sainte Religion.* Idem affirmatur pag. 38. hujus epistolæ. Vide item Tom. XV. pag. 45. Ibid. pag. 325. ita loquitur Jesuita *Bouchet: Nos Neophytes ont pareillement une devotion tendre & affectueuse envers les Saints, dont ils implorent l'intercession dans leurs besoins. Ceux qu'ils invoquent le plus souvent, sont leur Ange Gardien, leur Patron S. Joseph, S. Jean Baptiste, S. Michel Protecteur de notre Mission, S. Pierre & S. Paul, S. Thomas l'Apôtre de ces contrées-là, S. Ignace & S. François Xavier. Il n'y a guere d'années que ces bons Chrêtiens ne ressentent les effets d'une protection particuliere des Saints, auxquels ils sont le plus devoués, surtout de S. François Xavier, qui dans le ciel n'a pas oublié les peuples, qui ont été les premiers objets de son zéle.* Narratur deinde, Neophytum quendam a militibus funiculis arbori alligatum, invocato *Xaverio* per miraculum liberatum, vide Tom. III. pag. 192. 204. plura exempla non adduco. Deberent autem Jesuitæ meminisse eorum, quæ de Sanctorum vitis ipsimet monuerunt, in commentariis Trivoltiensibus ad Annum 1707. Mens. Maj. & Juin. pag. 69. *Tout le monde* (inquiunt) *sçait, que ceux, qui ont composé les Legendes, ont eu plus de soin de ramasser ce qui pouvoit causer de l'admiration au Peuple, & faire honneur au Saint, dont ils écrivoient la vie, que de faire le discernement des histoires fausses d'avec les véritables.* Rationi & naturæ religionis contrarium esse, ignota plebi lingua uti in cultu sacro, omnes fatebuntur, quotquot sapiunt. Missionarios autem, hoc non obstante, latina tamen uti lingua apud Indos, & alios gentiles, ex iisdem Missionariorum editis scriptis, patet. Vide commemorabilem Epistolam Philippi *Coupleti*

Je-

Jesuitæ, insertam *Bibl. Bremensi* Tom. V. pag. 618. sq. & adjectas textui notas Eruditissimi *la Croze* τȣ νυν ἐν Ἁγιοις. Improbamus in pontificiis, quod S. Literas omnibus promiscue legendas non communicent, in quibus tamen solis traditur salutaris doctrina Jesu Christi. At & inter Gentiles, quos ad amplectendam religionem Christianam adducere volunt, hanc consuetudinem servant, & versiones nullas S. Literarum illis in manus dare volunt. In continuat. XXIII. Narrationis progressuum Relig. Christianæ & Missionis Malabaricæ pag. 324. hæc narrat. Rev. *Schulzius: cum Maliaporæ Episcopum R. Catholicum visitassem, cum alio quodam Viro ordinis Ecclesiastici de religione contuli: Ille vero cum vidisset Biblia Malabarica a Nostratibus Tranquebariæ edita, hoc institutum non probavit, sed expresse professus est, non expedire ut hæ margaritæ gentilibus, tanquam porcis projiciantur.* De hoc argumento ita loquitur Celeb. la *Croze*, in additamentis, *Coupleti* Epistolæ adjectis; *Rex vetustissimi Imperii Congo in Africa jam ab Anno MCCCCXCI. una cum tota gente sua Lusitanorum Religionem amplexus est, licet ab ea ætate, quicquid egerint, primo Lusitani Sacerdotes & Monachi, deinde Lojolitæ, subinde vero Capucini, nullam formam Ecclesiæ christianæ, etiam pontificiæ, hæ gentes induerint; nimirum quod neque S. Literarum cognitione imbuantur, neque indigenas concionatores habeant. Quam in rem digna est quæ legatur Antonii Zucchelli Capucini harum rerum descriptio edita Venetiis A. MDCCXII. Quisquis attenderit ad innumeros Monachos & Sacerdotes Pontificios jam a ducentis annis in Asiam & Africam missos, jure mirabitur, tam exiguum tot sumtuum & laborum fructum apparere nec vel unam gentem Sacra Pontificiorum esse amplexam; cum tot aliæ in India Orientali intra brevius temporis spatium Muhamedismo nomen dederint. Scio doctissimum Maraccium in præfatione ad refutationem Alcorani arbitrarias quasdam hujus diversitatis causas comminisci: rem enim fatetur: at manifestum erit, propositas ab utraque parte rationes perpendenti, hoc idcirco fieri, quod Evangelium & cæteros N. Testamenti libros his gentibus Pontificii Sacerdotes abscondant, Mahumedanis e contrario Alcoranum suum ultro obtrudentibus. Hinc nemo non laudaverit Danicorum Missionariorum Ziegenbalgii præcipue τȣ* Μακαριτȣ *prudens consilium, qui Christianæ Religionis prædicationem apud Indos Malabarenses a N. Testamenti versione feliciter auspicatus est.* Hactenus Vir ille doctus. Mirum vero est, Eosdem Missionarios, dum S. Literas miseris gentibus occultant, in omnibus minutis superstitionibus, opinionibus, & ritibus inculcandis tantam tamen tamque incredibilem navare operam: audi-

vimus supra ingenuam confessionem Episcopi illius Maliaporæ. Ex collectione vero illa Stökliniana, *Zucchellio*, & Literis illis, quæ vocantur *edifiantes*, abunde hoc patet. Utramque (verbis utor Cl. *Weismanni* Orat. supra citatæ pag. 289.) hic in Commentariis Missionum paginam faciunt, To *Ave Maria*, *Rosaria*, *Agni Dei*, *aqua lustralis*, *fraternitates*, *processiones*, *auricularis confessio* (quam jugiter miseris gentibus eam inculcent Missionarii, & qualia de hoc argumento catechismis tradita comprehendantur, vide Cl. *la Croze Hist. du Christianisme des Indes pag. m. 679. Edit. Germ.) jejunia hebdomodaria*, *Sanctorum invocationes*, *flagellationes*, *aliaque id genus plura*, *eaque notissima* : *Docentur miseri homines perpetuo in ore habere formulam Hispanorum: laudes immaculatæ virgini & sanctissimo Altaris Sacramento sc. in ciborio reposito atque in templis prostanti*, *ad cultum perpetuum.* Tantum vero abest, ut viri prudentes & Cordati inter Pontificios talia Gentilibus inculcanda putent, ut potius asserant; a Religione Catholica tales opiniones & ritus abesse debere. Illustris Auctor *Delineationis Ecclesiæ vere Catholicæ*, qui viris doctis, Germanis certe in pretio est, ita mentem suam de hoc argumento aperit l. cit. pag. 252. *Fehrner sind nicht vor Römisch - Catholisch*, *am vvenigsten für allgemein catholisch zu halten*, *alle sonderbare Andachten und Nebencultus*, *als da sind* : *Des Rosenkranzes; des Scapuliers ; von St. Augustinus Gürtel ; von St. Franciscus Stricke ; zu diesem oder jenem Bild* : *Item die Bruderschaft dieser und jener Heiligen ; vvie ingleichem die auf etliche Wochen*, *Tage oder Stunden*, *gesetzte Devotiones und Andachtsdienste zu gevvissen Heiligen und dergleichen*, pag. 254. *Weiter ist nicht vor Römisch - Catholisch*, *noch vveniger vor allgemein catholisch zu halten*, *die übermässig grosse und fast alleinige Verehrung und Anruffung der Heiligen* : *vvorbey des lieben Gottes* (*ausser vvas etvvan in der Mess*, *bey vvelcher doch auch die meisten durch Recitierung des Rosencranzes und heimlicher Ablesung allerhand Gebetter ihre Andacht zu der Mutter des Herrn oder andern Heiligen richten*) *fast ganz vergessen*, *selbiger vvenig und nur obenhin angebettet*, *auch auf Ihn nicht das Vertrauen allein*, *sondern de facto vveit mehr auf die Heiligen gesetzet vvird.* pag. 264. *Noch vveiter ist nicht für Römisch - Catholisch*, *vielvveniger für allgemein Catholisch zu halten die Einbildung*, *so die Occidentalischen Christen vvohl des mehrentheils eingenommen hat*, *dass in denen genannten Gnaden - Bildern der heiligen Jungfrau und Mutter des Herrn eine gevvisse göttliche Kraft stecke*, *Gnaden zu ertheilen*, *Krankheiten zu heilen und Wunder zu thun.* *Daher geschiehet es auch*, *dass sie zu einem*

Bild

Bild mehr Andacht und Zuversicht tragen, als zu einem andern, nachdem sie davor halten, dass eines mehr Kraft und Macht zu helffen habe, als ein anderes. Zu einem der Einbildung nach recht kräftigen, lauffen sie mit Hauffen, bringen Geschenke, zünden Wachskerze demselben zu Ehren an, oder opferen sie, liegen davor auf den Knyen, und betten das Bild (von dem gemeinen Mann kan man es je nicht läugnen) durch einen vvahrhaften Gottesdienst an. pag. 274. *Es ist nicht zu zvveiflen, dass der Cultus derjenigen, die heutiges Tags so grosse Andacht zu denen also genannten Gnadenbildern tragen, der Heyden ihren gleich gehe. Wenn einmal ein solches Bild in Ruff kommen ist, so glaubet man festiglich, es befinde sich darinnen eine himmlische Kraft, die demselben einverleibet sey, und sich bey selbigem ausbreite. Daher kommt es, dass man die Rosenkränze, Tüchlein, Gebetbücher, Bilder, Ablassgroschen, Kreuzlein und andere Ding daran halt oder reibet. Man glaubt sodann, dass durch das Bild eine übernatürliche Kraft in diese Ding gleichsam transplantiret vverde. Hätte man diese Opinion von diesen Bildern nicht, so vväre kein Ursach anzuzeigen, vvarum man an dergleichen Orten lieber als an anderen die Heiligen anruffe, und bey selbigen mehr als andersvvo ihrer Hülff sich getröste. Also überredet man sich festiglich, vveil man es gern haben vvil, der Heilige, der durch die Statuam repræsentiret vvird, præsidire unfehlbar diesem seinem Bilde, auf eine ganz besondere Weise, und vvürke dabey Wundervverke. Derovvegen gehet man Wallfahrten dahin, und nicht an einen anderen Ort. Man ist auch der beständigen Meynung, dass die Hülffe vom Himmel und die Kraft der Heiligen so fest an dieses gevveyhete Bild gebunden sey, dass vvann selbiges zerfiele oder vvegkäme, alsdann auch der Heilige aufhören vvurde an diesem Ort zu seyn und Wunder zu thun.* Taceo alia hujus Auctoris loca. Loco Evangeliorum, *Xavierii* Historia Jesu Christi, & Apostoli Petri plenissima fabulis & mendaciis, inter Indos prostat. *Ein anderer Jesuit*, (Ejusdem Cl. la *Croze* verba sunt) *der Pere Alexander von Rhodes hat einen historischen Catechismum in Tonquinischer Sprache geschrieben, nebst einer lateinischen Version, in vvelchem man auch lauter solche Fablen findet, vvelche zu nichts dienen, als die Römische Staats-Religion und des Papsts Authoritet den Leuthen beyzubringen.* Ex citatis Epistolis Jesuitarum hoc quammaxime constat. Afferamus quædam testimonia. Tom. XXIII. pag. 150. miles ope reliquiarum quarundam, collo suspensarum, ab obsessione Diaboli liberatur. Ibid. pag. 397. narrat Jesuita *Wibault*, incolas Philippinarum Insularum sin-

gulari devotione colere Mariam, eamque plurima in his terris patrare miracula. Tom. XVIII. pag. 26. 27. laudatur ſtudium Indorum in celebrando feſto S. Mariæ. Ibid. pag. 393. Jeſuita *Barbier* laudat ſtudium chriſtianorum & miram devotionem incolarum Inſulæ *Carnatæ* in frequentandis ſanctis proceſſionibus : *Il y a* (inquit) *un autre ceremonie qui s'obſerve inviolablement parmi les Portugais. Ils choiſiſſent un Dimanche de Carême, quils nomment Domingo da Cruz. On repreſente dans une Proceſſion N. S. portant ſa croix. Cette ceremonie ſe fit avec un ordre admirable. La Statue de N. S. étoit faite au naturel, quoique de grandeur plus qu'humaine ; elle étoit poſée ſur un brancard, & le Sauveur étoit repreſenté à genoux & portant ſa croix. Vingt-quatres hommes portoient le brancard, & le Pere en chape tenant un crucifix voilé ſous un dais violet, terminoit la Proceſſion. Les ſtations qu'on faiſoit de tems en tems, joint au chant lugubre & pénitent nous pénetrerent de devotions. La Proceſſion fit le tour du quartier par quatre ruës tirées au cordeau. Mais ce qui m'édefie le plus fut, la demarche grave & modeſte avec laquelle ſe fit la rencontre d'une autre ſtatue repreſentant la Sainte Vierge, & d'une troiſieme repreſentant S. Veronique avec ſon voile empreint de la ſainte face de N. S. Ces ſortes*, NB. *de repreſentations ont quelques choſes de majeſtueux & touchant: elles frappent extraordinairement ces peuples & moi-même, je ne pus m'empêcher de repandre des larmes.* leg. pag. ſq. 394. & 395. Tom. XVII. pag. 300. narratur, Miniſtrum quendam Anglum, cum Canadenſibus Neophytis collocutum fuiſſe, atque riſui expoſuiſſe Sacramenta Eccleſiæ Romanæ, purgatorium, invocationem S. Scapulare, crucem & imagines. Ex reſponſione Jeſuitæ *Rasles* manifeſtiſſimum eſt, talia dogmata miſeris gentibus ſolicite tradi. Vide Tomum XXV. pag. 61. & ſq. in quibus pietas quorundam Gentilium Americæ Meridionalis, laudatur, & inde judicium fer de religione Miſſionariorum pariter & gentium iſtarum. Vide Tom. XIII. pag. 246. ſq. Tom. XVI. p. 143. aſſerit Jeſuita *Caron*, magnificentiam externam & cærimoniarum apparatum, in publicis feſtis adhibita, multum conferre ad venerationem quam de myſteriis Religionis habeant. Loquitur Jeſuita de incolis Inſulæ *Carnate*. *A dix heures du ſoir* (inquit) *je commençai dans une vaſte pleine une belle proceſſion ou l'on porta ſur un brancard bien orné la ſtatuë de la S. Vierge. La nuit fut eclairée par trois cens flambeaux, & par quantité des feux d'artifice, qui joüoient ſans diſcontinuer. Une grande multitude des Chrétiens & d'Idololatres furent charmés de cette ceremonie, qui dura depuis dix heures du ſoir, juſqu'à trois heures du matin.*

tin. *L'appareil de ces sortes de fêtes contribuë beaucoup à donner aux Indiens une grande idée de nos Mystéres.* Vide Tom. IX. pag. 235. ubi Jesuita *Martinus* simili utitur oratione. Eodem Tomo pag. 354. sq. morbi gravissimi ope *aquæ benedictæ*, *Scapularis*, & *Crucis*, *sanati* dicuntur. Idem asseritur Tom. VI. p. 94. Legi omnes illas epistolas a Jesuitis editas, at nullibi legi Neophytis Evangelia vel Novum Testamentum tradita vel commendata fuisse, sed longe alia. Tom. IX. p. 179. cum Jesuita *Martinus* nobilem fœminam baptizasset, *Je lui* (addit) *fis present d'un Chapelet de jais dont ces peuples fond grand cas, de quelques Medailles & d'un Agnus Dei. Ces marques de notre Sainte Religion me dit-elle en les recevant me sont infiniment plus pretioses que l'or, les perles* &c. Ut gratum autem pro his testaretur animum hæc fœmina, statuam Mariæ, ibi locorum positam, exornari jussit. Tom. XVI. in epistola Celeb. Jesuitæ du *Halde* ad Jesuitas Gallos, refertur, singulis annis Catechistas mitti in Chinam, qui (ut verbis ipsius utar) *y raniment la foy des Neophytes, qui leur fournissent des calendriers, des livres, & des images de pieté.* Altum autem silet de libris N. Testamenti. Mitto innumera exempla invocationis S *Josephi*, S. *Annæ*, quæ Dea tutelaris est quorundam Chinæ districtuum, ut ex Tom. XXII. patet, aliorumque Sanctorum. Hæc est *imago pietatis*, quam Missionarii incredibili cum labore, diligentia, & non sine periculo vitæ miseris Gentilibus repræsentare solent. Falsis & ementitis miraculis nonsolum in Europa, sed & in India utraque plebi illudi, manifestissimis exemplis constat. In collectione illa Stöklini pag. 24. 272. & passim innumeræ referuntur miraculosæ narrationes de expulsis per *Agnos Dei*, cereos, & aquam lustralem Dæmonibus, sanatisque ægris, in illis quoque casibus, quibus invocatum nomen Domini & Jesu nil ante profuit. Vir Doctus, *Sartorius*, Missionarius Danicus in Collect 38., quæ *Halæ* editur sequentia narrat: *Den 27. hielte ich etliche Stund lang ein Gespräch mit einem Pandaram, der ein Römischer Christ ist, und zur Aufbauung einer Kirche im Land Almosen bettlete. Vor dem hat er als ein heydnischer Büssender die Haare lang wachsen lassen, und gab vor, dass er durch das Wunder, dass Xaverii Leib nicht verwese und einen lieblichen Geruch von sich gebe, seye bekehrt worden. Denn er sey nebst etlichen anderen expresse desswegen nach Goa gereiset, weil er, ohne solches Wunder zu sehen, sich nicht habe wollen tauffen lassen, da die Patres im Tanschurischen ihme Recommendation mitgegeben. Gedachten Leib des Xaverii habe er in einem Sarge, dessen Deckel von Spiegel-Glas gemacht seye, liegen gesehen. Er*

habe

habe ihn zwaren nicht berühret, sey aber nun von der Gewißheit solches Wunders völlig überzeuget.

Vide plura Exempla in citata Cel. la *Croze Historia Christianismi indici.* In iisdem epistolis Jesuitarum, innumerorum miraculorum, quæ inter Indiæ orientalis & occidentalis incolas patrata dicuntur, mentio fit. Tom. IX. contendit Jesuita *Bouchet* in epistola ad Jesuitam *Baltum* data, per universam indiam oracula ab hominibus ope Dæmonum fundi, ad præsentiam autem crucis, imo hominis christiani duntaxat, silentium imponi dæmonibus. Vide pag. 104. sqq. vix tam facile Dæmones in Europa fugarentur. J. du *Halde* in epistola ad Jesuitas Gallos data, nonsolum hoc testimonium probat, sed & pag. 16. miracula talia in China, & utraque America, testibus Missionariis evenire asserit (*) Tom. XXIII. p. 379. in Philippinis Insulis statua Mariæ miracula patrat. Part. XVI. epistolarum p. 146. Dæmones per exorcismum ejiciuntur. Tom. XII. p. 120. narratur vita Canadensis *Sanctæ*, quæ cum St. *Genoveva*, Dea tutelari Parisiensium, comparatur, & ne quid comparationi desit, pariter miraculis illustris fuisse dicitur. Tom. XI. pag. 406. divinæ virginis statua morbos & pestilentiam tollit. Tom. XV. pag. 310. nonsolum Dæmones pelluntur ex obsessis, sed & ipse Dæmon fatetur, religionem a Missionariis traditam, solam viam tutam & certam ad cœlum monstrare. Audi Jesuitam *Bouchetum*: *Quelquefois le Demon est forcé de rendre temoignage à la verité de notre sainte Religion. Ce qui est arrivé au Pere Bernard de SA, mérite de vous être rapporté. Je n'ajoute rien à ce qu'il m'a raconté. Il gouvernoit la chretienté d'Ariapatti, qui est de la dependence de Maduré. Les Gentils lui amenerent un Indien, que le Demon tourmentoit d'une maniere cruelle. Le Pere l'interroga en presence d'un grand nombré d'Idolâtres & ses reponses surprirent fort les assistans. Il lui demanda d'abord ou étoient les Dieux qu'adoroient les Indiens; la reponse fut qu'ils étoient dans Enfers ou ils souffroient d'horribles tourmens. Mais que deviennent, poursuivoit le Pere, ceux, qui adorent les fausses Divinités? Il vont aux Enfers, repondit il, pour y bruler avec les faux Dieux, qu'ils ont adoré. Enfin le Pere lui demanda, qu'elle étoit la veritable Religion, & le Demon repondit par la bouche de l'obsedé, qu'il n'y en avoit de veritable que celle qui étoit enseignée par le Missionaire, & que c'étoit la seule qui conduisit au ciel.* Hisce recitatis,

(*) Observandum probe, Jesuitam Baltum contra Cl. Viros Van Dalen & Fontenelle tueri conatum, non imposturis & fraudibus Sacerdotum, sed malis Dæmonibus tribuenda Oracula Gentilium.

citatis, sequentem, quam nostro judicio omittere debuisset, adjicit ratiocinationem. *Je ne doute pas* (inquit) *que cette puissance que les Chretiens ont sur le Demon, ne soit en partie la recompense de leur Foy. Ils croyent avec simplicité, & Dieu ne manque pas de se communiquer aux simples, tandis qu'il rejette ces esprits superbes qui voudroient soûmettre la foy à leur foible raison.* Ibid. pag. 3121. Jesuita ait: *On ne peut avoir de veritable amour pour J. Christ qu'on n'en ait pour sa sainte Mere. C'est pourquoi les Missionaires ont soin d'inspirer aux Neophytes une tendre devotion pour la sainte Vierge. Cette Devotion est fortement établie dans ces contrées nouvellement chretiennes. Il n'y a pas de Neophytes qui ne fasse une loy de reciter tous les jours le chapelet en son honneur. Dans l'Eglise Aour est une Lampe qui brûle nuit & jour en son honneur. Ces bons Neophytes viennent des extrémités de la Mission pour prendre de l'huile de cette Lampe, & ils l'appliquent sur leurs malades. Dieu a souvent recompensé leur foy par des guerisons miraculeuses & par d'autres evenemens, qui ne pouvoient être que l'effet d'une protection singuliere de la Mere de Dieu.* Tom. XVIII. p. 173. cum Jesuita *Bucchareli* cum aliquot Christianis ad locum supplicii deductus esset, sequens φαινομενον non sine miraculo evenisse dicitur: *Dans ce tems-là, parut en l'air une sorte d'oiseaux tous blancs qu'on n'avoit jamais vû dans le Pays, & qui attirerent les regards, & causerent la surprise de ce grand Peuple assemblé. Ces oiseaux voltigoient sans cesse sur la tête des Chretiens & plus souvent sur celle du Pere Bucchareli, se joüant ensemble avec leurs aîles & faisant en l'air comme une espece de Fête. Les Gentils eux-mêmes remarquerent que ces animaux affectoient de ne point voltiger sur la tête des Infideles.* Mitto plura alia exempla, quæ in his Literis Jesuitarum referuntur. Quid de his cogitent Protestantes, facile judicabunt Doctores Ecclesiæ R. nimirum vix adduci poterunt ut credant, Deum sanctissimum ad promovendum Cultum Mariæ & sanctorum, reliquiarum insuper & hujus generis rerum, miracula patraturum, prorsus autem nulla facturum iis in locis, ubi Christi & Apostolorum scripta Christianorum manibus teruntur, & omnis superstitio exulat plane. Miramur sane in tanta luce ad talia provocari, postquam dudum Viri cordati Ecclesiæ R. doluerunt, tot ficta miracula passim a Monachis & Sacrificulis venditata pro veris. Juvat unum alterumve adduxisse testimonium. Stephanus *Baluzius*, Vir Doctissimus in notis ad vitam S. *Maximini* ita loquitur pag. 487. op. *Serv. Lupi. Ergo jam tum constabat Sanctorum Acta multis & prodigiosis fabulis esse conspurcata, semperque in hoc orbe*

fuisse nonnullos, quibus nil placere potest absque portentis fabularum. Et paucis interjectis: *Certe olim miracula data sunt ad tempus Incredulis. Postea vero confirmata Christi fide apud omnes ubique gentes, miracula passim ad quamlibet occasionem patrari opus non fuit, præsertim prodigiosa illa & anilia, quibus pleni sunt libri quorundam Scriptorum sequioris ætatis.* R. *Simon Biblioth. Criticæ* Tom. III. cap. 22. integro agit de fraudibus effictorum miraculorum, quod legisse juvat. Inquirit in causas magnorum redituum & divitiarum, quæ Monasteriis accesserunt. Inter alia sic loquitur: *Les Ecclesiastiques & principalement les Moines abuserent de la simplicité du Peuple sur tous dans l'onzieme & dans le douzieme Siecle, par des certaines fraudes pieuses, s'il m'est permis de parler de la sorte. Ils firent des vies des Saints selon leurs idées: Ils supposerent des reliquies, qui venoient la plupart, selon eux des Pays de Levant, & pour leur donner plus d'authorité ils en dressoient de procès verbaux, tels qu'il leur plaisoit: On divulgoit par tout les frequens Miracles qu'operoient ces Reliquies. Le peuple credule qui ajoutoit foi à ces fictions accouroit de toutes parts aux Eglises des Moines pour y faire leur offrandes. Les Histoires pour ne pas dire les fables, qu'on trouve encore presentement dans les Archives des Monasteres, & dans leur Sacristies touchant l'origine de ces reliques, sont des preuves évidentes de ce qu'on vient d'avancer. Et ce qu'il y a de plus surprenant, c'est que les Monasteres le plus riches se servirent de ce pieux artifice.* Celeb. *Muratorius* Lib. III. cap. 6. de *Ingen. Moderat. in Religionis negotio* prudenter monet superstitioni in Ecclesia occurrendum, atque, cum narrasset, quosdam existimare, pro opinione immaculatæ conceptionis Mariæ, mortem esse subeundam, ita respondet pag. m. 271. *Si hoc ferendum est, non video, quî in immensum protendere non liceat novum hoc Martyrii genus. Nam & alii vitam vovebunt atque exponent, quo exempli causa Lauretanam ædem sustineant Servatoris ortu illustratam revera fuisse, & Francisco Assissinati atque Catherinæ senensi stigmata fuisse divinitus impressa, & ab aliis S. Viris miracula quædam procul dubio fuisse patrata. Quod certè* NB. *in Ecclesia Dei nunquam tolerandum, ne idem divinis atque humanis habeatur honor, neve temerè & pro mendacio interdum, projiciatur pretiosa hominum vita. Idem* Lib. III. p. 487. quid de miraculis modernis plerisque sentiat, aperit, dicens: *Fidelibus non sunt quærenda miracula; non enim amplius iis eget vera fides & Ecclesia ut suam veritatem ostendat. Neque supernaturali fide ulla credere cogimur iis miraculis, quæ extra canonicas Scripturas ab Historicis sanctissimisque etiam viris referuntur. In hoc autem negotio*

gotio duplex potest animadverti excessus: alter eorum, qui nimis multa, alter eorum, qui nimis pauca credunt: Judicio illi, temeritate isti peccant. Nam exploratum est, fuisse olim, & adhuc esse, imo eorum Sobolem diu duraturam, qui miracula confinxere, sive pravum, sive bonum in finem; aliosque plures fuisse qui sine ullo criterio atque indiscriminatim tam veris quam fictis mirabilibus adjunxere fidem, eaque ad posteros bona fide transmiserunt. Et quis miretur sequiore ætate & nostra, talia confingi, cum jam suo tempore *Hieronymus* Epist. IV. conquestus sit, *fingi à Monachis dæmonum contra se pugnantium portenta, ut apud imperitos & vulgi homines miraculum sui faciant & exinde lucrum sectentur.* Religioni, humanitati, & conscientiæ contrariam esse coactionem in causa Religionis, res est evidentissimis argumentis probata. At fieri tamen etiam hoc, opera Missionariorum in utraque India, ex Relationibus *Zucchelli*, aliisque constat. *Franciscus Xavier* (verba sunt Celeb. *la Croze* l. c. p. 688.) *selbst, den man doch zum rechten Wundertbäter macht, pflegte nach dem Bericht seiner Ordens-Brüdern zu sagen: Man richte kein daurhaftes Christenthum unter den Heyden auf, es sey dann, daß man die Zuhörer mit einer Mousqueten-Kugel erreichen könne. Der Pater Tellez macht keine Schwürigkeit, eben das zu bekennen, wann er im vierten Buch seiner Aethiopischen Historie im 3. Capitel spricht: Bey Grundlegung der Catholischen Religion ist es unserer geistlichen Brüder beständige Meynung und Maximen gewesen, wornach sie sich regulirt haben, daß selbige von keiner Daure in Æthiopien seyn könte, wo sie nicht durch die Waffen unterstüzet wurde.* Summam autem superstitionem & ineptum Zelum sapiunt, quæ Cl. *Weismannus*, loco citat. ex collect. *Stöklin.* p. 2. 4. 7. 8. de baptismo infantum gentilium narrat: *Cum apud Sinas* (inquit) *ob immanem Incolarum copiam ac plerorumque adeo Civium paupertatem multa infantum recens natorum millia, de nocte non sine præsentissimo vitæ eorum periculo, exponantur, diligentissime curare solent Missionarii, ut quot quot possunt Infantes sive ipsi, sive per Neophytos suos Christianos, quærant, inventos baptizent, baptizatos autem suo tamen loco, quo inventi sunt, perituros relinquant. Referunt interea, se, oblata pecunia, ab ipsis Sacerdotibus Bonziis nonnunquam impetrasse, ut Infantes hujusmodi vel in ipsis eorum templis liceret baptizare. Nec minus ægrotos Parentum gentilium Infantes, quos specie medicinæ invisunt, & adeunt, cum morti vicinos intelligunt, clam aspersa aqua quasi medicata, & mussitatis apud se ipsos verbis, Sacramentalibus solent tingere.* Vide etiam Lettres edifiantes Tom. XII. pag. 114. Sed hæc speciminis loco sufficiant,

ciant, ad probandum, plerorumque Pontificiorum judicio, *necesse esse*, ut opiniones illæ minutæ, & ritus superstitiosi, etiam illis inculcentur, qui religionis christianæ cognitione vera imbuendi essent. (*) Jam vero quantum inde roboris accipere possit *Incredulitas*, nemo, cui religio casta curæ cordique est, & qui hominum ingenia perspecta habet, ignorare potest. *Primo* enim si attendatur, ab una parte ad gentium illarum stuporem, crassissimam rerum divinarum ignorantiam, superstitionem barbaram plane & ridiculam; ab altera vero ad cultum Sanctorum, Mariæ, cæterasque partes cultus pontificii, manifestum est, exurgere inde Systema religionis adeo absurdum & ridiculum, ut dubites, utrum non perinde esset, si religione christiana plane essent destitutæ Gentes illæ. Certe aut vera rerum vocabula amisimus, aut religionis nomine indignæ sunt opiniones plane ineptæ, ridiculæ, ritusque leves & superstitiosi. Ita superstitionibus superstitiones aliæ adjiciuntur, & dum salutari luce Evangelii, quæ in solis S. Literis reperitur, miseri destituuntur, nihil nisi tenuis umbra & nomen religionis, relinquitur. Augetur difficultas quod Missionariorum testimonio, cæcæ illæ Gentes sine ullo examine cuncta, quæ traduntur, arripiant. Duo testimonia ex Collectione illa Stökliniana adduxit Cl. *Weismannus* l. citato pag. 288. unum est Jesuitæ *Bonani*, alterum *Richteri*, ejusdem Societatis Viri. Prior ita de Septentrionalis *Californiæ* Incolis loquitur: *Non alio loco inveni tam cupidos veræ fidei Indos, ac tam capaces assequendi christiana Mysteria. Omnia enim NB. sine mora credunt, & explorata ipsis res est, quicquid ex ore nostro audiunt.* Posterior vero de Indis in genere verba faciens ait: *Si abessent oppressiones Præfectorum civilium, christiani sc. nominis, nihil dubitandum, quin universa India Evangelium Christi esset amplexura: ad hoc enim nihil ultra acquiritur, quam certa a tributis libertas & instructi Manusculis Missionarii. Cum primario cuidam inter eos Viro securim donavero, totus continuo grex præeuntem in ovile Christi sequitur.* Potest Incredulitas promoveri *secundo loco*, si, quæ narrantur a Missionariis, de stupendo progressu religionis

(*) Possem hic prolixe ostendere, plerosque ritus, & cultum Romanensium a Gentilibus esse petitos & ad cultum christianorum efformatos. Sed quoniam nonsolum Cl. *Mussardus* Genevensis hoc ex instituto dudum probavit in libro cui titulus: *Conformités des Ceremonies modernes avec les anciennes, où l'on prouve par des Authorités incontestables que les Ceremonies de l'Eglise Romaine sont empruntées des Payens*, hicque liber a Celeb. *Middleton* nonsolum in Anglia recusus sed & insigni additamento auctus est, atque utrumque opusculum in linguam gallicam transfusum, Lectores eo remittimus. Vide imprimis *Middletoni Discours pour servir de Préface.* Uterque libellus editus est gallice Amstelodami 1744.

ligionis catholicæ pro veris habeantur. Solent Theologi christiani, inter alia argumenta, quibus divinam originem Religionis christianæ probant, etiam provocare ad mirum illum & plane stupendum progressum Religionis christianæ qui statim post Christi Soteris nostri mortem obtinuerat. Jam vero quid tandem dicent homines non satis Religionis castæ gnari, & ad Incredulitatem inclinantes, vel morbo hoc jam laborantes, si audiant, superstitionem vanam eam vim habere in animos mortalium, ut multa millia hominum lubentes illi vacivas præbeant aures, eamque amplectantur? an non clamabunt, argumenta nostra ab excellentia religionis christianæ & provida Numinis erga eam cura, petita, vana esse? an non potius stupori hominum successum illum Religionis christianæ tribuendum esse contendent? an non argumenta a miraculis petita ad confirmandam religionem christianam omni robore destituta esse ingeminabunt? verum quidem est, illos male ratiocinari, & multa huic argumento opponi posse. At hoc non obstante verissimum erit, eos, qui tetræ superstitioni tantam vim tribuunt, argumentum præcipuum, pro veritate religionis christianæ enervare, & Incredulitati patrocinari. *Tertio* denique Superstitio Incredulitatem vehementer promovet, quia omnibus rectæ rationis principiis contraria est: Nemo cui sana mens est, quique naturam veræ Religionis perspectam habet, superstitionem calculo suo probare poterit. Qui vero Religionis christianæ non est rite gnarus, simul vero pravis affectibus deditus est, facile in ipsam Incredulitatem incidit. Quid enim homines variis disciplinis, philosophicis præsertim, qualium in *Italia* v. gr. magnum numerum esse constat, imbuti, sed Religionis christianæ solida cognitione destituti, cogitabunt, si audiant; dari quidem veram religionem, sed eam non esse examinandam: in S. Literis certam salutis viam monstrari, sed eas tuto a quovis legi non posse; Legendas, quas vocant sine periculo evolvi posse: vi nescio quarum reliquiarum vel Sanctorum portenta edi: Transsubstantiationem inter Mysteria religionis præcellentissima referendam: colendos esse sedulo Sanctos, aut imaginarios, aut tales, quorum cerebrum atra bilis, qualis erat S. *Franciscus*, si vera sunt, quæ ipsimet auctores biographiæ de eo narrant, labefactasse videtur: aut qui superstitionis & violentarum persecutionum, qualis *Dominicus* erat, promotores erant, &c. &c. An non hisce auditis, omnem religionem, utpote rationi plane contrariam, (loquimur de homine acuti quidem ingenii sed qui de vera Religione in Sacris Literis tradita, nullum gustum habet) abjiciet?

jiciet? an non credet, eos, qui talia credenda imponunt, aut superstitione prava plane captos, aut ipsosmet in sinu omnem religionem explodere? Et sane Itinerariorum Scriptores testantur, in ipsa Italia, fæcundissima superstitionis matre, plures reperiri Deistas & Atheos. Causam præcipuam hujus mali tetram illam superstitionem in his locis grassantem esse, suo, jam tempore perspexit Celeb. Polyhistor *Conringius*, uti ex epistolis Ejus ad Illustrem *Böneburgium* datis, & præterito anno *Gottingæ* editis, patet. Idem observavit recentissimus Scriptor *Keyslerus*, Vir doctus & veri amantissimus, in descriptione Italiæ, ut de aliis nil dicam. Non negabo, dari multos in Ecclesia R. qui opiniunculas illas, superstitionesque non magis probent quam nos; at & longe plures dari, qui conspectis tot insulsis opinionibus & ritibus, vel in sola Religione naturali adquiescant, aut omni religioni plane nuntium mittant, nemo facile, cui ingenium humanum perspectum est, & Historicorum præstantissimorum & fide dignissimorum scripta evolvit, negabit. Hoc certum, Scriptores omnes, qui in causas Incredulitatis inquisiverunt, *Superstitionem* pro fæcunda matre Incredulitatis habuisse. (*)

Persecutiones ob reli-

V. Sed pergamus ad aliam Incredulitatis causam detegendam. Et

(*) Huic meæ sententiæ adstipulatur Vir Elegantissimi ingenii & exquisitæ Eruditionis Alb. Hallerus, ob insignem artis anatomicæ & poëticæ peritiam famigeratissimus in *den Gedanken über Vernunft, Aberglauben und Unglauben.* pag. 46. Poëmat. redet er von einem klugen Mann, wo ein falscher Glaube herrschet, und vom wahren keine Nachricht haben kan, also:

Ein Weiser, der vielleicht, mit ruhmlichem Verdruss,
Den Aberglauben höhnt, und bessers suchen muss,
Hasst alles Vorurtheil, und sucht aus wahren Gründen
Beym Licht von der Vernunft sich in sich selbst zu finden:
Im Anfang führet ihn sein forschender Verstand
Nah zu der Wesen Grund und weit vom Menschentand.
Bis wann er izt entfernt von irrdischen Begriffen
Im weiten Ocean der Gottheit wagt zu schiffen,
Vernunft der Leitstern fehlt, und er aus Menschheit irrt,
Ein falsches Licht ihn führt, und seinen Lauff verwirrt;
Er selbst im trüben Tag, den nur ein Irrwisch heitert,
Sich nach den Klippen lenkt, und endlich plötzlich scheitert:
Der arme Weise sinkt im Schlamm des Zweifels ein,
Er kennt sich selbst nicht mehr, meynt, alles seye Schein,
Sein Wesen zweifelhaft, die Sinnen nur Betrüger,
Verwirft, was jeder glaubt, und glaubt sich desto klüger
Je weniger er weiss: der Gottheit helles Licht
Durchstrahlt den dunkeln Dunst, verblendter Weisheit nicht;
Die Stimme der Natur rufft allzuschwach den Tauben,
Wer zweifelt ob er ist, kan keinen Schöpfer glauben.

Et hæc eſt *vis conſcientiis illata*, & *violentæ perſecutiones*, quæ contra errantes, vel contra eos, qui errare exiſtimantur, adhiberi ſolent. Homines ob diſſenſum Religionis mutuis oppreſſionibus & violentiſſimis perſecutionibus, uſos, eheu! triſtis omnium Seculorum docet experientia. Gentiles in Chriſtianos; Chriſtianos in Gentiles & Judæos; Chriſtianos in Chriſtianos ſæviiſſe, non ſine horrore & deteſtatione, hiſtoriarum monumenta teſtantur. Quoties oppreſſiones non tantum adverſus primos Chriſtianos; ſed Pontificiorum inprimis contra *Waldenſes*, *Huſſitas*, *Proteſtantes* in *Germania*, *Gallia*, *Belgio*, *Pedemontio* &c. ſuſceptas lego, toties animus horret, luctuque refugit, adeo ut in ea opinione, quæ altiſſime menti dudum infixa eſt, magis magisque confirmer, nimirum nullum forte dari magis exitialem errorem, quam eum, quo homines ſibi perſuadent, licitum eſſe violentia omnis generis uti, contra eos, quos in negotio Religionis errare putamus. Certe, niſi tot manifeſtiſſimis monumentis & documentis compertum eſſet, vix fidem haberem narrationibus, de tot execrandis & plus quam ferinis oppreſſionibus, quas Chriſtiani (ſi tamen hoc nomine digni ſunt homines, qui humanitatem exuiſſe videntur,) adverſus Chriſtianos exercuerunt, cum nil magis tam horrendum, atque divinis pariter & humanis legibus contrarium excogitari poſſit, quam violentiis & exquiſitis ſuppliciis ſujicere eos, qui de rebus divinis aliter ſentiunt, quam nos, cum tamen illi, qui nobis errare videntur, exiſtiment, ſe graviſſime contra Deum peccaturos, ſi aliter ſentirent, aliaque ratione Numen colere conarentur. Unde & nullos minus in Societatibus tolerandos eſſe puto, quam eos, qui contendunt, diſſentientes in Religione quibusvis pænis ſubjiciendos eſſe, quia ita prima Juris divini & humani jura violantur. Hinc etiam *Celeb. Barbeyracius* in notis ad *Puffendorfii Jus N. & Gentium* occaſione Inquiſitionis Hiſpanicæ, & Tribunalis Inquiſitionis, tuetur, recte facturos chriſtianos, ſi, de exterminandis horrendis illis tribunalibus, conſilium inirent. Et profecto, ſi ad animos revocamus innumera mala, quæ per ejusmodi hæreticæ pravitatis inquiſitores florentiſſimis regnis illata ſunt, manifeſtum erit, plus eos generi humano nocuiſſe, quam Hæreſes deterrimas. Hinc doctiſſimi inter Proteſtantes Viri, & nullius Heterodoxiæ ſuſpecti, opinionem illorum, qui contendunt, licitas eſſe illas oppreſſiones ob diſſenſum in religione, pro peſtilentiſſima habent Hæreſi. Inter mille unum duntaxat teſtem adfero, nimirum *Reverendum & Doctiſſimum Roque*, *Paſtorem Eccleſiæ Gallicæ Baſileenſis præſtantiſſimum*.

gionem. Incredulitatem vehementer promovent.

tissimum, (jam vero Cœlitum choro adscriptum) Hic vero pag. 574. *du vrai Pietisme*, ita de hoc argumento loquitur: *Il n'y a presque point d'hérésie plus odieuse, ni plus à craindre que le dogme de l'intollerance à l'égard de ceux, qui n'ont pas de la Religion les idées, que nous en avons. C'est une Hérésie grossiere parce qu'elle est opposée aux declarations les plus expresses de l'Ecriture, qui permet* (Tite Chap. III. v. 10.) *tout au plus d'éviter l'Hérétique, après la premiere & la seconde sommation: mais qui ne met jamais les armes entre les mains de l'Eglise, ou du Magistrat pour dominer sur les consciences. C'est une Hérésie, qui attaque la Divinité, en lui ravissant le droit de juger en dernier ressort de la verité, & de la fausseté, de la créance d'autrui, & de le punir de ce qu'il se trompe: c'est* (2. Theff. II. v 4.) *s'asseoir comme Dieu dans le temple de Dieu, & revêtir le caractere de l'homme de péché, destiné à périr. C'est une Hérésie propre, par ses suites les plus necessaires à bouleverser les Eglises, les Etats, puisqu'elle fait croire à chaque parti, qu'il est en droit de persecuter ceux, qui errent en matiere de Religion. L'Experience de tous les Siecles où cette Hérésie suggerée par l'ennemi du genre humain, à fait repandre tant de ruisseaux de sang, doit convaincre, que l'intolerance est la fatale pomme de discorde, qui rompt tous les liens de l'humanité & de la charité, & qui sous le prétexte specieux de travailler pour la gloire de Dieu, permet aux passions les plus fougeuses de tout ravager impunement.* Inter alia vero mala, quæ per violentas persecutiones dissentientium excitantur, sine dubio & hoc referendum, quod nimirum plurimi homines ob Religionem vehementer adflicti vel in crassissimum Indifferentismum, vel in ipsum Atheismum præcipites dentur, quod qua ratione fiat breviter est ostendendum. Et I. quidem non possunt non Gentiles & Judæi, qui a Christianis ob Religionem vehementibus persecutionibus premuntur, si rationis lumine utuntur, neque prima Juris Naturæ principia ignorant, vehementer abhorrere a Religione Christiana. Cum enim illos, qui tam barbare in eos sæviunt, putent secundum principia Religionis Christianæ agere; tam violentæ vero oppressiones cum primis æquitatis regulis nulla ratione consistere possint, nomen dare Religioni christianæ non possunt, quæ tam crudelia facinora licita imo bona esse, probare ipsis videtur. Jam vero notum est, quam horrendis & omni humanitati contrariis divexationibus usi sint, v. gr. Hispani contra *Mexicanos* & *Judæos*. Res est in vulgus nota, neque testimoniis ad hoc probandum opus. Et profecto si Religio Christiana talia injungeret præcepta, recte ratiocinarentur Gentiles. Non potest enim id a Deo

O.

O. M. Originem habere, quod omnia legis naturalis præcepta pedibus conculcare jubet. In eo ſane conveniunt omnes ſanæ mentis Theologi & Philoſophi, Religionem divinam eſſe non poſſe, niſi Theologiæ Naturalis & Juris Naturæ præcepta admittat, probet, & confirmet. Jam vero neque cum amore Dei & proximi, neque cum juſtitia & æquitate conciliari poſſunt, tam barbaræ & execrandæ violentiæ, quibus tot millia hominum diverſis temporibus ſubjecti fuerunt. Erunt fortaſſe, qui nobis objiciant exemplum Iſraëlitarum, qui juſſu Dei Cananæos, aliosque populos idololatriæ deditos internecioni dederant. Sed fuſe dudum a Doctiſſimis Viris ad hanc objectionem reſponſum eſt. Nos brevitati ſtudentes hoc tantum monemus 1) populos illos, graviſſimis ſceleribus ſeſe contaminaſſe, dignoſque pœna fuiſſe, non tam propter errores intellectus quam vero ob vitam omnibus vitiis & ſceleribus contaminatam. 2) Aderat hic manifeſtiſſimum & expreſſum Numinis mandatum, tale autem non poterant monſtrare Hiſpani, niſi voluntatem Pontificis R. rationibus deſtitutam, pro Oraculo habere voluerunt; Quod ſi hoc ſolum jus ipſis conceſſit, ut nimirum populos idololatriæ deditos, neci traderent, Proteſtantes, qui Pontificiæ religioni addictos pro idololatris habent, eodem jure, & pretextu uti poſſent, non tantum contra Hiſpanos, ſed adverſus omnes, qui cultum ſanctorum &c. probant, & ita perpetuum Chriſtianis bellum eſſet alendum, 3) Deus habet jus in vitas hominum: ſive igitur variis morborum generibus, vel opera hominum, malos e medio tollat perinde eſt, modo adſit expreſſum mandatum, quale tamen adverſus errantes in N. Teſtamento non reperimus. Breviter ſed nervoſe Grotius: populi Cananæi divina ſententia damnati ſunt, ejusque ſententiæ Iſraëlitæ erant executores delegati. Unde hæc bella in Sacris DEI bella proprie nominantur. Hæc verba Grotii cum adduxiſſet Celeb. *Heumannus* Diſſertat. de Zelo in hæc verba erumpit: Quam horrendum igitur peccavit olim peccatum Bernhardus Abbas cum argumento ab hac Iſraëlitarum in Cananæos expeditione ducto, animos Regum incendit ad Religionem Chriſtianam armorum vi amplificandam, bellique vere ſacri auctor ſuaſorque extitit! Et in nota textui ſubjecta: Peſſime igitur *Bongarſius* volumen illud quo complexus eſt Hiſtoricos bellorum illorum inſcripſit *Geſta Dei per Francos*, cum inſcribi oportuiſſet. *Geſta Paparum per Francos.*

II Perſecutionibus & violentis oppreſſionibus fieri ſolet, ut homines amore vitæ, facultatum & deliciarum, primo errores publice

admittant, reluctante licet conscientia, paulatim vero aliorum exemplis inescati & seducti, morsus conscientiæ supprimere quantum possunt incipiant, atque adeo sensim sensimque assuescant novo cultui sese accommodare, & sibi persuadere, perinde esse, quas de Deo, rebusque divinis, tueamur sententias, atque hac ratione in crassissimum inducuntur Indifferentismum, parati posthac ingruentibus persecutionibus vel ad Judæos, vel ad Muhamedanos transire. Quod si tandem homo eo pervenit, ut ipsi perinde sit, quid de Deo, rebusque divinis sentiat, non longe ab ipso Atheismo abest. Gravia sunt de hoc argumento verba Celeb. nostri *Heideggeri Dissertat. de violenta conversione errantium Thes. LIII.* Tantum vero abest (inquit) ut violentia externa homines vi veritatis nondum convictos, religiosos efficiat, ut hypocritas, Atheos turbulentos efficere apta nata plane sit, adeoque sic pietas pietate pereat. Quod experientia, locuples testis confirmat. Nam ut necessitatem credendi aliis te maxime imposuisse credideris, quid aliud quam hypocrisin, ac simulationem, rem si quæ alia, pietati validissime repugnantem, induxeris & fortassis *ἀλεργίδα, ὀ θεον θεραπευοντας*, *purpuræ tuæ cultores effeceris non Dei* (uti Themistius apud *Socratem* Hist. Eccles. Lib. loquitur) si veram: aut Idoli si aliam religionem urgeas. In iis enim in quibus tanta probitas, tantaque vis conscientiæ non est, quanta esse deberet, cum religionis causa vexantur, conscientia opprimitur: Unde hypocrisis & simulatio religionis, ad quam adiguntur, tum hypocritis, qui æternum hac ratione exitium sibi afferunt, tum Ecclesiæ, quam intus flagrantissime oderunt, & maledictis incessunt noxia maxime oritur, vel etiam penitus vis conscientiæ extinguitur, & sic Atheismus & profanitas, nihil revera sacrum habens nascitur. Ita Cl. *Heideggerus.* Facile autem persecutionibus hoc obtineri posse, deprehendent omnes, quicunque ad plerorumque hominum mores atque status attendunt. Multi sacræ alicui Societati adhærent, non quod dogmata, quæ Ecclesia hæc vel illa docet, examinarint, & rite perspecta habeant; sed quia in ea nati, alti, & educati sunt. Hi sequuntur opiniones Parentum, cognatorum, & civium suorum. Ubi vero ingruunt persecutiones, præsertim si sophisticæ fraudes & speciosæ rationes accedant, facile ad mutandam religionem inducuntur. Accedit quod plerique amore rerum terrestrium sint capti: his autem bonis cum defraudari nolint, vim passionum non sustinentes, cultum publicum, quem corde detestantur, frequentant. Hi vero, dum Deo hominibusque imponere volunt, & ab eo quod publice

publice adorant & colunt, abhorreant, quam parum absunt a Religionis irrisoribus? In oculis certe Dei pro talibus habebuntur. Verum quidem est, Imperantes & Inquisitores, qui pro causa principali persecutionum merito habendi sunt, graviter peccare, quod homines in tam gravia peccata præcipitarunt: neque dubitamus etiam, quin, si adscriptus pænæ dies venerit, gravissimas experturi propterea sint pœnas. Interim tamen & hi, qui contra conscientiæ dictamen agunt, amore quippe rerum terrestrium capti, cum Deo potius obedire deberent quam affectuum desideriis, a culpa certe vacui non sunt.

III. Possunt denique vi persecutionum homines in Incredulitatem incidere, quia hac occasione sæpe de sapientissimo Dei regimine & provida erga pios cura incipiunt dubitare, & adversus id murmurare. Experientia notum est, homines, in quorum cordibus vera pietas altas non egit radices, cum variis morbis colluctantes, & adversitatibus pressos, sæpe de bonitate & Sapientia Dei iniqua ferre judicia, & nonnunquam ipsam providentiam Dei in dubium revocare. Hoc etiam piis aliquando, sed per tempus duntaxat, obtingere potest, ita tamen, ut anxiæ illæ dubitationes sint temperatæ variis solatiis, quæ, lenis adinstar venti, animos refocillare possunt. Quod si homines morbis, quos sibi utplurimum ipsimet contrahunt, in hæc mala incidere solent: multo magis hoc eveniet, quando violentæ ingruunt ob religionem persecutiones; difficulter, ut ait poëta, continetur Spiritus, integritatis qui sinceræ conscius, a noxiorum premitur insolentiis. Homines certe illi, qui tam violentis persecutionibus premuntur, existimant, se recte de Deo & rebus divinis sentire, & graviter peccaturos, si aliter sentirent, deumque colerent: sciunt, hominibus in conscientiam jus competere nullum: & persuasi simul sunt, Deum iis, qui Eum rite colunt, bene cupere, atque adeo non posse non Eum innocentium causam tueri. Hæc vero cum conciliare non possint, cum violentissimis oppressionibus, quibus eos expositos esse Deus sinit, incipiunt de certitudine Providentiæ primo dubitare, imo aliquando eam prorsus infitiantur. Non quæritur utrum hæc ratiocinatio legitima sit: sed quæstio est duntaxat quid illa valere possit in animis horum hominum. Illi certe, quorum pectora vera pietate & amore Dei munita non sunt, quique parati adeo non sunt, quidlibet propter verum Dei cultum pati, & durissima propterea subire fata (quorum eheu! in omnibus christianorum cœtibus numerus magnus est) non potuerunt sæpe sibi temperare, quominus credant, perinde esse quamcunque tuea-

mur Religionem, cum Deus veritatis amantiſſimorum non majorem curam habere videatur, quam vero graviter errantium, & vitiis contaminatorum. Quo violentiores autem ab una parte ſunt perſecutiones; quo longius durant, & quo magis ab altera parte homines perſecutionibus preſſi, magnifice de ſe ſuisque virtutibus ſentiunt, & quo minus adverſa fata ferre poſſunt, eo facilius in graviſſimum hunc errorem incidere ſolent. Atqui hi ſunt egregii illi fructus violentarum perſecutionum, ob diſſenſum in cauſa religionis ſuſceptarum. Unde optandum eſſet, ut tandem omnes homines meliora de hoc argumento edocerentur, & rectius ſentirent. Sed ſperare potius, quam credere poſſumus, homines unquam dogma de libertate conſcientiæ, omnibus concedenda, quo melius & Societati civili in genere, omnibus vero promiſcue hominibus in ſpecie utilius excogitari non poteſt, plene admiſſuros, cum videamus, in ipſis cœtibus Proteſtantium, quorum principia ab omni violentia abhorrent, dari tales, qui quidem violentiam omnem verbis deteſtantur, ſimul tamen ſæpiſſime talia adverſus errantes media adhibenda eſſe ſuadent, quæ ipſa morte magis intolerabilia ſunt; ut nihil dicam de doctoribus plerisque pontificiis, qui ſine violentia, aut politicis artibus, in ſuam ſententiam pertrahere non poſſunt eos, qui defœcatiora rationis & Revelationis præcepta ſequi ſolent, & puri, caſtique cultus divini amore ſunt capti & incenſi. Certe ex ipſis libris, ut ſupra vidimus, a Miſſionariis E. R. ſcriptis, conſtat, nonnullos confiteri, absque violentia fieri non poſſe, ut Gentiles ex animo ſubſcribant opinionibus, & cultui in Eccleſia Romana receptis. Nos vero cum Sapientiſſimis & Eruditiſſimis Doctoribus, Confeſſionibus Proteſtantium addictis contendimus, opinionem de perſecutionibus & violentiis omnis generis errantibus inferendis, inter *peſtilentiſſimam Hæreſin* eſſe referendam.

Varius abuſus doctrinæ de Providentia Incredulitatem promovet.

IV. Sed pergamus ad aliam, eamque graviſſimam, Incredulitatis cauſam exponendam. Et hæc quidem petita eſt a *vario abuſu doctrinæ de Providentia divina.* Omnes, qui ſerio unquam ad varia Syſtemata Theologorum & Philoſophorum; ad objectiones, quæ providæ Dei Curæ, circa actiones morales & phyſicas verſanti, ad ea denique quæ cottidie contingunt inter mortales, animos adjecerunt; fatebuntur, argumentum de Providentia navi eſſe ſimile, ventis agitatæ, in qua facile vel in ſcyllam vel in charybdin incidas, id eſt, vel adminiſtrationi divinæ aliquid detrahas, aut talia illi tribuas, quæ vel virtutes divinas lædere, vel obligationes hominum tollere poſſunt.

Quod

Quod qua ratione fiat, jam quidem exponendum est. Et *primo* quidem notum est, quosdam Eruditos talia de Providentia systemata concinnasse, in quibus libertati humanæ & obligationi actiones ad legis normam componendi multum detrahi videtur, cum, si eos audias, tam effectuum naturalium quam moralium Deus unus Auctor statuitur immediatus. Specioso quidem hi viri uti solent prætextu, dum contendunt, se id præstare ad extollendas Dei virtutes, nimirum independentiam & omnipotentiam Numinis. Sed dum hanc sententiam, neque cum aliis virtutibus divinis, neque cum obligatione hominis, ejusque naturali facultate, quæ libertas appellatur, conciliare possunt, mirum non est, si homines vitiis dediti, lubenter eas opiniones arripiant, & in Deum transferre culpam scelerum suorum velint: qui error sine dubio gravis est, & ipsa Religionis fundamenta concutit. Non hic mentionem faciam Systematis *Epicuri*, vel *Spinozæ*, quæ opposita sibi invicem sunt, sed ita comparata, ut providentia omnis per ea tollatur. Sed mentionem duntaxat faciam Systematis causarum occasionalium, quod exornaverat primus *Malebranche* minus autem circumspecte ab aliis adhibitum & probatum est. Secundum hoc systema, omnes actiones hominum morales & physicæ nonnisi sunt effectus immediati omnipotentis Dei; creatura nullarum actionum proprie causa dici potest; & dum homines libere hoc vel illud se fecisse putant, vehementer decipiuntur; neque igitur stante hac hypothesi vel liber Dei cultus statui, vel actiones malæ & bonæ creaturis rationalibus tribui possunt. Res adeo evidens est, ut quicunque in ratiocinando vel leviter versatus est, facile id sit deprehensurus. Hæc tamen non eo fine dico, ac si putem, viros doctos hoc systema ideo probasse, ut felicius Providentiam divinam oppugnare possint: absit hoc a me longissime. Ex aliis enim articulis de Religione, quibus subscribunt, manifestum est, eos aut ad consequentias, quæ ex hoc systemate fluunt, animos non satis advertisse, aut, si viderunt, eas abhorruisse, & sibi imputari eas noluisse. Quo jure jam non quæram.

Ex hoc certe Systemate, & minus circumspectis locutionibus quorundam Auctorum, factum esse putarim, ut nonsolum plebs, sed & alii, qui sapientiores esse deberent, minus honorifice de Dei providentia sentiant. Audias quosdam ita loqui, ut putes, eos credere, omnes actiones hominum bonas & malas Deum efficere. Deprehendimus sæpe homines nequissimos, ubi non deliberato animo, sed ira, æstu, & prava lubidine in gravia scelera inciderunt, ea a se amoliri, &

nescio cui occultæ Dei directioni tribuere velle. Qui vero ita de Deo sentit, bellum indicit Religioni, & a supremo gradu Impietatis non longe est remotus. II Sunt inter viros doctos tales, qui ita de impotentia physica creaturarum intelligentium loquuntur, ut putes, eos existimare, ne quidem in naturalibus, negotiisque œconomicis & civilibus, eas quicquam præstare posse, sed nescio quibus machinis & speciali directione omnia agi. At quascunque ob causas ita sentiant, manifestum est, eos regulis universalibus, ab optimo Numine per juris naturæ leges præscriptis, contraria tueri; quandoquidem hæ omnes homines, etiam revelatione destitutos, & præmii & pœnæ capaces esse ponunt, & creaturas omnes rationales, ad præstanda officia jure Naturæ imposita obligant. Qui igitur ita loquuntur, ut putes, eos omnem, etiam in naturalibus, vim agendi creaturæ rationali adimere, ii aut præter mentem & intentionem utuntur verbis durioribus & obscurioribus; aut Systemati causarum occasionalium, quod periculosissimis consectariis obnoxium est, ut audivimus, addicti sunt. Quod si vero ab hoc systemate abhorrent, necesse est, ut clarius mentem suam exprimant, ne simpliciores offendantur, & negligentiæ & peccatorum prætextum non sine specie veri aliunde quærant, & nescio cui necessitati tribuant. Atque hoc eo magis necessarium est, quia christiani omnes, in certis quibusdam principiis, ubi de hoc argumento agitur, conveniunt. Conveniunt enim 1) omnes, Deum peccatorum causam non esse, nec esse posse: Hinc licet inter se in multis articulis religionis non consentiant, omnes tamen (ut de argumentis ex ratione petitis nil dicam) loca Scripturæ, quibus probari videtur, Deum peccatorum quorundam auctorem esse, rectius explicanda, & a malignis interpretationibus vindicanda esse existimant. 2) Conveniunt in eo, Deum mala permittere, occasiones peccandi per miraculum non impedire; omnia tamen ita moderari, ut suis virtutibus conveniens est. 3) Tandem omnes fatentur, homines, in rebus ad vitam hanc sustentandam facientibus, & ad negotia hujus vitæ præstanda necessariis, nativis viribus tantum valere, ut certis defungi officiis, a certis vero actionibus abstinere possint. Hinc etiam omnes Juris N. Interpretes probant, omnes homines ad æquum justumque præstandum natura teneri, neminemque vel intrinseca vel extrinseca necessitate ad officia moralia transgredienda, trahi. In his inquam Christiani omnes conveniunt. At si ad ea, quæ quotidie dicuntur inter homines, simpliciores præsertim, attendas, putares sane omnes in Scholis vel *Thomæ*

vel

vel *Malebranchii* educatos; ita enim loquuntur, ac si homines ad omnia civilia negotia ineptos esse putarent, neque ulla esset vis facultatum naturalium, quibus homines instruxit benignissimus Deus. Ita ubi puer nequam sufficientibus licet corporis & animi dotibus instructus, animum ad artificium aliquod addiscendum admotus, ob negligentiam illud, quod præstare deberet, omittit, sæpius a Parentibus ejus audias dici; *Puer ille destituitur auxilio divino;* quasi singulari quadam, & insolita ratione, Deus illi adesse teneretur: Sic cum homines pravis vitiis correpti peccant, sæpe audias hæc ingeminari: *Deus ipsos labi passus est:* quibus verbis non id sibi volunt, ac si Deus non impedivisset, quo minus lapsus esset, quod verissimum est: sed verbis hisce designare volunt, ac si Deus arcana quadam vi eum in hoc malum præcipitasset. Quod tamen de Deo dicere impium est. Sane ab Incredulitate non longe absunt, qui ita sentiunt: imo æque peccant ac illi, qui vel pleraque, vel omnia divinæ providentiæ regimini subtrahunt. Hoc certum, eo pejores esse hasce opiniones, quo magis in mores hominum vim suam exercent, eosque ab officiis, Deo, hominibus, & nobis præstandis revocant; Atque id eo magis, quod homines omnes ita comparati sint, ut culpas omnes a se remotas, & in alios translatas esse cuperent. Et licet tales per vitam de *Malebranchii* & *Thomistarum* sententiis nil audiverint, perinde tamen est, si ita sentiant & agant, ac si horum hominum Systemata probe perspecta haberent.

V. Quod si in causas inquiramus, quæ effecerunt, ut multi ex Doctis & indoctis in infaustas hasce opiniones inciderint, plures se se offerunt, quarum aliquas hîc repræsentabo. Et 1) quidem, ut in aliis capitibus Religionis, sic etiam in hoc a simplicitate, quæ in explicandis & tradendis rebus divinis locum habere deberet, passim hinc inde discessum est. Passim queruntur Viri veri amantissimi, nimis artificiosam factam esse Religionem; de multis disputatum publice, quæ salva pietate & religione ignorari potuissent, multos articulos religionis ita subtiliter fuisse discussos, ut a plebe nulla arte intelligi possint, cujus saluti tamen Deus in rebus ad salutem necessariis quammaxime prospectum esse voluit. Plures extant hac de re Virorum præstantissimorum querelæ. Jam vero qui ea, quæ de conservationis, & concursus divini ratione, inter Theologos & Philosophos disputata sunt, perspecta habet, fatebitur, multos longius quam par est, in hac materia progressos fuisse. 2) Eruditi, insatiabili quadam omnia sciendi desiderio commoti, sine necessitate modum administrationis

Inquiritur in causas hujus abusus de providentia Dei.

divinæ

divinæ providentiæ in singulis casibus & actionibus determinare aggressi sunt; hinc sæpe in tales sunt conjecti augustias, ex quibus difficulter, vel plane non, eluctari potuerunt; ut nihil dicam de malis, quæ exinde ad vulgus dimanarunt. Omnia, maxima, minima, medioxuma, a Deo esse producta: Eadem ab eo conservari & gubernari; Deum vim suam in corpus & mentem cottidie exercere; facultates mentium conservare, & dirigere; quicquid boni est in nobis, Deo, quidquid mali vero nobis tribuenda &c. &c. Hæc, & talia statuendo, suffecissent, ad id, quod de Providentia divina cognosci posset, & deberet. At hæc eruditis & curiosis ingeniis non suffecerunt, sed quærendum erat in singulis hominum actionibus, quæ ratio concursus Dei; quantum præcise creatura agat, & Deus; definiundum, quæ causa sit excitationis idearum in mente, quæ ratio operationis divinæ in sensibus & appetitu; quis modus divini motus in corpore, &c. &c. Hinc orta sunt diversa Philosophorum Systemata, eaque sæpe cum religione christiana conjuncta, de quibus postmodum inter se Docti digladiati sunt, & quantum ex statu rerum præsenti conjici potest, serram disputationum de hisce reciprocare non desinent; dum vero adeo magistraliter omnia definire, & modos rerum in obscuriore argumento exponere volunt, sæpe talia statuunt, quæ periculosissimis consectariis sunt obnoxia, quæque ipsimet solvere non possunt. Lege tu, quisquis es, cui id, quod dico nondum satis constat, responsiones *Malebranchii*, quas dederat illis, qui Systema suum de causis occasionalibus impugnabant; & cernes in quas partes se vertat vir acuti ingenii; quam vehementer sudet, & quam subtiles adferat responsiones, quæ utplurimum ipsis principiis, quibus nititur hoc Systema, obscuriores sunt. Ita enim plerique eheu! Eruditi comparati sunt, ut potius ineptis etiam ratiunculis causam suam tueri malint, quam cedere, & fateri, se longius, quam oportuisset, progressos fuisse. Quidam dum in hoc argumento versantur, quando dubia opponentium solvere non possunt, cum ad rei cognoscendæ difficultatem, tum ad ingenii humani imbecillitatem provocant. At debuissent illi, antequam cuncta sine necessitate definire aggressi fuissent, hujus consilii memores fuisse; non vero tum demum, postquam tenebras offuderunt menti quas discutere postea non valuerunt. Accedit huc 3) sinistra quædam opinio, de ratione promovendæ gloriæ divinæ. Si quis gloriam virtutum divinarum rite æstimare vult, non ad unam duntaxat vel ad binas, sed ad omnes pariter animum convertere debet, singulasque inter se conferre,

ferre, atque diligenter cavere, ne invicem committantur, unaque alteri adverſetur. Deinde etiam reſpiciendum eſt ad hominem, obligationis, religionis, atque adeo pœnæ & præmii capacem. Hæc inter ſe ita concilianda, ut, ſive ad hominem in ſtatu naturæ vel gratiæ poſitum reſpicias, nihil ſtatuatur, quod virtutibus divinis omnibus, inter ſe collatis, contrarium: nihil, quod obligationi hominis, & facultatibus ipſius eſſentialibus manifeſto repugnet. Si quis jam Syſtema cauſarum occaſionalium rite introſpiciat, manifeſtum erit, auctores hujus Syſtematis id tantum agere, ut potentiam & Independentiam Dei extollant, cæterarum vero Dei virtutum, non eam, quam oporteret, habent rationem; de homine adeo parum ſunt ſolliciti, imo tam abjecte de viribus ejus naturalibus ſentiunt, ut putes, eum pro ligno, alienis nervis mobili, æſtimari. Ego vero vix crediderim, opinionibus illis ſubtilioribus ex metaphyſica petitis, quæ captum ſimpliciorum ſuperant, Dei gloriam maximopere extolli. Ille potius mihi vere gloriam Dei vere agnoſcere, & celebrare cenſendus videtur, qui Deum, prout is nobis in S. Literis cognoſcendus ſiſtitur, amat, in eo fiduciam reponit, incredibili ſtudio præcepta divina rite cuſtodiendi ardet, a vitiis, quantum in hac rerum imperfectione licet, ſibi cavet, atque omnes vitæ adverſitates patienti animo fert, atque ut Deum per Chriſtum Jeſum ſibi habeat propitium, omnem impendit curam. Niſi forſan putent homines huic ſententiæ addicti eum demum rite colere Deum, qui *Malebranchii* & *Thomiſtarum* de concurſu Dei opiniones perſpectas plane habeat, & ad digitos rationes eorum referre, & omnes difficultates hic occurrentes ſolvere poſſit. 4) Quod vero inter plebem paſſim opiniones divinæ providentiæ & libertati contrariæ obtineant, non alii poſſum adſcribere cauſæ, quam Theologorum quorundam, inprimis vero Oratorum Sacrorum minus circumſpectis de hoc argumento locutionibus. Plebs certe ad dicta Paſtorum magis quam vero ad Philoſophorum Syſtemata attendit. Jam vero experientia notum eſt, multos dum impotentiam hominis moralem demonſtrare, gratioſæ vero Dei voluntatis potentiam & efficaciam deprædicare volunt, adeo hyperbolicis verbis, & exaggerationibus uti, ut, ſi verba eorum ad literam ſumere, & ad vivum, ut ajunt, reſecare velles, merito colligi deberet, homines etiam in naturalibus, & actionibus ad vitam hanc animalem pertinentibus, omni prorſus libertate deſtitui. Recte quidem agunt Theologi & Oratores publici, ſi ſecundum S. Literarum manuductionem, auxilii divini ad conſequendam æternam ſalutem neceſſitatem, vim, & efficaciam,

ciam, ostendunt, at est modus in rebus, neque exaggeranda sunt, quæ certis duntaxat veritatis terminis sunt conclusa. Certe, dum de impotentia hominis morali verba facere debemus, cavendum quam-maxime, ne Lector, vel auditor, non sine specie veri existimet, hominem non majori ad agendum vel ad non agendum, libertate instructum, quam lapidem & stipitem. Duo enim ex incautis illis locutionibus oriuntur mala; prius est, quod homines illis utantur ad peccatorum suorum gravitatem vel minuendam vel plane excusandam. Notum est homines impios, quorum numerus eheu! inter christianos valde magnus est, ex ipsa hac impotentia male intellecta præsidia quærere, ad malitiam tegendam: unde vehementer sibi plaudunt, quando audiunt, Doctores publicos causam suam, uti illi putant, perorare: mentem enim eorum ita interpretantur, ac si docerent, homines ab iis etiam natura sibi temperare non posse, quæ lege naturali cunctis mortalibus sunt præscripta. Atque hinc fieri aliter non potest, quam ut pravis adfectionibus fræna laxent, atque animo ægre sequaci officiis suis defungantur. *Posterius* est, quod hac ratione multi de bonitate Dei, ejusque sapientia, incipiant minus reverenter sentire, quod non parum veræ pietatis studio obstat. Nulla enim inter virtutes Dei magis hominem allicit, quam ipsius Bonitas. De hac si minus recte judicant homines, incitamenta ad virtutis studium præcipuum suum amittunt robur. Dolendum igitur est, hoc malum plures homines veneni adinstar infecisse! multos certe ita præpostere & impie de providentia Dei sentire ex promiscuis hominum sermonibus, & imprimis excusationibus, quibus utuntur, ad peccata sua extenuanda, manifestum est. Unde hortandi sunt Theologi & Oratores publici, ut caute & circumspecte semper de hoc argumento loquantur. Interim fatendum est, Theologos diversis sententiis de extensione providentiæ ad mala imbutos, ubi ad clarum locum S. Literarum, in quo Deus ab omni malo absolvitur, neque quenquam ad malum tentare vel invitare dicitur, deventum est, omnes inter se amice convenire. Vide tu Interpretes ad locum *Jacobi cap.* I. v. 13. Inter recentissimos hujus Epistolæ Interpretes est referendus, *Heisenius*, Theologus Reformatus *Bremensis doctissimus.* Hic vero enumeratis quibusdam crudioribus locutionibus antiquiorum Reformatorum pag. 516. ita loquitur: *Quicquid sit, præstat abstinere ejusmodi phrasibus, & Dei ad omnia ipsaque etiam peccata se extendentem providentiam, hominisque a Deo dependentiam ita tueri, ne fraus fieri illibatissimæ ejusdem Dei sanctitati, & libertati*

tati humanæ voluntatis, & ne immunis pronuntiari peccator a culpa videatur. Patent inconsultæ illæ & inconditæ voces antagonistarum criminationibus, & adversa fronte cum stylo N. Testamenti videntur pugnare. Nam quid amabo, Candide Lector! Deus impellit ad opera mala, aliud est, quam Deus tentat ad malum; quod diserte Jacobus nos & credere & dicere vetat? Mosis & Prophetarum dictio sublimior est, sobrieque frequentius per tropum explicanda. Nunquam ego adducar, nunquam spero alius quicunque prudens & Dei reverens adducetur ad existimandum verba Ezech. XIV v 9. Ipse (falsus) Propheta si pellectus fuerit, ut eloquatur verbum, ego Jehova, pellexi prophetam illum: proprie & secundum Literam esse intelligenda. Primi Reformatorum Theologi Theodorus Beza, P. Martyr, aliique, locutionibus sæpe æquo durioribus usi sunt: sed ne ipse Lutherus satis sibi ab iis cavit, ut vulgo constat. At recentiores, quod laudo, emollitum iverunt. Postquam hæc *Heisenii*, ut & *Vitringæ* ad Esaj: VI. v. 10. & *Witsii Miscell.* Tom. II. Exercit. I. eandem tibiam inflantium, verba adduxisset *Clarissimus Tübingensium Theologus Weismannus*, in hæc verba erupit. *Nos bujusmodi declarationes omnino attendendas esse existimamus, Heiseniique maxime candorem laudamus sincere. Quod si porro Reformatæ partis Theologi abstineant a renovandis principiis crudioribus, nostrique contra æquitatem omnem heic adhibeant, cessabit tandem, ut opinior odiosa illa de Deo auctore & causa peccati controversia.* Utinam non de hoc tantum argumento, sed & de reliquis, quæ restant, controversiis, unum sentirent Protestantes; aut ubi id fieri per omnia non potest, non obstante levi dissensu, in unum corpus tamen tandem coalescerent!

VIII. Sed & aliæ causæ sunt, quæ efficiunt, ut homines sæpe de Providentia Dei sinistras foveant sententias, imo aliquando eo impietatis perveniant, ut Rectorem mundi dari inficientur. Inter eas non minima est Impiorum felicitas, & e contra piorum oppressiones & adflictiones. Dantur nimirum nobiles & ignobiles, qui exigua Numinis reverentia tacti sunt; qui divina humanaque rident, Religionemque pedibus conculcant; dantur qui proximum variis dolis & fraudibus circumveniunt, viduas & pauperes bonis suis spoliant, uno verbo dantur homines, qui omnibus sceleribus sunt contaminati & cooperti. Hi tamen sæpe florent, & abundant iis, quæ prima mortales putant, nimirum divitiis, honoribus, & omnis generis deliciis hujus vitæ: contra vero sæpe videas homines optimos & pietatis amantissimos, vel cum pertinacissimis morbis colluctari, vel a noxiorum

Felicitas Impiorum sinistras de Dei providentia excitat opiniones.

insolentiis premi, vel gravi paupertate laborare, vel mala bellorum injustissimorum sentire, vel aliis miseriis & adflictionibus obnoxios esse. Jam vero fieri aliter non potest, quàm ut diversa de his statibus hominum ferantur judicia. Qui de Religionis Christianæ præstantia & veritate non satis sunt persuasi, & exiguam simul Theologiæ Naturalis habent peritiam; qui amore rerum terrestrium sunt incensi; qui vivendi ratione delicatiori antea erant assueti, postea vero ad incitas rediguntur: qui commotiore sunt animo, & temperamento cholerico; qui falsam veræ felicitatis ideam animis alte habent infixam: qui existimant veræ pietatis studium necessario & semper sua præmia in his terris reportare debere; qui magnificentius quam par est de se & suis virtutibus sentiunt, hi inquam omnes facile, aut in perpetuas de Numinis providentia dubitationes incident, aut prorsus negabunt, Deum rerum humanarum curam habere. Quo majora autem sunt mala, quibus ejusmodi homines premuntur; quo florentiore in statu fuerunt, antequam in calamitates varias incidissent; quo magis de sua innocentia persuasi sunt, eo profundiores in animis excitantur dolores & querelæ. Jam vero affectus illi sæpe tam vehementes sunt, ut rationes quæ ad eos sedandos adferuntur, non satis ponderis habeant, quantum necesse esset, ad tranquillitatem mentis revocandam. Piis etiam & optimis obtigisse, ut per intervalla, de cura Dei erga se dubitaverint, & propterea quærelis omnia repleverint, Exempla, cum ex S. Literis petita, tum experientia omnium Seculorum, contestantur, quæ a viris doctis hinc inde collecta fuere. Unum tantum aut alterum locum adduxisse juvat. Ita testatur *Lactantius Instit. div. Lib. III. cap. 17.* inter alia argumenta, quibus usus sit *Epicurus*, ad impugnandam Providentiam etiam hoc, de quo loquimur, fuisse. *Videbat* (inquit) *Epicurus bonis adversa semper accidere, paupertatem, labores, exilia; carorum amissiones; malos contra beatos esse, augeri potentia, honoribus affici. Videbat innocentiam minus tutam, scelera impune committi; videbat, sine delectu morum, sine ordine ac discrimine annorum sævire mortem; sed alios ad senectutem pervenire, alios infantes rapi, alios jam robustos interire, alios in primo adolescentiæ flore immaturis funeribus extingui, in bellis potius meliores & vinci & perire. Maxime autem commovebat, homines inprimis religiosos gravioribus malis affici; iis autem, qui aut Deos omnino negligerent, aut non pie colerent, vel minora incommoda vel nulla.* Notissimi sunt versus *Claudiani* Lib. I. in *Rufinum* ita loquentis:

Sæpe

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu

& allatis quibusdam, pro divina providentia pugnantibus argumentis, rursus in hæc verba erumpit.

Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Adspicerem, lætosque diu florere nocentes
Vexarique pios: rursus labefacta cadebat

Religio, &c. plura exempla & testimonia attulerunt *Pfannerus Theolog. Gent. cap. VIII.* & *Hadrianus a Cattenburg Spicileg. Theolog.* pag. 284. 285. E Sacris exemplo esse possunt Liber *Jobi*, *Psal. LXXIII. v. 2. sq. Erem. XII. 1.* Quid vero ad speciosam hanc objectionem respondendum sit, alibi videbimus. Legantur Doctissimorum virorum, qui cum P. *Baylio* congressi sunt, meditationes, & responsa. Interim non dubito, quin subtiliores controversiæ de origine mali moralis & physici in vernaculas linguas translatæ, multos potius in dubitationes conjecerint, quam vero ab iis liberaverint: facile enim objectiones illæ intelliguntur; at ut quis nervos responsionum intelligat, accuratiore cognitione Theologiæ & Philosophiæ eum instructum esse oportet. Tandem & id haud parum conferre putem, ut homines quidam dubitanter de provida Dei cura sentiant, quod nimirum in communi hominum sermone singulæ Electiones, munerum & dignitatum distributiones, in dignos pariter & indignos collatæ, singulari alicui providentiæ directioni tribuantur, ubi tamen sole meridiano clarius est, quibus artibus ad has vel illas spartas ornandas homines fuerint evecti. Permittente Numine hæc fieri nemo dubitat; nec negamus, aliquando ex omnium circumstantiarum collatione patere, hominum quorundam animos, ad alios adjuvandos non sine Numinis directione dispositos fuisse. In cœteris vero quotidianis Electionibus & munerum per vota factis dispensationibus, singulare quid intercedere, mentesque insolita quadam ratione adflari, ut hic potius quam alius eligatur, & plerorumque ferat puncta, credibile non est. Interim tamen omnes, qui vilissimo etiam muneri admoti fuere, ita in communi sermone loquuntur, ac si singulari Numinis dispensatione hoc factum fuisset. Hac ratione autem fit, ut multi, deprehensis rationibus hujus vel illius promotionis, quæ palpari utplurimum possunt, quæ Numinis tamen singulari directioni tribuitur, incipiant dubitare de Regimine ipso divino rerum humanarum. Certe quemadmodum nihil divinæ

providentiæ eſt ſubtrahendum, cum illa ſe ſe ad maxima, medioxima, & minima extendat; ita ab altera parte inter omnes conſtat, quædam Deum non impedire, ſed permittere, non vero in rebus ſingulis, civilibus certe, quaſi per miraculum ſemper intercedere.

Abuſus Juramentorum efficit, ut multi de providentia divina, aut ſiniſtras foveant opiniones, aut plane eam infitientur.

IX. Inter ea, quæ in animis hominum Reverentiam Numinis excitare deberent, merito referenda ſunt juramenta. Ea certe apud omnes populos pro re ſanctiſſima habita fuere, adeo ut ipſi Gentiles perjuros, nonſolum inter genus hominum profligatiſſimorum retulerint, ſed & adſeruerint, tales in tartaro graviſſimis pœnis adfectum iri, quod fuſe oſtenderunt Viri docti, qui data opera hoc argumentum excuſſerunt. Unicum adduxiſſe juvat locum, nimirum Platonis. Is de legibus Lib. II. ita loquitur: *ψευδος μηδεις μηδεν μηδ᾽ ἀπατην, μηδε τι κιβδηλον, γενος ἐπικαλεμενος Θεων, μητε λογω μητε ἐργω πϱαξειεν, ὁ μη θεομισεϛατος ἐσεσθαι μελλων. ὗτος δ᾽ ἐϛιν ὁς ὡν ὁϱκες ὀμνυς ψευδεις μηδεν Φϱοντιζῃ Θεων.* i. e. *Nemo quisquam invocatis Diis falſum, doloſum depravatumque quidpiam vel verbis, vel reipſa admittat, ni Diis infenſiſſimus eſſe velit. Deus nimirum illum odio proſequitur, qui ſacroſancta divini Numinis auctoritate neglecta, falſum juramentum dicit.* Et profecto, quisquis ad naturam juramenti ſerio animum advertit, facile de rei gravitate erit perſuaſus. In Juramento enim nonſolum Deum cordis, dictorum & factorum, infallibilem teſtem eſſe profitemur; ſed & iram divinam ultro in nos, ſi rei ſumus, provocamus. Hoc tamen non obſtante veriſſimum eſt, inter chriſtianos multos dari perjuros; multos, qui ob leviſſimas rationes ad juramenta præſtanda paratiſſimi eſſent; multos denique, qui perjuria inter peccatilla referant. Cum vero homines illi, licet divinam excandeſcentiam contra ſe provocarint, rarius pœnis ſubjici videantur, alii, quorum Religio aut nutat, aut animus valde corruptus eſt, incipiunt dubitare, utrum Deus rerum humanarum curam gerat. Exiſtimant, Deum, ad terrendos cæteros, graviſſimis pœnis ſubjicere debere tam graviter peccantes, quaſi Deus in inſtanti præſtare hoc deberet; aut poſt hanc vitam pœnis nullus futurus eſſet locus. Quod ſi vero in cauſas tot falſorum juramentorum, quæ paſſim, inter Chriſtianos locum habent, inquiramus, variæ ſe ſe offerunt, quas ſtrictim heîc, quandoquidem data opera de hoc argumento non agimus, repræſentabimus. Et 1) quidem certum eſt, inter eos, qui in cœtibus Chriſtianorum vivunt, multos exiſtere ſceleratos, nulla vel exigua cura Religionis tactos. Hi quicquid ſacrum & venerabile eſt, parum curant; de iis duntaxat ſolliciti, quæ ad vitam ſuaviter

viter

viter ducendam, facere possunt. Mirum autem non est, tales, sanctissimas leges & officia transgredi. 2) Sunt inter Christianos, qui crassa rerum divinarum & moralium ignorantia laborent. Hi naturam juramentorum, eorum vim, obligationem, & gravitatem, non satis habent cognitam: rarius etiam de hoc argumento disseri audiunt. Quo autem minus de officiis suis persuasi sunt homines, eo procliviores etiam sunt, ad ea negligenda & transgredienda. Multi inter Gentiles hac in parte reverentius de Juramentis cogitarunt, quam christiani: ita ille apud *Terentium in Hecyr. Act. V. Sc. 1. ait*: *Aliud si scirem, qui firmare meam apud vos possem fidem sanctius, quam jure jurandum, id pollicerer tibi Laches.* 3) Ipsa consuetudo frequentiora juramenta præstandi efficit, ut homines minus religiose sanctissimo hoc officio defungantur. In quibusdam Regnis & Rebuspublicis, multis, ubi agitur de rebus non adeo magni momenti, imponuntur tamen Juramenta. Atqui cum ingeniis hominum ita comparatum est, ut id, quod frequentissime præstandum est, vilescat. Sic novimus frequentiorem illam consuetudinem toties templa frequentandi, penes multos efficere, ut ad religionis negotia minus sint attenti, neque ex auditis Orationibus sacris eam capiant utilitatem; quæ percipienda esset, ex re tanti momenti. Ita pariter cum multis in locis nemo ad administrationem muneris alicujus, sæpe levis, admittatur sine juramento intercedente, fieri aliter non potest, quam ut homines consuetudine jurandi commoti, juramenta negligentius tractent. Certe, si rariora essent, & nonnisi in gravissimis negotiis & casibus talia imponerentur, tot perjuriis locus non esset relictus. Ipsi sane Gentiles agnoverunt, juramenta *rarius* esse præstanda quod adductis variis Veterum locis Viri docti probant. Juvat unum saltem & alterum adduxisse. *Quintil. Instit. Orat. Lib. IX. cap. 11.* ait: *In totum jurare, nisi ubi necesse est, Viro gravi parum convenit.* Epictetus Enchirid. cap. 44. ὁρκον παραιτισαι ει μεν οιον τε εἰς ἀπαν. Ει δε μη ἐκ των ἐνοντων. *Jusjurandum recusa, si fieri potest* omnino: *sin minus quantum potes.* *Hierocles in aurea Carmina Pythagoræ* ad versum 2. σεβε ὁρκον vers. 1. edit: Curterii p. 33. ait: *Fuerit autem cultus ejus* (sc. Juramenti) *servandi optima ratio, & cura, si eo nec frequenter utaris; nec temere: nec quibuslibet in rebus; nec ad Sermonis amplificationem: nec ad narrationis confirmationem atque fidem.* & pag. 34. Το δη σεβε ὁρκον ἐ μονον εὐορκειν, ἀλλα καὶ ἀπεχεσθαι ὁρκε παρεγγυα: ἐτω γαρ ἀν τηρησαιμεν το ἀιει εὐορκειν, εἰ μη καταχρησοιμεθα τοις ὁρκοις. καὶ γαρ ἐν τη συνεχεια τε ὀμνυειν ῥαδιως ἀν μεταπεσοι τις εἰς ἐπιορ-

ἐπιορκιαν. φειδοι δε τηρησις ἐπεται. ἡ γαρ ὀκ ὀμνυνται. ἡ ὁταν ομνυσιν, ἐυορκησει. καὶ ὀυτε ἀν ὑπο συνηθειας προδραμη ἡ γλωσσα, ὀυτε ὑπο παθων ἀκρατειας ἡ διανοια σφαλειη. i. e. *Quod autem jusjurandum colere præcipit: nonſolum non pejerare, ſed a jurejurando etiam abſtinere docet. Ita enim perjurio ſemper vacabimus, ſi jurejurando nunquam abutamur. Jurandi ſiquidem conſuetudine in perjurium facile prolabimur. Continget autem ut abſtinentiam ſequatur obſervatio. Aut enim non juratur; aut cum juratur ſancte juratur, & juſte: conſuetudine deinde nec præcurrit lingua: nec cupiditatum intemperantia mens labitur.* confer. *Illuſt. Grotium ad Matth. V. v. 33. 34.* Accedit huic, quod paſſim homines audiant, ſolemnia pacta, fœdera juramentis etiam confirmata, a principibus Viris parum religioſe ſervari, imo prout e re ſua eſſe putent, diſſolvi: ex quibus, cum non ſemel, quod audiunt, veriſſimum ſit; colligunt homines, quibus pietas non adeo cordi eſt, juramenta forte eum in finem duntaxat excogitata, ut Subditos in officio contineant Principes & ſpecie ſanctitatis ipſis imponant jugum, quod ipſimet tamen ferre nolint. 4) Sæpe imponuntur juramenta talibus, de quibus non levibus indiciis conſtat, eos religionem & conſcientiæ leges parum curare. Tales ſane, inprimis ſi ſacra auri fame laborent, non dubitabunt, ubi e re ſua eſſe putabunt, rem omnium ſanctiſſimam vilipendere. 5) Impunitas hujus Sceleris plures allicit. Solet enim ſucceſſus multos ad perniciem devocare. Sæpius illi, qui non contemnendis argumentis & teſtimoniis perpetrati ſceleris poſſent argui, impuniti dimittuntur, quod cum alii vident, iisdem artibus utuntur. 6) Denique haud parum etiam ad hoc conferre exiſtimo formulas quaſdam verborum quibus Juramenta conceptæ ſunt. Sæpe illæ ita ſunt comparatæ, ut ſi ad literam interpretari verba velles, ſtatuendum eſſet, juramentum nos ad impoſſibile obligare. Ex quo ipſo homines levis animi colligunt, non adeo ſtricte obſervationi Juramentorum eſſe inſiſtendum, cum nemo ea, ſi vocum vim ſequi vellet, ſervare poſſet. Nullus equidem dubito, quin talium formularum auctores bono animo tam efficacibus, imo hyperbolicis locutionibus aliquando uſi ſint. Exiſtimarunt enim obligationis vim ita intendi: at ſi in ullo, hoc certe in negotio, cauti eſſe debent illi, qui formulas juramentorum facere ſolent; nonſolum enim verba juramentorum debent eſſe clara, perſpicua, definita, & ab omnibus metaphoris aliena; ſed & juramentum ipſum, quod præſtandum eſt, viribus hominum attemperatum eſſe debet. Id niſi fiat, incipiunt homines variis exceptionibus & reſtrictionibus uti,

uti, & quidem ſæpe talibus, ut obligationis vis vel minuatur valde, vel prorſus tollatur.

His denique Incredulitatis cauſis, hactenus recenſitis, accedunt (ut plures non adducam) variæ *injuriæ & impoſturæ Sanctitatis & pietatis titulo ornatæ, a Viris Eccleſiaſtici & politici ordinis excogitatæ, ut aliis imponant, aut eos facultatibus ſuis defraudent.* Hæ efficere ſæpe ſolent, ut homines, non ſatis prudentes, & religionis amantes, de univerſa Religione incipiant dubitare. Eas vero impoſturas & fraudes ſingillatim expoſuit, & ingenti Exemplorum numero confirmavit, *Doctiſſimus Jure Conſultus Samuel Treverus, Profeſſor Helmſtadienſis* tribus editis, de hoc argumento diſſertationibus, quæ lectu ſunt digniſſimæ. Sed hæc, de Cauſis Incredulitatis dicta, ſufficiant.

ʼΕ Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

THESIUM THEOLOGICARUM.

I. Argumenta pro exiſtentia Dei, a poſteriori, uti vocantur, ſeu ab effectibus pulcherrimis, quos in hoc mundo deprehendimus, petita, omnium ingeniis ſunt attemperata, eoque nomine a Concionatoribus publicis potiſſimum ſunt urgenda: Ea vero quæ nimis ſunt ſubtilia, cum a promiſcua turba non intelligantur, omittenda cenſemus.

II. Nemo exitio æterno addicitur, niſi ob perſeverantiam in peccato.

III. Quemadmodum certum eſt, Dei Providentiam ad maxima, medioxuma & minima, ſe ſe extendere, atque adeo illos omnes male agere, qui aliquid Providentiæ divinæ ſubtrahere volunt: Ita ab altera parte cavendum eſt, ne quicquam ſtatuamus, quod obligationem hominis, tanquam creaturæ rationalis & liberæ, tollere poſſet. Libertate enim ſublata, perit omnis Religio.

IV. Qui negant, dari in S. Literis hyperbolicas locutiones, aut neſciunt quid ſint hyperbolæ; aut in verbis ludunt.

V. V. D. Miniſter, nullis, vel exiguis animi dotibus ornatus, & ſuperficiaria duntaxat rerum theologicarum cognitione inſtructus, non ſolum parum conferet ad veram Religionem confirmandam; ſed & Miniſterium ſacrum, & religionem in contemtum adducet. Ex

Zz quo

quo ſequitur, non ſolius pietatis, licet ea virtus principalis ſit Paſtoris, ſed & Eruditionis, qua inſtructus eſſe debet Theologiæ Candidatus, rationem habendam eſſe iis, qui munus Miniſtrorum illis imponere ſolent. Gravia ſunt hoc de negotio verba perſpicaciſſimi Theologi, *Steph. Gauſſeni.* Sonant autem ita: *Nos ita exiſtimamus, adulterum & homicidam Societati nunquam tantum obfuiſſe, quantum Eccleſiaſtes obeſt, qui, invita, ut loquuntur Minerva, nullis plane dotibus ad eam rem inſtructus, totos triginta annos apud eundem populum, nullo meliore Collega ſublevatus,* ἐκκλησιάζει: *nam primo ea res Eccleſiaſtæ ipſius contemtum atque odium parit: Contemtus atque odium Auditores ad ſacras conciones audiendas remiſſiores facit: a Sacrarum autem concionum contemptu, quam minimum abſit, ab ipſo rerum ſacrarum faſtidio, facile intelligitis: rerum porro ſacrarum faſtidium, quid aliud, quam impietatem ex ſe dabit? Impietas & animæ & Reipublicæ ruinam inducet. de arte Concion. pag. 147. Edit. Caſſell.*

VI. Non magis ex verbis Chriſti ad Petrum Joh. XXI. v. 17. *paſce oves meas*, ſequitur, Epiſcopum Romanum eſſe Monarcham totius Eccleſiæ, quam ex Virgiliano illo: *Tityre, dum redeo (brevis eſt via) paſce capellas* ſequitur, Tityrum, & omnes ſucceſſores ejus, fore infallibiles; aut eos eſſe Reges terrarum, quia apud Homerum Reges ποιμένες appellantur.

VII. Quamvis eheu! negari non poſſit, plures Proteſtantium, doctrina de juſtificatione per fidem ad ſuam perniciem abuti; certum tamen eſt, dogma ipſum verum & innocuum eſſe: ſtatuunt enim: ab una parte quidem, bonis operibus, aut ipſi etiam fidei noſtræ nullum ſtatuendum eſſe ejusmodi pretium, cujus efficacia juſtificationem apud Deum promereatur; ab altera vero fidem mortuam non eſſe veram fidem, ſed fidei tantum larvam, cenſeri autem *mortuam*, quæ ſit *ſine operibus* (Jacobi II: 26.) id eſt, quæ bona opera, niſi forte facultas ea operandi, aut occaſio penitus defuerit, ſibi conjuncta non habeat.

VIII. Quantum abſurda dogmata conferre poſſint ad Incredulitatem promovendam, patet inter alia exemplo *Averrois*, Celebris inter Arabes Philoſophi, qui ſic locutus eſſe fertur: *Quandoquidem Chriſtiani edunt quod colunt, moriatur anima mea morte Philoſophorum.*

X. Cum certum ſit, neminem, in vita & morte, verum ſolatium ex eo capere poſſe, quod *Univerſaliſtarum*, vel *Particulariſtarum* addictus ſit ſyſtemati, ſed ex eo, quod *ſingularis* & *individualis gratiæ* fructus,

fructus, & bonæ conſcientiæ teſtimonium in ſe deprehendat: manifeſtum eſt, Theologis, & V. D. Miniſtris non tam laborandum eſſe, ut prolixe coram plebe de ordine & modo gratiæ operantis diſputent, quam vero, ut ſerio & graviter adhortentur Chriſtianos, ut characteres verè Electorum & Juſtificatorum poſſidere nitantur. Veritas hujus ſententiæ vel ex eo etiam patet, quod Reformati pariter & Lutherani aſſerant, neminem de electione ſua, & juſtificatione certum eſſe poſſe, niſi, cui ſalutaris fides, cum pœnitentiæ & bonorum operum ſtudio, inſit.

X. Ne tamen cui hæc theſis noſtra inſolita videatur, duorum Theologorum Eruditionis & pietatis laude florentium teſtimonia adducam. Prius eſt τȣ Μακαϱιτȣ Cl. *Grynæi* Theologi longiore vita digniſſimi, viri non tantum ob ſingularem Eruditionem, ſed & ob pietatem inclyti. Hic vero in λειψανοις nuper demum a Cel. *Frey* editis (cui eo nomine gratias agent, quotquot veræ Eruditionis guſtum habent) pag. 171. ita pronuntiat: *Utinam nobis liceret æterno ſilentio involvere controverſias, quæ nobis cum Auguſtanæ Confeſſionis fratribus intercedunt, & quarum aſperior tractatio, dum infelici diſcidio ortum dedit, Eccleſiæ Dei vulnus inflixit immedicabile & Rei Proteſtantium publicæ damnum irreparabile intulit. Parum ſane abeſt, quin dicam multa, imo plurima, de quibus inter nos diſſentimus, curioſe potius quam utiliter diſceptari. Hortatur equidem fideles, quotquot ſibi introitum in regnum æternum Domini noſtri & Servatoris noſtri J. C. ſubminiſtrari cupiunt*, Divus Petrus, (Epiſt. II. cap. I. v. 10. 11.) *ut vocationem ſuam & electionem firmam efficere ſtudeant; At ut in vocationis hujus & electionis arcanas cauſas inquirant, non jubet, multo minus ab iis exigit, ut decretorum divinorum ordinem, modum, ac rationem omnem non aliter in numerato habeant, quam ſi Deo fuiſſent a Conſiliis.* Poſterius eſt, Viri itidem *Clariſſimi* & *pacis amantiſſimi*, nimirum J. C. *Klemmii*, *Theologi Tübingenſis Præſtantiſſimi.* Hic edidit A. 1742. Diſſertat. Exegetico-dogmaticam ad Lucæ XIII: 23. 24. Verba Evangeliſtæ ita ſonant: Ἐιπε δε τις ἀυτω, κυϱιε, εἰ ὀλιγοι ὁι σωζομενοι: ὁ δε ἐιπε πϱὸς ἀυτȣς, ἀγωνιζεσϑε ἐισελϑειν δια της ςενης πυλης &c. Hæc verba poſtquam breviter explicaſſet, Reſponſionem Jeſu Chriſti ſapientiſſimam eſſe probat, melioremque omnibus reſponſis, quæ a Theologis, ex ſuis ſyſtematibus dari poſſent. Probat autem ſuam ſententiam ſequenti generali ſyllogiſmo: *Quod omnes in ſuo genere habet perfectionis gradus, eſt optimum. Quod tutiſſimum, quod ſapientiſſimum, quod ſanctiſſimum, quod infallibile, quod adæquatum,*

& decisivum; quod planum & perspicuum non perplexum, non spinosum, quod maxime pacificum est &c. illud omnes in suo genere habet perfectiones. Quod omne errandi atque detrimentum capiendi avertit periculum est tutissimum. Quod finem mediis aptissimis, remotis impedimentis assequitur, est sapientissimum. Quod sanctitati Christianorum seu officiorum erga Deum, seipsum & proximum quammaxime inservit, est sanctissimum. Quod falli & fallere est nescium, est infallibile. Quod omnes difficultates tollit, pleneque satisfacit est decisivum. Quod sine involucris, ambagibus, spinisque, sententiam edicit planum est, & perspicuum. Quod lites omnes præcidit, & paci consulit, est pacificum: denique contrariorum contraria est ratio, &c. Jam vero per partes probat Vir. Cl., talem esse responsionem Christi, cui attributa illa omnia competant.

XI. *Admissorum flagitiorum conscientia, sæpe pessimis hominibus terrorem injicit, eosque angoribus conficit: Vis ista conscientiæ fortassis non directe probat, existere, quem impii ultorem scelerum metuunt, Deum. At hoc tamen probat: reliquis argumentis, quæ Dei existentiam evincunt, & undique sese menti nostræ ingerunt, tantam inesse vim, & efficaciam, ut vel invitis assensum extorqueant.* Thesis hæc est τῦ Μακαρίτῦ Cl. *Grynæi* l. cit. p. 125. sq. Idem dici potest de argumento pro existentia Dei petito a communi Gentium consensu. Consensus ille vel omnium vel plurimarum Gentium directe non probat existentiam Numinis; sed hoc tamen ex eo colligi potest; veritatem de existentia Numinis ita esse claram & perspicuam, ut ab unoquoque, non plane stupido, adhibita modica diligentia, cognosci possit.

XII. Qui mysteria Religionis christianæ rejiciunt, & miraculis nullam probandi vim inesse contendunt, simul tamen pro membris Ecclesiæ Christianæ haberi volunt, stulte sibi persuadent, veros Christi Sectatores ratiocinandi arte destitui, se vero solos sapere.

XIII. Methodus concionandi recentiorum Anglorum, omnium, doctorum pariter & indoctorum ingeniis, mihi attemperatissima esse videtur.

XIV. Theologi & V. D. M. eruditi & prudentis est, controversiarum numerum non augere, sed quantum veritas, & natura rerum patitur, minuere; veras controversias ad minimos terminos redigere, inutiles plane resecare, & nonnisi ἱστορίας ἕνεκα earum mentionem facere. Idem sensit laudatus amicissimus, dum fata sinebant, vir, *Grynæus* l. cit. p. 158. *Misera* (inquit) *est hoc ævo nostro Ecclesiæ tot Sectis, σχίσμασι, discordiis, dissensionibus distractæ facies: fœdum*

in

in modum dilacerata est inconsutilis illa Christi tunica. Sperari vero vix potest, fore, ut, qui de sanandis ac consolidandis istis Ecclesiæ vulneribus soliciti sunt, γνήσιοι, pacifici, Servatoris discipuli aliquid conatibus suis proficiant, nisi ostendant, non esse tantum, quantus vulgo existimatur, controversiarum vere theologicarum numerum, litesque multas, quæ magnas animorum peperere divulsiones, non dignas esse, quæ tanta contentione agitentur, imo persæpe, ubi si diligenter animum advertas, nulla dissensus materies subest, meram altercandi libidinem esse, quæ controversiam perpetuet.

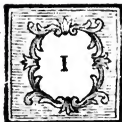

MEDITATIONIS DE CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS INCREDULITATIS, ET MEDELA HUIC MALO ADFERENDA.

PARS IX.

Sect. I.

Scopus Auctoris in hac dissertatione ostenditur.

N antecedentibus Dissertationibus de hoc argumento editis, in causas Incredulitatis diligenter inquisivi, & plerasque, quæ homines a religione alienos reddere possunt, in apricum produxi. Tempus jam esset, ut ostenderem, quod & titulus harum meditationum promittit, quænam sint optima media malo huic occurrendi, & qua ratione cum iis, qui morbo hoc laborant, agendum. Sentio autem me id rite præstare non posse, nisi prius expendam generalia quædam argumenta, vel potius præjudicia, quibus illi, qui a religione vel omni, vel saltem a christiana abhorrent, uti solent. Hoc non solum nobis occasionem suppeditabit, de rebus magni momenti disserendi, sed & animos Incredulorum, eorum saltem, qui aliquo amore veri sunt incensi, præparandi ad sata accipienda, id est, ad rationes pro veritate religionis christianæ in medium prolatas serena fronte expendendas. Hoc vero dum agimus, Lector a nobis non exspectabit demonstrationem Religionis vel Naturalis vel Revelatæ, nedum operosum examen objectionum, quibus Increduli gravissima Religionis capita impugnare solent. Id enim a Viris, pietate, eruditione, & Ingenii acumine eminentissi-

nentiſſimis, quæ Seculi noſtri Felicitas eſt, ita præſtitum, ut quoad ſummam rerum nihil addi poſſe videatur. Id tantum operam dabimus, ut generales quasdam horum hominum objectiones, quas illi *præjudicia legitima* appellare ſolent, ſincere Lectoris oculis ſubjiciamus & expendamus. Deum vero nos ex animo progamur, ut unum vel alterum hujus tribus, ab erroribus & vitiis liberatum, in viam veritatis, quæ ſecundum pietatem eſt, reducat.

II. Antequam vero rationes illas generales Deiſtarum adduco, objectio primo quædam eſt in medium proferenda, quæ eſt oppoſita iis, quæ initio noſtrarum meditationum de cauſis Incredulitatis diſſerui. Nimirum inter præcipuas Incredulitatis cauſas retulimus, ambitionem, inclareſcendi ſtudium, & pravarum voluptatum amorem. Hic vero quidam ex Incredulis conquerentur, & injuria ſe ſe affici clamabunt, contendentes, ſe amore veri inquirendi, & religionis cognoſcendæ ſtudio commotos, ad amplectenda ſua dogmata inductos eſſe: Trivialem nimis eſſe hanc objectionem, quæ in hos, qui talia objiciunt, retorqueri facile poſſit: multos religioni chriſtianæ addictos eſſe, eamque ob varia commoda defendere, licet vere de ejus divina origine perſuaſi non ſint. Non eſſe, ubi de his vel illis ſententiis religionis agatur, judicandum ex incentivis, quibus hi vel illi ad ita vel aliter ſentiendum adducantur: rem ipſam in ſe ſpectatam eſſe conſiderandam, cœtera non operoſe eſſe indaganda, ſed Deo cordium ſcrutatori (res enim nobis potiſſimum eſt cum iis, qui Theologiæ naturalis præcipua capita admittunt) ea eſſe relinquenda: Experientiam teſtari, multos Deiſtarum vitam vivere honeſtam, neque adfectuum impetu ſe ſe pati abripi. Pleroſque mortales non ſemper ſuis opinionibus convenienter agere. Conſtare hoc ex ipſa confeſſione multorum Eccleſiæ chriſtianæ Doctorum; ipſos enim docere, Religionem chriſtianam inſignem quidem ſua natura habere vim in animos hominum, ſimul tamen eosdem diffiteri non poſſe, longe maximam chriſtianorum partem, eos quinetiam, qui Duces aliorum eſſe deberent, variis vitiis contaminatos eſſe, ex quo pateat, non tam varias de religione opiniones, quam vero pravas mentis inclinationes vitiorum cauſas eſſe.

Objectio quædam generalis Deiſtarum ſiſtitur.

III. Neceſſe eſt, ut has objectiones per partes expendamus. Et (I.) quidem notari velim, nos, dum pravos affectus Incredulitatis cauſas eſſe dicimus, non tam ad certas quasdam perſonas, quam vero ad vitiorum illorum naturam, vimque, quam in animos hominum quorumvis habere poſſunt & ſolent, reſpicere. Cum igitur ambitio, aliique

Reſponſio ad hanc objectionem.

aliique adfectus, Philosophum ad tuendas ridiculas opiniones, Theologum ad paradoxa dogmata invenienda abducere possint, cur eadem vitia efficere non possent, ut quis veritates, quæ ab aliis pro sanctissimis habentur, studio nominis famam consequendi, impugnaret? causam non video cur increduli, serena mente hoc perpendentes id infitiari velint; nisi forte putent, se solos ab omni vitiorum labe immunes esse. (II.) Facile concipi potest, qua ratione quidam in Incredutatem cadere possint, sine pravis affectibus tamen. Dantur nimirum homines, qui incredibili desiderio omnia accurate sciendi adeo flagrant, ut nulli propositioni firmiter adhærendum esse existiment, nisi evidentissime omnia demonstrata esse putent, etiamsi natura rerum id non patiatur: sunt, qui ab ipsa juventute eorum consortio usi, qui acutis argumentis Religionem impugnare solent; Sunt qui mature in tales libellos inciderunt, in quibus de Religionis præstantissimis capitibus utramque in partem disputatur: Sunt quibus responsa quorundam Religionis christianæ Defensorum leviora esse videntur, quam ut de gradu hactenus receptæ sententiæ dejiciantur: Quædam ingenia natura quasi ad dubitationes facta videntur; quæcunque argumenta excutiunt, scrupulis, ea obsepta esse putant haud facile solvendis, adeo quidem, ut sæpe per totam vitam quid de religione sentiendum sit, dubii hæreant. Quod si his accedunt dissensiones Theologorum de variis Religionis capitibus: examen religionis proscriptum; persecutiones ob religionem, aliaque in antecedentibus Dissertationibus a nobis adducta, facile fieri potest, ut animus ejusmodi hominis, sine pravis affectibus, in incredulitate adquiescere possit. Distinguendum igitur probe est, inter Sententias mere speculativas, & inter talia dogmata, quæ voluntati difficile jugum imponere videntur. Prioribus multi possunt adhærere sine adfectuum adminiculo; posterioribus non item. Placent, quæ de hoc argumento scripsit Vir *Clarissimus de Beausobre filius*, differens de Incredulitate *Thomæ. Vol. I. des Discours Historiques &c.* pag. 10. 11. *Il faut* (inquit) *bien distinguer, entre les Sources de l'Incredulité. Elle a sa source dans l'esprit, ou dans le cœur. Dans l'esprit, quand il s'agit des verités incomprehensibles à la raison. Dans le cœur, quand il s'agit d'adopter des maximes qui gênent & qui demandent des grands sacrifices. Pour n'avoir pas fait cette distinction, l'on a mis, & l'on met tous les Jours tous les Incredules dans la même classe. Cependant il y a une très-grande difference entre les uns & les autres. Car enfin, si l'esprit ne peut acquiescer aux verités, qu'on lui presente à croire, faute d'éviden-*

l'évidence ou dans l'objet, ou dans les preuves peut-il être condamnable? J'aimerois autant, que l'on condamnoit un homme, parce qu'il ne se peut resoudre à dire, qu'il voit, quand il ne voit pas. Jesus Christ lui-même à decidé la question : Si vous étiés aveugles, dit-il, vous n'auries point de peché. Mais quand l'esprit embrasse certaines verités, & que le cœur ne peut se resoudre aux sacrifices, qu'elles exigent, c'est alors proprement que l'Incredulité est criminelle. C'est un malheur tout pur dans le premier cas. C'est une faute toute volontaire dans le second, & par cette distinction, que les gens dans le monde, qui declament contre les Incredules, & qui sont infiniment plus coupables qu'eux, ils croyent, ou font semblant de croire une Doctrine, qui les oblige à mener une vie pure & innocente, & ils s'abandonnent à des vices honteux, que la raison ne condamne pas moins, que la foi, pendant que l'incredule speculatif, fidele à sa raison l'écoute, la suit, & vit en homme de bien. Thomas est de ce charactere. Sa faute ne part point de son cœur. Elle part uniquement de son esprit, & s'il ne croit pas la Resurrection de son Maître, ce n'est que parce qu'il n'a pû se persuader, que son Maître pût ressusciter: Comme il n'a pû se mettre dans l'esprit, que son Maître dût mourir, & beaucoup moins mourir d'un supplice aussi honteux, que celui de la croix, il n'a pû se mettre dans l'esprit, qu'il dût ressusciter. Le voyant mort toutes ses esperances s'evanuissent. Mon Dieu! Quels obstacles les prejugés ne mettent-ils pas à la Foi, & qu'ils sont difficiles à deraciner. Pour peu que nous ayons d'équité, quel support ne devons nous pas avoir pour les prejugés des autres, nous, qui avons si souvent besoin de support pour nos propres prejugés! Ita doctus ille Vir : Concedamus igitur, non omnes qui *Deistæ* vocantur, pravis affectionibus compulsos esse, ad eas, quas fovent sententias, tuendas; non tamen propterea negari poterit plures huic turbæ nomen dare, & Religionem Christianam, in qua nati sunt, impugnare, vitiosis causis impulsos. Qui nonsolum horum hominum scripta evolvit, sed & ad ea, quæ inter homines doctos etiam geruntur, diligenter attendit, probe videbit, paucos numero religioni nomen dare, de quibus adserere possis, eos accurato examine demum instituto & evidentiæ ponderibus commotos fuisse ad eam amplectendam. Quidam huic familiæ addicti jactitant, *Collinum* v. gr. solo amore veritatis pugnasse: at qui ea legit, quæ auctor *de la Friponerie Laïque des prétendus Esprits forts*, in medium adduxit, dubitare de hoc incipiet. Hinc Auctor Eruditus, qui huic libello præfationem præmisit, postquam monuisset, Collinum, omnes fere ordinis Ecclesiastici Viros vel prò Impostoribus, vel indoctis ha-

 buisse,

buisse, ita calamum stringit adversus eum pag. 15. *A ses yeux, tous les gens d'Eglise étoient ou des* Fripons, *ou des* Sots; *& se bornant aux premiers, qui conduisent toujours les autres, il en concluoit, avec aussi peu de raison, que beaucoup de confiance, que la Religion elle-même n'étoit en son tout, qu'un tissu d'impostures. On ne sçauroit nier, que le principe, sortant de la bouche d'un Homme d'honneur, ne fût capable de porter quelque coup. Mais Monsieur Collins étoit-il lui-même honête homme? étoit-il vrai? étoit-il integre? N'entroit-il dans son fait, & dans ses vûes, ni mauvaise foi, ni prévarication, ni friponnerie? Je sai que Messieurs les Deistes trouveront ces questions choquantes de ma part. S'il faut les en croire, il n'y a d'honneur, de droiture, & de bonne foi, que chez eux. C'est là où ils se retranchent; c'est par-là principalement, qu'ils prétendent se faire valoir. Eux! les soupçonner d'obliques finesses, de lâches detours, des sentimens & des mœurs de la Canaille! Pour qui les prend on? Ce n'est pas les connoitre. Eh! Messieurs, on vous connoit mieux que vous ne pensés, & l'on ne fait, que vous rendre justice! Un homme, qui se moque de Dieu à tout hazard, peut bien se moquer des hommes, sans consequence: & Monf. Collins, vôtre Orateur & vôtre Héros a poussé si loin le mepris, & le jeu du Public, que vôtre charactere & le sien, ne tromperont plus que des Sots.* Lege sequentia hujus Præfationis. Quicquid autem de eo sit, aliquando sine formidine erroris satis probabiliter colligi poterit, utrum quis ambitione, vel aliis affectibus inductus, errori subscripserit nec ne. Alibi hanc regulam posuimus: Si quis ingenio valens & Eruditus, veritates, aut prudentissimorum & oculatissimorum hominum consensu, certissimas: aut saltem summa verisimilitudinis specie munitas, rejicit; simul tamen opinionibus pertinaciter inhæret, quæ aut plane ineptæ & ridiculæ, aut sagacissimorum hominum opinione nulla ratione, si ad evidentiæ gradus respicias, cum iis, quas negat, veritatibus, conferri possunt, Eum ambitione potius, aut aliis pravis studiis, quam inquirendæ veritatis amore duci, apud omnes Cordatos in confesso erit. Huic regulæ statim adjiciam exemplum. Anonymus quidam, data ad Cl. *Clericum* epistola, ni fallor, Bibliothecæ antiquæ & modernæ inserta, probare aggressus est, Religionem christianam originem suam debere, nescio quibus hominibus, Seculo V. viventibus, ex gelidissimis Septentrionis regionibus erumpentibus. Quod si quis jam historica duntaxat argumenta, quibus veritas Religionis christianæ probari solet, paulolum expendat, & cum opinione hac ridicula conferat, aliter judicare non potest, quam hominem hunc,

hunc, novam & insolitam opinionem defendendi studio, ad tantam amentiam abreptum fuisse.

IV. In disputationibus cum aliis (quod quarto loco notari velim) ad rem ipsam de qua agitur esse attendendum, nec curiosius de incentivis, quibus quis ad ita vel aliter sentiendum induci posset, inquirendum, ipsimet agnoscimus. Imo fatemur, in certaminibus theologicis frequenter hoc in casu peccari. Sunt, qui, ut errantem exosum valde reddant, innumeras causas fingunt, quibus inductus sit, ad ita sentiendum. Vident etiam ubique periculosa consectaria. Sub omni lapide dormit scorpius: Ita v. gr. si quis rationis vim, præstantiamque, in examine rerum ad religionem spectantium extollit, non desunt, qui dicant, eum hoc facere, ut religionis christianæ mysteria extenuare possit. Qui punctorum hebraicorum antiquitatem admittere nolunt, id eo fine facere sæpe censentur, ut dubiam nimirum & incertam reddant S. Litterarum auctoritatem. Mille alia exempla transeo silentio. Tantum autem abest, ut tales aliquid contra errantem abtineant, ut potius eum in sua sententia confirment, atque impediant, quominus serena mente rationes, quibus error impugnatur, expendat. Interim rursus hoc non obstat, quo minus dici possit, ambitionem, aliosque pravos affectus, homines ad portentosas opiniones defendendas sæpe inducere, eosque præpedire, quo minus lucem veritatis cernere possint. Cumque quotidiana experientia constet, multos etiam inter eos, qui Religioni christianæ nomen dant, hoc morbo laborare, causam non videmus, cur pari jure asseri non possit, Incredulitatis, aliarumque opinionum nullo fundamento superstructarum, at non sine confidentia singulari prolatarum, causas esse prava animorum studia. Neque etiam nos (V.) omnes promiscue, qui religionem revelatam non admittunt, nonnisi pravis affectibus regi, vitiisque fræna laxare, contendimus. Quod si enim quis leges naturales & morales vere tales, i. e. quæ Numinis nutu & auctoritate nituntur, admittat, causam non videmus, cur tales non possint, si velint, eas in multis quantum fragilitatis humanæ ratio permittit, sequi. Non sunt homines pejores fingendi quam sunt, neque tanquam scelerati repræsentandi sunt omnes illi, qui Religionis christianæ vel plane sunt ignari, vel diversis ex causis eam rejiciunt. Interim & hoc mihi concessuros esse veri amantes crediderim, homines, quo laxioribus religionis vinculis constringantur, eo frequentius a vero virtutis tramite deflexuros. Notum est, magnam habere temperamenta & affectus efficaciam in animos,

Amplius ad objectiones respondetur.

præcipue in intellectum hominum. Vel optimi & de Religionis christianæ divina origine persuasissimi, & quorum cor sincera Numinis reverentia tactum est, impedire tamen sæpe non possunt, quo minus in nervum erumpat affectuum intus latentium vis, & impetus. Quid igitur exspectandum de homine, qui exiguis religionis incitamentis ad pie vivendum se instructum esse sentit, cum adfectuum æstu commovetur? Quemadmodum supra diximus, homines non fingendos esse pejores, quam sunt; ita etiam in contrarium homines non censendi sunt meliores, quam vero constans omnium temporum praxis id docet. (VI.) Homines non semper sua principia sequi, certum est; Hoc enim si esset, omnes Christiani pii essent; licet enim sententiarum divortiis inter se sint distracti, pietatem tamen omnes, alii quidem puriorem & solidiorem, alii cum aliqua superstitione contaminatam, commendant. Ita pariter concedimus, non omnes Incredulos semper convenienter principiis suis agere. Hocque etiam inter alia argumento usi sunt illi, qui conscientiarum libertatem & tollerantiam politicam errantium urserunt, asserentes, multos errantium principiis suis convenienter non agere, neque adeo commodis Societatis civilis officere, de quo tamen hîc agendi locus non est. Hoc autem principium non eo extendendum est, ac si inter errores nullum daretur discrimen, aut quasi perinde esset quam quisque de Numine animo agitaret sententiam. Hoc certum, plerosque mortales eas opiniones lubentes sequi, quæ pravis adblandiuntur adfectionibus. Ita plerique magis vacivas præbebunt aures, Doctori, qui portam ad cœlum patentiorem facit, quam ei, qui genuinam officiorum christiani hominis ideam sine fuco repræsentat. Quamvis igitur Increduli non semper sua principia sequantur, certum tamen ab una parte est, religionem christianam rite intellectam, longe certiora & validiora suppeditare ad pietatem incentiva, quam vero religionem Naturalem, de quo infra uberior dicendi occasio erit. Ab altera vero negari non potest, eos, qui periculosas sententias de religione fovent, valde pronos esse ad vitia.

Repræsentatur primum argumentum generale quorundam Incredulorum.

V. Hisce in antecessum ad objectionem allatam adductis, pergimus ad argumenta quædam generalia, Incredulorum, quibus uti solent, ad ostendendum, se non sine causa a Religione christiana abhorrere. Et 1) quidem ajunt, Eos, qui Nomen dare velint Religioni christianæ valedicere oportere libertati de religione ratiocinandi, quod ingenuo homine indignum sit. Neque postquam in Sectas itum sit, licitum esse, id eligere, quod optimum esse videatur; subscribendum omni-

omnibus illis articulis, quos hæc vel illa Secta ſemel amplexa eſt. Hoc ni fiat, eos a Theologis pro hominibus nullius religionis habitum, odioque & inſectationibus expoſitum iri. Præſtare igitur, ſervata philoſophandi libertate cunctaque inquirendi licentia in iis adquieſcere, quæ ſola ratio de rebus divinis tradat. Multa ſunt, quæ hiſce opponi poſſunt, ſed ea ſummatim repræſentabimus. Et 1) quidem injuriam adferunt doctoribus Eccleſiæ chriſtianæ, quando ſine diſcrimine pronuntiant, admiſſa ſemel Religione chriſtiana valedicendum culturæ rationis; contendunt contra ſapientiſſimi inter eos, in examine religionis omnes rationis vires eſſe intendendas; aſſerunt, nonniſi ratiocinando ad certam, immotam, & ſalutarem Religionis cognitionem perveniri poſſe: neque aliter in probanda veritate religionis chriſtianæ procedere ſolent Chriſtiani, quam quidem ſapientiæ & veritatis leges depoſcunt. Admiſſa religione chriſtianà argumentis adſtructa, rationis præceptis Chriſtianus rite obtemperare debet, niſi forſan putent Increduli, hoc eſſe rationi valedicere, ſi quis, admiſſa revelatione in quibusdam propoſitionibus obſcurioribus adquieſcere tamen velit, & debeat, idque ob rationes graviſſimas. At ſi hoc eſſet, & ipſis Deiſtis religio Naturalis eſſet abjicienda, quia fieri non poteſt, ut accuratam habeant naturæ & attributorum Dei cognitionem, ut de adminiſtratione divinæ providentiæ nil jam dicam. Haud ignorant inſuper Increduli, dari inter Chriſtianos Philoſophos acutiſſimos, quibus adeoque religionis chriſtianæ amor non obſtat, quo minus accerrime philoſophentur. Certe quemadmodum inter Chriſtianos ſunt, qui rationis vires rite intendunt, & quam vim habeat in examine rerum divinarum & humanarum pulchre oſtendunt: ita pariter non negamus, dari etiam chriſtianos paſſim, qui antecedentium turbam ſine examine ſequantur. Ita etiam pariter inter Deiſtas ſunt, qui rite religionis naturalis Principia expendunt; at & alii ſunt, qui cæco impetu huic familiæ nomen dant; niſi forte aſſerant, omnes ruſticos, milites, aulicos, & aliorum ordinum homines, Deiſtarum tribui adſcriptos, inſtituto examine rigidiſſimo Religionem chriſtianam proſcribere, & ſoli religioni Naturali, expenſis omnibus, quæ ab utraque parte adferri ſolent rationibus, adhærendum duntaxat exiſtimare. Neque propterea, quod quidam Theologi chriſtiani in rationem, ejusque culturam minus circumſpecte invehantur, omnibus hoc doctoribus in univerſum eſt adſcribendum. Scimus & dolemus non paucos extitiſſe & adhuc dari, qui tum demum ſe rigidos veritatis ſatellites

esse putant, & Theologorum orthodoxorum officio defunctos, si tragicis clamoribus periculum, quod ex cultura rationis & philosophiæ religioni, si eos audias, accedat, extollere possint. Quo ipso tantum abest, ut Deistas in viam veritatis ducant, ut potius eorum animos a Religione christiana reddant alienissimos. Sed ita non agere solent Theologi inter Christianos Eruditi & sapientes. Hinc merito, ut de aliis nil dicam, perstrinxit Cl. *Pfaffius Collinum*, Theologis christianis insultantem, quod omnes promiscue rationis usum & examen religionis in rebus ad religionem spectantibus damnent. Vide dissertationes ejus de *præjudiciis* pag. m. 85. Idem objecerat *Collino* Celeb. *Crousatius*. Tantum abest, ut hoc a Deistis probari possit, ut potius Eos rogemus, ut adhibita omni diligentia, examen Religionis christianæ instituant accuratissimum, & ad æternas veritatis leges eam expendant.

2) Nihil quod a ratione alienum sit, adserimus, quando profitemur, probata rite veritate Religionis in sensum Revelationis rite esse inquirendum. Aliter enim ea rite intelligi non posset. Dispiciendum sedulo monemus, ut omnes veritatis amantes rectæ ratiocinationis & Interpretationis regulas sequantur, atque quid potissimum urgeatur, expendant. Christiani doctores omnes, qui revelationem admittunt, fatentur tamen, quosdam articulos ita cognitu esse necessarios, ut sine eorum professione nemo pro veri nominis Christiano haberi possit; eosdem etiam vel disertissimis verbis a Christo & Apostolis injunctos, aut per evidentissimam consequentiam ex iisdem elicitos. Contendimus insuper, veri amantem, lectis diligenter Evangelistarum & Apostolorum scriptis, tales articulos facile deprehensurum. Pone jam Deistam instituto serio religionis examine, persuasum esse, Jesum e mortuis in vitam fuisse revocatum, verum ergo erit, Eum Messiam esse cœlitus missum: verum erit, miracula sua divinæ esse originis; vera erit doctrina ab ipso tradita: verum erit, mortem ipsius non tantum esse exemplar constantiæ, quod sectari debeant genuini ipsius discipuli, sed & manifestum erit, ex universo corpore religionis christianæ, disertissimisque testimoniis, mortem ipsius cruentam, unicam esse reconciliationis nostræ cum Deo causam: verum erit, dari resurrectionem mortuorum; verum erit mentes æternum duraturas esse, &c. &c. Hinc ipse Illustris *Lokius*, qui contendit, omnes pro Christianis habendos esse, qui Jesum tanquam cœlitus missum Messiam agnoscant, nihilominus tamen manifeste asseruit, Christianos de hoc articulo persuasos, omnia postea admittere debere, quæ in S. Litteris perspicue incul-

inculcari deprehenderint. *On est* (inquit) *obligé de recevoir toutes les parties de la Revelation divine avec docilité, & avec un esprit disposé à embrasser, & à croire toutes les verités, qui viennent de Dieu, & à consentir avec soumission à tout ce qui lui paroîtra porter ce charactere. Que la Religion chrêtienne est très-raisonable. Lib. I. cap. XV. & Lib. II. respons. ad primam objectionem. pag. 87.*

3) Quemadmodum Deistæ, qui religionem naturalem quoad theoriam & praxin admittunt, nolunt confundi cum *Spinozæ* discipulis, qui præter adspectabilem hunc mundum Numen admittunt nullum; ita non debent iniquo ferre animo, quod Christiani, confæderata disciplina utentes, publice profiteantur, se in confessione gravissimorum religionis christianæ articulorum conspirare; sufficit, quod illi tollerantiam civilem gravius errantibus concedant, neque ob leviores errores, si rite insistant principiis suis, quenquam cœtibus suis excludant.

4) Theologi cordati & sapientes, quorum in cœtibus Christianorum, quidquid dicant Deistæ, non exiguus est numerus, homines, qui initio examinis instituti nondum omnia minoris momenti dogmata cognoscunt, sciendi tamen cupiditate & amore veri ardent, & ulterius pro ingenii capacitate tendere nituntur, non duriter habebunt, sed exspectabunt placide tempus, quo meliore luce perfusi esse possunt: modo illi religionis publice receptæ articulos graviores scurriliter non impugnent.

5) Deista ob incommoda quædam, quæ forte obtingere ipsi possent, ab examine tamen Religionis christianæ desistere non debet. Quæstio certe non est de nihilo, utrum nempe Religio christiana divinæ sit originis, nec ne. Quod si hoc credat, serio ad examen hujus quæstionis sese accingere debet: quod si examine facto deprehendat, rationi conveniens esse, ut religionem christianam amplectatur, de successu rerum suarum sollicitus esse non debet. Deus & dies omnia feliciter expedient. Si vero de primariis capitibus rite est persuasus, licet forte cum Systematum horum vel illorum Conditoribus, in omnibus non conveniat, & genium religionis christianæ rite perspectum habet, quædam occurrentia forte incommoda æqua feret mente. Si vero examen serium religionis instituere non vult, aut eo facto a se impetrare non potest, ut Religioni huic subscribat, quid juvat tandem de incommodis loqui, quæ forte obtingere possent, si religionem christianam profiteretur?

VI. Ob-

Repræsentatur II. a objectio Incredulorum.

VI. Objiciunt secundo loco Increduli, *Christianos in partes esse scissos, omnes tamen simul talibus subscribere oportere dogmatibus?* (v. gr. *Trinitati*, Transubstantiationi, &c.) *quæ nulla ratione cum rectæ rationis decretis possint in concordiam redigi: cum vero in potestate hominis non sit positum, credere quæ velit, præstare, si quis rationis Oraculum audiat, repudiata revelatione.*

Respondemus (I) verissimum esse, Christianos opinionum diversitate inter se distractos esse. *Scimus & dolemus* simplici castæque religioni multas adsutas esse minutas & non necessarias quæstiunculas; *scimus & dolemus* multos doctores omnia sciendi & determinandi studio, superbiaque commotos, de quibusvis cum aliis contendere; *scimus & dolemus* de multis sæpe quæstionibus, quæ salva pietate ignorari potuissent, vehementer & non sine detrimento amoris fraterni, disputatum fuisse. *Scimus & dolemus*, multos Christianorum non tam de pietatis studio promovendo, quam vero de minutis opinionibus tuendis & defendendis sollicitos esse. Hæc omnia scimus & dolemus. Interim propter hunc dissensum, ipsa religio christiana non est repudianda. Dissentiunt inter se nonsolum Theologi, sed & Philosophi, Medici, Juris Consulti cœterarumque disciplinarum Doctores. Nemo tamen propterea disciplinas, circa quas versatur cura Docentium, prorsus inutiles esse pronuntiabit. Et profecto si Incredulorum quisque sua animi de religionis articulis cogitata aperiret, manifestissimum fore crediderim, eos inter se vehementer dissentire: Et quid opus verbis, cum experientia & lectio librorum ab iis scriptorum hoc doceat, imo ipsimet aliquando id fateantur. Auctores de la *Bibliotheque Françoise Tom. XXVII. Part. II.* sequentia de Comite *de Passeran*, narrant: *Il avoit beaucoup reflechi sur les difficultés de son systême plus grandes que celles, qui l'avoient choqué dans la Revelation: Sur la prodigieuse diversité des sentiments, qui regnent parmi les Incredules, jusques-là, qu'il n'en avoit pas trouvé deux, qui eussent les mêmes principes.* Hæc narraverat Comes, cum mox ad plures esset abiturus. Quod vero in Religionis negotio tantus sit dissensus, adscribendum est potissimum pravis affectibus. Immemores ut plurimum sunt multi Doctorum publicorum, cæterorumque christianorum, imbecillitatis humanæ, quæ nos, dum in his terris sumus, circumstat. Unus altero doctior & oculatior esse vult. Hinc disciplinæ Theologicæ partes in immensum auctæ, & dilatatæ; novæ semper quæstiones in medium non malo animo prolatæ, postea vero dum impugnatæ fuerant, propter hujus

vel

vel illius] Magistri auctoritatem necessariis adjunctæ fuerunt. Atque pro his accessoriis quæstiunculis sæpe ita pugnatum est, ac si ageretur de rebus momentosissimis. Et quod pessimum est in hoc casu, vix medelæ est relictus locus. Si quis enim optimo fine minutas controversias resecare, servatis duntaxat cognitu quammaxime necessariis, utilibus, & a Christo & Apostolis inculcatis, suspectus est, odiosa illi imponuntur nomina, & monstri aliquid talem alere, clamatur. Hinc desunt, qui meliora suadeant, cum suasisse periculum sit.

(II.) Si scholasticis opinionibus & quæstionibus rejectis tantisper, attendatur ad ea, quæ maximi sunt in religione momenti, manifestum erit, non tantum esse inter Christianos, ac perhibetur, opinionum dissensum. De quo argumento cum alibi prolixius egerim, verbum hîc non addam.

(III.) Deistæ, qui Theologiæ Naturalis principia theoretica & practica admittunt, non solum inter se non conveniunt, in delectu argumentorum, quibus singulas veritates probare aggrediuntur, sed & velint nolint, mysteriosum aliquid admittere tenentur. Non enim Naturam Dei perfectissimam utpote infinitam, cognoscunt perfecte; nesciunt quæ ratio idearum rerum intelligibilium & sensibilium perfectissimo Dei intellectui ab omni Æternitate obversantium; ignorant, quomodo Deus singula præterita, futura & contingentia, intueatur. Ubi deventum est ad contemplanda attributa divina, perspicuum quam maxime est, finitum infiniti capax non esse. Omnia enim attributa sunt in Deo infinito modo. Deum omnia attributa in perfectissimo gradu possidere, utrinque in confesso est; sed quis gradum illum explicare poterit? Deum cuncta conservare iisque prospicere, Deistæ æque fatentur quam nos; Potentissimus est Deus fateor; sed quis tamen explicet, qua ratione actus voluntatis divinæ, rei intectualis, vim suam in corpora exerat? Nihil dicam de origine mali moralis & physici, ad quam quæstionem *penitus* solvendam, in hac vita pertingere mortales non posse, summi & acutissimi Philosophi fatentur; Providentiam tamen admittunt plures Deistæ, & ad eam asserendam & vindicandam, non minus tenentur quam Christiani. Et quid mirum est, nos circa hæc cæcutire, cum Philosophi ipsi de natura idearum, sensationis, phantasiæ, memoriæ, conjunctione mentis cum corpore, post tot meditationes & disputationes non conveniant? natura minimi atomi & monadis imperfectissime cognoscitur. Hodienum, opera Virorum doctorum, factis experimentis, multa in apricum proferuntur,

tur, quorum veritas a posteriore, uti loqui solemus, satis constat, sed causas, naturamque eorum introspicere sæpe non datur. Mysterium Trinitatis quod impugnant (ut de cœteris jam nihil dicam) data opera hic vindicare nolo. Hoc tantum dico, Christianos, Revelationi subscribentes, unicum tantum perfectissimumque admittere Numen. Testante vero eadem Revelatione divina, in unico illo & inennarrabili Ente esse distinctionem quandam, quam verbis satis, dum perspicua notione ejus destituimur, exprimere non possumus, non satis causæ esse existimant, cur characteribus Revelationis hujus vere divinæ rite detectis, propter obscuriorem quorundam dogmatum cognitionem universam religionem repudient.

(IV.) Quæstio manebit semper, utrum Deistæ credant, possibilem esse revelationem nec ne: vel ut clarius loquar, quæritur utrum adfirment, Deum posse hominibus tales veritates revelare, quæ ex fundo mentis & cognitionis humanæ principiis ratiocinando ipsimet elicere non possint. Vix crederim, Deistas, sua intelligentes principia, hoc negare ausuros. Deum enim omnipotentem admittere, Sapientissimumque, & negare Illum hoc præstare posse repugnat. Quod si hoc vellent probare, ostendendum esset occurrere hîc ἀδυνατον τι. Hoc vero vel in Deo, vel in homine, vel in utroque esset quærendum. Cur Deus, cujus intellectus est infinitus, & scientia perfectissima, novas veritates revelare non posset, causam non videmus. Homo ipse majorum graduum cognitionis capax est. Videmus pueros crescente ætate, diligentia & meditatione adjutos, subtilissimas scientias addiscere posse: quid igitur impediret, quo minus mens plures hactenus incognitas addisceret veritates? Quodsi possibilis est revelatio, nondum quidem inde sequitur Deum propterea vel voluisse vel debuisse generi humano aliquam concedere; hoc tamen probabiliter colligas, Deum siquidem hoc beneficium mortalibus præstare vellet, talia cum iis communicaturum, quæ ope solius ratiocinationis adhibita omni cura & sollicitudine cognosci tamen non possent. Post tot secula Philosophi ea, quæ ad religionem pertinent, ad capita quædam generalia retulerunt, ex quibus innumera consectaria elici possunt. Et si posteri nostri forte in demonstrandi methodo & applicatione dogmatum Theologiæ naturalis ad alias veritates nobis feliciores erunt, semper tamen omnia, nonnisi ex certis rationis principiis erunt petenda. Jam vero cum Deus, Ens sapientissimum nihil agat sine rationibus gravissimis, homines autem adhibita omni diligentia & ingenii acumine, nihil aliud, quam

quam quod certis rationis principiis nititur, detegere possint, vero quammaxime consentaneum est, Deum, siquidem revelatione aliqua eos dignari vellet, tale quid aperturum, quod rationis captum superaret; ita tamen, ut principia jam cognita non tolleret sed amice cum iis conspiraret. Quodsi jam historicis argumentis probari potest, extitisse homines fide dignos, qui sufficientibus præsidiis muniti, non solum se se a Deo missos esse ad veritates novas detegendas testari possint, sed & talia dogmata in medium proferant, quæ omnium sapientum consensu, e penu rationis depromi non possunt, ad felicitatem vero hominum promovendam tutissimam monstrent viam, causa tandem dicenda esset, cur obsequioso animo veritates illæ, quas mysteria appellamus, recipiendæ non essent. Existimant vero Christiani, satis gravibus argumentis ostendi posse, talem revelationem Deum mortalibus dedisse. Minus prudenter autem quærunt homines, cur hæc dogmata non alia mortalibus revelaverit; si enim alia horum loco data fuissent, similis rediret quæstio. Sanus quisque facile concedet, ea, quæ concessa sunt, talia esse, quæ statui generis humani sint attemperantissima, scituque necessaria.

(V.) Regerunt Increduli, se facile hæc admissuros, si modo illa nova dogmata, quæ mysteria appellamus, essent rationi convenientia; at contradictoria ea esse contendunt. Non respondebo, quæ centies a viris doctis ad hanc objectionem monita sunt. Hoc unum jam quidem dico, si quis velit probare hanc vel illam propositionem esse contradictoriam, necesse est, ut is terminos propositionis clare habeat cognitos. Jam vero Christiani fatentur, se distincte non cognoscere, qualis sit v. gr. personarum illarum in Trinitate ratio; non igitur possibile est, ut ostendatur, manifestam hoc dogma involvere contradictionem. Contrarium ostendi potest, ubi de Transsubstantiatione sermo est. Novimus enim quantum satis est, quid corpus sit; quid sit existere, & non existere simul, quid unum, quid multa. Ex notis hisce terminis facile de Transsubstantiatione judicari potest.

(VI.) Hisce addimus: fieri aliter non posse, quam, ut posita Religione, nostra cognitio maneat tamen imperfecta, & mysteriorum, id est talium propositionum, quæ imperfecte a nobis cognoscuntur, plena. Hoc patet cum ex indole religionis sive naturalis, sive revelatæ; tum ex cognitionis nostræ imbecillitate. Neque naturam spirituum, vel corporum adæquate cognitam habemus, quod vel ex eo etiam constat, quod viri oculatissimi & a partium studio alienissimi,

in tanta Litterarum luce de hisce disputare soleant: vel solus atomus ad ἐποχὴν Philosophum redigere potest. Nostra & Patrum nostrorum ætate, Philosophi nobis, contra omnem verisimilitudinem, persuadere voluerunt, bruta meras esse machinas. Jam vero singulis viventibus, seu animantibus anima quædam tribuitur, imo recentiores omnes, scalam Entium intelligentium dari contendunt. At quis, cum infinitus sit numerus talium Entium, horum naturam, gradus cognitionis, & capacitatis, aperiet? Quod si animantia illa per aliquot annos, verbis, quæ, ab omnibus intelligi possent, interiores animarum cogitationes exprimere possent, o quanta nos hactenus in ignorantia circa hæc versatos fuisse commonstratura essent! quot Philosophos in ruborem essent datura! Quo magis homines in rerum divinarum & humanarum naturam inquirent, eo magis etiam imbecillitatis humanæ deprehendent vestigia. Quod si respiciamus ad Religionem in genere manifestum denuo erit, eam plenam esse rebus, quas imperfecte valde cognoscimus; Religio agit de Deo: at in Deo omnia sunt infinita. Infinita natura Dei, infinitæ sunt ejus perfectiones; infinita cognitio Dei, ejus potentia & sapientia; infinita consilia Dei. Quis autem miretur nos in hisce multa ignorare! Quis miretur etiam concessa revelatione, multa nobis incognita esse & in posterum futura? O quam felices essent mortales, si parabili rerum divinarum cognitione contenti, non tam id agerent, ut omnia subtiliter rimari, cuncta cognoscere, & de quibusvis disputare vellent, quam vero ut in hac cognitione imperfecta adquiescentes, in id omnibus viribus incumberent, ut secundum cognitionem divinam, quam possunt consequi, vitam suam instituerent & ut perpetuo in amore Dei & virtutis exercitio, crescerent. Certe quemadmodum oculus non datus nobis est ad naturam corporis nexumque particularum minimarum perspiciendum, sed eum in finem, ut ope visus felicitatem nostram promoveamus: ita pariter religio non data ad naturam rerum divinissimarum perfecte cognoscendam, sed ad voluntatem emendandam & perficiendam. Eleganti similitudine plerorumque hominum circa hoc argumentum insaniam depinxit ὁ Μακαρίτης Cl. *Turrettinus* in cogitationibus de controversiis, Thesi tertia: *In Nosodochium* (inquit) *ingreditur Medicus, & explorato ægrorum statu, apta iis remedia præbet: Mox discedit, se postero die reversurum policitus. Statim vero atque est egressus ægroti illi de variis sermones miscent: puta de barba Medici illius, de ejus capillis, de toga: item de ejus statura, patria, Majoribus; tum de phialis, quibus sua includebat*

debat pharmaca, utrum vitreæ, an cristallinæ, an ex ignota materia essent? &c. De his, aliisque non placide & amice, ut res ferebat, sed acerbissime inter se disputant; atque a rationibus ad convitia, a convitiis ad ictus deveniunt. Non pugnis, non colaphis parcitur. Jamque faces & saxa volant, furor *arma* ministrat. *Tum aliquis forte adveniens.* Quid agitis miseri, clamat? quæ vos rabies, qui vos febris æstus agitat? sumite modo allata vobis remedia, cumque sanati fueritis, tum commodius de bellis istis quæstionibus disputabitis. *At illi, neque dictis audiunt, neque monitori pepercissent, nisi ille præcipiti fuga eorum se unguibus surripuisset.* Pone autem cognitionem rerum divinarum longe esse ampliorem, quam quidem multi putant, quid cognitio illa excellentior juvaret, si mens ad majorem Dei reverentiam & amorem non incitaretur? probe Deus perspectam habet mentium humanarum capacitatem; novit quantum quisque pro statu suo de rebus divinis cognoscere possit. Quisque igitur tantum hoc agere debet, ut pro cognitionis modulo, ea quæ per rationem & revelationem cognoscere potest, ad salutarem revocet usum. Claudam hanc responsionem verbis Celeb. *Werenfelsii.* Hic postquam multis ostendisset, nos nescire quid sit atomus, ita tandem colligit: *Videmus hic quantilla & mens nostra atomus sit, si cum ea comparetur mente, quæ non modo omnia & singula corpora, sed & omnia & singula in singulis corporibus; neque in corporibus tantum, quæ sunt, sed quæ esse possunt; neque solum in corporibus, sed aliis rebus omnibus intime & perfectissime idque una sola cogitatione cognoscit: quæ simul perfectissime cognoscit, non unum, non mille, non tot quot in mari guttæ sunt, rerum myriadas, non, quod his majus est, indefinita, non indefinities indefinita &c. Sed, (quod cunctis, quæ ita pergendo unquam homines attingere possent, infinities majus est) absolute infinita* i. e. *omnia. Quid est ad hanc mentem nostra mens, cui millesima particula minimi pulvisculi abyssus est impervestigabilis? Disce hic modestiam homo; tu, cui mens tua rerum mensura videtur, & qui, quod non comprehendis, imo quod stultius est, quod non imaginaris, audacter ne esse quidem dicis. Quicquid dicat de se, de se infinito, Deus ipse infinitus, non credis: quare tandem? Non capio, ais. O vocem insanam. Exerce industriam, exerce, qui tantum tribuis, perspicaciam in hoc pulvisculo; videbis quousque acumen tuum penetrare possit. Tum demum meditando, inquirendo, perscrutando, fessus, cum vidisti, quam parum profeceris accede, & ita tecum reputa; Si minima tam parum cognosco; si innummerabilia esse scio, quæ, quid sint, qualia sint, quomodo sint, non percipio, quantum a*

 cogni-

cognitione infiniti absum! in hac caligine, quæ alia tutior via est, quam mentem menti infinitæ submittere, quæ ab Ea revelantur, credere, tenere, neque extra ea unquam evagari. Confer Illustris Philosophi *Christiani Wolfii specimen Physicæ ad Theologiam naturalem adplicatæ, sistens notionem intellectus divini per opera naturæ illustratam.*

Adducitur tertium argumentum generale Incredulorum.

VII In ore multorum Incredulorum, frequens est ista, quam mirantur valde, tanquam speciosam argumentationem, necessitati Revelationis oppositam, responsio Regis Siamensis, data Legatis Regis Galliæ Ludovici XIV. qui ipsum, ad amplectendam Religionem christianam inducere voluerunt. Verba hujus Regis alibi a nobis producta sic sonant, teste *Tachardo. Je m'étonne, que le Roi de France, mon bon Ami, s'interesse si fort, dans une affaire, qui regarde Dieu; ou il semble, que Dieu même ne prenne aucun interêt, & qu'il a entierement laissée à notre discretion. Car ce vrai Dieu, qui a crée le ciel & la terre, & toutes les creatures, qu'on y voit, & qui leur a donné des natures & des inclinations si differentes, ne pouvoit-il pas, s'il eut voulu, leur inspirer les mêmes sentimens pour la Religion, qu'il falloit suivre, & pour le culte, qui lui étoit le plus agréable, & faire naître toutes les Nations dans une même loy. Cet ordre parmi les hommes & cette unité de Religion, dependant absolument de la Providence divine, qui pouvoit aussi aisement l'introduire dans le monde, que la diversité des Sectes, qui s'y sont établies de tout tems, ne doit-on pas croire, que ce vray Dieu prend autant de plaisir à être honoré par des cultes & des ceremonies differentes, qu'à être glorifié par une prodigieuse quantité des creatures, qui le loüent chacun à sa maniere? Cette beauté & cette varieté, que nous admirons, dans l'ordre naturel seroient elle moins admirables dans l'ordre surnaturel, ou moins dignes de la Sagesse de Dieu?* Non disquiram, utrum vera sit hæc narratio, quoniam notum est, *Tachardi* fidem vacillantem plane esse; neque etiam dicam, argumentationem illam Regis Siamensis, nimis ad gustum Deistarum in Europa viventium esse attemperatam; denique neque hoc examinabo, utrum nimirum probabile sit, hominem in tanta superstitione educatum, & religioni patriæ valde addictum, tam libere ita locuturum esse. Ponam hæc omnia vera esse: rem ipsam in se spectatam expendam. *Primo* itaque dico, hanc argumentationem plus probare, quam probandum esset, atque adeo nihil probare. Quod si enim Deo perinde esset, quamcunque homines tuerentur religionem, idem etiam dicendum esset, de vivendi hominum ratione, de vitiis nimirum & virtutibus. Prouti enim ideæ de religione comparatæ

ratæ sunt, ita communiter etiam homines agere solent. Et quanquam homines non semper sua sequantur principia, dijudicandæ tamen sunt Eorum actiones, juxta certas, quas admittunt, regulas. Jam vero, si Deo plane perinde esset, quibus homines de religione addicti essent opinionibus, causa dari non posset, cur magis attentus esset ad virtutem quam ad vitia: unde sequeretur, perinde ipsi etiam esse, utrum homines vitia vel virtutes sequerentur, quod tamen ne ipsi quidem, *qui Indifferentistæ* vocantur, tueri solent. Ita enim omnis notio religionis penitus tolleretur.

2) Hæc sententia nequidem cum systemate Deistarum convenit. Illi enim certa quædam Theologiæ Naturalis capita admittunt & defendunt; quo ipso adserunt, certis Religionis principiis esse insistendum. Hinc nonsolum non probant Spinosistarum, aliorumque, a religionis naturalis præceptionibus longius recedentium sententias; sed & eo nomine impugnant Religionem christianam, quod putent, certa illa principia Religionis Naturalis cum Decretis præcipuis Revelationis conciliari haud posse. Quod ipsum tamen admissuri non essent, si crederent, perinde Deo esse, quibus homines de Religione imbuti essent opinionibus.

3) Hæc opinio permissionem Dei, cum voluntate ipsius sanctissima turpiter confundit. Nequidem de Principe aliquo sensu communi non plane destituto, & aliquo religionis sensu tacto, dici posset, Ei perinde esse quid subditi de legum divinarum & humanarum obligatione sentiant, nedum hoc de Deo sanctissimo, cum aliqua specie veri asseri potest. Verum est, dari varias inter homines de religione sententias; verum etiam est, Deum permittere, ut homines perversis sint addicti de religione sententiis. At probare Eum stultas & sanctissimis suis virtutibus & voluntati contrarias opiniones, nonnisi ab homine omnis religionis experte asseri potest. Talis tamen haberi noluit Rex Siamensis. Posset Deus, arcana quadam ratione homines ad eundem rectumque de Deo sensum pertrahere. At cum velit, ut homines sponte, adhibito recto rationis usu, religionem amplectantur, id non facit. Quemlibet igitur, tempore suo judicabit pro æquitate sua, quæ non tantum respicit ad obligationem Religionem sequendi, sed & ad vires ingenii, innumerasque circumstantias, in quibus homines in hac vita positi erant.

4) Ex iis, quæ hactenus a nobis dicta sunt simul judicari potest, quid de delectatione Dei, quam is ex varietate creaturarum percipere dici-

dicitur, ſentiendum ſit, reſpectu nempe habito ad virtutem pariter & ad vitia, ad errorem pariter & ad veritatem. Verum eſt, Deum infinitam ſuam ſapientiam & potentiam manifeſtari inter alia etiam ex eo voluiſſe, quod tot creaturas tam diverſis proprietatibus exornatas, producere voluerit. Imo poteſt etiam ad res morales hæc ſententia applicari, quatenus hominum facultates, perfectiones, & capacitas ingeniorum diverſiſſimæ ſunt, & infinitos gradus admittunt, adeo quidem, ut homines ante omnem educationem & inſtitutionem, θεία quadam Μοίρα, diverſis ingenii dotibus inſtructi videantur. At hæc ad veritates & vitia, ad errores & ad veritates trahi non debent. Nonniſi amens & Religionis omnis expers, aſſerere poteſt, delectari Deum pariter rebus ſanctiſſimis & ineptiſſimis, innocentium cæde v. gr. pariter, ac beneficentia delectari. Per rerum naturam fieri non poteſt, ut homines ex diverſiſſimis rebus, v. gr. moleſtis pariter & jucundis voluptatem parem capiant. Ita ſimiliter ſanctiſſima Dei voluntas probare non poterit res ſuæ naturæ & perfectionibus convenientes & non convenientes, niſi Deum in truncum mutare velis omnibus ideis rerum plane deſtitutum.

5) Hæc ſententia immutabiles ut veritatis & erroris, ſic etiam vitiorum & virtutis notiones tollit. Verum eſt, non omnia conſectaria, quæ ex officiis generalibus legis naturalis erui poſſunt, omnibus pariter eſſe nota: verum etiam eſt per craſſam multarum Gentium ignorantiam & teterrimam ſuperſtitionem eheu factum fuiſſe, ut turpiſſima vitia aut pro peccatillis, aut pro rebus plane licitis a quibusdam fuerint habita; nunquam tamen eo res devenit, ut notiones omnes de virtutibus & vitiis inter Gentes plane fuerint obliteratæ, quod ex teſtimoniis variis, quæ viri docti collegerunt, ſatis ſuperque conſtat. Inter præcipuas autem hujus rei cauſas referimus, quod notiones virtutum & vitiorum, non ab arbitrio humano dependeant, ſed immutabiles ſint. Quemadmodum idea trianguli non poteſt mutari in ideam quadrati; ita nec pariter poteſt idea ebrietatis cum idea ſobrietatis commutari. Quod ſi vero notiones illæ veritatis & virtutis normæ loco ſunt, ſecundum quas creatura rationalis agere debet, non perinde erit Deo, utrum homines vitia vel virtutes ſequantur, quod tamen dicendum eſſet, ſi ſententia in medium propoſita valeret.

Adducitur quarta objectio Incredulorum.

VIII. Pergunt Increduli atque aſſerunt, vix credibile eſſe, Deum, ſiquidem Revelationem hominibus concedere voluiſſet, talem daturum, qualis eſt Revelatio quam Chriſtiani admittunt. Præterquam enim, quod

quod magnæ molis volumine conſtet, eam hiſtorias varias ritusque obſoletos complecti. Scriptam eam eſſe lingua, pauciſſimis nota: ad eam intelligendam multiplici diſciplinarum apparatu opus eſſe: ob obſcuritatem ipſius inter Chriſtianos varias ortas eſſe ſectas. Doctiſſimos Theologos & Interpretes ſuam ſæpe fateri debere ignorantiam &c. &c. Talem autem Revelationem non omnium ingeniis eſſe attemperatam. Longe probabilius contra eſſe, Deum, ſiquidem Revelationem aliquam mortalibus dare voluiſſet, breve aliquod, perſpicuum, omniumque ingeniis accommodatum præſcripturum fuiſſe Religionis compendium. Multa continentur in hac objectione, quæ ſingillatim in hac & ſequenti theſi, ſunt diſcutienda. Ad omnia *primo* in genere reſpondere poſſumus, dicendo: nos Chriſtianos de veritate & divina Origine Religionis chriſtianæ eſſe perſuaſos; Ex quo colligere jure poſſunt, decuiſſe Deum hanc non aliam hominibus concedere revelationem! melius igitur facerent Deiſtæ, ſi cauſas graviſſimas adducerent, quibus commoti, Revelationi nomen dare non poſſent, quam vero multis verbis, qualem Revelationem depoſcant, exponere. Quamdiu argumenta graviſſima, quibus revelationis chriſtianæ certitudinem probare ſolemus, non ſubvertunt, pro ſomniis habemus, quæ de indole alicujus revelationis, ab ea, qua inſtructi ſumus, diverſa, narrare ſolent.

(II.) Ut a poſteriore objectionis parte incipiam, ponamus per tempus, Deum ejusmodi compendioſam valde cum mortalibus communicare voluiſſe revelationem. Deberet illa (nam ſine his principiis nulla datur Religionis notitia) complecti generalia ſaltem Theologiæ Naturalis & Juris naturæ dogmata. His adjiciendi forent quidam articuli, qui e rationis ſinu plane non poſſent erui, quia cauſa dari non poteſt, cur Deus id ſingulari quadam & inuſitata ratione tradere vellet, quod ſolius ratiocinationis auxilio homines omnes diſcere poſſent. At cum omne, quod eſt ſopernaturale, aſpernentur Increduli, dicendum, hoc compendium nonniſi complecti ea principia, quæ legibus & uſu rationis ſolius intelligi poſſunt; ad majorem vero compendio huic Auctoritatem conciliandam, neceſſe fuiſſe, ut ſingulari & divina ratione quibusdam hoc compendium cœlitus daretur; at ſi hoc eſſet, ſciendum quinam illi homines fuerint, quo tempore vixerint, quinam teſtes datæ hujus Revelationis; ſciendum, ſincere omnia ad poſteritatem tranſmiſſa. Hic vero omnes illæ difficultates, quas Increduli, Revelationis veritatem impugnaturi, nectere ſolent, occurrerent, quas

 ſolvere

ſolvere omnes tenerentur, antequam probare aliis poſſent, cælitus delapſum fuiſſe hoc compendium. Hoc compendium inſuper deberet in chartas conjici, ut ad omnes homines pervenire poſſet. Qualicunque autem idiomate ſcriptum fingas hoc compendium, illud rurſus in varias dialectos deberet transferri, & qui certi eſſe vellent, ſincere mentem primi ſcriptoris cum verſionibus convenire, multarum linguarum opus eſſet peritia. Atque ita rurſus illa occurrent, quæ nobis objicere ſolent increduli.

(III.) Homines, quæ ingeniorum humanorum perverſitas eſt, & mutabilitas, in compendio illo non adquieviſſent, ſed ſucceſſu temporis innumeras gloſſas & interpretationes ſine dubio adjeciſſent. Frequentiſſime hoc in omni diſciplinarum genere obvenire, quotidiana docet experientia. Hic vel ille breve aliquod facit philoſophiæ vel Theologiæ compendium; ſupervenit mox alius, qui egregiam lucem huic ſe accenſurum promittit, ita ex compendio oritur craſſum volumen; præterlapſo aliquo temporis ſpatio, alius accedit qui ſe majus illud opus in gratiam Lectorum contracturum promittit. Hoc autem eo certius eventurum erat, quod in compendio hoc ageretur de rebus ad religionem ſpectantibus, in quo negotio homines ingeniis ſuis indulgere maxime ſolent. Ita novimus operoſis voluminibus Orationem dominicam, Symbolum dictum Apoſtolicum, & catecheticas inſtitutiones, fuiſſe explicata. Jactitant Mohamedani, religionem ſuam brevem valde & compendioſam eſſe; ſed quis neſcit, quot diverſis interpretationibus Alcoranus obnoxius ſit?

(IV.) Hoc compendium, aut methodo ſcientifica fuiſſet compoſitum, aut conſtare debuiſſet variis ſententiis & præceptis nullo naturali nexu inter ſe conjunctis: Si *prius* eſſet, non defuturi fuiſſent, qui illud rejeciſſent, quod nimirum ingeniis omnium hominum plane non attemperatum eſſet ejusmodi Syſtema, eumque in finem, ad ingeniorum humanorum tarditatem & imbecillitatem fuiſſent provocaturi. Si vero nonniſi brevibus præceptis & ſententiis illud conſtitiſſet, ingeniis illud ſuperbis non placuiſſet, indignum ſuprema ratione exiſtimantibus, mortalium generi tradere religionis decreta, nullis neceſſariis vinculis ligata. Hinc dubium non eſt, quin quammaxime ſolliciti fuiſſent illud in formam artis redigendi, adhibitis variis principiis hinc inde deſumtis; unde ſyſtema illud nonſolum ſucceſſu temporis mire fuiſſet ampliatum, ſed & diverſis & innumeris interpretationibus ſubjectum. Ex præſenti rerum ſtatu, quid futurum fuiſſet, non inepte

judi-

judicari poteſt de futuro. Poſſunt Theologiæ Naturalis & Juris Naturæ præcepta in compendio tradi. Quis autem neſcit, quam prolixis Commentariis utraque diſciplina fuerit illuſtrata? quot diverſæ fuerint de argumentis ipſis & probandi modis, ſententiæ? quam innummeræ quæſtiones particulares, quas ad ſummam rerum pertinere plerique contendunt, prolatæ & excuſſæ?

(V.) Certum non erat, Deum, ſiquidem ejusmodi compendium cœlitus etiam conceſſiſſet, ſcopum ſuum obtenturum fuiſſe. Quis enim neſcit torporem mortalium in religionis negotio & pravorum affectuum vim? Quis ignorat inter eos, quibus Revelatio data eſt, tales & plurimos quidem reperiri, qui quotidie prima Juris Naturæ & humanitatis præcepta pedibus conculcent?

(VI.) His præceptis & ſententiis moralibus, in illo compendio Theologiæ contentis, aut adjectæ fuiſſent promiſſiones, cuſtodibus legum factæ & transgreſſionibus pœnæ, aut non. Si nullæ factæ fuiſſent, præcipua ad recte vivendum incitamenta fuiſſent ſublata. Notum eſt, quam vim in animos hominum habeat certa ſpes remunerationis conſequendæ: Si additæ fuiſſent, quam maxime dubii manſiſſent homines, quousque in tanta generis humani corruptione & auxiliorum internorum inopia, ſeſe limites miſericordiæ divinæ extenſuri eſſent.

(VII.) Denique notum eſt experientia, innumerisque Veterum teſtimoniis comprobatum, potuiſſe homines ſine ulla Revelatione generalia Theologiæ Naturalis & Juris Naturæ dogmata, ſi modo vim ingenii intendiſſent, cognoſcere. Omnes Theologi & Philoſophi legem naturæ a Gentilibus cognoſci poſſe affirmant, præeunte Paulo ad Rom. 1. & 2. at quis ſimul ignorat, quam miſere hæc lex fuerit obſcurata Sacerdotum fraude, Poëtarum figmentis & Philoſophorum interminabilibus rixis, contentionibus, & ſophismatibus? quis neſcit, eos in turpiſſimam idololatriam & ſuperſtitionem, ut de deteſtandis omnis generis ſceleribus nil dicam, incidiſſe? Ex quo ſatis apparet, ejusmodi compendium ad veram & ſalutarem cognitionem animis ingenerandam & ad reprimendos pravorum affectuum impetus, ſuffecturum non fuiſſe, ſed aliis & magis ſalutaribus præſidiis, quæ quidem nos Chriſtiani in Revelatione detecta exiſtumamus, opus fuiſſe.

(VIII.) Cum compendiolum ejusmodi Theologiæ naturalis, ſolius rationis ope inveniri potuerit, dubium non eſt, quin in diverſis terrarum partibus, quod & factum fuiſſe novimus, exorituri fuiſſent.

Viri ingenio præſtantes, qui talia compendia compoſuiſſent; Hæc vero cum pro diverſitate ingeniorum & opinionum diverſa fuiſſent, non-ſolum dubitatum fuiſſet, cui ex diverſis illis eſſet ſubſcribendum, ſed & de divina origine compendii illius, quod cœlitus datum eſſe finximus, vehementes orituræ fuiſſent controverſiæ: cum enim ope rationis talia cognoſci poſſent, clamaſſent cæteri Syſtematum Conditores, hominem illum, qui neſcio qua ratione divino auxilio, eoque extraordinario, veritatum illarum complexum accepiſſe ſe diceret, impoſtorem eſſe, & ita inter tot compendia nutaſſent miſere hominum ingenia. Accedit, quod non ſatis præſidii in auctoribus Syſtematum illorum poſitum fuiſſet: unius auctoritas non major fuiſſet quam alius: nullus pro infallibili Legislatore ſe venditare potuiſſet. Omnium, diverſa licet ſentientium par jus fuiſſet. Egregie hoc argumentum illuſtravit Philoſophus præſtantiſſimus *Lokius* capite XIV. libelli, cui titulus: *Que la Religion chrétienne eſt très raiſonable.* Adducamus quædam huc ſpectantia. *Suppoſons* (inquit) *qu'on puiſſe reſſembler tous ces preceptes*, (de præceptis Juris Naturæ & Religionis naturalis loquitur) *de differens endroits: Qu'on en prenne quelques-uns de Solon & de Bias en Gréce, quelques autres de Ciceron en Italie; & pour rendre l'ouvrage complet allons juſques dans la Chine conſulter Confucius, & empruntons en Scythie les lumieres du ſage Anacharſis. Comment toutes ces pieces ramaſſées pourront-elles faire un Syſtême complet de Morale, qui ſoit reçu de tous les Hommes du monde, pour être la regle authentique de leurs vies & de leurs mœurs? Je ne parleray point ici de l'impoſſibilité, qu'il y auroit eû à recueiller tous ces preceptes des Ecrits de perſonnes ſi éloignées les unes des autres par le tems & les lieux, où ils ont reçû, auſſi bien que par leur langage. Je ſuppoſe qu'il y avoit alors un Stobée, qui s'étoit attaché à raſſembler les ſentences morales de tous les ſages du monde. Comment un tel recueil auroit-il pû devenir une regle fixe, & une veritable copie de la Loi ſous laquelle nous vivons? Seroit-ce d'Ariſtippe ou de Confucius qu'il auroit tiré ſon autorité? Zenon avoit-il le droit d'impoſer des loix au genre humain? S'il ne l'avoit pas, tout ce que lui, ou quelque autre Philoſophe pouvoit dire n'étoit compté que pour le ſentiment d'un ſimple homme. Deſorte que les autres hommes pouvoient le recevoir, ou le rejetter comme ils le trouvoient à propos: ou ſelon que ce ſentiment s'accordoit avec leurs interêts, leurs paſſions, leurs principes & leurs inclinations particulieres. Ils n'étoient dans aucune obligation à cet égard. L'opinion de quelque Philoſophe que ce fut, n'avoit point d'autorité par elle-même. Que ſi l'on*

veut

veut en regarder quelqu'une en particulier sous cette idée, il faut accorder le même droit à tout ce qu'a dit le Philosophe qui en est l'Autheur. Toutes ses maximes doivent passer pour des loix certaines & indubitables : ou bien il n'en faut recevoir aucune sous cette qualité. Par exemple, si vous prennés pour des preceptes de la Loi naturelle quelques-unes des sentences morales d'Epicure, dont il y en a plusieurs que Senece cite avec des marques d'estimes & d'approbation : il faut que vous receviés sur le même pié tous le reste de sa doctrine : ou bien toute son authorité disparoit. D'où il s'ensuit, que tout ce qui vient d'Epicure, ou de quelque ancien Philosophe, l'on ne doit rien recevoir comme partie de la Loi de la nature, & sous l'idée d'un Devoir indispensable, que ce qu'ils prouvent être tel effectivement. Et paucis interjectis: *Ces sentences detachées, que des Philosophes & des personnes sages debitoient de tems en tems, quelques excellentes qu'elles fussent en elles-mêmes, & à quelque bonne fin qu'elles fussent proposées ne pouvoient jamais faire une Morale de la verité de laquelle le Monde pût être convaincu jusques à se soûmettre à ses maximes avec une entiere confiance. Il faut que tout ce qui doit servir en qualité de modelle sur lequel tous les hommes doivent regler leurs mœurs soit autorisé par la raison ou par la Revelation. Delà qu'une personne écrit sur la Morale, ou compile ce que d'autres en ont écrit, il n'acquiert pas par cela même un pouvoir de Legislateur sur le genre humain : comme si les regles qu'il voudroit prescrire aux hommes, devenoient inviolables, parce qu'il les auroit inserées dans ses Livres, sous l'authorité de tel ou de tel Philosophe. Quiconque pretend se mettre sur ce pié-là, & faire passer les regles, qu'il donne pour des loix authentiques qu'on ne peut se dispenser d'observer doit prouver l'une de ces deux choses : ou qu'il fonde toute sa doctrine sur des principes des raisons evidens par eux-mêmes, desorte qu'il en fasse d'ecouler toutes les parties, qui la composent par une demonstration claire & sensible : ou bien, il doit faire voir, qu'il est envoyé du ciel, & qu'il est autorisé de Dieu, pour annoncer sa volonté & ses commandemens aux hommes. Or personne que je sache n'a fait ni entrepris de faire avant la venuë de Jesus Christ une Morale, selon la premiere de ces methodes. Il y a, j'avouë, une Loi naturelle. Mais où est celui, qui nous l'avoit donnée, ou qui s'étoit chargé de nous la montrer toute entiere en qualité de Loi, sans y rien ajouter, & sans en retrancher aucun des devoirs qu'elle contenoit, & qui obligoient par eux-mêmes ? Qui a jamais fait connoitre toutes les parties de cette Loi jointes en un seul Corps ? qui est-ce qui a montré les hommes l'obligation où ils étoient de les observer exactement ? Et où à-t-on jamais vû, un*

pareil Code auquel le genre humain ait pû recourir comme à une regle infaillible avant que notre Seigneur eût paru dans le Monde? S'il n'y en avoit point eû jusqu'alors, il est visible qu'il étoit necessaire, que quelqu'un nous donnât un tel corps de Morale, qui en qualité de Loi irrefragable pût servir de guide assuré à ceux, qui desiroient de marcher dans le bon chemin, afin que s'ils vouloient s'acquiter de leur devoir, ils ne fussent pas en danger de se meprendre, mais qu'il pussent savoir certainement, quand ils l'auroient rempli, ou qu'ils s'en seroient écartés. Or telle est la Loi Morale que Jesus Christ nous a donnée dans le Nouveau Testament & cela par la derniere des deux voyes que nous venons de proposer, je veux dire, par le moyen de la Revelation. Ita Celebris ille Philosophus. Suo jam tempore idem agnoverat *Lactantius.* Libro enim tertio suarum Institutionum ita loquitur: *Quid ergo? nihilne illi* (de philosophis loquitur) *simile præcipiunt? imo permulta, & ad verum frequenter accedunt. Sed nihil ponderis habent illa præcepta, quia sunt humana, & auctoritate majori, id est divina, carent. Nemo igitur credit, quia se tam hominem esse putat, quam est ille qui præcipit.*

Respondetur ad reliquam objectionum partem.

IX. Quod ad reliquam partem harum objectionum spectat, poterimus esse breviores, quia alibi jam de iis nos egisse meminimus. Strictim igitur sequentia monemus. *Primo* asserimus, Revelationem, in qua historiæ utiles, Exempla virtutis maxime salubria, parabolæ, sententiæ gravissimæ, præcepta & dogmata attentione dignissima simplici stylo prolata, repræsentationes ut judiciorum, sic beneficiorum divinorum, omnis generis ad virtutem amandam, vitia vero fugienda incitamenta enarantur &c. magis esse ingeniis omnium hominum attemperatam, quam compendium veritatum Theologiæ Naturalis & Juris Naturæ artificiosissima methodo contextum; Sunt enim varia plane hominum ingenia; alius enim exemplo singulari magis movetur quam rationibus evidentissimis; Hunc judiciorum divinorum severitas a vitiis absterret; Alium beneficiorum divinorum repræsentatio blande ad virtutem trahit & sic deinceps. Quod si insuper constet certo, testes hujus revelationis esse viros fide dignos, simplices, veri amantissimos, revelationemque illam variis miraculis esse confirmatam, causam non videmus, cur de tali Revelatione homines conquerantur, inprimis si consideraverint Deum in hac revelatione originem rerum omnium pandere, diversos gratiæ suæ & revelationis gradus ad tempora Christi & Apostolorum simul exponere & repræsentare voluisse.

II. Qui ſcientiarum amore ſunt incenſi, de librorum multitudine & voluminum magnitudine conqueri non ſolent: profani etiam homines, jugi variorum librorum, ingenium & mores ſæpe corrumpentium, lectione delectantur. Quod ſi homines tanta rerum divinarum cognoſcendarum arderent cupiditate, quanto deſiderio non profutura imo noxia ſcire avent, nullus eſſet futurus quærelæ illi locus.

III. Nemo Theologorum unquam aſſeruit, omnia, quæ libris, quibus continetur revelatio, traduntur, plane ejusdem ponderis, & æque ad ſalutem cognitu neceſſaria eſſe: Hoc tantum ſemper urgent, ea, quæ ſcitu plane ſunt neceſſaria, tam perſpicue proponi & toties repeti, ut nemo veri amans attentione ſeria adhibita, affirmare poſſit, ſe doctrinam Jeſu Chriſti capere non poſſe.

IV. Solent Doctores Chriſtiani, doctrinam ſalutarem in gratiam ſimpliciorum brevioribus includere compendiis, quo ſatis eorum imbecillitati conſulitur, qui ſingillatim omnia excutere non poſſunt. Cumque veritates fidei chriſtianæ in talibus libellis claris & diſertis locis S. Litterarum muniri ſoleant, de veritate traditæ veritatis dubitandi cauſas non habent lectores, cum loca e S. Literis petita ad confirmandum aliquod dogma, ipſimet evolvere poſſint. Quod ſi hic vel illic forte ſcrupulis urgentur, eos conſulere poſſunt, quos ampla rerum divinarum cognitione inſtructos eſſe putant. Hoc cum in aliis diſciplinis præſtare debeant veritatis cognoſcendæ cupidi, cauſam non video, cur iis, quibus cœleſtis doctrinæ cognitio curæ cordique eſt, moleſta eſſe deberet talis interrogatio.

V. Aſſerimus, omnes verſiones S. Litterarum ita eſſe comparatas, ut ex iis omnia illa cognoſci poſſint, quæ ad ſummam rerum pertinent. Multi ſine dubio Deiſtarum linguis ſibimet vernaculis legunt græcorum & Romanorum egregia ſcripta, neque propterea dubitant, quin pleriſque in locis ſenſus Auctorum capiant, eaque exinde addiſcant, quæ cognitu ſint quammaxime neceſſaria.

VI. Nonſolum plebs, ſed & Interpretes doctiſſimi, linguarumque callentiſſimi quibusdam in locis ſuam tenentur fateri ignorantiam. Quod nemo mirabitur, qui cogitarit, multas voces, ritus, circumſtantias perſonarum, locorum, &c. nobis ſatis cognita non eſſe. Viri græce doctiſſimi ſæpe fatentur, ſe v. gr. *Platonem*, *Ariſtotelem*, alioſque non ubique intelligere; nemo tamen propterea colliget, aut omnia plane eſſe obſcura, aut propterea præſtantiſſimos Auctores evolvendos

dos non eſſe. (*) Ex quo ſimul patet, ſi docti, perſpicaces, & moderati ingenii Viri, ad revelationis, in S. Litteris contentæ interpretationem animos adjungant; ſi conjecturas nemini obtrudant; ſi quæ dubia ſunt ſuo loco relinquant, & ſatis habeant, ſi in momentoſiſſimis ſcituque neceſſariis conveniant, tot diſſenſiones exorituras non fore.

Adducitur quinta objectio Deiſtarum.

X. Pergunt Increduli & dicunt, mirari ſe valde, cur tantopere Chriſtiani laborent, ut chriſtianæ religioni nomen dent, cum tamen in ſumma rerum Chriſtiani & ipſimet inter ſe conveniant: Chriſtianos nimirum aſſerere, omnes articulos religionis chriſtianæ ad pietatem, id eſt, ad amorem Dei, proximi, & noſtri ipſorum tendere. Jam vero Deiſtas, eos certe, qui omnia Theologiæ Naturalis principia theoretica & practica admittunt, neceſſitatem horum officiorum omnium pariter urgere.

Reſpondemus: (I.) Verum eſt, Chriſtianos omnes confiteri, Religionis chriſtianæ articulos, imo myſteria omnia, quatenus nobis ſunt cognita, in ſe comprehendere graviſſima ad pietatem Incitamenta, ex quo etiam Religionis hujus præſtantiam probamus: imo aſſerunt, quo magis articulus religionis hominum animos ad pietatis ſtudium incendat, eo majoris eum eſſe ponderis: quo pauciores vero habeat ad pietatem deamandam ſtimulos, eo minoris eum eſſe momenti. Ex quo etiam controverſarum ſententiarum dependet momentum.

(II) Quæritur, utrum poſita aliqua Revelatione rationis principiis ſuperaddita, non majora homines reperturi eſſent ad verum pietatis ſtudium proſequendum præſidia: vix negaturos hoc crediderim Deiſtas. Cum enim ſapiens nil agat ſine graviſſimis rationibus, Deus autem mortalibus revelationem concedens, nihil aliud quærere poſſit, quam ut majoribus præſidiis eſſent inſtructi ad Deum colendum, officiaque omnia religionis rectius cognoſcenda & præſtanda; ſequitur, poſita aliqua Revelatione, graviora ſimul adeſſe ad veræ pietatis amorem

(*) Collino, qui ad obſcuritatem etiam S. Literarum provocavit, Revelationem ſuſpectam redditurus ſic reſpondit auctor verſionis gallicæ libri Cl. Bentley, Collino oppoſiti *Il y a dans l'Ecriture des endroits obſcurs. Il y en a même qu'aucun ſimple Mortel, ne peut expliquer. Donc il n'y a rien de clair: ou ce que y eſt clair eſt inutile. Cependant la conſequence eſt ſi viſiblement ridicule, qu'on devroit en avoir honte, à moins que l'Ecriture ne prétendit elle-même, que tout chez elle eſt clair & facile, car alors, prouver qu'il y a des endroits obſcurs, ce ſeroit la mettre en contradiction & la confondre par elle-même. Mais n'a-t-elle pas avoué qu'elle avoit ſes tenebres, & même quelquefois des dangereuſes ou d'impenetrables?* voyez Deut. XXIX, 29. Matth. XI, 25. 1. Corinth. 11, 7. 2. Corinth. IV, 3.4. 2. Petr. III, 16.

rem argumenta & incitamenta. Atqui ſapientis eſt, illud, quod melius, vel optimum eſt, eligere.

(III) Quod ſi concedant Increduli, Revelationem, ſi quam Deus humano generi conceſſurus eſſet, inter alia hoc nomine potiſſimum illuſtrem, & attentione dignam fore, quod longe excellentiora ſuppeditatura eſſet ad pie vivendum Incitamenta, ſimul etiam concedendum erit, eandem majorem & exactiorem rerum divinarum cognitionem complexuram. Ex re enim incognita plane incentiva ad actiones morales peragendas deſumi non poſſunt. Sive igitur myſteria voces veritates illas, per rationis principia non eruendas, ſive alio nomine appelles perinde eſt: Sufficit, quod veritates illæ per Revelationem detectæ, præter illas rationes pietaits ſtudium commendantes, quæ per rectum rationis uſum & applicationem colliguntur, neceſſarias alias & longe graviores complecti debeat veritates, quæ ampliora & excellentiora ad virtutem ſuppeditent principia & præſidia.

(IV) Revelatio igitur complectens veritates rationi impervias, ſed ad verum cultum divinum promovendum incredibilem vim habentes, longe aptior erit, quam ſola cognitio naturalis de Deo & officiis erga ipſum præſtandis. Atque hoc patebit, ſi αθεϱ παθων incentiva illa pietatis, quæ ex contemplatione Theologiæ naturalis repetuntur rite expendamus, & quam exiguam omni tempore in animos hominum vim habuerint, diſpiciamus. Ut autem hoc rite fiat, non tam conſulenda ſunt recentiorum Theologiæ Naturalis Syſtematum Scriptores, ſed potius animi convertendi ad Barbararum & politiorum Gentium revelatione deſtitutarum de hoc argumento placita. His rite introſpectis patebit, quam exiguam omni tempore vim in animos hominum hæc Incentiva habuerint. Hinc etiam factum, ut exorta revelatione Philoſophi multa ex religione chriſtiana mutuati ſint principia, ad dogmata ſua exornanda & commendanda. Legantur quæ doctiſſimi viri, *Mosbemius* & *Brukerus* de *Platonicis* & *Stoicis* ſcripſerunt. Hinc Eruditiſſimi & Philoſophiæ callentiſſimi inter Chriſtianos Viri, idem monuerunt. D. *Lokius*, Vir omnium conſenſu acutiſſimi ingenii, poſtquam ſingulari capite imbecillitatem religionis Naturalis demonſtraſſet, ingenioſa comparatione eos falſe ridet, qui rationis in cognoſcenda religione vim tantopere extollere ſolent, atque exiſtimant, ſe ſine Revelatione, cujus tamen juvenes præcepta audiverunt, Syſtema Theologiæ Naturalis omnibus numeris abſolutum facile reperturos. Verba ita ſonant pag. 311. libri ſupra citati. *Celui qui voyage*

Ddd *preſen-*

presentement par des grands chemins, s'applaudit sur la vigueur de ses jambes, qui l'ont porté si loin, dans un si petit espace de tems: il attribuë toute la cause de sa diligence aux forces de son temperament, ne considerant presque pas combien il est redevable au travail de ceux, qui ont coupé les Bois, seché les marais, bâti des ponts, & rendu les chemins practicables, sans quoi il se seroit extrèmement fatigué & n'auroit avancé que fort peu. Il y a quantité des choses, dont la créance nous a été inculqué dès le berceau; de sorte que les idées nous en étant devenuës familieres, &, pour ainsi dire, naturelles sous l'Evangile, nous les regardons comme des verités incontestables, qui est aisé de voir, & de prouver avec la derniere evidence, sans considerer que nous aurions pû en douter ou les ignorer pendant longtems, si la Revelation n'en eût rien dit. Ainsi plusieurs sont redevables à la Revelation sans s'en appercevoir. Similem in modum pronunciat ὁ Μακαρίτης Cl. *Werenfelsius* in Dissertat. de *Præstantia Religionis Revelatæ* pag. m. 275. *Videant* (inquit) ne *nimium rationi suæ tribuant Rationales nostri. Dicunt solo rationis ductu inveniri posse totam illam religionem, quæ in sacris Litteris traditur, aut saltem quod in ea præcipuum est. Nihil dictu facilius est illis, qui jam cognoscunt religionem istam. Tunc illud dicendum fuisset, si per totam vitam de religione hac nihil a quoquam audivissent. Nunc vero similes mihi videntur iis, qui postquam a Præceptoribus, quicquid sciunt, didicerunt, videri tamen volunt αὐτοδίδακτοι, aut cum de præclaris inventis audiunt, putant, se hæc omnia, nisi jam inventa essent, ipsos fuisse inventuros. Quod si cognoscere velimus, quid possit ratio hominis in invenienda religione, non nostram rationem consulere debemus, quos verbum Dei in viam deduxit, quos in eadem dirigit, in ratiocinando titubantes aut errantes monet, confirmat, corrigit, vestigia relegere jubet: sed rationem illorum, quibus hoc verbum est ignotum.* Et profecto, si ad cognitionem legis illius naturalis attendimus, constabit, non tam fortia eam suppeditare Deum amandi incentiva, quam vero revelatio adfert, ob plurima accessoria, quibus cognitio naturalis obscuratur. Cognoscere potest homo, se a Numine Optimo creatum & facultatibus eximiis ornatum: Deum universum hoc regere, & generi humano ingentia præstare beneficia. Probabile etiam quam maxime, mentem post hanc vitam superfuturam, virtutisque amantes feliciores futuros illis, qui in omni scelerum pravitate versati sunt: Par igitur esse, ut pro hisce Deo gratias agamus & rationi convenienter vivamus. Ponamus hæc ab omnibus, qui revelationis luce destituuntur, admitti; reperies tamen multa esse, quæ impediant, quo minus

nus homines his præceptis utantur, atque ad amorem Dei verum incitentur. Et *primo* quidem Eruditis satis cognitum est, inter eos, qui Juris Naturæ præcepta olim tradiderunt, referendos esse Philosophiæ Stoicæ Sectatores: multa de hoc argumento egregia leguntur in Scritis *Arriani*, & *Antonini Philosophi*. Notum vero est, eos in Ethica sua fundamenti loco posuisse; quædam esse in nostra potestate, alia non. Inter ea, quæ in nostra potestate sita esse dicebant, omnes actiones liberas, inprimis bonas referebant. Jam vero (*) si semel ponas, ad virtutem exercendam plane Deum nihil conferre, sed omnes actiones bonas nonnisi hominum studio, exercitationi, & prudentiæ deberi, multum decedit ponderi argumentorum, hominem ad Deum supra omnia amandum, impellentium. Paucissimi sola Naturæ divinæ contemplatione ad verum studium virtutis adduci solent. Qui id, quod excellentissimum est in homine, nimirum pietatem, viribus duntaxat suis adscribit, magnifice per vitam de se sentiet, neque infirmitatis suæ memor, præsidia penes eum quæret, qui omnis veræ felicitatis auctor est. Novi, homines, quibuscum mihi jam res est, ea quæ de auxiliis internis Numinis dicuntur, albis ridere dentibus, propterea quod nobis incompertum sit, qua ratione in mentes hominum Deus vim suam exserat. At præterquam quod ridiculum sit, rem aliquam negare, eo duntaxat nomine, quod qua ratione præstetur non satis perspectum sit, ipsimet repugnantia statuunt, admittendo Providentiam ad omnia, omnia inquam maxima & minima ad intellectualia & sen-

(*) Cotta Academicus apud Ciceronem Lib III. de Natura Deorum ita de hoc argumento loquitur ac si omnium Gentilium hæc esset communiter recepta sententia. *Atque hoc quidem* (inquit) *omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliveta ubertatem frugum & fructuum: omnem denique commoditatem, prosperitatem vitæ, a Diis se habere. Virtutem autem nemo unquam acceptam Deo retulit. Nimirum recte: propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute recte gloriamur. Quod non contingeret, si id donum a Deo, non a nobis haberemus. At vero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quippiam nacti sumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum Diis gratias agimus, tum nihil nostræ laudi assumptum arbitramur. Nam quis quod vir bonus esset, gratias Diis egit unquam? At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Jovemque Optimum Maximum ob eas res appellant, non quod nos justos, temperantes, sapientes efficiat, sed quod salvos, incolumes, opulentos, copiosos. Neque Herculi quisquam decumam vovit unquam, si sapiens factus esset. Quanquam Pythagoras, cum in Geometria quiddam novi invenisset, Musis bovem immolasse dicitur. Sed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hostiam immolare voluit, ne aram sanguine aspergeret. Ad rem autem ut redeam, judicium hoc omnium mortalium est, esse fortunam a Deo petendam, a se ipso sumendam esse sapientiam. Quamvis menti delubra & virtuti & fidei consecremus; tamen hæc in nobis sita videmus: Spei, opis, victoriæ facultas a Diis expetenda est.*

ſibilia ſeſe extendentem. Aliter ſentiunt Viri, non ſolum in Theologia ſed etiam in Philoſophia & quidem in hac potiſſimum verſatiſſimi. Ill. *Lokium* credo, e numero Philoſophorum expungendum non eſſe putabunt Increduli. Hic vero loco ſupra citato pag. 328. ita de hoc argumento loquitur: *Un cinquieme* (inquit) *& dernier avantage, que nous devons ajoûter à ceux, que nous recevons de ce divin Sauveur, c'eſt la promeſſe qu'il nous fait, de nous aſſiſter. Si nous faiſons tout ce qui eſt en notre pouvoir, il s'engage de nous accorder ſon eſprit, pour nous aider à faire ce que nous devons, & à le faire de maniere que nous le devons. Et ici, nous aurions grand tort, de demander comment ſe fera l'operation de l'Eſprit de Dieu ſur nous, puiſque nous ignorons comment notre propre eſprit nous fait agir. La ſageſſe, qui accompagne cet eſprit ſaint, connoit mieux que nous-mêmes comment nous ſommes faits, & comment il peut operer ſur nous. Si un habil homme ſait trouver le moyen de gagner l'eſprit de ſon enfant pour le tourner du coté qu'il veut; pouvons nous douter que l'Eſprit de Dieu ne puiſſe faire la même choſe à notre egard; quoique nous ne voyons ni ne comprenons point la maniere dont il exerce ſon operation?* Bonitas divina præcipuum eſt ad Deum amandum Incentivum. Quod ſi vero Deus mortalibus id tantum largitur, quod cum belluis commune quaſi eſt, minuuntur valde, aut prorſus tolluntur amoris divini ſtimuli. Accedit, quod incitamenta ad Deum amandum non poſſint non eſſe valde infirma, ubi dubia eſt perſuaſio de virtutis in hac & altera vita remuneratione: ut jam non dicam, quanta ſit pravorum adfectuum in tanta naturæ noſtræ imbecillitate adverſus ſincerum virtutis ſtudium, vis. Hæc vero amoris Dei ſtudio non parum officiunt. Quod ſi vero contra omnia illa Incitamenta, quæ Revelatio Sacra ſuppeditat, ea præſertim, quæ ex amore Soteris noſtri erga peccatores petuntur, rite perpendantur, manifeſtiſſimum erit, longe fortiora & excellentiora ea eſſe iis, quæ ex legis naturalis indole manare ſolent. Quoniam vero hîc data opera præſtantiam Religionis chriſtianæ demonſtrare animus non eſt, ea Incentiva ſingillatim & per partes hîc non adduco. *Secundo:* Conſtanti experientia patet, exiguam ſemper vim habuiſſe legem naturalem ad homines Gentiles a vitiis retrahendos. Concedam inter Barbaros, Græcos & Romanos fuiſſe viros nonſolum præſtanti ingenio ornatos, ſed & variis virtutibus eminentes: dabo actiones morales ad honeſtatem compoſitas non eſſe vitia: non argumentabor de actionibus honeſtis ex intimis cordis receſſibus, eas pejorem in partem interpretando; neque etiam ea carpam vitia, quæ

ex

ex naturæ humanæ imbecillitate inter omnis generis homines locum habent. Hæc omnia iis, qui legis naturalis præſtantiam extollunt, concedam. Ab altera vero parte ſimul viri veritatis amantes non diffitebuntur, nonſolum olim, ſed & nunc inter Aſiæ, Africæ & Americæ populos, (ut de aliis nihil dicam) imperfectiſſimam eſſe legum illarum cognitionem: quasdam, ſi Itinerariorum ſcriptoribus & multis quidem, fides aliqua habeatur, aut plane ignorari, aut ſcientiam earum adeo eſſe confuſam, totque tenebris obſeptam, ut nonniſi tenuis reſtet umbra hujus legis. Superſtitio enim, conſuetudo, defectus rectæ inſtitutionis &c. impediunt, quo minus de legibus illis naturalibus rite intelligendis homines ſint ſolliciti. Hoc vero in ſtatu, quam rarus & frigidus plane ille amor Numinis futurus ſit, vel me tacente ſentiunt omnes. Accedit, quod per univerſum orbem, ubi chriſtiana & judaica religio radices non egerat, opinio de duobus principiis æternis, ſibi invicem adverſis, fuerit diffuſa & recepta, quod prolixe probavit Cl. *Wolfius in libello de Manicheiſmo ante Manicheos.* Cum vero ea quæ dolores & adverſitates adferre poſſunt, homines amoliri a ſe quammaxime conentur, hinc de malo potius principio quam de bono ſibi conciliando fuerunt ſolliciti. Huic malo principio originem mali moralis & phyſici tribuebant; Cum vero quocunque oculos circumferrent, immenſam malorum farraginem deprehendiſſent, fieri aliter non potuit, quam ut ſincerus Optimi Numinis amor, in plerorumque animis, ſi non extinctus, imminutus tamen valde fuerit. Taceo jam opiniones de actis Deorum & dearum; de Sacrificiorum & cultus externi dignitate &c. quæ a caſto Dei amore non potuerunt non homines avocare: Nihil dicam de Syſtematibus Philoſophiæ tum receptis v. gr. *Epicureorum* tale Syſtema defendentium, per quod omnis religio & ita amor & cultus divinus, labefactatus eſt: nil de *Ariſtotele*, qui plerorumque Eruditorum judicio, ad lunam duntaxat divinam pertingere providentiam perhibuit: nihil de Cynicis, Scepticis, reliquisque Philoſophorum ſententiis & moribus dicam: Hoc certum, Eos omnes non tam occupatos fuiſſe in caſto Dei cultu promovendo & animis mortalium inſinuando, quam vero ad ingenium oſtentandum & ſemel arreptas opiniones cum quodam eruditionis apparatu tuendas. Non diffitendum, gentiles de ſtatu hominum diverſo poſt mortem tenuem aliquam habuiſſe cognitionem; at ea obſcura valde fuit, & fabulis multis ita obſepta, ut ad incredulitatem potius, quam ad certam fiduciam futuræ remunerationis homines inducere potuerit. Et ſi quando pu-

blici doctores & Sacrificuli argumenta de statu futuro hominum in medium attulerunt, factum id est potius ad superstitionem alendam & promovendam, quam vero ad virtutem commendandam. Ex quo facile constat, quam exiguis ad Deum amandum præsidiis publice traditæ philosophandi methodi fuerint munitæ. Pulchre autem video, quid moderni Deistæ contra ea, quæ dixi, in medium sint prolaturi. Dicent, se se a crassis illis veterum erroribus & superstitione immunes esse, atque adeo rectius de Deo rebusque divinis disserere, & officiis Juris Naturalis defungi posse. Duo respondeo: primum Illos rogo, ut probe dispiciant, utrum non religioni christianæ debeant, quod a crassioribus erroribus & superstitiosis ritibus sint liberi. Celeberrimi certe Antiquitatis Viri, Græci & Romani, qui omne vitæ tempus in excolendis disciplinis philosophicis contriverant, neque ingenio, quo minus verum cernere possent, destituti erant, superstitioni tamen & vanis opinionibus nuncium remittere non potuerunt. Omnium Eruditorum judicio inter principes Veterum Philosophorum referendus est *Socrates.* At nævis & erroribus obnoxium fuisse præstantissimum virum, neque superstitioni in patria grassanti satis se se opposuisse, data opera probavimus in dissertatione de ***præstantia Religionis christianæ collatæ cum Philosophia Socratis***, quæ inserta est ***Clarissimi & amicissimi Schelhornii amœnitatibus.*** (*) ***Locum illa occupabit in primo,***

(*) Unum tantum alterumque adducam locum, ex ipso, *Xenophonte*, qui causam *Socratis* peroravit, ex quibus satis constabit, quo jure religionis puræ castæque defensor dici possit. Lib. I. Memorabilium Socratis, statim ab initio, Xenophon ita contra Heterodoxiam Eum defendit, dicens. *Πρωτον μεν ὑν ὡς ὐκ ἐνομιζεν ὑς ἡ πολις νομιζει θεως, ποιω ποτ' ἐχρησαντο τεκμηριω; θυων τε γαρ φανερος ἠν, πολλακις μεν ὀικοι, πολλακις δε ἐπι των κοινων της πολεως βωμων. Και μαντικη χρωμενος ὐκ ἀφανης ἠν, διετεθρυλλητο γαρ ὡς φαιη Σωκρατης το δαιμονιον ἑαυτω σημαινειν.* i e. ex versione *Bessarionis: Hoc igitur primum, quod non coleret Deos, quos etiam civitas, quo argumento ostenderunt? Cum sæpissime tum domi, tum etiam in aris communibus civitatis constet eum sacrificasse, eumque vaticiniis usum fuisse haud esset ignotum. Pervulgatum namque erat Socratem prædicare, quendam Deum sibi res significare.* Pergit dein *Xenophon* ostendere, Eum contra patrium cultum non peccasse *Atqui* (inquit) (*ut versione recepta utar*) *nil novi, quod non etiam alii, qui auguriis, ominibus, signis, ac immolationibus vaticinari solent, introducebat. Quemadmodum enim illi nec aves, nec obviantes scire aut prædicere opinantur futura, Deos autem per illos ea ostendere, sic etiam Socrates arbitrabatur.* Et paulo post in eodem Lib I p m. 450. *Circa Deos eo modo videbatur dicere ac agere quo Pythius illis respondet, qui interrogant quomodo oporteat agere, aut de immolationibus, aut de Majorum observantia, aut de aliis ejusmodi rebus. Sicut enim Pythius de Immolationibus jubet, quod recte agat-is, qui consuetudine civitatis utatur; sic etiam Socrates & ipse faciebat, cæterosque admonebat: eos vero qui aliter agebant, curiosos & vanos arbitrabatur.*

mo hoc volumine opusculorm. Alterum quod respondeo hoc est; quod quantacunque sit Theologiæ Naturalis & Juris Naturalis præstantia, fateri tamen tenebuntur Deistæ, eam incrementum capere posse, illique talia addi posse, quæ ad majorem rerum divinarum cognitionem multum conferre possent. Asserimus autem nos, in Religione christiana talia proponi, quæ & ad perfectiorem Numinis cognitionem & ad accuratiorem officiorum lege divina præscriptorum præstationem, mentes hominum impellere possint; Ex quo ipso sequitur, in eadem etiam revelatione reperiri firmiora ad Deum amandum præsidia. Hæc sane Deistas, si amore veri tenentur, uti videri volunt, commovere debent, ut de novo accuratum hujus Religionis instituant Examen. Sed hæc sufficiant.

ἘΠΙΜΕΤΡΟΝ

THESIUM THEOLOGICARUM.

I. Si ob metum Hæresium jus examinandæ Religionis adimendum sit, nullis magis quam Doctoribus adimendum est; siquidem Hæreses pene omnes a Doctoribus ortum habuere.

II. Inter Atheos & nos convenit, aliquid æternum fuisse. Hoc quæritur primo quodnam illud æternum fuerit? 2) quomodo ab æterno illo, quæcunque post fuerunt, hodieque extant, orta sint? utroque autem respectu, quanto intervallo ipsorum Hypothesis a nostra superetur, quicunque attenderit, facile perspiciet.

III. Nihil magis rationi contrarium, quam assertum Pontificiorum, affirmantium, Deum quidem eum in finem dedisse hominibus revelationem, ut ex ea viam perveniendi ad cœlestem gloriam discant; simul vero contendentium, eam Revelationem promiscue ab omnibus, quibus innotuit, non esse legendam & examinandam.

IV. Theologi, qui pedibus manibusque obluctantur paci ecclesiasticæ inter Protestantes æquis conditionibus ineundæ, graviter peccant.

V. Socinianorum Theologiæ Systema ad labefactandam originem divinam Religionis christianæ natura sua plurimum confert.

VI. Circa quæstionem; an certus articulorum fundamentalium numerus definiri possit, subscribo iis, quæ inter alia monuerunt Theologi Clarissimi *Turrettinus* & *Witsius*; Sic autem loquuntur: ut definiri

certo

certo non poteſt, quot ſint præciſe virtutis gradus, quot ſint præciſe officiorum genera, quot ſint præciſe bona opera, pii ſermones, eleemoſynæ &c. quæ ab unoquoque requirantur, non ſine ſumma temeritate a nobis homuncionibus determinaretur. Quid ſit ultimum in rebus ejusmodi, quinam ſint neceſſariorum & non neceſſariorum limites, dicant illi, qui divinarum perfectionum, divinæ puta juſtitiæ & divinæ miſericordiæ limites perſpectos habent: Nos id captum noſtrum ſuperare libenter agnoſcimus, His accedit, (ut verbis utar Cl. Witſii) quod divina gratia tenuiſſimo quandoque filo electos Chriſto jungat, & ardentiſſimæ charitatis flammæ, ac ſinceriſſimum Deo placendi ſtudium, in iis ſe animabus exſerant, in quibus perexigua eſt cognitio articulorum fidei. Et quis hîc ipſo non præeunte Deo exacte definiat, minimum illud in ſingulis articulis, ad quod indiſpenſabiliter alligatum ſit judicantis Dei Tribunal.

VII. Prudens ſane, & ſalubre monitum eſt, quod V. D. Miniſtris de *Prædeſtinationis* negotio verba facturis, dedit præclarus Confeſſionis helveticæ Auctor ſequentem in modum pronuntians: Quamvis Deus nôrit, qui ſint Sui, & alicubi mentio fiat paucitatis Electorum, bene ſperandum tamen de omnibus, neque temere reprobis quisquam eſt annumerandus. Paulus certe ad Philipp. Gratias ago, inquit, pro omnibus vobis (loquitur autem de tota Eccleſia Philippenſi) quod veneritis in communionem Evangelii perſuaſum habens, quod is, qui cœpit opus bonum in vobis; perficiet, ſicut juſtum eſt, ut hoc ſentiam de vobis omnibus. Et cum rogaretur Dominus, An pauci ſint, qui ſalventur? non reſpondet Dominus ac dicit, paucos aut plures fore ſervandos aut perdendos, ſed hortatur potius, ut quisque contendat ingredi per portam arctam, quaſi dixerit: Veſtrum non eſt de his curioſius inquirere, ſed magis anniti, ut per rectam viam cœlum ingrediamini.

VIII. Subſcribo ſententiæ Cl. *Vitringæ*, aſſerentis in doctrina chriſt. Relig. non multum intereſſe, utrum ſtatum primorum parentum ſub notione fœderis an potius obſequii naturalis concipiamus. Illum ſtatum (inquit) ſano ſenſu fœdus poſſe vocari, & fœdus operum, non eſt quod quis dubitet. Tenendum tamen, in Scripturis hanc denominationem clare non extare, niſi forte huc reducere velis Hoſ. VI. 7. quin potius hiſtoriam Moſaicam, ut nullam plane fœderis mentionem facit, ſic e contrario hanc nobis notionem clare ſubjicere, Deum ut abſolutum & naturalem Hominis Dominum ipſum tractaſſe

ut ſubditum, cujus affectus & obſequii voluerit capere experimentum.

IX. Facite me Eccleſiæ Romanæ Epiſcopum & protinus ero Chriſtianus, ſalſe olim Prætextatus Vir Conſularis & gentilis, teſte Hieronymo, ludens reſpondit Damaſo Pontifici, ipſum ad Religionem chriſtianam invitanti. Fiat applicatio in longe minore gradu in ordine ad miniſterium, & pulcherrime hæc parodia concordabit. Hæc ſententia Cl. *Weiſmanni* valde eſt probabilis.

X. Inter beneficia divina hujus Seculi referendum, quod Viri eruditi & ingenio præſtantes, variis factis experimentis, plantarum, animantium, Inſectorum &c. naturam & proprietates harum creaturarum clarius detexerint, quam Majores noſtri. Hiſce enim perſpectis, animi ad virtutes divinas extollendas mirum quantum incitantur.

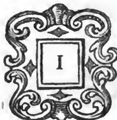

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADFERENDA.

PARS X.

Sect. I.

Repræsentatur sexta Incredulorum objectio.

N proxime antecedente dissertatione incepimus quædam præjudicia generalia, quibus illi, qui a religione alienos habent animos, imbuti sunt, quæve obstant, quominus attenta mente argumenta, quæ ad probandam divinam originem Religionis christianæ adferri solent, expendantur, adducere. Restat ut reliqua, eaque præcipua in medium proferamus, examinique submittamus placido. *Ajunt* nimirum *Increduli*, *Christianos contendere*, *inter præcipua Religionis objecta referenda esse Mysteria. Ab his omnes particulares Religionis christianæ dependere articulos: tenenda igitur illa esse firmissima fide; sine his universam Religionem christianam ruinoso niti fundamento. Eosdem vero simul rotunde fateri, mysteria hæc a nemine posse intelligi. Hæc vero adserta partim esse ἀσυςατα, partim homines ad id, quod præstitu est impossibile, obligare.*

Respondemus (I.) Verum est, Christiani admittunt mysteria, & ut id faciant necesse esse existimant, si Revelationem divinitus sibi concessam esse, tueri volunt. Revelationis enim nomine intelligunt talium propositionum complexum, qui solius rationis ope a nemine morta-

mortalium inveniri possunt. Qui igitur Revelationem admittunt, eo ipso concedere debent, dari in disciplina Christiana mysteria. Quamvis enim Religio christiana talia etiam tradat dogmata, quæ sine revelatione e penu rationis depromi possunt ; voluit tamen Deus cum mortalibus communicare pro infinita sua bonitate & sapientia talia potissimum, quæ ad salutem consequendam cognitu necessaria existimavit. Probavimus in antecedentibus, Deum, cujus cognitio est infinita, posse hominibus majorem cognitionis, quam quæ ratiocinando duntaxat elicitur, lucem suppeditare ; talem vero per Revelationem fuisse allatam, certis argumentis Christianis est persuasum.

(II.) Verum etiam est, mysteria illa Religionis christianæ considerari a disciplinæ christianæ alumnis tanquam prima & præcipua fundamenta, quibus cætera dogmata & præcepta superstructa sunt. Neque hic ego aliquid deprehendo, quod a ratione abhorreat. Habent omnium Sectarum Philosophi suas κυριας δοξας, a quibus particulares sententiæ dependent. Cum vero Deus generi humano consulturus, mortalibus nova cognitionis principia dare voluit, congruum est, ut ea inter primarias veritates referantur. Ex quo simul constat, *Socinianos*, qui Revelationem admittunt, & divinæ eam originis esse fatentur, perperam agere, dum mysteria omnia in S. Litteris contenta repudiant. Idem enim agunt, ac si quis pro genuino *Platonis* vel *Zenonis* discipulo haberi vellet, & tamen simul principia, quibus innixa sunt horum hominum Decreta, proscriberet.

(III) At, inquiunt Increduli, mysteria hæc non possunt cognosci, neque adeo credi. Ad hanc difficultatem, quantum necesse est, tollendam, attendendum est, quid voce *mysterii* intelligatur, & qua ratione ea vel intelligamus, vel non cognoscamus. Supra jam diximus, nos mysteriorum nomine intelligere complexum veritatum, quem solius rationis ope, nemo mortalium reperire potuisset. In S. Litteris vox μυστηριον non uno sensu sumitur. Sic vocatio Gentilium & rejectio Judæorum vocatur Mysterium Paulo ad *Rom.* XVI. 25. quia debilem plane homines de hac re habebant ante adventum Jesu Christi cognitionem; post autem Christi in cœlum ascensionem, eventu res ipsa patuit, atquo adeo hactenus hoc mysterium cognosci potest. Ita universa doctrina Evangelii passim μυστηρια nomine venit. *Matth.* XIII. 17. 1. *ad Corinth.* II. 6. 7. 1. *ad Corinth.* IV. 1. Inprimis ἡ ἐνσαρκωσις τȣ λογȣ mysterium vocatur 1. *ad Timoth.* III. 16. *ad Coloss. Cap.* II. v. 3. *Paulus* testatur in *Mysterio Dei & Patris & Christi omnes sa-*

 pientiæ

pientiæ thesauros reconditos esse: hinc ipsum Sacro S. Trinitatis dogma a Theologis merito mysterium appellatur. Quando igitur dicunt Christiani, se mysteria illa non satis cognoscere, hoc volunt, mentem humanam, naturam & nexum harum veritatum introspicere non posse. Scire enim & cognoscere est naturam & proprietates, causasque rerum perspectas habere. Talis cognitio præcique locum habet in disciplinis mathematicis. Ex quibus sequitur, nos potius hæc mysteria credere, quam vero cognoscere: dicimur credere in hoc negotio, quando propositionibus quibusdam in S. Litteris contentis subscribimus, non propter evidentiam ipsius rei & objecti, quam vero ob revelantis Dei auctoritatem, perspicuis verbis designatam. Ita credimus Christum Jesum esse Deum benedictum in Secula, propterea, quod in S. Litteris Illi tribuantur nomina divina, attributa divina, opera divina, cultus denique divinus; quomodo vero idem S. Soter a Patre, & a Spiritu Sancto distinctus sit, quod S. Litteræ clare testantur, nescimus: credimus tamen, Deo ea revelante. Ex dictis simul manifestum est, Christianos ἀσυςατα non admittere, quando dicunt, mysteria tanquam primaria religionis capita esse credenda, & tamen eadem non satis cognosci posse. Nihil enim absurdi est subscribere rei vel propositioni, a Deo perspicuis vocibus expressæ, licet rei natura imperfecte valde sit cognita. Ita credimus totum universum τῶ ῥήματι τȣ Θεȣ, ut *Paulus* loquitur ad *Hebr*. XI. v. 3. Καθηρθῆσαι τȣς αἰωνας, licet nemo mortalium inter intellectualis substantiæ, perfectissimæ licet, voluntatem, & totius Universitatis rerum productionem & conservationem, perspicuum demonstrare poterit nexum. (*)

(IV.) Confundunt semper Increduli, id quod plane inintelligibile est & contradictorium, cum eo, quod non satis comprehendi potest. Dudum hoc docti viri, qui adversus Incredulos calamos strinxerunt notarunt. Inintelligibilis, imo contradictoria est hæc propositio: datur circulus quadratus: at hæc: filius Dei manifestatus est in carne, id est humanæ naturæ particeps est factus, non est propositio omni ex parte inintelligibilis, licet filiationis illius & conjunctionis illius cum natura humana ratio non satis constet: modum ut sciamus harum rerum nec Deus ipse postulat.

(V.) Hoc unum ergo quæritur, utrum Deus salvis suis virtutibus, sapientia nimirum sua & æquitate, homines obligare possit, propositio-

(*) Non ineleganter de his locutus est *Prudentius* Lib. II. contra Symmachum v. 94. seq. p. 285. edit. *Heinsii*.

positionibus quibusdam cognitu difficilioribus, tanquam divinis, subscribendi. Ego hanc quæstionem affirmandam esse puto, ob sequentes rationes. *Primo* enim ipsa naturæ humanæ conditio non patitur, ut omnia, quæ ad constituendam religionem pertinent, clare & perspicue, id est adæquate, cognoscamus. Si ea, quæ vel sua natura evidentissima sunt, vel per certam demonstrationem probari possunt, excipias, homines, etiam quoad divina, in diversis probabilitatis gradibus subsistere debent. Horum probabilium ubi est concursus maximus, mens adquiescere debet, licet ad demonstrationem geometricam veritas evehi non possit. Vide *Dittonum de veritate Resurrectionis J. Christi*. *Secundo*: Ipsorum religionis dogmatum indoles & natura non permittit, ut omnia, quæ credenda sunt, clare & perspicue cognoscamus. Deus primum est Religionis objectum. Quis vero tam sibi suffenus est, ut contendere ausit, se naturam divinam clare & perspicue cognoscere posse? Atque hoc dicendum respectu dogmatum Theologiæ Naturalis & revelatæ; de quo tamen argumento, cum alibi pluribus egerim, plura hic non addam. Imo, quod *tertio loco* notandum, pugnaret hæc obligatio nonnisi ea credendi quæ clare & perspicue cognosci possunt, cum sapientissima Dei voluntate. Deus enim ab una parte imbecillitatis mentium humanarum memor est: novit infinitos esse capacitatis earum gradus; perspectum habet quosdam homines iis in locis degere vitam, & in talibus circumstantiis positos esse, ut rationis culturæ diu vacare non possint: neque igitur æquitas Dei & justitia Ejus, quæ per sapientiam dirigitur, patitur, ut homines omnes obliget ad id credendum, ad quod natura sunt inepti. Sufficit igitur, si tantum de Deo, rebusque divinis cognoscimus, quantum satis est ad Eum colendum. Sumamus v. gr. propositionem hanc e Theologia naturali. Deus universum & omnes ejus partes singulis momentis conservat. Hoc sufficit, ut Deum adorem, colam, Illique gratias agam, licet conservationis illius ignorem rationem. Sumamus

 hanc

Nam, cum divinis agimus de rebus, & illum
Qui vel principio caruit, vel fine carebit
Quique Chao anterior fuerit mundumque creavit
Conjectare animo contendimus exigua est vis
Humani ingenii, tantoque angusta labori:
Quippe minor natura, etiam si intendere tentet
Acrius, ac penetrare Dei secreta supremi.
Quis dubitet, ficto fragilem lacessere visu
Vimque fatigatæ mentis sub pectore parvo
Turbari, invalidisque hebetem succumbere curis?

hanc propoſitionem: Filius Dei adſumſit naturam humanam: ſufficit hoc homini Chriſtiano ad Chriſtum Jeſum amandum & colendum, licet conjunctionis duarum in Chriſto naturarum modum ignoret. Hocque eo magis eſt tenendum, quod ipſi Apoſtoli, inſolita rerum divinarum cognitione inſtructi aſſerant, cognitionem noſtram de rebus divinis in hac vita *valde* eſſe *imperfectam.* Vide *locum Pauli* I. *ad Corinth* XIII. v. 9 confer cum hiſce diſſertat. Cl. *Stanhope* quæ extat Tom II collectionis *Burnetianæ* de veritate Religionis chriſtianæ.

Adducitur ſeptima Incredulorum objectio.

II. Sunt in numero Incredulorum qui ita argumentantur. *Si,* inquiunt, homines, *ubi Religio chriſtiana radices egit, ad Religionem revelatam amplectendam obligati ſunt, manifeſtum eſt, eos teneri ſimul ad errores ſæpe graves amplectendos & ſuperſtitionem teterrimam profitendam; notum enim eſſe, in multis florentiſſimisque Europæ regionibus religionem erroribus atque fatuis opinionibus & ritibus turpiter eſſe commaculatam. Ad talia vero, quamprimum quis Religioni chriſtianæ nomen dederit, amplectenda, promiſcue omnes cogi. Hæc cum ita ſint, tutiſſimam ineundam eſſe viam, id eſt Religionem chriſtianam una cum ſuperſtitione eſſe repudiandam, & audienda duntaxat rationis Oracula.* Ad hanc objectionem ſequentia notamus. *Primo* quidem non diffitemur, hinc inde inter Romanenſes, religionem tot minutis & erroneis opinionibus, totque ineptis ritibus eſſe coopertam, ut homines e fece plebis difficulter pretioſum ab inani diſtinguere poſſint. Rem ita ſe habere, docent publica ſcripta, teſtantur Itineraria, & αὐτοψία. De quo argumento pluribus alibi egimus, oſtendimusque, graſſantem non tantum inter Gentiles ſed & inter Chriſtianos potiſſimum ſuperſtitionem, Incredulitatis non poſtremam eſſe cauſam.

(II) Dolemus inſuper ex animo, hominum iis in locis, ubi tetra ſuperſtitio dominatur natorum conditionem: Cum enim ſciamus, quanta ſit multorum hominum ingenii imbecillitas; quot inquirendæ veritatis impedimenta; quanta ſit ſuperſtitionis, cum lacte quaſi materno hauſtæ vis & efficacia, facile videmus fieri aliter non poſſe, quam ut plerique in opinionibus ſemel arreptis adquieſcant & patriam ſectentur religionem. Videmus inter eos ipſos, quibus purior obtigit religio, & quibus examen religionis non ſolum eſt permiſſum ſed & injunctum, pauciſſimos dari, qui in veritatem dogmatum publice receptorum inquirant, eaque cum S. Litteris conferant. Unde facile eſt conjectu, qualis futura ſit hominum illorum religio, qui in iis degunt regionibus, ubi examen religionis prorſus eſt proſcriptum, & ubi caſta religio

religio tetra superstitione est corrupta. Horum hominum, repetimus, miseram dolemus sortem.

(III.) Hoc tamen non obstante causam ego non video, cur propterea Increduli triumphent, & ex pharetris suis venenatas adversus religionem christianam depromant sagittas: pulchre enim, si sincere & candide loqui volunt, sciunt, religionem christianam superstitioni esse inimicissimam, eamque cultum commendare, qui rationi est conveniens plane. Hinc diserte exponit Apostolus Paulus ad *Romanos* cap. XII. v. 1. 2. ut de aliis locis infra adducendis, jam nil dicam, in quo λογικη λατρεια posita sit. Hæc inquam norunt Increduli, ii saltem, qui unquam Religionem christianam serio expenderunt; unde causam non video, cur cum hæc sciant, misso examine religionis christianæ de iis solliciti sint, qui tam infelices fuerunt, ut inter eos vivendi sortem experti sint, quorum religio prava est imbuta superstitione.

(IV.) Quod vero ad homines illos spectat, qui in cætibus, ubi religio casta ineptis ritibus & erroribus est deturpata, vivunt, non omnes eundem in censum sunt referendi. Dantur, qui debili adeo ingenio sunt instructi, ut ad Examen religionis, erroremque a veritate distinguendum, parum sint apti. Sunt qui examen religionis instituere, & superstitionem a pura religione distinguere, si vellent, possint. Hi iterum vel respectu graduum cognitionis aut diligentiæ solertiæque in indagando vero, diversi plane sunt. Prout autem quisque facultatibus mentis est instructus, magis vel minus ingenii vires intendit, occasionibusque ad superstitionem evitandam & veritatem sectandam magis vel minus utitur, eo magis vel minus ejusmodi hominis status vel felix vel miser & deplorandus est, majorque vel minor spes est, Deum, qui omnes mentium humanarum angulos perspectos habet, cum adscriptus venerit pœnæ dies, mitius aut rigidius cum eo acturum. Hoc certum est saltem, multos esse errores ritusve qui sine magna ingenii perspicacia & acuto judicio deprehendi possint, adhibita aliqua mentis attentione verique studio. Ita non magno ingenii acumine opus est ad credendum, Deum, qui Omnipotens & Omniscius est, solum esse adorandum; panem, qui comeditur, non esse hominem, vel vivum vel mortuum; lapidi, ligno, marmori, nullam inesse vim, ad homines mente vel corpore ægros, sanandos, ut de aliis ejusdem commatis opinionibus nil dicam. Hoc vero ex eo manifestum est, quod inter Gentiles multi superstitionem grassantem albis dentibus riserint, eam a religione distinxerint, soliusque rationis ope

ope vulgi errores graviter perstrinxerint. Neque dubium est, quin in *Italia*, *Gallia*, aliisque in locis, ubi Virorum doctorum magnus est proventus, librique a Protestantibus scripti passim manibus Doctorum teruntur, multi, pro suo tamen quisque cognitionis modulo, superstitionem sublatam plane vellent.

(V.) Quamvis vero negare nolim, superstitionem fœdissimam in Ecclesia Romana passim regnare, multosque errores ridiculos passim admitti, tamen simul affirmandum est, capita Religionis de Deo, ejus attributis, Providentia, S. Litterarum divina origine, Christi nativitate, doctrina, miraculis, morte, resurrectione &c. non plane silentio involvi. Habent suos Catechismos, in quibus hæc generalia capita repræsentantur, quamvis non sine mistura talium sententiarum, quæ a pura religione sunt remotæ. Qui hinc inde per loca, in quibus religio Romana dominatur, itinera fecerunt, plurimis adductis exemplis ostendere potuerunt, offendi passim homines, qui non obstante superstitione & metu Inquisitionis, satis bene de religione judicent, erroresque vulgi probe perspiciant.

(VI.) Hoc argumentum Incredulorum plus probat, quam probandum erat, atque adeo nil probat. Quod si enim Religioni christianæ in universum esset valedicendum propterea, quod passim inter Christianos una cum articulis religionis veris, misceantur errores & tetra superstitio, repudianda esset etiam ipsa religio rationalis, quia nunquam ipsa sola sine erroribus & superstitione per orbem fuit transfusa. Qualis status fuerit inrer Romanos & Græcos ut de aliis populis nil dicam, ad Religionem quod spectat, satis notum est. Igitur si Incredulos nostros audias, recte fecissent præstantissimi Antiquitatis Viri, si una cum superstitione religionem omnem ex suis & aliorum animis penitus eradicassent, quod tamen cum eorum sententia non convenit, qui pro tuenda Religione naturali adeo laborant. Interim habent Increduli, quod sibi dictum putent. Plurimi iis in locis degunt, ubi superstitio omnis risui & contemtui est exposita, contra vero Religio & cultura rationis florent. Cur ergo Religionem christianam omnem in universum, nulla facta distinctione inter Religionem a Christo & Apostolis prolatam, & inter temerarias opiniones & superstitiones rejiciunt, & dum sibimetipsis consulere deberent, solliciti sunt de iis, qui verum a falso discernere nolunt? Quod si vero iis in locis degant, ubi metu Inquisitionis coacti, cum cæteris ineptos & superstitiosos ritus celebrare contra conscientiæ dictamen tenentur, cur non,

non, si tanto veri amore ardent, ibi certas figunt sedes, ubi nemo propter Religionem divexatur?

VIII. Sequitur octava Incredulorum objectio petita a miraculis. Dicunt nempe Increduli, *Christianos præcipuum argumentum ad probandam divinam Originem Religionis Christianæ desumere a miraculis. Ipsos vero hac in parte sibimetipsis non constare, quandoquidem quidam soli Deo facultatem miracula patrandi adscribant; alii vero non minus bonis, quam malis geniis eandem potestatem concedant. Hac vero ratione argumentum a miraculis petitum reddi inutile, saltem vehementer debilitari.* Octava exhibetur objectio.

Ad hæc sequentia reponimus. Et (I.) quidem fatemur, Theologos inter se non consentire circa originem miraculorum. Sunt qui malis pariter & bonis geniis hanc facultatem tribuant, inter quos nostra ætate eminuere *Lokius* in opusculis posthumis, Joh. *Clericus* in Pneumatica sua & in *Commentario* in *Exodum*: plures eandem sententiam tuentes adducit Vén. *Mosbemius* in observat. ad *Cudwortum* pag. 866. Alii vero ut *Werenfelsius*, *Turettinus*, *Sercius*, *Noltenius* aliique plures asserunt, Deum solum veri nominis miracula patrare posse, Dæmones insolita quædam facere posse in hoc universo, sed ea talia esse, quæ naturæ leges non superent.

(II.) Non negabimus etiam eos, qui statuunt, substantias quasdam humana potentia majores, generique humano vel amicas vel inimicas veri nominis miracula facere posse, argumentum a miraculis petitum difficultatibus quibusdam exponere, dum omnia ad doctrinam ipsam, quæ miraculis tuenda esset, reducere videntur, ut de aliis, quæ Viri laudati in medium protulerunt, quæque suis locis legi possunt, nil dicam.

(III.) Hæc tamen viorum illorum doctorum sententia non ita est interpretanda, ac si data opera doctrinam de miraculis reddere vellent suspectam. Absit hæc prava suspicio longissime! novimus enim Viros illos doctissimos data opera veritatem Religionis christianæ probasse, atque ita satis ostendisse, se de divina Origine Religionis christianæ esse persuasos. Hinc etiam existimant, suam de Origine miraculorum sententiam nullatenus infringere argumentum, quod ad probandam divinam Originem Religionis christianæ adferri solet, petitum nimirum a miraculis. Ponunt enim (a) fundamenti loco, Deum qui patrandi miracula habet potestatem, nonnisi iis usurum ad probandam & confirmandam salutarem doctrinam: Diabolum vero ad mendacia & fraudes tuendas ea adhibiturum. (b) Adstruunt bonos

angelos, Dei utpote amore incenſos, poteſtate conceſſa ſemper uſuros ad homines de veritate Religionis chriſtianæ perſuadendos, & ad cultum verum Deo præſtandum invitandos. (c.) Adſerunt, quod ſi eodem tempore Viri cælitus miſſi, & Magi, id eſt Diaboli potentia armati, homines concurrerent, ita ut priores veritatem miraculis eſſent probaturi, poſteriores mendacia tuituri, Deum pro infinita ſua erga genus humanum bonitate & miſericordia effecturum eſſe, ut multitudine miraculorum hi ſuperarentur. Provocant eum in finem ad ea portenta, quæ in Ægypto patrata ſunt a Moſe & a Magis, qui Dei potentiam tandem ſe ſe manifeſte exerere profeſſi ſunt. (d) Contendunt denique, eam eſſe cæleſtis doctrinæ præſtantiam, ut ſibi perſuadere nulla ratione poſſint, Deum conceſſurum, ut homines pios & veritatis amantes falſis portentis in errores induci paſſurus ſit; atque hoc ex eo confirmari ajunt, quod Chriſtus ipſe Evangelium probaturus & confirmaturus, ad miracula ſua, tanquam ad certa teſtimonia divinæ ſuæ miſſionis & veritatis doctrinæ ſuæ provocaverit. Hinc & ipſe J. *Clericus* veritatem Religionis chriſtianæ probaturus, argumento a miraculis petito uſus eſt, in *diſſertatione, libello de cauſis Incredulitatis adjecto.* Excerpamus quædam huc facientia: Poſtquam aſſeruiſſet, non minus a bonis Angelis quam vero a Deo patrari poſſe miracula: ita pergit pag. m. 412. *Quoi qu'il en ſoit, il importe peu de ſavoir, ſi c'eſt Dieu immediatement, qui a fait un miracle, ou ſi c'eſt un bon Ange, puisqu'il eſt conſtant, que les bons Anges ne font rien qui ne ſoit conforme à la volonté de Dieu, ou qui ne ſoit même une execution de ſes ordres. Soit que Dieu agiſſe par lui-même, ou par un Ange, c'eſt la même choſe à notre égard; puiſque nous ne voyons ni la cauſe qui agit, ni la maniere dont elle opere. A l'égard de l'autre queſtion, touchant la maniere de connoitre ſi un Miracle a été fait par un bon ou par un mauvais Ange, on peut dire quelque choſe de plus poſitiv. La verité étant toûjours la même, elle ne ſe contredit point; c'eſt un principe clair pour tous ceux, qui ne ſont pas Pyrrhoniens. Ainſi les miracles de Dieu & des bons Anges doivent toûjours tendre à confirmer ou à établir des doctrines conformes aux verités reconnues par la Revelation, ou par la raiſon; puis qu'il eſt certain, que Dieu & les bons Anges aiment toûjours la verité. Un mauvais Ange ne pouvant faire des miracles pour favoriſer la verité & la vertu; tous ceux qui y contribuent doivent être comme venant d'un bon Principe. Un bon Ange ne pouvant au contraire agir en faveur du menſonge & du vice: tous les Miracles qui ſerviroient à l'un ou à l'autre, doivent paſſer pour des mira-*

miracles de mauvais Anges. C'est là une regle infaillible pour decouvrir par qu'elle sorte d'Anges, un miracle auroit été fait, supposé que l'on sût qu'un Ange seroit l'Autheur. Si l'on examine, par ce principe les Miracles de l'Evangile, on ne pourra pas douter, qu'ils n'ayent été faits par Dieu lui-même, ou par des bons Anges: parce que leur unique but est d'établir ou d'affermir la verité, & porter les hommes à la vertu. Cela est absolument incompatible avec l'idée, que l'on peut se former d'une puissance, qui se plait à mal faire & à tromper les hommes. C'est aussi ce que Jesus faisoit remarquer aux Pharisiens, qui l'accusoient de chasser les Demons en vertu d'un pouvoir, qu'il en avoit reçu du Prince des Demons. Tout Royaume, dit-il, divisé contre lui-même sera desert: toute ville ou maison, divisée contre elle-même ne subsistera point. Si Satan chasse Satan il est divisé contre lui-même; comme donc son Royaume subsisteroit-il? C'est là une preuve convaincante de la Divinité des Miracles de Jesus Christ & de ses Apôtres contre les Juifs, qui ont eu l'extravange de les attribuer à une puissance maligne & ennemi de la vertu. Similia profert in notis ad Caput VII. Exodi. *Lokius* in *Opusculis posthumis* pag. 227. ita loquitur. *Il est nullement vraisemblable que Dieu veuille abandonner sa prerogative, jusqu'à souffrir, que le sceau & les enseignes de son authorité divine soient usurpé par quelqu'un qui n'est point envoyé de sa part. Ces Enseignes sont les Miracles. Car des Evenemens surnaturels sont l'unique moyen que Dieu s'est reservé, du moins selon nos idées, pour assurer les hommes, entant que créatures raisonables de la verité des choses qu'il daigne leur revéler: & il ne peut en aucune façon permettre, que ce moyen soit à la disposition des Etres qui lui sont contraires.*

Ego vero non diffiteor hæc ita esse comparata, ut, si non in universum ab omnibus difficultatibus libera sit Virorum horum doctorum sententia, bono tamen fine eam susceptam esse & defensam facile largiar. Interim si argumenta argumentis confero, fateor mihi magis arridere eorum sententiam, qui soli Deo protestatem præstandi miracula vindicant; ut enim silentio transeam directa argumenta, quibus illi, qui huic sententiæ subscribunt, (neque enim hic data opera materiam de origine miraculorum tractare animus est) utuntur, plus Viri docti potestati Diaboli tribuunt, quam par est. Si a S. Litterarum auctoritate recedas, incerta sunt omnia, quæ de potentia malorum spirituum narrantur. Si ad testimonia vero S. Litterarum provocatur, constabit quidem magna potentia instructum esse Diabolum: at inde nondum ita ratiocinari licet: Dæmones possunt multa facere, quæ vires huma-

nas ſuperant: ergo Vim habent veri nominis miracula patrandi, & naturæ leges mutandi.

Magorum in Ægypto Exemplum tale eſt, quod fraudibus potius, quam Diaboli potentiæ attribui poſſit, quod nuper egregie poſt alios oſtendit Celeb. *Heumannus* in diſſertat. de *Thaumaturgis Egypti*. Dicitur Diabolus patrare τεϱατα ψευδους, i. e. fraudulentas artes; dicitur Princeps aëris; at qui corpora cæleſtia varia ratione ciere, & mira quadam ratione aërem vel condenſare, vel dilatare poteſt, non ſtatim eſt Thaumaturgus; Operatur in Filiis tenebrarum; ſed non neceſſe eſt, ut id ſtatim per miraculum fieri dicatur. Plura apud laudatos Auctores legi poſſunt.

(V.) Increduli, ſi veri amore ſunt incenſi, facere in hoc caſu tenentur, quod in aliis negotiis Viri prudentes facere ſolent; nimirum debent inter duas ſententias aliqua ex parte inter ſe diſcrepantes, eligere eam, quæ vero eſt ſimillima, niſi cum *Spinoza*, & ejus ſectatoribus miracula inter τα ἀδυνατα referre velint. Utraque allatarum de origine miraculorum ſententia tendit ad miraculorum veritatem non deſtruendam, ſed vindicandam: Quod ſi igitur Increduli Deum miracula præſtare poſſe credant; ſi non dubitent talia præſtitiſſe Chriſtum, teſteſque hujus rei eſſe fide dignos; ſi Chriſtum ſaltem habeant pro magno Sanctoque Propheta: ſi perſuadere ſibi non poſſunt, Deum Sanctiſſimum & humani generis amantiſſimum ad tuenda mendacia ſua potentia abuſurum, neque Diabolum unquam de veritate confirmanda ſollicitum fore; certum erit, miracula a Chriſto patrata divinæ eſſe originis; atque ita res in ſalvo erit, qualecunque tandem inter duo recenſita de origine miraculorum ſyſtemata ſtatuant diſcrimen. (*)

Sequitur nona objectio.

IX. Pergunt *Increduli atque dicunt, inter argumenta precipua pro veritate & præſtantia Religionis chriſtianæ afferri ſolita, hoc non poſtremum eſſe: quod nimirum hæc religio in animos hominum incredibilem vim habeat; quod animos cupiditatibus captos mira luce perfundat & efficaciter convertat: Ex univerſa vero Chriſtianorum vivendi ratione contrarium patere. Dari inter Chriſtianos bonos & malos, imo malorum majorem eſſe turbam quam proborum. Idem obtinere inter omnes Gentes & inter ipſos Deiſtas.*

Ad hanc objectionem ſequentia repono. Et (I.) quidem non dif-

(*) Vide pluribus de hac re agentem Clariſſimum & Amiciſſimum *Vernetum* Profeſſorem in Academia Genevenſi Doctiſſimum Tractat. de Veritate Religionis Chriſtianæ Tom. IV. Th. *Stakhouſe* defenſionem Religionis chriſt. *Sertium* ex verſ. Cl. *Lemkeri* Cap. VIII.

diffitemur fed dolemus vehementer, raros esse Christianos, qui ad sanctissimæ disciplinæ normam vitam suam componant. Cæcus sit, negareque teneretur ea, quæ ante oculos posita sunt, qui hoc in dubium revocare vellet. Integris voluminibus tristem hanc sortem deplorarunt viri eruditione & pietate eminentes & pro viribus talia in medium produxerunt media, quæ homines, si saperent, & veram felicitatem quærerent, ab hac insania revocare possent. Lege duntaxat quæ de hoc argumento (ut de aliis multis nihil dicam) meditati sunt Viri Excellentissimi, *οἱ νυν ἐν* Ἁγιοις *Joh. Fridericus Osterwaldius* in libro optimæ frugis plenissimo, cui titulus: *Source de la Corruption* &c. & *Sam. Werenfelsius* in examine quæstionis: *Cur Incitamenta S. Scripturæ non plus efficaciæ habeant inter Christianos.*

(II.) Quando argumentum petimus ab efficacia Religionis christianæ ad probandam illius cœlestem originem, non hoc volumus, quasi nempe omnes promiscue homines, qui Religioni christianæ nomen dant, eamque publice profitentur, vim illius & efficaciam in animis suis statim experirentur: Sed hoc tantum significare volumus: Eam nimirum esse Religionis hujus indolem & naturam, tanta illi inesse ad pietatis studium excitandum præsidia & incitamenta, ut omnes, quot quot res omnes suo pretio æstimare sciunt, & sine affectibus de rebus ad Religionem spectantibus judicare solent, non possint non præstantiam illius Religionis cognoscere & quidem ita, ut seria illa contemplatione stimulos ad virtutem in animis suis excitari sentiant. Ex quo sequitur, requiri in hoc negotio animum docilem, veri cupidum, religionis amore tactum, animum denique paratum pro cognitionis modulo vitam suam ad hanc religionem exigendi. Sine hoc excellentissima religio & præcepta attentione dignissima nil valent. Hinc ipse S. Soter noster passim monet, eos demum vim & efficaciam suæ doctrinæ percepturos, qui serio sint de salute sua soliciti. Ita apud *Johannem cap.* III. v. 19. ait: *Το Φῶς ελήλυθεν ἐις τον κοσμον καὶ ἠγαπησαν οἱ ἀνθρωποι μαλλον το σκότος ἢ το φῶς, ἦν γαρ πονηρὰ ἀυτων τα ἐργα.* Et cap. VII. v. 17. *Ἐάν τις θέλῃ το Θεληµα ἀυτȣ ποιεῖν γνώσεται περι της διδαχῆς, ποτερον ἐκ τȣ Θεȣ ἐςιν, ἢ ἐγὼ ἀπ ἐμαυτȣ̃ λαλω.* Hinc non solum Excellentissimi Theologi sed & præstantissimi Philosophi affirmarunt, homines pravis studiis captos constrictosque, vim veritatis & præstantiam officiorum gravissimorum admittere non posse.

(III.) Manet igitur Religio christiana non obstante degenere Christianismo pura & intacta; manent illa ad pietatem Incentiva fir-

ma: suus huic Religioni constat & debetur honos. Neque ferrent Deistæ, si quis ex prava vivendi ratione quorundam hujus tribus colligeret, Theologiæ Naturalis principia propterea esse incerta, vel nulla plane inesse illis ad legem naturalem servandam incitamenta: Hinc ubi Theologi adserunt, Incredulos adfectuum duntaxat æstu impediri, quo minus Religioni christianæ nomen dent, eamque serio amplectantur, injuriam sibimetipsis fieri clamant.

(IV.) Inter Gentiles & Deistas dari homines, qui magis vel minus actiones suas secundum legem naturalem instituant, non negamus, quia lex illa homines ad officia legis, quatenus ea magis vel minus cognita est, præstanda impellere potest. At quæritur semper an non in Religione christiana fortiora & excellentiora reperiantur præsidia & incitamenta, quam in sola lege naturali. Aut nulla est plane Revelatio, aut si quæ est, quod nos Christiani contendimus, debet illa complecti majora ad pie vivendum principia, quam quæ sola ratione addiscuntur, quia hic potissimus Revelationis alicujus scopus esse debet. Quod si hoc est, uti id argumentis non contemnendis probant Christiani, Religioni christianæ suum manet decus.

(V.) Quando denique de degenere Christianismo loquimur, argumentamur, ut in Scholis loqui solemus, a *potiore*, neque existimamus omnes plane Christianos a pietate deviasse. Omnibus temporibus, primis præsertim post excessum Christi seculis (licet Christianos primorum temporum per omnia ad virtutis studium examussitatos fuisse non credamus) præstantia Religionis vim suam in plurimorum animis manifestavit. Neque hîc attendendum ad errores, quos parum cavet natura humana. Forte etiam plures inter pravos referuntur, qui tales non sunt. Sæpe hominem e fece plebis & rusticum deprehendas, qui sincere Deum pro cognitionis suæ modulo veneratur & colit magis, quam multi Eruditorum facere solent. Veri nominis Christiani sæpe in occulto latent, neque cum aliquo splendore in oculos incurrente conjuncta est eorum pietas. Quo ipso tamen magnitudinem mali late serpentis minuere nulla ratione volumus.

Exhibetur 10. objectio. X. Instant porro *Increduli*, *atque dicunt*, *multorum Veterum & recentiorum Theologorum judicio Gentiles virtuti pro viribus studentes salvos fieri potuisse; nihil igitur impedire, quo minus Deistæ, qui Theologiam naturalem sine mistura superstitionis admittunt, spem certam consequendæ salutis habere possint.* Respondemus; (I.) Verum est, nonsolum quosdam primitivæ Ecclesiæ Patres, sed & Theologos Romanæ & Reformatæ

matæ Ecclesiæ addictos existimasse, Gentiles luce revelationis destitutos, vitam tamen suam ad legis naturalis normam, quantum fragilitas humana patitur, componentes, a Deo misericorde salutis æternæ compotes esse factos, vel Christi infinito merito in gratiam fuisse receptos. Loca Veterum ac recentiorum ita sentientium collegit Cl. *de Beaumarchais* in dissertatione *de Virtute Gentilium*, quæ adjecta est *Nobilissimi Steele* libello, qui inscribitur: LE HEROS CHRETIEN, & Celeb. *Pfaffius* in dissertatione *de Luminis Naturæ ad salutem habitu.* De hac vero quæstione, quæ sæpissime ab Eruditis ventilata est, prolixe & data opera agere nolo. Si rationem solam audias, vix asseri potest, Deum æquitatis amantissimum, omnes prorsus homines revelationis luce destitutos licet pro cognitionis modulo virtutem sectati sint, æterno addicturum exitio. Infinita, ut præmiorum sic pœnarum etiam post hanc vitam erit diversitas. Judicis duntaxat omniscii est decernere, quantum quisque vires suas in cognoscenda religione eaque sectanda intenderit, & utrum sincere conscientiæ dictamen secutus sit. Hoc certum, Deum homines rationis duntaxat lucem sequentes, secundum præscripta legis Naturalis judicaturum, teste *Paulo ad Rom.* II. v. 11. seq. Curiosa magis quam utilis mihi semper visa est hæc quæstio, utrum nempe porta cælorum patens ita sit, ut nulli clausa sit honesto & virtutis amanti; an vero omnes Gentiles nullo habito honestarum actionum respectu, miseræ futuri sint orci victimæ. Quam enim tandem vel voluptatem vel utilitatem capimus ex eo, quod omnes Gentiles æternis tenebris addicendi sint, vel quidam eorum ita volente Deo benigna experturi sint post vitam hanc fata? Nemo certe Christianorum tam stultus erit, ut propterea, quod Gentiles quosdam salvari potuisse credat, Religioni christianæ nuntium sit missurus & in Gentilium castra transiturus. O quam misere se torquent aliquando Eruditi circa quasdam quæstiones, ad quas decidendas nulla plane tenentur lege! Quam rectius facerent, si implorato auxilio divino, omnes nervos intenderent, ut ipsimet potius certam & immotam consequendæ salutis spem haberent, quam ut qualem alii experturi sint post vitæ hujus exitum sortem anxie deliberarent.

(II.) Quicquid vero statuas de Gentilium quorundam vel salute vel exitio, id parum prodest Deistis nostri temporis; quod si enim, quod Christiani contendunt, adest Revelatio divina, quæ certam ad felicitatem perveniendi viam monstrat, huic non alii est insistendum. Atqui S. Litteræ aperte declarant, sine Christo ejusque merito, spem

salutis

ſalutis nullam eſſe *Aƈ.* IV. v. 12. requiri igitur apertam hujus perſuaſionis confeſſionem. Omnes, qui poſt Chriſti aſcenſionem Religionem Chriſtianam amplexi ſunt, uno ore id profeſſi ſunt. Novi quosdam Eruditos Interpretes exiſtimare, loca illa *Aƈ.* IV. &c.: in quibus gentiles ſpe ſalutis conſequendæ excluduntur, ad eos tantum ſpeƈtare, ad quos lux Evangelii pervenit, quidem, ſed qui tenebras magis amarunt, quam lucem. (*) Concedamus hoc per tempus & nil lucrabuntur Increduli. Dico enim eandem eſſe rationem Deiſtarum noſtri Seculi, quæ fuerat Gentilium & Judæorum tempore Chriſti & Apoſtolorum viventium. Deiſtæ v. gr. in Anglia viventes, libertatem habent Religionem chriſtianam expendendi: Adſunt omnia præſidia, quæ ad accuratum examen inſtituendum facere poſſunt: Litteratiſſimorum & Doƈtiſſimorum Virorum, qui de hoc argumento egerunt, proſtant libri; adſunt Viri, qui in ſcientiis philoſophicis conſenuerunt, qui plane egregiis argumentis veritatem & divinam originem Religionis chriſtianæ probarunt. Non poſtulatur ab Incredulis, qui examine faƈto Religionem chriſtianam amplexari geſtirent, ut omnibus minutis quæſtioni-

(*) Inter recentiores Theologos Proteſtantium cœtui addiƈtos hanc ſententiam defſendit Celeb. *Pfaffius* loco jam jam citato. Juvat unum alterumve quod huc faciat, ex ea excerpere Seƈt. IV. Theſis II. ita ſonat: *Gentiles ob incredulitatem damnatum iri obque rejeƈtum Evangelium, quod ipſis haud prædicatum fuit, & ad cujus cognitionem moraliter pervenire non potuere juſtitiæ divinæ contrarium eſt. Vide Rom. X. 18. Joh. XV 22. &c Fideles V. Teſtamenti omnes, maxime eos qui cap.* XI *Epiſtolæ ad Hebræos memorantur, explicitam de Meſſia notitiam habuiſſe argumentis inviƈtis demonſtrari nequit. Provocamus ad cujusvis conſcientiam, qui ſine partium ſtudio rem inveſtigat. Quid opus quæſo eſt torturis Theologicis hic indulgere?* Theſ IV. *Falſum eſt, opera gentilium eſſe mera peccata. Ipſe Auguſtinus qui duram hanc* Φρασιν *ſubinde adhibet, alibi contrarium eloquitur.* Theſ. IX. *Diƈta iſta quæ communiter pro aſtruenda certa Gentilium damnatione allegantur Geneſ.* VII 5 VIII *21. Epheſ.* II. *1.* ſeq. IV. *17. Tit.* I. *15. 19.* &c. *Non eum Gentilium ſtatum deſcribunt in quo ſecundum Naturæ lumen vivunt, ſed ubi a lumine naturæ deviant, adeoque ad noſtrum controverſiæ ſtatum determinandum definiendumque nihil aut parum faciunt.* Theſ. XVI. *Cum innumeri futuri ſint felicitatis & pænarum gradus Deusque ſingulis pro cujusque operibus redditurus ſit, facile patet qui Deus Gentiles olim, qui pro viribus legem Naturæ obſervavere & juxta menſuram luminis ſui vixere, traƈtaturus ſit.* Theſ XVI. *Quæſtio de ſalute Gentilium cum problematica ſit, atque eos prorſus non tangat, quibus Evangelium annuntiatum & fides in Chriſtum explicita abſolute neceſſaria eſt, cum & eadem in confeſſionibus noſtris librisque ſymbolicis data opera definita haud ſit, patet eos ab omni hæretificinæ crimine haud excuſari poſſe, qui hic in diſſentientes anathematiſmis ſæviunt. Cætera æternitati reſervanda. Quemadmodum enim in dramatibus quæcunque intricata & perplexa ſunt in ultimo demum aƈtu plenius explicantur, ita quicquid nobis hic negotium faceſſit, ultimæ diei, id quod egregie a ſapiente quodam (*τον Μακαριτην Cl. Turrettinum intelligit) *monitum videmus, lux expediet, atque ita profeƈto expediet, ut miraturi ſimus qui in tanta rerum claritate tantopere cæcutire potuerimus.*

ſtionibus, quæ in his vel illis Theologiæ Syſtematibus reperiuntur, ſubſcribant, ſed ut ea primo admittant, quæ ſunt in religione prima, hocque demum facto ad particulares propoſitiones examinandas animos adjungant; Cum vero has æquiſſimas regulas repudient & Chriſtianæ Religioni nuntium mittant, non poſſumus aliter de iis judicare, quam prout Chriſtus & Apoſtoli de Judæis & Gentilibus, Religionem Chriſtianam oblatam repudiantibus, pronuntiarunt, nempe tales ſpe conſequendæ ſalutis excidiſſe. Si enim Revelatio, ut verum eſt, data eſt, ad homines per certa & indubitata media ad veram & æternam ſalutem conſequendam ducendos, ipſimet viderint, quid a Chriſto ſalutis auctore ſibimetipſis promittere poſſint. Non quæritur hîc de leviore aliquo errore, ſed de contemtu univerſæ Religionis chriſtianæ. Dicent forte neminem teneri, ut plura credat, quam id requirant perſuaſionis gradus animos ad credendum vel non credendum inclinantes: Recte quidem hoc adſeritur: at quæritur, ſi non ad demonſtrationem mathematicam, ad maximum tamen probabilitatis gradum evehi poſſit veritas Religionis chriſtianæ. Pono jam quidem mihi rem eſſe cum Deiſtis litteratis & artis ratiocinandi peritis. Exponenda mihi erit cauſa, quare homines illi poſſint eſſe perſuaſi de veritate rerum a *Cæſare* & *Cicerone* geſtarum, & utriuſque mortis genere, non item de veritate crucifixionis & Reſurrectionis Jeſu Chriſti. Viri ſapientiſſimi, quid ad demonſtrationem hiſtoricam requiratur, doctiſſime diſſeruerunt. Aut igitur dicere debent Increduli noſtri, ſe eas regulas non intelligere; aut eas falſas eſſe, aut eas tandem facto huic, id eſt veritati Reſurrectionis Chriſti applicari non poſſe. *Primum* vix concedent homines acumine quodam ingenii inſtructi. Falſas eas regulas eſſe admittere non poterunt, niſi omnem plane ratiocinandi artem, & cognitionis omnis humanæ principia ſubvertere velint. At neque hoc cum aliqua veri ſpecie tueri poſſunt, partim quia ipſimet quando de his vel illis geſtis rebus ratiocinantur, iiſdem regulis utuntur: partim quia veritatem Reſurrectionis Jeſu Chriſti impugnaturi regulis hiſce neceſſario opus habent. Quod ad tertium tandem ſpectat, vellem ego ab his hominibus edoceri, cur non æque regulæ illæ valeant, quando quæritur, utrum Chriſtus ſit cruci affixus & poſtmodum in vitam revocatus, quam ubi diſquiritur, utrum *Socrates* veneno perierit, vel *J. Cæſar* in curia gladiis transfoſſus. Sane niſi pro certo ponant, Deum mortuum in vitam revocare non poſſe, cauſam non video, cur regulæ de fide hiſtorica, ubi agitur de veritate Reſurrectio-

nis J. Christi nihil valeant. Forte quidam eo progredientur audaciæ, ut dicant, ne quidem dignam esse Revelationem examine. Quod si huc devenerint, indigni sunt quibuscum conferatur. Ridiculus ab omnibus haberetur, qui systema aliquod philosophiæ rejecturus esset eam ob causam, quod nimirum a se impetrare non possit, ut id accurato subjiciat examini. Et quis in posterum credat, ejus commatis homines, post rigidissimum demum institutum examen Theologiæ Naturalis singula capita admisisse? Quod profanis in universum omnibus, id ego incredulis in specie hæc objicientibus dictum volo, quod de hoc argumento monuit Celeb. *Werenfelsius* ὁ νυν ἐν Ἁγιοις in dissertat. *de Securitate Carnali* pag. m. 415. *Forte* (inquit) *quidam profani, ut sæpe homines isti sunt stulte audaces, dicent, ista quæ Evangelium docet, tam aperte ridicula esse, ut ne quidem ad examen revocari mereantur. Sed quid? annon examinari merentur, quæ a tot hominum myriadibus, inter quos plurimi fuerunt his audaculis longe doctiores, sapientiores, perspicaciores, sunt credita: propter quæ tot confessores constanter omnibus vitæ commodis, honoribus & voluptatibus renuntiarunt, seque innumeris malis objecerunt: propter quæ tot martyres dirissima tormenta & supplicia pertulerunt: propter quæ tot Gentes & nationes pristinis suis opinionibus & cultibus, quo nihil difficilius abjici solet, nuntium miserunt? Annon examinari merentur tot vaticinia Veterum Prophetarum, quæ tempore Jesu Christi & Apostolorum dicuntur impleta: Vaticinia a Jesu Christo ipso & Apostolis edita? Non examinari tot miracula, quæ ab his patrata dicuntur, una cum omnibus circumstantiis relata, ipsis illis temporibus, & in ipsis locis, quibus contigisse dicuntur, a tot hominibus credita; a Viris tam probis in speciem, tam piis & candidis; tanquam a se ipsis visa, & comperta, constanter narrata? Annon examen meretur veritas resurrectionis Jesu Christi, triduo ante publice crucifixi & mortui; quem omnes ejus discipuli se suis oculis e mortuis excitatum vidisse testati sunt, hujusque testimonii veritatem in ejus, qui resurrexit, gratiam, omnibus renuntiando, ei se totos devovendo denique crudelissima quæque patiendo, suoque testimonio immoriendo, confirmarunt? Annon examinari merentur tot mirabilia, quæ in initio prædicationis Evangelii, in Judæorum & tot Gentium ad Evangelium conversione evenisse narrantur? Annon denique, antequam Religionem christianam rejiciamus, inquiri operæ pretium est, quomodo & quando ista Religio in mundum venerit; quibus modis brevissimo tempore tot hominibus & Gentibus fuerit persuasa: quomodo per universum orbem propagata: quomodo ad hunc usque diem conservata? Hæc & alia, quæ*

huc

huc pertinent, ab omnibus iis, quibus Evangelium prædicatum est, saltem serio considerari, expendi & examinari merentur, antequam tam audacter statuant, Evangelium nil nisi fabulam esse; & hoc suo judicio firmiter nitentes, omnem spem æternæ felicitatis, omnemque æternæ miseriæ metum abjiciant & secure in sua impietate indormiscant. Ita eximius ille Theologus.

(III.) Minus circumspecte & parum prudenter mihi agere videntur Increduli, qui propter auctoritatem Virorum doctorum, quibusdam inter Gentiles Salutem adjudicantium, repudiata revelatione certam fiduciam sibi arripiunt consequendæ salutis, cum hæc Virorum doctorum benigna judicia, extra omnem dubitationis aleam posita non sint. Revelatio certo promittit vere piis felicitatem æternum duraturam. Hac promissione vero inniti non possunt Christianæ disciplinæ alumni, nisi ea credant, quæ per Evangelium Jesu Christi patefacta sunt, vitamque ad normam Evangelii componant. Jam vero multi Incredulorum Religionem christianam examinare nolunt; nolunt doctissimorum inter Christianos Virorum rationes, quibus ad eam confirmandam utuntur, rite expendere & argumenta cum argumentis conferre: Hoc vero dum sunt in statu videant, qua ratione statuere possint, Deum ipsis propitium fore. Quod si vero quidam huic societati addicti dicant, se ἄθερ παθῶν adhibita omni attentione & ingenii vi Revelationem diligenter examinasse, omnia argumenta, quæ pro veritate Religionis christianæ a Viris doctissimis & acutissimis allata sunt, expendisse; responsiones cum objectionibus solerter contulisse, neque tamen ea luce fuisse perfusos, ut cum plena persuasione Religioni christianæ tanquam divinæ subscribere possint: tum vero ego eos, qui ita loquuntur, Deo, qui omnes mentium humanarum recessus & angulos perspectos habet, permitto. At velim probe attendant, utrum nihil anticipatis opinionibus dederint; & utrum nihil affectibus concesserint: num denique omnia, omnia inquam argumenta Excellentissimorum Virorum, qui ad probandam hanc veritatem omnes ingenii nervos intenderunt, rite excusserint. Multorum certe, qui in hac tribu sunt exempla, nos addubitare faciunt de sinceritate hujus confessionis.

XI. Sunt ex numero horum hominum qui dicant, *se se cœtibus Christianorum lubentes adjuncturos, & Religionem christianam amplexuros esse, si ea hodienum miraculis confirmaretur; necesse esse ut talia præstentur propter Gentiles, Judæos & Deistas ipsos. Hoc vero cum non fiat*, mirum

In medium profertur undecima objectio Incredulorum.

mirum non esse, si ipsimet addubitare occipiant de veritate miraculorum, quæ in V. & Novo Testamento sint relata, præsertim cum omnibus seculis rumores hinc inde sparsi sint de quibusdam miraculis, quæ tamen ab ipsis Christianis in dubium vocentur; accedere, quod propter longinquitatem temporum, quibus miracula Mosis & Christi contigisse dicantur, multum roboris decedat tali persuasioni.

Sequentia ad hanc objectionem monemus. Et (I.) quidem quærendum ab iis, qui talia objiciunt, utrum credant miracula, quæ Christo & Apostolis in N. Testamento attribuuntur, vere gesta esse, nec ne: Si illa facta fuisse negant, vel id fit, quod negent talia fieri posse, vel quia testes horum miraculorum pro Impostoribus habent, quibus nulla haberi possit fides. Sive prius sive posterius affirment, actum est cum veritate miraculorum Christi & frustra quæritur de confirmanda doctrina, meris imposturis superstructa. Si vero ea vere gesta esse existiment, argumenta sunt adferenda, quibus probetur, fidem miraculorum a Christo & Apostolis patratorum labefactari, propterea, quod eadem hodie non repetuntur.

(II.) Quod si nos sufficientes rationes adducere non possemus, cur hodie Deus ad religionem probandam vel confirmandam nulla edat miracula, non tamen jam factorum propterea auctoritas tolleretur. Multa olim gesta sunt, quæ hodie fieri non solent. Multa fiunt in hoc universo, quorum causæ nos latent. Admittunt Adversarii Providentiam divinam & adserunt, Deum æquissimum, justissimum, & sanctissimum esse; interim tamen rationes sufficientes omni ex parte reddere non possunt, cur Deus tot mala, pestes, orphanorum & optimorum Virorum oppressiones, tot funesta bella, quibus nocentes cum innocentibus puniuntur, permittat, neque insolita quadam ratione per miracula impediat. Hoc tamen non obstat, quominus ipsimet credant, Deum rerum humanarum curam gerere. Idem dicendum de miraculis: posset Deus, si vellet, talia hodie præstare; forte etiam multorum respectu haberent ea suum usum: necesse igitur est Deum habere sapientissimas suas rationes, quare ea non faciat.

(III.) Si dispiciamus in quorum hominum gratiam hæc miracula præstanda sint, manifestum ex parte erit, ea hodie non tam necessaria esse, ac hi homines existimant. Dicunt *primo* hæc miracula præstanda esse propter Gentiles. At quam prope innumerus numerus esse deberet Legatorum Christi, qui in Asia, Africa, & America Evangelium Christi annuntiarent? deinde, antequam miraculis confirma-

firmaretur prius nota illis esse deberet revelatio: proponenda esset hæc revelatio lingua singulis populis vernacula. Tandem experientia certa constat, multos Gentilium ad fidem habendam Religioni christianæ adductos fuisse sine miraculis. Ad eos tantum provoco viros, qui inter *Malabaros* inde a 40 annis, Evangelii doctrinam non sine successu insigni & quidem sine novis miraculis annuntiarunt. Hoc cum fieri possit, quid opus est miraculis? Quod ad judæos spectat, notum est eos historiam ipsam Evangelistarum, & Apostolorum fidem impugnare, propudiosas de Christi origine fabulas, quibus ne colorem quidem veri conciliare possunt, narrare: αὐτενθίαν Librorum N. Testamenti in dubium vocare, licet non alias ad Libros Veteris Testamenti probandos rationes adducere possint, quam quibus Christiani Canonem librorum N. Testamenti adstruere solent. Miracula Christi Jesu negant, simul tamen firmiter credunt, a Mose gesta esse miracula. Antequam vero recutiti talia admittant, quid necesse est ut Deus in horum gratiam miracula edat? Ergo tandem vel in gratiam Christianorum, qui Religionem christianam pro divina habent, nova miracula proferenda, vel ad convertendos Incredulos essent præstanda. At veri nominis Christiani tam certo credunt facta fuisse ea, quæ in S. Litteris narrantur miracula, ac si ea suis conspexissent oculis. Quod ad *Deistas* spectat, testimoniis fide dignissimorum hominum, discipulorum nempe Jesu Christi vacivas dare nolunt aures; eos pro hominibus credulis & fanaticis habent; id quod in disciplina Christiana præcipuum est, albis dentibus rident; Ea quæ de internis operationibus Spiritus S. in animis hominum scriptores Sacri narrant, corrupto eorum tribuunt cerebro; quam ergo tandem vim haberent miracula in animos hominum ita animatorum? An confirmari potest per miraculum Deista, qui repudiat doctrinam, ad quam probandam miraculum adhibetur? Examinanda ergo primum esset ab his hominibus ipsa doctrina Christi & Apostolorum; & expendenda argumenta historica quibus ipsa rerum gestarum historia nititur; Hoc qui facere nolunt frustra requirunt miracula. Recte huc faciunt, quæ ad hanc objectionem monuit Vir *Celeb. Joh. Clericus* in libello de *causis Incredulitatis* Part. II. Cap. VI. pag. 293. *Il faut remarquer* (inquit) *que pour être en droit de demander à la bonté de Dieu de nouveaux miracles, il faudroit avoir fait un bon usage des moyens que l'on a de reconnoitre la vérité, desorte qu'après un examen exact & sincere, on ne se trouvât pas satisfait, sans que cela vînt de la faute de ceux qui douteroient encore.*

En ce cas-là on pourroit dire, que Dieu seroit en quelque sorte obligé par sa bonté de subvenir à l'Incredulité, ou l'on seroit. Ainsi ceux, qui avoient fait un bon usage de la revelation de l'Ancien Testament, & qui pouvoient douter de la Mission de Jesus Christ & de ses Apôtres non pas par opiniâtreté, mais parce que les preuves leur en étoient inconnuës, ne les ayant encore pû savoir, furent favorisés du ciel de quantité de miracles, du tems de nôtre Seigneur. Mais supposons qu'il y ait des gens dans une disposition toute contraire; qu'ils s'acquittent mal des devoirs, que les seules lumieres de la raison nous apprennent; qu'ils n'ayent aucun amour pour la verité; qu'ils soient entêtés de mille préjugés mal fondés, & aveuglés par leurs passions dereglées; qu'ils n'ayent rien examiné, & que par un desordre volontaire de l'esprit & du cœur, ils doutent de tout. Ces gens-là peuvent-ils se plaindre, de ce que Dieu ne fait pas des miracles en leur faveur? Oseroient-ils dire que l'abus qu'ils ont fait de toutes les graces, qu'ils en ont reçuës les rend dignes de nouveaux bienfaits? Si les Incredules d'aujourd'hui prennent la peine de s'examiner eux-mêmes sur ce portrait, ils trouveront facilement la reponse, que nous leur pourrions faire.

(IV.) Ex Evangelica Historia & scriptis Apostolorum manifestum est, miraculis stupendis ante oculos positis, iisque frequentissimis, Incredulitatem non fuisse semper expugnatam. Judæi non obstantibus miraculis Christi, ad quæ ipsemet provocaverat, tanquam ad certissimum divinæ suæ missionis signum, doctrinam Christianam repudiabant, imo quidam Pharisæorum eo usque malitiæ pervenerunt, ut miracula malorum spirituum opera fieri blaspheme assererent. Quod si in causas hujus rei inquirimus, manifestum erit, id non propterea factum, quod miracula fieri non posse sibi persuaderent, vel existimarent, ea naturalibus causis tribui posse; sed obstabant præjudicatæ opiniones, novellæ S. Litterarum Interpretationes, traditiones, Magistrorum auctoritas, intolleranda superbia, aliaque, quæ impediebant, quominus doctrinam ipsam Christi rite expenderent. Multi recentiorum Incredulorum ipsam Christi rite expenderent. Multi recentiorum Incredulorum nonsolum Mysteria & quæ his superstructa sunt Evangelii præcepta rejiciunt; sed & miracula nil ponderis habere ajunt, ad hominem sapientem commovendum. Vide passim ita disseruentem *Auctorem Religionis Essentialis.* Quid igitur effectura essent nova illa miracula? percellerent forte quorundam animos; at in eorum animos, quibus ipsa doctrina Christiana displicet, parum valerent.

(V.) Alia ratio erat temporum, quibus Christus & Apostoli vive-

vivebant, alia nostrorum. Sive enim ad statum Judæorum sive ad conditionem Gentilium respiciamus, patebit, cur tum temporis miracula necessaria & proficua valde essent. Nimirum Judæis a Deo promissum erat, *Deut.* cap. XVIII. venturum magnum Prophetam Mosi similem. At Moses non solum erat Propheta & Legislator, sed & Θαυματουργος. Necesse igitur erat, ut Christus miraculis & quidem excellentioribus & frequentioribus, quam quæ præstiterat Moses, demonstraret, se se esse illum promissum Messiam. Capitalis enim ille articulus contra omnes strophas Judæorum erat in tuto collocandus. Tempus advenerat, quo sensim sensimque cæremoniæ erant abolendæ, Deusque in spiritu erat adorandus. Opiniones de vero Messia valde erant in hac gente corruptæ, parum igitur profecissent monita duntaxat Christi & præcepta; majus aliquid erat in medium proferendum, quod ne ipsi quidem Judæi sua sequentes principia inficiari possent, nimirum Miracula. Quod si enim Jesus noster talia non perpetrasset, Judæi animos suos ad audiendam Christi doctrinam non convertissent, sed semper clamassent, *Mosen*, *Mosen* miraculis illustrem fuisse, non item Christum. Ex quo patet, necesse fuisse, ut ipsemet doctrinam suam miraculis confirmaret. Gentiles omni plane revelatione destituti, sola doctrinæ Christianæ præcellentia ad eam amplectendam non fuissent inducti, sed Christum duntaxat pro novo aliquo Philosopho habuissent. Visis autem tot miraculis animi ad attentionem commovebantur, ita quidem, ut primis seculis longe plurimi in castra Christianorum transirent.

(IV.) Increduli haud ignorant, dari inter Christianos *Viros* eruditione & ingenii acumine eminentes; *Viros* in iis scientiis versatos, quæ exquisitam ingenii aciem requirunt: *Viros* ab omni superstitionis specie alienissimos; *Viros*, qui nihil sine rigidissimo examine admittere solent; *Viros* veritatis amantissimos; *Viros* denique, qui absque metu persecutionis, Deistarum, si vellent, principia sequi possent. Hi tamen de veritate Religionis christianæ & divina origine miraculorum a Christo præstitorum non minus sunt persuasi, quam de aliis certissimis veritatibus ad religionem non spectantibus. His sufficiunt miracula olim præstita, nec nova requirunt; Ostendendum ergo Incredulis antequam ad nova miracula provocent, aut fictam esse hanc persuasionem & impossibilem; aut aperiundæ causæ hujus, ut putant, credulitatis, aut veram tandem hanc persuasionem esse confiteri tenentur. Fictam hanc persuasionem esse, quomodo probaturi sint, nescio;

nescio

nescio an non humanitati & æquitati omni repugnet, Viris eruditis & probis publice aliquam veritatem profitentibus, fidem omnem denegare velle. Si quis diceret Deistas, qui se sincere omnibus Theologiæ Naturalis capitibus subscribere adserunt, puros putos Atheos esse, & religionem omnem pro fabula habere, sat scio eos injuriam sibi fieri acerbis verbis significaturos. At forte impossibile est, ut hæc persuasio vera esse possit; at quomodo hoc probabunt? aut ostendendum nullam dari fidem historicam; aut Deum non posse facere miraculum: neutrum autem, quantumcunque ingenii aciem intendant, probare poterunt. Confugiendum igitur erit ad alias causas. Forte dicent, Educationi & institutioni hanc persuasionem deberi, sed unde rursus hoc probabunt? Concedimus, multos e plebe, imo sæpissime etiam homines doctos antecedentium turbam sequi, & iis, quæ juvenes didicere, tanquam saxo adhærescere. At num inde colligi potest, neminem plane examen religionis instituere, & certis articulis pleno animi assensu subscribere posse? Num credibile, homines, qui nulli labori parcunt in examinandis his vel illis scientiarum partibus, Religionem sine omni examine amplexuros? Pone v. gr. *Dittonum* juvenem inter alia etiam didicisse, Christi doctrinam miraculis fuisse confirmatam, num propterea ulla cum specie veri dici potest, eum methodum hanc veritatem demonstrandi, sine accuratissimo examine & meditatione didicisse? magna, verum est, educationis & institutionis primæ vis est & efficacia. At superari posse opiniones veluti cum lacte materno haustas, quotidiana docet experientia. Nullam igitur causam esse video, cur Increduli afferant, de veritate miraculorum a Christo olim patratorum, Viros veri amantes non posse esse vere persuasos convictosque. Quod si vero adhibito accurato examine & meditatione, homines veri amantes hanc veritatem probe intelligere & admittere possunt, quid tandem opus est perpetuis miraculis?

(VII) Qui ad nova provocant miracula, aut postulant ut Deus vel singulis diebus vel annis saltem, per Legatos divinitus missos miracula edat, aut saltem intra spatium centum annorum, & quidem mox in his, mox in illis orbis partibus, ubi christiana Religio nota est, talia manifesta faciat; si prius fieret, parum ad ea homines attenderent; quod enim cottidie fieri solet, parum homines curant, sed leviter transmittunt; Qui cœlum, terram innumeris frugibus artificiosissime contextis fætam, animantia omnis generis &c. contemplantur, Dei omnipotentiam, sapientiam & bonitatem manibus quasi palpare possunt.

funt. At quam pauci funt, qui ad hæc attendant! Quin idem eveniret, fi cottidie miracula occurrerent dubium non eft. Quod fi per intervalla temporum v. gr. quovis feculo duntaxat recurrente, talia fierent, rediret eadem quæftio; interrogarent enim homines, qui intra fpatium hujus temporis mortui funt, cur miracula fua ætate facta non fuerint? Supra dixeramus, in gratiam Incredulorum Deum miracula non facturum. In Chriftianorum vero gratiam, qui miraculis J. Chrifti fidem habent ut fiant nova, neceffe non eft. Multis in locis, ubi Religio chriftiana quidem floret, fed multis fabulis & fuperftitione tetra eft obfcurata, nova miracula parum valerent, partim quod fingulis fere annis ad horum vel illorum fanctorum auctoritatem confirmandam miracula patrari dicantur; partim quod credula plebs, omnesque qui puram caftamque Chrifti & Apoftolorum doctrinam non fequuntur, graffantemque fuperftitionem taxari nollent, vacivas aures miraculis præbituri non effent, opinantes eorum Auctores id unum agere, ut avitæ religioni nuntium mittant.

(VIII.) Quod denique quidam dicant, miraculis illis, quæ patrata dicuntur a Chrifto & Apoftolis, ob antiquitatem temporum, decedere fidem frivolum eft. Novi quidem Eruditum quendam *Anglum*, (*) per calculos probare voluiffe, quo tempore omnis perfuafio de Religionis chriftianæ Veritate defitura fit. At hunc vel ipfa confundit experientia. Viri enim doctiffimi & celeberrimi, res antiquiffimis temporibus geftas, non minus fide dignis teftimoniis probarunt, & adhuc probant quam res ante centum annos geftas. De illis nemo dubitat nifi forfan *Harduinus* aliquis. *Socrates* 500. annis ante Chriftum vixerat, & tamen nemo de tragica ipfius morte dubitat. In hac vero controverfia monendum; non hic fermonem effe de fingulis rei geftæ circumftantiis, fed de fumma rerum. Ita licet forte Illi, qui res geftas *Alexandri M. fcripferunt*, multa adjecerint & in majus extulerint res a tanto Rege geftas, nemo tamen propterea dubitabit, quin *Alexander Darium Perfarum Regem* vicerit, & univerfam Perfarum Monarchiam in fuam poteftatem redegerit: fimilium fimilis eft ratio. Denique cum per calculos algebraicos hiftoria rei factæ probari non poffit, fed per plurimorum probabilium concurfum, manifeftum eft, mathematicis etiam rationibus decidi non poffe, quamdiu firma in

(*) Is eft Joh. *Craig* in libro, cui titulus: *Theologiæ Chriftianæ principia mathematica.* Vide quæ contra ipfius fententiam difputavit Celeb. *Ditton* de veritate refurrectionis J. Chrifti Lib. II, propofit. XVI.

animis hominum futura sit persuasio de veritate rerum gestarum. Omnia redeunt (postquam res ipsa, quæ narratur, pro possibili habetur) ad testium qualitatem & quantitatem; Horum auctoritas si extra dubitationis aleam posita est, omnia, quæ ad eliciendum assensum facere possunt adsunt. Sic non magis dubitant Viri veri amantes utrum *Socrates* veneno, *Cæsar* ferro interierit, quam vero utrum *Zwinglius* in clade Cappellana trucidatus fuerit. Non igitur ipsius temporis vel longinquitas, vel novitas, quam vero testium numerus & qualitas efficiunt, ut in animis hominum veritas rerum gestarum altas agat radices. Ubi hi desunt, nostra licet ætate id factum dicatur, fides vacillat. Verum est animum magis impelli, ad aliquid credendum, ubi res ipsa oculis spectanda exhibetur; At cum Historia sit rerum a nobis non visarum attentione digna narratio, omnis historica fides evanesceret, si ad eam ipse requireretur conspectus. Cum vero de firmitate hujus persuasionis loquimur, hoc simul postulamus, ut animus ad omnes relationis historicæ circumstantias attendat, & ut pro minoribus vel majoribus probabilitatis gradibus, tanquam totidem ponderibus lanci impositis, adsensum suum moderetur. Putamus autem fidem historicam de resurrectione J. Christi & ejus miraculis, tot gradibus verisimilitudinis esse instructam, quantum necesse est ad assensum illi præbendum. His adductis argumentis, confirmationis loco dici potest, quod Atheus, creationem rerum omnium, humani autem generis originem in specie inficiaturus, eodem argumento, quo utuntur Increduli, miraculorum olim factorum fidem impugnaturi, uti possit: argumentum illud attulit *Doctissimus* & *Amicissimus Vernetus* in tractatu de *veritate Religionis Christianæ Sect.* VII. *cap.* XXV. *Que diroient* (inquit) *les Deïstes, qui font profession avec nous, d'adorer un Dieu Créateur du monde & Autheur du genre humain, si quelcun plus incredule qu'eux, comme seroit un Athée ou un Pyrrhonien disoit: Je ne puis croire, que l'Univers ait été crée, ni qu'il y ait un premier homme, tige de tous les autres, & immediatement sorti des mains de Dieu, parce qu'on ne voit rien arriver de semblable aujourd'hui. Tous les animaux naissent par génération, & tous les corps se forment d'une matiére préexistente & avec un artifice mechanique. Pourquoi la Puissance divine ne crée-t-elle plus rien de nouveau! Pourquoi ne sort-il plus d'hommes du limon, & pourquoi ne voit-on plus éclorre de nouveaux Astres, ni de nouvelles espéces de bêtes, afin que nous puissions croire ce qu'on nous dit de l'origine du monde. Si quelcun raisonoit ainsi, un vrai Deïste (par ou j'entens*

tems un defenseur de la Religion naturelle) ne manqueroit pas de lui repondre à peu près de cette manière : Plusieurs raisons nous font comprendre que le monde est l'ouvrage de Dieu, & vous devez acquiescer à ces raisons, sans chercher les difficultés sur ce que Dieu ne fait rien de pareil aujourd'hui. La necessité de créer n'est plus la même. Il faloit un miracle pour former l'Univers & pour monter la machine, comme nous la voyons. Mais cela étant fait, il suffit que Dieu maintienne les Loix qu'il a établies & qu'il conserve son Ouvrage par des voies ordinaires. En demander d'avantage, ce seroit une témerité & une indiscrétion, puisque la nature de la chose ne le requiert pas. Cette reponse, qui seroit fort juste dans la bouche du Deïste, sera aussi la nôtre. Comme Dieu, après avoir crée le monde, se contente de l'entretenir & le gouverner par sa Providence ordinaire; Aussi nôtre Seigneur, après avoir fondé son Eglise, par des moyens surnaturels, n'employe pour la soûtenir que des moyens ordinaires, & proportionnés à l'état commun de l'humanité.

VII. Alii ex hac tribu ita ratiocinari solent: *Nimirum dicunt, Theologos Christianos, postquam Ethicæ Christianæ præstantiam satis laudibus extulissent, fateri tamen debere, neminem præcepta J Christi rite observare posse, & propterea contendere, ad perfectissimum Christi meritum confugiendum esse: Deistas pariter fateri, neminem exacte Juris Naturæ præcepta custodire posse, atque adeo ipsos ad misericordiam divinam, tanquam ad sacrum quoddam asylum recurrere, neque dubium esse, quin Deus generis humani cupidissimus & imbecillitatis naturæ humanæ probe conscius, peccata, quæ parum cavet natura humana benigne sit remissurus: Ex quo constet, Deistas cum Christianis in summa rerum convenire, neque adeo necesse esse, ut Religioni christianæ nomen dent.*

Affertur duodecima Incredulorum objectio.

Respondemus. (I.) Ethicam Christianam non sine causa laudant & extollunt Christiani, quandoquidem præcepta continet longe excellentiora iis, quæ sola ratio & philosophia suppeditat. Hoc vero cum prolixe & data opera demonstrarint Viri docti, pluribus non excutiam.

(II.) Non asserimus, præcepta divina præstitu plane esse impossibilia; (*) ita enim eorum vim obligandi penitus tolleremus; sed

(*) *Quo ipso tamen negare nolumus, multos Theologos & V. D. Ministros sæpe de hoc argumento tam perplexe & duriter loqui, ut putes, homines omnes alienis nervis mobili ligno similes esse, nullis incitamentis & argumentis ad virtutis amorem pertrahendos, qua re fieri solet, ut homines ad vitia proclives in securitatem carnalem incidant. Hinc sæpe audias nequissimos homines suorum officiorum commonefactos, ad impo-*

dicimus, ea accedente divino auxilio observari posse; Hoc vero auxilium secundum Christianorum sententiam, datur omnibus illis, qui Dei gratiam sincere implorant. Illi vero qui sola Juris Naturæ præcepta cum incitamentis e penu rationis petitis admittunt, tale auxilium certo exspectare non possunt, quoniam preces illæ nullis certis exauditionis promissis innixæ sunt.

(III.) Quanquam vero præcepta Christi divina accedente gratia servari posse asseramus, fatemur tamen lubenter eam esse mentium humanarum imbecillitatem, ut nemo mortalium ea sine ulla mistura erroris vel peccati servare possit. Hoc tamen non obstante habent veri nominis Christiani præsentissimum adversus hoc malum præsidium, nimirum intercessionem Jesu Christi potentissimam, cruenta sua morte obtentam. Ita ait Johannes Apostolus ut alia plura loca taceam Epist. prima v. 1. 2. *Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν ἵνα μὴ ἁμάρτητε. Καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. Καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.* Vi hujus mortis & intercessionis certissime persuasi sunt veri nominis Christiani, Deum ipsis peccata remissurum, & non obstantibus variis infirmitatibus, clementer tamen cum iis acturum. Ad tutum vero illud Asylum Deistæ confugere non possunt, quia rationis præcepta nullis certis promissionibus sunt suffulta, neque conditionem illam monstrant, cujus respectu misericordia divina impetratur. Et quis tandem Deistarum asseret, se per omnem vitam nonnisi per oscitantiam peccasse; nunquam pravis cupiditatibus fræna laxasse; nunquam contra clarissima conscientiæ dictamina impegisse? Jam vero eadem præcepta Juris Naturæ docent, quod etiam Gentiles agnovere, Deum quidem bonis bene cupere, at Eundem etiam odisse malos. Quousque autem Deus gratiosus peccatoribus futurus sit, obscurius paulo ex sola cognoscitur ratione.

(IV.) Religio christiana clarissimis verbis pluribus in locis testatur, Deum erga peccatores non futurum misericordem, nisi intuitu redemptionis per Jesum Christum factæ, per quam homo Deo concilietur: Hæc autem propositio, si vera est, ut id jure credunt Christiani, vehementer falluntur Deistæ, quando certo sibi promittunt pecca-

impotentiam omnibus mortalibus communem provocare. Certe si ullibi hic profecto circumspecte loquendum. Dispiciant S. Litterarum studiosi quomodo hoc argumentum in suis sermonibus sacris pertractarint Viri præstantissimi Tillotsonius, Werenfelsius, Sackius, aliique.

peccatorum suorum remissionem sed spe certa salutis excidunt. Atque hic ipse articulus Eos ad serium Examen Religionis christianæ inducere debet. (*)

VIII. Instant porro Increduli atque clamant, *Religionem Christianam potissimam esse superstitionis causam.* *Hanc objectionem ursit Tyndalus* in opere notissimo. (**) Nos, missis iis, quæ forte adlata sunt ab aliis, sequentia respondemus. Et (I.) quidem dicimus argumentum hoc plus probare, quam probandum erat. Si enim illi aliqua inesset vis, sequeretur, nullam plane admittendam esse religionem, cum quia ingenium humanum quacunque tandem religione imbutum, fæcundissimum est ad varia de Deo rebusque divinis fingenda; tum quia experientia omnium seculorum constat, eos qui sola lege naturali fuerant instructi, in crassissimam superstitionem incidisse. Quod si igitur hæc ratiocinatio valet: occasione religionis revelatæ, homines quidam in superstitionem sunt prolapsi, ergo Revelatio est abjicienda: etiam huic suum constabit robur: Homines sola lege naturali utentes, teste omnium seculorum experientia, idololatriæ & crassæ superstitioni dediti erant: Ergo religio naturalis est proscribenda: Ita nonnisi

Sequitur XIII. Incredulorum objectio.

Hhh 3 Atheis-

(*) *Hoc Examen non solum necessarium est, sed & sæpe fructu non caret. Nuper in Diario Litterario Gallico, cui Nomen Bibliotheque raisonnée* Tom. XXIX. *primæ partis non sine gaudio legi, duos Viros ingenio & eruditione præstantes, expensis probe argumentis, quæ a Viris doctis ad probandam veritatem resurrectionis J. Christi allata sunt, e Deismo eluctatos fuisse, & publice nomina sua dedisse Religioni christianæ. Ex quo simul constat, sine novis miraculis Religionis christianæ divinam originem cognosci posse.*

(**) Ante *Tyndalum* hoc argumentum ursit *Collinus*, in libello de *libertate cogitandi*, quem propterea salse perstrinxit Cl. *Bentley*. *La Superstition*, (inquit) *ce mal si terrible, ce defaut si capital, ne se peut éviter selon lui qu'en se rangeant au partis qui pense avec liberté ; c'est-à-dire, dans le vrai sens de son verbiage, qu'en renoncer à toute Religion. Chose étrange ! Il y a dejà deux mille ans que l'on a distingué & separé la Religion de la superstition. Cependant cet Autheur les confond encore, & veut si bien qu'elles soient la même chose qu'à son avis on ne peut se guerir de l'une qu'en se defaisant de l'autre. Voici quelque chose de plus surprenant. Voulant nous donner une description effrayante de la superstition il la tire de Ciceron dont il cite les propres paroles. Or est-il que cet endroit la regarde principalement quelques petites attentions superstitieuses dans le train commun du monde & point du tout les fausses idées, que l'on se fait sur un Etre suprême. Qu'en concluire donc contre la Religion, & que penseriez vous d'un homme, qui viendroit vous dire avec gravité qu'à moins de renoncer à vôtre Foi & à vôtre Batême vous ne pourrés jamais vous guérir* de superstitions terribles, *qui font tant de peine à certaines personnes, quand elles entendent* le cris du grillon, quand *elle font* le troisiéme à table, *quand elles voyent* une saliére renversée, *ou quand elles arrivent aux jour des* Saints Innocens : *C'est là pourtant le raisonnement de cet Ecrivain.* Friponerie Laïque de prétendus Esprits-Forts d'Angleterre pag. 88.

Atheiſmus triumphabit, quod illorum tamen ſententiæ, cum quibus jam quidem nobis res eſt, contrarium eſſet.

(II.) Manifeſtum eſt, iis in lobis, ubi caſta Religio & ſimplex ejus cultus florent, homines a ſuperſtitione eſſe alieniſſimos; contra vero conſtat, caput tollere ſuperſtitionem inter eos, qui Religioni Chriſtianæ pravas opiniones cultumque ineptum addere non dubitarunt; quod fieri tamen non poſſet, ſi Religio chriſtiana in ſe ſpectata homines in ſuperſtitionem conjiceret; non tam igitur revelatio, quam vero potius ingenii humani figmenta efficiunt, ut homines ſuperſtitione imbuantur.

(III.) Non diffitemur, paſſim in florentiſſimis Europæ regnis & provinciis turpem graſſari ſuperſtitionem; imo dolemus, inter remotiſſimas etiam Gentes, quæ ad Religionis chriſtianæ publicam profeſſionem eſſent adducendæ, per homines, quos minime oporteret, potius placita caſtæ religioni contraria & ſuperſtitioſos ritus, quam vero puram Evangelii doctrinam diſſeminari. Neque inſuper infitiamur, multos Doctores chriſtianos, poſt exceſſum Chriſti & Apoſtolorum, a nativa illa & ſimplici *Soteris* doctrina ſæpe deflexiſſe: Neque aliter fieri poteſt, quando homines incipiunt miſſa cultura rationis & abjecto examine accurato rerum credendarum, iis inhærere, quæ cum lacte quaſi materno hauſerunt, aliorum in religione exempla ſequi, Antiſtitum religionis opinationes quaſi Oracula admirari, in externis ſtupere, quæſtum ex religione facere, ementita miracula ad fallendum ſimpliciores fingere & quæ alia ſunt, quibus hominum mentes a caſta religione abducuntur. Mirumne eſt tales homines ſuperſtitionem ipſam cum religione confundere? Omnium præterea, etiam ſanctiſſimarum rerum eſt abuſus; neque tamen propterea quiſquam ſanæ mentis homo, uſum ipſum rerum optimarum & utiliſſimarum damnabit.

(IV.) Apologiæ Veterum Chriſtianorum multum ad refellendam objectionem *Tyndali* faciunt. Ex iis enim patet, quod Chriſtiani plerique, poſtquam chriſtianæ Religioni nomen dediſſent, idololatriæ inter Gentiles graſſanti nuntium miſerint, eam albis dentibus riſerint, imo ne tormentis quidem ſæpe ad eam amplectendam induci potuerint; quod manifeſto indicio eſt, ſuperſtitionem non a Religione chriſtiana ſuam habere originem. Quo ipſo tamen non diffitebor, plures etiam in ſæviſſimarum perſecutionum æſtu turpiter fuiſſe lapſos; neque negabo plures ſuperſtitionis paganicæ reliquias a ſimplicioribus fuiſſe retentas quas tamen pura religio proſcripſit. Quod contra

eos

eos observandùm, qui existimant, primos Christianos respectu cognitionis rerum divinarum fuisse omnis erroris expertes. Sufficiat mihi probationis loco, præter loca antiquissimorum & recentiorum scriptorum differt. VII. de causis Incredulitatis allata, unum adduxisse testimonium, Viri nempe *Nobilissimi* & *Literatissimi* M. *Moylii*, qui in pererudita dissertatione de *Legione fulminatrice* de hoc argumento juxta versionem *Venerandi Mosbemii* sequentem in modum pag. 722. pronuntiat. *Monui* (inquit) *Christianorum consuetudinem castra sequendi seculo tertio extitisse quum antiqua christianæ disciplinæ severitas diffluere jam & corruere inciperet. Tu* (alloquitur Illustrem Kingium) *vicissim negas Christianos antequam Constantinus partibus Eorum se adjungeret a Majorum pietate & virtute descivisse summaque idcirco cum injuria tanti sceleris argui, quale est id quod* conformitas occasionalis vocatur. *Meum igitur erit, ut fidem illis, quæ dixi jam faciam. Principio satisne Tibi plana & evidens videtur* Cypriani *(libro de Lapsis) querimonia de Christianæ disciplinæ depravatione quam medio fere seculo secundo effudit?* Traditam divinitus disciplinam pax longa corruperat? *Nonne deinde* Eusebius (Hist. Eccles. Lib. VIII. *sub exitum ejusdem seculi nervosa plane ac gravi oratione incredibilem antiquæ erga Servatorem nostrum fidei ac pietatis diminutionem deplorat? qui quidem iisdem plane causis calamitatem istam adscribit, quibus* Cyprianus, *summæ nimirum tranquillitati & quieti, qua usi dudum erant Christiani.* Ἐκ της ἐπι πλεον ἐλευθεριας. *Nonne* Tertullianus (*de* fuga in persecut.) *idem reipsa significat, quum vexationibus & injuriis severitatem legum Christianarum acui & renovari, at rursus otio & pace vigente deficere & debilitari asserit. Mihi quidem nullum prope dubium est, quin diuturna pax illa, qua civitas Christiana a morte inde Antonini ad decimum usque annum Severi gavisa est, cum hoc, quod dixi malum pepererit, tum multos alios morbos & vitia, quæ* Tertullianus *in libro de* Idololatria, *de* Spectaculis *& aliis diserte ac diligenter enumeravit. Placet hoc exemplo quodam illustrare: quod tametsi per se maximi haud est momenti, valde tamen utile est ad demonstrandum, quantopere temporis illius Christiani proclives fuerint ad pristinæ disciplinæ severitatem deserendam. Miles quidam Christianus ferre recusabat coronam ex floribus contextam, quæ certo die inter milites distribui solebat. Hoc ejus factum magna pars Christianorum ætate illa vehementer reprehendebat, & quamvis pietatem spirare videretur, prudentiæ tamen plane repugnare, judicabat. Verum* Tertullianus *e contrario adseverat, ita semper visum fuisse Christianis non licere per leges Christianæ Religionis caput sertis ejus-*

modi

modi ornare & hanc sententiam a primis usque rerum Christianarum initiis ad sua tempora perpetuo & constanti usu roboratam esse: nec id temere ab eo affirmari M. Felicis & Cl. Alexandrini testimoniis liquet. Vix modum haberet disputatio mea, si cuncta ejusdem generis exempla referre vellem, quæ apud Tertullianum *invenire licet; placet unum ex multis decerpere, quod singulare prorsus est, eaque de causa dignum quod memoretur.* Adleguntur inquit (de Idololat. Cap. VII.) in ordinem Ecclesiasticum artifices Idolorum, *Pulchram profecto artem & eorum muneri convenientem, ad quos Religionis cura potissimum pertinebat! Ecquis ita hebes est; ut hinc non intelligat fræna disciplinæ præter modum hoc tempore laxata fuisse? Nomine* conformitatis occasionalis *eorum intelligo flagitium, qui, nullo graviore periculo imminente, aut questus amore, aut aliis de causis æque vitiosis, cerimoniis superstitiosis & profanis defungi non dubitarunt. Quanta vero vis exemplorum hujus criminis ex ætatis illius, de qua loquimur, Historia, produci potest? Totus ille* Tertulliani *liber, quem de* Idololatria *conscripsit, quid est obsecro quam perpetua in eos declamatio, qui hoc scelere se se contaminabant? In primis vero Christiani milites hanc notam incurrebant, quod exemplo militis illius, de quo Tertullianus dedita opera egit, intelligitur. Is nimirum non ideo tantum dimittebatur, quod coronam ferre nollet, verum propterea, quod cum hac ipsa recusatione, tam verbis postea apud Præfectum profiteretur, se christianæ Religioni addictum esse. Unde manifestum est, neminem tum in Exercitu fuisse toleratum, qui publice testatus esset christiana se sacra probare. Quocirca* Socii *hujus militis, qui lucem fugiebant tot, ut ait,* commilitones, *omnes religionem suam celarunt, signisque & cultu externo, ad eorum, qui plures colebant Deos exemplum se se composuerunt. Neque id abhorret a molliori & dissoluta disciplina, quæ ætate hac paulatim invaluit & Christianos cœtus infecit.* Nemo se debet promulgare *inquit* Tertullianus (de Idololat. Cap. XXII.) *ex mente eorum, qui ejusmodi licentiam introducebant. Alii bene multi temporum illorum Christiani nil verebantur sacrificiis interesse, quæ Diis fiebant, cum nemo id ab illis exigeret. Vide* Lactantium de mortibus persecutorum Cap. X. *In quod genus tametsi concilium Eliberitanum (vide Can.* LIX.*) peculiarem ferret legem sub ipso tamen Juliano hæc consuetudo nondum abrogata erat teste,* Prudentio Apotheos. v. 530. Postquam hæc aliaque exempla collegisset Auctor pag 727. ita colligit; *Scio res me tibi narrare, quibus ut veræ sint, multum tamen offensionis & invidiæ adjunctum est, namque evertunt ea & diruunt, quæ de sanctitate & integerrimis moribus omnium,*

qui

qui primis seculis vixerunt, Christianorum Halloixius, Caveus, Dupinius *& alii scriptores satis noti tradiderunt & plerisque omnibus persuaserunt. Sed quid agas? Multi sunt hi scriptores in laudibus Veterum Christianorum promulgandis & amplificandis: verum cave, vera esse putes omnia, quæ afferunt. Exhibent illi nobis Veteres Christianos ea parte, qua splendent, at vitia eorum & maculas ne tangunt quidem.* Ita *Nobilis ille & eruditus Vir.* Quod si quibusdam judicium eruditissimi illius Angli displiceat, en testimonium J. F. *Lampii, Theologi Clarissimi,* de cujus *Orthodoxia, eruditione,* & *pietate* nemo dubitat. Hic vero in Oratione de *memoria Sanctorum* de hoc argumento ita disserit. *Si vero* (inquit) *usquam, certe in selectu exemplorum veræ pietatis, præjudicium antiquitatis, quo plurimi monumentorum Ecclesiasticorum ruspatores, occupati sunt, expelli debet. Nolumus hic debitam illis invidere aut præripere laudem, qui primis nascentis Christianismi Seculis abnegationis rerum mundanarum, patientiæ, caritatis, constantiæ suæ fulgore, reverentiam & æmulationem posterorum promeruere. Justis tantum cancellis existimationem de eorum virtute circumscriptam volumus. Hos migrant, qui sereniora illa secula nimium dilatant, atque ultra Constantini M. tempora protrahunt, cum tamen torrenti corruptionis tam in doctrina quam in moribus, ab ineunte potissimum seculo quarto omnes quasi cataractas apertas fuisse tam veteres quam recentes authores uno quasi ore testentur. Sed & in præcedentibus* Seculi II. & III. *exemplis coacervandis caute progrediendum erit. Si vera est, quam de sua ætate Cyprianus passim exhibet, effigies, jam ante Decii furores a Seculi* III. *primordiis pietatis splendor squalore teterrimo obnubilatus est. An a Seculo* II. *decurrente multo majora præsumi jure possint, ex modicis in cognitione veritatis profectibus, ex dissidiis Ecclesiasticorum jam tum gliscentibus, ex imprudentis Zeli passim obviis vestigiis, & superstitionum variarum primordiis, dispiciendum aliis relinquimus. Nollem ergo in figenda splendidioris Christianismi æra ultra Apostolicorum Virorum ex mundo excessum multum descendere. Heroica fidei ediderunt facinora, fateor. Verum an non multum scoriarum illis adhæsit? Annon ambitiosa nimis Martyrii cupido multos occupavit? Annon æquiparari saltem illis merentur, qui sub Antichristianismi ingruente nocte ac redeunte Reformationis aurora, sanguine suo Ecclesiam fæcundarunt? Annon eadem Joh. Husso, Hieronymo Pragensi, Savonarolæ, Ludovico Berquino, Annæ Burgio, Henrico Zutphaniensi, Claudio Brussonio ac millenis aliis constantiæ gloria, quæ quibuscunque primorum temporum martyribus debetur? aut an disciplinæ, qui tum forte obtinuit, rigor san-*

ctitatis opinionem majorem illi ætati conciliabit? Quid si ille ipse ultra modum exercitus Ecclesiasticæ dominationis fundamenta jecit? Quid si ille generalis neutiquam fuit, cum de luxatis ejus vinculis Cyprianus idem amarulenter conqueratur? Quid si atrociora potissimum crimina ac sigillatim apostasiam multis aliis neglectis impetiit? Quid si ipsæ leges circa pænitentiæ gradus introductæ non parum fermenti ἐθελοθρησκείας & superstitionis adjunctum habebant? Quid si imprudens Præsulum in excommunicando Zelus jam tum apparuit? Hæc si certis nituntur testimoniis, annon panegyricos magis quam Historiam scribere censendi sunt, qui contemtis recentiorum exemplis nihil sublimius in sanctitatis exercitio occurrere prætendunt, quam quod hanc antiquitatem spirat. Ita ὁ Μακαρίτης Cl. *Lampius.* Hæc non eum in finem, adducuntur, quasi errores horum hominum in majus vellem extollere, aut pietati eorum aliquid detrahere: non enim uno ictu & paucis temporis momentis sed sensim sensimque opiniones & consuetudines, altissime animis inhærentes, deponuntur; sed ut quidam boni homines discant, non omnia quæ communiter in compendiis historicis de hoc argumento dicuntur, certa esse & indubitata. Vel soli libri N. Testamenti docent, Christianos non statim ac nomen dederunt Religioni christianæ, omnibus protinus valedixisse erroneis opinionibus & vitiis.

(V.) Quod si quibusdam in locis Religio non sine mistura superstitionis traditur, hoc non impedire debet Incredulos, nisi plane alias ob caussas animos a Religione habeant aversos, quo minus Revelationem admittant. In dissertationibus nostris de hoc argumento probavimus, ipsos sapientiores inter Gentiles superstitionem a religione distinguere probe potuisse. Cur ergo Increduli Religionem a pravis opinionibus, & introductis superstitionibus separare non possent? Profecto merus est hic hominum illorum pretextus, quando se propterea repudiare Religionem christianam asserunt, quod multis in locis ea varia sit superstitione contaminata.

(VI.) Manifestissimum denique argumentum, quo probatur, Revelationem Superstitionis caussam non esse, est, quod ab una parte Idololatriam & omnis generis superstitiones damnet; ab altera vero internum Dei cultum tanquam præcipuum commendet. Limites disputationibus publicis positos supergrederer, si omnia loca, quæ huc faciunt convectare vellem: unum igitur alterumve adduxisse juvabit. Statim initio Revelationis Deus cælum terramque condidisse dicitur; quod sine dubio eum etiam in finem dictum est, ut ineptis & superstitiosis

ſtitioſis de origine rerum omnium figmentis, quæ ab Ægyptiis aliiſque orientis populis admittebantur, ſe ſe opponeret Moſes. Joſuæ XXIV. v. 2. 3. narratur, Deum Abrahamum ex Ur Chaldæorum, ubi idololatria graſſabatur, evocaſſe. Tot populi judaici adflictiones, quæ paſſim in ſacris narrantur, eam potiſſimum ob cauſam factæ dicuntur, quod Natio illa varii generis ſuperſtitionibus & Idololatria ſe ſe contaminaſſet. Et quid frequentius in Prophetarum ſcriptis audias, quam lamentationes ob Judæorum inclinatos in ſuperſtitionem animos. In N. Teſtamento non ſolum Deus ſolus jubetur adorari *Matth.* IV. v. 10. & quidem in ſpiritu & veritate *Joh.* IV. v. 23. 24. ſed & diſertis verbis ad *Rom.* cap. XII. v. 1. declaratur, in quo ἡ λογικη λατρεια conſiſtat; imo univerſa Religio chriſtiana aliquando amoris Dei & proximi nomine venit, quæ latius a Viris doctis, qui præſtantiam Religionis chriſtianæ demonſtrarunt explanata atque probata fuere. Fierine autem poteſt, ut Deus Revelationis Auctor, ſuperſtitionem prohibeat & damnet; ſimul vero religionem talem præſcribat, quæ in animis hominum amorem ſuperſtitionis neceſſario excitet?

(VIII.) Denique *Tyndalus* & qui eum ſequuntur, ſi theſin ſuam ſalvam eſſe volunt, oſtendere debent, ex ipſa dogmatum & præceptorum Religionis chriſtianæ natura & indole ſequi neceſſario ſuperſtitionem. Neque enim ſequitur: Hi vel illi male ceperunt hîc illic ſenſum S. Litterarum: hi ex fæcundo ingenio multa adjecerunt: multi Chriſtiani una cum religione ſuperſtitioſos quoſdam ritus admiſerunt; Ergo religio hujus mixturæ & figmentorum cauſa eſt. Quemadmodum pariter non ſequitur: figmenta varii generis, ſuperſtitiones, & opiniones leves, principiis Theologiæ Naturalis ab hominibus adjecta ſunt: Ergo Theologia Naturalis eſt mater ſuperſtitionis. Quæ de duobus ſacris ritibus, Baptiſmo & S. Cœna monet *Tyndalus*, a Cl. *Foſtero* rite ſunt excuſſa.

XIV. *Alii, ex hac turba, inter quos etiam nomen ſuum profitetur Tyndalus objiciunt, Revelationem qualemcunque nihil Religioni Naturâli addere poſſe.* Ad quæſtionem illam elucidandam ante omnia videndum eſt, quid revelationis nomine intelligant Chriſtiani. Intelligunt nempe manifeſtationem quandam veritatum momentoſiſſimarum, quæ ope ratiocinationis ex principiis Theologiæ Naturalis erui non poſſunt. Ex qua definitione ſatis patet, quædam Revelationem complecti debere, quæ in religionis naturalis complexu non reperiuntur. Ut contrarium probent Adverſarii, talem revelationem, id eſt comple- Profertur objectio XIV.

xum veritatum, quæ rationis terminos ſuperent, dari non poſſe tueri debent. Ad adſtruendam autem hanc theſin requiritur, ut oſtendant certis argumentis, revelationem talium veritatum *vel* eſſe *impoſſibilem*, vel eam *virtutibus divinis* & *legibus naturæ* eſſe *contrariam*: vel denique eam eſſe Revelationis, quam Chriſtiani pro divina habent, *conditionem, ut omnes propoſitiones in ea traditæ e penu Religionis Naturalis depromi poſſint*. Quod ad *primum* argumentum ſpectat, aſſerimus, omne id a nobis pro poſſibili haberi, quod nullam manifeſtam involvit contradictionem. Talem autem in hoc caſu videmus nullam, ſive reſpiciamus ad Deum, ſive ad veritates, quæ Revelatæ dicuntur. Tantus eſt Abyſſus intellectus divini, tam infinita copia Idearum intellectui divino obverſantium, ut nihil impediat, quominus quaſdam novas & hactenus ignotas veritates, cum hominibus communicare poſſit, ſi velit. Nihil obſtat reſpectu veritatum, quæ revelari poſſunt. Per eas enim non intelligimus centonem propoſitionum inintelligibilium, aut adverſa ſecum fronte pugnantium, ſed complexum veritatum ſalutarium, quas Deus O. Maximus ad acuenda, extollenda, & perficienda Theologiæ Naturalis capita pro liberrima & ſapientiſſima ſua voluntate patefacere voluit, licet plene naturam earum in hac vita cognoſcere non poſſimus. Sed neque *ſecundo loco* oſtendi poteſt Revelationem vel virtutibus divinis, vel legi Naturali contrariam eſſe. Non poteſt attributis divinis minus conveniens dici, quod ad felicitatem promovendam unice tendit. At lux nova, in animis hominum accenſa, felicitatem hominum promovet; ergo neceſſe eſt, eam cum virtutibus divinis pulchre conſpirare. Deus qui hominibus rationem & facultatem cognoſcendi leges naturales dedit, ante eventum præſcivit, pleroſque mortalium lucem per rationem accenſam non ſecuturos, ſed variis arreptis temere opinationibus eam potius obſcuraturos. Quid igitur bonitati, æquitati & ſapientiæ divinæ contrarium eſt, ſi cum humano genere, ſaltem cum magna ejus parte, tales communicentur veritates, quæ nonſolum pondus addere poſſunt Religioni Naturali, ſed & eam multis modis ſuperant? Neque impedit, quod non plane omnibus ſemper & ſemel, revelationem illam conceſſit. Ad id enim præſtandum Deus nulla lege tenebatur, ſed pro ſapientiſſima ſua voluntate, cujus cauſas omnes perſpectas non habemus, potuit bona ſua vel inter plures vel inter pauciores numero diſtribuere. In hac voluntate optimi Numinis adquieſcere pium & æquum eſt. Quemadmodum enim Pater familiæ tenerrimo amore poteſt proſequi omnes

ſuos

ſuos Liberos, ſimul tamen confidentius cum quodam eorum agere, ob rationes ſibi, non omnibus æque perſpectas. Ita pariter Deus agere poteſt: quod nonſolum ex diverſa revelationis divinæ diſpenſatione, ſed & quotidiana Bonorum ſuorum diſtributione manifeſtum eſt.

Legibus divinis naturalibus contrariam eſſe revelationem pariter oſtendi nequit. Syſtemata certe Eruditorum, in quibus prolixe Juris Naturæ præcepta explicarunt, non tam perſpicua eſſent, tantoque innixa pondere, niſi chriſtianæ doctrinæ lux acceſſiſſet. Novi quidem produci loca e V. & Novo Teſtamento, in quibus officia Juris Nat. aut negari, aut imminui videntur, adeo quidem ut P. *Baylius* exiſtimarit, vix fieri poſſe, ut qui ex animo chriſtianam religionem amplexatus fuerit, Juris Naturæ & Civilis regulas obſervet. Sed qui loca allata ſecundum genuinas Interpretationis regulas expenderit, videbit, ea certo tantum temporum & perſonarum reſpectu præſtitu eſſe difficilia. Ipſe S. Soter teſtatur, ſe non ad tollendam ſed ad confirmandam legem naturalem in mundum veniſſe. Cum reſpectu fontis actionum moralium, finis, & Incitamentorum, Lex Naturalis aliqua indigeret luce & præſidio quodam: gratiæ ſine dubio agendæ ſunt Soteri noſtro, quod eas nonſolum clariore in luce collocaverit, ſed & aliud, idque fortius obligationis vinculum oſtenderit.

Denique mihi tam acuto non eſſe licet, ut affirmare poſſim, in Revelatione ea duntaxat contineri, quæ legem tantum naturalem complectuntur. Ipſimet Deiſtæ clamant, ſe inter alias rationes eo etiam nomine impediri, quo minus Religioni chriſtianæ nomen dent, quod in ea varia reperiantur dogmata, quæ cum Legis Naturalis decretis & rationis præceptis ſtare non poſſe videantur: quo ipſo fatentur, ea ex Theologiæ naturalis principiis erui non poſſe. Scio quoſdam ex hac tribu adprobare methodum S. Litteras interpretandi *Socinianorum*, atque exiſtimare, hac ratione ea quæ myſteria appellantur, facile intelligi poſſe: at utrum ſecundum legitimæ Interpretationis regulas id fiat, hoc eſt quod quæritur. Sed quid pugnes cum iis, qui veritatem rerum ab Evangeliſtis & Apoſtolis narratarum non admittunt: qui ſibi libertatem ſumunt conceſſa etiam veritate rerum geſtarum, pro lubitu interpretationes fingere, eaque, quæ in revelatione perſpicuis verbis deſignata ſunt, & quidem tanquam principalia, pro minus neceſſariis habere, ſervatis duntaxat iis, quæ ad palatum ſunt, quæque ſine aliqua revelatione facile intelligi poſſunt?

Repræsentatur XV. Incredulorum objectio.

XV. Increduli, & inter eos *Tyndalus* inprimis, dicunt, *Eos omni religioni bellum indicere, qui ut Revelationem extollant, vim Religionis Naturalis minuere satagunt: neque dari posse duplicem ejusdem ponderis regulam secundum quam homines actiones suas instituant.* Ad hanc objectionem reponimus. Et *primo* quidem verba horum hominum prima fronte nihil falsi in se continere videntur. Cum enim Religio Naturalis a Deo data sit, omnesque homines obliget, impium esset, si quis vim ipsius & obligationem minuere vellet. Lex Naturæ non est opposita legi morali a Christo traditæ. Imo certum est, sine Theologia Naturali, christianæ Religionis divinam originem probari haud posse. At probandum est, quod *secundo* loco monemus, hoc esse receptum omnium Theologorum Christianorum dogma, deprimenda nimirum esse Theologiæ Naturalis capita, ut Religio christiana extollatur. Non diffitemur, dari hinc inde inter Christianos tales scriptores, qui tum demum sibi sapere, & officiis piorum Theologorum defuncti esse videantur, si qualibet occasione in rationem ejusque culturam detonare possunt. Si clamare possunt, eam ita esse corruptam, ut putes eam aut frustra a Deo nobis datam, aut tanquam ancipitem cultrum in manus infantis concessam. Sunt, qui æquo animo ferre non possunt eos, qui Theologiæ Naturalis præstantiam deprædicare & eam optimæ Indolis Adolescentibus commendare solent. Sed hi fere sunt, qui per vitam hæc themata nunquam rite excusserunt, quorumve cerebrum tot Scholæ opinionibus repletum est, ut rerum præstantissimarum pretium rite expendere & probare non possint. At hic error Christianis Theologis in universum omnibus imputari non debet. Distinguendum adeoque inter Theologos & Theologastros. Haud ignoraverat inprimis *Tyndalus* in patria sua Anglia dari excellentissimos Viros, qui Theologiæ Naturalis usum & præstantiam prægnantissimis argumentis demonstrarint: unde & ipsemet valde operosus est in adducendis locis, in quibus hæc argumenta explicarunt.

(III.) Increduli, in quo alios peccare clamant, ipsimet cæspitant. Ut enim Religionem Naturalem, ejusque dignitatem quam nemo sanus contempserit, extollant, omnia faciunt quæ ad revelationis præstantiam & præceptorum ipsius excellentiam minuendam facere posse putant. Frequenter enim & operose ostendere volunt, quam parum efficaciæ in animos hominum habeat Religio christiana; quam multis Ethica christiana sit innixa opinionibus fanaticis; quot homines, qui

præcepta

præcepta Religionis chriſtianæ ſincere præſtare voluerint, in melancholiam & ineptas opiniones conjecti fuerint; quam inſolita plane de internis neſcio quibus ſenſationibus & actionibus piorum, religioni addictorum, in Revelatione exponantur; quam ſint illa gaudia plane cœleſtia Myſteriis inintelligibilibus ſuperſtructa, vana &c. &c. Hîc vero mirari non debent Increduli, ſi Viri cordati inter Chriſtianos cauſam ſuam nonſolum maſculé tueantur, ſed & contra oſtendant, quam exiguam omni tempore vim in animos hominum habuerit tantopere celebrata Religio Naturalis; quanta fuerit antiquiſſimorum, eorumque doctiſſimorum Philoſophorum & Juris Conſultorum circa Legis Naturalis explicationem animorum diſſenſio; quod Lex illa Naturalis nunquam credendorum norma fuerit, ſed patria religio, ſuperſtitioſa licet & inepta: Quod nullum tale Syſtema Theologiæ Naturalis purum, & ab omnibus erroribus liberum, inter eos, qui ſolam legem naturalem olim ſecuti ſunt, reperiatur; ſed quod recentiores hinc inde ſparſas Philoſophorum Veterum Sententias nullo habito religionis & hypotheſium, quas ſequebantur reſpectu, ut ſpecioſa magis eſſet legis illius naturalis facies, ad fucum faciendum Imperitioribus, in unum collegerint. &c. &c. Ubi tamen probe eſt notandum, Viros doctos ita *κατα βιαιον* contra Incredulos argumentantes, non tam legis illius Naturalis fundamenta impugnare, aut præſtantiam illius minuere, quam vero potius oſtendere voluiſſe, recentiores Theologiæ Naturalis Concinnatores, ſi verum fateri vellent, multum Religioni chriſtianæ debere.

(IV.) Neſcio cur Theologis vitio verti debeat, quod Ethicam chriſtianam ſupra legem naturalem extollant. Non poſſunt enim non hoc facere, partim quia perſuaſi ſunt Revelationem eſſe divinæ originis; partim quia ipſa collatio legis hujus naturalis cum Revelatione, hujus præſtantiam pulchre manifeſtam facit; unde etiam ſæpe Ethica chriſtiana ab Incredulis laudata eſt: Qui vero jure aliquid extollit, rei ſupra quam illam extollit, juſtum ſuum non derogat pretium.

(V.) Denique quæ de duplici regula adducuntur, parum in hoc negotio valere videntur. Licet enim veritas lumine Naturæ nota, a veritate revelata diſcrepet, non tamen proprie loquendo ſunt duæ diverſæ agendi regulæ, quam vero una regula, ad duo diverſa objecta

exacta.

exacta. Nimirum regula generalis hominis ſapientis & Chriſtiani hæc eſt: Quicquid rationi conveniens, grave, momentoſum & Deo dignum eſt, ſive id ex ſolo lumine naturali, ſive ex aliqua certa Revelatione innoteſcat, id eſt ſequendum, vitaque ſecundum lucem illam, undecunque ortam, eſt inſtituenda. Atqui in Religione tam naturali quam revelata, talia reperiuntur recte de rebus divinis ſentiendi & pie vivendi præcepta, quæ rationi & virtutibus divinis ſunt conſentanea, Ergo rationi conveniens eſt, ut homo ſapiens eadem admittat & probet. Poteſt quidem ſi ad objecta ipſa credendi reſpiciatur, dici, ea duplicis generis eſſe, non quidem reſpectu originis, quæ utraque Deum auctorem habent, ſed modi tradendi. At quoniam de verbis altercandum non eſt, ponamus aliam eſſe regulam, quæ revelatio, aliam, quæ Theologia Naturalis præſcribat; cauſam non video cur utraque ſimul ſtare non poſſit: una ſublimiora, altera vero captu magis facilia tradere poteſt. Quo ipſo tamen regulæ ipſæ ſibi non contrariantur.

Siſtuntur reliquæ Incredulorum objectiones.

XVI. Reliqua horum hominum adverſus Religionem chriſtianam præjudicia, ut finem huic argumento faciamus, uno quaſi complectar faſce. Dicunt igitur *pleroſque Chriſtianos nullo inſtituto examine chriſtianæ religioni nomen dare, ſenſuros aliter, ſi inter alios homines nati & educati fuiſſent; Controverſiarum inter Chriſtianos nullum eſſe finem, præter veteres novas cottidie propullulare: Pleroſque publicos Religionis chriſtianæ Doctores & Sacrorum Antiſtites inepto correptos eſſe adverſus diſſentientes Zelo; de minimis quæſtiunculis ſerram diſputationum reciprocari, easque ſæpe ita exaggerari, ut pauciſſimi tandem inter ſimpliciores ſciant, quid ſcitu credituque ad ſalutem ſit neceſſarium: Optimos & præſtantiſſimos inter Chriſtianos Viros, qui morbo huic medelam adferre conentur, cæteris ſuſpectos eſſe, & dum non æque ferventi Zelo minutos errores impugnent, aperte ſæpe perſtringi; oportere quemvis pro cognitionis ſuæ modulo judicare, neque ultra ſuum extendere judicium: Deum qui arctiſſimos cognitionis humanæ limites perſpectos habeat, probe ſcire, pleroſque mortales in eo eſſe ſtatu, ut de inquirenda veritate non poſſint eſſe ſolliciti: Deiſtas paucis contentos religionis articulis ab incommodis illis ſupra recenſitis liberos eſſe, & ſi quis inter ipſos diſſenſus, eum æquiſſimis ferre animis* &c. &c.

Juvat jam per partes, ſed ſtrictim, dum paſſim in ſuperioribus unam vel alteram harum objectionum tetigimus, ad hæc reſpondere. Et *primo* quidem verum eſt quod dicunt Increduli, plures dari in omnibus Chriſtianorum Sectis, qui quæ Juvenes didicerunt, per totam vitam

vitam ſine examine tueantur: & horum numerum ingentem eſſe pariter non infitiamur. Neque inſuper diffitemur, inter ipſos V. D. Miniſtros dari tales, qui perſpicuis ſolidisque argumentis veritatem Religionis chriſtianæ probare, nedum ſubtiliores objectiones Incredulorum retundere poſſint. Quoſdam impedit judicii & ingenii defectus: alii in Academiis & Gymnaſiis de hoc argumento non ſatis fuerunt edocti; Plures Doctores publici minoris momenti controverſias prolixe excutere ſolent, capitales vero veritates negligentius ſæpe tractant, exiſtimantes, illas tanquam immotas pro veris ab omnibus habendas, neque anxie examinandas eſſe. Hinc ſæpe fieri ſolet, ut & ipſimet, ubi ad rudiorum captum primariæ veritates perſpicue tradendæ eſſent & explicandæ, obſcure de hoc argumento diſſerant. At quid tandem hoc juvat Incredulos? Num propterea, quod multi inter Chriſtianos cæco impetu, nullo inſtituto examine religioni adhæreant, ſequitur, Religionem chriſtianam nullis certis eſſe ſuperſtructam fundamentis? num inde ſequitur, omnes promiſcue Doctores Eccleſiæ chriſtianæ antecedentium turbam ſequi? Soline Increduli omnia ad normam rationis expendunt, factoque examine demonſtrare poſſunt, meram fabulam eſſe, quæ de Religionis chriſtianæ origine & præſtantia dicuntur? ubi de religionis negotio & officiis circa eam agitur, manifeſtum erit, Iliacos intra muros peccari & extra. Neque quorundam Eccleſiæ chriſtianæ Doctorum torpor Deiſtarum audaciæ præſidio erit.

(II.) Controverſiarum inter Chriſtianos agitatarum magnum eſſe numerum, illaſque quotidie augeri, in confeſſo eſt. At de quibus tandem rebus non diſputant & diſputarunt omni tempore Eruditi? Nullæne olim erant inter Celeberrimos Græciæ & Latii Philoſophos concertationes? Nullæne lites & contentiones inter Juris Conſultos, Medicos, elegantiorum Litterarum Cultores, Philoſophos & Hiſtoricos de variis argumentis ortæ ſunt diſſenſiones? Nonne magnum eſt ſententiarum inter ipſos, qui libere cogitantium nomine veniunt, divortium? Cumque cauſæ præſto adſint ſatis manifeſtæ harum diſſenſionum, quas Increduli ſatis perſpectas habent, inique religio ipſa Chriſtiana propterea contemnitur.

(III.) Neque infitiamur ſed dolentes fatemur, multos Theologos fervorem nimium in tuendis ſuis opinionibus ſæpe oſtendere, & ſuperbiam ſuam & obſtinationem animi nomine Zeli pro gloria Dei venditare. At quid hoc adverſus Religionem? Sunt & fuerunt ſemper Theologi cordati & pacifici, in trutinandis quæſtionibus Theologicis

circumſpecti, quamvis numero ab iis, qui in minutis opinionibus acriter defendendis eruditionis Theologicæ ſummam poſitam eſſe exiſtimant, ſuperentur. Neque deſunt Theologi præſtantiſſimi, qui his vitiis ſe ſe opponant, & contra genuini pro gloria Dei Zeli indolem vivis depingant coloribus. Quod quidam minimas quæſtiunculas in majus extollant, verum eſt. Sed quis bonus, pius, & ſapiens Theologus chriſtianus hoc probat? Quis non dolet? Quis luxuriantibus ingeniis frænum injiciet? Quis impedire poterit, quo minus homines altos ſpiritus gerentes & ignorantes in quibus tandem præſtantia Religionis conſiſtat, pertinaciter opinatiunculas ſuas defendant? Multorum φιλαυτια obſtat, quo minus Viri veri amantiſſimi his malis occurrere poſſint. Sed quid juvat hoc Incredulos? Cur propterea Religionem chriſtianam faſtidiunt, quæ tamen ſua ſe ſe commendat ſimplicitate & alieniſſima eſt a tot quæſtiunculis, quibus ſe ſe miſere torquent Eruditorum ingenia? Et profecto, qui ἀθες παθων N. Teſtamenti evolvit volumina, eoque animo, ut quod verum eſt & ſalutare unice reperiat, tot recentiorum Sophorum quæſtiunculis non movebitur.

(IV.) Neque a vero abhorret, quod illi ſæpe, qui momentoſa in religione ab articulis minus neceſſariis ſolerter diſcernunt, atque ſimplicitatem in rebus Theologicis commendant, aliorum odiis & inſectationibus obnoxii ſint. Neque hoc mirum eſt; varia enim ſunt hominum ingenia & judicia: homines qui animos ſuos gravioribus diſciplinis excultos non habent & inter ſtrepitum inanium quæſtiuncularum ætatem trivere, non poſſunt non odio habere eos, qui quæſtiones illas reſectas vellent. Hæc ſapientibus, & veri amantibus ferenda ſunt. Nihil vero horum Magiſtellorum ſiniſtra de cordatis Theologis Judicia Incredulos juvant. Cum enim hæc ipſis perſpecta ſint, cur non ſequuntur eos, qui amore pacis ſe commendant, & graviſſima maxime urgent? Cur propter iniqua aliorum judicia, id quod ſanctiſſimum eſt in religione negligunt & contemnunt? Interim & hoc obſervandum, nos Scholaſticarum controverſiarum nomine non intelligere veritates momentoſas in S. Litteris contentas: Has enim cordati Theologi defendere debent gnaviter; Hoc ideo noto, quia Deiſtæ vellent, ut Theologi ea, quæ præcipua ſunt in Religione v. gr. Myſteria, miracula &c. minime tanquam neceſſaria urgerent, quod inprimis Auctor *Religionis eſſentialis* faciendum putavit. Theologus enim, qui Revelationem admittit, non poteſt ea, quæ identidem a Chriſto & Apoſtolis tanquam creditu neceſſaria inculcantur, pro levibus habere, neque

neque imitari debet illum Colonum apud *Gellium*, qui herbas bonas una cum infelici lollio exterminavit.

(V.) Teneri quemvis cognitionis suæ modulo attemperare suum, de rebus ad religionem spectantibus judicium, in confesso est. At quid hoc ad tuendam Incredulitatem faciat, non video, nisi Increduli dicant, se post rigidissimum Religions christianæ examen manifeste deprehendisse, eam plane absurdam, & omnibus probabilitatis legibus contrariam esse. Quod si hoc volunt, videant ne judicia sua extendant super id, quod verum & certum est. Videant ne ita judicando, non unum tantum aut alterum Christianorum, sed ingentem turbam Virorum præstantissimorum, qui per omne vitæ tempus Religionem rite & sedulo examinarunt, offendant. Nemo sanus ab Incredulo poscit, ut sine examine Religioni christianæ subscribat. Hoc tantum volumus, omnibus esse pro viribus elaborandum, ut rem omnium attentione dignissimam rite expendant, neque odio, ira, & contemtu præpediantur, quo minus id fiat. Qui enim ita judicat, non pro cognitionis suæ modulo, sed pro arbitrio vitiosæ suæ voluntatis agit. Et quid responderent tandem Deistæ homini Atheismum profitenti, & dicenti, sibi pro modulo cognitionis suæ judicandum: an non contenderent, eum vim ingenii sui in examine quæstionis momentosissimæ non intendisse & propter difficultates quasdam circa hoc argumentum occurrentes, rem ipsam inficiari non debuisse?

(VI.) Nos etiam agnoscimus Deum pro facultatum, ingeniorum, diversitate & labore, quem in examine religionis quisque exantlavit, judicaturum: at propterea non sequitur, quemvis aut in ea, in qua natus est, publica religionis professione secure manere posse, aut quemlibet cognoscendæ veritatis conatum sufficere. Ipsi Deistæ fatentur, cognitionem Theologiæ Naturalis esse scitu plane necessariam. Nonsolum igitur possibile erit, ut homines religionis hujus principia cognoscere possint; sed & peccabunt omnes, quot quot ingeniorum suorum nervos ad partes omnes hujus religionis cognoscendas, non intendunt. Tota igitur quæstio huc redit; utrum ea sit Religionis christianæ indoles, ut ejus veritas ad capacitatem eorum qui non plane sensu communi destituuntur, attemperari possit, & utrum hoc posito, omnes christiani, quibus Revelatio hæc obtigit, ex ea addiscere possint illa, quæ scitu credituque sunt necessaria. Hoc vero nos Christiani contendimus. Debent igitur Increduli in se descendere, & probe expendere utrum iis animi facultatibus sint instructi, quæ ad examen religio-

nis instituendum requiruntur. Nullus dubito, quin plerique confessuri sint se se dotibus ingenii sufficientibus ad hoc præstandum ornatos esse. Quod si vero hoc non obstante, antequam examen hoc instituant, sinistris contra eam sunt occupati opinionibus, aut eam non expendant, ipsimet judicent, num Deo christianæ religionis Auctori perinde futurum sit, utrum serio animos ad hoc examen rite instituendum adjecerint nec ne. Hominem certe culpa dignum censebunt, qui singulas Religionis Naturalis partes examinare & cognoscere non allaboravit. Cur ergo Deus rationem nullam habiturus esset ejus hominis, qui cum & potuisset & debuisset christianam religionem expendere, id tamen neglexit, nescio quo infirmitatis commotus pretextu? Verbo: aut dicendum, Deum non curare res humanas, neque ad actiones morales hominum attendere, aut verum erit, neglectum negotii tanti peccatum esse gravissimum, pænaque non levi dignum. Cujusvis autem est probe dispicere, quo animo examen instituerit, & utrum serio actiones suas pro facultatum animi Viribus ad Numinis voluntatem componere voluerit.

(VII.) Deistas denique pauca numero admittere religionis principia novimus; quo jure vero id fiat, merito quæritur. Quicquid vero de hoc sit, asserimus etiam nos, religionem christianam in quantum omnes pariter Christianos obligat, nullo habito respectu Eruditorum & plebis, multitudine articulorum fidei non esse oneratam, quod ex catecheticis institutionibus in gratiam plebis adornatis, constat; Quod si vero propter incommoda quædam, quæ ex diverso religionem christianam concipiendi modo oriuntur, illa prorsus esset abjicienda, actum etiam esset cum ipsa religione Naturali. Qualis vero olim & nunc fuerit inter eos, qui solo gavisi sunt lumine naturali, animorum consensio Historia Philosophica & Litteraria locupletes esse possunt testes. Neque amica illa, quam jactant Increduli, animorum conspiratio, quicquam probat, quandoquidem etiam turpissimi Idololatræ & graviter errantes eandem possunt inflare tibiam.

EPIME-

ʼΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

THESIUM THEOLOGICARUM.

I. Dictum Pauli ad Romanos Cap. XIV. v. 23. Quodcunque non fit ex fide peccatum eſt, perperam ad fidem ſalvificam applicatur.

II. Male cauſæ ſuæ conſulunt Doctores pontificii quando Tranſubſtantiationis dogma defenſuri ad Myſterium S. Sanctæ Trinitatis provocant.

III. Cum nonniſi ex Sanctitatis ſtudio Chriſtianus ſcire poſſit, utrum beneficii juſtificationis factus ſit particeps, manifeſtum eſt, neminem ſine pietatis ſinceræ ſtudio de ſalute conſequenda certum eſſe poſſe.

IV. Qui Examen Religionis liberum proſcribunt, vitium Incredulitatis vehementer promovent.

V. Tantum abeſt ut cultura rationis religioni officiat, ut potius, quo quis magis vires rationis intendit, eo evidentius religionis chriſtianæ præcellentiam perſpiciat.

VI. Illi cives & ſubditi Imperantibus ſunt fideliſſimi, quibus permiſſum eſt, dictamen conſcientiæ in rebus ad religionem ſpectantibus ſequi.

VII. Methodus vere demonſtrativa ſive ſynthetica ſive analytica, quam Mathematici uſurpant, in tradendis ſanctioribus diſciplinis, & in S. Litterarum interpretatione perperam adhibetur.

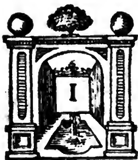

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADHIBENDA.

PARS XI.

Sect. I.

Nexus cum Antecedentibus ostenditur.

N antecedentibus, de hoc argumento ſcriptis Diſſertationibus, ab una parte diligenter in cauſas Incredulitatis inquiſivimus, & ni fallor, præcipuas deteximus: Ab altera vero argumenta generalia, quibus Increduli, cauſam ſuam peroraturi, utuntur, repreſentavimus, & quid ad ea, noſtra opinione, reſponderi & poſſit, & debeat, oſtendimus. Tempus jam eſt, quod & titulus harum Meditationum promittit, ut quænam tandem medela morbo huic gravi, & indies magis ac magis invaleſcenti, adhibenda ſit, diſpiciamus. Atque hoc cum in hac, tum in ſequenti XII. Diſſertatione, ſi vixero, præſtabitur: Quo peracto, Meditationibus hiſce imponemus finem. Cum vero materia diſſerendi ſit fæcunda, ſimul vero duabus duntaxat Diſſertationibus includere volumus quæ dicenda ſunt, ſumma rerum veſtigia ſequemur, & præcipua adminicula adverſus Incredulitatem adducemus ſine tamen prolixiore quorumvis explicatione. Poſſunt autem, mea ſententia, omnia, quæ quidem in hoc argumento obſervanda ſunt, commode ad tria referri capita. Primo adferenda ſunt media quædam προφυλακτικα uti

uti apellantur, quibus cavetur, ne quis in gravem hunc morbum incidat. *Secundo* dispiciendum est, quomodo tractandi illi, qui ad vitium hoc inclinare videntur; & *Tertio* tandem videndum, quomodo reducendi sint in viam illi, qui in castra Incredulorum transiverunt, morboque hoc gravi correpti sunt.

II. Videndum ergo ante omnia quid præstandum sit, ut Homines adversus gravem & funestum morbum Incredulitatis præmuniantur. Mature autem illi occurendum esse, quilibet videt. Itaque ab ipsa Juventute, omnia illa sedulo evitanda sunt, quæ sensim sensimque contemtum Religionis animis ingenerare possent. Ab altera vero parte omni cura & solicitudine ea omnia Præstanda, quæ teneris Infantibus amorem pietatis & virtutis instillare possunt. Atque hæc cura incumbit, *Parentibus*, *Præceptoribus*, *Gymnasiorum & Academiarum Moderatoribus*, *Oratoribus Sacris*, & ipsis denique *Imperantibus*. Incipiamus a *Parentibus*, eorumque circa Liberorum Educationem officiis. Notum est, infantes recens natos, omnibus Præsidiis, quibus sibimetipsis consulere possent, destitutos esse: Necesse igitur est, ut alii, quæ ad vitæ Sustentationem pertinent, curent. Jam vero, Parentibus, quorum Soboles sunt, & quorum animis amorem quemdam & quidem tenerrimum insevit optimum Numen adeo quidem, ut nisi sint ἄϛοργοι plane, & projectæ audaciæ, stimulos hosce ex animis evellere vix possint, prima hæc incumbit cura. Officia autem Parentum adversus Liberos ad tria possunt referri capita. Nimirum respicere debent Parentes ad mentem, ad corpus, & denique ad Fortunam Liberorum: De Duobus posterioribus hic prolixe Verba facere nolo, quanquam amplam occasionem dare possint Liberis Religionis exiguam habendi curam. Quod si enim ab ipsa Juventute eos non nisi delicatis pascunt cibis, corpusque reddunt effæminatum, facile fieri potest, ut nonnisi iis delectentur in posterum, quæ sensus suaviter titillare possunt. Cum vero religio talia inculcet officia, quæ pravis cupiditatibus valde ingrata sunt, manifestum est, ejusmodi educationem animos reddere a religione alienos. Quod ad Fortunam & externam felicitatem Liberorum spectat, possunt sæpe Parentes in causa esse, quo minus virtus & religio in animis Liberorum agat radices, idque variis potest fieri rationibus: v. gr. quando Parentes mature satis sua dilapidant bona, fieri sæpe solet, ut Liberi vel ad desperationem adigantur, vel tale vitæ genus eligere teneantur, in quo de pane lucrando unice debent esse solliciti. Culturæ vero mentis potissimam debent rationem habere Paren-

Parentum circa hoc negotium officium repræsentatur.

Parentes : notum eſt recens in lucem editos Infantes, ut in aliarum, ſic potiſſimum rerum divinarum verſari ignorantia : certe poſtquam animi ſenſa exprimere didicerunt, nulla veſtigia deprehendimus, innatarum quarundam de Deo rebusque divinis, idearum, licet quidam nulla experientia confirmati, id afferant. Manifeſtum ſimul eſt, eos dolore & voluptate ad aliquid agendum vel omittendum induci. Neceſſe igitur eſt, ut aliunde auxilium ad perficiendas rite facultates mentis adferatur. Perſuaſi ergo debent ante omnia Parentes eſſe, præcipuam officiorum ſuorum partem erga Liberos in eo poſitam, ut curam gerant culturæ rationis. Hæc vero abſolvitur cognitione rerum præſtantiſſimarum & amore virtutis. Quædam igitur Parentibus vitanda, quædam præſtanda. Cavere debent Parentes, ne ſua incuria & malo exemplo teneris infantibus tales inſtillentur ſententiæ & opiniones, quæ accedente maturiore ætate animos ab amore religionis & virtutis poſſint reddere alienos ; ab altera parte omni ſtudio & contentione animorum id agere debent, ut quantum in ſe eſt reverentia Numinis alte animis infigatur, creſcenteque ætate ea læta proferat germina. De utroque quædam monebimus, Lectorem vero harum rerum cupidum ad eos amandamus Auctores, qui data opera de Educatione Liberorum ſcripſerunt. (*)

Quæ evitanda ſint Parentibus ſingiilatim exponitur.

III. Ante omnia perſuaſi eſſe debent Parentes, infantes ſuæ potiſſimum, non vero aliorum, id eſt, ſervorum & ancillarum curæ eſſe commiſſos. Deus enim, qui hæc amoris ipſis largitus eſt pignora, eo ipſo vult, ut de eorum ſalute quam maxime ſint ſolliciti. Præcipua autem, ut ante diximus Liberorum felicitas in eo eſt poſita, ſi eximiis animi dotibus & virtutibus, inter quas eminet vera pietas, ſunt exornati. Notum autem pleroſque Servos & ancillas exigua notitia puræ caſtæque Religionis inſtructos eſſe, neque adeo teneris mentibus prima pietatis elementa tradere poſſe. Cavendum ergo I. ne Infantes mature ineptis, fabuloſis, & ſuperſtitioſis imbuantur opinionibus : Solent, ut notum eſt ancillæ & nutriculæ vel ſomni capiendi, vel evitandi ejulatus cauſa, multas infantibus narrare fabulas, ridiculas & ineptas, de Spectris v. gr. & lemuribus, quæ quidem licet non malo animo narrentur, altiſſimas tamen & amaras radices in animis infantum relinquunt. Sæpe etiam ridiculæ fabellæ ipſi ſanitati nocent, quando quidem non raro metum in animis nocte ingruente excitant. Quando igitur Parentes animadvertunt, aniculas pupulis tam ineptas tra-

(*) Tales ſunt *Fenelonius*, *Crouſazius*, *Lokius*, *Tillotſonius*, *Sulzerus*, aliique plures.

tradere fabulas, severé sunt increpandæ & jubendæ potius infantibus eas exponere narratiunculas quæ & delectari & prodesse possunt. II. Neque permittere debent Parentes, ut pro lubitu vel consuetudine servi vel ancillæ precum formulas præscribant, & memoriæ Infantum imprimant; sæpe enim illæ vel nullum fundunt sensum, vel ætati huic non conveniunt. Ipsi contra Parentes breves & sententiosas tradant pueris & puellis precatiunculas, easque ita recitent, ut ex voce & gestibus pateat, ea, quæ recitantur, attentione quam maxime esse digna. III. Cavere debent Parentes, ne ipsimet in conspectu Liberorum (quanquam hoc semper evitandum sit) vel verbis vel factis occasionem subministrent, sinistras de religione & virtute imbibendi opiniones. Postremum autem fieri solet (a) si de Religionis negotiis sine debita reverentia loquuntur, aut dubia sua de religione concepta sine pudore effundunt. Attentiores ad hæc pueri & puellæ esse solent, quam vulgo existimatur. Pessimum autem in hoc negotio est, quod arreptas semel opiniones non raro auctoritate Parentum suorum defendere adsuescant. (b) Fit id per temerariam jurandi consuetudinem. Ita enim existimant Liberi, tam frequentem jurandi consuetudinem vel decus & ornamentum afferre sermoni, vel saltem licitam esse: cum vero postea decalogum addiscunt, audiuntque nomen Domini non esse in vanum sumendum, non ita rigide hisce insistendum esse credunt. Quando autem postmodum crescente ætate audiunt, falsa juramenta inter Christianos esse frequentissima, in sua confirmantur opinione. (c) Neque præsentibus Liberis, de Divitiarum præstantia, formæ pulchritudine, splendore ædium & villarum, de ciborum & potus varietate, de varii generis cupediis multis loquendum est, alias facile, quod & tristis eheu docet experientia, credunt, in horum bonorum possessione omnem veram felicitatem positam esse, & quærendam pecuniam cæteraque bona tantis laudibus elata primum, virtutem post numos. Quum enim pueri & puellæ, iis cum maxime inhient, quæ sensibus grata & accepta sunt, incredibili desiderio in talia bona feruntur, & sæpe postea per universam vitam his deliciis capiuntur, infelicissimosque eos prædicant, qui bonis hisce destituti sunt: vix autem fieri potest, ut tales insignem aliquam in virtutis studio & pietatis exercitiis, quærant voluptatem. (d) A rixis, contentionibus, jurgiis, cum primis vero a crassis imprecationibus adversus se ipsos temperare sibi debent Parentes. Quando enim talia advertunt Infantes non solum reverentia erga Parentes, quos amare & colere debe-

rent, sensim sensimque minuitur & sæpe extinguitur; sed & ad similia adversus alios perpetranda ita quasi invitantur, quo ipso amor pietatis adversus alios non parum labefactatur. (e) Inprimis autem multum impietatem Liberorum promovet ignorantia Parentum in iis, quæ ad cognitionem veram religionis & cultus Numinis pertinent. Quod enim ipsimet magni non faciunt, sollicite, uti tenerentur, Liberis non commendabunt. Hinc etiam tales Parentes rarissime de Deo, rebusque divinis, de virtutis præstantia & insigni fructu, de vitiorum vero fæditate sermocinari solent, unde colligunt Liberi, hæc ad promovendam hominum felicitatem parum facere. Ita pariter Parentes, qui obscæna & auditu fæda, non raro præsentibus Liberis effutiunt, vel tetras calumnias, quæ hinc inde contra alios sine ullo sæpissime fundamento sparguntur, lubenter tamen & frequenter recitant & adaugent, vehementer pietatis studium in animis Liberorum reprimunt.

Ostenditur quid præstandum sit Parentibus.

IV. Postquam breviter monuimus, quæ cavere & evitare debeant Parentes, paucis etiam, quid ipsis præstandum sit, ostendemus. Hæc vero sequentibus constant articulis I. A teneris, quantum ætatis ratio fert, Numinis Reverentia Liberis est implantanda. Eum in finem frequentissime cum iis de Sapientia, potentia & bonitate Numinis virtutisque præstantia & utilitate est differendum. II. Religio, id est sincerus Dei amor & cultus, tanquam res, quæ veram nostram felicitatem promovere possit, est repræsentanda. Utendum autem non est fictis vel hyperbolicis, sed clarissimis & simplicissimis rationibus. Hæ fluxa hac ætate identidem sunt repetendæ, inculcandæ & infigendæ. III. Religio non est tanquam res tetrica valde & molesta, sed tanquam amabilis & jucunda depingenda & ostendendum omnia officia pietatis non solum esse rationi consentanea, sed & ita comparata, ut, si iis rite defungamur, nostram certissime promoveamus felicitatem: talia præcipue esse sequentia: Deum nimirum optimum, sapientissimum, beneficentissimum supra omnia amandum & colendum; in eo omnem nostram fiduciam reponendam: ad eum preces fundendas: voluntati ipsius quæ nunquam non sancta & conducibilis nobis sit, obsecundandum: præstandum proximo id, quod nos jure nobis ab eodem præstari exoptemus; virtute denique nostram internam & externam felicitatem promoveri. &c. &c. IV. Quando pueri vel puellæ in juvenilibus gaudiis lusibusque toti sunt defixi, non statim inde sunt ad preces vel ad alia officia pietatis statis horis defungenda, protrahendi: faciunt enim id animis repugnantibus & sensim sensimque non solum

ſolum adſueſcunt ſine attentione preces fundere, ſed & religionem ipſam tanquam rem oneroſam valde & moleſtam intuentur, quo facto ab illius amore potius retrahuntur, quam ad eam inducuntur. V. Nihil de articulis religionis Liberis eſt ſine explicatione perſpicua inculcandum. Hoc ſi non mature obſervetur, in obſcuris adquieſcunt, neque ad ſalutarem Religionis cognitionem & amorem poſtea incitantur. VI. Plura eodem tempore de articulis religionis tenerorum infantum memoriæ non ſunt infigenda. Felicioris etiam ingenii pueri vel puellæ, multitudine rerum addiſcendarum turbantur & fatigantur. Multi Parentes in eo peccant, & cognitionem religionis, qua imbuuntur Liberi, metiuntur multitudine precum, ſententiarum, & teſtimoniorum S. Scripturæ, quæ memoriæ mandata ſunt. VII. Cum pravi affectus & ad mala inclinationes, mature ſatis in Infantibus ſe ſe exerant non ſine prudentia his ſe ſe opponere debent Parentes, addita nimirum ſemper ratione, cur hæc vel illa omittenda ſint. Quanquam enim Parentes ſatis auctoritatis habeant, ad coercendos impetus pravos Liberorum, præſtat tamen, ſi objurgationibus ſemper addantur rationes, captui Liberorum accomodatæ: ita enim creſcente ætate ſentiunt, non propter auctoritatem Parentum, ſed ob rationum vim, hæc vel illa improbata vel commendata fuiſſe. (VIII.) Ipſis Parentibus incumbit, frequentes & ardentes ad Deum pro ſalute Infantum fundere preces. Quo enim magis fluxa eſt, & mutabilis hæc ætas, quo minus ad id quod ſalutare & utile eſt, attendunt; quo magis conſtat, quam variis caſibus obnoxia ſit improvida juventus; quo majore denique Liberos ſuos proſequuntur amore, eo frequentius pro illis ad Deum fundere preces ſuumque auxilium implorare debent.

V. Accedimus jam *ſecundo loco* ad publicarum Scholarum Præceptores, viſuri, quid illis hoc in negotio ſit præſtandum. Atque hic ante omnia, cum variæ claſſes ſint diſcipulorum, pro diverſitate ætatis & profectuum, ponimus pro certo, Præceptores graduum illorum habituros rationem in negotio religionis; quanquam etiam cæteræ diſciplinæ ita ſint tradendæ, ut ubi ad altiores gradus deventum eſt, illæ culturæ rationis & Studio virtutis inſerviant.

Quid in hoc negotio præſtandum ſit Præceptoribus oſtenditur.

Primo ergo a Præceptoribus poſtulatur, ut Junioribus capita religionis principalia breviter tradant, explicent, unove vel altero argumento, eoque captu facili ea probent. Hæc vero frequenter ſunt repetenda, & inculcanda, efficiendumque, quantum rerum natura & capacitas ingeniorum permittit, ut articulorum illorum accuratam habeant

beant notitiam. Extant passim ejusmodi Compendia, & indies magis eorum numerus, quæ Seculi nostri felicitas est, augetur. Interim quantacunque brevitate & simplicitate ea sint scripta, nisi ipsius Docentis solertia & prudentia accedat, parum prosunt. Profecto in tradendis simplicissimis veritatibus maxima opus est dexteritate, & judicii acie. Neque adeo facile est, uti quidam sibi persuadent, prima disciplinarum & religionis fundamenta rite ponere.

(II.) Proponenda autem hæc prima & præcipua Capita religionis stylo planissimo & simplicissimo. Quod si enim Docentes figuratis valde verbis religionis articulos pueris tradunt, iis, licet non satis intellectis, pertinaciter tamen adhærent, & in iis adquiescunt, quod si phrases postea mutaveris, aut planioribus utaris vocibus, stupent atque res ipsas mutari existimant. Hæc non monerem, nisi mihi compertum esset, morbum hunc, id est consuetudinem figuratis verbis, res ad religionem spectantes exprimendi, in ipsas penetrasse Scholas. Hinc pueri quidam ne preces quidem fundere possunt, sine metaphoricis locutionibus.

(III.) Quicquid de religione discipulis traditur & inculcatur, id ita explicandum, ut quantum natura rei patitur, non possint non intelligere. Quantum utilitatis habeat in progressu ætatis hoc monitum, verbis vix exprimi potest: ita enim sensim sensimque in animis eorum oritur cognitio clara & solida veritatum, quarum vim, ubi eas ad conscientiam revocant, non possunt non sentire, neque mixtura phrasium confusarum, a vero rectoque religionis sensu se se abripi patientur.

(IV.) Ut id obtineatur, frequentes sunt instituendæ exercitationes catecheticæ, eum nimirum in finem habendæ, ut exinde pateat, quomodo veritates in medium propositas intelligant. Atque hic non est sequendus quorundam præposterus mos, qui sententia vel testimonio a Discipulo in medium prolato, fuse, quasi Concionatoris munere defungerentur, de argumento disserunt, cum tamen id potissimum agatur, ut cognoscatur quomodo pueri veritates traditas intelligant, non vero quanta sit docentis rerum divinarum peritia. Atque hic etiam majore arte, quam vulgo putatur, opus est. Elicienda enim sunt quæstionibus & interrogationibus latentia in animis puerorum cogitata, eaque corrigenda vel probanda: ita adsuescunt de rebus divinis pariter atque humanis rite meditari.

(V.) In genere vero Præceptoribus in id enitendum est, ut majorem

jorem semper judicii, quam memoriæ habeant rationem; hoc enim nisi fiat, nunquam pueri ad solidam rerum humanarum & divinarum pervenient cognitionem; unde etiam manifestum est, necesse esse, ut Præceptores ipsi, qualemcunque disciplinarum partem tradituri, *artis cogitandi* præceptis sint imbuti. Ita enim semper Institutioni sua constabit ratio. Ex quo etiam hic fructus nascetur, ut nimirum pueri quo magis ætate crescunt, eo majore cum gaudio & animorum contentione disciplinas addiscant, ita enim earum usum percipiunt. Ubi vero memoriæ sunt mandanda, quæ aut plane non, vel saltem non satis intelligunt, inviti ad pensa præscripta rite pertractanda animos adjungunt, & incipiunt Litteras odisse, antequam accuratiorem earum sibi compararunt notitiam. (VI.) Religio ipsa, & præcepta Dei, non tantum tanquam rationi convenientissima & in omni vita utilissima sunt pueris repræsentanda, sed & iis insinuandum, ea, si mature iis obtemperent, præstitu postea fore valde facilia. Sunt enim, ut notum est, juvenes natura ita comparati, ut omne, quod molestum est, fugiant, eaque duntaxat sectentur, quæ jucunda ipsis videntur. Itaque fronte serena, non tetrica & Magistrali tradenda sunt Religionis & virtutis præcepta. Ubi cum baculo & virga religio inculcatur, animus metu perculsus rem ipsam amare desinit, & religionem non majoris æstimat, quam præcepta Grammaticæ. (VII.) Capita de Theologia naturali & veritate Religionis christianæ pro captu ætatis sedulo sunt inculcanda, neque cessandum unquam in doctrina hac animis infigenda. Non est putandum, pueros veritatum harum intelligendarum capaces non esse! contrarium me sæpius edocuit experientia. At has veritates facili methodo debet tradere Præceptor, omniaque, quæ ad subtiliorem harum veritatum demonstrationem faciunt, resecare, & in aliud tempus transferre. Quomodo hoc negotium instituendum sit, exemplo suo monstravit ὁ Μακαρίτης *Venerandus Osterwaldius* in suo *Catechismo.* Majoris profecto momenti res est, quod hic inculco, quam vulgo putatur. Sunt Præceptores qui egregie se suo officio defunctos putant, si pueri integrum Catechismum memoria tenent, licet præcipuos articulos in eo contentos, non rite intelligant. Sæpe etiam minoris ponderis veritates non minus urgent, quam gravissimas, de quibus tamen infra plura. (VIII.) Præmuniendi sunt omni data occasione puerorum animi contra opiniones vulgares, falsas, & superstitiosas, quas vel domi audiunt, vel a condiscipulis acceperunt: castæ religioni ut plurimum inimicæ sunt illæ opinio-

 nes,

nes, altasque in animis agunt radices. Bene ego memini illius temporis, quo cum condiscipulis Vere & æstate in gramine consedimus & singulari cum voluptate mutuo narravimus miras de spectris & lemuribus fabellas & portentosas de immensa sagarum potentia fabulas, quæ profunde animis nostris infigebantur, & quas viri facti, vix deposuimus. Habent Præceptores plures occasiones de hisce loquendi, atque τερατολογιας illas explodendi. Pessimum hoc est, quod multi, ejusmodi opinionibus imbuti, sed nullis disciplinis severioribus exculti, neque religionis satis gnari, ubi inter exteros versantur, & audiunt tales fabellas explodi, & albis dentibus rideri, incipiant de religione ipsa dubitare. (IX.) Ubi ætate pueri crescunt, & egregias sententias e Græcis & Latinis Scriptoribus petitas addiscunt, ostendendum est, præstantissimos omnis ætatis Viros, his scriptis delectatos fuisse, non tantum ob styli puritatem & elegantiam, sed eam potissimum ob caussam, ut inde egregia recte vivendi præcepta haurirent. Hinc bene facient Præceptores superiorum classium, si doctissimi *Rollini* tractatum, *de methodo tradendi humaniores Litteras evolvant.* Semper enim pueris ingeminandum est, utilia esse opportere ea quæ discant, linguasque eum in finem potissimum addisci, ut quæ in præstantissimorum Virorum scriptis præclare dicta & facta leguntur, in usus nostros revocemus, (X.) crescente ætate, in religionis negotio altius est progrediendum, ita tamen, ut principia primaria maximique momenti, non solum identidem inculcentur, & repetantur, sed & pro gradu ætatis, & ingeniorum, sensim sensimque in clariore luce collocentur: atque hoc non solum de theoreticis articulis, sed & de practicis est intelligendum; nihil vero tradendum, quod non grave, momentosum, & utile sit, suaque secum ferat commoda, & vera ad pietatem incentiva. Omittendæ vero in hac ætate meræ hypotheses & minutæ controversiæ (XI.) mature monstrandum discipulis quantum menti pariter & corpori noceant pravi affectus; quantum contra utilitatis adferat virtutis studium. Exemplis denique v. gr. *Josephi* & *Filii prodigi* monstrandum, quam diversi plane sint virtutis & vitiorum exitus. Hæc enim altius penetrant in animos juvenum quam nuda præcepta (*)

(XII.)

(*) Tot sunt pervestigandæ veritatis & exercendæ virtutis in hac vita impedimenta ut mirum non sit plerosque mortales a vera Sapientiæ via aberrare. Ea summatim repræsentat Vir ingeniosus, *Esprit Flechier* in libello cujus titulus: *La fausseté des vertus humaines.* Lib. II. cap. VIII. pag. 66 Ita de hoc argumento loquitur: *Il y a fort peu de gens, en qui la raison raisonne elle seule, & que la plûpart raisonnent*

(XII.) ubi animadvertunt Præceptores, discipulum aliquem superbum esse, & cristas tollere, ob qualemcunque scientiarum cognitionem, mature huic vitio est resistendum, ostendendumque hoc non solum maximum esse in cognitione veritatis impedimentum, sed & tales sapientum omnium risui exponi. (XIII.) Denique multis rationibus & exemplis est monstrandum, virtutem a sapientissimo quoque semper fuisse æstimatam, & non solum dignis elatam laudibus, sed & præmiis in hac vita condecoratam, imo sceleratos etiam sæpe Homines, volentes nolentes, veneratione virorum pietate & virtute eminentium, tactos fuisse.

VI. Accedimus jam quidem ad eos Doctores, qui in Academiis & Gymnasiis graviores disciplinas tradunt, visuri, quid & his præstandum sit, quando Auditores suos adversus Incredulitatis & impietatis periculum præmunire volunt. Possunt autem plerique Doctores publici licet Theologiam non tradant, multum tamen ad hoc negotium conferre. Humaniorum Litterarum Professores equidem in id eniti debent, ut optimarum Litterarum studiosi elegantiam latini & græci sermonis rite addiscant; attamen & illi plurimum conferre possunt, quod religionem & sapientiam commendare possit, idque duplici ratione; *prior* est, quando Auditoribus suis ostendunt, quam sit ratio, prava superstitione corrupta, imbecilla; quam turpiter præstantissimi Antiquitatis Viri culturam rationis neglexerint; in quot propterea prolapsi sint vitia; quam sit eorum contra conditio felix, qui ab ineunte Adolescentia, procul omni superstitione, non solum nobilissimis disciplinis exculti sunt, sed & iis in locis nati, ubi pura castaque floret religio. Id vero manifestis data occasione est monstrandum Exemplis: *posterior* est, si elegantiorum Litterarum cultoribus ostendunt, præstantissimos, & eruditissimos Antiquitatis Viros, non solum religionem a superstitione probe discrevisse, sed & virtutem semper considerasse tanquam præcipuum publicæ & privatæ felicitatis fulcrum, hominesque, qui omni religioni bellum indixerunt, pro peste Imperiorum & Rerum

De officiis eorum, qui graviores disciplinas tractant, agitur.

sonnent avec leur temperament, leur éducation, leur imagination, leur préoccupations, leur passions, & avec deference qu'ils ont pour ceux qu'ils estiment. Par le Temperament, les uns aiment des opinions extrêmes & les autres les douces & moderées. Par l'éducation chacun s'attache à celles, qu'on lui a enseignées, qui sont pour l'ordinaire aussi differentes qu'il y a des Précepteurs differens. L'imagination trompe tous ceux, qui se servent d'elle, & leur fait prendre ses visions pour des pensées solides. Les préoccupations ferment l'esprit & le mettent dans une impossibilité morale d'avoir d'autres vûes: Le passions corrompent le jugement, & la deference la soumet à celui des autres.

Rerum publicarum habuisse. Eum in finem monendi sunt humaniorum Litterarum cultores, ut non solum ad stylum, sed & ad res ipsas attendant & egregia præcepta ad virtutis studium facientia, non solum chartis illinant, sed & alte animis infigant. Hic enim præcipuus lectionis veterum scriptorum & sapientiæ Antistitum fructus est. Eum in finem legant Docentes, varias *Chrestomathias* a pluribus viris doctis conscriptas, in quibus egregia morum præcepta continentur. Nuper demum *Celeb. Altmanni* opera Tiguri editæ sunt egregiæ sententiæ morales e *Ciceronis* Libris petitæ, & collectæ ab *eruditissimo Abbate Oliveto*, quibus bonæ frugis plenissimas Editor adjecit notas, germanico idiomate exaratas. Qua vero ratione lectio Græcorum & Latinorum instituenda sit, ut etiam mores juvet, optime docuit supra laudatus *Rollinus* tomo tertio Libri supra commendati *de la maniere d'enseigner & d'étudier les Belles Lettres.* His addenda, quæ *Doctissimus Clericus* monuit cap. I. *silvarum philologicarum Æschinis Socratici Dialogis adjectarum.* Eundem in finem nuper in gratiam studiosorum Eclogas ex optimis græcis scriptoribus collegit, notisque illustravit *Celeberrimus & conjunctissimus Collega Breitingerus*, quæ hoc ipso anno Tiguri *Litteris Conr. Orellii* editæ sunt. Sed afferenda sunt in gratiam Auditorum nostrorum quædam de hoc argumento veterum testimonia, quibus, id, quod dixi confirmatur. *Quintilianus* Lib. I. cap. Ita pronuntiat: *Teneræ mentes, non modo quæ diserta, sed vel magis quæ honesta sunt discant. Itaque non Auctores modo, sed etiam partes operis elegeris. Nam & Græci licenter multa, & Horatium in quibusdam nolim interpretari. Val. M. L. VI. cap. 3. de Archilocho* Poëta lascivo hæc narrat: *Lacedæmonii Libros Archilochi ex civitate sua exportari jusserunt, quod eorum parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrantur. Noluerunt enim ea Liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum Poëtam, aut certe summo proximum, quia domum sibi invisam obscænis dictis laceraverat, carminum exilio multarunt.* De culto divino ejus necessitate ita inter alios locutus est *Cicero de N. D. L. II. S. 28. Deos & venerari & colere debemus: cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta, & mente & voce veneremur: non enim Philosophi solum, verum etiam Majores nostri superstitionem a religione separarunt. De legibus* Lib. II. S. 7. Ita loquitur: *Sit igitur jam boc a principio persuasum civibus, Dominos esse omnium rerum ac Moderatores Deos: eaque quæ gerantur Eorum geri ditione*

ne ac Numine, Eosdemque optime de genere hominum mereri: & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri; piorumque & impiorum habere rationem. Utiles autem esse opiniones has, quis neget, cum intelligat, quam multa firmentur jure jurando: quantæ salutis sint fæderum religiones; quam multos divini supplicii metus a scelere revocarit; quamque sancta sit societas civium inter ipsos, Diis immortalibus interpositis, tum judicibus tum testimoniis: unum tantum his adjiciam testimonium nimirum *Arriani*, celeberrimi stoici, qui adversus Epicureos & Academicos disputans, ita Lib. II. cap. XX. secundum versionem H. *Wolfii* pronuntiat. *Quid ais Philosophe? De pietate & sanctitate quidnam tibi videtur? si voles ostendam res esse bonas? utique ostendito, ut nostri cives ad cultum Numinis convertantur, & maximarum rerum neglectum abjiciant. Habes ergo probationes? Habeo: & ego gratiam tibi habeo. Quando ergo ista valde tibi placent sume contraria: Deos neque esse neque si sint, curare Homines; neque ullam nobis societatem cum illis intercedere: sed pietatem istam & sanctitatem vulgo hominum celebratam, commentum esse insolentium hominum & sophistarum atque adeo Legumlatorum ad terrendos & coercendos injurios. Recte Philosophe juvisti nostros cives, adolescentiam universam ad legum divinarum contemtum jam revocasti. Quid ergo? Accipe nunc justitiam nihil esse. Verecundiam esse stultitam. Patrem nihil esse, filium nihil esse: Euge Philosophe, perge, persuade ista adolescentibus, ut plures habeamus, qui idem & sentiant & dicant: Auctæ sunt nobis hisce sermonibus bene constitutæ Respublicæ. Lacedemon hujusmodi Oratione informata est. Licurgus suis legibus & institutis has persuasiones introduxit, neque servire turpe esse potius, quam honestum, neque libertatem honestam esse potius quam turpem. Qui ad Thermopylas occubuerunt propter hæc decreta occubuerunt. Athenienses vero, quas alias ob causas civitatem reliquerunt? & qui ista dicunt, uxores ducunt, Liberos procreant, Rempublicam capessunt & Sacerdotes & vates sibi constituunt. Quorum? Eorum, qui non sunt, & Pythiam sciscitantur ipsi, ut falsa audiant, & aliis oracula ennarrant. O impudentiam & imposturam singularem!* Humanioribus Litteris adjiciendum studium cognoscendæ artis criticæ & philologiæ (de S. Litterarum cultoribus loquor) sacræ. Harum disciplinarum accurata notitia duplicem præstat usum. Primo enim qui talibus delectantur, modo sapiant, tempus in obscuris & parum profuturis quæstiunculis theologicis conterere non solent; deinde apti

redduntur ad Deiſtarum argumenta contra hæc vel illa S. Litterarum loca allata, rite examinanda & refutanda.

De eodem officio plura afferuntur.

VII. Multum autem ad religionem amandam & tuendam conferre poſſunt philoſophicarum diſciplinarum Profeſſores. Quid illis præſtandum ſit breviter exponam. Et (I.) quidem in genere monſtrandum eſt optimarum Litterarum cultoribus, quantum ſit, & quam pretioſum beneficium Dei, quod nobis conceſſerit facultatem res divinas pariter & humanas, quantum neceſſe eſt ad felicitatem noſtram promovendam, cognoſcendi: ope hujus facultatis non ſolum addiſci varias artes & diſciplinas generi humano proficuas, ſed & optimi Numinis virtutes & voluntatem cognoſci. Ex quo colligendum, ad excollendam hanc facultatem cœlitus nobis conceſſam, omnes ingenii nervos eſſe intendendos. (II.) Præmuniendi ſunt diſcipuli contra eos Doctores, qui minus circumſpecte de *uſu rationis* in Theologia loqui ſolent. Sunt enim eheu! multi, qui ſe religionem valde confirmaturos putant, ſi quavis data occaſione in rationem, & Philoſophiæ ſtudium debachentur. Non poſſunt autem non homines incautos & artis ratiocinandi minus peritos in eam adducere opinionem, ac ſi nimirum revelata religio talia traderet, quæ cum rectæ rationis decretis nullo modo in concordiam redigi poſſent, qui peſtilentiſſimus error eſt. Hac peſſima arte uſus vel potius abuſus eſt P. *Baylius*, non ad religionem tuendam, & altiſſime animis infigendam, ſed ad eam ſuſpectam reddendam, vel ſaltem ad ingenii ſui aciem, & de quibusvis rebus utramque in partem diſputandi promptitudinem & capacitatem demonſtrandam. Oſtendendum denique, nonniſi Doctores umbraticos, Philoſophiæ ignaros, nullo habito diſcrimine, detonare contra eos, qui culturæ rationis diligenter incumbunt. Contra vero frequenter ingeminandum, quod nimirum, quo quis magis rationis vires intendat, eo magis etiam cœleſtem originem religionis chriſtianæ perſpecturus ſit. Exemplorum inſuper inductione probandum, multos in Atheiſmum vel Deiſmum prolapſos, quod rationem non ſatis excoluerint, & Philoſophiæ ſtudium neglexerint. Probavit hoc integro capite *Celeberrimus Clericus* in egregio libello de *cauſis incredulitatis*. Afferamus unum vel alterum ex cap. IV. *Il y a des Gens* (inquit) *qui ont été occupés de leur enfance à un métier, ou à un negoce attachant, ou à quelque autre occupation plus conſiderable, ſans qu'on ait eu aucun ſoin de leur former l'eſprit, ni même de les inſtruire de la Religion; & qui d'ailleurs s'étant trouvé d'un naturel peu propre à concevoir des choſes rele-*

relevées & néanmoins fier & presomptueux, sont venus à un âge mûr sans instruire d'avantage & sans se corriger de leur Orgueil. Ces gens là sont rarement bien persuadés de la verité de la Religion chrétienne; ils la rejettent même souvent toute entiere, ou au moins en partie; non seulement parce qu'ils en ignorent les preuves, mais encore, parce qu'ils ne les comprenent point, lors qu'ils les entendent dire par ceux qui les savent. Ces esprits grossiers & aveugles s'imaginent, qu'il n'y a rien de véritable, que ce que les sens leur font appercevoir, ou qu'ils ont reconnu par leur propre experience être possible, ou enfin qui se trouve conforme à leurs passions. Ce n'est pas seulement parmi des Gens occupés d'un métier, ou d'un négoce, qu'il se trouve de cette espece des incrédules; il y en a peut-être encore plus parmi ceux, qui aspirent à des grands Emplois, parmi les Gens d'épée & en general parmi les personnes de Qualité. On peut dire, que ces sortes de personnes ont reçû plus d'éducation que les autres, à l'égard des manieres du monde ou des emplois auxquels on les destinoit. Mais dans le fonds, il est aussi commun d'entendre cette sorte des gens raisonner pitoyablement sur la Religion que les plus grossiers d'entre la populace. Quand ils ont vieilli dans des pensées peu conformes au Christianisme, leur vanité naturelle, augmentée par l'âge, les rend plus opiniâtres & quelque fois tout à fait inaccessibles à la vérité. C'est en vain qu'on leur propose les raisonnements les plus convaincans, ils les regardent comme de purs sophismes; quoi qu'ils ne sachent point en quoi un Sophisme differe d'un raisonnement solide. Confer ejusdem libelli Cap. V. Part. I. (III) Doctrina de præjudiciis homines a veri cognitione abducentibus, probe est inculcanda, variisque exemplis illustranda; inprimis vero monstrandum, quantum ea religioni noceant, quam facile ea in graves errores conjiciant, aut semel temere admissos confirment. Præcipue vero in lubrica hac ætate antiquitatis & novitatis præjudiciis obviam eundum. Alacrioris ingenii Adolescentes citius, quam par est, ad Eruditionis gloriam grassari volunt, eamque se facile obtenturos putant, si novas & paradoxas opiniones in medium proferant; alii quibus obtigit servile ingenium, Antecedentium & Majorum turbam sequi malunt: utrique ad serium amorem veri sunt adhortandi: cavendum inprimis est publicis Doctoribus ne erectioris ingenii Adolescentem novis opinionibus inhærentem, propterea odio habeant; facile enim ita agendo non tantum ipsimet in contemptum adducuntur, sed & ea, licet sint præstantissima, quæ traduntur, postea spernuntur. (IV.) Pariter doctrina de demonstratione, & de variis gradibus verisimilitudinis, probe est

 in-

inculcanda ; ita enim discunt, quomodo assensus sit moderandus, & quam multa requirantur ad veri nominis demonstrationem : docendum veri nominis demonstrationem versari circa ideas abstractas & adæquatas, quales reperimus in numeris & figuris ; in cœteris Disciplinis nos oportere ut plurimum, contentos esse, certis verisimilitudinis gradibus ; inepte igitur illos agere, qui veritatibus quibusdam adsentiri nolint, quod eæ ad summam evidentiæ gradum evectæ non sint. &c. Hæc deinde facile ad sanctiores transferuntur Disciplinas. Neque inutile erit, quandoquidem Philosophiæ Professores de *sermone* ejusque legitimo usu agere debent, commendasse Auditoribus egregium libellum *τȣ Μακαρίτȣ Celeb. Werenfelsii de Logomachiis Eruditorum* ; Ita enim mature discunt, quinam fontes hujus mali : quanta dissidia sæpissime ob eas, etiam inter fratres orta ; quam turpiter se dederint, qui aut de vocibus, aut de rebus nullius momenti, acerbissimas contentiones excitarint, & quomodo hisce sit occurendum.

Qui *Physicam* tradunt, O. L. studiosis, duo potissimum, quæ ad scopum nostrum faciunt, præstare debent. *Prius* est, ut multorum exemplorum inductione probent, quam sit cognitio nostra circa minimorum etiam corporum essentiam imperfecta ; quam difficulter factis etiam experimentis in causas innumerorum effectuum in natura occurentium penetremus : ita enim sensim sensimque edocentur, mirum non esse, si quædam cognitu difficiliora deprehendantur in ipsa revelatione. Hunc usum physicæ exemplo *atomi* ostendit jam laudatus *ὁ Μακαρίτης Celeb. Werenfelsius* cujus etiam Epigramma *in partium in quolibet corpore infinitatem* lectu dignum est. *Posterius* in eo consistit, ut nimirum is, qui physicam explicat, Adolescentibus, qui suo tempore Pastorum munere (quorum major semper quam cæterorum numerus est) usus finesque Creatoris ostendat, eosque ad Venerationem Numinis perducat, ita quidem, ut pro mensura ætatis & ingeniorum capacitate sentiant, nihil temere, nihil sine causa ab Optimo Numine factum esse, sed omnia ad sapientissimos fines esse redacta ; impium proinde & ineptum esse, naturæ Auctorem propterea velle carpere, quod non omnium plane corporum nos circumstantium usus & fines ad digitos numerare possimus. Cum vero ad demonstrandam & cognoscendam religionem opus sit peritia artis ratiocinandi, & accurato judicii usu, disciplinæ vero Mathematicæ ad acuendum ingenium plurimum valeant, haud male agunt etiam sanctiorum disciplinarum cultores, quantum cætera studia permittunt, si his disciplinis vacent,

saltem

ſaltem eum in finem, ut plurimum in ratiocinando valeant. *Celeb. Werenfelſius* poſtquam cap. X. de *Logomachiis Eruditorum* monuiſſet, diſcipulos in tenera ætate non nimis aſſuefaciendos ſtudio contradicendi, ſuadet, ut ad malum hoc evitandum, probe in diſciplinis exerceantur mathematicis: Ego vero ad acuendum ingenium & ad ea, quæ in divinis & humanis rebus dijudicanda ſunt, easdem adhibendas puto. *Exerceantur* (inquit pag. m. 572.) *in iis, ubi diſputationibus locus non eſt, quales ſunt arithmeticæ & geometricæ diſputationes, adverſus quas, ſi quis argumentari vellet, merito ſuo ab omnibus rideretur: quæ diſciplinæ ad ſcopum noſtrum propterea quoque utiliſſimæ ſunt, quia nullæ aliæ magis a verbis nos ad res ipſas deducunt. Hæ ſolæ ab omnibus vocabulis nihil ſignificantibus penitus ſunt perpurgatæ: In his ſolis nemo in eo fallitur, quod voces quasdam, quibus nulla in mente diſtincta reſpondet notio, memoria tenens, rem ipſam ſibi intelligere videtur. Scio non cuilibet licere, in his artibus conſeneſcere, ſed* προπαιδειας *loco periculum in iis facere, ſaltem in eum finem, ut mature diſcernere diſcamus, quid ſit ſcire, quid ſit neſcire, ac propterea, quid nos ipſi ſciamus, quid neſciamus, ubi nuda verba, ubi res ipſas teneamus, omnibus licet, & omnibus utile eſt, ſi non neceſſarium.* Qui *Ethicam* ſive Philoſophicam, ſive Evangelicam publice tradunt, ampliſſimam habent occaſionem Auditores ſuos contra graves & pietati inimicos errores communiendi. Quoniam omnia, quæ ab iis inculcantur, ad pietatis ſtudium tendunt, non opus eſt, ut pluribus oſtendam, qua ratione illi malo huic occurrere poſſint. (*) Unum tan-

(*) Socrates, inter priſci ævi Philoſophos facile princeps, primam laudem inter cœteras diſciplinas deferebat Philoſophiæ Morali, veram ad felicitatem viam monſtranti: cæteras vero, quantum huic fini principali inſervirent, excolendas eſſe exiſtimavit, modumque in ſapientiæ ſtudio habendum eſſe prudenter monuit. Præclarus de hoc negotio extat locus in *Xenophontis memorabilibus. Lib.* IV. ubi ita juxta verſionem diſſerit: *Geometriam eo uſque diſcendam ajebat, donec poſſet, ſi uſus ferret, terram vel recta metiendi ratione accipere, vel tradere, vel diſtribuere, vel opus deſignare. Atque hoc tam diſci facile, ut qui animum ad dimenſionem advertat, is & ſcire poſſit, quanta ipſa terra & cognita metiendi ratione diſcedat; verum in Geometria diſcenda progreſſum ad deſcriptiones uſque intellectu difficiles improbat. Nec enim quid eæ res uſus haberent, videre ſe ajebat, licet earum minime rudis eſſet: poſſe vero dicebat, eas omnem hominis vitam abſumere, ac ab aliis multis utilibusque diſciplinis avocare. Hortabatur etiam, ut in aſtrorum doctrina ſe exercerent eo uſque, donec & noctis & menſis & anni tempora cognoſcere poſſent, tum itineris & navigationis cauſa, tum excubiarum, aliarumque rerum quæcunque vel per noctem, vel in menſe, vel in anno geruntur: ut ad ea certis indiciis uti poſſent, quibus illorum tempora dignoſcerent. Atque hæc facile diſci poſſe ab iis, qui noctu feras venantur, & a navium gubernatoribus, aliisque multis, quibus eſt curæ ut hæc ſciant. At vero in Aſtronomia diſcenda eo progredi, donec & illa* agnoſcan-

tantum aut alterum monuisse non supervacuum erit. Et primo quidem nollem Auditorum mentes variis scholasticis quæstiunculis & distinctionibus teneri, sed perspicuis verbis, ea, quæ ad pietatis studium pertinent, argumentis solidis insinuanda esse existimo. (II.) Non ita urgenda sunt pietatis officia, ut in hominem etiam optimæ indolis & Dei reverentissimum præstatio talium officiorum nulla ratione cadere possit; tantum enim abest, ut ejusmodi exaggerationes hyperbolicis verbis expressæ, mentes hominum ad veræ pietatis studium inflamment, ut potius eas ab illius amore revocent. Eo enim ipso, quia deprehendunt, ea præstitu esse plane impossibilia, languore quodam & tepore corripiuntur. Nihil jam dicam de tot mysticis libellis, & qui parum ab his discrepant, nescio quibus pietatis practicæ officinis, in quibus obscuris & ampullatis verbis, res quæ clarissimis verbis, & solidis rationibus essent comprobandæ & insinuandæ, traduntur, de quo malo me alibi conquestum esse memini. Inprimis vero *tertio* doctrina de affectibus, Litterarum studiosis diligenter est inculcanda, atque per partes demonstrandum, quantum pravæ illæ animorum commotiones, non solum culturæ Litterarum, & felicitati humanæ sed & ingenio & judicio obsint, quamque facile homines a religionis amore retrahant (*) multorumque Exemplorum inductione ostendendum, quot Homines ingenio & doctrina non destituti, affectuum illecebris in præceps acti sint, & quot, non ob rationes graves & momentosas, sed

agnoscantur, quæ non sunt in eodem ambitu, & errantia vagaque sydera, & eorum a terra intervalla & circuitus eorumque causas inquirendo, diu se macerare, id vero ne facerent, vehementer dehortabatur. Quippe ne in his quidem ullam utilitatem se videre dicebat, quanquam eorum rudis non esset: atque etiam addebat, hæc quoque posse absumere vitam hominis, & a multis & utilibus eum arcere. Denique in universum dehortabatur, ne quis studium & operam in res cælestes impenderet, quo scilicet artificio Deus omnia moliatur. Nec enim posse ea ab Hominibus inveniri putabat, nec Diis eum rem gratam facere arbitrabatur, qui, quæ illa manifesta esse noluissent, inquireret. Hortabatur etiam ut numerorum rationes discerent, & in hac pariter ac in aliis monebat, ut ab inani occupatione sibi caverent: atque adeo tum ipse hanc eatenus pervestigabat, quatenus esset utilis, tum una cum familiaribus perquirebat. Vehementer etiam familiares suos hortabatur, ut valetudinis curam haberent, ac partim a peritis, quæ possent, discerent, partim singuli per omnem vitam se ipsos observarent, quinam cibus, qui potus, qui labor eis conduceret, & quo pacto his utendo, quam optima valetudine uti possent. Nam si quis sui rationem ita haberet, difficile, ajebat, esse, ut medicum aliquis inveniret, qui ad valetudinem conducentia, facilius ipso judicaret. Si quis majora, quam Sapientia humana vellet adsequi, ei dabat hoc consilii, ut divinationi operam daret

(*) Eleganter alicubi de hoc negotio loquens, dixit *ingeniosissimus Fontenelle. En matiere de plaisir il faut calculer. La sagesse doit toujours avoir les jettons à la main. Combien valent les peines dont il faudroit les acheter, ou qui les suivroient?*

ſed ob peſſimorum horum conſultorum judicia in vitium incredulitatis inciderint,& ita quam maxime nociva ſibimetipſis concitaverint pericula. Suadebit inſuper (IV.) publicus diſciplinæ nobiliſſimæ Doctor ſuis Auditoribus, ut omnia vitæ negotia, inprimis ea quæ ad religionem & felicitatem noſtram faciunt, ἄθερ παθων examinent, neque diſquirant, utrum hæc vel illa præcepta affectibus noſtris grata ac accepta ſint; ſed utrum, ea utilia, naturæ rerum conſentanea, & religioni convenientia ſint. Hiſce præceptionibus, ſi animi Auditorum rite ſunt imbuti, ſpes eſt eos ſerena fronte ſublimiora religionis capita perpenſuros. Ut vero cordati Adoleſcentes probe & accurate cognoſcant, nihil temere eſſe agendum & ſtatuminandum ut in cæteris negotiis vitæ humanæ, ſic potiſſimum in iis rebus, ubi de religione & cultu Numinis agitur, Juris Naturæ & Ethicæ chriſtianæ Profeſſoribus incumbit, rite & ſolide tradere doctrinam de indole, natura, & obligatione conſcientiæ & de variis ejus partibus: tenentur inſuper diligenter inculcare, ad eam pure conſervandam & cuſtodiendam neceſſe eſſe, ut Homines accurata religionis cognitione imbuantur, atque ad eam, tanquam ad ſanctiſſimam normam omnes ſuas cogitationes, articuloſque fidei exigant. Inprimis vero monſtrandum, nemini inter mortales jus in conſcientias competere, nullamque habere vel Imperantes, vel religionis Miniſtros poteſtatem, pro lubitu religionis articulos aliis obtrudendi, ſed religionem negotium eſſe, cujus examen ad omnes Homines, ſive revelatione deſtituantur, ſive non, pertineat. Hac ratione optimarum Litterarum cultores, ubi publici Doctores evadunt, diſcunt, non pro imperio ſuo & animi impotentia in his rebus eſſe agendum, aut diſſentientibus a ſe eſſe inſultandum, ſed aliis licitum eſſe ad ſacerrima conſcientiæ jura provocare; docendum, in optimi cujusque & doctiſſimi animum errorem facile irrepere poſſe; eumque non niſi argumentis eximi poſſe. &c. Religionem eſſe rem liberam, neque metu aut auctoritate aliorum, ſed rerum revelatarum certitudine & præſtantia fidem Chriſtianorum niti: ita vident Auditores candide cum iis agi, neque juberi in religionis negotio antecedentium turbam temere ſequi.

Denique, ut de aliis diſciplinis nihil addam, illi, qui ex profeſſo Hiſtoriam Eccleſiaſticam tradunt, hoc inter alia præcipue monere debent, faſtum, ſuperſtitionem, aliis inſultandi ſtudium, ignorantiam & inclareſcendi cupiditatem præcipuarum hæreſium, contentionum & litium, quæ in Eccleſiis exortæ ſunt cauſas fuiſſe, & adhuc eſſe. Hæc vitia tot violentas perſecutiones ſæpe excitaſſe, & frequentiſſime ab Ortho-

Orthodoxis pariter & Heterodoxis in hoc negotio graviter fuisse peccatum. Ita enim ipsorum Exemplorum inductione, ad modestiam in religionis negotio tenendam, inducuntur. Occasione insuper contentionum de rebus minoris momenti, quæ in antiqua pariter & recentiore Historia reperiuntur, inculcandum illis est, minutas opiniones non temere esse impugnandas, neque statim in dissentientes quosvis parata esse tollenda cornua. Simul vero monstrandum, quam male semper sibi consuluerint, qui sanctissima religionis vel naturalis vel revelatæ capita non solum variis objectionibus impugnarint, sed & posito omni pudore sæpe acerbis verbis perstrinxerint: ita ad prudentiam in gravissimo religionis negotio servandam induci possunt.

Repræsentantur officia Theologiæ Professorum.

VII. Cum vero Professoribus Theologiæ potissimum incumbat, ut ea omnia mature suis Auditoribus injungant, quæ animos ab Incredulitatis & impietatis vitio detrahere, contra vero reverentiam religionis & pietatis inculcare & commendare possunt, singillatim videndum est, quid illis hoc in casu sit præstandum. Et (I.) quidem mature edocendi sunt Auditores, qualis natura sit Theologiæ christianæ, & in quem potissimum scopum ea cum Hominibus sit communicata: nimirum non ad cerebrum infinitarum quæstionum mole onerandum neque ad disputandum & litigandum, sed ad cognoscendum veritates saluberrimas, ad virtutem exercendam, aliosque ad officia Numini præstanda excitandos. Ex quo facile colligere possunt, hanc disciplinam esse gravissimam & utilissimam, neque illi esse imputandum, quod multis in locis illa hirsutis quæstiunculis sit obnubilata, sed vanis hoc, superbis & scholasticis ingeniis esse tribuendum. (II.) Cum vero hoc non obstante multi Auditorum præposteris opinionibus imbuti, Academias etiam publicas frequentare soleant, quantum fieri potest, opiniones hæ ex animis sunt evellendæ. Jam vero publicis Doctoribus constat, multos studiosorum pestilentissima opinione esse imbutos, nimirum veræ pietatis studium nonnisi accessorium quid esse, contra vero apicem hujus scientiæ in eruditarum, necessariarum & non necessariarum quæstionum cognitione, esse positum. Unde etiam multi eheu! per tot utilium pariter & non utilium quæstiuncularum diverticula vagari solent, omnes ingenii nervos intendere debent, ut exitialem hunc errorem radicitus e cordibus eorum evellant. (III.) Cum experientia comprobatum sit, fastum mature optima etiam ingenia corrumpere, eosque ad contemtum religionis inducere, omnibus viribus Doctor publicus eniti debet, ut nocivam hanc herbam ex

animis

animis Auditorum suorum, quantum in se est, evellat: Hoc enim malum efficit, ut nondum rite examinatis & expensis gravioribus religionis articulis partibusque nobilioribus ad studia theologica pertinentibus, nescio ob quam tumultuariam eruditionem magnifice de se sentiant, & corrasas hinc inde opiniones paradoxas, non solum exosculentur, sed & aliis tanquam pretiosas valde merces commendent. Hoc in casu Docentibus utendum est methodo Socratica, nihilque tale opinantes in cognitionem sui sunt adducendi, prolatisque paulo difficilioribus quæstionibus ita constringendi & in arctum cogendi, ut salutari afficiantur pudore. (IV.) Commendandi S. L. studiosis in omnibus partibus sanctissimæ disciplinæ tales Libri, qui Eruditissiorum Virorum judicio pro præstantissimis habentur. Consilium hoc quam maxime necessarium est ob varias rationes. Notum est, sæpe in Academiis pariter & Gymnasiis in manus tradi studiosorum Systemata paulo obscuriora, neque sive methodum spectes, sive delectum articulorum & argumentorum, ut de aliis defectibus nil dicam, Auditorum profectui accomodata. Hinc fieri sæpe solet, ut præstantioris ingenii adolescentes, aliquam historiæ theologicæ & literariæ notitiam adepti, ubi his meliora commendari audiunt, non solum publice receptos libellos nauseare incipiant, sed & consilio præpostero omnes promiscue, qui in manus incidunt & hinc inde laudibus extolluntur, libellos evolvant; unde sæpe fieri solet, ut non solum avide legant parum profutura, sed & talia, quæ animos nondum mascula eruditione communitos in periculosas & dubias sententias conjicere possunt. Huic autem malo prudens Doctor mature occurrere potest: qualis tamen non is est, qui ea sola commendat, quæ ipsi placent, sed qui meditatione & lectione præstantissimorum Auctorum adjutus, disciplinas theologicas & earum pondus pulchre callet, excellentique est instructus ingenio. Hoc non adjicerem, nisi perspectum satis esset, a plerisque Theologis ea commendari scripta, quæ sibimetipsis a suis olim commendata fuerunt Præceptoribus, unde ut plurimum tales discipuli evadunt Doctores umbratici, & eunt quo itur, non quo eundum est. Deplorandum est (verba sunt *Celeb. Pfaffii* in dissertatione de *vitiis Eorum qui sacris operantur*,) *eos, qui Litteras sacras tractant, ubi in Præceptorem incidunt, qui ipsemet falsam Theologiæ methodum sequitur ipsius amore captos (ita enim fieri solet, ut intellectus studiosorum, qui tabula rasa est, cedat primo occupanti, qui suis illum lineis suisque ideis implet) eadem quoque principia, eundem falsorum præjudiciorum cumulum imbibere atque degustare,*

ita ut vel tandem, cum in ſcrupuloſam conſcientiam res abierit, religio ipſis ſit, vel latum ſaltem unguem hinc recedere, aut ea quæ menti jam inſcripta ſunt, vel tantiſper in dubium vocare. Hinc cum ſaltem pauliſper a communi via recedi vident, contremiſcunt ſtatim ac anguntur, quaſi Hannibal ante portas eſſet, fidesque tota tempeſtate nova concuſſa, nutaret. Quando igitur eruditus & perſpicax Theologus præſtantiſſimos libellos ſuis Auditoribus commendat, non tamen unquam hoc ita facit, ac ſi in hiſce ſolis omnem ſcientiam theologicam repoſitam eſſe credat, aliorumque ſcripta contemnat. Ita enim efficeret ſua auctoritate, ut non tam rerum pondera expenderent, quam vero cæca admiratione abrepti, ſine examine Auctoris dicta ſequerentur. Eum in finem docendum, ſapientiam theologicam inter omnes ſectas Chriſtianorum eſſe diffuſam, & inter eos etiam, quos jure errare exiſtimamus, reperiri præcellentes Viros in his vel illis partibus Theologiæ verſatos probe & acutum valde cernentes: præſtare interim in hac ætate unum vel alterum ex optimis evolviſſe & ordinis habuiſſe rationem, ne multitudine rerum diverſarum mentes potius obruantur, quam vero ſolida rerum divinarum cognitione imbuantur; Elapſo curſu Academico in patentiſſimum Eruditionis theologicæ campum quemlibet veri amantem exſpatiari poſſe; ſed in hac ætate præſtruenda & probe tenenda, quæ in hoc Litterarum genere principalia & ſolidiſſima ſunt, cætera, quæ ad ornamentum & ad accuratiorem ſingularium partium notitiam pertinent, in aliud tempus differenda; primis & momentoſis illis capitibus Theologiæ frequenter & diu eſſe inhærendum, ita quidem, ut argumenta, quibus veritates illæ capitales probantur, altiſſime animis ſint infixa; ſine hoc, cognitionem religionis chriſtianæ debilem valde eſſe, neque talem, quæ Atheorum & Deiſtarum objectiones poſſit enervare. (V.) Monendi cumprimis Auditores, puram & ſalutarem religionis notitiam ex ſolis S. Litteris præſertim autem ex ſcriptis Chriſti & Apoſtolorum eſſe hauriendam. Ad harum normam omnia Syſtemata eſſe exigenda, & mature ſatis, non demum poſtquam plures annos in evolvendis ſyſtematibus contrivimus: ſcripturam cum commentariis philologicis frequentiſſime eſſe legendam: ſyſtemata omnia aliquid alieni & quod ſcholam ſapiat admixtum habere: tot diverſas opiniones & hypotheſes theologicas inde exortas, quod nimirum multi Docentium, non tam S. Scriptores, quam vero potius vel cerebri ſui commenta, vel auctoritatem Magiſtrorum ſuorum ſint ſecuti. In his Libris ſacris contineri omnia ſcitu factuque neceſſaria

ſine

sine mistura inventionum humanarum, modo eos legamus bono fine, qui est, ut non solum salutaria religionis capita ex iis addiscamus, sed & viam veræ felicitatis reperiamus. Cumque Christiani in suis systematibus theologicis inter se non parum dissentiant, monendum, ad nullos alios litis disceptatores, quam ad Christum & ad Apostolos recurri & provocari posse. Recte de hoc negotio judicavit *Reverendus Osterwaldius* in thesibus de *Orthodoxia* parti VIII. Musei Helvetici insertis (*) Neque putandum propterea Systemata reddi inutilia. Quod si enim in iis sine mixtura inventionum humanarum & inutilium quæstionum, præcipua capita doctrinæ christianæ repræsentantur, maximam habent utilitatem, cum non cujusvis sit, ea quæ de articulis religionis in S. Litteris continentur, ordine quodam naturali disponere,

Nnn 2 suffi-

(*) *Cum solemne sit* (inquit) *ut quilibet sententiam suam Orthodoxam putet : necesse est, ut recurramus ad certam ac constantem regulam & normam, unde quis hanc appellationem sibi & suæ sententiæ vere tribuat, statuere possumus. Hæc norma nulla alia est nisi S. Scriptura, quæ sola est certum atque infallibile Dei verbum. Neque enim alia norma quærenda est Orthodoxiæ id est rectæ sententiæ de dogmatibus ad fidem christianam pertinentibus quam fidei ipsius. Hoc unicum Reformatis inculcandum, ut in suis de Orthodoxia judiciis hujus principii semper sint memores, ne postquam Pontificiorum traditiones rejecerunt, alia humana scripta in illorum locum substituant, ea verbo Dei æquiparent, tantamque ipsis auctoritatem tribuant, ut ab illis tanquam scriptis* αὐτοπίστοις *ad S. Scripturam non detur regressus.* Mascule candem veritatem inculcat jam jam citatus præstantissimus *Pfaffius.* Hæc enim sunt Ejus loco adducto verba *Cum diversæ in quavis ferè Academia vigeant Orthodoxiæ, unaquæque schola existimat, se ad apicem puritatis theologicæ pervenisse, maleque fert, si hoc in dubium quisquam revocaverit, eandemque etiam de se opinionem filiis suis instillat, non potest non sectæ studium, quod inter opera carnis præcipuo quodam jure suo Apostolus Paulus refert Galat. V. v. 20. utramque heic paginam facere, & quid veritatis loco habendum sit, præscribere. Qua ratione cum ordo rerum rumpatur, veritasque ad Hominum auctoritatem, judiciumque, non judicium Hominum ad veritatis normam exigatur, quæ absque partium studio investigari amat, quivis videt, quanta hinc mala in Ecclesiam profluant, quantaque dissidia, quantæ lites cum odio theologico, quo infestius nullum est, conjunctæ hinc oriantur. At vero longe solidius meliusque, credo, in rebus suis is versabitur, qui Hominum etiam eruditissimorum, acutissimorum, facundissimorumque & celeberrimorum loco unico Doctori suo & Prophetæ Jesu Christo & Spiritui sancto, cujus unctio nos omnia docere potest, se docendum informandumque tradiderit, lucemque, quam ex fontibus hisce purissimam, nanscisçitur (absit vero hic, ut inficetis illis. Hominibus, qui fanatici communiter apellantur, atque corrupta phantasia dum laborant, nubem pro junone, lumen erraticum pro vero adprehendunt, frigidam suffundamus) qui inquam, hanc lucem unice sequatur, nec Doctores suos Theologosque, quorum institutione utitur, veneretur, nisi, quatenus ipsi hoc cœlesti lumine perfusi* Θεοδιδάκτους *se esse ostendunt, atque ad divinos hosce fontes discipulos suos manu quasi ducunt. Quod qui fecerit & profecto veritatem ipsam, simplicem illam & puram, nulloque nugarum scholasticarum fuco obductam, sanctam quoque illam & cum pietatis studio arctissimo nexu junctam, hoc est veram illam Orthodoxiam, quam nemo nisi impius contempserit, semper sectabitur.*

ſufficientibusque argumentis communire ; Interim ſemper monendum, Auctores Syſtematum Homines fuiſſe, qui errare potuerint & non ſemel erraverint ; purius igitur ex ipſo fonte ſalutares hauriri aquas, quam ex rivulis. Commendentur hac occaſione Auditoribus binæ diſſertationes Celebr. Virorum *J. A. Turrettini & L. Mosbemii de audiendo Christo.* (VI.) Quando Theologiæ ſtudioſi in eos incidunt Auctores, qui longius a Syſtematibus receptis recedunt, non propterea illi ſunt odio habendi, aut id quod in illis Libris laudabile eſt, prorſus vituperandum. Dantur ejusmodi Doctores, qui ſtatim ac audiunt, hunc vel illum S. Litterarum cultorem non ſolis inhærere receptis Syſtematibus, ſed curioſitate quadam diſſentientium Libros evolvendi duci, exardeſcant, eum ſuſpectum habeant, innocua dicta pejorem in partem interpretentur, manifeſtisque indiciis prodant, ſe Homini illi male cupere : Hæc vero agendi ratio minus eſt prudens & circumſpecta ; non tantum enim ita non eſt conſultum ſtudioſo novarum rerum cupido, ſed & animus ejus a Doctore redditur alienus, doctrinaque ipſa recepta redditur ſuſpecta, in primis ſi audiat, longe benigniora a Viris doctis de his auctoribus ferri judicia. Melius igitur facit P. Doctor ſi Hominem blande compellat, eique ſignificat liberum quidem, imo aliquando neceſſarium eſſe in examine religionis diſſentientium evolvere ſyſtemata, præſtare tamen antequam animus ſolidioribus ſcientiis excultus, & de graviſſimis religionis capitibus perſuaſus ſit, tritæ inſiſtere viæ, atque ea, quæ ad ſubtiliores quæſtiones & controverſias pertinent, in aliud tempus transferre : ſolide nimirum cognoſcenda ante omnia principalia religionis capita, antequam alto mari nos committamus, id eſt diverſarum plane Syſtematum conditores audiamus. Quod ſi Auctor Libri, quem evolvit ſtudioſus, graviter errat, comiter illi & perſpicuis argumentis monſtrandum, quam periculoſus ſit ille error, quodque ſit Hominis πρωτον ψευδος. Cæterum cum in Libris errantium multa ſæpiſſime etiam reperiantur egregia, ea non eſſe repudianda monendum eſt ; oſtendendum ſimul, qui, qualesve viri, ſolide hos errores confoderint, & qui argumentum hoc vel illud plenius tractarint. Ita animos præſtantioris indolis Adoleſcentum nobis conciliamus, efficimusque, ut aliis occaſionibus vacivis auribus conſilia noſtra audiant. Qui ſecus faciunt, Auctores ſunt, ut Studioſi vel ſerviliter omnibus quæ docentur & commendantur ſubſcribant, vel in Indifferentiſmum, aliosque graves incidant errores.

VIII.

VIII. Inprimis vero (quod (VII.) loco est observandum) Libri pietati & bonis moribus nocivi, studiosis S. Litterarum vehementer sunt dissuadendi. Utendum his inter alia rationibus: Quod nimirum ea sit cordis humani corruptio, ea vis affectuum, ea denique in hac ætate animorum levitas, ut facillime animos a virtutis amore retrahant, & non raro in gravia & periculosa conjiciant peccata; eo ubi semel pervenerint, sincere religionem, quæ est doctrina nonsolum veritatis, sed & pietatis, eos expendere non posse: monendum præterea prudentis non esse, talibus intentum esse studiis, quibus facile nonsolum pietatis sed & bonæ existimationis naufragium pati possint. Exemplorum hoc inductione probandum est. Ostendendum secundo loco, quam sit vita nostra brevis & fluxa; non igitur inutilium, nedum nocivorum Librorum lectione tempus esse conterendum: vitam non alium in finem nobis ab Optimo Numine datam, quam ut nostram & aliorum Hominum felicitatem promoveamus; jam vero lectione horum libellorum corrumpi animos & ad verum inquirendum reddi ineptos. Tertium argumentum peti potest a multitudine & gravitate disciplinarum theologicarum, quæ cultori Theologiæ, si suo satisfacere officio & conscientiæ vult, probe cognoscendæ sunt. Quis nescit quanto labore & meditatione opus sit, ad evolvendos V. Doctorum in S. Litteras Commentarios, ad legenda antiquissimorum Christianorum monumenta, ad cognoscendas præcipuas, quæ inter Christianos agitantur, controversias; ut nihil dicam jam de officiis Pastorum & variis casibus conscientiæ, &c. Num deest fabro labor? an non salutaria omni studio sectanda, frivola vero abjicienda? sed delassandus, inquiet forte quidam Optimarum Litterarum cultor animus, post curas & labores severiores. Quis neget? num vero talia desunt, quæ animum honeste recreare possunt, & ad legendos futiles & pestilentes libellos, dignos qui in primo partu fuissent enecati, provolandum? sumat talis in manus præstantissimos Latii & Græciæ scriptores; legat ea, quæ in Historia Theologiæ Litteraria & Philosophica quam maxime sunt attentione digna: evolvat præcellentissimorum Virorum epistolas & biographias; amicos conveniat, pietatis & veritatis amantes, quibus cum jucunde & utiliter tempus terere potest: frequenter de progressu suo vel defectu in pietatis & eruditionis studio meditetur; pio animo sæpe cogitet, quam gravia & momentosa sint futuri V. D. Ministri officia; quanta hic occurrant impedimenta; cogitet

Memorantur alia officia Theologis præstanda.

gitet de mediis, quæ degeneri Christianismo opponenda sunt; intimos cordis recessus excutiat & dispiciat, quibus adhuc temperamenti & affectuum tentationibus obnoxius sit: dissertatiunculam aliquam conscribat, visurus quid vires valeant, quid ferre recusent, & mox patebit, si vel ducentesimum vivendo attingeret annum, non defuturum tamen honestum, in quo vires ingenii & corporis exercere posset, laborem. Si talia non audiat noster, vix spes est, eum ad meliorem frugem rediturum & talem evasurum, qui religionem magni facere, aut contra dissentientes rite propugnare possit. Contra vero illi Libri studiosis commendandi, in quibus eruditio vera masculaque continetur, & ad veram sapientiam via monstratur. Pessimum vero hoc est, quod ipsi sæpe Doctores publici veræ eruditionis gustum non habeant, de quo mihi plura, si hujus loci foret, dicenda essent. Profecto felices dicendi sunt illi studiosi Theologiæ (ut de aliarum disciplinarum cultoribus nil dicam) qui mature incidunt in tales Libros, in quibus singulæ partes studii theologici rite & solide pertractantur: miseri vero, qui vel Doctorum umbraticorum auctoritate, vel consilio suorum commilitonum inducti, nullis adhibitis melioribus consultoribus, quosvis Libros, quos promiscua turba studiosorum magni facit, diligenter legunt. Experiundo didici, Adolescentes non contemnendi ingenii, quibus mature tenebricosi Auctores commendati fuerunt, aut quos ipsimet delegerunt, multo labore nihil egisse, & quo magis in obscuris illis & squaligine obductis scriptis seduli fuerunt, eo magis a vera sapientiæ & eruditionis semita recessisse, imo sæpe in ipsa rerum obscurarum cognitione mirum in modum exsultasse. Quando vero dico S. L. studiosis commendandos esse præstantissimos Libros ad solidam non tantum eruditionem sed & sapientiam & pietatem viam monstrantes, dispiciendum probe est Doctori, utrum ipsemet accuratam talium Librorum peritiam habeat; dicam paucis quales illos (de Libris ad Theologiam spectantibus mihi sermo est,) oportere esse existimem: nimirum in illis simplex illa Christi & Apostolorum de officiis & fidei articulis Christianorum doctrina perspicuis verbis & argumentis solidis, missis omnibus mysticis & metaphoricis phrasibus debet repræsentari. *Libri*, in quibus Auctor omnem ingenii vim intendit, ut quæ in medium adfert omnium, qui non plane desipiunt, ingeniis sint attemperata: *Libri*, in quibus virtutis studium redditur amabile, tanquam tale, quod ad felicitatem nostram promovendam unice

tendat.

tendat. (*) *Libri*, in quibus ostenditur, officia, quæ religio christiana præscribit, cum purissimis rationis decretis amice conspirare; *Libri* in quibus non solum virtutum Christianarum indoles & natura solerter & vere, non hyperbolice definitur & explicatur, sed & ad eas exercendas efficacissima adhibentur incitamenta, impedimenta earum perspicue repræsentantur, & præsidia, quibus impedimenta illa, quantum in hac rerum caligne fieri potest, tolli possunt, suppeditantur. *Libri* denique, in quibus omnia gravia sint, momentosa, vere utilia, & a scholarum tricis plane libera. (**) Tales Libri omnibus cujuscunque ordinis & dignitatis hominibus utiles sunt, utiles præsertim illis, qui aut ipsimet Libros ad pietatem facientes scribere volunt, aut per vitam conciones ad populum habere coguntur. Non opus est, ut nomine, quos potissimum probo, apellem. Prudenti & erudito Doctori hæc permitto. Neque dubium est, quin studiosus amore veritatis & virtutis incensus, nonsolum singularem ex ejusmodi Librorum lectione percepturus sit usum, sed & aptissimus evadat, christianæ doctrinæ officia Auditoribus suis rite insinuandi, veramque pietatem adversus incredulorum & impiorum insultus defendendi.

Mul-

(*) Multi Doctores in eo peccant, quod quidem gravissimis rationibus pietatis officia injungunt, simul vero non ostendunt, ea omnia ad nostram felicitatem tendere. Errorem hunc inter alios notavit Cl. *Bernardus* in tractatu de *excellentia religionis christianæ* Tomo I. pag 33. Inter alia sic loquitur. *Nous regardons presque toujours la Religion, que Dieu nous a donné, comme un Devoir; il est rare, que nous nous avisions de la considerer comme un avantage. De là vient que nous en prenons le moins que nous pouvons, s'il est permis de parler ainsi, & que si nous avons encore un peu à cœur notre salut, nous observons de la religion precisement autant, que nous en croyons necessaire, pour obtenir le salut & point d'avantage. Peu s'en faut, que l'on ne regarde Dieu, comme un Maitre chagrin & severe, qui ennemi du repos de ses Domestiques exige d'eux mille travaux inutiles, plûtot que de les laisser sans rien faire, & qui auroit bien pû leur donner la recompense, sans les engager dans un si grand nombre de facheuses corvées. Qu'on se desabuse. La Religion est toute dirigée pour notre bien. Elle a les promesses de la vie presente, & de la vie à venir. Plus on en observe exactement les Préceptes & plus on est heureux, même sur la terre. Exhorter les Hommes à être religieux, c'est les exhorter à travailler actuellement pour leur bonheur présent. On peut dire, que les Prédicateurs ne montent jamais en chaire, que le salut & la felicité n'y montent avec eux. Le resultat de tous leurs Sermons peut être renfermé dans ce seul mot: soyés Heureux.*

(**) Dudum hoc inculcavit *Acontius* de *Stratagematibus Satanæ*, vir acuti ingenii & prudens. Libri notissimi pagina mihi 49 *Vera ratio* (inquit) *ab inanibus quæstionibus Homines abducendi est; si illi, quorum munus est, aut populum instituere, aut in Scholis res divinas tractare, quique ad scribendum se conferunt, omissis curiosis quæstionibus, inanique ingeniorum ostentatione abjecta, iis solis insistant ipsi, ea urgeant, quæ pertinent ad firmandam fidem, ad vitia extirpandum, injiciendumque Dei timorem, ad alendam pietatem, consolandos afflictos melioremque in spem erigendos; & eos qui fratrum nomine censeri volunt, in fraterna charitate dulci cum animorum inter se consensione retinendos.*

Multum (VIII.) huc facit si Doctor publicus (de professoribus Theologiæ mihi jam sermo est) S. Litterarum studiosos, amore Litterarum captos, familiari suo congressu & colloquiis dignatur. Ita enim amplissimam habet occasionem, varia egregia monita, ad eruditionem, pietatem & sapientiam spectantia, proponendi & de optimis Libris disserendi: sunt enim omnes præstantioris indolis Adolescentes ita comparati, ut lubentes in sinum Professorum, quos amant, sua animi sensa de rebus divinis & humanis effundant, atque inprimis, quibus delectentur Libris, exponant. Hic vero Doctor publicus intimos sæpe cordis recessus cognoscere potest, errantem vel vanis & parum profuturis inhiantem monere, horum vel illorum Librorum, quos ipsemet probe perspectos habet, vel defectus recensere, vel pretium ostendere; monstrare qualis ordo in singulis Theologiæ partibus tractandis sit observandus: currentem incitare, inprimis vero ei injungere, ut ea potissimum legat & evolvat quæ statui suo futuro sint utilissima; non tacendum, plurima, ut in aliis disciplinis, sic & in Theologia esse superflua & paucis profutura: ea mature esse resecanda &c. &c. Erudita hac confabulatione efficiet sagax Doctor, ut magis magisque studiosum suum in veritatis & pietatis studio confirmet, omniaque ea adhibeantur media, quæ eum a vitio incredulitatis pariter & impietatis retrahere possunt. Quanta exinde commoda in bonæ indolis Adolescentes redundare possint, vel me tacente quilibet intelligit. Antequam vero studiosus S. Litterarum ita familiariter utitur publico Doctore, seque ipsi fingendum tradit, probe cognoscendus est ille Magister, quod vel ex propriis, quæ edidit, ingenii monimentis, vel ex judicio virorum omnium consensu doctissimorum & præstantissimorum, ipsi constare potest. Hoc vero monitum non est contemnendum. Sunt enim Doctores, qui suæ duntaxat sectæ scripta magni faciunt: sunt qui gravia a levibus parum distinguere norunt; sunt qui omnes leves errores in majus extollunt; sunt qui de hypothesibus quibusdam novis, quas vel ipsimet invenerunt, vel ab aliis sunt excogitatæ, ita magnifice sentiant, ut putares verum nucleum eruditionis theologicæ in iis esse inclusum, quique, ubi adsensum tuum non statim reportant, suscipicionibus pleni sunt, atque in dissentientes asperrime invehuntur. In tales si incidunt S. L. studiosi facile evenit, (quod etiam quotidiana experientia testatur) ut per omne vitæ tempus in supervacuis & non necessariis desudent, atque evadant Homines litigiosi, mordaces, superbi & hæretifices. Sive vero studiosus

ſus S. L. prudentem & acuti ingenii Profeſſorem audiat, ſive non, omnia debet examinare, trutinare, dicta Profeſſorum cum doctiſſimorum virorum laboribus conferre, expenſisque demum omnibus alterutram in partem inclinare.

(IX.) Tenetur autem quam maxime Theologus, qui cavere vult ne quis Auditorum ſuorum in vitium incredulitatis incidat, operam dare, ut S. L. ſtudioſi graviſſima Theologiæ capita, nimirum de veritate & divina origine Religionis chriſtianæ, de αὐθεντία Librorum Vet. N. Teſtamenti: de articulis fundamentalibus: de perſona, ſtatu & officiis Jeſu Chriſti &c. probe perſpecta habeat, quia ſine eorum ſolida cognitione, omnis illa ſcientia theologica ruinoſis ſuperſtructa eſſet fundamentis, & nunquam Deiſtæ aut Atheo ſatisfacere poſſent. Hinc ſæpe fieri ſolet, ut ubi ejusmodi imperiti ſtudioſi, vel V. D. Miniſtri, in tales Homines incidunt, qui vel exercitii loco, vel ſerio & ex animi ſententia ſubtiliora quædam argumenta contra religionem in medium proferunt, hæreant, & argutis Hominibus triumphandi materiem ſuppeditent. Atque in hoc non raro peccari a Doctoribus publicis negari non poteſt. Sæpe enim æque prolixe tractantur capita minus principalia v. gr. de decretis divinis eorumque ordine, de legibus cæremonialibus & forenſibus Hebræorum &c. ac caput illud graviſſimum de veritate & divina origine Religionis chriſtianæ, quod tamen ineptum eſſe concedent omnes, qui religionis veram imaginem animis habent infixam. Iidem ſæpe ordinem in demonſtrandis & tuendis graviſſimis religionis captibus negligunt, quod veræ perſuaſioni in animis excitandæ, plurimum officit, quia unum vel alterum, quod ante præſtruendum erat, adverſarii negare poſſunt: aut denique argumentis gravibus & ſolidis miſcent rationes infirmas, quæ res quanta poſt ſe trahat mala, vix verbis ediſſeri poteſt. Ita enim adverſarii impetum faciunt in argumenta levia & nihil probantia, illa riſui exponunt, & ante victoriam canunt triumphos, licet ſæpe ne digito quidem tetigerint argumenta ſolida & primaria. (*) Theologus igitur, qui in hac mate-

(*) *Apud Cl. Zeltnerum in Hiſtoria Cryptoſocinismi Altorfini refert Ant. Poelenburgius, Sibrandum Lubbertum confutationem Socini de Chriſto Servatore edidiſſe; hanc vero ita fuiſſe comparatam, ut hac confutatione plures ad ſocinianiſmum brevi temporis ſpatio adducti ſint, quam omnibus Socinianorum Libris, qui multis retro annis extitiſſent. Cum Lubberti Librum non legerim, quanti hoc teſtimonium æſtimandum ſit, dicere non poſſum. Hoc certum, multos, Atheos, Deiſtas &c. aggredi, qui tamen ad certamen cum his hoſtibus ineundum, parum apti ſunt.*

materia versatur, neque ad multitudinem, neque ad auctoritatem eorum, qui his vel illis argumentis usi sunt, respicere debet, sed omnia ipsemet expendat & quantam vim habeant, ratiocinando experiatur. Hoc demum facto sperare potest, vera luce perfusum iri Auditorum suorum animos. Quod si in Auditoriis publicis pro dignitate & amplitudine rei themata hæc non satis excutere potest, privatis in Collegiis hoc præstandum est, aut præstantissimi de hoc argumento scripti libri commendandi sunt. Hoc studium singulare in probandis capitalibus veritatibus deposcunt tempora nostra, quibus incredulitas inter omnis sexus & ætatis homines, caput tollit; Hîc hîc maxime Theologus sui ingenii acumen, eruditionem suam & zelum pro gloria Dei demonstrare potest: agnoverunt hoc viri doctrina & pietate eminentissimi, unde, veluti agmine facto, ad materiam hanc in plena luce collocandam, probandam & vindicandam, ingenii vires intenderunt.

(X.) Dum autem in eo est Theologus, non reticere debet præcipuas objectiones Deistarum & Atheorum, (ut de aliis qui a pura castaque religione recedunt, nil dicam) sed eas sincere & candide repræsentabit, una cum responsione solida, plenaque lucis; nisi enim hoc faciat, Auditores nunquam erunt satis adversus adversariorum objectiones muniti, imo diffidere solent eruditioni & capacitati docentis. Debent autem præcipuæ tantum objectiones in medium proferri, reliqua optimorum librorum lectio & meditatio suppeditabit. In responsione vero ad objectiones non intricatis & vanis distinctionibus sed solidis argumentis, quæ jugulum causæ petunt, est insistendum, & quidem ita, ut ex institutione vel privata vel publica pateat, Auditores nostros vim argumentorum rite percepisse. Dumque hoc agimus, ab odiosis est abstinendum titulis & conviciis: quamvis enim multi incredulorum in suis scriptis impotentius in cæteros Christianos invehantur, non tamen propterea eorum exemplum est sequendum: ubi tamen in criminando & perstringendo modum non servant, & sanctissima quæque albis rident dentibus, possunt jure aceto perfundi Italico. Sed pondera tamen argumentorum omnibus sunt præferenda.

(XI.) Cum vero possibile non sit, ut omnibus dubiis, quæ religioni naturali & revelatæ opponi possunt, satisfaciamus, omniaque ita diluamus, ut nullus permaneat scrupulus, edocendi sunt Auditores nostri, omnes disciplinas suis abundare difficultatibus, neque de religione

gione tantum id dici posse: multum officere accuratiori cognitioni Religionis christianæ linguas, quibus exaratæ sunt S. Litteræ; veritates scitu necessarias ubique per S. Litteras, novum præcipue Testamentum esse sparsas, easque omnium ingeniis esse attemperatas. Ipsos Apostolos, excellentissimos sine controversia Theologos, fassos fuisse, nos in hac vita ἐκ μέρους γινώσκειν, atque demum post hanc vitam nos profundiorem rerum divinarum cognitionem adepturos. Religionem non deposcere exquisitam & omnibus numeris absolutam rerum divinarum cognitionem, quia talis ingenii humani capacitatem superat. (*) Præterea ingeminandum est, doctrinam certis & solidis argumentis superstructam, propterea non esse rejiciendam, quod omnibus circa eam occurrentibus dubiis non ita satisfacere possimus, ut a priore, uti in scholis loqui solemus, causæ dubiorum exponantur dilucide. Ita possumus a posteriori argumentando probare mundum hunc adspectabilem ab Ente quodam æterno, a mundo distinctò, optimo, potentissimo & sapientissimo esse productum, licet nexum, qui inter voluntatem Dei, & inter tantæ molis existentiam intercessit, demonstrare non valeamus.

(XII.) Ut autem eo magis animi Auditorum in veritatis solidæ cognitione confirmentur, multitudine minoris momenti articulorum non sunt onerandi, multo minus illi sunt in majus extollendi, nec pretium eorum nimis urgendum. Multitudo controversiarum Homines è vulgo in varias suspiciones conjicit, adeo quidem, ut putent, de omnibus rebus ad religionem pertinentibus utramque in partem disputari,

(*) Egregie de hoc argumento differit *Magnus & incomparabilis Grotius* Collect. Poëmat & Epigrammat. Lib. I. pag. 235. inter alia ita loquitur:

Qui curiosus postulat totum suæ
Patere menti, ferre qui non sufficit,
Mediocritatis conscientiam suæ,
Judex iniquus, æstimator est malus
Sui, naturæque: Nam rerum Parens
Libanda tantum, quæ venit mortalibus
Nos scire pauca, multa mirari jubet.
Hic primus error auctor est pejoribus.
Nam qui fateri nil potest incognitum
Velo necesse est ornet ignorantiam,
Umbrasque inanes captet inter nubila
Imaginosæ adulter Ixion Deæ.
Magis quiescet animus, errabit minus
Contentus eruditione parabili;
Nec quæret illam, si qua quærentem fugit.
Nescire quædam magna pars sapientiæ est.

tari poſſe, ex quo colligunt, religionem certis fundamentis non eſſe ſuperſtructam. Auditores inſuper inſtitutionum theologicarum, qui minutos illos & controverſos articulos ſingillatim excutere volunt, non ſolum male tempus, quod melioribus fuiſſet conſecrandum, collocant; ſed & plerumque redduntur rixoſi & diſputaces, atque ſe bellos eſſe Homines exiſtimant, ſi omnes præſentes & præteritas, ineptas licet ſæpe & nemini profuturas controverſias in numerato habeant, aut novas etiam cudere, vel veteres ampliare poſſint. Hæc vero progreſſu temporis nonniſi ad logomachias excitandas & diſſenſiones inter fratres alendas faciunt. Atque hæc etiam inter alia præcipua cauſa eſt, cur in Academiis & Gymnaſiis vix duos vel tres reperias Theologos & V. D. Miniſtros, inter quos ſincera & fraterna amicitia locum habeat, licet nihil magis quam hoc diſcipulis ſuis & Apoſtolis S. Soter noſter injunxerit. Audi quid dicat Joh. cap. XIII. v. 35. ἐν τȣτῳ γνωσονται παντες ὁτι ἐμοι μαθηται ἐςε, ἐαν ἀγαπην ἐχητε ἐν ἀλληλοις. Magis nocivæ ſunt minutæ illæ opiniones & controverſiæ, ſi pretium earum in majus extollitur, quod frequentiſſime factum fuiſſe & adhuc eheu! fieri, triſtis edocet experientia. Dantur quidam ſacrorum Miniſtri vel turpi rerum præſtantiſſimarum ignorantia laborantes, vel ſuperbia & falſo Zelo ita corrupti, ut omnia graviora iis videantur, quam ſunt; omnia, ſi eos audias periculis plena ſunt; ſub quolibet lapide dormit ſcorpius: alii inclareſcendi ſtudio incitati & nomen vere Orthodoxorum obtenturi, vix verbis exprimere poſſunt, quanto conſequentiarum periculoſiſſimarum συρματι obnoxiæ ſint hæ vel illæ opiniones, quas tamen Vir veri amans, & de ſingulis ἀθερ παθων judicans, oculatiſſimus licet ſit, cernere non poteſt; mirumne eſt tandem ſi ſtudioſi plerique (dum recte ſapientium minor ſemper eſt copia) hac veluti peſte adflati, non ſolum ad ſeros poſteros minutas controverſias transmittant, ſed & ſæpe crudas illas & nemini profuturas opiniones in ipſa pulpita ſacra transferant. Ἱςοριας igitur ἑνεκα, & velut aliud agendo controverſiæ minoris momenti tractandæ & ſi aliquam earum notitiam habere volunt, ad hiſtoriam Litterariam Theologiæ S. L. ſtudioſi ſunt amandandi. Theologorum vero eſt quavis data occaſione ingeminare tantum controverſiarum, quæ alicujus momenti ſint, numerum non eſſe ac vulgo putatur. Ita paſſim doctiſſimi & præſtantiſſimi ex ordine noſtro judicarunt. Unius tantum adduco teſtimonium, nimirum τȣ Μακαριτȣ *Cl. Grynæi* Theologi *Baſileenſis*, qui in opuſculis ſuis Baſileæ editis pag. 185. ita loquitur. *Ea mihi*

vide-

videtur esse temporum, quibus vivimus, conditio, ut qui Ecclesiæ Dei ejusque saluti consulere & ad studiosorum nostrorum captum suam docendi rationem accommodare volet, eum minuendo inprimis infinito controversiarum atque disquisitionum theologicarum numero, & earundem deinde momento, intentum esse oporteat. Misera enim sane est hoc ævo nostro Ecclesiæ tot sectis, σχισμασι, discordiis, dissensionibus, distractæ facies, fœdum in morem dilacerata est inconsutilis illa Christi tunica: exspectari vero vix potest, fore, ut qui de sanandis & consolidandis istis Ecclesiæ vulneribus soliciti sunt γνησιοι, pacifici Servatoris discipuli, aliquid conatibus suis proficiant, nisi ostendant, non esse tantum, quantum vulgo æstimatur controversiarum vere theologicarum, numerum, litesque multas, quæ magnas animorum peperere divisiones, non dignas esse, quæ tanta contentione agitentur, imo persæpe, ubi si diligenter animum advertas, nulla dissensus materies subest, meram altercandi libidinem esse, quæ controversiam perpetuet. Multorum deinde imo plerorumque sanctioris apud nos disciplinæ alumnorum ea est conditio, ut sive ingenium eorum spectes, quod non omnibus multarum rerum capacissimum contigit, sive temporis curriculo studiorum theologicorum præfixi brevitatem, sive rerum futuro verbi divini Ministro cognitu necessariarum multitudinem, facile deprehendas, non esse, cur eos gravi quæstionum curiosarum aut inutilium, & controversiarum difficilium potius, quam ad pietatis doctrinam magnopere attinentium, excutiendarum labore vexare aut ad verborum pugnas & certamina nullos habitura triumphos manuducere debeamus: sufficere potest, studiosorum quam plurimis, si quæ sunt alicujus momenti, quæstiones theologicas rite dijudicare, & præcipuos errores, qui aut veritatem salutarem evertunt aut pietatem nostram in Deum labefactant, aut sanctimoniæ studium imminuunt, solide ex verbo Dei confutare & τȢς ἀντιλεγοντας ἐλεγχειν didicerunt. Hactenus pius ille Theologus.

(XIII.) Quando de religionis articulis theoreticis agitur, semper Auditoribus est demonstrandum, quem usum in vita, præcipue in christianæ vitæ studio ex cognitione eorum percipiamus. Nisi enim utile est, quod discimus & docemus stulta est gloria. Et profecto titulo religionis christianæ articuli indigna est sententia, quæ nullis ad pie vivendum instructa est incitamentis. Talium vero non exiguum numerum esse, norunt illi, qui necessitate coacti polemicæ Theologiæ universum emensi sunt campum. Sedulo igitur opera danda est publicis Doctoribus, ut semper (si modo id sine violenta applicatione fieri possit) argumentis solidis probent, hunc vel illum religionis no-

mine commendatum articulum, ita esse comparatum, ut nos ad virtutis studium quasi trahat. Ita enim non aliter animus S. L. cultoris cognoscendi illius articuli amore ardebit, & hoc nomine etiam is populo Christiano poterit commendari. Et profecto, si ad hunc Lydium lapidem omnes inter Christianos motæ controversiæ exactæ fuissent, & adhuc exigerentur, manifestum fuisset, nos notitia multarum facile carere potuisse. Ad hoc vero rite præstandum & designandum, opus est Doctore perspicacis ingenii, momentorum articulorum religionis satis gnari, prudentis simul & circumspecti: secus si sit S. L. studiosus, qui nasum habet, Professorem suum pro doctore habebit umbratico & histrione, qui magno verborum strepitu rem nulli usui futuram, commendet tamen, & fronte contracta laudibus extollat; imo in posterum eum non sine suspicione & tædio audiet etiam de gravibus rebus perorantem.

(XIV.) Abstinere debet ab una parte Theologus ab argumentis ab invidia petitis convitiisque; ab altera vero parte candide errores adversariorum debet repræsentare. Omni tempore viri præstantissimi de multis eorum, qui controversias theologicas tractare solent, conquesti sunt, propterea quod non tam sint soliciti, ut fontes errorum, eorumque gravitatem rite detegant, & contra quam solidis fundamentis superstructa sit veritas, ostendant, quam vero potius, ut adversarios quam maxime reddant invisos. Exemplo *Hieronymi* hoc ostendit *Celeb. Clericus* singulari edita de hoc argumento dissertatione. O quot possemus in omnibus dissentientium inter se Christianorum familiis ostendere *Hieronymo* haud absimiles! sed qui ita agunt, neque verum quærunt, neque quidquam lucrantur. Pone quendam de libertate voluntatis humanæ ita sentire, ut in virtutis exercitio, plura illi tribuat, quam tu par esse existimas, teque propterea hunc Hominem vel *Pelagianum* vel *Semipelagianum* apellare, num propterea error illi est exemtus, vel tua sententia rite adstructa? tantum abest, ut hoc fiat, ut potius nonnisi odium adversarii contra te concites. Tales, qui his artibus, id est convitiis duntaxat loco argumentorum utuntur, eruditus quidam Gallus appellavit *La Canaille des Theologiens;* neque incongrue. Quemadmodum enim Homines e fece plebis, ubi rationibus destituuntur, ad criminationes confugiunt, imo sæpe ad saxa: ita pariter multi eorum, qui controversias tractant agere solent; ubi ratiocinando parum valent, tragicis clamoribus & convitiis vincere volunt. Pessimum vero in hoc negotio hoc est, quod ejusmodi argumentandi me-

methodus publicis ſcriptis uſurpata, Homines a religione ejusque amore reddat alienos; religionem poſtea multi tanquam ſpatioſum conſiderant campum, in quo habenas affectibus ſuis laxare poſſint Doctores publici & controverſiarum tractatores: abhorrent propterea ab examine rerum divinarum & controverſiis etiam gravioribus, exiſtimantes, fruſtra in his tempus teri: præſtare, ſi quis patriam, qualiscunque tandem illa ſit, ſectetur religionem. Quales vero riſus & triumphos inter incredulos excitare poſſint ejusmodi diſputandi rationes, quotidiana experientia oſtendit. Abſtinendum ergo eſt Theologis & controverſiarum Tractatoribus a talibus malis artibus, & potius manſuetudine, comitate & amica argumentorum collatione in viam veritatis ſunt revocandi errantes, eorumque opiniones ſincere repræſentandæ, neque ex hinc inde collectis conſequentiarum nexibus judicium de gravitate erroris alicujus judicandum, ſed Syſtema ipſum adverſarii ſincere eſt lectoris vel Auditoris judicio ſubjiciendum.

(XV.) Inprimis autem O. L. ſtudioſis monſtrandum, quantum damni non tantum voluntati noſtræ & veræ felicitati afferant pravi affectus, ſed & quantum illi valeant ad ingenium humanum corrumpendum & a religione pura caſtaque retrahendum. Non opus eſt ut multis verbis hanc meam ſententiam adſtruam; rei natura & quotidiana experientia ſatis hæc probant; manifeſtum, ſucceſſu temporis, & affectuum impetu, voluntatem corporis imperio ſubjici: unde ille non poteſt non ferri in id, quod illi gratum & acceptum eſt. Voluntas vero vividis ſenſationibus excitata facillime intellectum in ſuas pertrahit partes: his ergo affectibus qui fræna laxat, vix impetrare a ſe poteſt ut illis nullum concilicet colorem. Hinc vera rerum vocabula mutantur; & in religionis negotio illi articuli placent, qui affectibus velificantur. Adductis igitur argumentis e Philoſophia & Theologia depromtis, oſtendendum, mature hiſce eſſe reſiſtendum; inprimis profliganda eſt inſana illa & peſtilens opinio de *Libertate*, quam vocant *Academica*: commendanda S. L. ſtudioſis diſſertatio τῦ Μακαρίτυ *Celeb. Werenfelſii*, quæ novæ operum editioni eſt inſerta. Neque hæc aliud agendo inculcanda, ſed privatim & publice omni ſtudio ſunt urgenda & ingeminanda. Et profecto, ſi Theologi hæc tanto ſtudio, labore & animorum contentione O. L. ſtudioſis inculcarent, quanta cura & diligentia quæſtiunculas leves & parum profuturas ſæpe urgere ſolent, ſine dubio longe melior Eccleſiarum & Academiarum facies eſſet quam nunc eſt. Jam vero cum hoc multis in locis non fiat, pieta-

pietatem tanquam acceſſorium quid levia ingenia conſiderant, mediocris judicii Hominibus relinquendam. Ut vero peſtilens hæc opinio ex animis S. Litterarum ſtudioſorum, imo omnium, qui alias etiam diſciplinas excolunt, eradicetur, oſtendere debet Doctor publicus, minori quidem eruditionis apparatu inſtructum, ſed veræ pietatis ſtudio incenſum S. L. cultorem plus conferre, ad ſuam aliorumque felicitatem promovendam, & religionem commendandam, quam Hominem doctiſſimum multis vitiis contaminatum, imo talem ſæpius progreſſui religionis plus officere, quam Hæreticum. Ubi vero de pietate Doctoris publici ſermonem facio, neceſſario quid pietatis nomine intelligam, definiundum eſt, quandoquidem Doctores quidam ſæpe præpoſteram veræ pietatis imaginem Auditoribus ſuis commendare ſolent. Non igitur *pietatis* nomine intelligo fanaticum quendam, ſuperſtitioſum & monachalem religionis cultum, qui Homines reddit tetricos, moroſos & ad vitæ civilis negotia ineptos; *pietatem*, quæ in obſervatione certorum rituum, minutorum articulorum ſtrenua defenſione, in ſacro quodam ſilentio, in veſtitu ſordido & caperata fronte conſiſtat; *pietatem*, quæ omnibus erroribus, quos parum cavet natura humana bellum indicat, omneſque voluptates, quibus mortales honeſte uti poſſunt, ſevere proſcriptas eſſe velit; ſed pietatis nomine intelligimus *ſtudium* indefeſſum actiones ſuas, quantum in Hominem cadit, ad voluntatem Numinis componendi: *ſtudium*, ſuam & aliorum felicitatem promovendi. Hæc pietas comitate, prudentia, charitate, gravitate, eſt temperata & non minus in congreſſibus Nobilium & eruditorum, quam vero civium & ruſticorum elucet. Tale pietatis ſtudium ad alios vera religione imbuendos, & contra fanaticiſmum pariter & incredulitatem muniendos, plus efficere, quam eruditionem qualemcunque, ſed his virtutibus orbatam, ſentiet quiſque, qui vera rerum pretia unquam per vitam expendit. Hæc non adjeciſſem niſi mihi probe perſpectum eſſet, quoſdam Doctores publicos, non malo quidem animo, ſed tamen minus prudenter tale pietatis ſtudium a S. Litterarum cultoribus depoſcere, quod Hominum etiam optimæ indolis vires ſuperat; timidiores vero reddit ridiculos & fanaticos, aliorum vero animos qui rectius ſibi ſapere videntur & acutius ratiocinantur a religione reddit alienos, dum probe vident, omnia a Doctoribus ſuis exaggerari & poſtulari talia, quæ inter τα ἀδυνατα ſunt referenda. Hic error quorundam Doctorum ex eo inter alia, quæ afferri poſſent, oritur, quod verum ſtatum pietatis chriſtianæ deſcripturi,

ri,

ri, utŭntur quidem vocibus & phrasibus ex S. Litteris depromtis, sed quarum significationes non satis sunt clare definitæ; hinc & videmus mysticos passim & fanaticos miras suas opiniones comprobaturos, presse verbis textus S. adhærere, rejecta plana, & cum religione & ratione consentiente explicatione. Verissimum interim est, quod initio hujus sectionis monuimus, Homines nempe qualicunque eruditione ornatos sed pios, plus conferre ad alios ad religionis amorem incitandos quam eruditos sed variis contaminatos vitiis. Paucissimi in majoribus civitatibus, ut de pagis nil dicam, sunt, qui de pretio eruditionis, quæ Doctori publico vel V. D. Ministro inesse deberet, judicium æquum ferre possint. Homines e fæce plebis, & his, si culturam rationis & religionis spectes, non meliores, parum curant, utrum ille, qui præcepta religionis tradit, pro erudito habeatur nec ne; at ubi diligentius ad vivendi ipsius rationem attendunt, præcipites valde sunt, ad male de religione & pietatis officiis ratiocinandum. Alii publicorum Doctorum in eo potissimum sunt, ut Auditores suos & discipulos non tam pios, quam vero Orthodoxos reddant; quod si hoc nomine id velint, nimirum necesse esse, ut ii præcipua capita in religione christiana contenta, rite perspecta habeant, aliisque gravissimis argumentis ea commendare possint, vitamque tam sancta religione dignam vivant, institutum laudo: at si orthodoxias nomine omnes minutas opiniones & controversias sectæ, quam sequuntur, privas, intellectas velint, atque in eo præcipuas futuri Doctoris publici & V. D. M. virtutes positas esse credant, mea opinione vehementer falluntur, neque doctis, neque simplicioribus satisfacient. Illi certe, qui controversiarum minoris momenti gnari non sunt, rationem tamen excoluerunt, sive jam in agro degant, sive in urbe, ad id potissimum attendent, quod ad demandati muneris naturam & indolem pertinet: quærent utrum talis officio suo diligenter vacet; utrum pius, sincerus, liberalis, pacificus & veri amans sit; utrum divites pariter ac egenos amet eisque consulat. Has virtutes aliasque, ubi vident homines non plane stupidi in Doctoris illius publici admirationem & amorem rapiuntur, licet forsan minus sit eruditus, & omnibus sectæ suæ opinionibus addictus. Edocendi ergo sunt Optimarum L. studiosi, ut cum mascula eruditione veram pietatem arctissime conjungant, ita enim & vitiis & incredulitati omnium optime resistere poterunt.

(XVI) Pertinax de quibusvis, etiam levissimis opinionibus disputandi studium, ex animis Optimarum Litterarum studiosorum mature

eſt eradicandum, eumque in finem ipſi publici Doctores omnes proletarias, captu difficiles, & nemini profuturas opiniones ſilentio transmittere debent, & potius Auditores ſuos adhortari, ut ſolida eruditione inſtructi, hoſtibus, qui graviſſima religionis chriſtianæ capita vel riſu excipiunt, vel aperte impugnant, ſolidis argumentis os occludere poſſint, tum enim demum manifeſtum fore, quali judicio ſint præditi, & quam apti ſint ad incredulorum retundenda tela. Quod de ſtudio illo pertinaci de quibuslibet diſputandi dico, non ſine ratione moneo; notum enim experientia eſt, tales, qui de quibusvis rebus & cum quibuslibet certare geſtiunt, non ſolum ſe ſe per omnem vitam reddere ridiculos, omnibusque eſſe moleſtos & exoſos, ſed & religionem ipſam contemtui exponere, & innumerorum ſæpe in Eccleſiis & Rebuspublicis malorum auctores eſſe; nulli etiam inſuper, ut plurimum, a vera modeſtia, quæ virtutum omnium vernix eſt, magis alieni ſunt, quam hi; nulli minus veræ eruditionis guſtum habent, quam ii, & dum per infinitas quæſtiunculas, curioſas magis quam utiles diſcurſitant & ſibimetipſis eo nomine vehementer plaudunt, res maximi momenti negligunt, & non ſolum a vera eruditione theologica, ſed & a vera pietate recedunt: unde mirum non eſt, nonſolum plebem, ſed & acutioris ingenii homines exiſtimare aliquando, religionis accuratiorem notitiam, homines facere moroſos, diſputaces & ad negotia hujus vitæ rite peragenda ineptos. Quod ſi in cauſas hujus mali inquirere velimus non longe eas repetendas eſſe patebit: nimirum manifeſtum eſt, hoc malum tribuendum eſſe multis Doctoribus publicis. Ipſimet enim ſæpe maſcula rerum excellentiſſimarum cognitione ſunt deſtituti, & parabili eruditione non contenti, de quibusvis diſputare aggrediuntur, neque *το ὅτι* ſed & *το διοτι*, uti in ſcholis loquimur, in difficillimis & capacitatem ingenii humani ſuperantibus quæſtionibus, ſcire, & demonſtrare volunt, arreptis ſubinde ejusmodi hypotheſibus, quæ nonſolum periculoſæ ſunt, ſed & quæſtione ipſa, quæ ventilatur, magis obſcuræ. Ita anxie multi expendunt, qualis futurus fuiſſet generis humani ſtatus, ſi primi generis humani Parentes non peccaſſent. Quaſi vero anxia hæc cura & diſceptatio ad præſentem rerum ſtatum mutandum aliquid conferret. Profecto ejusmodi Homines mihi ſimiles eſſe videntur illi, qui experientia edoctus ſciret, Majores ſuos ante aliquot ſecula fuiſſe homines ditiſſimos, ſed qui congeſtis uti neſcientes, bona ſua dilapidaſſent, atque ita non ſolum ſemetipſos ſed & poſteros ſuos & hæredes eum in ſtatum conjeceſint,

ut non ſine moleſtia victum ſibimetipſis quærant: Simul vero in hunc ſtatum conjectus, frequentiſſime ſecum cogitaret, qualis futura fuiſſet fortunæ ſuæ ratio, ſi Majores ſui, ad ſuam usque ætatem congeſtos illos theſauros in uſum ſuæ familiæ conſervaſſent, & legitimo hæreditatis jure ad ſe tranſtuliſſent. Quid enim ſolatii tandem ejusmodi homo ex hac diſceptatione caperet? Novimus Deum permiſiſſe primorum Parentum lapſum; novimus eo peracto Homines multis & phyſicis & moralibus malis contaminatos in dias luminis auras prodire; Haud ignoramus inſuper, qua ratione Deus poſtea cum genere humano in gratiam redire voluerit. Hæc nobis ſufficiant. Ejusdem naturæ ſunt quæſtiones quomodo ſingulis momentis Deus in mentes humanas agat: quæ ſit conſiliorum divinorum ab omni æternitate captorum ratio & quis ordo, ut de multis quæſtionibus ejusdem ponderis jam nil dicam. In ejusmodi quæſtionibus ventilandis multi Doctorum vehementer ſunt occupati, neque id fit ſine ſupercilio. Hoc cum advertunt Auditores, ſolidiore cognitione hactenus deſtituti, in admirationem tantarum ſcilicet rerum rapiuntur; incipiunt de quibuslibet garrire, & vel ipſas mulierculas in foro ſedentes loquacitate ſuperant. Horum ineptos impetus cum reprimere deberent docti & prudentes Profeſſores, vel V. D. M. tales contra nugivendulos ſæpe laudant & vovent, tanquam futura Orthodoxæ Eccleſiæ fulcra. Hinc ipſimet quidem ſibi plaudunt, altosque gerunt ſpiritus, ſed doctis ludibrio ſunt, prudentiores vero miſeram religionis ſortem deplorant, ad incredulitatem inclinantes in ſinu rident, & inutiles quæſtiunculas explodunt, non ſine detrimento ſæpe graviſſimorum religionis articulorum. Utinam tantummodo hæc eſſent de ſcholaſtici ævi temporibus ingeminanda! at & nunc his quærelis locum dari, norunt omnes, qui in Hiſtoria Litteraria non plane ſunt hoſpites, & ad ea quæ cottidie geruntur, attendunt.

(XVII) Denique, (ut multa alia mittam) S. Litterarum cultoribus frequenter eſt inculcandum, quod, quantacunque in tradendis ſanctioribus diſciplinis adhibeatur ſolertia, impediri tamen non poſſe, quo minus de his vel illis religionis capitibus aliqua oriatur, etiam inter veri amantiſſimos, animorum diſſenſio. Atque hoc inevitabile eſſe malum, quilibet ſentiet, qui ad ingeniorum humanorum diverſitatem & ad naturam diſciplinarum theologicarum rite attendit. Hæc vero impedire non debent, quominus inter doctos ſumma animorum conſpiratio locum habeat, neque propter diſſenſum tragicis omnia

 clamo-

clamoribus ſunt replenda, aut de omnibus dubitandum. Monſtrandum Auditoribus, non obſtante illo diſſenſu, religionem tamen veram in tuto eſſe collocatam; multa ſemper in his terris doctiſſimos Theologos ignoraturos; neque unquam ad perfectionem perventuros; Ipſosmet, qui uni eidemque ſectæ ſint addicti, non in omnibus poſſe convenire, ſi vel maxime vellent, neque tamen ut hoc fiat, neceſſe eſſe &c. Sed hæc ſufficiant.

APPENDIX,

Quarundam Theſium Theologicarum.

I. Quamvis diſtinctio inter articulos fidei fundamentales & non fundamentales neceſſaria & utilis ſit, difficillimum tamen eſt, reſpectu habito ad ſingulos Homines definire, utrum hujus vel illius articuli ignorantia Hominem ſpe ſalutis excludat nec ne.

II. Diſſenſus, qui inter Proteſtantes de quibusdam religionis articulis intercedit, fundamentalis non eſt, ſed facile ſine Imperantium auctoritate, vel Concilii alicujus aut Synodi opera, componi poſſet.

III. Verba Spiritus S. ſignificant, quidquid ſignificare debent.

IV. Multum in Theologia profecit, qui quædam neſcire didicit.

V. Emphatica eſt divinæ ſapientiæ & veræ Theologiæ deſcriptio quam ſuppeditat *Apoſtolus Jacobus* cap. III. v. 17. Ita loquens: *ἡ δε ἀνωθεν σοφια, πρωτον μεν ἁγνη ἐστιν, ἐπειτα εἰρηνικη, ἐπιεικης, εὐπειθης, μεστη ἐλεους, καὶ καρπων ἀγαθων, ἀδιακριτος καὶ ἀνυποκριτος.*

VI. Quamvis ſententia Reformatorum de S. Cæna rationi & revelationi convenientiſſima ſit, multi tamen in uſu hujus ſacramenti graviter errant: ad quod non parum conferunt multæ obſcuriores phraſes & rethoricationes, quibus ſæpe Theologi & V. D. Miniſtri de hoc argumento agentes, utuntur.

VII. Quævis Eccleſia particularis in non fundamentalibus ritibusque & ceremoniis errare poteſt. Quod ſi hoc frequenter Theologi Proteſtantes ſibi in memoriam revocarent, ad pacem & moderati animi ſtudium magis eſſent proclives, quam id eheu! fieri videmus.

VIII. Partium & ſectæ ſtudium potiſſimum impediunt, quo minus S. L. Interpretes rite ſuis defungantur officiis.

IX. Artis

IX. Artis criticæ & Linguarum peritia, plus confert ad rite intelligendas S. Litteras, quam Philoſophiæ, ſive illa antiqua ſit ſive moderna, cultura.

X. Docta in Theologia ignorantia optima eſt medicina adverſus ſuperbiam & diſputandi pruritum.

XI. Omnium Theologorum hoc eſſe ſymbolum deberet: *In neceſſariis unitas, in non neceſſariis libertas, in omnibus vero charitas.*

MEDITATIONIS
DE
CAUSIS MAGIS MAGISQUE INVALESCENTIS
INCREDULITATIS,
ET
MEDELA HUIC MALO ADFERENDA.

PARS XII. & Ultima.

Sect. I.

Quid cavendum & præstandum fit V. D Ministris & Oratoribus Sacris, homines a vitio Incredulitatis retractaris.

IN proxime antecedente dissertatione, ad ultimam partem Instituti nostri pervenimus, nimirum ostendendo media, quibus caveri possit, ne homines in vitium Incredulitatis incidant. Eum in finem, quid *Parentibus*, *Præceptoribus*, *nobiliorum Scientiarum Doctoribus*, & *Theologis* potissimum cavendum & præstandum sit, repræsentavimus; restat antequam ulterius progrediamur, ut dispiciamus, quid in gravi negotio præstare debeant *Oratores sacri*, & Ipsi *Imperiorum & Rerumpublicarum Moderatores.* Omnia, quæ inculcari possunt Oratoribus S. ad duo denuo commode revocantur capita; nimirum quædam Ipsis *cavenda*; quædam vero *præstanda* sunt. Inter *cavenda* hoc primum est monitum; videndum ne talia Oratores publici in orationibus suis scriptisque in medium proferant, quæ *inepta* & *superstitiosa sunt*; facile enim talia homo acutæ naris deprehendit, & albis dentibus nonsolum ridet, sed & de reliquis dogmatibus veris etiam & certis Religionis addubitare occipit. Unde fieri aliter non potest, quam ut in iis locis, ubi crassa superstitio grassatur, multi sint, qui religionem ipsam una cum superstitione rejiciant. Ita Ora-

Oratores ſacri inter Romanenſes, ſi omnia Religionis ſuæ Decreta tueri volunt, frequentiſſime talia proferre tenentur, quæ non poſſunt non excitatioribus ingeniis ridendi occaſionem ſuppeditare. Secundum horum ſententiam, S. Scriptura, obſcura quippe & plebis ingenio plane non attemperata, legi non debet: ab altera parte Sanctorum & Mariæ cultus quammaxime urgetur; reliquiarum vis & efficacia deprædicatur, innumera miracula vi reliquiarum & interceſſione horum vel illorum Sanctorum contra omnem veriſimilitudinis ſpeciem geſta referuntur: pluribus in locis idem corpus, vel partem corporis reperiri ſine pudore affirmatur, & mille aliæ ineptiæ & fabulæ publice in Orationibus ennarrantur, quarum is effectus eſt, ut plebs ad teterrimam ſuperſtitionem, doctiores vero & ſapientiores in *Deiſmum* vel *Indifferentiſmum* incidant. De quo tamen argumento in prioribus de cauſis Incredulitatis partibus jam me egiſſe memini. Vide epiſtolas *Emiliani* in qua extat una *de modo concionandi in Italia uſurpata.*

II. *Cavendum* Oratoribus, ne ubi momentoſiſſima inculcare & probare conantur, utantur aut infirmis plane argumentis, aut ſaltem prudentem eorum delectum non habeant. Si ullibi, certe hîc cauti eſſe debent V. D. Miniſtri. Argumentum quod nihil probat, nonſolum vim nullam in animos hominum habet, ſed & articulos ipſos, qui probandi ſunt, reddit valde ſuſpectos. Quando imbecilla plura admiſcentur uni vel alteri ſolido argumento, infirmiores non ſolum vim ſolidi argumenti ab infirmo diſtinguere non poterunt, ſed qui acutius cernunt, nonſolum de Eruditione Oratoris ſæpe abjecte ſentient, ſed & incipient de veritate ipſa articulorum dubitare. Profecto non debent hîc ſequi Oratores ſacri *Ciceronem*, qui libro ſecundo de Oratore ait; *Oratoris omnis actio opinionibus non Scientia continetur: Nam & âpud eos dicimus, qui neſciunt, & ea dicimus, quæ neſcimus ipſi.* Unde (quod in tranſitu monemus) patet, Eum, qui cum fructu & laude Oratoris ſacri munere defungi vult, ſolida Eruditione inſtructum eſſe oportere. Neque dicendum, Apoſtolos optimos fuiſſe Oratores, licet variis diſciplinis exculti non fuerint; nam illi erant φερόμενοι ὑπὸ πνεύματος ἁγίου, miraculiſque erant illuſtres, adeo ut longa ſubtilium argumentorum ſerie opus non eſſet, ad has vel illas veritates probandas. Hodie vero judicio, meditatione, variiſque diſciplinis opus eſt, ad veritates in S. Litteris contentas, probandas & vindicandas.

III. *Cavendum* Oratori Sacro a Meteoris Orationis, ampullatis & hyperbolicis locutionibus, allegoricis & myſticis phraſibus. Hæ enim non-

nonſolum fructum nullum habent, ſed ſapientioribus etiam materiem riſus & contemtus religionis, ſuppeditant. Scriptus eſt ab erudito Anglo, nomine *Eaſchar* libellus, ſub titulo; *De contemptu Religionis orto ex Concionibus publicis.* Is in idioma germanicum eſt translatus, cum præfatione docta τȣ μακαρίτȣ *Celeb. Reinbekii.* In hoc vero libello tot ineptarum, inſulſarum & ridicularum allegoriarum, comparationum item & rethoricationum talia exempla proſtant, ut vix credere potuiſſem, tam ridiculos dari inter Proteſtantes, Anglos inprimis, Oratores, niſi *Illuſtris Burnettus* in *Hiſtoria ſui temporis*, miſerabilem faciem eloquentiæ ſacræ illius ætatis delineaſſet, & per quos novum ſplendorem vera dicendi peritia acceperit, expoſuiſſet. Hodie, quæ Seculi noſtri felicitas eſt, nonſolum *Angli*, ſed excellentiſſimi *Germaniæ* Viri nativam indolem maſculæ Eloquentiæ & regulis & exemplis præclare repræſentarunt. At fruſtra tamen hoc ingeminabis his, qui acri & ſubacto judicio deſtituti, artisque cogitandi parum periti ſunt. Ex quo ſimul patet, quam vitioſa ſit, & impia quorundam opinio, qui exiſtimant, qualiacunque argumenta, & qualemcunque dicendi, & res divinas proponendi methodum, plebi ſufficere.

IV. In Concionibus Sacris *abſtinendum* eſt, a tractatione ſubtiliorum & minus neceſſariarum controverſiarum; Illæ enim captum plerorumque Auditorum ſuperant, neque errantibus, ſi qui in cœtibus adſunt, ſatisfacere poſſunt Oratores. Neque munus & officium quo defunguntur, id ut fiat, poſtulat. Exſpectamus ab Oratore ſacro claram & ſolidam veritatum ſalutarium in S. Litteris contentarum expoſitionem, una cum ponderoſiſſimis ad virtutem ſectandam incitamentis, plura non item: quod ſi Paſtor iſte tam peritus eſt Controverſiarum, ampliſſimum habet campum ſingularem, qua ſe inſtructum eſſe exiſtimat, ingenii ἀκρίβειαν & Eruditionem demonſtrandi, & non deerunt, (quod in cœtibus ipſis, ubi conciones habentur nefas eſt) qui forte argumenta argumentis opponant & accerrimo examini ſubjiciant.

V. In familiari converſatione cum Viris prudentibus, manifeſtis indiciis probare debent, ſe a diſputandi de quibusvis prurigine eſſe alienos, neque neſcio cujus rigidioris Orthodoxiæ ſtudium & famam in tractandis quibusvis controverſiis adfectare, ſed omnibus ſua modeſtia & moderati animi ſtudio, ſeſe commendare debent. Inprimis vero evitandæ ſunt artes inquiſitoriæ, quo nomine intelligo inſanam quandam cupiditatem, quosvis a ſe diſſentientes impugnandi, illorum exiſtima-

ſtimationi detrahendi, Principibus in Rebuspublicis Viris eos exoſos reddendi, errores denique eorum in majus extollendi: tales enim nonſolum a Sapientioribus pro Doctoribus umbraticis habentur, ſed & Incredulis præbent fæcundam Miniſtros perſtringendi materiem, & religionem ipſam in contemtum adducunt, quod experientia omnium temporum ſatis docuit, & libri Deiſtarum probant.

Ea vero quæ Oratori S. & V. D. Miniſtro *præſtanda* ſunt ad ſequentia revocari poſſunt. I. Omnibus viribus eis elaborandum eſt, ut oſtendant, ſe religionis chriſtianæ eſſe gnariſſimos, & quidquid in ea ſublime, excellens, & pulchrum eſt, cognita & perſpecta habere, omnibusque illis diſciplinis excultos, quæ ad præſtantem Oratorem formandum facere poſſunt. Ipſi etiam Increduli tales viros admirantur, & talibus duntaxat Viris vacivas aures præbent, minime vero imperitis Declamatoribus.

II. Principalia Religionis dogmata, ſolide & perſpicue Auditoribus ſunt proponenda, eumque in finem utendum eſt ſtylo perſpicuo & ſimpliciſſimo. Notum quidem eſt in quibusdam (quemadmodum penes nos) Eccleſiis uſu eſſe receptum, ut ſecundum ſeriem capitum, vel Evangelium aliquod, vel epiſtola apoſtolica explicetur; at hoc non obſtante quærendæ & captandæ ſunt occaſiones, præcipua Theologiæ Naturalis & Revelatæ, Theoreticæ pariter & Practicæ capita populo chriſtiano proponendi. Nota eſt multorum in his argumentis ſupina ignorantia; notum, fidem horum hominum, ubi dubia quædam eorum animos occupant, vehementer nutare; & qualis tandem eſt iſta perſuaſio, quæ notitia accuratiore horum articulorum deſtituitur? Hinc laudabile plane fuerat *Nobiliſſimi* & *Eruditiſſimi Boylei* inſtitutum tales nimirum conſtituendi Oratores, qui ſingulis annis religionem Naturalem & Chriſtianam rite explicarent, & contra Atheos & Deiſtas maſcule & erudite defenderent.

III. *Religionem* ſemper tanquam rem valde amabilem, rationi convenientem, & nonniſi ad felicitatem noſtram promovendam ab Optimo Numine datam, repræſentare debent Oratores Sacri. Hac enim ratione ſola, animi illius amore incenduntur. Unde ſimul manifeſtum eſt, omnia ea, quæ ad finem illum obtinendum nil faciunt, Oratoribus eſſe omittenda.

IV. Scitu cognituque neceſſaria Religionis dogmata perſpicue & ſolide, miſſis Scholarum tricis & obſcurioribus phraſibus, frequenter ſunt explicanda, probanda, & commendanda. Hîcque nulli labori

bori parcere debet Orator Sacer; agitur enim de rebus graviſſimis & momentoſiſſimis; neque ad multitudinem argumentorum ſed ad pondus eorum eſt attendendum: imbecilla enim argumenta nonſolum nullam in animos habent vim, ſed & ipſam religionem in contemtum adducunt. Ad hoc vero præſtandum plura requiruntur, quam vulgo exiſtimatur.

V. Pro Cathedra nonniſi errores graves & pietati nocivi, idque poſtulante neceſſitate refutandi: at hoc fieri debet ea judicii ἀκρίβεια, eo argumentorum pondere, ſtylique puritate & ſimplicitate, ut ipſi Increduli, ſi qui præſentes ſint, fateri teneantur, Oratorem artis ratiocinandi eſſe peritum, omnibusque præſidiis eſſe inſtructum, quæ ad ſententiam ſuam probandam & tuendam facere poſſint. Ex quo ſimul ſequitur, ineptire illos, qui leves errores & hypotheſes, ad pietatis ſtudium nihil conferentes, publice tamen impugnant, quarum etiam plerique Auditorum ignari plane ſunt.

VI. Cum pravæ animorum commotiones religioni & pietati inſidias ſtruant, Ethicæ Philoſophicæ pariter atque Chriſtianæ quammaxime periti eſſe debent Oratores Sacri, atque harum diſciplinarum ope, ſpecioſas ſed falſas præjudiciorum & affectuum cauſas detegere. Circa hoc argumentum multi V. D. Miniſtri gravi verſantur in errore. Multi per vitam nonſolum Ethicam philoſophicam non excoluerunt, ſed & eam periculoſam eſſe putant. At quomodo hi tandem demonſtrare poterunt religionis chriſtianæ & præceptorum ejus præſtantiam, æquitatem, & cum ratione conſenſum? Quid reſpondere poterunt Incredulo, præcepta religionis chriſtianæ impugnanti, atque dicenti, ea in gratiam hominum fanaticorum eſſe ſcripta, omnibusque rectæ rationis Decretis eſſe contraria? Et quænam tandem cauſa eſt, cur multi Chriſtianorum, officiorum, quæ in hominem cadunt, adeo ſint immemores, & in ſuperſtitionem & fanaticiſmum incidant, quam vero, quod ipſi ſæpe Sacrorum Miniſtri, harum diſciplinarum ſint ignari? Imo multi Oratorum ne quidem ferre poſſunt eos, qui Ethicam Chriſtianam magni faciunt, & frequentiſſime eam in Sermonibus ſacris adhibent atque urgent, ſed eos neſcio cujus Heterodoxiæ ſuſpectos habent, clamantes, ſyſtematicas veritates graves pariter & leviores jugiter eſſe inculcandas. Hinc ut plurimum fieri ſolet, ut hi Oratores aut in generalibus Ethicæ Chriſtianæ præceptis adquieſcant, aut myſticas neſcio quas phraſes populo propinent, aut ſingula officiorum genera ita exaggerent, ut homo ſanæ mentis ad amorem virtutis nulla

nulla plane ratione adduci possit. Et profecto cæcum in religionis negotio oportet esse V. D. M. qui non videat, & quasi palpando deprehendat, non minus necesse esse, ut frequenter inculcentur Ethicæ Christianæ præcepta, incitamenta, ejusque ad pie vivendum præsidia, quam vero dogmata scitu necessaria. Audi quid de hoc argumento disserat ὁ Μακαριτης *S. Werenfelsius* Theologus Excellentissimus in dissertat. *cur Incitamenta Scripturæ sæpe sint inefficacia* p. m. 150. sqq. *Non ignotæ mihi sunt* (inquit) *Doctorum quorundam querelæ, qui non ferendum clamant, quod religio hodie a multis in puram putam Ethicam convertatur: quæ sane querelæ justissimæ sunt, si nolunt illam converti in Ethicam paganam, quæ nec virtutem nobis excellentiorem proponat, quam Gentiles Philosophi, nec gravioribus nos ad eam stimulet incitamentis. At si quis de magnis illis christianæ Religionis Mysteriis, Philosophis Gentilium incognitis, uti par est, persuasus, existimat, sibi in eorum speculatione subsistendum non esse; sed illa omnia, quot quot sunt, consideret ut Mysteria pietatis i. e. ut totidem ad pietatem, virtutesque cum ea connexas, incentiva: Si existimat in hunc præcipue finem a Deo sibi illa esse revelata; aut vehementer fallor, aut hic demum veram animo concepit Religionis Christianæ ideam. Certe meliore loco essent res Ecclesiæ, si omnes Christiani religionem suam hoc modo in Ethicam converterent, quam si, qui illam convertunt in puram putam Metaphysicam, ac sterilem proprietatum & operum divinorum contemplationem.* De iis vero, qui Sectæ suæ opiniones frequenter in cœtibus sacris commendandas esse putant, ita pronuntiat idem *Eximius Vir. Qui religionis* (inquit) *cardinem in hoc uno verti autumat, ut dogmata, quæ profitetur meliora & saniora sint, quam dogmata cæterorum, qui Christiani vocantur, utque illi Ecclesiæ adhæreat, quæ talium dogmatum professione se a cæteris distinguit; is gravissimis, de quibus diximus incitamentis, ad nihil aliud commovebitur, quam ut Ecclesiæ suæ, ejusque opinionibus firmius adhæreat, pro iis pugnacius dimicet, contra sentientes magis aversetur, in eos acerbius invehatur, &, ubi satis potens est, illos immitius persequatur, immanius tractet, crudelius torqueat, ac dirioribus suppliciis afficiat.* De eodem Practicæ disciplinæ seu Ethicæ Christianæ neglectu, conqueritur Rev. *Bowles in libello de Pastore Evangelico. Illi,* (inquit) *qui practica negligunt, tanquam vulgaria, pervia & omnibus exposita, & languent interim circa quæstiones quasdam subtiliores & controversias implexas, cum postea ad concionandum accedunt, sibi ipsis placent quidem nimis, sed omnibus prudentibus nunc risum, nunc misericordiam solent movere: Risum cum minima arrepta ansa, de controversia aliqua non*

 neces-

necessaria, plura effundunt quam par est: misericordiam, cum de practicis dicturi, quasi in alium mundum translati, prorsus frigent.

VII. Præjudicia generalia, sed religioni & pietati valde noxia, de vera pietatis indole frequenter sunt impugnanda, fontesque sinistrarum opinionum detegendi. Hæc profecto plus nocent religioni quam Hæreses. Sic multi inter doctos putant, summam pietatis in Orthodoxiæ studio i. e. omnium opinionum, & hypothesium quas Præceptores nostri nobis inculcarunt, accerrima defensione consistere; alii in assidua frequentatione templorum, rituumque receptorum sedula observantia, maximam & præstantissimam cultus divini partem sitam esse putant; rursus alii in refugio ad Christi misericordiam sine ulla tamen mentis mutatione spem salutis reponendam sciscunt &c. &c. Pestilentes has opiniones gravissimis & clarissimis argumentis debent impugnare Oratores Sacri. Exemplum quod sequantur, monstravit ὁ Μακαρίτης *Cl. Werenfelsius* in Dissertatione: *De Securitate carnali.*

VIII. In præstatione suorum officiorum monstrare debent V. D. M. se ea præcipue curare, quæ pertinent ad religionis & pietatis progressum; contra vero omnem navare operam, ut ea quæ ad ignorantiæ, superstitionis, & impietatis decrementum & extinctionem faciunt, strenue exequantur. Ita enim cæteri, qui hæc vident firmiter credunt, Eos de Religionis Christianæ præcellentia firmiter esse persuasos, neque verisimile esse, tales, in rebus ad religionem spectantibus, meros histriones agere. Ubi contra vident, Eos negligentissime officiis suis defungi, lucripetas esse, & pro pane potius lucrando, quam pro veritate & pietate sollicitos esse, multi, nonsolum de Ipsorum pietate, sed & sæpe de veritate Religionis addubitare occipiunt.

IX. Philosophiæ studia non negligere debent Oratores Sacri: præterquam enim, quod ea sola verum decus & Ornamentum cæterarum Litterarum studiis adferunt, efficiuntque, ut Orator ordine & solide, quæ tractanda sunt, proponat, gravia & solida a levibus discernat, argumentorum vim & pondus monstrare sciat, meteora Orationis & inanem verborum strepitum prudenter evitet: necessarium est hoc studium, propter eos ipsos, qui vel ad Incredulitatem inclinant, vel jam in hunc morbum inciderunt. Ubi harum disciplinarum rudem plane esse Oratorem Sacrum sciunt hujus generis homines, non nisi cum fastidio Eum audiunt, indignaque judicant cum attentione quæ ab Eo proferuntur, audiendi: hoc certum, Oratores his præsidiis destitutos, frustra cum Incredulis sermocinari, neque eorum objectiones

nes rite retundere posse. Imo potius ipsis Incredulis multivariam suppeditant occasionem, religionem ipsam contemnendi & Ministros ipsos V. D. tanquam Superstitionis & Fanaticismi Auctores, vellicandi.

X. Quando Oratores Sacri, ut sæpe fieri solet, congressibus Virorum ordinis politici intersunt, hique liberius de rebus ad Religionis negotia spectantibus sermocinantur, prudenter & circumspecte se gerere debent: sæpe enim nihil aliud ita agendo quærunt, quam ut experiundo discant, qualis sit Pastoris illius in rebus divinis peritia, & qua ratione his vel illis difficultatibus occurrere posset. Hîc profecto necesse est, ut talis ostendat, se in causas Incredulitatis diligenter inquisivisse, atque jugulum causæ petere i. e. difficultatum in medium prolatarum præcipua fundamenta docte tollere posse. Ita enim nonsolum aliquam sibi comparat auctoritatem, sed etiam impedit, quo minus aliis occasionibus incautius hi homines de religione loquantur. Cavebit autem prudens V. D. Minister, ne propterea tales odio habeat, eorum famæ & existimationi detrahat, multo minus eos de rostris acerbioribus verbis incessat. Nonsolum enim hac ratione nihil obtineret, errantemque in viam minime reduceret, sed & sæpe nociva sibimetipsi concitaret pericula.

XI. Sacrorum Ministri prudenter agunt, si de suis vocationibus vel internis vel externis nulla exigente necessitate altum servant silentium. Hæc moneo, quia experientia edoctus sum, eos, qui V. D. Ministros pro superstitionis Auctoribus & Propagatoribus habent, ex hisce pabulum suæ Incredulitati & præsidium petere. V. D. Minister, qui eruditione & pietate eminet, officioque suo intentus est, quantum naturæ humanæ infirmitas patitur, non opus habet, ut de vocatione sua interna verba faciat. Quæ vero ratio sit vocationis illius, quæ vocatur externa, pulchre omnes norunt: Neque ea, si cætera ornamenta muneris absunt, ullum verum decus Doctori conciliat.

XII. Quamvis Ministri V. D., ut cœteri Mortales, non ab omnibus erroribus & vitiis immunes plane sint, cavere tamen debent quammaxime, ne torrente horum vel illorum se se abripi patiantur: Licet enim ex his colligi non possit, Religionem ipsam nulli vel debili argumento esse superstructam; occasionem tamen rudioribus & religionis non satis gnaris suppeditare potest, de religionis veritate dubitandi; de quibus tamen nos jam egisse in prioribus dissertationibus, meminimus.

XIII. Hypotheſes partim incertæ, partim nullum uſum in pietatis ſtudio habentes, pro roſtris non ſunt uſurpandæ. A doctioribus Auditoribus, ut plurimum eæ non admittuntur, cœteri, quorum maximus eſt numerus, eas non intelligunt. Hunc in cenſum referendum etiam eſt nimium ſtudium novas allegorias & typos captandi & ad fixos quoſdam temporum noviſſimorum terminos, obſcuriora Veterum Vatum Oracula adſtringendi.

XIV. Denique (ut alia ſilentio tranſeam) ſi quando V. D. M. norunt, quoſdam in ſuis cætibus dari, qui paulo liberius de religionis negotiis ſentiant, non propterea illi ſunt odio habendi, aut inſectandi, aut plane tanquam pertinaces negligendi; ſed comitate, modeſtia, argumentisque, ſunt in viam reducendi. Monſtrandum V. D. Miniſtros non eſſe Hæretifices, ſed religionis amatores: ſæpe modeſtia & prudentia obtines, quod nimia ſeveritate nullo modo conſequaris. Sed de his in progreſſu hujus diſſertationis plura dicentur. Nullus ego dubito, quin V. D. M. & publici Oratores Sacri, ſi dictis vacivas prebeant aures, uberrimum exinde fructum ſint percepturi, & ita impedituri, quo minus vitium Incredulitatis, quantum in ipſis eſt, magis ſerpat, altasque radices in animis hominum agat.

Quid Imperantibus & Rerumpublicarum Moderatoribus hoc in negotio præſtandum ſit, oſtenditur.

II. Hactenus expendimus, quid V. D. Miniſtris præſtandum ſit, ſi graviſſimo malo, Incredulitati nimirum occurrere, animosque contra id communire velint. Tempus jam eſt, ut diſpiciamus, quid Imperantes & Rerumpublicarum Moderatores conferre poſſint, ad morbum hunc epidemicum impediendum & reprimendum. Novimus quidem præcipuam curam Imperantium in eo eſſe poſitam, ut Societatis civilis commoda promoveant, eaque potiſſimum curent, quæ ad Reſpublicas ſartas tectasque conſervandas facere poſſunt, eoſque Jura in conſcientias hominum non habere, neque pro arbitrio ſuo articulos credendi ſuis ſubditis imponere poſſe. At vero ubi conſiderantur tanquam Principes communibus religionis vinculis devincti & Eccleſiarum chriſtianarum membra, ad maximas dignitates evecta, nonſolum quoad regimen externum Eccleſiarum plurima conferre poſſunt, ad ἀταξίαν evitandam, ſed & ſaluberrima conſilia ſuppeditare, quibus vera & ſalutaris notitia rerum divinarum ſubditis tradi, inculcari, atque adeo religioni & Societati civili infeſti errores, evitari poſſunt. Principii igitur loco ponimus, non tantum licitum eſſe, ſed & officium eorum eſſe Religionem *legitimis*, *legitimis* inquam mediis ſubditis ſuis commendare, omniaque præſtare, quæ ad ſalutarem notitiam chriſtianæ

næ religionis comparandam conferre aliquid poſſe exiſtimant. Dixi autem id fieri oportere mediis *legitimis*: Quo ipſo proſcribimus omnem violentiam, perſecutiones omnes: præterquam enim quod hæc ratio agendi neque jure divino, neque humano id illis eſt conceſſum; violentis mediis Hypocritas tantum efficiunt, reverentiam, quæ illis debetur, ex animis etiam optimorum ſubditorum evellunt, & ad Incredulitatem inclinantes, in ea, quam fovent opinione, confirmant, Religionem nimirum a nutu & voluntate Principum dependere, atque adeo illos rectiſſime facere, qui, ubicunque, & inter quoſcunque degant, religionis ibi receptæ dogmata ſequantur. Legitima autem illa media ad ſequentia potiſſimum capita referri poſſunt. *Primo* debent operam dare Imperantes, vel ii, quibus talia munera conſtituendi demandata eſt cura, ut in publicis Scholis, Gymnaſiis, & Academiis, tales conſtituantur Doctores, Theologi inprimis, qui nonſolum magno Eruditionis ſolidæ ſint inſtructi apparatu, ſed & qui ſapientes, circumſpecti, & pacifici ſint. Quantum tales Doctores ad Incredulitatis vitium minuendum facere poſſint, operoſa demonſtratione opus non eſt. Contra vero iidem publicarum Scholarum Moderatores & Curatores, ingenia ſuperba, diſputacia, ad lites & contentiones excitandas & alendas natura quaſi facta, a locis illis virtuti duntaxat & ſapientiæ conſecratis, arcere debent. Ex quibus patet, Eruditionem ſolam, qua inſtructos eſſe oportet Doctores publicos, non ſufficere, ad malum hoc reprimendum, ſed accedere debere veram mentis perſpicaciam, prudentiam, amorem veritatum graviſſimarum & moderati ingenii ſtudium. Ubi enim dominantur homines, qui Diis iratis nati, nihil aliud ſatagunt & quærunt, quam ut cum quibuslibet, & de quibuslibet minutis quæſtionibus ſerram diſputationum reciprocent, nonſolum perpetuæ lites & contentiones inter fratres & cives excitantur, ſed & Religio ipſa, tanquam res ad alendas duntaxat rixas comparata, in contemtum adducitur, acutioribus vero, ſed exiguo religionis amore tactis, ridendi ampliſſima ſubminiſtratur materies.

II. Imperantes omni data occaſione oſtendere debent, ſe nonſolum Viris eruditis, cordatis, & pacificis bene cupere, ſed & eorundem famam & exiſtimationem, contra rixatorum, Hæretificum, & calumniatorum ſuſurros & clamores tueri tenentur. Ita enim hi magis magisque ad officia ſua læto animo præſtanda excitantur, & in adyta veritatum majore cum diligentia penetrare nituntur; ita denique omnibus conſtat, non ſtemmati aut rixandi cupiditati, ſed maſculæ

Erudi-

Eruditioni & veræ ſapientiæ ſua eſſe repoſita præmia. Ubi vero Optimates & Rerumpublicarum Moderatores manifeſtis indiciis oſtendunt, ſe homines inepto zelo incenſos, & Hæretifices fovere, iis patrocinari, facileque pati, ut optimis & præſtantiſſimis Viris inſultent, multi ab inquirenda veritate abſterrentur, hypocritas agere incipiunt, ſuam publice deprædicant Orthodoxiam, in ſinu vero eam rident, & ita contra ſanctiſſimam conſcientiæ vocem peccant, ſucceſſuque temporis eo deveniunt, ut perinde ipſis ſit, quid de religione ſentiant.

III. Ut vero Imperantes hoc malum evitent, haud facile debent rixatoribus & clancularii accuſatoribus vacivas præbere aures. Inter artes horum hominum & hæc eſt: Solent nimirum ſæpe frequentare Viros principes, quos nonſolum multum valere in Republica ſciunt; ſed & pulchre norunt, Eos omnes avitas opiniones, leves licet & parum profuturas, conſuetudinesque magni facere, & tueri ſolere. Horum in ſinum exponunt aliorum ſententias, eas ut valde periculoſas repræſentant, opinionesque cum inviſis valde nominibus conferunt; unde ſæpe fieri ſolet, ut de hominibus optimis & innocentiſſimis Optimates ſiniſtras foveant opiniones, eosque ſine cauſa odio habeant. Ut igitur malum hoc evitetur, aut a conſpectu ſuo tales crabrones arcere debent, aut, quæ eſt hominum illorum importunitas, ſi admittere eos debent, antequam ſine ulteriore mora illis aſſentiuntur, audiendi placide ſunt accuſati, aperiunda accuſationis capita & reſponſa. Ubi vero poſtea manifeſtum erit, aut mera fuiſſe mendacia, quæ effutiverunt infruniti homines, aut ſententiam ſiniſtre repræſentatam fuiſſe, aut denique agi de lana caprina, id eſt nullius momenti quæſtiuncula, nonſolum mature poſticæ debent occurrere ſannæ, ſed & tales ita excipere, ut in poſterum calumniandi, aliosque vellicandi lubidinem abjiciant.

IV. In rebus ad Religionis Eſſentiam non pertinentibus, quæſtionibus criticis, hiſtoricis, philoſophicis, & aliis ejuſdem naturæ, Imperantes prudentem & modeſtam ſentiendi libertatem concedere debent. Ubi enim etiam in minoris momenti rebus, diſſenſus omnis proſcriptus eſt, vera & maſcula Eruditio caput non tollere, neque veræ ſapientiæ ſtudium florere poteſt; ſed regnabit ignorantia, ſuperſtitio, & hypocriſis, quæ profecto religionem non promovent, ſed deprimunt, imo ad Indifferentiſmum viam ſternunt. Quid enim facere poteſt Vir doctus & acutus, vivens in gremio Eccleſiæ v. gr. Romanæ, ubi mille audit fabulas & ridiculas opiniones, quas ratio repudiat,

diat, & quas tamen tanquam articulos fidei admittere & deosculari tenetur? Aut hypocritam debet agere, & id quod colere tenetur, in corde ridere, aut Inquisitoribus tradi, aut denique dulce Patriæ Solum relinquere debet. Ubi vero modesta aliqua illi concederetur libertas, de Eruditione & Republica bene mereri posset. Est vero hoc consilium eo magis Principibus ingeminandum, quod certissimum sit, per rerum naturam fieri non posse ut homines, eidem in essentialibus capitibus religioni addicti, in particularibus hypothesibus, quæstionibus criticis, exegeticis, philosophicis, &c. per omnia consentiant. Unde aut turpissima ignorantia & superstitio est fovenda, quæ omnis impietatis mater est, aut in ejusmodi opinionibus, aliqua est concedenda sentiendi libertas.

V. Erectiora ingenia non debet Princeps premere, sub prætextu, ac si talia in Ecclesiis & Rebuspublicis novas & non necessarias lites excitatura essent. Per hominem erectioris ingenii intelligo talem, qui incredibili veritatis inquirendæ studio ducitur; qui omnia divina & humana omni diligentia expendit; qui levia a momentosis distinguere solet; qui nihil sibi obtrudi facile sine sufficiente ratione patitur; qui in receptas denique publice opiniones diligenter inquirit. Talia ingenia fovenda potius, quam odio habenda esse existimamus. Horum enim solorum opera, veritas omni tempore in apricum fuit producta, tenebræ vero dissipatæ. Exemplo esse possunt B. *Majores nostri*, qui religionem turpi superstitione fædatam, licet publice receptam, impugnarunt strenue, & pristino restituerunt nitori. Verum est quosdam ex hoc numero, aut cupiditate cuncta sciendi, aut ambitione extra Orbitam vagari sæpe velle: quæ animi adfectio mature se se in ejusmodi hominibus exerit; quod ubi manifestis indiciis hoc constat, tradendi sunt tales Doctoribus Eruditione & ingenii acumine eminentibus, qui arte æstum illum animis insitum temperent, & in planam eos semitam ducant, talia illis offerendo objecta, & tales disciplinas commendando, ex quibus discere possunt, quam arctis cancellis sit nostra scientia, qualiscunque tandem illa sit, circumscripta; quot in variis disciplinis non tam ob ingeniorum imbecillitatem, quam vero ob rerum ipsarum obscuritatem, occurrant dubia. Hac ratione æstus iste refrænatur, incipiuntque suam sciendi aviditatem ad certas restringere regulas. Unde sæpe factum est, ut tales postea de Litteris, Ecclesia, & Republica optime fuerint meriti.

VI. Dixi supra Principes modestam sentiendi libertatem suis sub-

ditis concedere debere, in rebus nempe minoris argumenti; ubi vero mutuis publice ſe ſe invicem adoriuntur convitiis, aut leves opiniones pro roſtris vel defendere, vel impugnare volunt, licentia hæc publica auctoritate coercenda eſt. Hæ enim contentiones cum ſcandalo ſunt conjunctæ, mirasque in animis excitant efferveſcentias. Ubi vero in diſputando modum ponunt, & amice argumenta invicem conferunt, imaginaria illa bella ſiccis intueri poſſunt Imperantes oculis.

VII. Ubi oriuntur de gravioribus religionis articulis diſſenſiones, tales certe, quæ Viris vere doctis (non zelotis, doctoribus umbraticis, & nulla vel exigua Eruditione inſtructis) tales eſſe videntur, non ſtatim accuſati pro reis ſunt habendi, aut non auditi damnandi; ſed negotium ad Viros doctiſſimos, a partium ſtudio alienos, iisdemque Sacris addictos eſt deferendum, audiendaque eorum Conſilia. Hoc ideo neceſſarium eſt, quia quælibet diſſentientium pars errores omni ſtudio minuere, vel periculum exaggerare ſolet. Hujus rei innumera proſtant in Veteri & recentiori Hiſtoria Eccleſiaſtica exempla: ubi vero audita ſunt Virorum præſtantiſſimorum judicia, accuſato ſpatium temporis concedendum eſt, ſua cogitata tranquillo animo denuo examinandi, cum aliorum judiciis conferendi, ſententiamque tandem ſuam omnibus expenſis, repræſentandi. Penſitatis omnibus, & ad æquitatis regulas revocatis, quæritur quousque tolerantia eccleſiaſtica extendenda ſit; nam de politica inter Juris peritos, tales certe qui & Jus Naturæ, & Conſcientiæ Leges intelligunt, prolixa diſceptatione opus non erit. Atque in hoc negotio eo minus eſt præcipitandum, quod experientia conſtet, multos graviſſimorum errorum poſtulatos, elapſo brevi temporis ſpatio, abſolutos, & pro innocentibus habitos, accuſatores vero omnium odiis & deteſtationi expoſitos fuiſſe. Quid ſuperiore Seculo in cauſa *Carteſii*, ætate vero noſtra in negotio *J. Witichii* & *Illuſtris Wolfii* obtigerit, Eruditis omnibus notum eſt.

VIII. Ex iis, quæ jam jam dixi, ſequitur; Eos qui Rempublicam capeſſere volunt, optime & prudenter agere, ſi accuratiorem Religionis chriſtianæ notitiam ſibi comparare annituntur, & eorum præcipue articulorum, qui a Præſtantibus Theologis pro fundamentalibus habentur. Quamvis enim Imperantium non ſit, Religionis momenta decidere, & pro lubitu ſuo articulos Religionis præſcribere, utile tamen eſt quammaxime, ſi in his argumentis rudes non ſunt. Ita enim ſibi ab infrunitis zelotis haud facile imponi patiuntur, ſimul vero judicia Virorum doctorum de his vel illis controverſis articulis melius

expen-

expendere possunt. Profecto laudandi sunt Rerum publicarum Proceres, si doctissimorum Virorum scripta, ubi a curis publicis aliquid concessum est otii, de præcipuis articulis Religionis Naturalis & Revelatæ evolvunt. Beata certe Respublica, ubi *Philosophi regnant*, vel *regnantes philosophantur*.

IX. Ad Incredulitatem (quantum in Imperantibus situm est) prohibendam, & Religionem pietatemque promovendam & confirmandam, multum facit, si in urbibus pariter ac in agris tales constituuntur V. D. M. qui eruditione, prudentia, moderati animi studio, & in muneribus suis defungendis sedulitate, eminent. Necesse quammaxime est, ut hoc fiat in urbibus majoribus: Multi enim Auditorum artem cogitandi & philosophicas pariter ac theologicas disciplinas callent; quod si Oratores ineptis rationibus ad res sanctissimas probandas utuntur, non potest non Religio ipsa in contemtum adduci.

X. Curandum inprimis Rerum publicarum Moderatoribus, ut in agro Scholæ probe sint constitutæ, præceptorum rusticorum prudens & pius habeatur delectus, institutionesque catecheticæ diligentissime habeantur: sine his conciones omnes sunt frustraneæ, & superstitio pariter & ignorantia una cum contemptu Religionis triumphabunt.

XI. Magnates permittere non debent, ut Oratores sacra pulpita conscendant, sine accurata meditatione & scriptione earum rerum, quæ proponendæ sunt. Profecto si cuilibet licet quicquid in buccam venit effutire, & pro religione venditare, non poterit non religio risui exponi.

XII. Concedere itidem non debent Rerum publicarum Moderatores, ut homines profani & Scurræ, publice impune sanctissima Religionis Naturalis & Revelatæ capita albis dentibus rideant, & ita ea, quantum in se est, in contemptum adducant. Aliter agendum esse cum iis, qui conscientiæ scrupulis commoti, modeste sua argumenta proferunt, infra docebo

XIII. omnem debent navare operam Principes, ut subditi & cives, non metu persecutionis, aut per hypocrisin religioni publice receptæ subscribant, sed de ea sint, quantum necesse est, persuasi. Profecto nulli meliores sunt cives, quam illi, qui de religionis præcipuis argumentis sunt convicti, licet forte in minoris momenti rebus errent. Nulli vero magis Rebus publicis sunt nocivi, quam Hypocritæ: Qui enim non serio cultui Numinis est addictus, quomodo Imperantes, eorumque Decreta magni facere poterit?

XIV. Multum etiam huc conferet, si ipsi Imperantes & Principes, Religionem & cultum Numinis amant: contra ubi locum habet illud tritum: Exeat aula, qui vult esse pius, subditorum multi parum curabunt Religionem. Atque hæc Imperantes ad impediendam Incredulitatem facere & possunt & debent. Præter ea consilia, quæ hactenus Imperantibus dedi, duo adhuc restant, quæ in medium produxit ὁ Μακαρίτης Celeb. *Werenfelsius de Jure Magistratus in conscientias: Primum est*, (inquit) *ut ad errores graves refutandos, nonnisi adhibeantur Viri ad hoc idonei. Quantum inquit ad hoc conferre potest pius Magistratus, si prospicit, ut nemo ad errores cum voce tum scriptis refutandos adhibeatur, nisi præ cæteris ad hoc sit idoneus; qui naturam mali, quod sanare vult, ejusque originem, atque efficacissima remedia probe perspecta habeat. Qui non modo aptus sit ad falsitatem opinionis alicujus perspicue ostendendam, sed ad præjudicia erranti eximenda, & affectus ejus compescendos, qui veritatis agnitionem impediunt. Qui denique, quod ab Oratore exigit Fabius, sit Vir bonus (addo ego bonus Christianus, pius, mansuetus, humilis &c.) dicendi peritus*, i. e. *ad veritatem aliis persuadendam aptus: ad persuadendam dico, non imperandam & minaciter obtrudendam. Neque enim quicquam majorem apud plerosque vim habet, lenitate & mansuetudine, solidis rationibus suffulta. Hac Nanzianzenus plurimos segreges ad Catholicam Ecclesiam a se reductos gloriatur: secutus sine dubio divinum illud Pauli monitum: Servum Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse erga omnes, aptum ad docendum, tolerantem malos, cum lenitate erudientem eos, qui contrario animo sint affecti, experturum, num aliquando daturus sit eis Deus resipiscentiam ad agnitionem veritatis.——. Multum huc conferre potest Magistratus, si operam dat, ut vigeat cultura judicii & studium bonæ mentis. Hoc enim ubi regnat, ibi plausum non inveniunt inanes opiniones & somnia, quæ se hominibus φαντασιαςικοῖς, sed infirmi judicii, tantopere commendant. Hæc imaginationem eorum magis magisque corrumpunt, & transversos in nescio quæ avia abripiunt. Unde per gradus tandem itur ad Fanaticismum, quo nullum in Ecclesia malum est magis contagiosum & minus sanabile. Præsertim si accedunt intempestivæ, contra rationis in religione usum, declamationes: quibus fit, ut homines tanto magis sibi placeant, & plaudant, quo magis a Sapientibus se vident exsibilari. Quantum in primis pius Magistratus ad errores pestilentes tum cavendos tum sanandos conferre potest, si scandala tollit, quæ in Orthodoxa sunt Ecclesia: quæ doctrinam ejus ita suspectam reddunt, ut ii, qui foris sunt, putent, illam, cum tales fructus ferat, falsam esse:*

esse: plurimi qui in Ecclesia sunt, de ea dubitare incipiant, eamque considerent tanquam fabulam quæ a nemine fere credatur. Hic amplum habet Magistratus zelum suum monstrandi campum. Hic cogere, hic punire potest: hic leges magnam efficaciam habent. Hic quoque procurare potest Magistratus ut Ecclesiæ ejusque disciplinæ sua constet auctoritas, atque hæc debita severitate & moderatione exerceatur. Hoc uno remedio irritus redditur plerorumque seductorum conatus, qui specie pietatis aliis illudunt, &, quod deplorandum est, iis præcipue illudunt, qui vitiis & peccatis grassantibus quammaxime ingemiscunt. Sic Anabaptismo, sic fanaticismo vires præciduntur: sed & Deismo & Atheismo. Quamdiu enim tam pauci vivent vitam religioni veræ convenientem, non desinent Fanatici se tanquam Christianismi Reformatores plebeculæ obtrudere, nec desinent profani, hominibus clam insinuare, vana esse, quæ de religione garriantur atque ab iis ipsis, qui ea profitentur, minime credi. Ita Sapientissimus ille Theologus.

III. Sed tempus est, ut tandem ad eos deveniamus, qui ad Incredulitatis vitium propendere videntur. Quoniam vero facile homines in suis judiciis falli possunt, primo κατ' ἄρσιν ostendemus, quinam in hunc catalogum referendi non sint. Et quidem primo pro talibus habendi minime sunt, qui non omnia Scholarum placita admittunt, sed ab iis sæpe recedunt, imo turpes errores, sed longo usu inolitos & confirmatos, culpant & rejiciunt, neque jactatam illam Orthodoxiam, quam quælibet secta sibi tribuit, magni faciunt, & in differendo de rebus divinis pariter & humanis ingenuo homine digna utuntur dicendi libertate. Tales profecto in numerum Incredulorum non sunt referendi: contingere enim hoc solet Viris præstantissimis, & ab omni impietatis specie plane alienis. Imo injuria talibus infertur, si malignis premuntur suspicionibus; vehementioris ingenii homines, auditis ejusmodi calumniis, sæpe audentiores fiunt, accusatores pro inficetis, indoctis, umbraticisque Doctoribus habent, atque eos deinceps majoris facere incipiunt, qui inter Incredulos nomen aliquod obtinuerunt.

Quid agendum cum iis, qui ad vitium Incredulitatis inclinant.

(2) In hunc censum referendi non sunt, qui nihil sine rationibus gravissimis admittunt, sed omnia examini subjiciunt accuratissimo, expensisque demum utramque in partem rationum ponderibus, vel assentiuntur, vel non assentiuntur. Cum tales vero albis corvis rariores sint, sed plerique avita placita sine mora amplectantur, mirum non est, si tales a vulgo Eruditorum pro Incredulis habeantur. Injuriam autem illis fieri, in aprico est.

(3) Neque illis hoc odiosum nomen tribuendum, qui in congressi-

greſſibus privatis exercitii cauſa, ea, quæ alii prima & immota eſſe putant, impugnant, eum in finem, ut alios exerceant, vel videant, quibus argumentis ad hoc vel illud dogma ſtatuminandum utantur. Sæpe enim his occaſionibus multi ſuam imperitiam inviti deprehendunt, & ad novum examen argumentorum hactenus uſurpatorum inſtituendum invitantur.

(4) Neque illi huc referendi, qui argumenta hucusque pro capitali veritate probanda allata publice, infirma eſſe dicunt, rationesque, cur ita ſentiunt, proferunt. Notum eſt Patrum noſtrorum memoria inter argumenta v. gr. pro exiſtentia Dei allata, fuiſſe conſenſum Gentium, conſcientiæ morſus, Entis perfectiſſimi notionem & inſitam mentibus omnibus ideam Numinis. Quis autem neſcit, doctiſſimos ætatis noſtræ Viros, ſolidis argumentis comprobaſſe, argumenta hæc infirmiora eſſe, quam ut contra Atheum uſurpari cum fructu poſſint, eorumque in locum longe graviora ſubſtituiſſe. Tantum abeſt, ut tales pro incredulis habeantur, ut potius gratiæ illis ſint agendæ, quod veritati novam accenderint lucem. *Deerunt profecto, qui ſuadebunt, ſi ſuaſiſſe periculum ſit*, inquit *Darius* apud *Curtium.*

(5) Non ſunt inſuper hujus vitii arguendi, qui libertatem conſcientiæ tuentur, argumentisque graviſſimis hanc veritatem propugnant atque oſtendunt, hunc articulum certiſſimis argumentis eſſe ſuperſtructum. Dantur multi inter Theologaſtros, qui Legis naturæ & conſcientiæ decreta ignorantes, quam primum audiunt hunc vel illum acerrime ſentiendi libertatem defendere, clamitent, hunc hominem eſſe Indifferentiſtam; quaſi vero omnibus ſtultis & erroneis opinionibus faveat, qui ferri ſaltem debere, nec perſecutionibus ſubjici a nobis diſſentientes, aſſerit.

(6) Denique, nec hi incredulitati patrocinari dicendi ſunt, quibus Theologia eclectica placet, quique ſervatis præcipuis Religionis Naturalis & Revelatæ capitibus in cæteris neque *Lutherum* neque *Calvinum* in omnibus ſequuntur, ſed attente, adhibitis omnibus præſidiis genuinæ Interpretationis, S. Litteras tanquam unicam fidei regulam ſectantur, & quod in iis revelatum eſſe ſatis clare eſſe exiſtimant, admittunt. Tales profecto in numerum *Indifferentiſtarum* immerito referuntur. His enim perinde eſt quamcunque tueantur de religione ſententiam. Illi vero, de quibus ago, capitalia religionis capita profitentur, & ad credendorum unicam normam, nimirum ad S. Scripturarum recurrunt, cæteris vero minus capitalibus articulis, qui in Scholis

lis defensitantur, pro captus sui modulo subscribunt, vel non subscribunt. Et profecto, (si modo sua principia rite cognoscant Protestantes) tales pro Indifferentistis & Incredulitati faventibus, haberi non possunt.

IV. Jam disquirendum jam est κατα θεσιν, quibus certis indiciis probetur, hunc vel illum ad vitium Incredulitatis valde inclinare. Necesse autem est ante omnia, ut is, qui de alio, hoc in argumento sine formidine erroris judicare vult, hominis, quem Incredulitati patrocinari pronuntiare vult, ingenium, mores, & universam vivendi rationem vel ex familiaribus sermonibus, vel ex Scriptis perspecta habeat. Hoc enim nisi fiat, dubium sæpe & anceps erit ejus judicium: Plerique enim homines sibi non semper constant, sed pro temperamenti, circumstantiarum, animorumque dispositione de rebus humanis pariter & divinis, diversa ferunt judicia. In genere tales hic repræsentamus characteres qui ad plerosque, qui hoc morbo tenentur, applicari possunt.

Ex quibus characteribus judicari possit, utrum quis ad Incredulitatem vere inclinet.

Primus est: Si quis nulla urgente necessitate, omni data occasione, nonnisi paradoxa, castæ religioni inimica, & quæ optimum quemque offendere possunt, in medium profert; simul tamen omnibus, qui eo familiariter utuntur, constat, eum omnibus præsidiis ad rite de argumentis gravioribus judicandum destitutum esse, de eo possumus dicere eum ad Incredulitatem inclinare.

Secundus: Qui ubique dubia in causa Religionis videt neque tamen Doctissimorum Virorum scripta, qui ea tollere aggressi sunt; evolvere & examinare dignatur, hujus vitii suspectus est.

Tertius: Qui omnes ingenii nervos, omnem ingenii aciem intendit, ad præcipua Religionis Naturalis & Revelatæ capita impugnandā, simul tamen alios inducere vult, ut credant, hæc eum tantum in finem fieri, ut ingenii humani patescat infirmitas. Hoc morbo talem laborare verisimile plane est, & frustra hac agendi ratione doctis imponere conatur. Et hoc potissimum nomine ad Incredulitatem propendisse doctissimum *Baylium* Viri præstantissimi judicarunt: aliter vero sentiendum de Ill. P. D. *Huetio*, qui quidem in libello de *imbecillitate ingenii humani*, *Scepticismo* patrocinatus est; ita tamen, ut aliquid inde præsidii Ecclesiæ Romanæ accedere posse existimarit.

Quartus est: Qui nullo habito respectu personarum, omnes Theologos & V. D. Ministros pro ineptis stultisque Declamatoribus & superstitionis, Tyrannidisque promotoribus venditant, hujus vitii merito

merito suspecti sunt, & epidemico hoc morbo laborare plerosque Deistas ex Scriptis quæ prostant, manifestum est.

Quintus est: Qui Profanorum & Incredulorum scripta omnia in cœlum tollunt laudibus, & tanquam Oracula cœlitus data deosculantur; de scriptis vero virorum omnium doctorum consensu oculatissimorum abjecte sentiunt & paucis maculis offenduntur minimosque errores, quos forte committunt, vehementer carpunt, Incredulitati patrocinantur,

Sextus: Qui mirifice gaudent, quando audiunt hæc vel illa argumenta, quæ hactenus tanquam fortissima, pro Religione vel Naturali, vel Revelata a Viris doctis usurpata fuerunt, impugnari, licet sæpissime objectionum vim & pondus ne quidem expenderint, imo ob Eruditionis defectum expendere non possint, in eandem classem non immerito referuntur. In quibus hi characteres & alii deprehenduntur, sine formidine erroris dici potest, eos ad Incredulitatem valde esse proclives. Alia Signa hujus morbi, inprimis, ubi malum ex ambitione oritur, in medium protuli, in superioribus dissertat: de hoc argumento scriptis. Uno veluti fasce hos characteres hominis ad Incredulitatem inclinantis, repræsentavit ὁ Μακαρίτης *Cl. Barbeyracius in Præfat. Tomo IV. Sermonum Sacrorum Ill. Tillotsonii, præmissa.* Verba pag. XXXI sq ita sonant: *A l'égard de ceux, qui, après avoir exaggeré au dernier point les difficultés, & rüiné, entant, qu'en eux est, la certitude des lumiéres les plus pures de la raison, declarent, que, malgré l'absurdité apparente des principes de la Religion, qui nous les enseigne; ceux-là, dis-je, se découvrent assez eux-mêmes, pour nous autoriser, à ne pas faire beaucoup de fond sur des protestations, qui paroissent dementies, par leur conduite. Une affectation perpétuelle de ne laisser passer aucune difficulté, si petite qu'elle soit, sans la relever & la pousser a toute outrance; un acharnement impytoiable à critiquer tous les Ouvrages qui paroissent pour la defense de la Religion, & à en donner quelquefois, par avance une opinion devantageuse, sans entendre de les avoir vûs & examinés comme il faut; un air de triomphe, qui marque assez clairement la joie secrete, qu'on a de voir le Défenseur de la cause commune dans des embarras, dont on donne à entendre, qu'il ne sauroit se tirer; tout cela, à mon avis, sent fort un homme qui se trahit, & qui trahit son parti. Je sai, qu'il est de la bonne foi de ne pas dissimuler les difficultés: mais elle ne demande nullement, qu'on les étale soi-même & qu'on les presse sans aucune nécessité. Il suffit, de les avouer dans l'occasion; est-il nécessaire d'avertir soigneusement*

ment

ment l'Ennemi des endroits foibles, comme s'il ne savoit pas trouver lui-même? Ces obscurités que Dieu a trouvé bon de laisser dans nos connoissances les plus nécessaires, sont un objet mordifiant, pour toute personne, qui aime la verité: Sied-il bien de s'en rejouïr, & est-ce là un acte de cette humiliation, qu'on dit, que Dieu c'est proposé de nous inspirer en mettant une contrarieté perpétuelle entre les lumiéres de la Foi & celles de la raison? Que ne travaille-t-on plûtôt à representer la Religion telle qu'elle est, & souverainement avantageuse, & souverainement raisonable, quoi qu'on ne puisse pas toûjours rendre raison de la conduite de Dieu, qui est un Etre infini? Pourquoi ne pas prendre plûtôt à tâche de dissiper tant d'obscurités étrangéres, que l'ignorance ou la malice humaine ont repanduës sur les principes les plus clairs & les plus certains, de dédager les Verités & les Maximes de la Religion de tant de fausses glosses, de tant d'explications forcées, de tant d'applications mal entenduës, de tant de conséquences peu justes, qui en la défigurant, contribuent peut-être plus que toute autre chose à empécher son effet? Il y auroit là un champ assez vaste pour s'exercer, si l'on étoit aussi bien intentionné en faveur de la Religion, qu'on veut le persuader. Ita Doctissimus ille Vir.

Antequam vero singillatim ostendimus, quomodo cum diverso genere hominum ad Incredulitatem inclinantium agendum sit, quædam in genere de modo cum his hominibus conversandi monenda sunt. In *genere* de hoc argumento loquendo, modeste, circumspecte, & cum sinceri amoris testificatione cum iis conversandum. Abstinendum a durioribus verbis, quæ animos illorum a nobis possent reddere alienos, comparationibus horum vel illorum, qui in Hæreticorum numerum fuerunt relati. More Medicis recepto, sunt tractandi, id est iis non irascendo, sed media mollia suppeditando. Eum in finem efficiendum, ut favorem eorum nobis conciliemus, & sinceritatem nostram quavis occasione testemur: Orandi sunt, ut libere dubia in animis hærentia in sinum nostrum conjiciant, sancte profitentes, non solum hoc gratum nobis acceptumque fore, sed & nos favore complecti eos, qui missa omni hypocrisi, id, quod verum esse putant, candide exponunt: Optimis, præstantissimis, veri amantissimis sæpe obtigisse, ut vel meditatione abstrusiore, vel Veterum & Modernorum lectione, occeperint de his, quæ imberbes didicere, addubitare; sæpe rem exigui momenti impedire, quo minus vim argumentorum pro his vel illis articulis religionis allatorum, sentiamus: cordati & candidi hominis non esse, religioni patriæ sine examine subscribere, sed omnia esse ἀθεϱ παθων examinanda. His, aliisque rationibus excitandi,

di, efficiendumque, ut firmiter credant, nos folius veritatis amore commotos, confilia noftra cum iis communicare velle.

Videndum quibus de caufis homines ad Incredulitatem inclinent.

V. Qui homines iftos propendentes ad Incredulitatem retrahere vult, probe debet expendere, utrum hæc inclinatio *affectibus* duntaxat fit tribuenda, an vero *rationibus & dubiis* animum occupantibus. Quod fi manifeftis indiciis, manifeftis inquam, conftet, hunc vel illum pravis inclinationibus commotum Incredulitati patrocinari, difpiciendum, quis potiffimum affectus vim in animum ejus exerat. Plerumque autem hi homines vel *ambitione*, vel *voluptatum amore* impediuntur, quo minus religionis chriftianæ articulis graviffimis fubfcribant. Quod fi pateat, hominem prava ambitione captum effe, 1) jubendus eft talis in fe defcendere, & ferio expendere, utrum ad hanc vel illam fententiam probandam vel rejiciendam puro veritatis inquirendæ amore, an vero novitatis, laudisque in Orbe erudito confequendæ ftudio commotus fit. 2) Monftrandum, quam fit hic affectus inquirendæ veritatis ftudio noxius, & Viro, qui nonnifi rationibus ad affenfum vel diffenfum commoveri fe jactat indignus. 3) Cum illi, qui hoc vitio laborant, inter fe quammaxime diverfi fint, & unus præfidiis veræ eruditionis fit deftitutus; alter vero artem ratiocinandi probe caleat, variifque difciplinis fit excultus, nemo non videt diverfa etiam ratione cum utroque effe agendum. Ille, quem ambitiofa cupido duntaxat vexat nova & infolita defendendi, ineptus licet fit, ad colorem aliquem fuæ fententiæ conciliandum, facilius ftultitiæ fuæ argui poteft, quam is, qui aliquo eruditionis apparatu eft inftructus. Fieri id autem tamen debet quam modeftiffime & providentiffime. Articulus quem ille impugnat, rite eft explicandus, idque verbis fatis claris, argumenta folida fed ingenio tamen ipfius attemperata in medium proferenda, hocque demum facto, audiendum, quid ipfum impediat, quo minus veritati vacivas præbeat aures, illique fontes errorum detegendi. Si vero is eruditione aliqua eft inftructus, monftrandum (1) quam fit viro cordato indignum, propter fluxam atque incertam nominis famam paradoxa & Religioni adverfa pertinaciter defendere velle: veritatem ipfam propterea non mutari; argumenta fola addere pondus veritati, quibufcunque ex caufis impugnatæ: 2) Oftendendum, omnes quidem affectus amori cognofcendæ veritatis multum officere, quoniam in eam partem nos rapiant, quæ defideriis noftris, quammaxime fatisfaciant; ambitionem vero plurimum in animos hominum valere, quod fpecie aliqua laudis, & ftudii inquirendæ veritatis fe fe com-

commendet; 3) Ostendendum est adductis variis argumentis, ex variis disciplinis petitis, quam sit nostra cognitio arctis inclusa cancellis, hacque occasione commendandus est *Nobilissimi Lokii* de *intellectu humano* liber, qui hominem veri amantem, sed magnificentius, quam par est, de scientia sua sentientem, in cognitionem sui ipsius adducere potest. Profecto eo nomine semper mihi placuit eximius hic liber. 4) Exemplis ostendendum, in quot se se conjecerint pericula, & quam ærumnosam & acerbam sibimetipsis fecerint vitam, homines hoc morbo laborantes. 5) Præcipue vero dubia ipsa, quæ movet, æquissimo animo sunt perpendenda & trutinanda, ita quidem, ut illi concedatur, quidquid concedi potest; neque in minutiis ad rem ipsam parum aut nihil facientibus hærendum, sed jugulum causæ est petendum, missis odiosis consectariis, nisi absurditas ipsius systematis, quod defendit necessario hoc requirat. 6) Monendum, agi de re maximi momenti, neque perinde esse, modo admittamus Numen, quod nonsolum omniscium sit, omnesque reconditas etiam mentium humanarum cogitationes perspectas habeat, quidquid de Deo, ejus virtutibus & voluntate sentiamus. Opus proinde esse, ut antequam animos contra ea, quæ a Doctissimis Viris inter Christianos de religione dicuntur, obfirmemus, omnia serio expendamus, neque præcipiti nimis impetu ad laudis gloriam grassemur, &c. Quod si vero manifestum est, hominem ad Incredulitatem inclinantem pravarum *voluptatum* amore captum esse, tum ante omnia videndum, ut oportunas cum eo loquendi quæramus occasiones. Tales autem sunt, ubi serena fronte rationes audit, animusque æstu affectuum non est turbatus; tum temporis illi est monstrandum, quam turpe sit, & homine sapiente indignum plane, id demum velle in religionis negotio admittere, quod adfectibus gratum & acceptum sit: neminem facile crediturum talem vi conscientiæ & amore veritatis duci, qui apertis indiciis prodat, se id unum agere religionem impugnando, ut affectibus fræna laxet: Quo magis horum consiliis obtemperet, eo minus eum aptum fore, rite veritatem examinandi; imo successu temporis, ipsum eo deventurum, ut sanum de religione judicium ferre non possit: Veritates cujuscunque generis non dependere a desideriis nostris & voluntate, sed ab intrinseca rerum constitutione, argumentorumque robore, &c. Interim tranquillo animo audienda sunt ejus dubia placideque cum eo est agendum. Conferenda, quæ hoc in casu monuit *Ill. Burnetus Comitem Rocestriensem* in viam reducturus.

Sunt denique, qui ad Incredulitatem inclinant nullis pravis adfectibus commoti. Quorundam hominum animi constitutio talis est, ut argumentorum vim parum sentiant, contra vero ubique videant dubia. Quidam mature in Scepticorum vel Deistarum scripta inciderunt, animo nondum satis severioribus disciplinis exculto. Alii legerunt tales Auctores, qui gravissima religionis capita infirmis probarunt argumentis; sunt denique, qui præter merita sua innumeris premuntur malis ab insolentibus hominibus; Hi incipiunt dubitare de Providentia divina, & ex una dubitatione in aliam conjecti, occipiunt de veritate religionis Naturalis & Revelatæ ἐπέχειν. Cum his (1) circumspecte est versandum, atque ubi eos compellandi est occasio, vel satis noti nobis sunt, laudandi in eo, quod ἄνευ παθῶν negotia religionis expendant, neque sine sufficientibus rationibus statim receptis publice sententiis album adjiciant calculum. Monstrandum (2) optimis & præstantissimis Viris obtigisse, ut per tempus de maximi momenti veritatibus dubitaverint, successu vero temporis re melius expensa, ex hoc labyrintho eosdem eluctatos esse feliciter. Deum, qui intimos hominum recessus perspectos habet, & quibus quisque ad religionem vel amplectendam vel rejiciendam inducatur rationibus, pulchre cognoscit, scrupulos in animo contra hæc vel illa religionis capita exortos, malam in partem haud interpretaturum, modo id agant, ut nimirum nihil eorum omittant, quæ majorem veritatum salutarium lucem in animis excitare possint. Eum in finem (*tertio*) ostendendum, in omnibus disciplinis, etiam iis, quæ Societatis civilis commoda promovent, dari tamen multa incerta & dubia, neminem tamen qui sapit propterea de utilitate harum disciplinarum dubitare: Deum plura non postulare circa cognitionem rerum divinarum, quam quisque meditando, legendo, vel alios consulendo, consequi potest: legendos inprimis eos Scriptores, qui in examinandis & solvendis dubiis, quibus animus jam quidem divexatur, singularem curam & solertiam adhibuerunt: cavendum vero quammaxime est, ne scrupulos, qui animum ejusmodi hominum occupant, levibus armis, id est infirmis argumentis, aut scholasticis distinctionibus oppugnemus. Profecto nulli sunt minus apti ad ejusmodi homines in viam revocandos, quam illi, qui in legendis minutis controversiis ætatem triverunt. Opus contra est, ut tales familiariter utantur iis, qui præstantissimis disciplinis mentem imbuerunt, & quid solidum & inane sit, ut in cæteris

teris disciplinis, sic inprimis in controversiis cognitum & perspectum habent, atque ut Deistarum, sic etiam Virorum inter Christianos excellentissimorum scripta maxima cum attentione evolverunt. Qui his præsidiis destituti sunt, & Scholæ duntaxat placitis inhærent, tantum abest, ut aliquid lucrentur, ut potius eos in erroribus, quos fovent, confirment.

VI. Denique ad eos perveniendum est, qui in ipsum Barathrum *Atheismi*, vel *Deismi* inciderunt, & in hoc statu secure se adquiescere posse putant. Hi vero uti dico vel *Atheismum* profitentur vel *Deismum*. Quod ad Atheos spectat, quidam falsis duntaxat, sed subtilioribus ratiociniis decepti sunt: alii vero pravis studiis sunt corrupti, divina humanaque rident, & ex profanorum hominum sermonibus tela veneno tincta, adversus ea, quæ omnium sapientum judicio attentione dignissima sunt, depromunt, neque unquam serio rationes pro religione pugnantes audiverunt, rejectoque examine rerum gravissimi argumenti, locis quibusdam communibus, quibus scurræ uti solent, inhærent. Hi indigniores videntur quibuscum Vir doctus conferat. Quid enim agas cum illo, qui de gravissimi momenti dogmate, neque ratiocinari potest, neque vult? Interim tamen hi non plane sunt deserendi, sed ostendendum illis, quam sit rationi contrarium, in re maxime seria argumentorum loco, jocis & sapiente omni indignis profanationibus, uti velle; nebulonem quemvis, aut insanum hominem sanctissima quæque albis dentibus ridere posse; at neminem, qui frontem non habet perfrictam plane, tali vacivas præbiturum aures, sed potius cum indignatione & detestatione talem rejecturum: cum innumeri homines, iique doctissimi, oculatissimi, & eruditissimi severissimo examine instituto, Dei existentiam probarint, sapientis non esse, in tam gravi argumento rationes, quibus superstructa est hæc veritas, expendere nolle; Quod si docilem eum deprehendas, inque se descendat, neque tamen subtiliora Metaphysicorum argumenta percipiat, optime factum erit, si rationibus utaris a *fine*, *ordine*, & *usu rerum creatarum*, animantium præsertim & hominum petitis, commendandique illi tales libelli, qui data opera sapientiam, potentiam & bonitatem Dei ex creaturis elucentem, probarunt. Interea temporis exspectandum, quem fructum hæc colloquia & consilia habuerint, & pro circumstantiarum ratione consilia sunt moderanda.

Disquiritur, quomodo tractandi illi, qui in ipsum Atheismum, vel Deismum inciderunt.

Cum iis vero, qui aliquam in ratiocinando peritiam sunt adepti & eruditionis aliquo sunt instructi apparatu, & Systema aliquod qua-

litercunque inter se connexum sequuntur, paulo aliter agendum esse prudens quisque & rerum peritus, facile judicabit. Qui vero hodie Atheismum profitentur, ut plurimum aut *Spinozæ*, aut *Epicuri* subscribunt hypothesibus. Novi quidem pulchre, quæ Viri docti de Atheismo *Aristotelico*, *Stratonico*, *Kabalistico* &c. monent; at qui hodie hoc morbo laborant in tales opiniones utplurimum incidere haud solent; sed vel *Spinozæ* vel *Epicuri* deffendunt sententias. *Spinozæ* discipuli, unam admittunt substantiam æternam, cogitantem simul & extensam, ab omni æternitate necessario agentem: Hujus unius & æternæ substantiæ partes sunt, quotquot existunt creaturæ: Hos si audias, nullum est ab adspectabili hoc mundo distinctum principium; causa nulla efficiens vel finalis hujus universi, sed omnia, quæ cogitando adsequimur, sive sint νοητα sive αἰσθητα, quæ videntur & tanguntur nonnisi unicam absolvunt substantiam, cujus non homines tantum, sed & arbores, pecora, metalla &c. partes sunt; verbo, vocabulum Deus, præter totum mundum significat nihil. Huic sententiæ inter recentiores *Comes Passerati* & *Edelmannus*, ut de aliis nihil dicam, addicti fuerunt. Alterum Systema est *Epicuri*; qui hoc sequuntur, rejecta causa finali & efficiente, totum universum, & singulas ejus partes, artificiosissime licet, secundum omnium, qui sensui communi nuntium non miserunt, judicium constructas, nescio quibus fortuitis atomorum concursitationibus adscribunt. Huic vero systemati pauci, ex recentioribus Incredulis addicti sunt; adeo enim inficetum est, & ab omni verisimilitudinis specie abhorret, ut sapientum omnium ludibrio merito is exponatur, qui serio illud deffendere vellet.

Cuicunque autem is homo sit addictus systemati, ante omnia tristis conditio, in qua versatur, gravibus adductis argumentis illi est repræsentanda, ita tamen cum eo agendum, ut sentiat, nos veri amore compulsos, neque vano duntaxat injecto metu sortem suam deplorare; Eum in finem nisi res sit aliis nota, efficiendum, ut negotium hoc intra privatos parietes maneat clausum, saltem opera nostra fieri non debet, ut graviter errans, Magistratus auctoritate sine ulteriore mora publica afficiatur ignominia. De emendatione ipsius potius ante omnia est cogitandum, quæ nonnisi modestia, patientia, & argumentorum adductorum pondere obtinetur. Eum in finem Viri eruditissimi & in philosophia versatissimi frequenter cum ejusmodi homine conferre debent. Et quia ad errorem aliquem rite cognoscendum & ejurandum, tempore opus est, non statim, ubi nostrorum argumentorum

rum

rum vim non percipit, dimittendus, aut omnis cura ejus abjicienda; monendus interim eſt, ne errorem ſuum in vulgus ſpargat, & hac ratione ſibi nociva concitet pericula.

In genere vero homo tam graviter errans, hortandus eſt, ut in ſe ipſum deſcendat, ſerioque omnes cordis receſſus excutiat & diſpiciat, an non aliud quid præter rationes, ipſum in hunc errorem conjecerint; facile enim homines ſibimetipſis imponere ſolere: cumque cœteri mortales, fere omnes, nonſolum rudes & diſciplinis non exculti, ſed eruditiſſimi acutiſſimique, & ab omni credulitatis & ſuperſtitionis ſuſpicione alieni plane, Atheiſmum tanquam maximam inſaniam & craſſiſſimum errorem conſiderent, neceſſe eſſe, ut ſine ulteriore examine ſententiæ ſemel arreptæ pertinaciter non adhæreat, ſed in re maximi momenti providentiſſime agat: Syſtema igitur cum ſyſtemate; rationes cum rationibus, dubia cum dubiis, ita denuo eſſe conferenda, tanquam res hactenus expenſa non fuiſſet, idque præſtandum ἀθερ παθων ſolius veritatis inquirendæ cauſa; hoc enim officium eſſe omnium ſapientum, & veritatis amantium; rogandus igitur eſt, ut denuo inſpiciat acutiſſimorum & doctiſſimorum Virorum ſcripta, & inprimis attendat ad ea reſponſa, quibus difficultates ſuas impugnarunt; monendus inprimis eſt, ne propter quorundam debilia argumenta rem ipſam pro ſuſpecta aut plane falſa habeat, fieri enim id facile poſſe in aliis etiam diſciplinis: non ſufficere dubia quædam contra exiſtentiam Dei, aut ejus naturam, in medium proferre; ſed demonſtrandum, rationes quibus utuntur illi, qui Numen ab adſpectabili mundo diſtinctum eſſe propugnant, plane eſſe infirmas, argumenta vero, quibus Atheiſmus, qualiscunque ejus ſpecies ſit, commendatur, nonſolum eſſe ſolida, ſed & fortiora iis, quæ pro exiſtentia Dei adferri ſolent.

Quod ſi is ſequatur ſyſtema *Spinozæ*, ante omnia ad prima principia Metaphyſicæ de contingenti & neceſſario, poſſibili & impoſſibili, ad notionem ſubſtantiæ &c. eſt deducendus, illaque ita explicanda, ut ea non poſſit non intelligere; poſitis rite primis principiis & definitionibus, ipſum ſyſtema eſt adoriundum: deinde oſtendendum, quantum συρμα ineptiſſimarum & abominandarum conſequentiarum ex hoc ſyſtemate per legitimas & planiſſimas ratiocinandi leges conſequatur. Eam viam contra *Spinozam* ingreſſus eſt P. *Baylius*, & nuper contra *Edelmannum Clariſſimus* & *Doctiſſimus Mejerus*, Profeſſor Philoſophiæ Halenſis. Novi quidem quibuſdam hanc argumentandi methodum non probari. At cum ex ipſa definitione Dei, quam *Spinoza*, & ejus diſci-

discipuli adhibent, necessario sequatur, totum universum, omnes creaturas, & *partes* ejus Deum esse, non video cur hæ consequentiæ non possint urgeri. Si vero ille systema *Epicuri* sequitur, positis rursus primis principiis, de caussis finalibus, de natura ordinis, nexusque sapientis a fatali necessitate discrimine, ad artificiosissimam animantium plantarumque structuram; ad systematis planetarum harmoniam, ad hominum primam originem &c. est provocandum, monstrandumque variis rationibus & exemplis, quam sit ineptum, fortuito casui adscribere velle opus artificiosissimum. Commendandi ad privatam lectionem *Derhami*, *Raji*, *Wolfii* aliorumque Virorum doctorum scripta, in quibus data opera demonstrarunt Dei sapientiam, potentiam & bonitatem ex universi attenta contemplatione elucentes.

Cavendum autem quammaxime, ne nimirum unquam utamur argumentis aut nihil probantibus, aut innumeris exceptionibus obnoxiis, qualia eheu! passim in scriptis quorundam reperiuntur; ita enim potius in suo errore confirmantur, quam ab eo retrahuntur. Nullibi certe magis periculose erratur, quam in hoc casu: Denique ejusmodi hominibus ob oculos ponenda est vitæ humanæ brevitas, periculumque maximum, in quod incidant, si Numen aliquod detur, quod humanarum rerum curam gerat. Pergendum igitur scrutando, examinando, atque cum Viris doctissimis conferendo: quamvis enim talis commatis homines, ea, quæ de statu Impiorum post mortem dicuntur, albis dentibus rideant, monstrandum tamen illis est, impossibile plane esse, ut invictis argumentis probare possint ficta omnia esse, quæ de his dicuntur. Atque ita ratiocinando, monendo, persuadendo, pergere debemus, neque desperare plane de felici successu laboris nostri. Deus interim domi est orandus, ut caliginem mentis deceptæ dispellat, lucemque in ea accendat.

Disquiritur, utrum pœnis civilibus vel supplicio mortis affici debeant Athei. Afferuntur argumenta eorum qui id adstruunt.

VII. Non alienum erit a materia, quam hactenus tractavimus, disquirere, utrum *Athei* pœna civili, vel etiam supplicio capitis affici possint. Quamquam enim nos de mediis moralibus, quibus homines ab erroribus revocari debent duntaxat agamus, non alienum tamen erit hîc loci disquirere, quomodo tractandus sit is, qui gravi hoc errore constrictus est, neque salutaribus tamen monitis & consiliis, vacivas aures præbere vult. Agunt hac de re & Theologi & Juris Consulti. In medium afferam Affirmantium & Negantium, quantum quidem mihi perspecta sunt argumenta, Lectorique permittam, de universa disputatione judicandi licentiam, quanquam non diffitear, me sem-

semper in eam propendere sententiam, quæ cum æquitate naturali & conscientiæ jure, quammaxime convenit. In hac sectione repræsentabimus eorum argumenta, qui existimant, Atheum, publicis, iisque gravissimis pœnis affici posse & debere. Ubi tamen in antecessum monemus, non agi hîc de Homine hujus vitii duntaxat suspecto, ex cujus Systemate, ipso invito, periculosissima nectantur consectaria; neque de eo, qui aut per tempus de existentia Dei dubitat, vel amicis quibusdam secretum animi aperit; sed de eo, qui nonsolum se talem esse profitetur, sed & libere animi sui cogitata præsentibus aliis aperit & publicis scriptis defendit. Secundo observandum, quæstionem illam, in se spectatam gravem esse valde & momentosam; at si cogitemus, paucissimos tanta insania laboraturos, ut publice hunc errorem profiteantur, videtur hæc quæstio tam sollicito & accurato examine indigna, saltem minus momentosa esse. In regionibus, ubi nulli aut raro occurrunt Leones & Pardi, non adeo necesse esse videtur, Venatoribus anxie leges præscribere, qua ratione efficere possint, ut animalia illa carnivora in fugam conjiciantur. Sed veniamus ad rationes ipsas, quibus utuntur illi, qui hominem, Atheismum profitentem, gravibus pœnis, imo mortis supplicio, adficiendum esse contendunt.

Primum argumentum, quod hi adferunt hoc est: per publicam professionem Atheismi fieri aliter non posse, quam ut multi ad pestilentem hanc opinionem arripiendam inducantur; Eos profecto, qui pravis adfectionibus & vitiis constricti sunt, vacivas his hominibus aures præbituros; Imperantium vero esse, omnibus viribus conniti, ut firma sit religionis persuasio; primo quidem argumentis esse utendum; ubi vero iis cedere nolint, publicis pœnis, imo morte ipsa esse puniendos, non tam ob errorem, quam pertinaciam in eo deffendendo.

Secundum: Fidem, pietatem, amicitias, inter homines ita labefactari, quæ tamen sint arctissima societatis civilis fulcra; Imperantium vero esse, omnia, quæ ad vincula illa arctius constringenda facere possunt, præstare; contra vero, quæ dissensionibus & diffidentiæ inter cives occasionem suppeditare possunt, præcidere. Adducunt eum in finem locum *Ciceronis de Nat. D. cap. II.* ubi inter alia ait: *Religione sublata, fidem etiam & Societatem humani generis & unam excellentissimam Virtutem Justitiam è rebus humanis tolli.*

Tertium: Crimina ab Imperantibus severe esse punienda; Cavendum, ne quidquam detrimenti patiantur Respublicæ; Inter crimina

autem atrocissima referendum Atheismum; hominem tam pestilenti opinione imbutum non solum ipsummet in omne impietatis genus ruiturum, sed & alios ut idem faciant, invitaturum.

Quartum: Juramenta in omnibus Rebuspublicis ad conservandam securitatem publicam & obedientiam præstandam, quammaxime necessaria esse; juramentum vero homini, qui nullas leges vel naturales vel revelatas admittit, præscribi non posse; aut igitur talem proscribendum & in exilium cum infamia esse relegandum, vel nisi resipiscat, gravissimis subjiciendum pænis.

Quintum: Hoc eo magis recte fieri posse, & sine injuria, quod homo ἄθεος nullas proferre possit rationes, cur opinionem suam propalare & aliis commendare velit. Cæteros homines, qui alicui sectæ inter Christianos addicti sint, saltem hoc argumento se tueri posse, quod vi conscientiæ commoti, non possint non alios, quos gravibus erroribus constrictos esse putent, meliora docere & in suam sententiam pertrahere; Atheum vero, nullis conscientiæ stimulis induci posse, ut aliis suam velit commendare sententiam; mera igitur petulantia, superbiaque intolleranda eum stimulari, ad talia publice in medium proferenda.

Sextum: Moratiores Gentes v. gr. Græcos, homines religionem publicam impugnantes, gravibus subjecisse pænis: notum autem esse ex Juris-Consultorum scriptis, in dijudicandis legibus naturalibus, nonsolum ad earum normam naturamque, sed & ad præstantissimos antiquitatis Viros, Philosophos præsertim & Legumlatores, eorumque judicia decretaque, esse respiciendum.

Septimum: Atheum non puniri propter errorem intellectus; sed propter vitium voluntatis corruptæ: Hanc enim efficere, ut nonsolum imprudenter & contra Imperantium Decreta, suam propalet sententiam, sed & discrimen inter vitium & virtutem tollat, similisque homini sit, qui venenum pro salubri medicamento venditet.

Octavum: In V. Testamento falsos Prophetas & blasphemos mortis supplicio ex mandato divino fuisse adfectos, unde necessario sequatur, multo magis id contra hominem atheismum profitentem, præstari posse.

Nonum: Addunt denique qui ita sentiunt; nisi serio animadvertatur in eos, qui ita profanas spargunt opiniones, erroresque gravissimos defendunt, plures, in tanta generis humani corruptione repertum iri, qui in hanc insaniam, adfectibus pravis adblandientem, pro-

penfuri fint. Imperantium autem eſſe, mature hiſce malis obicem ponere.

VIII. Adduximus præcipua argumenta eorum, qui exiſtimant, pœnis civilibus iiſque graviſſimis, ſubjiciendos eſſe Atheos; reſtat, ut audiamus eos, qui ſecus ſentiunt. Utuntur autem hi ſequentibus Argumentis: *Primum* eſt: Non negandum, Atheiſmum eſſe graviſſimum errorem, ſed errorem tamen, undecunque ortus ſit, eſſe intellectus: Hîc vero adhibenda media non coactiva, ſed naturæ erroris conſentanea duntaxat, id eſt argumenta graviſſima: Errores non pœnis eximi erranti, ſed meliora monſtrando.

Repræſentantur argumenta Eorum, qui ſecus ſentiunt.

Secundum: Atheum ſuam ſententiam in medium proferentem, non turbare Rempublicam vel cives; ratiocinari enim eum duntaxat, neque ad aſſenſum quenquam invitum pertrahere poſſe; in poteſtate enim Auditorum ſitum eſſe, vel argumenta ipſius miſſa facere, vel expendere ſerio, atque adeo vel rejicere, vel non rejicere; veritatem inſuper de Numine ab adſpectabili mundo diverſo, tam altas in plerorumque mortalium animis egiſſe radices, ut credibile haud ſit, Atheum in ſuam ſententiam multos pertracturum: quod ſi quidam, antea jam ad Incredulitatem propendentes, forte hac ratione excitentur, Athei rationibus album calculum adjiciendi, id non tam argumentis Athei, ſed inclinationi pravæ hominum eſſe adtribuendum: In univerſum vero putant, qui ita ſentiunt, argumentum hoc a turbis & contentionibus petitum, plus probare, quam probandum eſſet, atque adeo nihil plane probare: Hoc enim ſi valeret, inquiunt, nonſolum Hæretici, ſed & innocentiſſimi Viri, a reliqua turba diſſentientes, pœnis civilibus eſſent ſubjiciendi, quod tamen æquitati & juſtitiæ contrarium ſit. Ponamus (inquiunt) Hominem quendam Proteſtantium partibus addictum, in *Hiſpania* vel *Italia* palam veritatem ſui ſyſtematis propugnare atque a tetra ſuperſtitione, homines in his locis degentes gravibus argumentis retrahere velle; ſine mora ſacrificuli & Inquiſitores dicent; hominem non eſſe ferendum, ſed ſine mora gravibus adficiendum pœnis; quo vero vehementiores eæ eſſe poſſunt, ſi Barbaros audias homines, iis erunt innocentiſſimi licet ſubjiciendi; hanc autem cum errantibus noſtra opinione agendi rationem, iniquiſſimam eſſe: Neceſſe igitur ſemper eſſe, ut illi, qui gravibus pœnis errantes puniendos eſſe ajunt, clariſſimis argumentis probent, manifeſtiſſimum intercedere nexum, inter erroris defenſionem & inter obligationem & poteſtatem talem pœnis civilibus adficiendi.

Tertium: Persuasionem de Existentia & Providentia Numinis firmissimum esse Societatis civilis vinculum negari non posse; at non statim inde sequi, eum, qui dogma illud negat severissime esse puniendum, cum alia adsint rationi magis convenientia media, hominem meliora edocendi, eumque in veritatis viam reducendi: neque etiam Athei opinione Societatis vincula rumpi.

Quartum: Fidem & pietatem, mutuumque amorem, religione nixas virtutes, multum conferre ad officia Societatis civilis observanda: fatendum quidem, notum autem simul esse plerosque Christianorum, non ob conscientiæ dictamen, sed ob auxilium ab aliis exspectandum, necessitatem & pœnarum metum, mutua illa officia præstare: Atheum, si in Societate tranquille vivere velit, leges civiles & posse & debere custodire: secus si faciat, illum non tanquam Atheum, sed tanquam refractarium puniri posse.

Quintum: Verum esse Juramenta, ut homines in officiis suis contineantur, plurimum conferre posse, neque tamen ita necessaria, ut nulla Respublica sine illis stare possit: notissimum esse iis in locis, ubi frequentiora inculcantur juramenta, homines ea etiam plerumque negligere & transgredi: in *Anglia*, *Belgio*, & aliis in locis tollerari, & quidem secure *Anabaptistas*, qui juramenta tamen præstare recusent. Atheum vel esse civem alicujus Imperii & Reipublicæ, vel alienigenam hinc inde vagantem: Si civis sit, posse ipsum beneficiis quibusdam & privilegiis, quibus cæteri cives, qui juramentis se obstrinxerunt, privari, & si contra Societatis jura peccet, pœnis affici; necesse autem non esse, ut, ubi tranquille vitam degit, aliosque non lædit, aut gravibus pœnis, aut violenta morte puniatur. De extraneo hic non agitur.

Sextum: Atheum, leges divinas non admittentem, non tamen propterea in omnia scelera statim ruiturum; homines non semper agere convenienter suis principiis, quod ex eo quotidie constet, quod sanctissima divinæ legis præcepta ipsi Christiani pedibus quasi conculcent; Atheum, vi temperamenti, amore tranquillitatis, metu pœnarum, &c. impediri posse, quo minus fræna laxet his vel illis vitiis: Quod si proximum lædat, aut talia præstet, quæ legi civili contraria sint, posse ipsum æque ac cæteros cives, pro delictorum gravitate puniri.

Septimum: Verum esse, vi alicujus legis divinæ Atheum non obstringi ad sententiam suam aliis commendandam: sed aliud tamen

esse

esse ratiocinari tantum, suamque sententiam proferre, aliud commendare & anxie insinuare; innumeras dari quæstiones *grammaticas*, *criticas*, *historicas*, *philosophicas* &c. quas Eruditi in lucem emittant, mercemque suam commendent; ad quod præstandum tamen nullis religionis & conscientiæ vinculis obstringantur. Atheum posse existimare, religionem superstitionis & multorum malorum causam esse, amorem igitur proximi postulare, ut homines meliora edoceantur: accedit, quod saltem existimare possit argumenta sua fortiora esse iis, quæ pro existentia Dei adferuntur: licitum insuper semper esse iis, qui talia audiunt, assentiri vel non, & si sine examine album calculum adjiciant pestiferis opinionibus, suæ adtribuant stultitiæ necesse esse.

Octavum: Quæ de moratiorum Gentium consuetudine dicantur, homines a patria religione i. e. superstitione publice recepta alienos, pœnis publicis adficiendi, parum nos movere oportere: præterquam enim quod dubium quammaxime sit, utrum tales omne Numen penitus rejecerint; nihil nos obligare veterum consuetudinem: ostendendum semper consuetudinem & Decreta aliorum, cum legis naturalis indole conspirare; hoc nisi manifestum sit, vim legis non habere aliorum Decreta: Eodem argumento Pontificios uti posse, adversus eos, qui tot sanctorum & sanctarum rident narratiunculas, & eorum cultum explodunt; tales nimirum tanquam Hæreticos igne puniendos esse: a Viris doctissimis jam satis probatum, quot Juri Naturali & æquitati contraria laudati illi moratiores Græci & Romani, dogmata induxerint: verum esse, Athenienses v. gr. severe in eos sæpe animadvertisse, qui patriam religionem, id est Deorum cultum spreverunt; quo jure vero id factum fuerit, quæri oportere: Cicutam debuisse bibere *Socratem*: quam vero præceps hoc Judicum Atheniensium Decretum fuerit, vel ex eo manifestum esse, quod iidem Judices Athenienses, statim post obitum tanti Viri *Melytum* accusatorem ejus, capitis damnarint, *Anytum* peregre profectum, illo ipso die *Heracleotæ* ex civitate ejecerint, cæteros quoque ejus hostes exilio multarint, mortem ejus deplorarint, æneam illi statuam posuerint, templumque in ejus memoriam, quod *Socrateion* vocabatur, ædificarint, quæ omnia recenset *Diogenes Laertius*: Periculosissimum insuper esse exempla hac in parte aliorum sequi: Si enim semel legis vim habeat decretum, Atheum interficiendi, facile innocentissimos Viros, a quibusdam, difficiliorum controversiarum imperitis, sed qui multum valent, hujus erroris postulatos, in maximum vitæ discrimen adductum iri. Et profecto

fecto si nostra ætate, homines Atheismi postulati, & quidem publicis scriptis statim neci traditi fuissent, e medio ita sublati fuissent Viri a crimine hoc alienissimi & de optimis Litteris præclare meriti: caute igitur & circumspectissime in hoc negotio versandum esse.

Nonum: De Atheo dici non posse, quod vitio voluntatis duntaxat peccet, nisi dicas hoc ipsum crimen esse pœna gravi puniendum, cogitata nimirum sua cum alio velle communicare: Homines vitiis deditos, sæpe alios exemplo & rationibus ad idem præstandum inducere; propterea tamen, nisi infantes plane sint & excordes, qui ad vitia se se induci patiuntur, morte non puniri; præcipue animadvertendum in eos, qui cum meliora edocti erant, vitiorumque turpitudinem perspectam habebant, nihilominus tamen aliorum pravis consiliis vacivas præbuerunt aures, quanquam & illi, qui suasionibus & rationibus ad mala perpetranda alios induxerunt, a pœna immunes non sint. Deinde etiam hoc argumentum dicunt nihil probare, quod plus probet, quam probandum est: Eodem enim argumento probari posse, hominem Protestantium religioni addictum, & animi sua sensa de religione v. gr. in Hispania cum aliis communicantem, vitio voluntatis peccare, atque adeo eo nomine atrocissimis pœnis adfici posse, quod tamen eorum ipsorum sententiæ, qui adeo severe cum Atheis agendum esse putant, contrarium sit.

Decimum: Pergunt, qui mitius cum Atheo agendum esse putant, & dicunt, Atheum nulla ratione dici posse blasphemum; eum enim demum hujus criminis postulari posse, qui Numen perfectissimum, sanctissimum, & ab adspectabili hoc mundo diversum, admittit; simul vero contra conscientiæ suæ decreta talia de Deo effundit verba, quæ sanctissimæ naturæ e diametro opposita sunt: neque Hæreticum, qui fundamentalia religionis capita impugnat, & de quibusdam eorum abjecte sentit, propterea blasphemum esse appellandum; judicandum enim hominem secundum sententiæ suæ, non aliorum qui secus sentiunt, decreta: Verum esse, Prophetam falsum juxta mandatum divinum in veteri testamento Judæis injunctum, severis pœnis subjiciendum fuisse; at talem, qui Idololatriam commendarit, & Israelitas a Deo Israelis avocaverit censendum Perduellionis crimen commisisse, juxta Theocratiam populi judaici, quod a Viris doctis fuse monstratum sit.

Undecimum: Animadverti posse in Atheos societatem turbantes, id est talia crimina perpetrantes, quæ ubique locorum gravibus pœnis adfici solent, neminem negare: errorem tamen semper a crimine probe

esse

esse distinguendum. *Spinozam* in Belgio vixisse pacate neque Societatem turbasse: pœnas omnes civiles æquitate niti debere; at demonstrandum, gravem pœnam erranti duntaxat irrogatam, æquam esse. Superstitiosos insuper in Societate civili frequentissime turbare Regna & Respublicas neque tamen propterea eos morte puniri. Omnes detestari Hispanorum Barbariem contra Americanos adhibitam.

Duodecimum: Si Atheus (porro sic instant) gravi pœnæ i. e. morti subjiciatur, postquam per aliquod intervallum temporis suum professus est errorem, eum ita in æternam miseriam necessario conjici; si vero tempus illi concedatur, omnia probe & libere expendendi, præstantissimos libros evolvendi, & cum eruditissimis Viris conferendi, facile fieri posse, ut tandem ad meliorem redeat frugem, errorem que suum agnoscat: Historiam omnium temporum docere, Viros gravissimis erroribus constrictos, expensis eorum causis, meliora edoctos fuisse atque veritati victas tandem dedisse manus.

Decimumtertium & ultimum: Dicunt, qui ita sentiunt, tandem, neminem in judicando esse infallibilem, & doctissimum quemque sæpe in judicio suo de Atheismo deceptum fuisse: Notum esse, quid superiore seculo evenerit *Cartesio*, nostra vero ætate J. *Wittichio* & Illustri *Wolfio*. Quod si semel statutum sit publicis legibus, hominem Atheismi postulatum gravibus pœnis & morte violenta puniendum, necessario talia statuendo multa in Republica exoritura fore incommoda & nocentem pariter & innocentem iisdem sæpe pœnis involutum iri. Notum esse, quam dubia sint sæpe Virorum doctorum judicia, ubi de gravitate errorum judicium est ferendum. Atroces hic ex dogmate aliquo consequi errores perhibet, ubi alius nihil tale se cernere posse perhibet. Omnibus expensis, nihil melius præstari posse, quam si talia media adhibeantur, quæ errantem etiam gravissime, in viam revocare possint. Talia autem, si a solidis argumentis discedas, dari nulla. Atque hæ sunt præcipuæ rationes, quibus utuntur illi, qui mitius Atheum tractandum esse existimant. Coronidis loco duo adducam testimonia recentiorum Eruditorum, qui huic posteriori sententiæ favent. Unum est *Juris-Consulti*, alterum *Theologi*. Joh. L. *Fleischerus* Juris *Consultus Hallensis*, *In der Einleitung zum geistlichen Rechte* pag. 1070. ita de hoc negotio judicat, dicens: *Die theoretische Atheisterey ist, welcher Gott, so ferne er natürlich erkant wird, und auch folglich alle Religionen läugnet; Das ein solcher mit schwerer Leibes-*

Straffe

Straffe könne beleget werden, halt man für eine ausgemachte Sache, wenn man aber die Sache selbst ansiehet, so kan auch diese Atheisterey in Ansehen der menschlichen Gesellschaft ohnmöglich als ein Verbrechen betrachtet werden: Denn ein Atheiste turbieret die äusserliche Ruhe der Republique nicht, er lebet auch nit schlimmer, als ein abergläubischer und ruchloser Heuchler: Und ob man gleich nit läugnen kan, dass es in Ansehung Gottes, ein sehr grosses Verbrechen ist, so folget aber nit, dass es desswegen von Menschen müsse bestrafet werden, oder dass ein solcher durch menschliche Strafen könne gebessert werden. Zugeschweigen, das öfters Leuthe wider ihr Verschulden darein verfallen können. Da man also dieselben mit Sanftmuth und Gedult aus ihrer Thorheit reissen könte, so sehe ich nit, wie man dieses Verfahren von einer grossen Grausamkeit frey sprechen will, wann dergleichen Leuthe ohne Erkantnus Gottes hingerichtet werden.

Alterum testimonium nobis suppeditat Vir pl. *Reverendus* A. F. W. *Sackius Potentissimo & Sapientissimo Regi Borussiæ a Sacris*, Vir *Eruditione, pietate, prudentia, modestia & moderati animi studio præcellentissimus.* Hinc in introductione ad librum suum bonæ frugis plenissimum cujus inscriptio est: *Vertheidigter Glaube der Christen* parte prima pag. 5. & sqq. ita pronuntiat: *Es ist wahr, dass eine gewisse Freyheit zu denken unter vernünftigen Menschen statt finden müsse, und nichts dem Geiste des wahren Christenthums mehr zu wider sey, als Verfolgung und Gewissens-Zwang: Und vielleicht hat auch nichts dem Glauben der Christen mehr Schaden gebracht, als eben der Mangel der gehörigen Sanftmuth gegen Irrende. Nicht allein die Geseze wohl eingerichteter Staaten, sondern auch die Geseze des Evangelii selber erfordern, dass man dieselbe dulde, und ihnen, und wann es auch würkliche Atheisten wären, alle Pflichten der Menschlichkeit und Liebe erweise: so lange sie sich nemlich ruhig halten, und für sich allein denken, welches sie immerhin und ganz ungehindert, auf ihre eigene Gefahr, thun mögen. So bald sie aber so dreiste werden, dass sie die Ruhe der menschlichen Gesellschaft stören, die eingeführte Religion eines Landes offentlich höhnen, in denen Häuseren herum gehen, und Anhänger suchen, die Offenbarung in ihren Reden und Schriften boshaft durchziehen, und also denen Christen gleichsam ins Angesicht speyen: so däucht mich, dass es wenigstens einem ehrlichen Manne nicht allein erlaubt, sonder auch seine Pflicht sey, seiner und vieler tausend rechtschaffener Leute Glauben, wider dergleichen freche Anfälle zu kühn gewordener Lästerer offentlich zuretten: und allen nachdenkenden und unpartheyischen Gemühteren*

teren zu zeigen, dass die Christen, nicht ohne Vernunft und Gründe hoffen und glauben. Ita venerandus ille Vir. (*)

IX. Postquam in antecedentibus satis superque ostendimus, quomodo tractandi sint *Athei*, restat tandem ut dispiciamus, quid ad lucrandos *Deistas* præstandum sit. Videndum autem ante omnia cui tandem factioni, vel Sectæ addicti sint. Notum est, eos, licet in eo conveniant omnes, quod Revelationem non admittant, inter se quammaxime dissentire, quod Viri doctissimi, *Clarkius in demonstrat.* de *existentia Dei* &c. Tom. II. Cap. 11. & nuper *Clarissimus & Amicissimus Vernetus* Tom. I. novæ editionis, de *Veritate Religionis Christianæ*, cap. I. probe observarunt. Sunt inter eos, qui solam existentiam Dei admittunt, cætera vero capita Religionis Naturalis, aut in dubium vocant, aut prorsus negant; Sunt qui Providentiam dari credunt, quatenus Deus universum conservet; Eundem vero singillatim res humanas non curare, contendunt, unde etiam omnia, quæ de statu piorum & impiorum posthanc vitam dicuntur, inter fabulas referunt; sunt denique qui propius ad verum accedunt: Hi omnia Theologiæ Naturalis, & Juris Naturæ capita serio profitentur, sed Religionis tamen christianæ divinam originem inficiantur diversas ob rationes. Quidam ad magnum illum inter Christianos dissensum provocant contenduntque, hoc indicium esse, religionem christianam certis principiis non esse innixam. Quidam inciderunt in libros Theologicos, ubi omnia hirsutis minutisque opinionibus plena sunt, hinc inceperunt contemnere Religionem christianam in genere. Alios in transversum egerunt infirma

Quomodo in viam revocari possint Deistæ.

(*) His addendus est Theologus *Eruditus, pius & cordatus* Joh. H. *Hottingerus Professor in Academia Heidelbergensi Clarissimus.* Hic in brevi libello *Edelmanno* opposito postquam impudentiam Hominis deplorasset, in hæc verba pag. 5. libelli, erumpit: *Was ist zu thun? Soll man gegen ihn streiten mit fleischlichen Waffen? Soll man den Kayser, Christliche Oberkeiten gegen ihn excitieren, um ihm das Maul zu stopfen, und zu gebührender Civil-Straff gezogen zu werden? Das sey ferne! Fleischliche, weltliche Waffen sind eine Schand allen Wissenschaften, sonderlich den Christlichen Wahrheiten. Wann Henker und Dragoner müssen die Wahrheiten und Religionen beschüzen, so ist es damit elend beschaffen. Wo bleibet die Uberzeugung im Gewissen? Wie gefährlich ist solche Hülf? Wie wann der Kayser selbsten die Wahrheit nit einsihet? Wann selbiger durch seine Ministros streitet für die Irrthümer und weltliche Maxime. Es ist vielmehr zu loben an Obrigkeiten, welche nur sorgen vor die Justiz und ausseres in dem gemeinen Wesen: Die sich nicht mit fleischlichen Waffen mischen in Religions-Streit und Fragen vom Gesez und Evangelio.* Similia legas in Vita F. *Junii* Edit *Gerdesii* pag. 227. & 28. & apud Rev. & doctissimum *Wagnerum* Apologiæ contra *Edelmannum* impudentissimum religionis contemtorem. Tomo I. pag. 205.

firma argumenta, quibus Doctores publici, religionis veritates capitales probaturi, usi sunt. Hunc offendit doctrina de mysteriis religionis christianæ, quæ illi videntur ἀσυςατα esse. Alii desiderant claritatem in doctrina de officiis Christianorum, asserentes, in Scriptis Apostolorum plurima, quæ mysticis, id est, ut illi interpretantur, fanaticis locutionibus plena sint, reperiri; denique sunt qui existimant nimis rigidam esse Ethicam christianam, & cum officiis vitæ civilis consistere non posse, ut de iis jam qui pravis duntaxat affectibus commoti, a religione christiana alienos gerunt animos nihil dicam. De causis hisce hîc nihil in medium proferam, quandoquidem id in antecedentibus abunde a nobis præstitum esse existimo. Manifestum vero est, prouti plura aut pauciora concedunt Theologiæ Naturalis capita Deistæ, ita pariter cum illis etiam ratiocinandum esse. Ubi adfectionibus pravis eos abripi certo constat, omnia illa sunt illis insinuanda, quæ supra, ubi de *Atheismo* egimus, in medium protulimus. Ponamus vero rem nobis esse cum homine, qui omnia Religionis & Juris Naturalis capita candide & sincere admittit, tum ego sequentia observanda, & inculcanda esse, existimo: (I.) Monendum, in religionis negotio non exspectandas esse demonstrationes mathematicas, sed tales duntaxat, quæ hominem veri amantem ad cognitionem veram salutaris persuasionis adducere possunt. Verum est, existentiam Numinis, id est Entis a mundo diversi plane, quodque omnibus entibus cæteris existentiam dedit, evidenter satis posse probari: at ubi deventum est ad naturam tantæ tamque præcellentis substantiæ rite explicandam, hæremus valde, & imperfectam plane eius habemus notitiam, sufficientem tamen, ad eam cognoscendam & colendam: idem dico de omnibus ejus attributis sive moralibus sive physicis. Finitum non esse infiniti capax, penes omnes in confesso est. Quis nescit quantæ difficultates, admissa etiam Providentia divina ad omnia, maxima, medioxuma, minima se se extendente, circa originem mali moralis & physici occurrant, ad quas tollendas, quantum in hac rerum caligine fieri potest, non tantum Christiani, sed & ipsi Deistæ, qui providere Deum rebus humanis, eumque esse sanctissimum, æquissimum, & justissimum, serio profitentur, tenentur. Mentis immortalitas sufficientibus quidem rationibus cum ex attributis moralibus Dei tum ex natura entis cogitantis probari potest; at evidentiam mathematicam locum habere dici non potest; quidquid recentiores quidam eruditi dicant, quod fuse hic probare supersedeo. Quod si hoc locum habet in

ipsa

ipsa Theologia naturali, quis mirabitur, si talia reperiantur in libris antiquis valde, & ubi præsidia desunt omnia perfecte cognoscendi? Thesin *Celeberrimi Werenfelsii*, quæ ita sonat, pro verissima habemus: *Cognitio* (inquit) *Linguarum orientalium, veterum historiarum, consuetudinum, rituum, opinionum, non tanta hodie comparari potest, quæ sufficiat omnibus Scripturæ locis intelligendis, omnibus difficultatibus & dubiis solvendis, omnibusque apparentibus contradictionibus conciliandis.*

II. Non postulamus a Deista, ut instituto examine, & lectione seria & attenta S. Litterarum, statim huic vel illi sectæ nomen det, nedum, ut assensum det iis, quæ non intelligit; sed ut ἄθερ παθῶν primo N. Testamentum expendat, legat & relegat, sique linguam græcam intelligit, fontem consulat, doctissimosque omnium judicio Interpretes conferat, hocque facto in certas classes referat præcipuas propositiones, quas ibi se deprehendisse satis clare existimat, & ni me omnia fallunt in summa rerum cum christianis plerisque conveniet. Regula hæc æquissima mihi esse videtur, ubi *Aristotelis*, *Platonis*, vel *Stoicorum* systemata intelligere volumus, idem nobis præstandum est.

III. Cum Deista, qualem quidem jam nobis repræsentamus, primaria principia Theologiæ Naturalis admittat, pro certo ponere possumus, eum scepticum non esse; admittit enim certas propositiones theoreticas & practicas, concedet igitur, dari veritates quasdam historicas; v. gr. in terris vixisse aliquem *Alexandrum*, *Ciceronem*, *Cæsarem* &c. legat eum in finem, quæ de indole fidei historicæ doctissimi quique, & inter eos *Dittonus* in medium protulerunt, & omnibus serio expensis sentiet, moraliter impossibile esse, ut probetur, nullum unquam Christum in terris vixisse. Quod si hæc veritas nondum ipsi satis clara videtur, in causas hujus rei inquirat, eosque, quos in hoc argumento doctissimos & acutissimos esse existimat, consulat, & ni me omnia fallunt, deprehendet tandem hujus veritatis vim. Hic primus erit gradus perveniendi ad cognitionem veritatis historicæ, conferendo omnes quatuor Evangelistas, iisque tantum tribuendo, quantum alii veraci rerum gestarum narratori creditur: & manifestum erit eos omnes in eo consentire, Christum non solum doctrinam admirabilem tradidisse, miraculisque illustrem fuisse, sed & innocentem violentæ morti fuisse traditum, & e mortuis in vitam fuisse revocatum, provocarique ad testes plurimos oculatos talesque, qui antequam res gesta fuisset, induci non poterant, ut crederent, hoc unquam eventurum. Quod si circumstantiæ quædam circa tempus, & personas,

quæ primi testes hujus resurrectionis referunt, ipsum morantur, videndum utrum ob diversam aliquam narrationem harum circumstantiarum, res quam maxime commemorabilis, id est resurrectio Christi, sit in dubium vocanda: legat igitur denuo noster Deista doctissimos hujus veritatis defensores, in primis vero *Nobilissimum West*, qui circumstantias illas omnes, quæ morari Lectorem veri amantem possent, accurate expendit. Cumque resurrectio mortuorum talis sit eventus, qui sine miraculo fieri non potuit, sive rem Deo, vel Christo tribuas, pergendum in lectione Evangeliorum, & videndum qualia facta huic Christo tribuantur; hic vero manifestum plane erit omnes quatuor Evangelistas in eo conspirare, Christum innumera patrasse miracula diversissimi generis, præsentibus hostibus & amicis, adeo quidem, ut quidam nolentes volentes fassi fuerint, Dei auxilio ea patrari; alii vero cum res vere gestas esse diffiteri non possint, occultis malorum spirituum operationibus adscripserint. Hic vero Deista noster, quem veri amore duci jam ponimus, aut negare debet, quicquam in hoc universo præter leges naturæ fieri posse; aut narrationem Evangelistarum suspectam fraudis esse tueri debet; aut nimis credulos hos homines fuisse & simplices, quam ut quid naturale, quid supernaturale rite dijudicare potuerint, asserere tenetur, aut denique, quæ narrantur, vere gesta fuisse confiteri debet. Quod ad primum attinet, vix credi potest, Deistam, qui, Deum omnia maxima & minima, id est universum mundum condidisse fatetur, & quidem secundum sapientissimas leges, negare velle, eundem Deum gravissimas ob rationes aliquando leges illas per tempus mutare posse, impossibilia igitur non esse miracula, fateri tenebitur, modo systema, quod tuetur, rite expendat. Sed probabile inquiet forte Deista, non est, Deum sapientissimum leges a se positas mutaturum. Respondemus verum esse rarius occurrere miracula, & jam per plurima secula facta fuisse nulla; sufficit autem eum talia patrare posse, si velit, cumque Deus nihil faciat sine rationibus sufficientibus, omniaque ad sapientissimos fines adaptet, eumque in finem utatur mediis ad finem hunc obtinendum plurimum facientibus, restat, ut inquirat Deista, utrum miracula quædam facta sint, hocque concesso disquirendum, quem tandem in finem ea præstita sint. Quod si serio & ἀθερ παθων legit & relegit Evangelistarum narrationes, vix sibi temperare poterit, quin credat, miracula vere a Christo patrata fuisse: adeo enim perspicuis verbis omnia exponunt, circumstantias personarum & locorum enarrant, idque tam frequen-

frequenter contigisse ingeminant, ut aut universa eorum narratio sit in dubium vocanda, & auctoritas testium horum plane rejicienda, aut fatendum tandem, verum esse, patrata fuisse miracula. Hoc vero concesso, patebit mox, quem tandem in finem hæc fuerint patrata: partim enim Christus ipsemet dissertis verbis testando ea ad Evangelium suum confirmandum fieri asseruit: partim ipsa rei natura, hominumque eo tempore viventium status, quem ea in finem fierent, designare poterant.

Quando Deus inter homines miracula edit, ipsique qui talia edunt, fatentur, quam id fiat ob causam, nihil aliud colligi inde potest, quam facta ea fuisse, ut homines de aliqua veritate gravi & momentosa edocerentur. Homines quidem ex miraculis Omnipotentiam Dei veluti digito tangere possunt; at hæc veritas etiam sine revelatione & miraculis cognosci potest. Et quid opus est pluribus verbis? nemo qui Evangelia legit, ut de Apostolorum Actis & Epistolis nil dicam, ignorare poterit, id præcipue Christum egisse, ut probaret, se esse illum cœlitus promissum Messiam. Hæc erat tum temporis inter Judæos celeberrima illa quæstio. Judæi non negabant venturum Messiam; sed talem præstolabantur, qualem secundum præconceptas opiniones desiderabant. Christus edidit inter populum hunc miracula, quia sine iis innumera dubia contra eum doctrinamque, quam profitebatur, adferre poterant; visis autem tot miraculis, & provocatione ad miracula V. T. causas sonticas afferre non poterant, cur Mosis miracula tanquam divina admitterent, non vero Christi, quæ oculis suis frequentissime videre poterant. At hic jam finis Dei sapientissimus patebat, nimirum Messiæ veri characteres exhibere, & ad doctrinam ipsius salutarem amplectendam homines commovere. Forte dicet Deista, neque tamen finem & scopum obtinuisse Deum inter Judæos & Principes quidem eorum Pharisæos, qui majore tamen doctrinæ apparatu fuerint instructi, quam vulgus: sed hæc parum ad rem facere Viro sapienti videbuntur. Deus rationem eum potissimum in finem mortalibus concessit, ut ex universi contemplatione Majestatem, sapientiam & potentiam perspicerent, atque ad eum colendum inducerentur: Hoc non obstante multi, imo plerique incurii sunt rerum pulcherrimarum in universo occurrentium, & ad tantas O. N. perfectiones caligant; num ergo Deus fine, quem intendit, excidit, & frustra sunt tam stupenda & artificiosissime constructa manuum suarum opera? non putaverim. Si Deista historiam evangelicam, pro uti decet, per-

legit, & ad characteres Pharisæorum, aliorumque Principum hujus populi, attendit; sine magno labore causas reperiet, cur plurimi inter Judæos conspectis etiam tot miraculis christianæ tamen religioni nomen non dederint, nimirum superbia, stupor, inolitæ de sanctitate & prærogativis judaicæ Nationis opiniones, traditionum a Patribus acceptarum admiratio, animus a cultu interno religionis alienus, & in externo plane defixus, aliaque miseros homines impediverunt, quo minus attente ad illa miracula, & ad doctrinam excellentem animos adverterent. Licet enim Deus miracula edat, ad homines de doctrina cœlesti persuadendos, non vult tamen invitos per miraculum ad adsensum pertrahere. Potuit igitur nostra sententia Deus in gratiam doctrinæ cœlestis patrare ob sapientissimas plane rationes miracula, licet, multi homines ad tantam lucem oculos clauserint. Idem dicendum de Gentilibus, quæ tamen omnia fusius essent demonstranda, si data opera veritatem miraculorum, quod a doctissimis Viris abunde factum est, probare aggrederemur. Ex dictis saltem hoc manifestum est, Deistam nostrum male argumentari, quando ex narratione Evangelistarum de tanta miraculorum a Christo patratorum copia colligit, fraudis esse suspectos Evangelistas: probandum enim ante omnia esset, miracula inter ea esse referenda, quæ sunt ἀδύνατα, quod profecto is non potest profiteri, qui Deum ab adspectabili hoc mundo diversum admittit. Neque tandem tertio loco sequitur, homines illos nimis credulos fuisse, eaque, quæ ipsis mirabilia videbantur, statim in numerum miraculorum retulisse. Narrant enim, quæ ipsimet viderant, neque ut, qualis natura horum factorum esset, anxie disquirunt, ipsis potius, qui αὐτόπται erant dijudicandum relinquunt, quid de rebus istis gestis sit sentiendum. Ex ipsis autem judiciis, quæ a Judæis ferebantur, manifestum erat, eos in maximam admirationem fuisse raptos, neque nescio cui naturalium causarum concursui stupendas illas actiones ausos fuisse adscribere; si more eruditi nostri ævi recepto, incepissent causam suam argumentis metaphysicis a contingenti & necessario, possibili vel impossibili &c. petitis tueri, merito se se suspectos reddidissent, quia in ipsa, quam narrant, historia, fatentur, se humili loco natos fuisse, & potius piscando quam Litteras excolendo magnam ætatis partem exegisse. Ipsis potius Deistis probandum incumbit, omnia, quæ de miraculis ab ipsis narrantur, facile ex causis physicis explicari posse. Postquam Deista noster omnia serio expendit, fraudesque nullas in narratione Evangelistarum deprehendit, &

mira-

miracula a Christo edita fuisse negare nequit, rursus recurrendum est ad resurrectionem Jesu Christi, tanquam miraculum inusitatum plane & stupendum: postquam enim legit Christum tot miracula in vita sua edidisse, Deique præsentissimo auxilio adjutum fuisse, non est mirandum, si ejusdem potentia, e mortuis in vitam fuit revocatus; cum vero æque disertis verbis Evangelistæ exponant miracula, quæ patravit, ac ipsius resurrectionem, non minus priori testimonio, quam posteriori fides est habenda. Hoc vero concesso, ipsemet Deista facile consectaria ex resuscitatione hac Christi sponte sequentia, elicere poterit. Dabimus quædam: ponimus vero Deistam nostrum lectis Evangeliis ad Acta Apostolorum, epistolasque ad varias datas nationes, perrecturum, eaque, quæ post resurrectionem evenisse narrantur, simili cura & attentione perlecturum.

Primum esto: Christus ut supra diximus, patravit miracula ad doctrinam, quam in medium protulit, astruendam: Jam vero aut dicendum Deum in gratiam Impostoris talia miracula edidisse, aut id præstitisse ad doctrinam a Christo annuntiatam probandam, & confirmandam. Prius tueri non potest Deista, quia Theologiæ Naturalis & Juris Naturæ capita admittit, esset enim hæc assertio omnibus Dei virtutibus contraria: Posterius ergo dicendum est. Hoc posito nonsolum miracula Christi erunt divinæ originis, sed & ejus doctrina.

Secundum: Evangelistæ omnes nonsolum testantur, Christum in vitam fuisse revocatum, ingentique turbæ se se videndum exhibuisse, sed & sublimem in cœlos abiisse, videntibus suis discipulis; Imo ipsummet hoc certo futurum prædixisse: ex quo sequitur, ipsum potentia Dei exaltatum fuisse, Deumque doctrinam, quam Judæis annuntiavit Christus, ita comprobasse tanquam veram.

Tertium: Christus discipulis promiserat, testibus Evangelistis se post breve temporis intervallum, postquam cœlo fuisset receptus, donum miraculorum ipsis largiturum, eosque omnia edocturum, quæ ad veritatem Evangelii rite intelligendam, aliisque annuntiandam, facere possent. Dictum factum; post elapsos dies 50. incipiunt hi homines ἀπαιδευτοι variis linguis loqui & τα μεγαλεια τȣ Θεȣ deprædicare, quod exaltati Christi certissimum signum erat; unde simul sequitur, eos phantasia non deceptos, sed ipso sensu, & experientia edoctos fuisse, non suæ diligentiæ aut labori, sed Christo hoc beneficium tribuendum.

Quartum: Apostoli, postquam Christus e mortuis in vitam fuisset

ſet evocatus, & in cœlum aſcendiſſet, hinc inde Judæam peragrantes has res geſtas ubique exponunt cordate & intrepide, nulliſque minis a confeſſione hujus veritatis ſe ſe abduci patiuntur; ex quo facile colligi poteſt, eos, de rerum geſtarum certitudine intime fuiſſe perſuaſos, neque enim conſtantiæ illius in aſſerendis his veritatibus ulla veriſimilior reddi poteſt ratio.

Quintum: Ipſi diſcipuli Chriſti, poſtquam is receptus eſſet cœlo, nonſolum dono linguarum ſed & facultate patrandi miracula fuerunt inſtructi, prout ex Actis Apoſtolorum clariſſime hoc patet. Neque hîc falli poterant quoniam ipſo opere omnes ſimul videbant homines, variis morbis laborantes ſanari, atque mortuos in vitam revocari; tentet idem præſtare homo fanaticus, & mox ſentiet, quam ſit ille conatus ſtultus plane & irritus. Hæc omnia vero ſe præſtare dixerunt in nomine Jeſu in vitam revocati & exaltati. Cauſa igitur alia inſignis hujus facultatis dari non poteſt. Maxime hîc in hac diſquiſitione attendendum eſt, Acta Apoſtolorum a Luca ſcripta ſtatim fuiſſe ac Evangelium ſuum compoſuiſſet. In iis autem nonſolum exponit ipſos Apoſtolos fuiſſe miraculis illuſtres, ſed & narrat, quibus in locis hæc vel illa geſta ſint; in ſcenam producit perſonas, quibus Evangelium, & quo cum ſucceſſu, ſit annuntiatum, totque circumſtantias pandit ut omnibus manifeſtum ſit, eum de rerum geſtarum certitudine fuiſſe perſuaſum: profecto malitioſiſſimus, nec plane ſtupidus tamen impoſtor, talia in medium proferre auſus non fuiſſet, eo tempore, quo omnia in recenti erant memoria, & ſi falſa fuiſſent, apertæ fraudis coargui potuiſſet. Pluribus hoc argumentum urget Vir *Doctiſſimus A. Joungs* in diſquiſitione de *Idololatria edit. germ.* pag. 428. ſeqq.

Sextum: Evangeliſtæ quatuor & Lucas in Actis narrant nativitatem J. Chriſti, ejus miracula, mortem, reſurrectionem, aſcenſionem in cœlum, Spiritus Sancti ſuper Apoſtolos effuſionem; fata doctrinæ chriſtianæ; conveniunt in omnibus, quæ ad ſummam rerum geſtarum faciunt, interſerunt paſſim, doctrinam Jeſu Chriſti nunc apertis verbis nunc per parabolas traditam, memoriam confirmante eo Spiritu, qui, ſe omnem eos veritatem edocturum, ante promiſerat. Summa veritatis erat: Jeſum Nazarenum verum eſſe Meſſiam, Patribus promiſſum, & a Prophetis plurimis ante Seculis annuntiatum. Apoſtoli nonſolum viva voce capitales illas veritates injungunt, & ex iis argumenta ſolidiſſima petunt, ad veritates illas Judæis pariter & Gentilibus

tilibus commendandas; ſed & ſcriptis variis ad *Romanos*, *Ephesios* &c. Epiſtolis, hoc unum præcipue agunt, ut Jeſu Chriſti mortem & reſurrectionem tanquam prima ad veram pietatem incentiva, & præcipua Religionis Chriſtianæ fundamenta proponant. Hinc tota eorum Ethica his principiis eſt ſuperſtructa, de quo infra aliquid monendum eſt.

Septimum: Quocunque oculos convertimus, reſpiciendo ad teſtimonia primorum diſcipulorum, eorum conſenſum in exponendis rebus geſtis, conſtantiam plane admirabilem in rebus adverſis, nullas alias cauſas hujus rei reperire poſſumus quam altiſſimam de rerum geſtarum certitudine perſuaſionem: Quod ſi enim ad ea reſpicimus, quibus homines ad aliquid fingendum & adpetendum duci ſolent & quaſi trahi; nimirum ad *ambitionem*, vel *voluptatum amorem*, aut *auri ſacram famem*, patebit eos ab affectibus illis fuiſſe alienos; ambitio ut plurimum non cadit in rudes homines, ſed docti & excellentioris ingenii homines ſæpe hoc morbo laborare ſolent. Et in quibus tandem horum hominum ambitio conſiſtere debuiſſet? Neque Eruditionis copia, neque eloquentia, neque diſciplinarum philoſophicarum peritia excellebant. Sed pone tandem etiam rudes quammaxime homines ambitione capi; quæro quomodo homines illi tam artificioſam fabulam rite fingere potuiſſent, ut mendacium non potuiſſet pellucere? In Judæa, præcipue vero in Galilæa nati erant hi homines; fingunt, ſi Incredulos audias, Chriſtum aliquem in Judæa vixiſſe miraculis illuſtrem, dogmata in medium protuliſſe a Gentilium plane & Judæorum placitis aliena, eum vitam vixiſſe auſteram plane & duram, Ipſum principes populi ſcribas & phariſæos ob hypocriſin, depravatamque antiquam religionem frequentiſſime caſtigaſſe, tandem horum hominum inſidiis circumventum neci traditum, ſed quod mirabile & incredibile pleriſque hominibus videtur, e mortuis in vitam revocatum, & in cœlum aſcendiſſe, ibique regnare &c. Quod ſi hæc omnia ficta fuiſſent, neſcio quomodo boni illi homines ambitione ſcilicet capti, ſperare ulla cum veriſimilitudinis ſpecie potuiſſent, homines non plane ſenſu communi deſtitutos, rerumque in Judæa geſtarum ignaros, vacivas ſibi aures præbituros fuiſſe. Profecto hæc fuiſſet talis ambitionis ſpecies quæ nonniſi vexare ſolet homines ſtolidiſſimos. Non rudis piſcatoris, labore manuum victum quærentis eſt, ingenioſam aliquam fabulam, ad veriſimilitudinis leges exactam, excogitare. Plura hîc requiruntur. Addo talia reſpectu locorum, in quibus hæc vel illa facta dicuntur, ab iis narrata fuiſſe, ut vix ſibi, niſi plane de-

mentati fuissent, persuadere potuissent, homines sani cerebri assensum ipsis præbituros. Denique non artificiosis Rethoricæ utuntur regulis, ad facta hæc, quæ narrant, insinuanda, aut longe repetitis argumentis probare intendunt, sed loquuntur ita, ac si res narrata omnibus plane nota tum temporis fuisset. Plura de hac objectione non addo, quoniam ea parum habet verisimilitudinis. Idem dico de *amore voluptatum*, quo forte inducti, historiolam illam in vulgus spargere aggressi sint. Ignobiles & pauperes voluptatibus quidem inhiant, sed talibus plerumque, quibus abunde famem & sitim sedare queunt. Opiparas cœnas non quærunt: parabilis usitatusque cibus sed sufficiens eorum desiderio satisfacit. Nulli autem minus apti, quam tales, ad cerebrum novis & artificiosis historiis excogitandis fatigandum; cuticulam potius curant, creduntque quod vulgo creditur, ulterius vero curas suas non extendunt. Denique pessimum morbum *avaritiam* hos primos disciplinæ christianæ alumnos occupasse, non magis verisimile est: Quos tenet insatiabilis hæc cupiditas, illi non tantum sibi prospicere volunt, sed & curam suam ad familiam suam, ad posteros ditandos extendunt, avideque corradunt per fas & nefas, quæ ad acervos jam congestos augendos facere possunt: at primo raro vexat auri argentique fames pauperes: deinde facile hi homines perspicere poterant, prolata & disseminata doctrina nova, domum patriamque esse derelinquendam, nullibique corradendæ pecuniæ relictum esse locum, neque inter Gentiles neque inter Judæos. Sufficiens erat inter Gentiles numerus sacrificulorum quos alere debebant Imperantes, neque talia sibi promittere poterant primis illis temporibus Christiani, omnibus exosi. Dices experientiam testari, viles & pauperculos Monachos de votis paupertatis pulchre garrientes ad immensas tandem pervenisse divitias, adeo quidem, ut in multis Europæ & Americæ partibus cum ipsis possint de divitiis certare Regibus. Verum hoc est. At quorum præsidio quibusve artibus in eum statum pervenerint, quærendum est. Nimirum notum, superstitiosos Imperatores & Pontifices, in causa fuisse hujus rei, existimantes se Deo rem gratissimam facturos, si homines inertes & fanaticos beneficiis singularibus cumularent, ipsi vero Monachi prensationibus, fictis miraculis, & reliquiis, pecunia emunxerunt homines superstitione vana captos. At talia minime sibi promittere poterant Apostoli, & primi disciplinæ christianæ alumni, sive ad Judæos respicias, sive ad Gentiles: sufficiebat ipsis, ex liberalitate quorundam Christianorum tantum accepisse, quantum ad victum & amictum satis erat.

Octa-

Octavum: Conversio Pauli mirabilis plane, veracitatis Apostolorum de veritate resurrectionis Jesu Christi & exaltationis ejus argumentum suppeditat irrefragabile. Hic enim in ipso persecutionis æstu positus, voce cœlitus demissa, *Saul saul quid me persequeris* ita fuit commotus, ut mox totus a se mutatus, disciplinæ christianæ nomen daret; Quam incredibili vero diligentia ubique Evangelium J. C. annunciarit, quos labores & molestias devoraverit, mortemque constantissimo animo pertulerit, ex ipsius epistolis, & primævæ antiquitatis monumentis patet. Veram autem fuisse hanc Pauli conversionem non imaginariam, vel ea ipsa, quæ post visionem illam docuit & perpessus est, manifestissimum est. Eum certe non fanaticum, neque Impostorem fuisse, data opera nuper probavit *Nobilissimus* & *Eruditissimus Lidlethonus Anglus* singulari libello, in quo ex ipsa conversione Pauli, ejus doctrina & gestis, argumentum desumit, pro veritate Religionis christianæ.

Nonum & ultimum: Effectus mirabiles; quos habuit publica illa professio, Jesum Christum pro peccatoribus obiisse mortem, e mortuis in vitam fuisse revocatum, & sublimen in cœlos abiisse, satis testantur, primos Christianos de veritatibus hisce fuisse persuasos. Plurimi ut ex Actis Apostolorum constat, ex Judæis & Gentilibus audita hac doctrina, visisque miraculis nomen dederunt Religioni christianæ, imo multi etiam extraordinariis superfusi erant donis. *Neronis* jam ætate plures fuisse Christianos gravis Auctor est *Tacitus*. Inter Gentiles plures abjecta superstitione, & cultu idololatrico, simplicem illam, nec adfectibus adblandientem Christi doctrinam professos fuisse, nonsolum Acta Apostolorum & Epistolæ, ad varios cætus datæ, sed & ipsa primæva antiquitatis ecclesiasticæ monumenta testantur. Probe autem observandum nos a multitudine duntaxat credentium non argumentum petere, ad originem divinam religionis christianæ probandam; pulchre enim novimus, ipsum Impostorem *Mahometem* plurimos habuisse & adhuc habere Sectatores, ut de tot gregibus Monachorum inter Christianos nihil dicam: argumentum nostrum petitum est a *modo* propagationis; a *simplicitate* primorum doctorum; a *præjudiciis*, quæ exuenda erant; ab *obstaculis* huic doctrinæ oppositis; a *constantia* tandem in tuenda sanctissima disciplina. Atque hæc sunt principalia consectaria, quæ ex veritate de resurrectione Jesu Christi sine subtili meditatione & violentia erui possunt. Paucis tantum hæc insinuavi, quia *Celeberrimi* & *Eruditissimi* Viri religionis christianæ

veritatem probare aggressi sunt data opera hæc omnia plenius excusserunt, & ad omnes Deistarum objectiones fuse responderunt.

Hactenus a Deista nostro nihil aliud petivimus, quam ut ea, quæ a discipulis Christi de resurrectione dicta sunt, serio expendat; testium quantitatem & qualitatem probe examinet, factoque examine judicet, quid tandem de hoc testimonio Apostolorum secundum leges rectæ ratiocinationis existimandum putet. Quoniam vero vel ipsa miracula maxima, siquidem talia fierent, ad probandam doctrinam ineptam, contradictionibus meris scatentem, & divinis plane virtutibus contrariam nihil tamen conferre possent ad homines in adsensum pertrahendos, necesse est, ut aliquid de dogmatibus religionis christianæ ejusdemque præceptis moralibus addamus. Deista, qui resurrectionis Jesu Christi ab Apostolis unanimi consensu narratam veritatem rite expendit, vix cohibere se poterit, quo minus ad adsensum aliquem huic narrationi concedendum inclinatum sentiat animum; unde etiam factum esse puto, ut doctissimi eorum, quantum ego quidem scio, *Dittoni* de veritate resurrectionis Christi librum intactum hactenus reliquerint. At ubi ad doctrinam ipsam & dogmata religionis christianæ deveniunt, putant, se sufficientes reperire rationes totam illam historiam pro suspecta habendi, cum iidem Evangelistæ, qui rem plane miram de Christo resurgente exponunt, simul tamen fateantur, eundem, & post eum ita dictos Apostolos, portentosa quædam, & tamen creditu necessaria tradidisse dogmata, quæ tamen sua nimirum opinione cum rectæ rationis decretis nulla arte in concordiam redigi possint. In hanc vero classem referunt inprimis doctrinam de S. Trinitate. Videndum ergo paucis utrum propterea Deistæ justas triumphandi & religionem christianam rejiciendi causas habeant. Eum in finem sequentia iis probe expendenda damus.

Primum est: Non tantum licitum, sed & necessarium esse putamus, ut omnia dogmata Religionis christianæ, potissimum ea, quæ Mysteria vocantur, ad exactissimas ratiocinandi leges examinentur. Nolumus ut Deistæ assensum præbeant propositionibus in N Testamento detectis sine accuratissimo examine. Quod si omnibus rite expensis ad lancem illam trutinarunt dogmata Religionis christianæ, neque tamen sibi satisfacere hactenus possunt, per tempus ad ἐποχὴν, antequam plane ea rejiciant, confugere debent, & in aliud tempus, instituto novo examine, rem transferre. Quod enim mihi prima occasione conceptu difficile esse videtur, alio tempore, aliaque animi dispo-

dispositione, verosimile videri potest. Hoc ideo ante omnia monemus, quia quidam Theologi, ubi de mysteriis agitur, eorum examen accuratius proscriptum vellent, atque adeo Deistis ea vellicandi materiam suppeditant.

Secundum: Concedimus & fatemur, ea, quæ manifestam involvunt contradictionem credi non posse: Sic credere, etiamsi vellemus, non possumus, dari circulum quadratum, aut idem corpus eodem tempore in pluribus locis esse posse: Hæc propositio omnis rectæ ratiocinationis prima regula est, qua rejecta, nihil tam portentosum & absurdum est, quod insinuari non possit. Quam diu igitur Deistæ putant, hic vel illic in religione christiana talia reperiri dogmata, causa non est cur iis irascamur. Sequantur legem conscientiæ, neque quisquam, dum in hoc statu sunt, eos increpandi habet causas; ne ipse quidem Deus homines ad ἀσυςατα credenda cogere potest; in repugnantibus enim nonnisi reperias voces sensu carentes.

Tertium: Dogmata religionis christianæ non sunt dijudicanda secundum hoc vel illud Theologiæ Systema, sed secundum ipsa verba, quibus Scriptores sacri utuntur, adhibitis rectæ interpretationis regulis, & præsidiis philologiæ sacræ. Si hæc jam antiquis seculis a primitivæ Ecclesiæ Patribus observata fuissent, tam innumeris contentionibus & litibus locus non fuisset relictus. Secundum Protestantium sententiam (utinam sibi semper in hoc constarent, & suorum principiorum essent memores) nullum dogma religionis credi debet, quod non aut ἀυτολεξει in S. Litteris clarissimis verbis sit expressum, aut per evidentissimam consequentiam inde eruatur: non insuper obtrudimus Deistis, in castra christianorum transituris, hoc vel illud systema, has vel illas particulares hujus vel illius Sectæ opiniones, sed hoc unum desideramus, ut ἀθες παθων N. Testamentum expendant, persuasi, eos primaria christianæ religionis capita facile inibi reperturos.

Quartum: Ex quo ipso per legitimam consequentiam sequitur, oportere Deistam Novum Testamentum evolventem, sensum sub verbis Evangelistarum & Apostolorum latentem sequi, neque id quærere, quod duntaxat vel hypothesibus suis, vel perversis adfectionibus animi acceptum & gratum esset. Si quis *Platonem* vel *Stoicum* legeret scriptorem eo fine, ut *Epicuri* decreta ubique reperiret, sensumque adeo horum Scriptorum ad hujus Κυριας δοξας torqueret, omnium, qui sapiunt, judicio desiperet. Licet enim Deista nondum divinam originem religionis christianæ admittat, tenetur tamen, nisi scriptores N.T.

 pro

pro hominibus insulsis & fanaticis habeat, ea exinde colligere, quæ per legitimas, & omnibus Interpretibus communes interpretandi regulas in iis continentur. Quod si hinc inde hæret, neque in doctissimorum Interpretum, qui stylum græcum probe intelligunt, explicationibus adquiescere potest, habet remedium quo uti potest, nimirum ἐποχήν, quod etiam non raro doctissimis evenire solet Viris.

Quintum: Cum Mysteria, quæ in S. Litteris reperiuntur sudes sint in oculis Deistarum, antequam de iis, quæ in Novo Testamento reperiuntur, agamus; hoc monendum est: aut Deista confitetur, posse dari revelationem, aut negat. Posterius facere non potest, nisi antequam revelationem admittit, jam pro certo ponit in omni Revelatione contineri Mysteria, id est propositiones, ut ille explicat, contradictorias, quod tamen, si de veris mysteriis sermo sit, illi nemo Christianorum concedet. Intelligimus enim per Mysteria tales veritates, quæ ope solius rationis reperiri nulla arte possunt. Homo revelatione destitutus, quamvis sit sagacissimi ingenii, necessitatem revelationis alicujus probare non poterit, neque optare, quandoquidem harum veritatum nullam potest habere ideam; quicquid enim extra nexum veritatum, rationis ope inveniendarum positum est, illud homo neque concipere neque etiam tanquam necessarium adpetere potest. Valet enim & hic illud Tritum: Ignoti nulla cupido: aliud est dicere, nos posse admissa veritate & divina origine religionis christianæ, a *posteriore* probare, necessitatem hujus revelationis; aliud vero: posse hominem omni revelationis luce destitutum, cognoscere tamen revelationis, id est propositionum, opera rationis non cognoscibilium necessitatem. Qui de divina origine revelationis nobis concessæ persuasus est, facile ita argumentari potest; Deo sapientissimo placuit nobis concedere revelationem, in qua continentur veritates rationis captum superantes, sed cognitu necessariæ; ergo necesse fuit, ut illa mortalibus daretur. Hanc distinctionem si observasset Anonymus quidam, qui nuper in *Mercurio Helvetico Cl. Vernetum* carpsit, quod in volumine primo demonstrationis veritatis religionis christianæ novæ editionis, caput de *necessitate* revelationis omisisset, forte ab hac censura abstinuisset. Quod si fatetur noster Deista Deum posse hominibus dare revelationem, eo ipso etiam concedat necesse est, posse dari mysteria, id est veritates, quæ ex nullis principiis rationis deduci possunt, quasque per omnem æternitatem ignorassemus, licet omnes ingenii nervos intendissemus: v. gr. cui mortalium oculatissimo etiam

in

in mentem venire potuiſſet; Chriſtum Jeſum τον λογον inter mortales corpore humano indutum compariturum: Hunc pro peccatis hominum mortem violentam paſſurum: hanc mortem unicam eſſe reconciliationis noſtræ cum Deo cauſam; Eum poſt mortem reſuſcitatum iri & ſublimem in cœlos abiturum; in infinita & inennarrabili natura divina dari Patrem, Filium & Spiritum Sanctum &c. &c. Locum *Socratis*, quem adferunt quidam eruditi ad probandum, Gentiles neceſſitatem revelationis cognoviſſe, alibi excuſſimus. Hoc unum cognoſcere poterant Gentiles, utile eſſe, ſi Theologiæ naturali nova lux accederet, hominesque accuratius res divinas cognoſcerent. Et profecto *Socratis* deſiderio & omnium ſapientum inter Gentiles ſatisfactum fuiſſet, ſi illis Syſtema Theologiæ naturalis, quale adornarunt moderni inter eruditos, v. gr. *Clarkii*, vel *Ill. Wolfii* in manus datum fuiſſet.

Sextum: Cum Deiſtæ myſteria, quæ in novo Teſtamento potiſſimum reperiuntur, aggrediantur, paucis quædam, cum alibi in his diſſertationibus de hoc argumento verba fecerimus, monenda ſunt.

1) Nimirum inprimis impugnant, doctrinam de ἐνσαρκωσει τȣ λογȣ; dogma de Trinitate, & de opere Redemtionis. Hic primo fatemur quidem, ea, quæ de his narrantur, captum noſtrum ſuperare, & obſcure plane ea a nobis cognoſci; neque fieri aliter poteſt, poſtquam concedimus eas veritates, quæ myſteria a nobis appellantur, non rationis inventum eſſe ſubtilium ingeniorum opera in lucem protractum.

2) Ipſi Scriptores Sacri non poſtulant a nobis, ut naturam & indolem horum myſteriorum exacte cognoſcamus, ſed ut ea, quia a Deo revelata eſſe certis documentis ſumus perſuaſi, ſaltem pro divinis veritatibus habeamus, præſertim, quod cum aliis veritatibus ubique in novo Teſtamento occurrentibus, indiſſolubili nexu cohæreant.

3) Atque hoc eo magis facere poſſumus, quod natura divina infinita & inennarrabilis ſit, multaque in ea eſſe poſſint, quæ noſtram capacitatem ſuperant.

4) Chriſtiani omnes vel plerique ſaltem licet myſterium Trinitatis admittant, clamant tamen & fatentur, ſe unicum perfectiſſimum Numen credere, & ab hac confeſſione nullis ſophiſticationibus ſe ſe avelli patiuntur, & niſi apertiſſimis locis Scripturæ cogerentur, Myſteria non admitterent.

5) Vox Myſterium in S. Litteris duplici ſenſu ſumitur; vel enim denotat revelationem veritatis, quæ antea ignota erat; manifeſtata

vero

vero probe intelligi poteſt, ita vocatio Gentium myſterium appellatur. Vel myſterium appellatur dogma, cujus indoles & vera natura poſt datam revelationem ignoratur, neque ingenio humano cognoſci accurate poteſt. De poſteriore ſignificatu hic agitur eaque Myſteria rejiciunt Deiſtæ.

6) Hoc unum ergo Deiſtæ probandum eſt, ea quæ de Myſterio Trinitatis dicuntur, manifeſtam involvere contradictionem. Fieri id poſſe, hactenus mihi perſuadere non potui. Ut probetur, in hac vel illa propoſitione contineri manifeſtam contradictionem ſubjectum & prædicatum mihi eſt accurate cognoſcendum. Ita quando novi, quid ſit corpus rotundum, quid triangulare, video manifeſtam eſſe contradictionem, ſi quis dicat datur circulus triangularis, ipſi enim termini ſe mutuo tollunt. At ubi dico in infinita & inennarrabili natura Dei eſt aliqua diſtinctio, quæ Patris, Filii & Spiritus Sancti, tanquam trium perſonarum diſtinctarum nomine venit, aliquid aſſero, quod partim intelligo, nimirum dari Ens unum, infinitum, perfectiſſimum &c. partim obſcurum eſt, quando nimirum dico, in Deo ſunt tres perſonæ, quia vocem perſonæ non eo ſenſu intelligo, quo communiter ſumitur; non enim hæc ſunt tria individua, a Deitate diſtincta, cum una quæque Divinitatis in Scripturis particeps ſit. Ubi igitur ingenue confiteor, me perſonæ vocem non ſatis poſſe definire, contradictionem veram mihi monſtrare nemo poteſt; aliud enim eſt incomprehenſibile, aliud contradictorium. In hac vero quæſtione aliqualiter explicanda, non eſt attendendum ad horum vel illorum Theologorum obſcuras phraſes, diſtinctiones & comparationes, ſed in iis ſimpliciter eſt ſubſiſtendum, quæ in S. Litteris traduntur. Quæro igitur ex Deiſta utrum putet, ſe recte ſentire & agere, ſi propter obſcurius aliquod dogma, quod infinitam Dei naturam ſpectat, univerſam Religionem chriſtianam rejiciat. In novo Teſtamento legimus frequentiſſime Chriſtum innumera patraſſe miracula, e mortuis in vitam fuiſſe revocatum, teſtibus fide dignis ſublimem in cœlos abiiſſe, Apoſtolis vim patrandi miracula & linguarum dona dediſſe, admirabilem doctrinam, quæ omnia Philoſophorum tum temporis viventium decreta longiſſime ſuperat, in medium propoſuiſſe; eum Sanctitate vitæ excelluiſſe, & in ejus doctrina tam egregia reperiri ad pietatem incentiva &c. Quæro inquam, an talis vir fidem non mereatur, quando dicit, dari unicum Deum, eum vero eſſe Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum.

Si

Si quis amore philosophiæ Platonicæ incensus, ex operibus hujus Philosophi plurima collegisset pulchra & rationi convenientia, incideret vero in ejusdem *Philebum* & *Timæum*, multaque hic offenderet, quæ propter obscuritatem intelligere non posset, num propterea ea dogmata, quæ perspicuis verbis in aliis *Platonis* scriptis designata reperit, rejicienda essent, vel asserendum, *Platonem* ineptum esse Philosophum? Profecto magis rationi convenienter ageret, si *Socratem* sequeretur, qui ubi legisset *Heracliti scripta*, & interrogatus, quid de eorum pretio sentiret, dixisse fertur; *quæ intelligo pulchra mihi videntur & egregia; unde colligo, cætera, quæ non satis intelligo, excellentia etiam futura.* Applicatio facilis est: Nescio ego profecto, quid Deistæ sentiant de Christo Jesu, qui nonsolum vixit vitam pientissimam, miraculis fuit illustris, Dei potentia e mortuis in vitam fuit revocatus & cœlo receptus est, potentiamque suam singularem in homines exercuit: qui tamen idem si eos audias, pro articulo fundamentali doctrinæ suæ, sectatoribus suis crassissimam credendam proposuisset contradictionem.

Septimum: Sed dicent tamen Increduli, ex propositione obscura & non satis intellecta, nulla posse deduci ad ita vel aliter sentiendum & vivendum consectaria. Respondeo, verum hoc esse, si nulla plane detur fidei articuli, qui credendus injungitur, notitia; at ex minus nota & obscuriore ejus cognitione, quantum ad pie vivendum requiritur, non posse deduci consectaria, negamus; quod vel ex ipsis principiis Deistarum potest demonstrari. Asserunt illi Deum, Ens infinitum, æternum, a mundo adspectabili diversum plane existere; ubi ad ejus Essentiam perventum est, caligant oculi mentis, & nonnisi per analogiam quandam proprietatum spiritualium, quæ mentibus insunt, proprietatum divinarum umbratilem quandam sibi comparant notitiam; & tamen ex hac cognitione officia omnia theoretica & practica, quæ Theologia Naturalis & Jus Naturæ præscribunt, eliciunt. Similis ratio est doctrinæ nostræ de S. Sancta Trinitate. Fatemur dogma de Trinitate ipsa, & de personis divinis, valde obscurum esse, & persuasionem de veritate hujus dogmatis non tam accurata notitia naturæ hujus dogmatis, quam vero disertis scripturæ testimoniis niti. Interim iidem Scriptores Sacri, qui nobis hoc dogma credendum injungunt, talia de eo manifestant, quæ ad pietatis studium excitandum facere possunt. Ita in negotio salutis, Patri, Filio, & Spiritui Sancto adscribuntur operationes singulares plane, quæ homines attentos ad sectandas varii generis virtutes, mirum in modum excitare possunt; Quod nobis

Yyy suffi-

sufficit: Profecto si nonnisi ex veritatibus mathematicam evidentiam æquantibus, incentiva ad pietatem peti possent, pessime cum genere humano actum esset. Omnes, qui creationem universi a Deo factam esse asserunt, possunt inde per non obscuram consequentiam colligere, nos mortales omnes a Deo dependere: vitam facultatesque omnes a Numinis hujus voluntate esse suspensas: teneri omnes ad leges tanti Numinis, quantum illæ cognosci possunt, voluntatem suam componere, & quæ alia sunt ejusdem indolis consectaria. At simul manifestum est, nonnisi a posteriore, uti in Scholis loqui solemus, nobis cognitam esse hanc omnium rerum creationem. Quando enim ad Naturam Entis intelligentis solam attendimus, concipere non possumus, quomodo ad solum nutum Ejus corpora pariter & Spiritus condita sint, & quis sit inter Spiritus perfectissimi licet, voluntatem, & inter tantæ molis existentiam & conservationem, nexus. Ipsi tamen Deistæ, qui Atheis annumerari nolunt, dogma de creatione rerum omnium a Deo tanquam certissimum admittunt & tuentur.

Licet vero doctrina de S. Trinitate ipsis pariter & nobis obscura valde videatur, non tamen propterea arma abjicere debent, id est religionem christianam pro falsa plane habere, sed dignam existimare in quam diligentius inquiratur. Norunt illi Patrum & nostra ætate, plura antea incognita, in disciplinis mathematicis, Astronomia, Physica, arte Medica, & in aliis in lucem fuisse protracta. Idem obtigit in sanctioribus disciplinis, præsertim in S. Litterarum Interpretatione: Ad hæc refero etiam quod multa inutilia, quæ passim in systematibus occurrebant, obscura, & scholastica a Viris cordatis sunt resecta, & ad majorem simplicitatem & usum redacta. Ipsis Deistis (fatemur enim) debemus, quod varii generis dubia a Viris doctissimis sint soluta; & eruditioni theologicæ in omnibus ejus partibus major lux accensa. Non igitur in hoc negotio est præcipitandum; dies diem docet; quod hodie ignoramus, sequenti ævo addiscimus. Sapientis, in primis cui otium abundat est, in vero inquirendo præcipuam partem ætatis suæ conterere. Interim semper memores esse debemus doctæ ignorantiæ, arctissimorumque limitum, quibus nostra cognitio de humanis pariter ac divinis rebus circumscripta est, ad quam rite cognoscendam non male facient Deistæ, si nobilissimi *Lokii* librum de *Intellectu humano* sollicite evolvant. Denique certum est, Deum quemlibet pro ingenii, quo instructus erat, capacitate & veri amore judicaturum: Et profecto non tam opus est ad Deo placendum prolixa innu-

innumerorum religionis articulorum cognitione, quam vero ſcientia neceſſariorum, ſinceritate vitæ, & officiorum noſtrorum præſtatione, ad quod obtinendum compendioſior, ſolida tamen & ſufficiens religionis notitia poſtulatur.

X. Reliquum eſt, ut antequam diſſertationibus noſtris de cauſis Incredulitatis &c. finem imponamus, ſtrictim quædam contra ea, quæ Ethicæ chriſtianæ a Deiſtis objiciuntur, moneamus: ſtrictim dico, cum quia a doctiſſimis Viris, qui argumentum de veritate religionis chriſtianæ tractarunt, copioſiſſime hæc materia pertractata eſt: tum quia hîc duntaxat diſquirimus, quænam potiſſimum obſervanda, quando Deiſta præcepta moralia Ethicæ chriſtianæ impugnat. Agitur de Ethica chriſtiana eaque vindicatur contra Deiſtarum inſultus.

Redigemus omnia ad certas quaſdam regulas, quarum uberiorem demonſtrationem Deiſtæ pariter & quotquot veri amantes ſunt quærent penes eos, qui data opera Ethicæ chriſtianæ præſtantiam demonſtrarunt.

Duplici autem argumentorum genere utuntur Deiſtæ, Theologiæ moralis præſtantiam impugnaturi. *Prius* petitum eſt ab eo, quod ea præſcribat leges nimis duras, præſtitu impoſſibiles, quæque conatus hominis etiam virtutis ſtudioſiſſimi, ſuperent; quales ſint de amandis inimicis; de perfectione ipſam perfectionem Dei æquante: de deſerenda Patria, dulci natali Solo, Parentibus, uxore & dulciſſimis amoris pignoribus; de illicita ſui defenſione: & quæ alia ſunt, quæ ut prolixe hic recenſeamus, opus non eſt: *Poſterius* vero præſidium quærunt, in obſcurioribus & myſticis quibuſdam Chriſti & Apoſtolorum expreſſionibus, quæ vel nullum fundant, ſi Deiſtas audias, ſenſum, aut ſaltem ita ſint comparatæ, ut ne milleſimus quidem mortalium, etiamſi veri ſit cupidiſſimus, intelligat, quid tandem tam abſtruſæ phraſes ſignificent? Tales ſunt illorum judicio, v. gr. de inhabitatione Sp. Sancti in vere piis; de participatione divinæ naturæ; de regeneratione; de eo quod chriſtiani dicantur Sacerdotes & Reges; in Chriſto eſſe; cum eo ſepulti: ut de multis aliis phraſibus in Epiſtolis potiſſimum Apoſtolorum occurrentibus nil dicamus.

Quod ad priorem partem objectionis ſpectat, monemus ſequentia. I) Ethica chriſtiana nec nimis laxa eſſe debet, nec nimis ſtricta. Laxam vocamus quando talibus præceptis abſolvitur, quæ ab homine etiam impotentiſſimo & nequiſſimo obſervari poſſunt, neque ad radices vitiorum penetrat. Notum quid de *Ethica Jeſuitarum* Viri ex ipſo etiam cœtu Romanenſium ſentiant. Nimis ſtricta eſt, quando talia

in ea postulantur, quæ a nemine etiam pientissimo, rectique amantissimo præstari unquam possunt; Peccant in hoc multi inter Protestantes Doctores publici, qui de Theologia practica agunt. Argumenta singula ita exaggerant, tamque duris sæpe amplificationibus utuntur, ut prudentiores facile advertant, tales Christianos in rerum natura extitisse nullos, neque in posterum etiam repertum iri unquam; hinc illi etiam, qui ad virtutis studium non tamen sine luctatione inclinant, auditis nimis rigidis rethoricationibus & præstitu plane impossibilibus præceptis, a vero rectoque pietatis christianæ studio retrahuntur. Ethica christiana philosophiæ moralis præcepta non tollit, sed supponit. Præstantia vero in eo consistit, quod uberiorem illis accendat lucem; quod argumenta suppeditet ex ipsa, ut ita dicam, medulla doctrinæ christianæ petita; quod majora, quam Ethica philosophica afferat & subministret ad pie vivendum incitamenta, & quod denique ad officia præstanda majora promittat auxilia: Hæc officia Ethicæ christianæ simplici stylo sunt proponenda & ita commendanda, quantum ea in hominem virtutis studiosum cadere possunt. Non desinit enim Christianus homo esse: qui secus agunt, idem faciunt, ac ille, qui argumentis multis ad volandum aliquem inducere vellet, licet non minus ipse, quam cæteri homines probe sciret, hac facultate nos instructos non esse. (*) II. Con-

(*) Agnovit hunc errorem quorundam Doctorum Vir *Reverendus* & *Doctissimus J. F. Jacobi. In den Betrachtungen über die weisen Absichten Gottes bey den Dingen, die wir in der menschlichen Gesellschaft und der Offenbarung antreffen.* Tom III. utilissimi libri pag. 199. & seq ita de hoc argumento disserit. *Diejenige Tugend*, (sagt er) *welche die Fabel von den Bienen beschreibet, ist nicht diejenige, welche Christus und seine erste Bothen gelehret, sonder diejenige, welche einige Morgenländische Weisen, ingleichen die Stoiker und Cyniker denen Menschen aufgebürdet, von welchen sie hernach viele Christen angenommen haben. Denn wie man die Glaubenslehren bald durch die Lehrsäze eines Plato, bald durch die Weisheit eines Aristoteles verderbet hat; so ist die sehr weise und angenehme Sittenlehre Jesu Christi mit den unerträglichen und unmöglichen Gesezen obbenamter Secten beschweret worden. Obige Secten verwarfen die sinnlichen Ergözungen und bey nahe alle Pflege des Leibes. Sie marterten denselben vielmehr auf mancherley Art, und suchten eine solche Unempfindlichkeit in ihre Seele zu bringen, welche theils ohnmöglich, theils sehr schädlich ist, und die Menschen zu verdrüsslichen und unnüzen Saurtöpfen macht. Die Lehre Christi aber ist dieser unmenschlichen Sittenlehre ganz entgegen. Der Herr selber folterte seine Jünger nicht mit vielen Fasten. Er liess sie mit zu Gaste gehen, und essen und trinken was da ware. Und Paulus erinnert mehr als einmahl, dass auch der Leib seine Wartung und Pflegung haben müsse Er warnet, dass sich Ehegatten durch eine gezwungene Enthaltung nicht solten in Versuchung sezen. Er legt dergleichen den Leib casteienden Ubungen wenig Nuzen bey. Es ist derowegen die Sittenlehr Christi von der Sittenlehre verschiedener Christen sehr unterschieden. Ich bemerke hiebey, wie es die zu machen pflegen, welche erst angefangen, wieder die wahre Religion und Gottesfurcht eine Feindschaft zu fassen. Sie nehmen* selbi-

II. Concedimus Deiſtis, præcepta moralia ad legem naturæ eſſe exigenda, nihilque admittendum, quod iis ſit plane contrarium; cum enim hæ leges Deum Auctorem habeant, atque ſemper obligent, fieri non poteſt, ut præcepta moralia Ethicæ chriſtianæ his contrarientur. Tantum abeſt, ut de legum illarum naturalium præſtantia nos Chriſtiani abjecte ſentiamus, ut potius optaremus, eas populo chriſtiano de roſtris frequenter commendari; videmus enim eheu! eas cottidie pedibus conculcari & negligi; efficiendum igitur primo eſt Doctoribus publicis, ut homines ea officia præſtanda inculcent, ſine quibus humana Societas, cultusque rationalis Numinis ſtare non poteſt, antequam ad interiora & difficiliora Ethicæ chriſtianæ præcepta cuſtodienda, eos invitent.

III. Verbis preſſe non eſt ſemper inhærendum, neque omnes phraſes, quæ hic illic in N. Teſtamento occurrunt, ad vivum ſunt reſecandæ. Ita quando dicitur, nos oportere eſſe perfectos, ſicut Pater, qui in cœlis, perfectus eſt, nemo non intelligit, vocem *perfectus* non poſſe ita urgeri, ut ea ſignificet æqualitatem omnimodam, quia hæc præſtari ab hominibus etiam pientiſſimis non poſſunt. J. *Clericus in additamentis ad Hammondum ad verba illa* τελειος, ita commentatur. *Lucas habet cap. VI. v. 36.* οικτιρμονες *miſericordes, quod conjungendum cum* τελειος, *ita ut velit Chriſtus conſummatam eſſe oportere noſtram manſuetudinem, bonitatem, beneficentiam & miſericordiam; quod futurum eſſet, ſi ne inimicis quidem noſtris clauſæ eſſent: Quemadmodum Deus non bonis tantum ſed & malis benefacit. Contra Judæi, qui ſui officii non eſſe putabant, benignitatem, niſi in ſolos Judæos exercere, multum aberant a conſummata illa virtute, nec ſimiles erant ei, quem Patrem ſuum vocabant, hoc eſt Deo. Vide v, 45.* Similia dicenda quæ eodem capite quin-

 to

ſelbige ſo, wie ſie von einigen Dieneren, welche nicht die gröſte Einſicht haben, vorgetragen wird. Sie nemmen die unvorſichtigen Ausdrücke derſelben, und die ſelbs gemachte Geſeze einiger Chriſten und beſtreiten ſelbige, und meinen, daſs ſie damit die Religion beſiegt haben: Wäre es nicht weiſer, daſs man ſelbſt die Offenbarung vor ſich nähme, nach dem wahren Sinn derſelben forſchte und ſie nach ihrem ganzen Zuſammenhang unterſuchte? Indem man aber die Bibel liegen laſſet, und ſich an die unrichtigen Vorſtellungen gewiſſer Lehrer macht, ſo findet man Gelegenheit einen gewiſſen andern Kunſtgriff anzubringen, der ganz beſonders geſchickt iſt, unverſtändige zu verwirren. Er beſtehet darinne: Man nimt einige Dinge, welche kein Laſter, ſonder unſchuldige, nohtwendige, und nüzliche Sachen in der Welt ſind, aber von einigen, zwar ehrlichen aber ſchwachen Chriſten zu den Laſtern gezählet werden, und weiſet ihre Unſchuld, Nohtwendigkeit und Nuzen, und ſchlieſſet daher, daſs alles was das Chriſtenthum für Laſter erkläre, von eben der Art ſey. Dieſer Kunſtgriff iſt durch das ganze Werk, ſo man unter dem Tittel der Fabel von den Bienen net, durchgeführet.

to v. 39. & seqq. de non sumenda ultione, de amandis hostibus, &c. dicuntur. Vide ejusdem *Clerici* ad hæc loca commentarium. Erudite hunc v. 39. cap. V. explicavit, & quam sit rationi conformis ostendit, laudatus *Doctissimus J. F. Jacobi* in tertia parte libelli ultissimi : *vide Præfationem tertiæ* huic parti præmissam. Et profecto illis temporibus quammaxime necesse erat, ut his virtutibus eniterent Christiani, quia recte vivendi præcepta inter Judæos valde erant corrupta. Monstrare debebant Christiani quam sit doctrina Soteris nostri nonsolum pura, sed & ad pacis, amoris, & beneficentiæ studium tota composita, ab omni rancore, invidia, vindictæque cupiditate aliena prorsus : aliter sentire profecto debuit christianus, quam *Cicero*, qui *Epist. ad Atticum Libro IX.* ita loquitur : *Odi hominem & odero, utinam ulcisci possem.* Quæ omnia Viri docti, qui data opera Ethicæ christianæ præstantiam demonstrarunt, eamque contra Deistarum objectiones vindicarunt, fuse ostenderunt.

IV. Quemadmodum omnes Interpretes cuicunque Sectæ addicti, ubi Deo imperfectiones, v. gr. oculi, manus &c. attribui videntur, aut ubi is mala moralia vel jussisse, vel effecisse, si ad litteram respicias, existimatur, ad genuinas notiones de Numine & ad ejus perfectiones dicta singula revocant ; ita idem in hoc negotio præstandum est. Lex naturalis, ubi de officiis hominis christiani agitur, tanquam prima norma consideranda est: ad ea certe, quæ moraliter impossibilia sunt, nulla datur obligatio Videndum ergo semper, utrum verba ipsa in sacro codice extantia, per rectæ interpretationis regulas non eum ferre possint sensum, qui cum decretis rationis & generalibus Juris Naturæ præceptis conveniat. Non uno specimine hoc ostenderunt Viri docti, qui Philologiæ sacræ præcepta data opera explicarunt, ut de eruditis interpretibus, qui grammaticæ & criticæ artis peritia, arte insuper cogitandi instructi erant, nihil dicam. Hoc profecto in casu aliquid tentandum est, quandoquidem agitur de primis religionis naturalis fundamentis, quæ sarta semper & tecta servanda sunt, nisi velimus victas dare hostibus religionis christianæ manus.

V. Qui novum Testamentum ἀδεῶς παθῶν legunt, inprimis autem divinam illam orationem Soteris nostri in monte habitam, quæ apud *Mattheum cap. V. VI. & VII.* occurrit, probe observare debent, quædam esse dicta & injuncta, quæ nonnisi primis illis religionis christianæ Propagatoribus, id est Apostolis, κατ' ἐξοχὴν attemperari debent; alia vero esse, quæ promiscue omnibus, qui disciplinæ christianæ alumni

esse

esse debent, applicari debent. Profecto ad hæc attendisse quammaxime interest. Est quidem divina oratio ita habita & scripta, ut aliquando dubium sit, utrum præcepta ibi data ad omnes christianæ disciplinæ sectatores pertineant, an vero singillatim referenda sint ad Apostolos. Vide quæ passim Viri docti, ut de Interpretibus nil dicam monuerunt, v. gr. *Saurinus* observat: in V. & N. Testamentum, Tom. IX. *Bibliotheque germanique*, Tom. XXVI. pag. 146. *Bibliotheque Britannique* Tom. XXIV. ut de aliis nihil dicam.

VI. Quemadmodum singularia quædam officia Apostolis defuncturis officiis publicorum Legatorum Christi inculcata sunt, quæ ad omnes promiscue Christianos non pertinent; ita pariter observandum est, quibus *temporibus* officia quædam gnaviter fuerint injungenda. Ita sanctissimus noster Soter dixerat, eos, qui se pro genuinis doctrinæ suæ sectatoribus venditent, paratos esse debere singulis momentis, ad deserendam patriam, uxores, & adversa quæque sustinenda, quæ nomine crucis veniunt. Hæc sine dubio non sunt ita intelligenda, ac si omnibus temporibus & locis ita hæc sint sustinenda, ut sine perpessione horum malorum nemo possit esse veri nominis Christianus: sed hæc pro circumstantiis illius temporis, quo hæc dicebantur, sunt interpretanda. Nemo verus tum temporis Christi assecla esse potuit, nisi is, qui ad duriora illa præcepta sancte custodienda paratus esset. Simul enim ac quis religioni christianæ nomen dabat, exosus plane erat suis, & præsentissimam mortem singulas in horas exspectare debuit. Eidem fato obnoxii erant primi post Christi excessum veritatis confessores, quod ex historia ecclesiastica abunde constat. Hodienum idem contingit illis ex Gentilibus, qui relicto paganismo in castra Christianorum transeunt. Vide Virorum præstantissimorum relationes de propagatione religionis christianæ inter *Malabaros*, ubi frequentissima offendes hujus rei exempla: At Christiani tempore pacis & quietis, hæc mala perferre non debent. Interim & ipsis nihil debet esse magis acceptum, quam pietatis & religionis studium constantiaque in persecutionibus summa, ita ut ingruente persecutione, ob religionem parati esse debeant quælibet potius ferendi, quam vero ob quietem, superstitiosas Deoque inimicas opiniones & graves errores admittendi.

VII. Denique, si Deista perpensis omnibus, quæ Viri docti ad tuendam Ethicam christianam in medium attulerunt, nondum sibi satisfactum esse putet, æquitati tamen locum concedere debet, neque pravorum affectuum causa, præcepta moralia prouti ipsi gratum & accep-

tum

tum eſt, interpretari: nam ita nonſolum Ethicæ chriſtianæ, ſed & juris Naturæ vis & obligatio ſubverteretur. In noſtra profecto poteſtate ſitum non eſt, obligationem legum moralium ad nutum noſtrum fingere velle. Si id, quod durum ipſis videtur & extraordinarium tollatur, manebunt tamen officia erga Deum, proximum & nosmetipſos præſtanda, quæ a juris Naturalis doctoribus explanantur, firma.

Reſtat tandem, ut ad ſecundam denique objectionis Deiſtarum perveniamus partem, de qua, (quia in diſſertatione de *Fanaticiſmo Proteſtantium cœtibus objecto* plura diximus) breviter hic differendum eſſe putamus. Conqueruntur nimirum Deiſtæ, de obſcurioribus quibusdam & myſticis expreſſionibus, quæ partim in ipſis ſermonibus ſacris Soteris noſtri, multo magis vero in epiſtolis Apoſtolorum occurrant, cum tamen ſua opinione præcepta moralia, quæ ad omnes, qui religioni chriſtianæ nomen dant, plana, facilia captu, & omnium ingeniis attemperata eſſe deberent. Ad hanc objectionem ſolvendam ſequentia monenda eſſe putamus. Et I) quidem haud diffitemur objectionem hanc ſpecie non plane carere: urſit eam jam ſuo tempore *Celſus apud Origenem Lib. VI. Sect. V. Verſionis Mosbemianæ pag.* 655. Ipſi doctiſſimi inter Chriſtianos S. Scripturæ Interpretes hærent aliquando, quando in verum ſenſum verborum obſcuriorum inquirunt; cavendum autem ab una parte ne vis ſignificationis metaphoricæ & obſcurioris, quam verba ipſa præ ſe ferunt, ultra modum minuatur; ab altera parte non ita urgenda oratio, ut ſenſus aliquis vel plane inintelligibilis, vel enthuſiaſticus, aut ad impoſſibile obligans, inde enaſcatur. In exceſſu enim & in defectu peccari, experientia conſtat.

II. Eum in finem eſt opera danda iis, qui Revelationem, novum præcipue Teſtamentum legunt, ut primo dogmatum præcipuorum, quæ in eo continentur, accuratam habeant notitiam: ſine ea enim vix ſanum ferre poterunt judicium de præceptis moralibus ex ipſa diſciplina & dogmatibus religionis chriſtianæ depromptis: quo magis vero ea intelligunt, eo clariores videbuntur phraſes, quibus utuntur Scriptores ſacri. Si quis *Platonis*, vel *Platonicorum*, *Stoicorum*, aliorumque Philoſophorum decreta rite intelligit, clavem habet ad obſcuriora quædam dicta metaphoricis verbis expreſſa, intelligenda. Pauci præterea ſcriptores ſunt, qui de dogmatibus quibusdam agunt & officiis moralibus, in quibus nulla plane verborum occurrat obſcuritas.

III) Æquiſſimum eſt, ut ſecundum naturam horum dogmatum, conſectaria omnia explicentur, ſive plano ſtylo ſive metaphorico exarata,

rata. Philoſophi veteres omnes turgida ſæpe oratione utuntur, ubi placita ſua vel aliis inſinuare, vel miram efficaciam doctrinæ ſuæ explicare volunt. Ipſi Doctores chriſtiani, qui veram indolem, naturamque Ethicæ chriſtianæ tradere in animos inducunt, ſæpe tam obſcure & perplexe loquuntur, ut vulgus vim verborum non intelligat, doctiores vero nonniſi adhibita acri meditatione ſenſum ſub verbis latentem eruere poſſint. Magis vero in recentioribus ſcriptoribus hic error taxandus, quam vero in primis auctoribus, qui religionis chriſtianæ dogmata & præcepta tradiderunt. Hi enim de ſtylo non adeo erant ſolliciti, neque ad ſingula verba definiunda acriter intenti: Illi vero videri volunt eſſe Interpretes Apoſtolorum, & acu tetigiſſe verum verborum, ſub involucris quibusdam latentium, ſenſum; & tamen efficiunt non ſemel, ut tenebras offundant majores verbis ab ipſis Apoſtolis uſurpatis. Evenit hoc inprimis illis ſcriptoribus, qui neſcio quam raræ pietatis famam adfectant, & deſtituti artis logicæ peritia, ingeniique cultura, ſapere tamen præ cæteris in rebus divinis, & ad praxin chriſtianam plurimum facientibus, ſibi videntur. Horum profecto hominum ſcripta plus nocent, quam proſunt, quia nonſolum Homines ad incredulitatem inclinantes, ſed & cordati Viri non poſſunt non offendi.

IV. Si verſiones non ſufficiant, ad phraſes hinc illinc occurrentes intelligendas, (quanquam putemus, ea, quæ ad pietatis ſtudium pertinent, ſufficienter eſſe, & perſpicue ſatis tradita) confugiendum eſt ad eos, qui data opera ſtylum N. Teſtamenti explanarunt, obſcuriores phraſes explicarunt, & verbis planis declararunt. Quemadmodum enim græci & Romani Scriptores ſuis idiotiſmis gaudent, v. gr. aliud ſermonis genus eſt *Ciceronis*, aliud *Taciti*, ita notum eſt ſtylum N. Teſtamenti Hebraiſmis ſcatere. Quod ſi igitur Deiſta tanta ardet cupiditate genuinum ſenſum phraſium obſcuriorum cognoſcendi, neceſſe eſt, ut partim dogmatum religionis chriſtianæ accuratam habeat notitiam, partim ut ſtylum Scriptorum ſacrorum ſibi reddat familiarem: hoc ſi faciat, pleræque illæ obſcuritates evaneſcent.

V. Sæpe Scriptores ſacri, Apoſtoli præſertim, iis utuntur phraſibus, quæ ſenſu quodam ſpirituali nituntur, & quas is demum accuratius intelligit qui ſimili animi adfectione eſt animatus. Ita ſi quando Apoſtolus Paulus ait: *Ego crucifixus ſum cum Chriſto, vivo vero &c.* Is melius intelligit hæc verba, qui amoris Jeſu Chriſti ſalutares effectus in ſe deprehendit, quam is, qui cortici duntaxat verborum adhæret, & nullos unquam chriſtianæ pietatis motus in ſe deprehendit; quan-

quam ſimul non negamus, potuiſſe Paulo hac in parte aliquid ſingulare contigiſſe, quod de omnibus piis, quoad ſenſum internæ experientiæ dici non poteſt. Interim cum gaudium illud ſingulare, quod inſitum erat Pauli animo, rationibus, ſine dubio certiſſimis nixum fuerit, planis etiam verbis exprimi poterit: aliud enim eſt ſenſatio, aliud ſolida perſuaſio mentis, de poſſeſſione certorum donorum, cum gaudio conjuncta.

VI. Deiſtæ hoc in caſu debent ſequi regulam, quam omnes interpretes probant, nimirum obſcuriores phraſes ex clarioribus eſſe interpretandas. Ita ſi quis *Platonis* vel *Stoicorum* ſcripta legit, facile ſibi ſummam generalium ſententiarum, quas hi homines tradebant comparare poterit: ubi vero hæret in loco aliquo obſcuriore, aut miſſus faciendus eſt tantiſper ille locus, aut ſi lucem aliquam accendere vult illi, convenienter id faciendum eſt præceptis claris, quæ alibi hinc inde in horum Philoſophorum ſcriptis reperiuntur. Idem in interpretatione N. Teſtamenti præſtandum eſt. Sunt plurima officia erga Deum, proximum & nosmet ipſos obſervanda, quæ planiſſimis verbis expoſita ſunt, adeo ut longa, prolixaque interpretatione opus non ſit.

VII. Si quis officia, quæ religio chriſtiana præſcribit, præſtare ſerio in animum induxit, licet omnia vel non intelligat, vel ad ſtatum ſuum adaptare non valeat, nihilominus Deo placere poteſt: ſunt hinc inde loca, quæ etiam doctis negotia faceſſunt; hoc tamen non impedit, quo minus in cæteris omnia, quæ ſunt neceſſario præſtanda, intelligat: Idem fit in aliis diſciplinis, facile capiuntur v. gr. generalia præcepta Juris Naturæ & Medicinæ: at ubi ad applicationem deventum eſt, hærent ſæpe optimi. Deus ad ſinceritatem potiſſimum cordis reſpicit. Hæc ubi adeſt, præcipuum etiam hominis chriſtiani requiſitum præſto eſt. Miſerrimi eſſent plebeji homines, & ἀπαίδευτοι, ſi propterea, quod multa obſcuriora loca N. Teſtamenti non intelligerent, ſpe conſequendæ ſalutis exciderent. Cum infiniti ſint gradus, ut cognitionis rerum divinarum, ſic etiam præſtationis officiorum, quæ religio præſcribit; Deus quemlibet judicabit juxta æquitatem & circumſtantias, in quibus poſitus erat, atque adeo etiam ad voluntatem hominis, præcepta illa vel præſtandi vel non præſtandi attendet. Præclare huc facit locus Petri *Matyris in Commentario ſuo ad* 1. *Epiſt. ad Corinthios cap. X. v.* 11. verba ita ſonant: *Miſerum eſt, cum habeamus tot clara & aperta in S. Litteris, de fide, ſpe, charitate, & cæterarum virtutum officiis, in quibus nihil eſt obſcurum; quod ea prorſus neglecta relinquamus: & tan-*

tanta superstitione, quæ incerta sunt, & minus ad salutem faciant, velle persequi Hoc Diabolus curat, ut in quæstionibus infinitis ac inutilibus vehementer laboretur: abjectis, quæ necessaria sunt, ut serventur.

VII. Denique cavendum est Deistæ, ne in interpretatione S. Litterarum affectus potius suos, quam genuinas Interpretationis regulas sequatur. Pessimi & hic sunt illi consultores. Non quæritur hic, quam jucundus vel affectibus gratus, & acceptus sit ille sensus, quem quærimus, sed quam verus sit. *Nulli* (inquit ὁ Μακαρίτης *Celeb. Werenfelsius in Dissertat. de scopo Interpretis*) *in hanc partem gravius peccant, & a vero scopo Interpretis periculosius aberrant, quam qui in divino libro, in quo omnia tendunt ad sanctificationem hominis, quærunt prætextum impœnitentiæ, extenuationem vitiorum, quibus dediti sunt, & obfirmationem animi, in carnali, in qua sepulti jacent, securitate. Hi sunt illi, de quibus merito Petrus ait, eos torquere scripturas ad suam propriam perniciem. Tales fuerunt olim, qui abusi doctrina Pauli de justificatione hominis per fidem, bonorum operum omneque Sanctitatis studium velut supervacaneum neglexerunt; qui quidem Jacobum eo adduxisse videntur, ut Evangelicam doctrinam proponendam censeret verbis, Paulo in speciem contrariis. Tales fuerunt tot omnium seculorum Libertini & Antinomi, cum theoretici, tum practici, qui doctrinam de gratia per Christum allata, legeque Mosis abolita, ita interpretati sunt, ac si Christus per Evangelium effrenatam licentiam introduxisset.* Hactenus *Celebris* ille *Theologus*. Quod si Deista, monitis illis, quæ de doctrina christiana, ejusque præceptis dedimus, vacivas aures præbiturus est, nulli dubitamus, quin religioni christianæ nomen sit daturus, aut saltem eam dignam judicaturus, in quam instituto ulteriore examine diligentius inquirat. Atque sic meditationibus nostris de causis Incredulitatis imponimus finem, atque ex animo vovemus, ut tenuis hic labor aliquid conferat, ad vitium illud Incredulitatis, si non tollendum, (quod in tanta ingeniorum diversitate, & humani generis corruptione, sperari non potest) sed saltem ad illud reprimendum, & imminuendum.

APPENDIX
Quarundam Thesium Theologicarum.

I. Qui unum vel alterum argumentum aut testimonium ad gravem veritatem afferre solitum, infirmum esse adserit, veritatem ipsam negare censendus non est. Ita *Calvinus* unum vel alterum Testimo-

nium ad probandam S. Trinitatem ex V. Teſtamento petitum non ſatis ſolidum eſſe exiſtimavit, ridicule propterea tanquam Judaiſmo favens reprehenſus fuit.

II. Sententia celeb. *Lokii* de articulis fundamentalibus lata, vero quammaxime eſt conſentanea, neque Socinianis ſavet.

III. Plus lucis ad intelligendum Novum Teſtamentum attulerunt Incomparabiles Viri *Eraſmus* & *Grotius*, quam Patres plerique antiquæ Eccleſiæ.

IV. Veritati Religionis Chriſtianæ nil detrahunt variantes Lectiones N. Teſtamenti, neque Pſeudepigrapha ſtatim poſt exceſſum Apoſtolorum magno numero hinc inde ſparſa.

V. Neminem Jus habere in conſcientiam hominum, veritas eſt æque demonſtrabilis, ac ulla quæ a Theologis probari ſolet.

VI. Argumenta infirma ad probandam exiſtentiam Dei vel veritatem Religionis chriſtianæ è Syſtematibus Theologicis ſunt eliminanda, quia plus detrimenti quam emolumenti afferre ſolent.

VII. In ſolo λυτρῳ Soteris noſtri, unicam & certiſſimam ſalutis noſtræ ſpem & cauſam repoſitam eſſe, ex Novi Teſtamenti locis clariſſimis ſatis manifeſtum eſt.

VIII. Cum innumeræ lites & controverſiæ minutæ, quæ in Eccleſia Chriſtiana agitantur, plurimum conferant ad vitium Incredulitatis augendum, cordatis Theologis incumbit, ut nonniſi graviſſimos & pietati nocivos errores ſibi refutandos ſumant.

IX. In ſolo Gymnaſio & Eccleſia Tigurina tempore Emendationis Sacrorum plures erant Viri docti ad S. Litteras rite explicandas idonei, quam in univerſa, qua patet, Italia. Et profecto Viri ſapientiſſimi licet in cæteris, & latini ſermonis callentiſſimi, *Sadoletus*, *Bembus*, *Contarenus*, *Polus*, ad hoc argumentum quod ſpectat, infantes erant, collati cum *Zwinglio*, *Bullingero*, *Bibliandro*, *Pellicano*, *Leone Juda*, *Ceporino*, *Collino* aliisque. Ad hoc probandum opus duntaxat eſt, ut edita & inedita magnorum horum virorum ingenii monumenta inſpiciantur.

X. Qui Evangeliſtarum & Apoſtolorum Scripta, ſecundum Philoſophorum leges analyticas explicant, tenebras potius affundunt S. Litteris quam lucem.

MEDI-

